

ANALELE ARADULUI

Anul V, nr. 5 – 2019

Supliment

Asociația Națională Arădeană
pentru cultura poporului român

Colecția „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”

Vasile Goldiș
University Press
Arad

ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană – 1863”

Anul V, Nr. 5, 2019

Supliment

Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român

Comitetul coordonator:

ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului

Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președinte-fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European

Prof. Ioan Traia, muzeograf Muzeul Satului Bănățean, Timișoara

Consiliul editorial:

Redactor-șef: dr. Doru Sinaci

Redactor-șef adjunct: dr. Constantin Ghiță

Secretar general de redacție: prof. dr. Gabriela Adina Marco

Secretar de redacție: prof. Ioana Nistor

Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Nițu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaș, arhivist Mirela Pachița, arhivist Anca Băițoiu, prof. Ujj Janos, prof. Puskel Peter, lector univ. dr. Stelean Boia, prof. Horia Truță, dr. Augustin Mureșan, dr. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demșea, dr. Felicia Aneta Oarcea, dr. Adelina Stoenescu, Complexul Muzeal Arad

Consiliul științific:

Președinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorector Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Președinte executiv: prof. univ. dr. habil. Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Membri:

- prof. univ. dr. Josef Wolf, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni Tübingen, Germania
- cerc. șt. dr. Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof. univ. dr. Francesco Guida, Università degli Studi Roma Tre, Italia
- cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca
- cercetător științific I dr. Ioan Hațegan, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Timișoara
- prof. univ. dr. Dumitru Preda, ambasador, Universitatea București
- prof. univ. dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- conf. univ. dr. Marius Eppel, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
- prof. univ. dr. habil. Sorin Șipoș, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. emerit Ion Zainea, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea
- dr. Laurențiu Ștefan Szemkovics, Arhivele Naționale ale României, București
- prof. dr. Dumitru Tomoni, vicepreședintele Societății de Științe Istorice din România

CUPRINS CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	9
I. ISTORIE / HISTORY	
<i>Ioan TRAIĂ</i> Satul Susani, istoria perioadei vechi Susani Village, the History of the Ancient Times.....	11
<i>Sorin BULBOACĂ</i> Contribuții la istoria orașului Pecica în Evul Mediu Contributions to the History of Pecica in the Middle Ages.....	38
<i>Teodor PĂTRĂUȚĂ</i> Ineu – ascensiune și decădere în perioada medievală The Town of Ineu – Ascension and Decay in the Medieval Period..	47
<i>Horia TRUȚĂ</i> Stăpânirea Otomană asupra Aradului (1551-1687) The Ottoman Rule of Arad (1551-1687).....	59
<i>Gabriel CĂȘAP</i> Morăritul Arădean. Între tradiție și modernitate The Mills of Arad. Between Tradition and Modernity.....	73
<i>Dr. Volker WOLLMANN</i> O categorie de monumente tehnice din județul Arad pe cale de uitare sau dispariție? Cuptoarele de topit minereu fier de la Dezna, Moneasa, Răschirata și Zimbru A Type of Technical Monuments in Arad County on the Verge of Being Forgotten or Extinct? Iron-Smelting Furnaces from Dezna, Moneasa, Răschirata and Zimbru.....	85
<i>Attila-Alexandru KARDOS</i> 170 de ani de la Bătălia pentru Novara – memoria luptei și valorile iluministe – 70 Years since the Battle of Novara – The Memory of the Battle and the Enlightenment Values.....	96
<i>Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS</i> Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918) Decoration Received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918).....	119

<i>Augustin MUREȘAN</i> Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Căprioara The Reconstituted Flag of the Romanian National Guard of Căprioara.....	130
<i>Augustin MUREȘAN, Ioan POPOVICI</i> Aspecte publicistice privind steagul delegației studenților Institutului Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (II) The Newspaper Coverage Regarding the Flag of the Students' Delegation of the Theological Institute of Arad brought to the Great National Assembly in Alba Iulia (II).....	137
<i>Alin SPĂNU</i> Informații secrete și analize publice despre situația din Banat (ianuarie – martie 1919) Secret Information and Public Analysis Relating to the Situation in Banat (January – March 1919).....	150
<i>Ioana NISTOR</i> Prima Enciclopedie a României Mari: „Minerva” – 90 de ani de la apariție The First Encyclopaedia of Great Romania: ‘Minerva’ - 90 Years from Its First Print.....	168
<i>Daniela CURELEA, Dragoș L. CURELEA</i> Contribuții la cunoașterea legăturilor interinstituționale dintre ASTRA și Armata României Mari între 1918-1930 Contributions to the Understanding of the Interinstitutional Relations between ASTRA and the Army of Great Romania between 1918-1930.....	188
<i>Eusebiu NARAI</i> Organizarea administrativ-teritorială a județului Caraș în anii 1918-1950 The Administrative-Territorial Organisation of Caraș County Between 1918-1950.....	231
II. BISERICA ȘI ȘCOALA/THE CHURCH AND THE SCHOOL	
<i>Paul KRIZNER</i> „Primăvara popoarelor” consemnată pe cărțile de cult “The Spring of Nations” Recorded on the Religious Books.....	237

<i>Gabriela Adina MARCO</i> Procesul de despărțire ierarhică în comunitățile mixte româno-sârbe din localitățile Pecica și Turnu (jud. Arad) The Hierarchical Separation in Mixed Communities in Pecica and Turnu (Arad County).....	242
<i>Elena GHERGHINESCU ZIEGLER</i> Femeia în Biserică – Repere ale activității asociațiilor ortodoxe de femei din Arad Women in Church – References to the Activity of the Women’s Orthodox Associations in Arad.....	249
<i>Virgil VALEA</i> Organizarea corpului învățătoresc arădean (1919-1940) The Teachers’ Organizational Structure in Arad (1919-1940).....	262
<i>Marian GHEORGHE</i> Atitudinea comunității luterane săsești din Transilvania față de actul Marii Uniri The Attitude of the Transylvanian Saxon Lutheran Community Towards the Great Union Act.....	269
<i>Emanuel JURCOI</i> Semnificația Conferinței Regionale Baptiste organizată la Arad în 2-5 octombrie 1930 The Significance of the Regional Baptist Conference Organized in Arad on October 2-5, 1930.....	285
<i>Radu Alexandru HORD</i> Arc peste timp în istoria Bisericii Penticostale din Sebiș A Bridge Over Time in the History of the Pentecostal Church in Sebiș.....	297
III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE / SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY	
<i>Bogdan PLEȘ</i> Aspecte comparative ale arhitecturii baroce din Banat și Transilvania în secolul al XVIII-lea Comparative aspects of Baroque Architecture in Banat and Transylvania in the 18th Century.....	315
<i>Ioan COTOC</i> Despre numele de familie Margău din satul Leasa, Jud. Arad About the Family Name Margău from Leasa, Arad County.....	331

<i>Eugen Marius FERNOLENDT</i> Momente din viața unui stăpân de pământ la Zimbru Moments in the Life of A Landlord in Zimbru.....	335
<i>Eugen Marius FERNOLENDT</i> Povestiri de pe valea cu 7 mori de apă Stories From The Valley With Seven Water Mills.....	341
<i>Ioan COTOC</i> Cordonul ombilical: relicvă și enigmă The Umbilical Cord: Relic and Enigma.....	349
<i>Vasile FAUR</i> Obicei de nuntă la Aldești. Cinstea cu craci Wedding Custom in Aldești. Wedding Gifts with ‘Tree Branches’.	353
IV. MEDALIOANE / PORTRAITS	
<i>Lucian PETRAȘ</i> Aspecte ale manifestării mitului Bunului Împărat la românii arădeni în preajma Primului Război Mondial Aspects of the manifestation of the myth of the Good Emperor to the Romanians of Arad near the First World War.....	358
<i>Felicia Aneta OARCEA, Aniko WITMAN</i> Ștefan Anghel (1872-1957). Primarul Aradului. Repere biografice Ștefan Anghel (1872-1957). Mayor of Arad. Biographical Information.....	368
<i>Eugen D. PĂDUREAN</i> Destinul unui participant la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 The Destiny of a Participant in the Great National Assembly from December 1, 1918.....	379
<i>Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS</i> Note zilnice ale generalului Berthelot privitoare la Consiliul Național Român de la Arad, la Transilvania, la Banat și la transilvăneni (26 noiembrie 1918-5 mai 1919) General Berthelot’s Daily Notes Regarding the Romanian National Council from Arad, Transylvania, Banat and Transylvania (November 26, 1918-5 May 1919).....	387
<i>Florica R. CÂNDEA</i> Scriitori de la Salon Writers from the Literary Salon.....	395

<i>Constantin AVĂDANEI</i> Nicolae Tesla – un geniu al istroromânilor Nicolae Tesla - a Genius of the Istro-Romanians.....	402
<i>Aurel DRAGOȘ</i> Un subofițer pe două fronturi A Non-Commissioned Officer on Two Fronts.....	409
<i>Dumitru TOMONI</i> Elevi martiri în Revoluția din Timișoara, decembrie 1989 Martyr Students in the Timișoara Revolution, December 1989.....	444
<i>Nadia LINUL URIAN</i> Grigore și Florica Marțian, personalități de seamă ai școlii năsăudene Grigore and Florica Marțian, Prominent Personalities of the Năsăud School.....	462
<i>Nelu Ioan COSTEA</i> Intermarium sau o inițiativă ce trebuia să vină de cel puțin un an din Alba sau Arad ‘Intermarium’ or an Initiative that was Supposed to Emerge at Least One Year Ago from Alba or Arad.....	466
V. RECENZII / REVIEWS	
<i>Ioana NISTOR</i> Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, coordonatori: Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, vol. I. Orașe, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 587 p.....	479
<i>Augustin MUREȘAN</i> Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Decorații conferite clerului român (1916-1919) = Decorations Awarded to the Romanian Clergy (1916-1919), București, Editura Moroșan, 2019, 60 p.....	481
<i>Doru SINACI</i> Sever Bocu - un ziarist de forță al discursului politic național.....	483
<i>Gabriela-Adina MARCO</i> Pr. Dr. Pavel Vesa, Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp, Arad, Editura Tiparnița, 2018, 101 p.....	485
<i>Sorin BULBOACĂ</i> Alexandru Kosa, Organizarea militară în Banatul Medieval, secolele XIV-XVI, Editura David Press Print, Timișoara, 2019.....	487

<i>Doru SINACI</i> Societatea de Științe Istorice din România Filiala Lugoj, „Restituiri Bănățene”, VII, 2019, Timișoara, Editura Eurostampa, 604 p.....	489
<i>Paul KRIZNER</i> Eugenia Groșan, Adorian Lucian Trif, „270 de ani spre cer”, Editura Mirador, Arad, 2019.....	491
<i>Ioana BOLDEA</i> Dr. Fernolendt Eugen Marius – Asociația Seniorilor – Timișoara Vremea vine, vremea trece, amintirile rămân..., Editura Solness, Timișoara, 2019, 309 p.....	493
<i>Eugen Marius FERNOLENDT</i> Marius Eugen Fernolendt, Primește-l, Doamne, pe robul tău, Timișoara, Editura Solness, 2019.....	495

CUVÂNT ÎNAINTE

Editată sub egida *Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român*¹, revista „*Analele Aradului*” vede, pentru a cincea oară, lumina tiparului. În fapt, începând din toamna anului trecut, revista „*Analele Aradului*” apare în două formule editoriale: de revistă științifică, care își propune accesarea în bazele de date internaționale și cea de supliment, care include în paginile sale nu doar subiecte tematice și de impact științific internațional, ci studii și comunicări științifice din majoritatea domeniilor umaniste locale și regionale, cum este cazul suplimentului de față. Iată de ce, pentru a evita suprapunerile nejustificate, editorii au hotărât ca, începând cu anul următor, suplimentul „*Analele Aradului*” să se transforme într-un volum științific de amploare regională, intitulat „*Studii și Comunicări din Banat-Crișana*”. Mai mult, noul volum științific va fi editat în colaborare cu Academia Română, filiala Timișoara, respectiv cu Institutul de Studii Banatice „*Titu Maiorescu*”. Iată de ce, se cuvine să îndreptăm gânduri de mulțumire domnului academician Dan Dubină, președintele filialei bănățene a celui mai înalt for științific național, respectiv domnului cercetător științific II dr. Ioan David, directorul Institutului de Studii Banatice „*Titu Maiorescu*”, care au răspuns cu aleasă sollicitudine ofertei noastre de colaborare academică, valorizând astfel atât potențialul științific al universitarilor și cercetătorilor de la noi, cât, mai ales, beneficiile științifice și culturale care se nasc din revigorarea spațiului regional Banat-Crișana.

Eforturile noastre nu ar fi fost încununete de succes, dacă nu am fi avut alături de noi instituțiile locale, cărora le mulțumim și pe această cale: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Arhiepiscopia Aradului, Centrul Municipal de Cultură Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Serviciul Județean Arad a Arhivelor Naționale, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „*Vasile Goldiș*” Arad, Universitatea „*Aurel Vlaicu*” Arad, Colectivul Monografic Județean Arad, Asociația „*ASTRA*

---

¹Societatea Culturală „*Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863*” a fost înființată în data de 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „*Vasile Goldiș*” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul municipiului Arad (actualmente europarlamentar), dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „*Alexandru D. Xenopol*” Arad, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean, Timișoara și dr. Emil Arbonie, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „*Ioan Slavici*” UVVG Arad (vezi: Judecătoria Arad, dosar 19492/55/2014, încheierea nr. 11540/19.11.2014).

arădeană – 1863”, Asociația „Ștefan Cicio-Pop”, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad etc. Firește, nu am fi reușit acest demers fără prețiosul și competentul aport științific al cercetătorilor, universitarilor și oamenilor de cultură din București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova, Galați, Brașov, Sibiu, Alba Iulia, Oradea, Reșița, Caransebeș, Lugoj sau din Chișinău, Cernăuți, Novi Sad, Szeged, Vârșeț, Belgrad, Gundelsheim etc., care au publicat și publică, în paginile revistelor și volumelor și revistelor pe care le edităm cu regularitate, valoroase studii și articole citate în literatura de specialitate.

Nu putem încheia rândurile de mai sus, fără a pomeni și despre eforturile întemeietoare ale înaintașilor noștri, care, în cel de-al treilea pătrar al secolului al XIX-lea, au pus bazele *Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român*, pe structura singurei organizații naționale pe care o aveau la îndemână în acea perioadă: *Episcopia Aradului, Ienopolei, Hălmagiului, Orăzii Mari și părților adnexe din Banatul Timișan*. De fapt, spațiul pe care-l vizăm și astăzi și de la care ne revendicăm dezideratul nostru cultural-științific, evident, sub umbrela acoperitoare a prestigioasei Academii Române: *STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA REDIVIVA!*

Redactor șef: dr. Doru Sinaci
Secretar general de redacție: dr. Gabriela Adina Marco

I. ISTORIE HISTORY

Satul Susani, istoria perioadei vechi

Susani Village, the History of the Ancient Times

*Prof. Ioan TRAIĂ,
Muzeograf, Muzeul Satului Bănăţean – Timișoara*

Abstract

The research analyses the micro-zone of Susani village, on the basis of a necessary principle, namely that history is the result of repeated and very intense operations in the diachrony and chronology of the human civilization (in our case the village of Susani). The results indicate an organic interweaving with other localities, from a geographical, political, economic, social and cultural point of view.

Keywords: *Susani village, micro-zone, archaeology, material culture, artefacts.*

Satul Susani este situat în estul județului Timiș, la 16 km nord-est de municipiul Lugoj. Se învecinează la nord cu Leucușești, la est cu Jupani, la sud-est cu Sudriaș, la vest cu Cliciova și la nord-vest cu Bethausen.

Localitatea Susani face parte din punct de vedere administrativ din județul Timiș, comuna Traian Vuia. Are haltă la calea ferată Lugoj-Ilia cu numele „Susani-Bega”. Distanța pe cale ferată până la municipiul Lugoj este de 25 km, iar de orașul Făget, 15 km.

Are ca poziție geografică următoarele valori de coordonate: 45°48'11" latitudine nordică; 21°59'48" longitudine estică; având o altitudine de aproximativ 90-120 m deasupra nivelului mării.

„Dintre toate regiunile locuite astăzi de români la nord de Dunăre, Banatul și Oltenia, cu prelungirea lor cea comună în țara Hațegului, sunt singurele care reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc - un cuib de unde se romaniza treptat țările spre apus,

spre crivăț și spre răsărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-și prinosul, dar rămânând totdeauna plin”¹.

Cercetarea pe care am întreprins-o în această microzonă a fost ghidată de un principiu necesar, anume că istoria fiind rezultatul unor operațiuni repetate și foarte intense de sondajul în diacronia și cronologia unui fragment uman, (în cazul nostru satul Susani), nu ar avea relevanță fără studierea concomitentă a microzonei, în care satul Susani se găsește într-o întrepătrundere organică cu alte localități, din punct de vedere geografic, politic, economic, social și cultural.

Materialul monografic al microzonei Susani, pentru cine are răbdarea să-l examineze și să-l adâncească, aruncă o lumină mai clară și mai concludentă asupra istoriei acestui ținut, după cum și complexa istorie a Banatului conturează mai concret evenimentele întâmplare în sat.

Relația biunivocă dintre factorii geografici ai unui loc și viața oamenilor care au locuit din cele mai îndepărtate timpuri pe acel loc a fost sesizată, încă din antichitate. Geografia locului, acest complex format din relief, floră faună, climă, precipitații, vânturi predominante au fixat în timp și spațiu un anumit habitat. Modul în care oamenii din acel areal, niciodată încremenit ci aflat într-o permanentă pulsație dinamică, au reușit să se adapteze factorilor de mediu, explică multe în legătură cu simbioza ancestrală om-natură, sau natură-om. Influența factorilor de mediu asupra omului a avut un rol hotărâtor în preistorie, atunci când omul a fost aproape robul acestor factori, dar influența lor va scădea treptat pe măsură ce omul și-a sporit mijloacele necesare pentru a supune și modifica mediul înconjurător în favoarea sa.

Prin obiectul, izvoarele și metodele sale de cercetare, istoria societății primitive se deosebește clar față de celelalte epoci ale istoriei universale și presupune o abordare cu caracter interdisciplinar, uzitând o colaborarea strânsă cu diferitele ramuri ale științelor naturii și ale științelor socio-umane.

Timp de sute de mii de ani, oamenii preistorici au trăit în adăposturi naturale, ocupându-se cu vânătoarea, culesul și pescuitul. Formau mici comunități nomade, aflate mereu în căutarea unor locuri prielnice supraviețuirii. Descoperirea obținerii focului (acum circa 1,4 milioane de ani) a reprezentat un moment esențial în dezvoltarea omului.

---

¹ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, București, 1896, p. 2.

În jurul anului 10.000 î.Hr., ca urmare a încălzirii climei, modul de viață al oamenilor s-a schimbat, aceștia devenind sedentari. Au apărut astfel comunități stabile, ce au format sate, apoi orașe. Uneltele au devenind mai variate. Oamenii au învățat să obțină vase din ceramică; să prelucreze fibrele naturale (lâna, inul, cânepa, bumbacul); să cultive plante; să domesticească animale.

Cele mai vechi sate și primele ocupații (cultivarea plantelor, păstoritul, diverse meșteșuguri) au apărut în Orient.

Cu timpul, organizarea socială a fost determinată de: necesitatea obținerii hranei și a asigurării protecției grupului; constituirea grupurilor umane pe baza relațiilor de rudenie (familia), a diferitelor ocupații (păstoritul, cultivarea plantelor), a așezării geografice (vecinătatea).

În jurul anului 5000 î. Hr., oamenii au început să descopere procedeul prelucrării metalelor (aramă, aur, argint, mai târziu fier).

Apariția artei și a credințelor religioase încă din preistorie este dovedită de: picturile rupestre (realizate pe pereții grotelor și ai peșterilor); statuete (din os, piatră sau ceramică)².

Referitor la satul Susani, întregul habitat influențat puternic de factorii pedoclimatici, de clima cu nuanțe mediteraneene, regimul termic, pluviometric, a dus la crearea unor condiții de viață sedentar continuu începând încă din zorii istoriei. Din cele mai vechi timpuri, omul a putut supraviețui ca specie numai datorită muncii sale, muncă exprimată prin confecționarea unor unelte și arme, precum și folosirea mijloacelor pe care natura i le punea la dispoziție. Paralel cu acest efort, s-a dezvoltat treptat și capacitatea rațională a omului, în lupta sa permanentă cu mediul înconjurător. Unealta se perfecționează pe măsură ce făuritorii devin mai abili, prin acumularea moștenirii trecutului. Datorită mai ales rațiunii sale, omul reacționează și acționează asupra lumii exterioare, își extrage din ea subzistența și îi evită primejdiile. Pentru omul preistoric, condițiile de mediu au fost factori de constrângere hotărâtori pentru organizarea vieții sociale. Apărarea omului, față de sălbăticia mediului natural, numai în grupuri mai mari putea fi asigurată. Acesta a fost începutul organizării vieții sociale, care pe măsură ce omul a putut să folosească în folosul propriu mediul natural, s-a perfecționat, în sensul obținerii unei anumite autonomii economice și sociale.

---

² <https://istoriiregasite.wordpress.com/2013/10/04/preistoria-umanitatii-aparitia-evolutia-si-raspandirea-grupurilor-umane/>, accesat 12 octombrie 2019.

Introducerea noului mod de viață care caracterizează neoliticul nu aparține vechilor populații autohtone. Într-adevăr, trecerea la condițiile de viață ale neoliticului-când se începe cultivarea plantelor cerealiere, creșterea animalelor domestice și apoi se inventează ceramica – nu a fost rezultatul inventivității populațiilor locale epipaleolitice (după paleolitic), ci a unor alte populații. Acestea au venit, într-un lent proces de migrație din sudul Peninsulei Balcanice, aducând și în spațiul carpato-danubiano-pontic cuceririle capitale de ordin economic³.

Începând cu mileniul al VI-lea î. Hr., odată cu apariția primelor culturi specifice epocii neolitice, caracterizate prin apariția uneltelor de piatră șlefuită, a unor meșteșuguri casnice (olărit, țesut), prin perfecționarea unor noi unelte și arme, s-a ajuns la o modificare de structură a îndeletnicirilor prin introducerea cultivării primitive a plantelor și domesticirea animalelor. Toate acestea au concurat hotărâtor și la o modificare organizatorică prin formarea triburilor gentilice, ale căror așezări, de obicei deschise, le găsim în special pe malul cursurilor de apă. În această perioadă, numărul mare de așezări, cât și dinamismul lor intern, indică un spor de populație ridicat, care se întrevede chiar și în împrejurimile satului Susani⁴.

În a doua jumătate a mileniului al III-lea î. Hr., odată cu apariția uneltelor de cupru caracteristice perioadei eneoliticului, se prefigurează și în această microzonă, ca de altfel în întregul Banat, epoca bronzului care se va întinde în timp până în primele secole ale mileniului I î. Hr.⁵. Caracteristicile epocii bronzului sunt: apariția meșteșugarilor specializați (unelte și arme din bronz); dezvoltarea mai rapidă a agriculturii; relații sociale întemeiate pe familia de tip patriarhal și conturarea mai fermă a elementelor de proprietate privată; începuturile unui comerț ce depășește simple raporturi de schimb intertribale de vecinătate. Toate acestea sunt fenomene care însoțesc destrămarea treptată a orânduirii comunei primitive. Apar primele cete militare și primele uniuni tribale care cuprind teritorii relativ întinse, încep să apară, pe plan social, primele elemente de aristocrație tribală. În hotarul satului Susani s-a descoperit o așezare de epoca bronzului, care vine să confirme și arheologic locuirea acestor meleaguri din vremurile cele mai

---

³ V. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 23.

⁴ Victor Ardelean, Ion Zăvoianu, *Județul Timiș*, București, 1979, p. 73.

⁵ Gh. Lazarovici, *Despre neoliticul timpuriu din Banat*, în „Tibiscus”, IV, istorie-arheologie, Timișoara, 1975, pp. 9-32.

bătrâne⁶. Tot de aici provine o brățară spiralică preistorică din aur, aceasta fiind o descoperire izolată, nu ne poate oferi o bază de studiu convingătoare și de aceea la nivelul actual al cercetărilor e prematur să aprofundăm problema⁷.

Numărul mare de descoperiri, faptul că în afară de necropole cu zeci de morminte, au fost descoperite sanctuare de cult și așezări întinse – de regulă nefortificate – ne îndreptățesc să sugerăm existența unui grup de triburi compact, a unei uniuni de triburi al cărui nucleu se află în zona centrală a Banatului. Faptul că în această zonă armele sunt foarte rare ne face să credem că timp de mai multe secole, cel puțin zona centrală a Banatului, nu a fost afectată de pătrunderea unor populații străine, această zonă fiind protejată de însăși uniunea tribală amintită. Se pare că această uniune de triburi va dăinui sau se va reface spre sfârșitul primei epoci a fierului, după ce la mijlocul acestei perioade întâlnim și pe malurile râurilor timișene așezări de scurtă durată ale complexului cultural Basarabi. Cea de-a doua vârstă a fierului (La Tène) perioada dezvoltării și înfloririi civilizației daco-getice, demonstrează pe teritoriul Banatului existența aceluiași fenomene ce caracterizau în a doua jumătate a mileniului I î.Hr., întregul teritoriu al țării noastre și care a constituit vatra unitară de formare a statului centralizat și independent a lui Burebista, în secolul I î.Hr., stat ce va dăinui până la începutul secolului al II-lea d.Hr. Se constată din descoperirile făcute (Remetea Mare) generalizarea metalurgiei fierului, dezvoltarea comerțului și apariția monedei, precum și generalizarea treptată a roții olarului, precum și prezența în zona centrală a Banatului, a triburilor celtice care apar în acest teritoriu la sfârșitul veacului al IV-lea î.Hr. și care vor fi asimilați de populația dacă autohtonă⁸.

Referitor la descoperirile din împrejurimile satului Susani se poate observa extensiunea mare în spațiu și timp al fenomenului tumular, care acoperă o largă secvență cronologică cuprinsă între etapa finală a epocii neolitice, perioada de tranziție de la începutul epocii bronzului și până-n perioada dacică.

Odată cu cucerirea Daciei de către romani și transformarea ei în provincie romană, civilizația romană își face simțită prezența și în această microzonă a satului Susani. De o importanță aparte pentru organizatorii

---

⁶ N. Gudea, I. Moțiu, *Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană*, în „Banatica”, Reșița, 7, 1983, p. 192.

⁷ Mircea Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A*, în „Acta Muzeum Napocensis”, Cluj-Napoca, 9, 1972, p. 45.

⁸ *Ibidem*, pp. 74-75.

militari și administrativi ai Daciei romane era asigurarea mijloacelor de furnizare a hranei soldaților din unitățile ce staționau aici. Războiul daco-roman odată încheiat excludea posibilitatea procurării mijloacelor de subsistență și a furajelor prin incursiuni în teritoriile autohtonilor. Una din soluții era păstrarea vechilor obștii sătești dacice, mai ales în zona de câmpie a Banatului, impunându-le acestora o serie de obligații față de administrația imperială. Este foarte probabil ca populația daco-getică să fi rămas organizată în comunități rurale, mai ales după ce daco-geții au fost strămutați din așezările montane la câmpie, spre a fi mai ușor de supravegheat.

Pentru perioada preistorică, descoperiri arheologice legate strict de hotarul satului Susani avem, ceea ce putem presupune că a existat o așezare bine constituită pe vatra satului, dar avem și o mulțime de dovezi indirecte care probează viețuirea oamenilor în acest areal, adică în vecinătatea satului Susani. Pentru a argumenta acest lucru enumerăm câteva descoperiri arheologice în localități așezate în imediata apropiere a satului:

189. Cutina (comuna Bethausen, județul Timiș)

1. Movile de pământ.

a. În stânga drumului Cutina-Bethausen, pe coama de deal de la nord de valea Begăi sunt vizibile două movile de pământ dintre care una este în apropierea cimitirului sătesc.

În partea din stânga drumului Cutina-Bodo, pe o terasă aflată la circa 100 m de șosea, au fost descoperite fragmente ceramice de secolele III-IV d. Hr.⁹

327. Jupani (comuna Traian Vuia, județul Timiș)

1. Movilă de pământ.

a) Punctul Gomilă sau Grămuradă. La vest de sat, spre calea ferată, în pădurea comunală, se află o movilă de pământ a cărei înălțime variază, în literatura veche de la 5 la 10 m, iar diametrul este apreciat între 80 și 100 m¹⁰.

368. Mănăștiur (comună, județul Timiș)

1. Vestigii preistorice.

a) În hotarul localității s-a descoperit o așezare neolitică.

2. Vestigii medievale.

---

⁹ Sabin Adrian Luca, *Descoperiri arheologice din Banatul Românesc – repertoriu* – Sibiu, Editura ALTIP, ediția a doua, 2010, poziția 189.

¹⁰ *Ibidem*, poz. 327.

a) Punctul Cetate sau Mănăstire. Punctul este situat la NV de vatra localității actuale. Aici s-au descoperit o biserică și necropolă de secolul XIV d. Hr. Aici a funcționat o mănăstire catolică încă din secolul XIII d. Hr. Tot aici se află și urmele unor fortificații¹¹.

335. Leucușești (comuna Bethausen, județul Timiș)

1. Vestigii preistorice.

a) Pe terasa superioară, nordică, a râului Bega, în raza localității, s-au descoperit material arheologic paleolitic (aurignaciene).

2. Movile de pământ.

a) Punctul *Târșele* sau *Movila cu Gropan*. La circa 600-700 m nord de sat, la 500 m sud de *Pădurea Leucușești*, pe coama dealului, la marginea unei livezi, se află o movilă de pământ cu diametrul de circa 20-25 m, înaltă de 3-4 m, care se pare, în trecut, a fost deranjată de căutătorii de comori.

b) La circa 1 km NV de sat, pe coama dealului, la 200 m VSV de punctul trigonometric 192.1, se află o movilă de pământ cu diametrul de 20 m, înaltă de 2 m.

3. Vestigii medievale.

a) Punctul *Dealul La Mormiști*. Microtoponimul se află în hotarul localității.

4. Descoperiri monetare.

a) Un denar republican roman a fost descoperit în hotarul localității¹².

571. Susani (comuna Traian Vuia, județul Timiș)

1. Situri arheologice cu stratigrafie complexă.

a) Punctul Deluț. Acest punct este situat pe o insulă ceva mai ridicată față de nivelul luncii inundabile a Begăi, pe partea din dreapta a canalului Glavița, la o distanță de circa 500 m față de tumulul Grămurada lui Ticu. Materialele arheologice de epoca bronzului de aici se încadrează în partea timpurie, mijlocie și târzie a perioadei, dar și cu elemente hallstattiene. Aici s-a descoperit și zgură de fier preistorică.

b) Punctul Grămurada lui Ticu. Situat la nord-vest de localitate, în stânga canalului Glavița, la 20 m sud de linia ferată Lugoj – Ilia, în dreptul km 58, 94, tumulul a fost investigat prin săpătură arheologică sistematică. Acesta are 69/59 m și înălțimea de 1,5-2 m. Aici s-a descoperit un ansamblu ritual (sanctuar) realizat de-a lungul a două etape (un mormânt de înhumăție,

---

¹¹ *Ibidem*, poz. 368.

¹² *Ibidem*, poz. 335.

un altar pentru ofrande și un mare depozit de vase). Complexul ritual se datează în Ha A.

2. Movile de pământ.

a) Punctul Grămurada de la Jupani. Tumulul (?) are dimensiunile de 100 m diametru și 10 m înălțime. Monumentul nu a fost cercetat sistematic¹³.

Câteva descoperiri arheologice ale microzonei dezvăluie așezări încă din perioada paleoliticului, materiale arheologice paleolitice (aurignaciene) la Leucușești epoca bronzului, epoca fierului la Susani, perioada romană la Leucușești, prelungindu-se până în perioada feudalismului timpuriu la Susani.

Direcția Județeană pentru Cultură Timiș, alături de Universitatea de Vest Timișoara, Muzeul de Istorie și Etnografie din Lugoj, cu sprijinul Primăriei comunei Traian Vuia, au demarat cercetarea arheologică sistematică a tumulului „Grămurada de la Jupani” (com. Traian Vuia). Tumul (pl. tumuli) este o movilă artificială, conică sau piramidală, din pământ sau din piatră, pe care unele popoare din antichitate o înălțau deasupra mormintelor.

Situl arheologic Susani-Grămurada de la Jupani (cod RAN 159124.03) face parte din grupul de patru movile situat pe latura nordică a localității Susani (com. Traian Vuia, jud. Timiș). Dintre cele patru movile cartate, două dintre ele au fost cercetate arheologic în întregime (cele marcate cu cifrele 1 și 4). Ambele descoperiri au fost încadrate la debutul primei vârste a epocii fierului, mai precis Hallstatt A. Movila numită Grămurada de la Jupani este marcată cu cifra 3 și este situată pe malul drept al pârâului Glavița, chiar pe marginea primei terase neîndubabile ale acestuia. Are o înălțime de 3,5 m și un diametru maxim de 44 m. Stratigrafia internă a acesteia, observată arheologic, demonstrează faptul că este o movilă antropică, ridicată cel mai probabil în preistorie.

---

¹³ *Ibidem*, poz.57.

Situarea în imediata sa proximitate a movilei cu numărul patru, a siturilor arheologice din punctele Deluț și La Bebeș, precum și a movilei cu numărul 1 (numită și Grămurada lui Ticu) la o distanță de cca. 1 km, toate oferind descoperiri aparținând începutului epocii fierului, poate să facă, la acest moment, posibilă încadrarea cronologică a construirii Grămuradei de la Jupani în cadrul aceluiași palier temporar¹⁴.

---

¹⁴ Alex Neagoe, *Banatul are aproape 400 de Movable funerare. Doar 4 au fost cercetate de arheologi in ultimii 70 de ani!...* online https://www.google.ro/search?ei=4GlnXMC5N4TawQK8zrvACQ&q=BANATUL+are+aproape+400+de+MOVILE+FUNERARE.+Doar+4+au+fost+cercetate+de+ARHEOLOGI+in+ultimii+70+de+ani%21...&oq=BANATUL+are+aproape+400+de+MOVILE+FUNERARE.+Doar+4+au+fost+cercetate+de+ARHEOLOGI+in+ultimii+70+de+ani%21...&gs_l=psyab.12...1084266.1089250..1091994...0.0.0.0.....1....1j2..gswiz.....0.LtXeUuHXmyw, accesat în 28 decembrie 2018.

Problema necropolelor de incinerare de la sfârșitul epocii bronzului și din perioada de tranziție la prima epocă a fierului a stat în atenția a numeroși cercetători.

Cercetările arheologice de la Susani – *Grămurada lui Ticu* au relevant un complex cu caracter funerar sau ritual (probabil sanctuar), numărul mare de vase ceramice descoperite aici fiind un excelent reper pentru ilustrarea perioadei de tranziției de la epoca bronzului la epoca fierului. I. Stratan și Al. Vulpe, analizând materialul ceramic descoperit în acest tumul, trec în revistă și principalele descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului, în zona de câmpie a Banatului. În opinia celor doi autori, atât decorul, cât și forma unora dintre vasele de la Susani vădesc o strânsă legătură cu culturile Vatina și Gârla Mare, fapt ce face plauzibil ca necropolele de incinerare de la Cruceni, Ilandža, Belegiș, Vrșac, Livezile/Tolvădia să reprezinte stadiul final al acestui „complex cultural”.

În ceea ce privește apariția grupului Susani, strâns înrudit cu comunitățile necropolelor de la Cruceni și Belegiș-*Stojića gumno*, este deja vehiculată în literatura de specialitate (citată, de altfel) ipoteza extrem de plauzibilă a pătrunderii dinspre nord, pe valea Mureșului, a unor elemente tipice grupului cultural Igrița. Pe de altă parte, evoluția în paralel a etapelor Belegiș II, Cruceni II și Bobda I exclude orice sincronism cronologic care a stat la baza utilizării termenului „Bobda II-Belegiș II” care a migrat în Moldova, prin Carpații Orientali. Nu mai insist asupra scenariului deja mai sus menționat, în care purtătorii grupului cultural Susani, în marșul lor către est, în paralel cu purtătorii „culturilor Bobda II-Belegiș II”, pun capăt culturilor epocii bronzului din arealul intracarpatic¹⁵.

Perioada de trecere de la sfârșitul epocii bronzului, cunoscut și sub denumirea de Bronz Târziu și începutul epocii fierului sau perioada Hallstatt este o epocă de mare înflorire culturală și economică, dovedind o creștere demografică importantă. Bogăția materială a triburilor se reflectă și în

---

¹⁵ Alexandru Szentmiklosi, *Considerații privind terminologia utilizată în definirea culturii Cruceni-Belegis*, online https://www.google.ro/search?source=hp&ei=1mInXK_0DoHGwQLA7p_YAw&q=CONSIDERA%C5%A2II+PRIVIND+TERMINOLOGIA+UTILIZAT%C4%82+%C3%8EN+DEFINIREA+CULTURII+CRUCENI-BELEGI%C5%A0&btnK=C%C4%83utare+Google&oq=CONSIDERA%C5%A2II+PRIVIND+TERMINOLOGIA+UTILIZAT%C4%82+%C3%8EN+DEFINIREA+CULTURII+CRUCENI-BELEGI%C5%A0&gs_l=psy-ab_3...3922.3922..5888...0.0..0.84.84.1.....0....1j2.gws-wiz.....0.Yjp63aNzOw, accesat 28 decembrie 2018.

numeroase depozite de bronzuri, din care unele conțin cantități apreciabile de metal¹⁶.

Evoluția și dinamica cercetărilor arheologice de suprafață din Banat au permis identificarea de situri arheologice preistorice noi și, în unele cazuri, cercetarea sistematică a unora.

Existența movilelor de pământ, la Susani, Cutina, la Jupani și la Leucușești, localități aflate în apropierea satului Susani dovedește viețuirea omului în această zonă din cele mai vechi timpuri. Numărul mic al movilelor cercetate sistematic ne obligă la prudență în a emite judecăți definitive. Problemele legate de scopul ridicării acestor movile de pământ, cât și modul folosirii lor au constituit preocupări constante în literatura istorică mai veche. Scopul ridicării acestor movile a dat naștere la numeroase ipoteze, fiind socotite fie formațiuni naturale, fie ridicături artificiale (opere ale omului) folosite pentru așezarea unor posturi de pază și supraveghere. Unii istorici le consideră movile – semn pentru drumuri și vaduri, fără să conteste că majoritatea au totuși un caracter funerar.

În concluzie, putem spune că movilele de pământ din Banat au avut, ca și cele din alte zone ale țării noastre, o destinație primară careia odată cu scurgerea timpului i s-au adăugat și alte destinații secundare. Cu prilejul cercetării mai multor tumuli din diferite zone, conținând înhumați cu ocră din perioada de tranziție sau de la începutul epocii bronzului s-a constatat utilizarea lor pentru mai multe înmormântări succesive, în aceeași epocă¹⁷. Datarea movilelor de pământ a cunoscut numeroase variante. Referitor la descoperirile din perimetrul satelor Susani, Cutina, Jupani, Leucușești se poate observa extensiunea mare în spațiu și timp a fenomenului tumular, care acoperă o largă secvență cronologică cuprinsă între etapa finală a epocii neolitice, perioada de tranziție de la începutul epocii bronzului și până în perioada dacică¹⁸.

Către sfârșitul epocii bronzului se produc anume mișcări în cadrul triburilor prototrăcice de la Dunărea de Mijloc și din vecinătatea lor (sud-vestul României, nord-estul Iugoslaviei, sud-estul Ungariei și în nord până în zona Tisei Superioare). Ele au fost puse în legătură cu așa-numitele „preliminarii” ale „marii migrații egeene”, care a lichidat civilizația miceniană și statul hitit pe la sfârșitul secolului XII î. Hr. „Popoarele mării”,

---

¹⁶ Margareta Drăgoescu, *Descoperiri arheologice și numismatice pe teritoriul Banatului între anii 1872-1918*, în „Analele Banatului”, Timișoara, serie nouă, IV, 1995, p. 332.

¹⁷ Florin Medeleț, Ion Bugilan, *Contribuții la problema și repertoriul movilelor de pământ din Banat*, în „Banatica”, Reșița, 1987, p. 93.

¹⁸ *Ibidem*, p. 96.

este relevantă de numeroasele depozite și turnătorii descoperite mai ales în Transilvania; numai cele din seria Uioara-Cincu-Suseni depășind cifra de 100 și greutatea totală de 5 tone. Apariția metalurgiei fierului este atestată de o serie de obiecte și bucăți de zgură de acest metal provenite din mai multe descoperiri (peste 60 de așezări, necropole și depozite de bronzuri).

În Hallstatt-ul mijlociu decade metalurgia bronzului și se extinde metalurgia fierului, aceasta răspândindu-se și mai mult în ultima perioadă a epocii. Alături de metalurgie, în prima epocă a fierului s-au practicat și alte meșteșuguri, cum au fost olăritul (care a produs vase specifice și alte obiecte din lut ars), torsul, țesutul (atestat de greutatea de la războiul de țesut și fusaiole), prelucrarea lemnului, pieilor etc.

De asemenea, s-au practicat agricultura și creșterea vitelor, ocupația din urmă având în general o pondere sporită în tot cursul primei epoci a fierului (cum indică oasele de cornute și figurinele de lut înfățișând „turme” de bovine, ovine, caprine, suine, cabaline etc.). Se apreciază că acum s-a produs o modificare în strategia de subsistență prin exploatarea preponderentă a produselor animaliere secundare în raport cu cele primare. Totodată, s-au făcut schimburi de produse între comunități, inclusiv cu grecii colonizați pe litoralul Pontului Euxin și cu sciții stabiliți în nordul acestei mări. Viața religioasă apare dominată, ca și în epoca bronzului, de cultul soarelui. Simboluri ale acestui cult sunt cărucioare (modelate din lut în culturile epocii bronzului și Hallstatt-ului timpuriu și din metal în cultura Basarabi din Hallstatt-ul mijlociu), bărcuțe, păsări de apă, căiuți, roțițe, cruci, securi în miniatură etc., redată plastic sau grafic (pe alte obiecte) și ivite în diferite descoperiri.

Epoca fierului de pe teritoriul României se divide în două perioade principale, ce corespund primei epoci a fierului și celei de a doua epocă a fierului. Începând cu perioada interbelică, cei doi termeni vor deveni sinonimi cu cei de Hallstatt și La Tène, primul după numele unei necropole din Austria, cel din urmă după numele așezării celtice de la La Tène, în Elveția. Pentru spațiul carpato-dunărean, termenii de Hallstatt și La Tène și-au pierdut mult din semnificația originală, înglobând realitățile specifice teritoriului României de azi. Dacă prima epocă a fierului reprezintă momentul de început al utilizării obiectelor de fier, perioadă ce îi urmează corespunde generalizării metalurgiei fierului pe teritoriul României¹⁹.

---

¹⁹http://www.enciclopediadacica.ro/?option=com_content&view=article&id=782%26Itemid=462, accesat 30 decembrie 2018.

În a doua jumătate a mileniului al II-lea î. Hr. și la începutul mileniului I î. Hr., descoperirile arheologice se înmulțesc, definind o cultură complexă creată de triburile nord tracice din Câmpia Banatului și care preiau tradițiile culturilor Periam-Pecica și Vatina ce o preced, transformându-le treptat și amalgamându-le până la cristalizarea culturii materiale specifice începutului epocii fierului. Numărul mare de descoperiri, faptul că în afară de necropole cu sute de morminte, au fost descoperite sanctuare de cult și așezări întinse – de regulă nefortificate – ne îndreptățesc să sugerăm existența unui grup de triburi compact, a unei uniuni de triburi al cărui nucleu se află în zona centrală a Banatului. Faptul că în această zonă armele sunt foarte rare, ne face să credem, că timp de mai multe secole, cel puțin zona centrală a Banatului, nu a fost afectată de pătrunderea unor populații străine, această zonă fiind protejată de însăși uniunea tribală amintită. Astfel, se explică de ce în Banat descoperirile de natură scitică sunt ca și inexistente, tăria uniunii de triburi protodacice din secolele VI-V î. Hr., împiedicând penetrația elementelor războinice scitice în acest teritoriu²⁰.

Premisele culturii materiale geto-dacilor și, implicit, desfășurarea firului istoric al acestui neam pot fi urmărite până în mileniul al II-lea î. Hr. în plină epocă a bronzului. Cultura Basarabi reprezintă una din complexe sinteze ale culturii materiale geto-dace, fenomen ce oglindește cu putere realități de ordin etno-istoric și îndeamnă la interpretarea unor fenomene culturale într-un context istoric mai bine conturat. Aria culturii Basarabi cuprinde întreg Banatul, locuirile culturii se întâlnesc mai ales în regiunile de șes și ale marilor râuri, mai puțin în zonele de dealuri.

Tabloul sincretic și unitar, pe care ni-l oferă cultura Basarabi în întinsa ei arie de dezvoltare, constituie în mare măsură oglinda unei unități etnice, desigur și spirituale a triburilor ce locuiau în aria respectivă. Difuzarea accelerată a elementelor de cultură materială de la o comunitate la alta implică contacte din ce în ce mai strânse între membrii acestor comunități și o circulație mai intensă în cuprinsul întregii arii carpatodunărene, fenomen care explică în mare parte sincretismul cultural, care putea favoriza impunerea unei limbi unice, pentru aceste comunități. Așa ne putem imagina apariția limbii geto-dace la începutul epocii fierului și pe care o putem presupune generalizată în faza culturii Basarabi. Conștiința unei limbi comune, existența unor obiceiuri și credințe comune, a unei genealogii comune a dus cu siguranță la formarea unei conștiințe etnice

---

²⁰ Florin Medeleț, *Considerații geoistorice*, apud Victor Ardelean, Ion Zăvoianu, *Județul Timiș*, București, 1979, p. 75.

comune majorității triburilor nord-tracice. De asemenea cultura Basarabi precede cu puțin momentul în care geto-dacii sunt menționați de scriitorii greci, prin care se consacră în izvoare scrise acest popor ca unitate etno-istorică în lumea tracă. Data, de la care putem vorbi nominal de geți și de daci, este mai mult sau mai puțin convențională, fiind determinată de momentul în care aceste noțiuni etnice apar prima oară în izvoarele scrise și deci de posibilitatea de a interpreta în termeni istorici, datele oferite până la acea vreme aproape exclusiv de arheologie. Este însă de crezut că geto-dacii constituiau o unitate etnoistorică distinctă în lumea tracă încă de multă vreme. Caracteristicile etnice, premisele structurii lor sociale și spirituale se formaseră mult înainte de a lua Herodot știință despre geți²¹.

Cercetările arheologice cu caracter preventiv efectuate în Situl 2 de la km 21+050 – km 21+250 de pe viitoarea autostradă Lugoj-Deva au localizat în punctul numit *Săliște*, din hotarul satului Susani, comuna Traian Vuia, existența unei așezări medievale timpurii (Pl. I). Locul numit *Săliște* este situat la hotarul dintre satele Susani și Leucușești, în câmpia aluvionară de pe malul stâng al râului Bega, și a fost proprietatea țăranului Valeriu Barboni din satul Susani, nr. 25. Memoria colectivă a sătenilor localizează în locul numit *Săliște* o veche vatră a satului Susani. La vest de perimetrul unde s-au desfășurat săpăturile arheologice cu caracter preventiv, terenul prezenta o scufundare de cca. 0,50 m și, la intervenția primarului din comuna Traian Vuia, a fost ridicat prin aducerea de pământ de către mijloacele de transport ce deserveau autostrada. Solul este de tip argilo-iluvial podzolic, caracterizat printr-un strat de pământ aluvionar care la adâncimea de 0,40 m apare ca un orizont compact alcătuit din argilă în compoziție cu oxizi de fier. Până la îndiguirea râului Bega și a realizării unui sistem complex de hidroameliorație a terenurilor agricole din zonă, punctul *Săliște* a fost un teren mereu inundat de râul Bega, de apa pluvială căzută în cantități mari, dar și un teren cu un deficit major de apă în caz de secetă.

Stratigrafie, pământul arabil, de culoare brună, nu depășește 0,25 m adâncime, urmat de un pământ brun închis ce corespunde nivelului de locuire medieval timpuriu, după care, la adâncimea de 0,50 m de la suprafața solului, își face apariția argila cu pigmentație feruginoasă. Săpăturile arheologice din punctul *Săliște*²² au documentat marginea de vest a

---

²¹ Vladimir Dumitrescu, Alexandru Vulpe, *op. cit.*, pp. 87-91.

²² În suprafața cercetată, cu dimensiunile de 250 x 50 m, au fost documentate arheologic un număr de 115 complexe dintre care: 14 locuințe, 13 gropi cu resturi menajere, 14 gropi din

unei așezări medievale timpurii, databile în secolele VII/VIII-IX, cu locuințe adâncite în pământ, gropi cu resturi menajere, gropi din care s-a extras lutul, gropi de pomi, o fântână, șanțuri înguste de drenaj a apei pluviale, vizuini și alveolări naturale²³.

Pentru edificarea mai eficientă a descoperirilor reproducem descrierea unei locuințe a așezării medieval timpurii, a unei gropi cu resturi menajere și a fântânii.

Locuința L. 1, cu groapa adâncită și ușor albiată, de formă ovală, orientată aproximativ nord-sud, măsurând în lungime 3,40 m și în lățime 1,94 m. Adâncimea locuinței de la nivelul de conturare este de - 0,92 m și închide o suprafață locuibilă de 6,59 m². Pământul din interiorul locuinței, de culoare neagră (Munsell:10YR 2/1), a conținut fragmente ceramice, fragmente de râșniță din tuf vulcanic, chirpici, fragment de lemn carbonizat, pietre cu urme de ardere secundară amestecate cu fragmente ceramice care sugerează existența unei vetre deschise. Au mai fost descoperite două fusaiole, dintre care una fragmentară, un fragment dintr-o cute, oase de animale cu urme de tăiere.

Din pământul de umplură al locuinței au rezultat următoarele fragmente ceramice lucrate la roata înceată: fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea tăiată drept, dintr-o pastă fină cu mică în compoziție, de culoare brună; fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea rotunjită, dintr-o pastă fină, de culoare brună; fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea rotunjită, dintr-o pastă fină cu mică în compoziție, de culoare brună; fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea rotunjită, dintr-o pastă fină, de culoare cărămizie; fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea rotunjită, dintr-o pastă fină cu mică în compoziție, de culoare brună; fragment buză oală, ușor evazată, cu marginea tăiată drept, dintr-o pastă semifină, de culoare brună-închisă la exterior, brună la interior; două fragmente buză văscior, cu marginea rotunjită spre interior, dintr-o pastă fină, de culoare brună-cărămizie; fragment buză oală, rotunjită spre exterior; fragment buză oală, trasă spre exterior, cu pereți de 7 mm grosime, dintr-o pastă fină, de culoare brună, sub gâtul scurt are două caneluri ce încadrează un ornament executat cu unghia; fragment buză oală, trasă spre exterior, cu canal pentru capac, dintr-o pastă fină, de culoare brună; fragment buză oală,

---

care s-a extras lutul, o fântână, nouă gropi de stâlpi, 47 gropi de pomi, patru șanțuri de drenaj, trei vizuini, 10 alveolări naturale.

²³ Ovidiu Bozu, Daniela Tănase, Ana Cristina Hamat, Dimitrie Negrei, *Așezarea medievală timpurie din punctul Seliște, sat Susani, comuna Traian Vuia, jud. Timiș*, în „Banatica”, Reșița, nr. 26, 2016, pp. 331-332.

rotunjită la exterior, dintr-o pastă fină, de culoare brună; trei funduri de vas, dintr-o pastă semifină, de culoare brun-cărămizie; două fragmente fund vas drept, dintr-o pastă fină, de culoare brună-închisă; un fragment fund vas, dintr-o pastă semifină, de culoare brună-închisă la interior, cărămizie la exterior; pereți de vas cu grosimea de 5 mm, dintr-o pastă fină, de culoare brună, decorați cu registre de câte două caneluri ce încadrează un val simplu, cu vârful ascuțit spre stânga, dispus sub gâtul scurt; fragment fund vas, dintr-o pastă semifină amestecată cu pietricele, de culoare brună; patru fragmente perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună-închisă, decorate cu nervuri egal distanțate; două fragmente perete vas, decorate cu nervuri egal distanțate, dintr-o pastă fină, de culoare brună; fragment perete vas, de culoare brună-cărămizie, decorat cu o bandă de caneluri egal distanțate, urmată de un val simplu, amplu, cu vârful rotunjit; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună, decorat cu trei nervuri apropiate, ușor profilate; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună, decorat cu trei nervuri succesive, profilate; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună-închisă la exterior, decorat cu două nervuri paralele; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună-închisă la exterior, decorat cu trei nervuri paralele; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare cărămizie la exterior și brună-închisă la interior, decorat cu două nervuri paralele; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună, decorat cu nervuri succesive fin profilate; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare cărămizie, decorat cu un val incizat; fragment perete vas, dintr-o pastă fină, de culoare brună la exterior, neagră la interior, decorat cu coaste succesive fin profilate; fragmente ceramice atipice, dintr-o pastă semifină, brună la exterior, brună-închisă la interior; 10 fragmente ceramice dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie; opt fragmente ceramice atipice, dintr-o pastă semifină, de culoare brună; trei fragmente atipice, dintr-o pastă semifină, de culoare brună-cărămizie; patru fragmente atipice, dintr-o pastă semifină, de culoare brună-cărămizie la exterior și brună-negricioasă la interior.

Ca forme ceramice, predomină oala lucrată la roată înceată, dintr-o pastă fină cu mică în compoziție, și dintr-o pastă semifină amestecată cu pietricele, de culoare brună, brună-cărămizie și cărămizie; au buza ușor evazată, cu marginea rotunjită sau tăiată drept. Ca ornamente se regăsesc: registru de două caneluri ce încadrează un val simplu cu vârful ascuțit spre stânga dispus sub gâtul scurt; caneluri egal distanțate urmate de un val

simplic, amplu, cu vârful rotunjit, nervuri succesive fin profilate. Încadrare culturală: ev mediu timpuriu (sec. VIII-IX)²⁴.

Groapa nr. 1/C. 18 Groapă situată în apropierea locuințelor din C. 5 și C. 6 este o groapă de 2,46 m lungime, 1,06 lățime și adâncă de 0,15 m. Fundul gropii este străpuns de alte gropi, cu dimensiuni cuprinse între 0,20 și 0,40 m, ce se adâncesc între 0,24 și maxim 0,32 m de la nivelul de conturare și la 0,92 m de la nivelul actual de călcare. Este o groapă cu resturi menajere, de consistență lutoasă, de culoare neagră (Munsell, 10YR 2/1), de unde au fost prelevate fragmente ceramice, chirpici, pietre.

Ceramică lucrată la roata înceată. 14 fragmente pereți de vase, dintr-o pastă semifină, de culoare brună; patru fragmente de pereți de vas, dintr-o pastă semifină, de culoare brună-cărămizie; fragment buză oală, rotunjită la exterior, dintr-o pastă semifină, de culoare brună; fragment buză oală, trasă drept și ușor evazată spre exterior, dintr-o pastă semifină, de culoare brună; cinci fragmente perete vas, dintr-o pastă semifină, de culoare brună, decorat cu benzi de linii succesive, incizate. Încadrare culturală: ev mediu timpuriu (sec. VIII-IX)²⁵.

Fântâna /C 101. Conturul aproape rotund al gurii fântânii, cu o pigmentație feruginoasă mai închisă la culoare, a fost bine delimitat la baza nivelului de cultură medieval, în contact cu stratul lutos situat la -40 cm de la pământul arabil. Cu un diametru la gură de 1,20 m, fântâna, pe toată adâncimea ei, a fost golită pe secvențe de câte un metru, mai întâi pe o jumătate din diametrul acesteia, cu desenarea de fiecare dată a profilului, ca apoi să fie golită și cealaltă jumătate. Umplutura fântânii între metrul 0 și -1 m conține un pământ lutos închis la culoare (Munsell, 10YR 4/3), cu flecuri de argilă feruginoasă, fragmente de lemn carbonizat și fragmente de chirpici. La adâncimea de -1,20 m, la 40 cm față de profilul de nord al fântânii, a fost extrasă o bucată de pământ vitrificat cu marginile de culoare roșie, în lungime de 30 cm și 10 cm grosime.

De la adâncimea de -1,90 m, golirea fântânii a întâmpinat greutate datorată infiltrațiilor apei freactice, care a fost scoasă periodic prin pompare. Între pereții făcuți cu flecuri feruginoase și cu o consistență dură, pământul de umplură a devenit mâlos, fiind scos cu găleata. La adâncimea de 1,95 m a fost descoperit singurul fragment ceramic din pastă semifină, de culoare neagră-cenușie, dintr-un perete de vas de formă bitronconică. La adâncimea de -2,30 m a apărut ghizdul fântânii. De formă pătrată, cu laturile de 70 cm,

---

²⁴ *Ibidem*, pp. 332-333.

²⁵ *Ibidem*, pp. 340.

ghizdul a fost construit din scânduri fasonate de 15 cm lățime și de 10 cm grosime, îmbinate nut și feder. Înălțimea păstrată a ghizdului din lemn măsura 90 cm, fiind construit deasupra stratului de nisip și pietriș al pânzei freatică, aflat la adâncimea de -3,20 m, de la nivelul de conturare a fântânii. De la această adâncime a fost recuperat un mâner din fier foarte corodat. Mânerul s-a rupt în două când a fost tras din stratul de prundiș aluvionar. Prelucrat la cald, în lungime de 370 mm, înalt de 9,5 mm, din bară rotundă de 7 mm grosime, are capetele întoarse în inel, de care sunt prinse două piese care fixau mânerul de recipientul cu care se scotea apa din fântână.

Amândouă piesele de fixare, din care una ruptă, ca și cele două verigi inelare de la capetele mânerului, prezintă un amestec compact feruginos cu pietricele de pe fundul fântânii și oxizi de fier. Singura piesă de fixare păstrată a fost confecționată dintr-o plăcuță de fier, în grosime de 5 mm, 60 mm lungime și 15-20 mm lățime, despătată în două părți egale. Are un capăt rotunjit cu un orificiu rotund trecut prin veriga mânerului, celălalt cu două capete ascuțite la vârf și bifurcate pe o lățime de 45 mm. Documentarea arheologică a acestei fântâni, la marginea de sud-est a unei așezări medievale timpurii, sugerează arheologului că ea ar fi fost săpată de locuitorii așezării de secol VIII-IX. O fântână asemănătoare a fost cercetată în așezarea din localitatea Lazuri (jud. Satu Mare), datată în primele secole ale evului mediu timpuriu. Nu putem ignora nici memoria colectivă a locuitorilor din Susani, ce localizează în locul numit Săliște o veche vatră a satului lor. Singurele fântâni și puțuri, cu adâncimi cuprinse între -2 și 2,80 m având ghizduri din lemn, au fost cercetate arheologic în suburbia Palanca Marea orașului medieval Timișoara, fiind datate în secolul XVII-XVIII⁴. Așezată la marginea de sud-est a așezării medievale timpurii, este un argument care sugerează că fântâna cercetată de noi să fi fost construită în răstimpul secolelor XVI-XVII²⁶.

În complexele arheologice cercetate în așezarea de la Susani-Săliște, materialul arheologic descoperit este constituit preponderent din fragmente ceramice, cu foarte rare excepții apar obiecte din fier foarte corodate: în locuința nr. 2/complexul nr. 6 – un vârf de săgeată (?), în groapa nr. 5/complexul nr. 64 – un fragment de unealtă (?) și în groapa nr. 14/complexul nr. 115, s-a găsit un fragment de cuțit. De asemenea, au mai apărut câteva fusaiole și fragmente de cute din piatră. Astfel că, pentru încadrarea cronologică a sitului arheologic de la Susani-Săliște, singurul element ajutător este ceramica, dar și aceasta, din păcate, are o datare destul

---

²⁶ *Ibidem*, pp. 347-348.

de laxă: secolele VII/VIII-IX. Cu toate acestea, este cert că aici a ființat o așezare din epoca medievală timpurie, încadrabilă în peisajul arheologic al așezărilor din Banat care se datează în veacurile VII/VIII-IX.

Din studierea ceramicii se poate trage totuși concluzia că există două orizonturi de locuire, unul mai timpuriu, databil la sfârșitul secolului al VII-lea – secolul al VIII-lea, reprezentat de locuința nr. 2/complexul 112, unde s-au găsit tăvițe din lut și vase modelate cu mâna, dintr-o pastă grosieră, amestecată cu pietricele și cioburi pisate, decorate cu creștături pe buze, care se datează în secolele VII-VIII, precum și de două gropi menajere. În groapa nr. 8/complexul nr. 88 s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu mâna, dintr-o pastă semifină, cu pietricele mari în compoziție. De asemenea, în groapa nr. 14/complexul nr. 115 s-au găsit fragmente de la un vas modelat cu mâna dintr-o pastă grosieră cu pietricele în compoziție, în stare fragmentară.

Tăvițele din lut utilizate în diferite munci gospodărești apar în așezări din Transilvania începând cu secolul al VII-lea, durata lor de întrebuințare continuând până în veacul al X-lea. Cel mai probabil, tăvițele din complexul 112 se pot data în secolele VII-VIII, dar nu mai târziu, având în vedere asocierea lor cu vasele decorate cu creștături pe buză. Se cuvine menționat aici faptul că asemenea tăvițe au fost descoperite și în așezările de la Lugoj-Știuca și Sacoșu-Mare *Burău*, situate la distanță relativ mică de Susani. De menționat este și faptul că vase și tăvițe din lut de aceeași factură cu cele descoperite la Susani-*Săliște* au fost descoperite în Transilvania în așezarea de la Șieu-Odorhei (jud. Bistrița-Năsăud) care se datează în secolele VII-VIII, fapt care confirmă datarea propusă de noi.

Însă marea majoritate a complexelor arheologice descoperite la Susani-*Săliște* se datează în secolele VIII-IX, deoarece apare în mod covârșitor ceramica lucrată la roata înceată, dintr-o pastă fină și semifină, de obicei cu mică în compoziție, care are un repertoriu decorativ specific perioadei mai târzii, iar ceramica lucrată cu mâna dintr-o pastă grosieră, cu pietricele în compoziție, nu este asociată cu aceasta în complexe cercetate de noi; excepție fac doar gropile nr. 8/complexul nr. 88 și nr. 14/complexul nr. 115, care au și material databil la sfârșitul secolului al VII-lea – începutul secolului al VIII-lea, indiciu pentru o posibilă datare în jurul anului 700. Amintim aici faptul că la Gătaia-*Valea Begului* (jud. Timiș) s-au găsit trei locuințe databile în secolele VIII-IX, una dintre ele dotată cu vetre și celelalte două cu cuptoare din pietre de râu, în care a apărut și ceramică de aceeași factură cu cea din cea de-a doua fază de locuire de la Susani-*Săliște*.

PL I. - Sit 2 - Susani - Săliște / Site No. 2 - Susani - Săliște

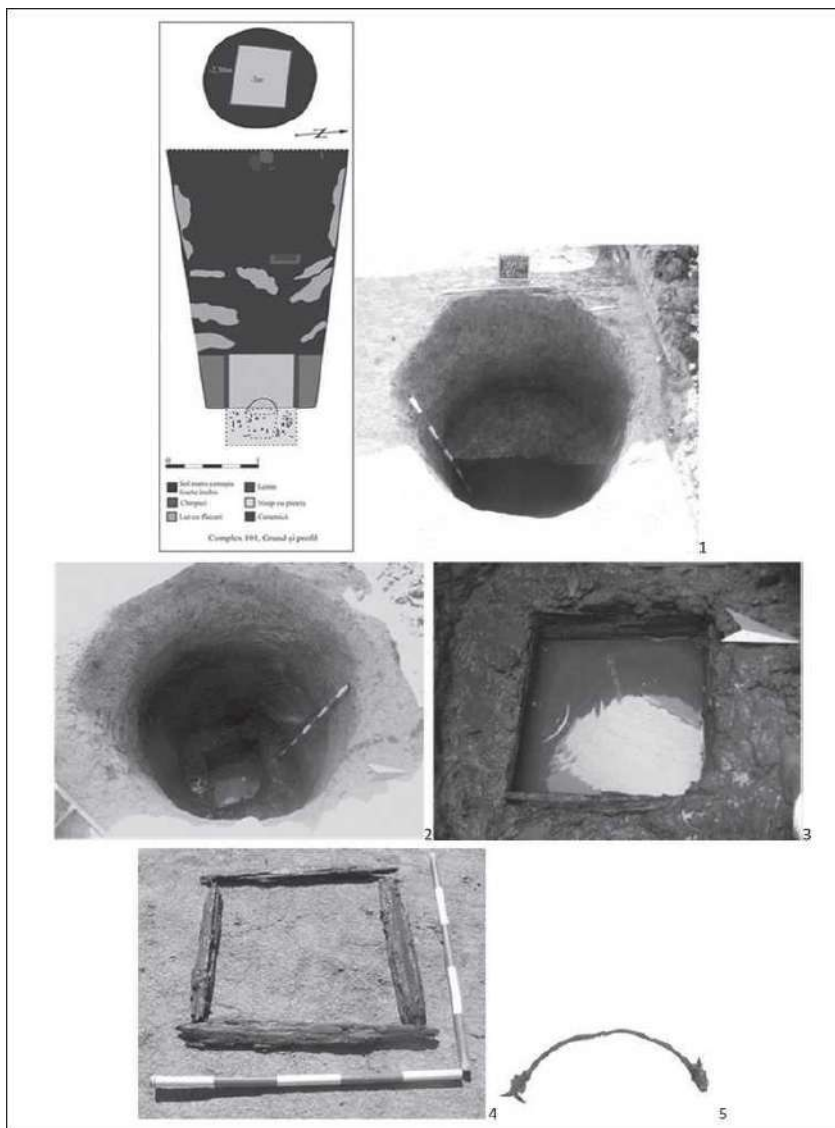

În opinia noastră, aşezările din zona colinară a Banatului timișan de la Jabăr-*Cotun* și Sacoșu-Mare-*Burău*, datate în secolele VII-VIII, precum și cea de la Lugoș-*Știuca Veche* datată în secolul al VIII-lea, constituie un grup de aşezări mai timpurii, contemporane primei faze de locuire de la Susani-*Săliște*. Cea de-a doua fază de locuire de la Susani-*Săliște* se datează în secolele VIII-IX, dar nu considerăm că atinge și secolul al X-lea, fiind un orizont cultural totuși diferit și ceva mai timpuriu decât cel al aşezărilor de la Remetea Mare-*Gomila lui Pituț* (jud. Timiș), Sânanđrei-*Oxenbrickel* (jud. Timiș) și Dumbrăvița (jud. Timiș), databile între a doua jumătate a secolului al IX-lea – prima jumătate a secolului al X-lea.

Se mai cuvine menționat faptul că și în aşezările din secolele VIII-IX de pe malul Dunării de la Gornea (jud. Caraș-Severin), din punctele Căunița de Sus și Zomonița, au fost documentate arheologic un număr de 11 locuințe cu ceramică asemănătoare cu cea descoperită de noi în punctul Susani-*Săliște*, care se datează, aşadar, în aceeași perioadă istorică²⁷.

---

²⁷ *Ibidem*, pp. 348-350.

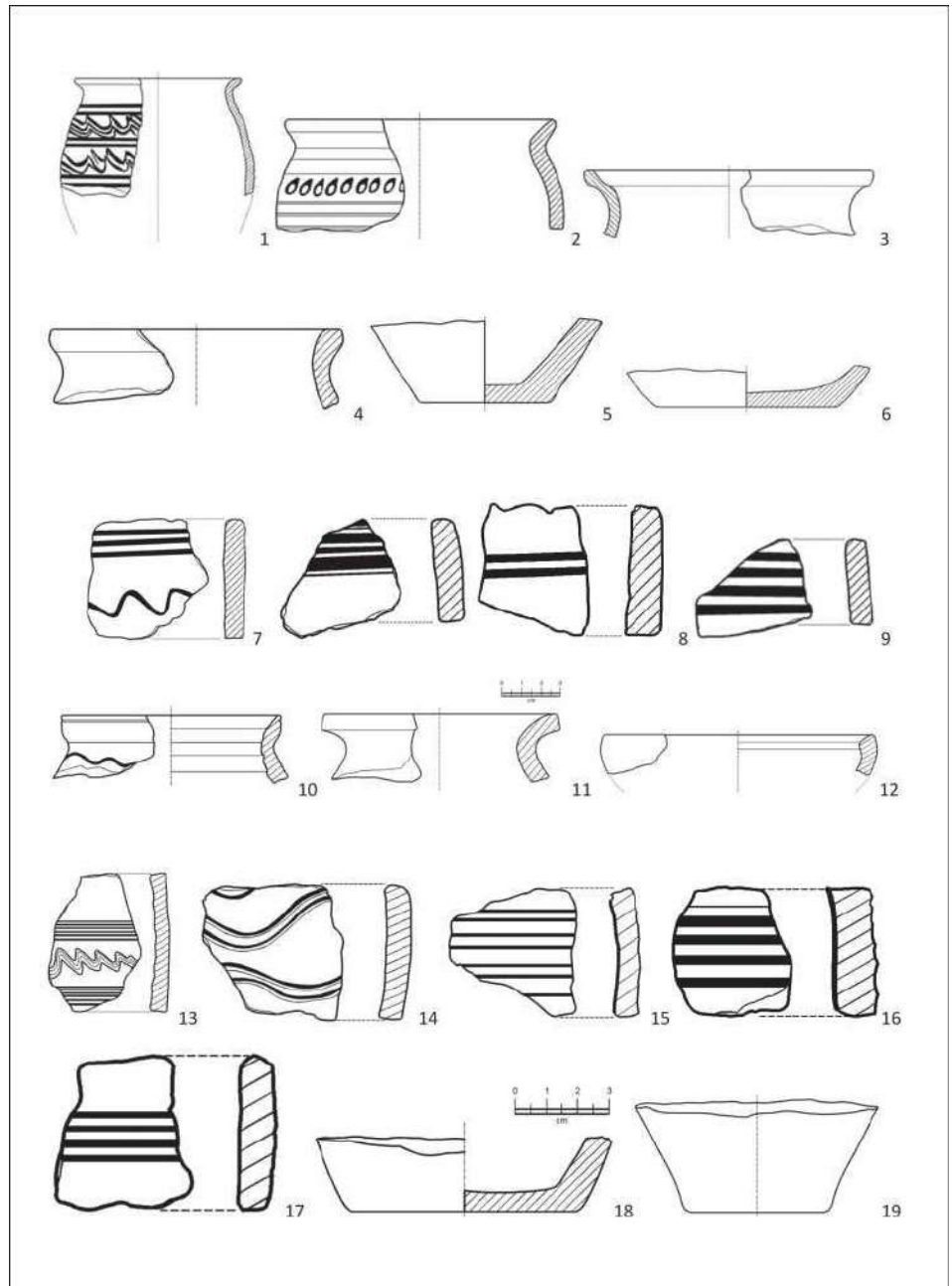
PL. II. Fântâna-puț săpată până la -2 m. / Well excavated up to 2 meters;

2. Nivelul la care a fost surprins ghizdul fântâniei. / The level where the fountain wall was revealed;

3. Ghizdul fântâniei. / The fountain wall;

4. Singurele piese din ghizdul de pe fundul puțului. / The only artifacts found on the bottom of the fountain;

5. Mânerul din fier descoperit pe fundul fântâniei. / Iron handle found on the bottom of the fountain.

Pl. III. 1-9 - Ceramică din locuința L. 1/C. 5/ Pottery found in dwelling L. 1/C. 5; 10-19 ceramica din locuința L. 2/C. 6/ Pottery found in dwelling L. 2/C. 6.

Banatul a făcut parte integrantă din provincia Dacia, el fiind încă înainte de anul 106 d. Hr., unul din traseele prin care civilizația romană a pătruns în Dacia intracarpatică. De aceea, acest teritoriu a cunoscut de timpuriu un intens și temeinic proces de romanizare, retragerea aureliană lăsând în urmă o populație daco-romană puternic ancorată în Banat, fapt demonstrat de numeroasele descoperiri arheologice și numismatice care o atestă, cât și de politica împăraților romano-bizantini de stăpânire a malului nordic al Dunării și de control efectiv al zonei din interior. Pe baza materialelor mai vechi existente în Muzeul Banatului, dar și a descoperirilor prezente, putem completa cu noi așezări plasate îndeosebi în estul și centrul Banatului, harta descoperirilor. Astfel au fost descoperite așezări autohtone în microzona noastră unde au fost depistate materiale romane sau de factură romană din secolele III-IV d. Hr.²⁸.

Fenomene complexe precum continuitatea daco-romană, etnogeneza românească, drumul spre organizarea statală a comunităților autohtone din spațiul din microzona cercetată le vom argumenta prin descoperirile arheologice făcute. Chiar la o privire sumară și de ansamblu asupra lotului de vestigii arheologice din această microzonă din secolele IV-X, rezultă că urmele de cultură materială din așezări confirmă pe deplin aserțiunea teoretică prezentată mai înainte. Urmele de locuire prefeudală și din epoca feudală ne îndreptățesc să afirmăm că a existat o continuitate de viațuire chiar și în acea perioadă atât de frământată și bulversată de trecerea în valuri succesive a popoarelor migratoare. Existența proprietății private alături de cea colectivă (pășunile, izlazul, pădurile), precum și existența în cadrul comunității sătești teritoriale a familiei a creat, alături de alte elemente evolutive, cadrul necesar acumulării de bunuri materiale, premise ale diferențierii sociale. Descoperirile arheologice făcute confirmă aserțiunile propuse. Nu lipsesc din acest ansamblu arheologic nici mărturiile legăturilor de tot felul cu piața de desfacere a imperiului bizantin, relații reliefate îndeosebi prin descoperirile numismatice (monede), acest mijloc universal de schimb având în Banat o bună frecvență.

Condițiile geografice, istorice și economice au permis continuarea permanentă a unei forme de viață stabilă în microzona cercetată, oarecum ruralizată ca urmare a decăderii vieții urbane în urma loviturilor migratorilor, dar sigur neîntreruptă, căci, niciodată o populație nu-și

---

²⁸ Adrian Bejan, *Așezări rurale daco-romane din Banat din secolele III-IV d. Hr. în lumina unor recente cercetări arheologice*, în „Analele Banatului”, istorie I, Timișoara, 1981, pp. 23-24.

părăsește vatra de locuire atunci când beneficiază de condițiile unui standard normal de trai, pentru a o schimba cu alta, mult mai vitregită din punctul de vedere al resurselor de viață²⁹.

BIBLIOGRAFIE

- Ardelean, Victor, Zăvoianu, Ion, *Județul Timiș*, București, 1979.
- Bejan, Adrian, *Așezări rurale daco-romane din Banat din secolele III-IV d. Hr. în lumina unor recente cercetări arheologice*, în „Analele Banatului”, istorie I, Timișoara, 1981.
- Bozu, Ovidiu, Tănase, Daniela, Hamat, Ana Cristina, Negrei, Dimitrie, *Așezarea medievală timpurie din punctul Seliște, sat Susani, comuna Traian Vuia, jud. Timiș*, în „Banatica”, Reșița, nr. 26, 2016.
- Drăgoescu, Margareta, *Descoperiri arheologice și numismatice pe teritoriul Banatului între anii 1872-1918*, în „Analele Banatului”, Timișoara, serie nouă, IV, 1995.
- Dumitrescu, V., Vulpe, Al., *Dacia înainte de Dromihete*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Gudea, N., Moșiu, I., *Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană*, în „Banatica”, Reșița, 7, 1983.
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, București, 1896.
- Lazarovici, Gh., *Despre neoliticul timpuriu din Banat*, în „Tibiscus”, IV, istorie-arheologie, Timișoara, 1975.
- Luca, Sabin Adrian, *Descoperiri arheologice din Banatul Românesc – repertoriu – Sibiu*, Editura ALTIP, ediția a doua, 2010.
- Medeleț, Florin, Bugilan, Ion, *Contribuții la problema și repertoriul movilelor de pământ din Banat*, în „Banatica”, Reșița, 1987.
- Rusu, Mircea, *Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A*, în „Acta Muzeum Napocensis”, Cluj-Napoca, 9, 1972.
- Secară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Timișoara, Editura Facla, 1987.
- http://www.encyclopediadacica.ro/?option=com_content&view=article&id=782%26Itemid=462, accesat 30 decembrie 2018.

---

²⁹ Nicolae Secară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Timișoara, Editura Facla, 1987, p. 14.

<https://istoriiregasite.wordpress.com/2013/10/04/preistoria-umanitatii-aparitia-evolutia-si-raspandirea-grupurilor-umane/>, accesat 12 octombrie 2019.

Neagoe, Alex, *Banatul are aproape 400 de Movable funerare. Doar 4 au fost cercetate de arheologi in ultimii 70 de ani!...* online https://www.google.ro/search?ei=4GInXMC5N4TawQK8zrvACQ&q=BANATUL+are+aproape+400+de+MOVILE+FUNERARE.+Doar+4+au+fost+cercetate+de+ARHEOLOGI+in+ultimii+70+de+ani%21...&oq=BANATUL+are+aproape+400+de+MOVILE+FUNERARE.+Doar+4+au+fost+cercetate+de+ARHEOLOGI+in+ultimii+70+de+ani%21...&gs_l=psyab.12...1084266.1089250..1091994...0.0.0.0.....1....1j2..gws-wiz.....0.LtXeUuHXmyw, accesat în 28 decembrie 2018.

Szentmiklosi, Alexandru, *Considerații privind terminologia utilizată în definirea culturii Cruceni-Belegis*, online https://www.google.ro/search?source=hp&ei=1mInXK_0DoHGwQLA7p_YAw&q=CONSIDERA%C5%A2II+PRIVIND+TERMINOLOGIA+UTILIZAT%C4%82+%C3%8EN+DEFINIREA+CULTURII+CRUCENI-BELEGI%C5%A0&btnK=C%C4%83utare+Google&oq=CONSIDERA%C5%A2II+PRIVIND+TERMINOLOGIA+UTILIZAT%C4%82+%C3%8EN+DEFINIREA+CULTURII+CRUCENI-BELEGI%C5%A0&gs_l=psyab.3...3922.3922..5888...0.0..0.84.84.1.....0....1j2..gws-wiz.....0.Yjp63aNzOw, accesat 28 decembrie 2018.

Contribuții la istoria orașului Pecica în Evul Mediu

Contributions to the History of Pecica in the Middle Ages

Sorin BULBOACĂ,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

The article intends to present, based on the sources and specialized literature, the evolution of the town and the Pecica area in the Middle Ages, until the Ottoman conquest, in 1552, in the context of the history of Arad County and Banat. In the Early Middle Ages, in the 6th-7th century, a settlement, with a continuous living during the 8th-11th century is attested in Pecica. The existence of a settlement at the 16 point Autostrada-Sit dating back to the Arpadian period was revealed, exposing ceramic fragments, household pits or supplies.

A medieval burial cemetery, dating from the 11th-12th century, was unveiled at the upper level of the "Șanțul Mare" mound, and a number of approximately 100 graves were investigated. Archaeologists have found another settlement from the 11th-12th century, north of Forgaci, near the former farm 13 IAS Pecica. In the point "South-living terrace" another locality existed in the 11th-13th century. The toponymy, the written sources and the archaeological evidence confirm that, in the 9th-11th century, the territory of Arad, including the settlements of Pecica, was included in the duchy (voivodship) led by Glad and his followers til to Ahtum. At Popin, an extinct settlement near Pecica, there was a port for the salt transport on the Mures river. The first documentary mention of Pecica is from 1329. In 1514, Pecica is a customs place on the salt road, on Mures. In 1516, 1517 the town of Pecica is again documented as an important settlement of Arad County.

In alphabetical order and specifying only a part of the toponymic variants that appear in the history, the documents attest for the first time, the following localities in the territory of today's city of Pecica and nearby: Abony (1329), Ahtunmonostura (1329), Babos (1232), Basaraga (1216), Cuca (1232), Fulgudus (1206), Hodomonostora (1213), Irinta (1507), Jaspél (1317), Kishwdws (1247), Kynged (1334), Maryan (1214), Maymath (1421), Persék (1371), Popi / Popin (1219), Network (1470), Sántoma (1334), Serian (1232/1329), Sionda (1219) and Zewlews (1183).

Keywords: *extinct settlements, archaeological sites, port, salt, nobility.*

Articolul își propune să prezinte, pe baza izvoarelor și a literaturii de specialitate, evoluția orașului și a zonei Pecica în Evul Mediu, până la cucerirea otomană, în 1552, în contextul istoriei comitatului Arad și a Banatului.

În Evul Mediu timpuriu, în secolele VI-VII, este atestată la Pecica o așezare umană, locuită de autohtoni¹, cu o continuitate de locuire în veacurile VIII-XI². Din secolele VI-VIII, datează o așezare descoperită în punctul „*Autostrada-Sit 15*”. În secolele X-XI, în punctul „*Autostrada-Sit 18*” a funcționat o așezare în apropierea actualului oraș Pecica. Din veacul al XII-lea datează mai multe așezări, descoperite în punctul „*Autostrada-Sit 16*”, în punctele „*Autostrada-Sit 12*”, „*Autostrada Sit-13*” și așezarea descoperită și cercetată în punctul „*Cuptoare medievale*”.

În punctul *Autostrada-Sit 16* a fost evidențiată existența unei așezări din perioada arpadiană, fiind dezvelite fragmente ceramice, gropi menajere sau de provizii. Ceramica reprezintă cea mai mare parte din inventarul arheologic descoperit³. Majoritatea ceramicii este lucrată la roată înceată sau de turație medie. Uneori, apar fragmente ceramice care par realizate la roată rapidă. Arderea vaselor s-a făcut oxidant, acestea având culori cărămizii, cu nuanțe mai deschise sau mai închise. Degresantul utilizat a fost nisipul fin, fără pietricele. Ca forme, vasele de ceramică descoperite în așezarea de lângă actualul oraș Pecica, sunt: oale de mărime mică și medie și căzănelele, cu o largă răspândire în spațiul intracarpatic. Ambele tipuri de vase erau utilizate în păstrarea și gătirea hranei⁴. În Evul Mediu timpuriu, Pecica a fost un centru important de producere a ceramicii, în perioada arpadiană, în veacul al XII-lea. Existența și activitatea intensă a centrului de olărie de lângă actualul oraș Pecica este atestată din punct de vedere arheologic, fiind o certitudine⁵.

Un cimitir medieval de inhumăție, datând din secolele XI-XII, a fost dezvelit la nivelul superior al movilei „*Șanțul Mare*”, fiind cercetate un număr de aproximativ 100 de morminte⁶. Arheologii au găsit o altă așezare din veacurile XI-XII, la nord de Forgaci, lângă fosta fermă 13 IAS Pecica.

---

¹ Ștefan Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV-XI. Structuri demoeconomice și social-politice*, București, 1997, p. 43.

² *Ibidem*, p. 57.

³ Florin Mărginean, *O așezare din perioada avară târzie și urme de locuire din Arpadienilor la Mureșul de Jos. Descoperirile arheologice de la Pecica „Est/Smart Diesel”, jud. Arad*, în vol. „Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 153-154.

⁴ *Ibidem*, p. 155.

⁵ *Ibidem*, p. 156.

⁶ Teodor Octavian Gheorghiu, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României, Monografii urbanistice*, București, Editura Simetria, 2017, p. 84.

În punctul „*Terasa sudică-în vii*” a funcționat o altă localitate, în secolele XI-XIII⁷.

Fragmente ceramice datând din secolele XI-XIII au fost găsite la 1 km vest de Forgaci, în dreptul kilometrului 13 al șoselei Arad-Pecica. O așezare medievală a existat în secolele XI-XIII, în punctul *Forgaci-Sit 5*. Alte situri arheologice, din veacurile XI-XIII, au fost identificate în punctele *Forgaci-Sit 2* și *Forgaci-Sit 9*⁸. Fragmente ceramice din secolele XIII-XIV au fost descoperite la intersecția șoselei spre Bodrog cu cea principală, inclusiv morminte de înmormântare.

Vestigii arheologice importante au fost descoperite în punctul „*Hăblău*”, situat la circa 11 km vest de Pecica, pe malul Mureșului. În malul înalt al Mureșului au fost dezvelite ruinele unei **bazilici cu două turnuri**, refăcută în veacul al XIII-lea. Prima etapă a bazilicii este, probabil, din secolul X, când era o biserică ortodoxă. Pot fi urmele mănăstirii „*Ahtum*” sau „*Ajtony*”; tot aici a fost descoperit un cuptor medieval datat în veacurile XI-XII⁹.

Toponimele, izvoarele scrise și dovezile arheologice confirmă faptul că, în secolele IX-XI, teritoriul arădean, inclusiv așezările de la Pecica, au fost cuprinse în ducatul (voievodatul) condus de Glad și urmașii săi până la Ahtum¹⁰. Ducele Ahtum vămuia transporturile de sare din Transilvania, care erau aduse cu plutele pe Mureș, inclusiv ale regelui ungar Ștefan I. La **Popin**, așezare dispărută, lângă Pecica era un port pentru transportul sării pe râul Mureș¹¹.

Un document din anul 1241 consemnează faptul că Pecica aparținea episcopiei catolice a Cenadului¹², dar acest fapt nu e sigur. În același an, în apropierea Peregului s-a desfășurat o mare bătălie cu tătarii; locuitorii a 70 de sate refugiați acolo se luptă o săptămână cu tătarii, care înșă îi înving. A doua jumătate a veacului al XIII-lea reprezintă perioada în care o serie de sate din comitatul Arad, inclusiv din zona Pecicăi, sunt donate de regii

---

⁷ *** *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999, p. 98.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 98-99.

¹⁰ Eugen Glück, *Formațiuni social-politice românești din secolele IX-XI și rezistența lor în apărarea autonomiei*, în *** „Aradul permanentă în istoria patriei”, Arad, 1978, pp. 88-89.

¹¹ *Ibidem*, pp. 95-96.

¹² Cosmin Lucian Seman, *Contextul istoric*, în *** „Monografie Pecica” (coord. Constantin Chevereșan), Arad, Editura Concordia, 2007, p. 119.

arpadieni unor nobili maghiari, familiile de țărani români fiind transformate în iobagi.

Prima mențiune documentară sigură a localității **Pecica** este din anul 1329¹³. În 1335, Pecica este menționată ca *Peth*. Biserica catolică din Pecica, unde slujea ca preot *Péter*, aparținea arhidiaconatului de Orod, în cadrul episcopiei Cenadului, și plătea 7 gologani papalității¹⁴. În anul 1421, Pecica apare în documentele vremii sub forma *Pethk cum vade seu portu*¹⁵, care implică existența unui port al sării pe râul Mureș. În acest an, 1421, Pecica este donată de regele Ungariei, Sigismund de Luxembourg, episcopiei catolice de Cenad, care o păstrează între posesiunile sale până aproape de momentul în care zona Banatului de câmpie este cucerită de otomani, în 1552. Într-un document din 29 iunie 1470, emis de Ioan Pongracz de Dengeleg, voievodul Transilvaniei – un mandat de preluare a moșiilor și bunurilor bisericii catolice parohiale din Sibiu de către reprezentanții vicevoievozilor Transilvaniei- este menționat nobilul *Ioan de Rede*, având în posesie un sat de lângă Pecica, azi o localitate dispărută¹⁶.

În 1514, Pecica este loc de vamă pe drumul sării, pe Mureș. În 1516, 1517, localitatea Pecica este din nou pomenită documentar ca o așezare importantă a comitatului Arad¹⁷.

În anul 1528, călătorul german Hans Derschwam, străbătând valea Mureșului, a găsit la *Peck-Pecica* un castel¹⁸. În 1549, Pecica este menționată într-un document în arhiva Conventului catolic de la Cluj-Mănăștur¹⁹, ca posesiune a câtorva familii nobiliare. În anul 1552, turcii ocupă Câmpia Aradului, inclusiv Pecica, care va face parte inițial din sangeacul Gyula, familiile nobiliare maghiare *Bánrévy*, *Pongrácz*, *Duboczy*, *Nagy*, *Bessenyei* și *Kastelanffy* menținându-și, pentru o vreme, domeniile în zonă²⁰.

---

¹³ Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1997, p. 188.

¹⁴ Ioan Hațegan, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos. Comunități, populație și habitat într-un spațiu de interferențe culturale*, Timișoara, Editura Almanahul Banatului, 1995, p. 106.

¹⁵ Arhiva Națională Ungară, DL11118.

¹⁶ Arhiva Medievală a României, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, *Colecția de documente medievale*, Seria U II, nr. 332.

¹⁷ Arhiva Națională Ungară, DL 22886.

¹⁸ Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 107.

¹⁹ Alexandru Roz, Kovách Géza, *op. cit.*, p. 188.

²⁰ Teodor Octavian Gheorghiu, *op. cit.*, p. 90.

Granița dintre comitatele Arad și Cenad, în Evul Mediu, trecea pe lângă pădurea Popin.

Așezările de pe teritoriul actualului oraș Pecica făceau parte, în Evul Mediu, din comitatul Arad, cu excepția localității Turnu, care aparținea comitatului Cenad. În ordine alfabetică și precizând doar o parte din variantele toponimice care apar în izvoare, documentele atestă, pentru prima dată, următoarele localități pe **teritoriul de azi al orașului Pecica și în apropiere**: *Abony* (1329), *Ahtunmonostura* (1329), *Babos* (1232), *Basaraga* (1216), *Cuca* (1232), *Fulgudus* (1206), *Hodosmonostora* (1213), *Iranta* (1507), *Jáspél* (1317), *Kishwdws* (1247), *Kynged* (1334), *Maryan* (1214), *Maymath* (1421), *Persék* (1371), *Popi/Popin* (1219), *Rede* (1470), *Sántoma* (1334), *Serian* (1232/1329), *Sionda* (1219) și *Zewlews* (1183)²¹.

Majoritatea acestor așezări sunt mai vechi decât Pecica și se plasau, în Evul Mediu, în zona din nord-nord-vest a localității medievale, dar există câteva în sud-vest, spre Mureș și nord-este dar și în est sau sud-est. Pentru câteva dintre așezările respective documentele medievale evidențiază faptul că familiile nobiliare care le stăpâneau și-au ridicat reședințe dotate cu acareturi, capelă, eventual fortificații: *Abony* (la începutul veacului al XVI-lea), *Ahtunmonostura* (una sau două curii, în secolul XIV) și *Serian* (la începutul secolului XVI)²².

Nu cunoaștem însă cu exactitate situl ocupat de Pecica medievală. Conform tradiției locale, fără verificare arheologică, Pecica medievală ar fi fost situată în zona actualei Biserici Romano-Catolice, unde ar fi trăit românii și sârbii și ar fi existat vechea Biserică Ortodoxă, înaintea colonizării maghiare din veacul al XVIII-lea²³.

În veacul al XIV, localitatea **Popin** devine târg – pe raza actualului oraș Pecica. Menționat încă în 1219 ca proprietate a cavalerilor ioaniți, în 1451 trecând în stăpânirea lui Iancu de Hunedoara²⁴, devenind ulterior domeniu regal. Situat lângă Mureș, Poppinul avea vamă, port pentru vase și ținea târguri ocazionale²⁵.

În anul 1333 este atestat în lista dijmelor papale și preotul Poka, paroh în satul **Basarag** (dispărută)²⁶, astăzi fiind un loc pustiu, lângă Pecica,

---

²¹ Alexandru Roz, Kovách Géza, *op. cit.*, p.189-198.

²² Teodor Octavian Gheorghiu, *op. cit.*, p. 90.

²³ *Ibidem*, p. 91.

²⁴ Arhiva Națională Germană, Nürnberg, Brandenburger Literalien, dosar 33/6.

²⁵ Géza Kovách, *Consolidarea societății feudale în sec. XIV-XVI*, în *** „Aradul – permanență în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 119.

²⁶ *** *Documente privind istoria României*, Seria C., vol. III, București, p. 226.

spre Turnu²⁷. În anul 1757, construcția noii biserici romano-catolice din Pecica se face pe ruinele unei biserici din veacul al XIV-lea, din care nu mai erau decât câteva pietre. Una dintre pietre avea inscripționat următorul text: *Vetus Lapis Ecclesiae*²⁸.

În 16 decembrie 1355, capitulul catolic din Cenad adeverește vânzarea moșiei *Ozelew*, lângă Pecica, unde se afla biserica Sf. Petru, posesiune mai înainte vreme despărțită de domeniul Mănăstirea lui Ahtum (*Ahtunmonostra*)²⁹. Peste doar câțiva ani, în 24 februarie 1358, nobilul român trecut la catolicism, Nicolae Lath, a solicitat papei de la Avignon, Inocențiu al VI-lea, scutiri și privilegii pentru bisericile sale din episcopia Cenadului, aflate între românii ortodocși, inclusiv pentru biserica *Sf. Maria din Popin*, de lângă Pecica³⁰.

În veacul al XV-lea, numărul așezărilor crește semnificativ în comitatul Arad, unde există 2 orașe (Arad și Lipova), precum și mai multe târguri: Zewdy (Frumușeni – Arad), Covăsânț, Căpruța, Sânpaul, **Papi** (localitate dispărută la est de Pecica), Nădlac, **Pecica**, Semlac, Sâmbăteni, Șimand și Vărădia de Mureș³¹.

În 17 ianuarie 1434, din Basel, regele Ungariei, Sigismund de Luxembourg, pentru o datorie în valoare de 1200 de florini, a zălogit celor doi frați, Ioan, fiii lui Voicu de Hunedoara, *posesiunea Papi*, pe râul Mureș, din comitatul Arad, împreună cu veniturile sale³². Familia lui Iancu de Hunedoara a stăpânit satul Papi de lângă Pecica doar 5 ani, deoarece noul rege al Ungariei, Albert, la 1 mai 1439, din Bratislava, a donat posesiunea Papi, pentru slujbe credincioase, fraților George și Ștefan, fiii banului Dionisie Marczaly și verilor lor Emeric și Ioan de Marczaly, comiți de

---

²⁷ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000, p. 69.

²⁸ *Ibidem*, p. 125.

²⁹ I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 73, doc. 22.

³⁰ *Ibidem*, p. 73, doc. 23.

³¹ Ioan Hațegan, *Banatul la 1478. Sinteza vieții economice, politice și militare a unui ținut într-un an de răscruce a istoriei sale*, în *** „Nobilimea românească din Transilvania”, (coord. Marius Diaconescu), Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997, p. 159; detalii la Alexandru Kosa, Ioan Hațegan, *Sistemul de fortificații mureșene în evul mediu*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana*, vol. V, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 19-29.

³² *** *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, vol. II (1430-1470), culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 42-43, doc. 19.

Timiș³³. Peste alți 13 ani, în 23 noiembrie 1452, capitulul bisericii catolice din Buda, capitala Ungariei, adevărate că Ioan, fiul voievodului de Marczaly, aflat în dificultăți financiare, în numele său și al rudelor, a zălogit jumătate din posesiunea Papi, precum și din alte sate, lui Ioan de Hunedoara și fiilor săi, pentru suma de 600 de florini³⁴.

În Evul Mediu, mai multe familii nobile sârbești au stăpânit domenii în apropierea localității Pecica. Astfel, pusta **Gedesz**, din apropierea satului Munar și a Pecicâi, în pădurea Cédos, din comitatul Arad, a fost donată, în anul 1487, de către regele Ungariei, Matia Corvin, voievodului sârb Miloș Belmujevici³⁵.

O parte a satului **Munar** din comitatul Cenad a fost cumpărat de nobilul sârb Miloș Belmujevici de la nobilul maghiar Nagy Janos, în jurul anului 1482³⁶. În 1487, regele Matia Corvin a confirmat, printr-un act de dănie, că satul **Munar** făcea parte din domeniul familiei sârbești Belmujevici, dar după căsătoria Militei Belmujevici, cu Ștefan II Iakšić, va trece în proprietatea familiei Iakšić, ca dar de nuntă³⁷.

Una dintre fiicele lui Marko Iakšić, Ielisabeta (Elisabeta-Erzebet) s-a căsătorit cu Miclos Doczi. Ajungând la văduvie, Ielisabeta a primit, în 6 mai 1563, cealaltă parte a domeniului din satul Munar. Însă nu s-a putut bucura pe deplin de întregul domeniu de la Munar, deoarece a murit curând, în vara anului 1564, domeniul revenind, în timpul principelui Sigismund Bathory, nobilului maghiar Szegney Miklos³⁸.

Localitatea dispărută **Zarchahaza**, situată odinioară la nord de Bodrogu Vechi, a fost posesiunea nobilului sârb și ban al Lugojului și Caransebeșului, Petru Petrovici, între 1544 și 1550³⁹.

Oastea vizirului Kara Ahmed pașa a cucerit, în vara anului 1552, întreg teritoriul fostului comitat Timiș, precum și unele părți din comitatele Arad și Zărand Pătrunderea armatelor otomane în Banat și succesele lor rapide i-au înspăimântat pe căpitanii generali ai Transilvaniei. Mercenarii generalului austriac Castaldo erau insuficienți pentru o confruntare serioasă

---

³³ *Ibidem*, pp. 91-92, doc. 65.

³⁴ *Ibidem*, pp. 249-250, doc. 218.

³⁵ Sașa Iașin, *Familiiile nobiliare sârbești din Banat în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 63.

³⁶ *Ibidem*, p. 151.

³⁷ *Ibidem*, p. 65.

³⁸ *Ibidem*, p. 152.

³⁹ *Ibidem*, p. 70.

cu armata otomană⁴⁰. Au fost cucerite de turci următoarele localități și fortificații, cele mai multe constituind linia defensivă a Mureșului: Șoimuș, Radna, Arad, Ciala, Pâncota, Semlac, Felnac, Igrîș, Cenad, Nădlac etc. În 1552 turcii au ocupat și Pecica, care va face parte inițial din nahia Arad.

În **concluzie**, zona localității Pecica, în Evul Mediu, era una dintre cele mai populate din comitatul Arad, cu cele 21 de așezări, majoritar românească. Zona orașului Pecica a făcut parte din voievodatul bănățean condus de Glad și Ahtum, având o importanță economică deosebită, deoarece Popin era port la Mureș, pe drumul sării. Au stăpânit posesiuni și moșii în zonă episcopia catolică a Cenadului, nobili maghiari, sârbi, precum Iancu de Hunedoara, erou al luptei antiotomane în veacul al XV-lea.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Medievală a României, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, *Colecția de documente medievale*.

Arhiva Națională Germană, Nürnberg, Brandenburger Literalien.

Arhiva Națională Ungară.

*** *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, vol. II (1430-1470), culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

*** *Documente privind istoria României*, Seria C., vol. III, București.

*** *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999.

Gheorghiu, Teodor Octavian, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României, Monografii urbanistice*, București, Editura Simetria, 2017.

Glück, Eugen, *Formațiuni social-politice românești din secolele IX-XI și rezistența lor în apărarea autonomiei*, în *** „Aradul permanentă în istoria patriei”, Arad, 1978.

Hațegan, Ioan, *Banatul la 1478. Sinteza vieții economice, politice și militare a unui ținut într-un an de răscruce a istoriei sale*, în *** „Nobilimea românească din Transilvania”, (coord. Marius Diaconescu), Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997

---

⁴⁰ Petru Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, în „Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului), 1552-2002”, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 16.

Idem, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos. Comunități, populație și habitat într-un spațiu de interferențe culturale*, Timișoara, Editura Almanahul Banatului, 1995.

Iambor, Petru, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, în „Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului), 1552-2002”, Timișoara, Editura Mirton, 2002.

Iașin, Sașa, *Familiile nobile sârbești din Banat în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015.

Kosa, Alexandru, Hațegan, Ioan, *Sistemul de fortificații mureșene în evul mediu*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana*, vol. V, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 19-29.

Kováč, Géza, *Consolidarea societății feudale în sec. XIV-XVI*, în *** „Aradul – permanență în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 119.

Mărginean, Florin, *O așezare din perioada avară târzie și urme de locuire din Arpadienilor la Mureșul de Jos. Descoperirile arheologice de la Pecica „Est/Smart Diesel”, jud. Arad*, în vol. „Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018.

Olteanu, Ștefan, *Societatea carpato-danubiano-pontică în sec. IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice*, București, 1997.

Roz, Alexandru, Kováč, Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1997.

Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000.

Seman, Cosmin Lucian, *Contextul istoric*, în *** „Monografie Pecica” (coord. Constantin Chevereșan), Arad, Editura Concordia, 2007.

Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Ineu – ascensiune și decădere în perioada medievală

The Town of Ineu – Ascension and Decay in the Medieval Period

*Teodor PĂTRĂUȚĂ,
Prof. univ. dr., Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad*

Abstract

The town of Ineu represents an important part of the Arad County due to unique elements found in the Zarand region. Ineu is a flourish settlement that also knew periods of decay during its historical and cultural existence. The researcher intends to study the historical aspects concerning the development of the town, emphasizing the social and political structure, the outside influences during the medieval period till the modern ages.

Keywords: *Middle Ages, the town of Ineu, history, culture, society, modern times.*

Introducere

Ineu, parte importantă a zonei Aradului, unicat în Țara Zarandului, a avut perioada sa de ascensiune dar și de decădere în diverse perioade ale existenței sale, fiind încărcat de cultură și istorie. Nu mi-am propus în această cercetare istorică decât să prezint o mică parte din acest tumult de fapte istorice care au existat în viața acestui minunat oraș al României.

Având și o așezare formidabilă, zona Ineului este închisă în parte de ramificațiile deluroase ale Munților Codru-Moma și ale Munților Zarandului, iar în partea de est pe o foarte mică porțiune de Munții Bihorului.

Orașul Ineu este situat central-nordic în județul Arad, pe parcursul inferior al unuia dintre cele trei Crișuri și anume a Crișului Alb, străjuit falnic 3 km de Măgura Mocrea, deal de proveniență vulcanică cu înălțimea de 346m.

La nord și vest se deschide perspectiva nesfârșită a Câmpiei de Vest a României, local Câmpia Cermeiului, o așa numită „câmpie a glacisului”, situată în continuarea piemontului Codrului și mărginită la sud de Valea Teuzului, vale care până mai ieri, până nu s-a îndiguit, inunda aproape la fiecare ploaie mai consistentă.

Ineu este și important nod de comunicații rutiere și, încă, feroviare, constituind o adevărată poartă de intrare în Țara Zarandului și a Văii Crișului Alb. Drumurile care trec prin Ineu sunt incontestabil legate, din vremuri memoriale, de traseul Arad – Timișoara și accesul pe valea Crișului Alb spre Sebiș-Gurahonț, Hălmagiu-Brad, precum și prin asigurarea legăturii cu vestul european, prin Chișineu-Criș, Vărșand și Oradea.

În vremurile vechi pe Crișul Alb se naviga, dovadă bărcile monoxile descoperite în albia râului. Una se păstrează la Muzeul Crișurilor din Oradea. Zona Ineului este brăzdată și de Canalul Morilor, canal cu lungime de 79,3 km. A fost construit de inginerul Beszdes Iosif între anii 1833-1849.

Demn de remarcat este și zona Apa Acră din Ineu, locul în care se alimentează cu apă mulți locuitori ai orașului și localităților învecinate, inclusiv trecători prin zonă, apă minerală sulfuroasă și bună pentru tratarea anumitor afecțiuni. Preotul scriitor Nicolae Horea Popovici, din Seleuș, în lucrarea sa „Oglinda”, apărută în 1807 consemnează: „La acest hotar al Boroșineului (una din denumirile vechi ale Ineului) cu Mocrea, principii Transilvaniei Rakotzy și Apafi, în sec. XVII, adesea umblau la această apă mirositoare a piatră pucioasă, scâldându-se întrânsa”.

Având o astfel de așezare, dispunând de resurse, Ineu a cunoscut o ascensiune mare la începutul perioadei medievale.

Ineu în perioada medievală

Pentru perioada medievală timpurie, izvoarele istorice sunt destul de sărace. Dovezi ale continuității de viață ale populației autohtone din această perioadă aflăm din relatările cunoscutei *Gesta Hungarorum*, scrisă de Anonymus, învățat latinist, scriitor al cronicii în jurul anului 1200, în care se evocă dezvoltarea statală, românească, în etapa invaziei ungarilor și a formării regatului arpadian în secolul IX-XI¹.

Istoria zonei, din jurul anului 1000, se leagă nemijlocit de ducatul independent al lui Ahtum, un descendent al lui Glad, a cărui perioadă de activitate coincide cu sfârșitul secolului al X-lea și ține până în jurul anului 1030. întreaga epocă se caracterizează prin străduința populației românești locale de a consolida și apăra existența statutului său, care cuprindea o zonă destul de întinsă cu o suprafață de 40 000 km², pe teritoriul actualelor județe: Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Bekeș de Sud, Csongrad, Voievodina, între Vidin, Belgrad, Szeged, Szentés, Gyoma, Gyula, Ineu,

---

¹ Sandor Marki, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varaștortenete* (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad), Arad, 1895, vol. II, p. 220.

Gurahonț, Poiana Ruscăi și Retezat, piemontul oltean, pe valea Dunării la Calafat și având reședința la Morisena de pe malul Mureșului².

În secolul al XVIII-lea, când se extinde expansiunea maghiară, zona este organizată în comitate. În 1214 este semnalată existența comitatului Zărand care, la început, cuprindea teritoriul de la sud-vest de Munții Codru-Moma, având reședința în cetatea omonimă, care mai târziu s-a mutat chiar la Ineu. Favorizat de cursul Crișului Alb, treptat, comitatul își extinde jurisdicția până la izvoarele râului, integrând toate voievodatele și cnezatele din acest spațiu geografic³.

Rogierius, canonic din Oradea, în lucrarea sa „*Carmen miserabile*” confirmă existența organizațiilor cneziale la 1241, în zona de câmpie.

Prin construirea și întărirea cetății Ineu în 1295, pe malul Crișului Alb, localitatea se mută pe așa numita „insulă” care a însemnat stabilirea pe locul dintre Gut și Crișul Alb, un teren, probabil mai ridicat și mai puțin mlăștinos. Se consemnează comandantul și administratorul domeniului cetății ca fiind castelanul Egedius.

În 1375 regele Ladislau al Ungariei acordă pentru familia Losonczy Istvan domeniile cu cetățile și satele din Zărand, Ineu, Pâncota și Dezna. Ele cuprindeau trei mari domenii compuse din 140 sate. Domeniul cetății Ineu se compunea din 51 sate. Zona Ineu-Zărand aparținea, în 1444, lui Iancu de Hunedoara, iar cetățile existente se înscriu în lanțul de apărare a Transilvaniei. De numele lui Iancu de Hunedoara se leagă construcția bisericii ortodoxe din Ineu și înființarea Episcopiei Ortodoxe Ienopolis – precursora Episcopiei Aradului.

Localitatea și cetatea Ineu cunosc o dezvoltare continuă, deși în multe rânduri vor avea de suferit de pe urma luptelor care s-au dat pentru stăpânirea cetății.

Reacția de aderență și contribuția efectivă a țăranilor din Ineu și din zonă s-au constatat în timpul răscoalei țărănești în 1514, sub conducerea lui Gheorghe Doja. Alăturându-se răsculaților mulți locuitori, cucerirea cetății a fost mult facilitată.

Un episod similar s-a petrecut în 1526 când a avut loc în nordul Banatului și în jurul Aradului răscoala țărănească condusă de căpitanul sârb Ivan cel Negru (Nenada).

---

² Octavian Mândruț, Aurel Ardelean, Elena Gramescu, *Toponimia geografică – mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*, în „Ziridava”, Arad, nr. XI, p. 240.

³ Alexandru Roz, Géza Kovách, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, Editura Vasile Goldiș, 1997, pp. 131-134.

Nobilii adunați într-o armată și-au ridicat tabăra militară lângă Ineu, la Seleuș, această oaste nobiliară fiind învinsă. Cu forțe mult mai mari nobilii i-au înfrânt apoi pe țărani la Frumușeni.

Cele două răscoale au oferit nobilimii prilejurile de a comite jafuri. În același timp, regatul Ungaria a slăbit, facilitând pătrunderea turcilor și victoria acestora la Mohacs (1526). În urma acestei bătălii și a ocupării unei părți însemnate a Ungariei, zona Ineului ajunge sub stăpânirea lui Ioan Zapolya.

După căderea cetății Buda (1541), se formează un pașalâc otoman, în centrul și sudul Ungariei. Transilvania a fost declarată principat autonom, dar tributar Porții cu 10 000 de galbeni (1541).

Zona Ineului devine ținut de graniță între pașalâcul de Buda și Principatul Transilvaniei.

Expansiunea turcească continuă, înregistrându-se numai în cursul anului 1552 jafuri și arderea a 26 de comune în partea apuseană a comitatului Zărand⁴.

În 1552, turcii cuceresc Ineu și se mențin în cetate timp de 13 ani. În virtutea armistițiului încheiat la 13 septembrie 1565, între comandantul imperial Lazăr Schwendi și Pertef Pașa, generalul austriac a reocupat cetatea, dar n-a păstrat-o mulți ani. Chiar în anul următor, apare sub zidurile cetății Ineu, oastea pașei Pertef, care începe, la 5 septembrie 1566, asediul. Garnizoana cetății Ineu s-a apărat eroic 23 de zile, respingând cinci asalturi otomane. Mercenarii germani, aflați în garnizoană nu au vrut să continue lupta. Știind însă că nu pot beneficia de clemență din partea turcilor au acceptat propunerea transilvănenilor ca să încerce, într-o noapte întunecoasă, străpungerea liniilor otomane. Transilvănenii, buni cunoscători ai configurației terenului, au reușit să iasă din încercuire, îndreptându-se spre Beliu, dar mercenarii germani s-au rătăcit în pădurile din apropiere și au căzut în mâna turcilor. Astfel, cetatea Ineului a rămas câteva decenii sub stăpânirea turcilor⁵.

În 1566, s-au format pe teritoriile cucerite de turci în zona Aradului, trei sangeacuri: Arad, Lipova și Ineu. Acesta din urmă se întindea până la Beliu și parte pe valea Crișului Alb. Avea în componență la 1566, un număr de 63 sate în întregime, 15 sate parțiale și 16 puste. Se numea turcește „*Yanova sancagi*”. Cetatea avea o garnizoană formată din 8 000 de turci.

---

⁴ Szolasi Karoly, *Ineu astăzi și în trecut*, în „Alfold”, 1896.

⁵ Alexandru Roz, Geza Kovach, *op. cit.*, p. 133.

Cetatea Ineului a rămas în posesia turcilor timp de câteva decenii. Ei n-au adus cetății modificări constructive esențiale, ci s-au mărginit doar la reparații și construcția unei moschei cu minaret (turn) așezate lângă cetate în dreapta Crișului aproape de pod. (S-a păstrat până în anul 1950, când datorită nepăsării a fost demolată).

Turcii locuiau în cetate fără să se amestece cu creștinii. Aveau familiile cu ei doar conducătorii (pașa, beii și ofițerii). Femeile lor purtau voal și trăiau separat.

Desele schimbări de stăpânire a cetății și domeniilor au creat instabilitate, neliniște și jaf. Atacurile și jafurile nobililor ardeleni sau ale trupelor imperiale explică de ce iobagii, în majoritate români, așteptau ocrotire tocmai din partea turcilor, fiind sătui de samavolniciile mercenarilor străini sau ale nobilimii. Turcii obișnuiau să facă și ei jafuri în împrejurimile cetăților în care aveau garnizoane.

În 1572, câțiva militari transilvăneni din garnizoana Oradea au fost atacați de turcii proveniți din cetățile Ineu, Pădureni și Lipova. În urma ambuscadei, 36 soldați orădeni au fost asasinați. Aceste atacuri se repercutau asupra sărăcimii satelor care suferea dubla asuprire și impozitare otomană și nobiliară.

În lupta împotriva cotropitorilor otomani un rol deosebit l-au avut haiducii. Ei proveneau din țăranii și micii nobili care pierduseră totul în urma devastărilor otomane. O asemenea ceată de haiduci a încercat în 1593 să cucerească printr-un atac surprinzător cetatea de la Ineu. Acțiunea nu a reușit datorită superiorității garnizoanei locale⁶.

Stăpânirea otomană nu a durat prea mult. Îndată, după ce oștile lui Mihai Viteazul au obținut primele victorii împotriva turcilor și în zona Aradului, încep luptele pentru izgonirea lor. Armatele ardeleni conduse de generale Gheorghe Borbely, printr-o campanie reușită eliberează șirul de cetăți de pe valea Mureșului, apoi cele de pe valea Crișului Alb, între care și Ineu.

Iată desfășurarea evenimentului:

Armata transilvăneană a sosit la 16 septembrie 1595, sub zidurile cetății Ineu și a început asediul printr-un intens foc de artilerie. Turcii aveau în garnizoană 700 ostași.

Neputând apăra palisadele târgului, ei au incendiat localitatea civilă și s-au retras între zidurile cetății. Fiind puțini, nici transilvănenii nu se

---

⁶ Aurel Decei, *Orașul și județul Arad în sursele istorice turcești*, Aradul cultural, Arad, 2000, pp. 89-94.

puteau gândi la un asalt decisiv. De aceea, au vrut să lichideze șanțurile de apărare și în acest scop au încercat să modifice cursul Crișului Alb. Munca lor a fost zădărnicită de ploile care au umflat peste măsură apa râului. Au sperat că aducând cantități mari de materiale de umplutură, să poată înfunda șanțurile de apărare. Au reușit totuși să așeze turnurile în imediata apropiere a zidurilor, focul tunurilor asediatorilor făcând pagube destul de mari cetății.

La 15 octombrie are loc asaltul haiducilor și a celorlalte trupe ardelenesti, între care se aflau 1 000 de călăreți ai banului Lugoșului și Caransebeșului, comandate de generalul Borbely. În sprijinul asediatorilor au sosit noi trupe care au reușit să taie drumul unei coloane turcești venită din cetatea Timișoara, în sprijinul turcilor asediați. La aflarea acestei vești, garnizoana din Ineu a încercat tratative cu asediatorii, trimițându-le ostatici.

La 21 octombrie 1595, garnizoana turcă din Ineu a aflat despre victoria strălucită a lui Mihai Viteazul la Călugăreni și descurajată a acceptat condițiile de capitulare impuse.

La 22 octombrie 1595, turcii părăsesc Ineul, oștile ardelenesti intrând cu onor în cetate. La sosirea triumfală a lui Mihai Viteazul în Ardeal, în 1599, cele mai multe cetăți i se închină trecând toate sub autoritatea lui. Ineul i-a deschis voievodului porțile la 23 noiembrie 1599. În cetate a fost numit căpitan Gheorghe Borbely. Acesta a pretins, printre altele, ca adunările comitatelor din Zărand să fie ținute la Ineu sub directa coordonare a lui Mihai.

Acesta a luat măsuri serioase pentru aprovizionarea cetăților. La 3 aprilie 1600, Mihai a ordonat expulzarea nobililor din Sibiu și Bistrița, sechestrarea cantităților de cereale aparținând acestora, dispunând ca ele să fie trimise garnizoanelor de la Ineu și Lipova, lipsite de bucate.

La 4 august 1600 a cerut Bistriței 200 de infanteriști, pentru întregirea garnizoanei cetății Ineu.

După înfrângerea suferită de domnitorul român, la Mirăslău, cetatea Ineului ajunge în mâinile adversarului său, George Basta, care o va administra. Peste câteva luni în drum spre Praga, pentru a trata cu împăratul Rudolf, Mihai Viteazul trece prin Ineu. Tradiția orală susține că și-ar fi instalat cortul sub tisa uriașă de lângă stadionul „Victoria” din actualul parc, dar hărțuit de soldații din cetate, și-a continuat drumul, reușind să treacă aceste obstacole, cu sprijinul lui Komiș Gaspar, un nobil credincios lui.

Stăpânirea lui Basta în părțile Aradului nu va dura mult, fiind supusă tot mai frecvent la atacuri din partea haiducilor din vest care l-au sprijinit pe Ștefan Bacskay.

Ineu a fost smuls din mâna imperialilor printr-o stratagemă. În cetate exista garnizoana imperială. În oraș erau puține trupe transilvănene. Căpitanul lor a intrat în legătură cu trupele principelui Bocskay, staționate aproape de Ineu. Într-o seară, îi invită pe căpitanul imperial și pe ofițeri la o cină, la locuința sa din oraș. În acest interval de timp cetatea a fost atacată prin surprindere, iar garnizoana imperială germană înlăturată. Așa s-a restabilit autoritatea și stăpânirea transilvăneană, în noiembrie 1604.

În anul 1616, emisarii Transilvaniei caracterizau pe castelanul cetății Ineu ca fiind un om încăpățânat care dispune de o garnizoană bună, iar atacul asupra cetății ar impune o armată de 50000-60000 soldați și o durată a asediului de 5-6 luni⁷.

La 21 iulie 1620, noul castelan al cetății Ineu emite instrucțiuni foarte precise referitoare la cetate, paza ei, regulile armatei și multe aspecte ale vieții în cetate.

Aceste norme privesc orașul înconjurat de ziduri cu palisade, precum cetatea. Potrivit dispozițiilor, căpitanul era în fruntea tuturor forțelor militare din cetate, compuse din soldați români, maghiari și sârbi. Una din principalele obligațiuni ale căpitanului a fost continua întărire a cetății, folosind în acest scop nu numai munca gratuită a iobagilor din jur, dar și prestația locuitorilor cetății.

Armele, munițiile, tehnica militară trebuiau ținute în locuri uscate, sub cheie, bine îngrijite și reparate la timp. Porțile urmau să fie păzite, iar santinelele și patrulele, mai ales în timpul nopții, adesea erau inspectate. Căpitanul avea puteri nelimitate asupra întregii garnizoane. Soldații efectuau servicii și exerciții de pregătire, interzicându-li-se să iasă fără rost din fortăreață.

Principele îi avertiza că cetatea fiind recucerită de la turci, trebuie evitat tot ce ar putea să-i întărească⁸. Întărirea cetății Ineu a devenit o necesitate deoarece hărțuierile cu turcii erau la ordinea zilei.

Reconstrucția cetății s-a bazat pe planurile lui Gavril Haller, care era un arhitect și matematician eminent. El a contribuit la reconstrucția mai multor cetăți. În anul 1645 s-au refăcut bastioanele cetății, în acest scop s-au ars cărămizi și o mare cantitate de var. S-a folosit multă piatră șlefuită extrasă din carierele de la Mocrea. Palisadele orașului au fost întărite cu un zid de piatră constituit într-un pătrat. Șanțurile adânci și late înconjurau

---

⁷ Ioan Motorca, *Monografia așezărilor Moroda, Iermata, jud. Arad*, 1982, p. 22.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

cetatea și erau inundate de apele Crișului Alb. Orașul era legat de cetate printr-un pod suspendat peste șanțurile de apărare.

Cetatea era apărată de ziduri groase, la cele patru colțuri avea bastioane de tip italian. Construcția bastioanelor a început în 1651 sub directa îndrumare a lui Haller. Acesta a devenit și căpitan, dar și comite suprem al Zărandului.

Dar cea mai frumoasă și exactă descriere a orașului și cetății Ineu, la 1660, ne-o oferă călătorul turc Evlia Celebi efendi.

Iată descrierea sa:

„Slavă Domnului, din epoca aceea, această cetate Ineu rămânând în mâna islamului, a devenit un oraș mare, păzit de Allah. *Hass-I HumâyUn* al pașei, apoi și timirioții (*erab-i tucçar*, greșit pentru *timar*) și Ziameturile sunt înscrise în defterurile Timișoarei, în prezent este un *mevleviyet* de 500 de accele, are pârcălabul cetății, *yeniceri odasi*, un aga al *haseki-îlor*, un post de *kethuda* al spahiilor, o unitate de pașerați (*bir oda cebeci*), o unitate de tunari, aga al cetății dinafară, un aga al aripei drepte, un aga al aripei stângi, aga *îryân*, agă al beșliilor, agă al martolosilor, agă al voluntarilor; în total sunt 10 agalâcuri. Sunt ca la 8000 de ostași și apărători.

Forma cetății Ineu. - Are formă pătrată pe marginea râului Criș. Are bastioane mici construite din piatră; fiecare dintre ele seamănă cu bariera lui Magog (*Yâcuc*) și în fiecare se adăpostește câte 1000 de oameni, în fiecare sunt câte 10 tunuri *balyemez*. Are o poartă care privește spre sud-est (*kible*), a cărei cheie se află la aga ienicerilor care locuiește în cetate. Prin șanțul ei curge într-una râul Criș. Pe partea interioară a porții este geamia sultanului Mehmed Han. La poalele acestei geamii este un turn cu ceas, o moară cu cai. În lăuntru al acestei cetăți este citadela (*Narin kale*). E o cetățuie frumoasă; în lăuntru, în afară de odăile ienicerilor, nu există nimic altceva. În cele patru colțuri ale ei sunt patru turnuri puternice, pe deasupra acoperite cu scânduri având grosimea zidurilor de 20 de picioare. Această cetate interioară (*ickale*) are o poartă care dă spre partea apuseană; în șanțul acesteia de asemenea este râul, până la gură.

Foburgul Ineului (*Yanovanin varoșu*) – Râul Criș curge prin el. Pe dreapta și pe stânga acestui râu este un mare oraș (*şehr-i muazzam*), de o formă arcuită ce s-a întins pe pământ ca un arc. Circumferința de jur împrejur este de 4800 de pași și acuma este o palancă în curs de dezvoltare. În total opt bastioane tari și trei porți: Poarta Orăzii privind înspre răsărit, care sunt porți de lemn. Șanțul acestui foburg fiind umplut de râul Criș, 10.000 de raiale (*reaya*) lucrează și sapă un nou șanț.

În acest foburg se află geamia lui Koprulu Mehmed paşa, foarte îngrijită și împodobită. Partea superioară e din cărămidă și minaretul muezinilor e din piatră. Este o geamie care are o incintă amplă. În lăuntrul târgului, geamia lui Haseki Osman aga. Și aceasta este foarte artistică și frumoasă, e o geamie înflorit desenată cu cărămizi și are un minaret de scânduri. Pe poarta acestei geamii este gravat un *tarih* în versuri. Apoi, geamia lui Sufi („Misticul”) Kenan paşa, din cărămidă, cu minaret de scânduri. În apropierea ei, apoi, la capul podului amintit, este geamia lui Kopruluzade Fâzil Ahmed paşa. În afară de acestea, mai există și moschei.

Este un oraș înfloritor, cu un total de 800 de case zidite din cărămidă cu cat inferior și superior, care acum este în dezvoltare. Râul Criș curge chiar prin mijlocul acestui oraș, și din toate ferestrele și balcoanele închise (*şahnişiri*) fiecare poate prinde tot felul de pești. Grădinile și trandafiristele și straturile de flori, mulțimea grădinarilor de legume reticulate, și felul și însușirile fiecărei grădini sunt mai presus de orice descriere și înfățișare.

Casele de familie (*hanedan*) sunt cele mai bogate. La picioarele Porții Giulei este Palatul Pașei (*Paşa Sarayı*), cu atenanțe și cu hamam, cu numeroase camere la etajele inferioare și superioare, de construcție mândră și împodobită, toate fiind acoperite cu țiglă. Ferestrele și balcoanele închise ale acestor case de familie au vederea spre râul Criș. Fiecare palat are câte un caic și o luntre (*cirnaklar*, probabil *conaklar*, din ung. Csonak). Toată lumea se îmbarcă cu amicii și ducându-se la viile din împrejurimi și la grădinile paradisului (*bagce-i Iremleri*) din fața caselor lor, își petrec și se amuză. În fiecare vie cântecele privighetorilor prin comoara vocilor lor le hrănesc sufletele și-i înecă în dragoste și plăcere. Parfumul trandafirilor și al zambilelor din boschetele dimprejur și al florilor de bujor de toate culorile vrăjesc sentimente delicate în fiecare om. Pomii fructiferi cultivați simetric în toate părțile cu libertate și fără număr și asemuire, coroană lângă coroană, își aruncă umbrele peste râul Criș, de parcă ar fi aleile Persiei. Uite, sub arborii aceștia umbroși, toți locuitorii vilaietului șed în grupuri, ascultând muzica lui Hiiseyin Baykara. Căci acest oraș, când a fost din nou cucerit, stăpânul de atunci a acordat populației răgaz și timp suficient. În felul acesta, înfrumusețându-se orașul acesta zi de zi, aici vin din celelalte sangeacuri și târguri (*kasaba*) de se așează raialele și beraialele. Până acum are numai un hamam. La capul podului de lemn de pe râul Criș, Kbproliioglu Ahmed paşa a pus să se facă un han mare, l-a acoperit cu țigle și l-a înfrumusețat. Sunt aici în total 200 de prăvălii, dar este lipsit de alte construcții publice. Fiind un oraș extrem de bogat (*gâyetulgâye ganimet şehir*), raialele sale sunt ardeleni și români (reâyâsz *Erdel ve Iflakli dir*).

Ostașii sunt *potur* și bosnieci, care se îmbracă cu haine de serhat, așa ca locuitorii Timișoarei și ai Lipovei.”

Această lume și viață turcească erau însă sortite dispariției. Forțele locale ardelenesti îmbinate cu moderna, pentru acele vremuri, armată austriacă au reușit la sfârșitul secolului al XVII-lea să „elibereze” de dominația turcească, teritoriul transilvan.

În urma eșecului dezastruos al turcilor la Viena, în 1683, trupele austriece reiau ofensiva și, înaintând metodic, recuceresc în 1688 cetățile Lipova, Șoimuș, Lugoj, la 7 iunie 1692, Oradea și după un atac concentrat generalul Heisler ocupă pe rând așezările din jurul Ineului. La 15 mai 1693, garnizoana din cetate se predă austrieților. Prin pacea de la Karlovitz (26 mai 1699), turcii au recunoscut trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic.

După anexarea acestor teritorii, austrieții plasează în valea Mureșului și a Crișului Alb, regimente grănicerești. Din acest sistem militar local făceau parte: Ineul, Șicula, Gurba, Șiria și Galșa⁹.

La 30 aprilie 1732, în Ineu, se ține ultima adunare a nobililor din Comitatul Zărand, condusă de Poganz Andras. În 1742, parte din comitatul Zărand este atașată la Arad, iar din 1746 se mută garnizoana cetății Ineului la Arad.

În perioada următoare Ineul decade din punct de vedere administrativ, dar se menține și se dezvoltă economic și comercial. Încă din 1746, aici se țin anual trei mari târguri. Germenii capitalismului apar în diferite sectoare.

Secvențe din istoria modernă

Criza feudalismului și formarea relațiilor capitaliste vor crea o mulțime de contradicții și care din punct de vedere social culminează cu răscoala țăranilor din 1784.

În urma incidentului de la Curechiu, din noaptea de 1 noiembrie, la îndemnul lui Crișan „să stingă pe toți nobilii”, răbufnesc primele flăcări ale răscoalei. Revolta populară se extinde în comitatele Zărand și Hunedoara, simultan. La 4 noiembrie, răsculații atacă Hălmagiul și localitățile din jur, înaintând pe Crișul Alb și ajung la Sebiș. La 7 noiembrie, o coloană a răsculaților cărora li s-au alăturat și țăranii din satele de pe traseu, ajunge la Ineu unde întâmpină rezistență serioasă, din cauza armatei și a autorităților.

---

⁹ *Repertoriul arheologic al Mureșului inferior*, Timișoara, Editura Orizonturi universitare, 1999, p. 78.

Se știe că spre 20 noiembrie, răscoala a fost înăbușită, dar ea a însemnat o puternică lovitură dată feudalității.

Pentru anul următor, zona Ineului s-a remarcat printr-o nouă acțiune locală. În primăvara lui 1785, în împrejurimile Ineului și Sebișului a izbucnit o răscoală sub conducerea lui Beci Petru. Răsculații porniți spre Cetatea Șiriei au fost înfrânți de trupele imperiale aflate în comitat.

La începutul secolului al XIX-lea, aspectul și împrejurimile Ineului se schimbă mai ales după 1802 când începe canalizarea Crișului Alb. Tot acum se sapă „Canalul morilor” după planurile inginerului Beszedes Nador care pune în funcție la Rovina și Mocrea mori cu câte patru pietre.

Anul revoluționar 1848-1849 a cuprins aceste meleaguri în diverse acțiuni și în diferite tabere.

Memoria locului consemnează momentul depunerii armelor de către revoluționarii maghiari comandați de generalul Vecsey Karoly în fața generalului rus Riidiger, pe câmpia dintre Ineu și Seleuș. S-au adunat cu acest prilej 60.000 de arme (săbii, pistoale și puști)¹⁰.

Spiritul revoluționar continuă să străbată printre locuitorii Ineului. În vara anului 1851, se raporta la Arad situații îngrijorătoare. Prim pretorul plășii Ineu raporta lui Atzel, la Arad, că în circumscripția sa este un spirit de agitație, mai mulți locuitori au spus direct jandarmilor că „așteaptă să coboare din nou moșii lui Avram lancu”.

Fortăreața Ineului este folosită de stăpânii domeniului în scopuri doar gospodărești, mai ales ca hambar. În această perioadă cetatea se distrugea tot mai mult, păstrându-și doar zidurile.

Încheiem acest sintetic periplu prin istoria Ineului cu speranța că cei care-și iubesc pământul strămoșesc își apreciază faptele și înaintașii, sunt mândri de istoria lor și vor fi dornici să afle și mai multe date, informații, în viitoarea și ampla monografie a Ineului.

Ne-am bucura și mai mult dacă cetatea actuală, intrată în custodia Primăriei Ineu, ar fi renovată, primind și amenajându-se în incinta sa „**Muzeul Ineului**” despre care înscrisurile spun că ar fi existat în 1937 și 1970, în fostul Palat al pionierilor din Ineu prin grija regretatului profesor Dinu Bâte.

Cu ce a urmat după această perioadă deosebit de frământată istoric vom reveni cu noi detalii, detalii care scot în evidență faptul că Ineu a decăzut în perioada de ascensiune a Aradului. Prin dezvoltarea extraordinară din punct de vedere economic, a condus la diminuarea posibilităților

---

¹⁰ *Ibidem.*

economice ale Ineului, așa cum se întâmplă azi în ce privește relația dintre Timișoara și Arad.

BIBLIOGRAFIE

- Aradul, permanență în istorie*, Arad, 1978.
- Barbu, Mircea, *Descoperiri monetare dacice pe teritoriul arădean*, în „Adevărul”, 18.03.1995.
- Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.
- Decei, Aurel, *Orașul și județul Arad în sursele istorice turcești*, în „Aradul cultural”, Arad, 2000.
- Glück, Eugen, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, în „Ziridava”, Arad, nr. VI, 1976.
- Idem, *Contribuții cu privire la istoricul cetății de la Ineu*, în „Ziridava”, Arad, nr. XIII.
- Greffner, Otto, *Cetatea Siriei, contribuții monografice*, Arad, 1976.
- Iosipescu, Sergiu, *Schiță a Constituirii statelor medievale românești*, în „Revista de Istorie”, Tom 36, martie 1983.
- Îndrumător în arhivele statului, jud. Arad*, vol. I, București, 1974.
- Județele și orașele României în cifre și fapte*, vol. II, București, 1995.
- Kovács, Géza, *Documente despre începuturile Aradului în „Ziridava”*, Arad, nr. VI, 1976, pp. 117-138;
- Localitățile județului Arad*, Secția de Propagandă a Comitetului Județean de Partid și Consiliul Popular Județean, Arad, 1972.
- Repertoriul arheologic al Mureșului inferior*, Timișoara, Editura Orizonturi universitare, 1999.
- Roz, Alexandru, Kovács, Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, Editura Vasile Goldiș, 1997.
- Stoi, Dumitru, *In memoriam 150*, Arad, 1999.
- Șorban, Cornel, *Monografia orașului Ineu*, Oradea, 1938.
- Vesa, Pavel, *Din istoria comunei Dieci*, Arad, Editura Știrea, 1999.

Stăpânirea Otomană asupra Aradului (1551-1687)

The Ottoman Rule of Arad (1551-1687)

Horia TRUȚĂ,
Galeriile Turnul de Apă, Arad

Abstract

The years of Ottoman occupation of Arad (1551-1687) included the transition of the area to modernism. Although the impact on the population was major, given the antagonism of the two worlds: the Christian and the Muslim, in a short time, many of the realities of the medieval era of the Hungarian Kingdom were transformed by adopting other forms of organization imposed by the new masters. As a result, during this period, the old administrative-economic and ecclesiastical structures representative for the Hungarian medieval world have disappeared definitively: the Capitulum, the Administrative Office, etc.

Due to its strategic position, the town of Arad became the residence of a sandjac comprising three nahyias, made through fiscal and cadastral censuses.

The conquest of Arad by the imperial troops (1687) was followed by building the new and modern town, an action that meant the erasure of over 150 years of Ottoman rule and culture. The Turkish urban and military fund has been completely destroyed, many of the buildings already being ruined because of the wars. However, the Turkish period left deep traces, since shortly after, in 1702, Arad received the title of Cameral Town.

Keywords: *Ottomans, fortification, armies, palank, conscription, town.*

Deși în fața ofensivei otomane din Balcani, Regatul maghiar și-a consolidat sistemul de apărare, prin cetăți, mici fortificații sau castele, artileria și ienicerii turci au anihilat la Mohacs (1526), slaba organizare a oastei ungare. În urma bătăliei, fostul voievod al Transilvaniei, Ioan Zapolya, ales rege al Ungariei, și-a instalat până la moarte (1540), autoritatea și în comitatul Arad. Partea germanofilă a nobilimii maghiare, alegându-l însă ca rege pe Ferdinand de Habsburg, a fost deschis șirul luptelor între cei doi. Adunați în jurul lui Ioan Zapolya, nobilii maghiari fără să mai respecte legile, prin abuzuri însoțite de jafuri, au creat o totală dezordine economică și socială. Pentru a avea sorți de izbândă, acesta a solicitat ajutor turcilor, recunoscând suzeranitatea sultanului Suleyman Kanunî asupra Transilvaniei, din care făceau parte și regiunile Banat – Crișana. În urma unor noi lupte, trupele imperiale, conduse de generalul

Castaldo, pătrunzând pe Valea Mureșului au determinat ofensiva generală a turcilor în această zonă, susținută de o armată cu peste 80.000 luptători și 50 de tunuri.

Fig. 1. Sultanul Suleyman Kanuni

Cu toate că unele orașe întărite precum Timișoara sau Lipova, au opus rezistență, între 1551-1556, întregul spațiu arădean a fost cucerit de otomani, marcând astfel dispariția structurilor administrativ-economice ale Regatului maghiar și odată cu ele, sfârșitul Evului Mediu.

Ca urmare a intrării Principatului transilvan în sfera de influență a habsburgilor, zona Crișanei a reprezentat o frontieră fluctuantă între noii stăpâni (Imperiul Otoman și Principatul transilvan), pe acest spațiu fiind impus un regim de *condominium*, tradus în literatura de specialitate prin împărțirea între cuceritori și cucerțiți a atribuțiilor administrative, fiscale și juridice.¹ Teritoriul a fost marcat prin puncte fortificate așezate la distanțe

---

¹ Florin Mărginean, *Ottoman-Turkish Archaeological Research in Arad County. Turkish Strongholds in the Second Half of the 16th Century between Mureș and Crișul Alb (The Beginning of a Thematical Approach)*, în „Museum Arad, Ziridava Studia Archaeologica”, Arad, nr. 30, 2016, p. 216.

relativ mici unele de altele, cu garnizoane militare, care puteau interveni rapid, în caz de pericol. Majoritatea au fost cantonate strategic fie în vechi cetăți, ori în foste edificii ecleziastice întărite. În afara palâncii de la Arad, poate și cele de la Radna sau Vârfurile, programul de ridicare a unor puncte fortificate noi s-a limitat la reparația și eventual construirea unor minime sisteme defensive constând din șanțuri, valuri și ziduri de lemn, în cadrul unor structuri preexistente². De altfel, în spațiul fostului Regat maghiar se cunosc puține cazuri de *palanka* or *parkan* construite de otomani în întregime.³

În prezent atât documentele scrise cât și materialul arheologic rezultat din sondaje, creează certitudinea că în timpul sultanului Suleyman Kanunî – Legislatorul (1520-1566), oștenii lui Kason-bei, componenți ai oastei vizirului Kara Ahmed pașa⁴, instalându-se fără lupte pe aceste locuri (1551), au edificat pe malul drept al Mureșului, în jurul unei biserici din piatră, o fortificație patrulateră și un pod din lemn peste râu. Conform obiceiului, lucrările au fost executate de constructori ridicați din sânul populației locale creștine numiți *cerahor* (serahor), de unde și denumirea de *salahor* în limba română.⁵ Aceștia făceau drumuri, lucrau la cetăți, tăiau pădurile pe unde urmau să treacă oștile, săpau șanțuri și transportau bagajele armatei. În mod unanim se acceptă că aceste construcții, dispărute azi în totalitate, se aflau în aval de Podul Traian, aproximativ pe locul fostei țesătorii Teba.

---

² Fie că a fost vorba de cetăți, castele nobiliare sau chiar edificii ecleziastice, prin realizarea unor împrejurimi din lemn, dublate de șanțuri acestea luau aspectul unor palânci în care erau instalați până la o sută de soldați. Numărul acestor forturi sau întărituri pe teritoriul fostului Regat a crescut gradual de la 29 în 1545, la 61 în 1569, pentru ca în secolul al XVII-lea să ajungă la 1304. *Ibidem*, p. 215.

³ D. Căpățână, *Cercetări arheologice la Hălmașiu și Vârfurile (Jud. Arad)*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, 1976, XLV, tom 2, 1976, pp. 76-80.

⁴ Pașa – titlul cel mai înalt din administrația civilă otomană.

⁵ Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman, până la 1656*, București, 1978, p. 218.

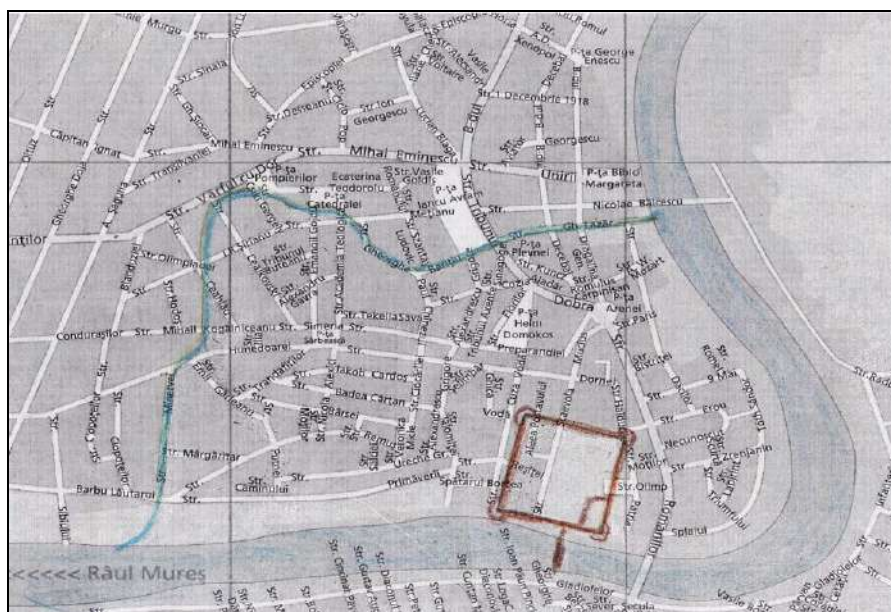

Fig. 2. Amplasarea spațială a fortificației – palancă turcească

Dintr-un raport (păstrat în manuscris) al Muzeului Județean Arad, reiese că prin 1980 s-au efectuat mai multe sondaje în zona Fabricii de Zahăr și al Școlii Speciale nr. 6 (strada Ghica Vodă), cu scopul de a surprinde și salva informații arheologice legate de vechea fortificație/palancă turcească. Autorii săpăturilor⁶ nu au găsit însă elemente care să permită amplasarea în acest loc a fortificației. Cultura materială descoperită, care a constat mai ales în fragmente ceramice smălțuite de culoare galbenă, verzuie, portocalie, brună și roșiată, dar și fragmente ceramice nesmalțuite, de pipe sau sticlă a fost încadrată în secolele XVII-XVIII. Descoperirile de la Școala specială nr. 6 au constat din fragmente ceramice asemănătoare, fiind pusă în evidență și o groapă menajeră cu multe oase de bovine și bârne de lemn atribuite, unei locuințe din așezarea aflată în vecinătatea fortificației.⁷ Chiar dacă dovezile arheologice lipsesc, sursele scrise și cartografice permit localizarea fortificației/palâncii în actualul cartier Drăgășani, pe suprafața fostei fabrici textile Teba. Acolo se mai văd încă urmele pilonilor din lemn ai unui pod.

⁶ La Muzeul Județean Arad activau arheologii: Egon Dörner, Mircea Zdroba, Mircea Barbu.

⁷ Florin Mărginean, *op. cit.*, p. 214.

Fig. 3. Urmele podului construit de turci

În anul următor cuceririi militare (1552), după constituirea vilayetului Timișoara, a fost înființată secțiunea administrativă otomană *nahiya*⁸ și *sandjakul*⁹ Arat cu reședința în interiorul întăriturii¹⁰. În sandjakul Arad, cu o suprafață de 7.500 kmp a fost înglobat o mare parte din comitatul Arad ce se întindea de la Mureș spre miază-noapte și de la Valea Șoimoșului spre apus, incluzând câmpia comitatului Zărand, spre vest întreg comitatul Bekes cu excepția cetății Gyula și părțile de nord ale comitatului Csongrad. El cuprindea trei districte (nahiye): Arad cu 59 sate și 719 case, Zărand cu 67 sate și 1018 case și Bichiș cu 61 sate și 1087 case.¹¹

După cucerirea Gyulei și a Ineului (1566), vilayetul de Timișoara a atins dezvoltarea sa administrativ-teritorială maximă, fiind împărțit în șase sandjakuri: Timișoara, Lipova, Arad-Gyula, Cenad, Moldova și Ineu, organizare care s-a menținut așa până la finele secolului al XVI-lea. Aradul decade astfel în rang administrativ-militar la nivel de nahiye reședința

---

⁸ Nahiye – district, plasă, unitate administrativ-otomană, subordonată kazalei.

⁹ Sandjak – unitate administrativ-militară de bază a Imperiului Otoman cu steag și drapel.

¹⁰ Sándor Márki, *Arad szabad kiralyivaros es Arad varmegye tortenete*, vol. I, Arad, 1892.

¹¹ *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 138.

sandjacului mutându-se la Gyula. Vilayetul Timișoarei avea o caracteristică deosebită față de cel al Budei, datorată așezării la granița cu Principatul Transilvaniei, care, deși vasală Porții, nu făcea parte din culoarul de cucerire al Europei de Vest. De asemenea, spre est, vilayetul fiind închis de munți, sistemul defensiv nu necesita lucrări majore de fortificații, ci doar puncte întărite.¹²

Edificat pe o insulă a Mureșului, importanța fortului condus de un *dizdar*, pare să nu fi fost unul deosebit din punct de vedere militar, garnizoana adăpostind în 1591 doar 32 azabi și ieniceri cu tunarii aferenți.¹³ Poate și din acest motiv a fost ușor cucerit în 26 octombrie 1595 de forțele reunite, transilvane ale lui Martinuzzi și cele imperiale ale lui Castaldo, sprijinite de domnitorii români, secui, mercenarii germani și spanioli. În acel an, prin retragerea lui Sokolu Mehmed pașa, Aradul a trecut sub stăpânirea principilor Transilvaniei, fortificațiile fiind în grabă refăcute sub conducerea castelanului Szelestey Janos, întărite cu brazde de pământ înierbate, după o veche tehnică romană *opus cespiticius*. Incursiunile oștilor transilvane din 1594-1595 au produs pierderi însemnate în tabăra turcească o serie întreagă de cetăți și întărituri cu garnizoană din zona Mureșului fiind cucerite.

După două decenii, în 1616, în timpul sultanului Mehmed al III-lea (1595-1603), turcii cu acordul principelui Gabriel Bethlen s-au reinstalat la Arad, dând curs unei vieți normale despre care astăzi se cunoaște însă prea puțin. Totuși, din relatarea călătorului Evlia Celebi care a vizitat aceste locuri în 1660, aflăm că Kopruli Mehmed pașa a refăcut zidurile palâncii, folosind două șiruri paralele de bârne fixate cu pari groși înfiți în sol și o umplutură înaltă de pământ (dolma rithim), ridicând în interiorul cetății o geamie, consacrată rugăciunii de vineri, un han mare, un ospiciu, o casă pentru administratori, baie (hamam), școală, teke (mănăstire mahomedană pentru derviși) și o casă de petreceri.

---

¹² Florin Mărginean, *op. cit.*, p. 214.

¹³ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, Editura Muzeului, 1999.

Fig. 4. Kopruli Mehmed paşa

Dimensiunile cetății nu se cunosc, dar este știut faptul că fortificațiile turcești de pământ și lemn erau mici așezări, înconjurate cu întărituri/palânci și eventual elemente de zidărie. Ridicarea acestora necesita eforturi relativ scăzute și alocarea unei perioade de timp scurte.¹⁴

Ca și în celelalte teritorii anexate din Banat, vechea biserică din piatră a fost transformată în geamie, prin înlăturarea crucii, acoperirea picturii murale cu tencuială din var și amplasarea spre Mekka a mihrabului, nișa care îndeplinește funcția de altar. Probabil, în fața și spatele geamiei sau în jurul tekke-ului, a fost organizat cimitirul, impus prin cultul morților, mormintele fiind un mod tradițional de reculegere.

Dervișii și-au întreținut tekke-ul prin muncă proprie, adică din cultivarea pământului și cerșit, unde lângă poarta cetății, din mila publică hrăneau și păsările cerului.

Cetatea avea două porți de scândură numite Poarta Ineului (Yanova Kapusi) la nord¹⁵, spre Piața Romană și Poarta Timișoarei la sud, spre pod,

---

¹⁴ Agoston, G., *Habsburg and ottomans: defense, militay, change and shifts in power*, în „The Turkish Studies Association Bulletin”, nr. 22; Florin Mărginean, *op. cit.*, p. 216.

¹⁵ După cucerirea de către turci a cetății Oradea (1660), poarta de nord a Cetății s-a numit a Oradiei.

unde a fost ridicat și un turn din lemn. În interiorul cetății se afla o încăpere, cu o singură ușă, destinată încasării vămii (bâcul). De la același călător turc se mai știe de colibebele tristeții (ahzân kulubeleri), casele creștinilor de la malurile Mureșului, făcute din trestie și scânduri, cu dughene pentru bălci și de marile târguri cu petreceri unde se adunau 70-80 mii de raiale și beraiale (reaya și beraya) gheaur pentru a face cumpărături și vânzări așa de îmbelșugate de nu se pot descrie. Această societate comercială (cemiye) era condusă cu multă grijă timp de zece zile și zece nopți de administratorii stăpânirii.¹⁶ Dughenele semnalate de Evlia Celebi atestă, pe lângă afluența populației, existența breslelor (esnaf), ca o componentă a activității economice otomane.

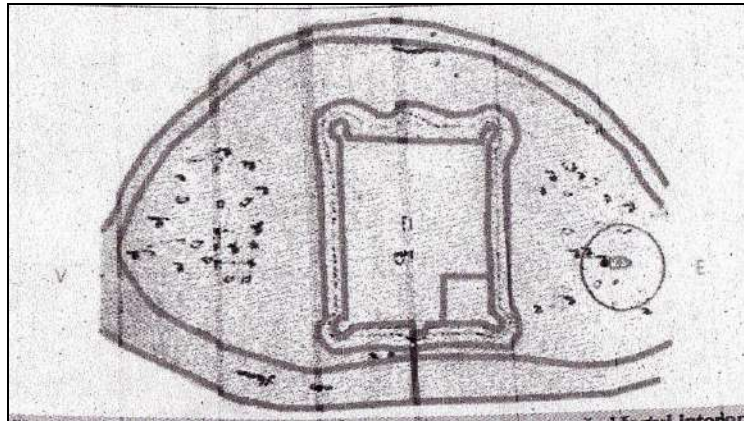

Fig. 5. Schița fortificației – palacă din Arad

Instaurarea stăpânirii otomane a fost definitivă mai ales prin impactul cultural al unei populații otomane de origine balcanică asupra locuitorilor creștini din zonă, unde se comunica fluent în limbile română, sârbă și maghiară. Efectul imediat l-a determinat redistribuirea proprietății și a folosirii terenului, pământul devenind musulman, introducerea registrelor de recensământ fiscal (tahrir-i vilayet), a condicilor financiare (maliye defterleri), a cărților de legi intitulat Kanun Al-i Osman, publicate în diferite forme, a noilor relații economice și comerciale.

Mai cunoscute sunt conscripțiile din 1567 și 1579, întocmite de defterdarii sultănești, care au înregistrat nominal familiile, dările impuse, producțiile de cereale, cânepă, varză, fân, vin, lemne de foc, venitul morilor,

¹⁶ Aurel Decei, *Orașul și județul Arad, în sursele istorice turcești*, în „Aradul cultural”, Arad, 2000, p. 91.

vama, numărul oilor, porcilor, stupilor de albină cu zeciuală cuventă după ele, amenzile ocazionale, darea de mireasă și altele.

Cheltuielile legate de întreținerea garnizoanei erau acoperite în întregime din încasarea dărilor plătite de sate, cele de pășunat și din minerit. Stăpâni pe zonă, turcii au donat sate întregi spahiilor, pretinzând populației o serie de dări, diferite de cele anterioare, dar aproximativ în același cuantum. În același timp, ei asigurau ocrotire în fața samavolnicilor mercenarilor și nobililor maghiari.¹⁷

Se crede că stăpânirea turcească asupra Aradului din această perioadă a dus la dezvoltarea comerțului cu produse meșteșugărești, vite și alte produse agricole către occident, localitatea devenind importantă și prin faptul că podul ce lega malurile Mureșului a oferit singurul loc de trecere sigură peste râu, în orice anotimp al anului.

În anul 1661, vizirul Mehmet Kupruli a colonizat în *varoș*, suburbie aflată în afara fortificațiilor, la vest și la sud de cetate (*extra muros*), 400 familii de rascieni¹⁸, o populație recrutată din imperiul otoman. Se presupune că o parte din coloniști a fost așezată lângă Mureș, între străzile Unirii și Gheorghe Lazăr de azi, în jurul bisericii Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul (aflată pe locul Colegiului Național *Moise Nicoară*), formând așa numitul Tyukováț (Tynkocs Civitas). Alți coloniști și-au ridicat casele în mocirlele și stufărișul dinspre vestul cetății formând nucleul viitorului cartier rascian (Civitas Thokolianum). În pofida deselor incendieri ale așezărilor civile acestea refăcându-se, s-au grupat spre drumul comercial ce se deschidea spre nord, către Oradea, Ineu, Jula (Gyula), Buda, formând germenii bulevardului actual. Acolo între Mureșuri (este vorba de brațele râului), pe Insula Mare, drumul ducea de la Orodul medieval (Drăgășani), printre tufe, spini, târși și pomi fructiferi spre câmpia dinspre nord. În apropiere se înșiruiău, unul lângă altul eleșteiele: Talamir, Farkaslyuk (Vizuina Lupului), Papferedo (Baia Popii), Onna (Oana) și Szent Gyorgytava (Balta Sfântului Gheorghe), formate prin revărsările râului. O parte a acestui drum ce trecea prin stufărișuri și papură, era străjuit de pomi fructiferi, la umbra cărora poposeau călugării creștini ce mergeau la scaldă. Un raport al lui Giovanni Dervente din 1676, prezintă existența în Arad a 240 case ale turcilor, 1000 de case de ortodocși și 40 case de catolici.¹⁹

---

¹⁷ *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 140.

¹⁸ Raizen – populație alcătuită din aromâni, sârbi, români (limba germană).

¹⁹ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Editura Muzeului, 2000, p. 65.

Prin analogie cu alte descrieri²⁰, se poate afirma că locuințele erau de formă patrulateră, ridicate pe fundații din bolovani cu tălpi din bârne și pereți din nuiele împletite lipite cu pământ. Se remarcau prin fațade simple, deseori sărăcăcioase, stereotipe, închise cu un acoperiș din mai multe șiruri de scânduri, paie, trestie. În interior, spațiul de familie era distribuit separat de viața economică, inclusiv la casele cu o singură cameră. Casele erau dotate cu sisteme de încălzire și gătit: sobe de cahle, vetre, dispuse în mijlocul casei, podine, veselă, pietre de râșniță.²¹

Orașul otoman astfel format era rezultatul sintezei realizate între tipul local de așezare urbană tradițională și cel musulman, cu predominarea economiei bazate pe comerț și meșteșugari, căruia i se adăugau case și unități administrative și religioase specifice ocupantului. Caracteristica sa esențială era asigurarea rolului strategic și militar, necesitățile civile fiind trecute pe plan secundar.

Securitatea drumurilor era încredințată instituției devergiilor care aveau obligația de a supraveghea, întreține și păzi, porțiunile expuse jafurilor: podurile, vadurile cu bacuri, hanurile etc. Mai aveau sarcina să acorde ospitalitate oficialităților și militarilor turci, ajutându-i în caz de nevoie. În cele mai frecvente cazuri, cei angajați în acest serviciu sau pentru fundarea de vacîfuri²², erau localnici români sau sârbi, mai rar maghiari din Aradul Vechi cu localitățile apropiate, fiind recrutați din rândul raialelor privilegiate. Aceștia erau scutiți de anumite obligații ca *muzul* sau *nezi* (găzduirea oficialităților), *celeb keşan* (darea pe oierit), *surgun* (gonaci la vânătoare), *gerahor* (munca la construcții militare), *ulak* (asigurarea cailor la serviciul poștei) și altele. Devergii erau organizați în grupuri de 30 persoane numite *tapan* (tobă), care alegeau locuri mai înalte de unde supravegheau drumul ce-l aveau sub pază, ziua și noaptea. Pe lângă arme (lance, sabie) aveau toba, un instrument sonor care servea pentru a anunța codificat dacă drumul era liber sau existau pericole.²³

---

²⁰ Vezi prezentarea casei turcești din Tauț (Florin Mărginean, *op. cit.*, p. 222).

²¹ Florin Mărginean, *op. cit.*, p. 223.

²² Vacîf – o fundație islamică pioasă, constituită din persoane particulare aflate sub protecția și controlul statului, care din administrarea bunurilor proprii, veniturile erau folosite pentru întreținerea unor instituții publice: geamii, cimitire, spitale, școli etc.

²³ N. Theodor Trâpcea, *Contribuții la istoria Aradului în perioada de stăpânire otomană*, în „Ziridava”, Arad, nr. X, 1978, p. 71.

În această perioadă, Aradul apare din ce în ce mai mult în diverse studii cartografice, prima înregistrare a zonei Cetății fiind făcută pe la 1663 de I.B. Homann, document păstrat la British Museum din Londra.²⁴

După eșecul turcilor de la Viena (1683), coaliția creștină condusă de armata austriacă, înaintând prin Ungaria, la începutul lui decembrie 1687 a început asediul cetății din Arad, apărată de 1500 spahii și 500 ieniceri. Aceștia, deși aveau o instrucție severă și cai buni, îmbrăcați în zale, cu săbii, arbalete, scuturi, săgeți și căști, au cedat atacului. Noile forțe otomane sosite dinspre Timișoara, nu au fost de nici un ajutor, fiind nimicite chiar lângă podul din lemn. Concentrând forțe pe linia Mureșului, sub comanda generalului Veterani, ajutat de generalii Stahremberg și Piccolomini, întregul teritoriu al actualului județ Arad a fost ocupat de austrieci, în sprijinul lor fiind aduse și trupe alcătuite din 5.000 voluntari sârbi.

Într-o cuprinzătoare imagine cartografică cu un format de 220/218 cm, păstrată la Landesbibliothek din Karlsruhe, realizată pe la 1687, de un ofițer din statul major al comandantului suprem imperial, ducele Carol de Latharingia. Cetatea este plasată pe o insulă a Mureșului, legată de mal cu o punte dărâmată de turci. În interior se găsea o reductă, capabilă să găzduiască 400 de oameni.²⁵

Pacea de la Karlowitz (1699) a stabilit hotarul dintre cele două imperii Otoman și Austriac pe cursul Mureșului. Cu acest prilej, generalul Marsigli, conducătorul delegației imperiale pentru delimitarea graniței, preocupat de împingerea stăpânirii imperiale spre sud, a identificat întreaga rețea a brațelor Mureșului, întrucât teritoriul turcilor, începea doar în afara regimului său hidrografic.

Cei aproape 150 de ani de ocupație otomană au constituit perioada de tranziție spre modernitate pentru o bună parte a fostului regat maghiar. Cu toate că impactul asupra populației trebuie să fi fost unul major, dat fiind antagonismul celor două lumi, multe din realitățile epocii medievale au fost transformate conform unor alte forme de organizare impuse de noii stăpâni. Ele au cuprins o rețea de așezări preexistente în jurul unor centre de putere, care și-au păstrat rolul în continuare, cum este cazul Timișoarei, Cenadului, Lipovei, Ineului, Gyulei etc. Cu toate acestea noile unități administrative create de turci nu s-au mai așezat peste granițele comitatelor medievale. Timișoara a devenit centrul unui vilayet, care avea în componența sa mai

---

²⁴ Eugen Glück, *Zona Aradului în cartografia europeană a secolelor XII-XVII*, în „Aradul cultural”, Arad, 2000, p. 71.

²⁵ Eugen Glück, *Contribuții cu privire la originea toponimului Arad*, în „Ziridava”, Arad, nr. XXII, 2000, p. 71.

multe subunități administrativ militare, precum sandjakurile și nahiyle, realizate prin recensământ financiar și cadastral.

În acest interval au dispărut însă definitiv unele instituții ecleziastice reprezentative pentru lumea medievală (episcopie, mănăstiri, biserici parohiale), dar și care țineau de ordinea socială (cetăți, reședințe nobiliare, așezări etc.), turcii reușind într-un timp scurt să se organizeze și să se impună într-un teritoriu ostil, total diferit de spațiul balcanic-oriental din care veneau.

Cucerirea Aradului de trupele imperiale a fost urmată de ridicarea unui oraș nou, modern, acțiune care a însemnat, de fapt, ștergerea în totalitate a culturii și stăpânirii otomane întinse pe o durată de 150 de ani, distrugerea fondului urban și a celui militar turcesc, multe construcții fiind deja în paragină din cauza războaielor.

Capturată și ruinată de habsburgi în decembrie 1687, palanca turcească a dispărut fără urmă. Totuși, fondul urban civil-creștin rămas, se pare că era destul de important de vreme ce în amintirea luptelor antiotomane, pe diploma acordată de împăratul Francisc I al Austriei, Orașului Liber Regesc Arad, în 1834, descriindu-se conținutul stemei se menționează că: *pe crenelul din mijloc, zace un braț în armură, plecat spre odihnă, pentru alungarea din aceste părți a tătarilor și a dușmanului celui mai tiran al creștinismului, al turcilor.*²⁶ Aceasta deoarece, în mod fals, istoriografia europeană, a prezentat ocupația turcească drept cea mai neagră și dezastruoasă epocă a acestor locuri. În acei ani, spun cei mai mulți istorici, s-a distrus aici total civilizația veche din timpul Ungariei feudale, s-au ruinat cetățile și orașele, s-au distrus sate, s-au nimicit meșteșugurile, comerțul, agricultura, populația sleită s-a împușinat, iar puținii locuitori rămași au decăzut la cea mai de jos treaptă a barbariei și mizeriei.

Există însă voci care nuanțează aceste afirmații devenite imuabile, de neatins.

Referitor la această schimbare, cronicarul transilvan Mihail Cserei mărturisea cu vădită melancolie în 1709: *„...câtă vreme căutam libertatea, am căzut la strâmtorare și iobăgie cu atât mai mare, nu mai avem nimic, toți am fost jefuiți, care de neamț, care de curuț (ungur) și totuși trebuie să plătim dări, iar înaintea neamțului, n-avem credință și omenie nici cât un câine; Jugul de lemn era greu, am vrut să-l sfărâmăm din grumazul nostru,*

---

²⁶ Augustin Mureșan, *O variantă a stemei din 1834, a orașului Arad, reprezentată pe casa fostei vămi*, în „Ziridava”, Arad, nr. XXIV, 2005, p. 380.

dar aruncară asupra noastră jug de fier cu atât mai greu. Așa pățește națiunea care-și caută mereu stăpâni noi...”.

BIBLIOGRAFIE

Agoston, G., *Habsburg and ottomans: defense, militay, change and shifts in power*, *The Turkish Studies Association Bulletin* 22.

Arad, monografia orașului, Arad, 1999.

Aradul, permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Căpățână, D., *Cercetări arheologice la Hălmagiu și Vârfurile (Jud. Arad)*, în „Revista Muzeelor si Monumentelor”, 1976, XLV, tom 2, 1976.

Crainic, Dorin Paul, *Considerații istorico-arhitecturale, privind Aradul secolelor XII-XIV*, în „Ziridava”, Arad, nr. XIV, 1982.

Decei, Aurel, *Istoria Imperiului Otoman, până la 1656*, București, 1978.

Idem, *Orașul și județul Arad, în sursele istorice turcești*, în „Aradul cultural”, Arad, 2000.

Demșea, Dan, *Informația istorică oferită de Registrul de stare civilă de pe lângă Biserica ortodoxă cu hramul Sfinții Petru și Pavel, din Arad-Centru*, în „Aradul de-a lungul timpului”, vol. 3, Timișoara, 2002.

Idem, Zănescu Alexandru, *Morile plutitoare de pe Mureș în sectorul județului Arad*, în „Tibiscus”, Timișoara, 1972.

Glück, Eugen, *Contribuții cu privire la originea toponimului Arad*, în „Ziridava”, Arad, nr. XXII, 2000.

Idem, *Zona Aradului în cartografia europeană a secolelor XII-XVII*, în „Aradul cultural”, Arad, 2000.

Hațegan, Ioan, Kosa, Alexandru, *Cronologia Banatului, III/1, Banatul între 1716-1735*, Timișoara, 2018.

Kovách, Géza, *Documente referitoare la începutul Aradului*, în „Ziridava”, Arad, nr. VI, 1976.

Márki, Sándor, *Arad szabad kiralyivaros es Arad varmegye tortenete*, I, II, Arad, 1892.

Idem, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, 1893.

Mărginean, Florin, *Ottoman-Turkish Archaeological Research in Arad County. Turkish Strongholds in the Second Half of the 16th Century between Mureș and Crișul Alb (The Beginning of a Thematical Approach)*, în „Museum Arad, Ziridava Studia Archaeologica”, Arad, nr. 30, 2016.

Medeleanu, Horia, *Aradul, între mit și adevăr istoric*, în „Flacăra

Roșie”, 2008.

Mureșan, Augustin, *O variantă a stemei din 1834, a orașului Arad, reprezentată pe casa fostei vămi*, în „Ziridava”, Arad, nr. XXIV, 2005.

Pădureanu, Eugen, *Despre etimologia termenilor limigantes și arcaragantes*, în „Ziridava” Arad, nr. XXV/1, 2010.

Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, 2000.

Idem, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, Editura Muzeului, 1999.

Totoiu, Ion, *Stăpânirea turcă în Banat și Crișana*, în „Studii”, București, nr. 1, 1960.

Trâpcea, N. Theodor, *Contribuții la istoria Aradului în perioada de stăpânire otomană*, în „Ziridava”, Arad, nr. X, 1978.

Vighi, Daniel, *Cetatea Lipovei de la Carol Robert de Anjou, la ocupația sovietică*, Timișoara, 2018.

Morăritul Arădean. Între tradiție și modernitate

The Mills of Arad. Between Tradition and Modernity

Gabriel CĂȘAP,
Liceul Tehnologic "Vasile Juncu", Miniș

Abstract:

The research outlines a fragment concerning the history of milling in Arad, including the period when the mills were integrated in the new food industry that initiated the industrial era in Arad. The researcher analyses the construction and the exploitation of the installations on the Mill Channel from the viewpoint of some early manifestations regarding the transition to the modern forms of the functioning of joint-stock companies, preparing the evolution of the industrial mill of Arad, developed after the 1860s, and in which a series of high capacity mills, mostly organized as joint stock-companies, defined the industrial landscape.

Keywords: *Food Industry, the Mill Channel, joint-stock companies, the First Steam Mill Corp., the Széchenyi Mill, the Gizella Mill, the Neuman Mill.*

Cu certitudine, industria alimentară a făcut parte din primele tendințe ale unui proces de industrializare. Și în cazul Aradului primul sector care a trecut de la manufactură la industrie, a fost cel alimentar. În cadrul acestei industrii morile cu capacități ridicate de prelucrare a cerealelor au adus un aport considerabil. Fenomen complex, cu implicații socio-economice profunde, trecerea de la morăritul tradițional la o industrie a morăritului arădean, a avut loc pe întreaga durată a secolului al XIX-lea, ținând cont de o serie de factori specifici.

La începutul secolului al XIX-lea, monarhia habsburgică prezenta, din punctul de vedere al dezvoltării economice, o serie de discrepanțe între diferitele regiuni, în care părțile orientale, erau provincii subdezvoltate în raport cu părțile occidentale. Activitățile industriale, fluxul de capital capabil să le susțină, au fost inegal distribuite în cadrul monarhiei. Din acest punct de vedere, partea ungară a Imperiului nu a putut concura cu Austria, dar a existat un comerț prosper între aceste două regiuni, în care partea ungară comercializa, în mod special, produse agricole¹.

---

¹ Lucian Dronca, *Băncile din Austria și Ungaria în perioada dualismului(1867-1918)*, în „Crisia”, Oradea, XXX, 2000, p. 257.

După jumătatea secolului al XIX-lea, o serie de ani cu recolte agricole excepționale, la care s-a adăugat un trend ascendent al prețurilor la cereale, a determinat acumularea unor capitaluri de către marii proprietari funciari și de către comercianții de cereale. Parte din aceste capitaluri au fost direcționate către investiții și plasamente în cadrul industriei alimentare, reprezentată în special de morărit și fabricile de bere și spirt, care încep să se dezvolte în această perioadă. Pătrunderea în industria alimentară a capitalului comercial acumulat în conjunctura favorabilă a pieței cerealelor, explică și de ce majoritatea întreprinderilor au luat naștere în Banat și regiunea Aradului, zone cu o îndelungată tradiție agricolă². Odată cu dezvoltarea industriei alimentare arădene, o parte însemnată a produselor cerealiere, erau comercializate în exterior, îndeosebi sub formă de spirt și făină. Spre exemplificare, în anul 1880 morile arădene măcinau 38.402 tone de cereale, pentru ca în anul 1906, cantitatea să urce la peste 125.872 de tone³.

Având în vedere faptul că înființarea unor întreprinderi industriale, de profil, dotate cu utilaje și instalații moderne, necesita investiții de proporții, mare parte din societățile înființate în această perioadă au luat forma societăților pe acțiuni, în care acționarii făceau parte îndeosebi din categoria celor implicați direct în agricultură, adică a comercianților și a proprietarilor de terenuri.

Industria morăritului arădean, de mare tradiție și renume, datorată calității deosebite a făinii produsă în zonă, se baza în trecut pe instalații acționate de forța animală (în mică măsură și cu randamente scăzute), și instalații acționate de către forța apelor. Acestea din urmă: mori plutitoare sau mori construite pe cursul apelor dețineau ponderea numerică. Odată cu apariția și generalizarea morilor acționate de către motoare cu aburi, ponderea celor hidraulice descrește treptat, pe fondul concurenței din domeniu.

În secolul al XIX-lea, problematica morilor plutitoare intră în atenția autorităților, astfel încât în raportul comitului Aradului, din 1859, către autoritățile administrative superioare, cu privire la potențialul economic al comitatului, se menționa capacitățile de transport marfă pe Mureș, cu

---

² Victor Chereșteșiu și colab., *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 209.

³ Stelean-Ioan Boia, *Aradul între anii 1867 – 1900. Economie și Societate*, în „Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. VI, coordonatori: Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 149.

ajutorul plutelor, care erau stânjinite în activitatea lor de prezența a numeroaselor mori plutitoare⁴.

O serie de probleme întâmpinau și morile de pe Crișul Alb, în condiții în care dese revărsări ale acestuia compromiteau culturile agricole și pășunile, punându-se problema regularizării albiei și construirea unui canal hidrotehnic, pentru a putea fi mutate morile, îndepărtând astfel stăvilarele instalațiilor pentru a permite curgerea normală a apei⁵. Acestea au fost auspiciile sub care canalul Morilor urma să devină realitate.

Lucrare hidrotehnică de mare amploare, a presupus săparea unui canal care se desprinde din albia Crișului Alb, în locul numit Zugău – Buteni, parcurge un traseu aproape paralel cu Crișul și reintră în albia sa, deasupra localității Vărșand, după un parcurs de 92 de kilometri. Istoricul realizării și punerii în folosință a canalului morilor, și implicit a morilor amplasate de-a lungul acestuia, cuprinde o serie de protagoniști, dintre care o mențiune specială o au: Arhiducele Iosif de Habsburg care, în calitatea sa de Palatin al Regatului Maghiar, a influențat considerabil construirea canalului, din dubla sa perspectivă de promotor al modernizării agriculturii din regiunea Aradului, dar și din calitatea sa de proprietar al unui domeniu, care se întindea de la Chișineu Criș la Grăniceri (domeniu pe care au fost instalate două mori, la Șiclău și la Nădab)⁶; inginerul hidrolog Beszédes József (1787-1852), pionier la nivel internațional în domeniul utilizării energiei hidraulice și a construcțiilor hidrotehnice în scop agricol, realizatorul proiectului canalului Morilor⁷; și nu în ultimul rând proprietarii domeniilor, de a lungul cărora a fost construit canalul.

Încă din anul 1828, sub conducerea Comitetului Suprem al Aradului, baronul Iosef Wenkheim (1778-1830) au fost angajate consultări cu privire la măsuri de regularizare a Crișului Alb, cu marii proprietari din zonă. În urma discuțiilor, a fost invitat inginerul Beszédes la Arad, unde a fost mandatat cu realizarea planurilor lucrărilor hidrografice și a morilor aferente, în zona Crișului Alb. Proiectul elaborat de către Beszédes prevedea construirea a 17 mori pe parcursul canalului și regularizarea albiei Crișului,

---

⁴ Mircea Timbus, *File inedite din trecutul meleagurilor arădene*, în „Ziridava”, Arad, XV-XVI, 1987, p. 420.

⁵ Gaál Jenő, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város közigazdasági, közigazgatási és közmívelődési állapotának leírása*, Arad, 1898, p. 430.

⁶ *Arad. Economie și Societate, din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, coord.: Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 352.

⁷ Aurel Dragoș, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din comitatul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 20.

prin tăieri de buclă, care unele intersectau cursul planificat al canalului⁸. Proiectul inginerului Beszédes József a îmbinat lucrările necesare de reglementare a cursului albiei Crișului Alb cu un proiect de mare utilitate și durabilitate.

Față de proiectul inițial, au fost construite doar 13 mori⁹, ținând cont de randamentul pe care îl putea aduce căderea liberă a apelor canalului. Energia apei în dreptul morilor era cu atât mai mare cu cât exista o diferență de nivel mai accentuată. Astfel, cea mai mare cădere, de 4,12 metri, era în dreptul morii de la Chișineu Criș, iar cea mai mică, de 1,66 metri, în dreptul morii de la Bocsig. Diferența de nivel totală, în lungul canalului, a fost de 51,189 metri, cădere absolută¹⁰.

Dincolo de detaliile tehnice ale funcționării morilor și a întregii amenajări hidrografice¹¹ ne interesează cu predilecție un document intitulat: *Contractul de asociere a acționarilor, încheiat în legătură cu canalul de moară coborâtor din Crișul Alb, tras în comitatul nobiliar Arad*¹²; document aflat într-o colecție particulară. Conform contractului, marii proprietari de terenuri limitrofe canalului se grupau într-o asociație de acționari, devenind astfel membrii fondatori ai unei societăți cu obiectivul de a realiza amenajarea hidrotehnică și ulterior exploatarea morilor adiacente. Membrii fondatorii, reprezentați ai unor familii nobiliare (familiile: Atzél, Takacsy, Wenckheim, Dietrich, etc.), în persoană sau prin împuterniciți semnau, la Arad, în 30 iunie 1833, sus menționatul document.

Având în vedere faptul că construirea canalului Morilor a fost o afacere privată, în care statul nu a investit fonduri, costurile fiind acoperite de către semnatarii contractului, putem afirma că respectiva investiție, reglementată printr-un acord de asociere, în opinia noastră, se apropie ca formă de societățile pe acțiuni, care câteva decenii mai târziu vor modela economia arădeană. În contract sunt menționați diferiți termeni specifici societăților pe acțiuni: *acționar asociat*, cu privire la membrii fondatori; *Adunarea tuturor acționarilor* cu privire la forul decizional etc. Însuși, istoricul Marki Șandor, la 1885, când făcea referire la istoricul canalului Morilor, folosea termenul de *Részvénytársaság* (Societate pe acțiuni), cu

---

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

¹⁰ Gaál Jenő, *op.cit.*, pp. 435-436.

¹¹ Descrie pe larg în lucrarea: Aurel Dragoș, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din comitatul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

¹² Contractul de asociere – copia manuscrisului original și Contractul de asociere – tradus în limba română, în Dragoș Aurel, *op. cit.*, pp. 131-149.

privire la „Asociația Canalul Morilor”, fără a putea pune la îndoială faptul că istoricul arădean nu făcea analogie cu forma modernă a societăților pe acțiuni care era deja generalizată spre sfârșitul secolului.

În cadrul contractului de asociere, cei implicați (donau) puneau la dispoziția societății terenurile implicate în hidroamenajare; se angajau să suporte, proporțional, cheltuielile de amenajare și ulterior de întreținere, iar construcția morilor și a stăvilarelor se făcea prin cheltuială proprie din partea fiecărui acționar – viitor proprietar de instalații¹³. Pentru a acoperi toate prevederile legale și juridice, contractul de asociere a fost completat, în 1842, cu așa numita „*Convenție*” (Compromissum), care stabilea instituțional buna funcționare a societății; introducea interdicția vânzării morilor fără a avea acordul expres al societății; impunea ca fiind obligatorie pentru membrii orice decizie a „*Adunării de deliberare*”, și stabilea un nivel de conducere prin instituirea funcției de președinte al Asociației, care prezida, de două ori pe an ședințele Adunării generale a acționarilor¹⁴.

„*Compromissumul*”, echivalentul statutului unei societăți pe acțiuni, de mai târziu, stabilea și denumirea societății. În semn de recunoaștere a meritelor pe care le-a avut Arhiducele Iosif de Habsburg, în derularea întregului proiect, societatea purta denumirea de: „*Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din comitatul Arad*”. Arhiducele Iosif de Habsburg, fiu al împăratului Leopold al II-lea și fratele împăratului Francisc I, a avut o influență decisivă asupra deciziilor luate de către curtea vieneză. El a înțeles importanța morăritului pentru dezvoltarea economică generală, iar în calitatea sa de Palatin al Regatului Maghiar, a decretat înființarea unui Minister al Industriei Morăritului, sub directia sa coordonare, având în subordine toate morile Regatului Maghiar¹⁵. În anul 1817, a primit cu titlu de donație opidum-urile Chișinău și Șiclău, împreună cu satele: Zerindu Mare, Pădureni și Otlaca, iar în 1822 a cumpărat satele: Nădab, Sinteia, Adea și Iermata Neagră¹⁶. Devenind un bun cunoscător al zonei, prin proprietățile deținute, a sprijinit permanent dezvoltarea economică a comitatului Arad, prin introducerea noilor tehnologii agricole, dezvoltate în vestul european, în agricultura comitatului.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, datorită unor modificări legislative, Societatea acționarilor Canalului Morilor a trebuit să își schimbe denumirea în Sindicat, iar în sens juridic au fost elaborate noi statute, aprobate în

---

¹³ Dragoș Aurel, *op. cit.*, pp. 131-132.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 135-136.

¹⁵ *Arad. Economie și Societate...*, p. 352.

¹⁶ Aurel Dragoș, *op. cit.*, p. 22.

Adunarea Generală din noiembrie 1909, și ulterior, publicate în monitorul oficial de la Budapesta. Sub administrație românească, statutele au fost traduse în limba română și dimpreună cu o copie a actului original de constituire au fost expediate Ministerului Agriculturii și Domeniilor București, unde au fost aprobate și publicate în M.O. nr. 17 din 22 ianuarie 1928¹⁷.

Existența acționarilor, care participau, în comun la veniturile și eventual pierderile societății, faptul că aspectele legate de funcționare au fost reglementate printr-o serie de documente (care jucau rolul de statute), existența unei adunări generale în care se prezentau rapoarte despre situația și starea tehnică a Canalului Morilor, și unde se luau decizii, vine să confirme ideea că asociația Canalul Morilor a făcut trecerea spre formele moderne ale funcționării societăților pe acțiuni, generalizate în economia arădeană, spre sfârșitul secolului al XIX-lea. În ceea ce privește veniturile realizate de către acționari, dacă în varianta clasică a societăților pe acțiuni aceștia primesc un dividend anual în raport cu acțiunile deținute, în cazul asociației Canalului Morilor, lucrurile stăteau ușor diferit. Proprietarii de mori realizau profituri, din activitățile susținute de către instalațiile deținute, iar din aceste venituri erau obligați la contribuții la cheltuielile societății în funcție de o așa numită „cheie de proporționalitate”, raportată la numărul de roți de moară, adică a unităților pietrelor de măcinat deținute de fiecare moară în parte. Contribuțiile, care formau de fapt bugetul asociației, acopereau cheltuielile de funcționare, cheltuielile generate de întreținere, de construcție a clădirilor tehnice, a podurilor, podețelor etc., și erau susținute de către contribuția acționarilor, acceptată și validată prin votul unanim al membrilor. Inclusiv numărul de voturi, pe care îl avea fiecare acționar în Adunarea generală, a fost proporțional cu numărul de unități (roți de moară), cu care contribuia la bugetul societății¹⁸.

Din punct de vedere al dezvoltării economice, canalul Morilor a reprezentat un adevărat catalizator al zonei, atât al localităților aferente, cât și al întregului comitat. Doar în timpul lucrărilor de amenajare, investițiile anuale, estimate de către istoricul Sándor Márki, se cifrau la suma de 100.000 de florini, care au însemnat muncă și venituri pentru populația săracă a satelor din jur¹⁹. În jurul morilor s-au dezvoltat adevărate centre de activitate economică. Pe lângă funcția lor primară, care a fost măcinarea

---

¹⁷ *Ibidem*, pp. 91-92.

¹⁸ *Ibidem*, p. 65.

¹⁹ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története, II rész*, Arad, 1895, p. 537.

grâului și obținerea de făină, morile au stimulat și dezvoltarea, în proximitate, a unui sector zootehnic. Existau în zonă crescătorii de porci și abatoare, turme de oi și de vaci, precum și cabaline folosite la lucrări și în transporturi. Carnea de porc și de vită era valorificată inclusiv pe piețele din Budapesta și Viena. Spre exemplificare, la moara din Nădab se creșteau peste 12.000 capete de porcine anual²⁰.

În decursul timpului, proprietarii de mori s-au schimbat, prin moștenire, fie prin contracte de vânzare-cumpărare, iar din 1930, canalul Morilor preia și funcția de alimentare cu apă a grădinilor de legume. În 1935 apare și primul heleșteu (hotarul Seleușului), și din 1939 începe să alimenteze orezăriile de pe terenurile limitrofe²¹. Canalul Morilor, timp de peste un secol, a reprezentat un factor economic, conform principiilor de piață liberă, până la naționalizarea sa din 1948. Conform Legii nr. 119 din iunie 1948, morile de pe linia canalului treceau în patrimonial comunelor. Sub noul proprietar, morile își vor încheia treptat activitatea²².

Canalul Morilor rămâne, până în prezent, un moment definitoriu în istoria economică a județului Arad, văzut ca și un angajament al capitalului privat, inițiat la jumătatea secolului al XIX-lea, cu profunde implicații sociale și economice în timp. Se poate spune că inițiativa de tip capitalist a unor vizionari, de la proprietarii de latifundii până la autoritățile statului, a modelat ireversibil locurile și oamenii.

Investiție cu urmări economice și sociale de lungă durată, construirea și darea în folosință a canalului Morilor, a reușit să probeze spiritul de asociere, al antreprenoriatului, al planificării și gândirii economice pe termen lung, necesară unor activități industriale, în adevăratul sens al cuvântului, pregătind evoluția morăritului arădean, de tip industrial, care s-a dezvoltat după anii 1860. Morăritul arădean va fi reprezentat în continuare de către morile acționate cu ajutorul motoarelor pe aburi, văzute ca și mori industriale²³. Odată cu apariția morilor cu aburi, importanța morilor hidraulice și implicit a canalului Morilor, începe să descrească. Ele au coexistat dar ca și importanță economică, în ansamblu, nu au putut să facă față concurenței progresului tehnologic reprezentat de către morile cu aburi.

Prima moară cu aburi din Arad a fost deținută de către firma L. A. Traytler, care a fost cumpărată în 1868 de către „Első aradi gözmalom és fűrészgép Rt.” (Prima moară cu aburi arădeană și fierăstrău – societate pe

---

²⁰ *Arad. Economie și Societate...*, p. 353.

²¹ Aurel Dragoș, *op. cit.*, p. 126.

²² *Arad. Economie și Societate...*, p. 352.

²³ *Ibidem*, p. 159.

acțiuni)²⁴. Societatea a fost înființată în data de 01.01.1868, cu un capital social de 600.000 de florini, împărțit în 1.200 de acțiuni a câte 500 florini fiecare, iar ca obiective prevedea extinderea morii și a fierăstrăului acționate cu aburi a firmei Traytler. Președintele societății devenea Atzel Peter, director Leopold Bruell, iar din consiliu de administrație făceau parte: Anton Traytel, Paul Wallfisch, Ludwig Traytler, Josef Steinitzer etc. Dividendul plătit, în anul 1868 a fost de 60 de florini, pentru fiecare acțiune deținută²⁵. Pe lângă vechea moară Traytler, cu 12 pietre de moară și cu două mașini cu abur (80 respectiv 60 CP.), în anul 1869 societatea construiește încă o moară nouă cu 24 pietre de moară (300 CP.). În urma unor dificultăți financiare, Adunarea generală din data de 20.12.1874 a hotărât lichidarea societății prin licitație publică organizată în data de 01.02.1875²⁶. După falimentul societății „Első aradi gőzmalom és fűrészgép Rt.”, moara care anterior beneficiase de o extindere spectaculoasă a fost preluată de către societatea „Aradi Széchenyi Gőzmalom Rt.” (Moara cu aburi Széchenyi Arad – societate pe acțiuni)²⁷.

„Aradi Széchenyi Gőzmalom Rt.” a fost înființată în anul 1869, cu un capital social de 300.000 de florini, împărțit în 1.500 de acțiuni a câte 200 florini fiecare. În cadrul conducerii funcția de președinte a fost ocupată de către Josef Freyberger; funcția de director de către Armin Tenner, iar din consiliul de administrație făceau parte: Carl Andreny, Heinrich Blau, Salamon Walder și J. N. Reinhard²⁸. În anul 1876, societatea avea un bilanț de 355.365 florini cu un profit de 58.761 florini. Conform dării de seamă a direcțiunii, din același an, s-au prelucrat 4.060 tone de grâu din care s-au obținut 3.945 tone de făină²⁹.

Din datele prezentate anterior, se remarcă valoarea capitalurilor sociale la înființarea celor două societăți din domeniul morăritului arădean : 600.000 de florini pentru „Első aradi gőzmalom és fűrészgép Rt.”, respectiv 300.000 de florini pentru „Aradi Széchenyi Gőzmalom Rt.”, sume considerabile pentru perioada respectivă; investiții financiare capabile să susțină capacitățile ridicate de prelucrare a materiei prime. Mai mult decât atât moara Széchenyi, în anul 1903, a fost extinsă și modernizată beneficiind de o investiție de 400.000 de coroane. Moara avea o putere motrică de 500

---

²⁴ Márki Sándor, *op.cit.*, p. 867.

²⁵ *Compass, 1870, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, p. 485.

²⁶ *Compass, 1875, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, Teil II, p. 423.

²⁷ Márki Sándor, *op.cit.*, p. 867.

²⁸ *Compass, 1875, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, Teil II, p. 423.

²⁹ *Compass, 1878, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, p. 842.

CP, și cca. 100 de muncitori angajați³⁰. Un incendiu devastator din luna mai a anului 1916 a distrus în întregime moara. Paguba de cca. 2.000.000 coroane era acoperită de către polițele de asigurare. Reconstrucția morii a fost amânată datorită conjuncturii economice nefavorabile din anii de război. La sfârșitul primei conflagrații mondiale, majoritatea acțiunilor se aflau în proprietatea familiei Neumann, iar în cadrul conducerii îi regăsim pe Dr. Carl Neumann și pe Alfred Neumann. Ulterior, moara nu a mai fost reconstruită³¹. Moara Széchenyi, de-a lungul evoluției sale, a făcut parte din categoria morilor de mare capacitate ale părților ungare ale Imperiului, alături de moara Neumann. În statisticile anului 1884, printre primele zece mari mori ale Ungariei, Aradul era singurul oraș cu două mori de mare capacitate³².

O altă moară de tradiție, în istoricul morăritului arădean, a fost moara Gizella din localitatea Pecica. În anul 1918, societatea maghiară „Gizella Gözmalom Rt. Budapest” (Moara Gizella S.A. Budapesta), constituită în anul 1905, cu un capital social de 3.200.000 de coroane, a preluat Moara „Elias” din Pecica Maghiară, cu o capacitate zilnică de prelucrare de 8 vagoane, transformând-o în filială³³. După introducerea administrației românești, moara Gizella din Pecica a fost naționalizată și transformată în societate pe acțiuni, în anul 1922, sub denumirea de „Moara Gizella S.A. Pecica”, având sediul social pe strada Eminescu, la nr. 17. Înființată cu un capital social de 1.500.000 lei, repartizat în 7.500 de acțiuni a câte 200 lei fiecare, avea o capacitate de prelucrare de 1.500 vagoane pe an, dar în realitate prelucra cca. 500 de vagoane anual, beneficiind de munca salariale a 45 de angajați³⁴. Capitalul social a fost majorat, în anul 1928, la valoarea de 4.500.000 lei, repartizat în 22.500 acțiuni a 200 lei fiecare³⁵. Ulterior, își schimbă denumirea în „Moara Gizella, Export de cereale și derivate S.A.” și capitalul ei social este redus la suma de 1.575.000 lei, prin reducerea nominalului celor 22.500 de acțiuni, de la 200 lei la 70 de lei³⁶.

În perioada, de până la 1918, în domeniul morăritului, ca și societate pe acțiuni, a mai funcționat și „Háromalmási múmalom Rt.” (Moara Almaș

---

³⁰ *Compass, 1917, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, p. 1157.

³¹ *Compass, 1920, Band III, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslawien, Rumänien*, p. 703.

³² Alois Weil, *Arad. Hârtii de valoare istorice*, Centrum voor Scriptophilie BVBA, 2009, p. 135.

³³ *Compass, 1919, Band II, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn*, p. 921.

³⁴ *Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 795.

³⁵ *Compass, 1932, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 930.

³⁶ *Compass, 1943, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 516.

S.A.), din zona Gurahonțului. Înființată în 1914, cu un capital social de 40.000 coroane, repartizat în 400 de acțiuni, a câte 100 coroane fiecare, a intrat în lichidare în anul 1918³⁷. În ansamblu după 1918, industria morăritului arădean și-a păstrat un loc fruntaș, prin morile de mare capacitate, amplasate în teritoriu, alături de instalațiile similare din zona Banatului. Industrie de tradiție în acest areal, reprezenta în perioada interbelică, una dintre cele mai dezvoltate ramuri, în ce privește capacitățile de prelucrare, în condiții în care cca. 75 % din producție era destinată exportului. Inclusiv statul încuraja această tendință prin desființarea taxelor de export la făină și facilitarea importului de mașini de morărit moderne, capabile să înlocuiască instalațiile vechi, pentru societățile care lucrau pentru export. O statistică a anului 1927, cu privire la capacitățile de prelucrare a morilor din Ardeal, Aradul intra cu moara Neuman (capacitate de prelucrare 36 vagoane în 24 ore) și moara Gizella din Pecica (capacitate: 5 vagoane în 24 ore), în categoria celor mai mari unități de producție. De remarcat faptul că în acest clasament, moara Neuman deținea cea mai mare capacitate de producție, urmată de Moara Mare Timișoreană din Timișoara (capacitate: 32 vagoane în 24 ore)³⁸.

Fondatorul grupului industrial, care a dominat industria alimentară arădeană, a fost Eduard Neuman. A deținut inițial, din 1848, o mica distilerie în Gai, pentru ca din 1851, să construiască o fabrică de spirt, cu o capacitate de producție relativ modestă. 10 ani mai târziu, fabrica a fost mărită și modernizată și a început și construcția morii cu abur³⁹; moară care a ocupat o poziție emblematică în istoria industriei morăritului arădean.

Având în vedere că produsele secundare rezultate din activitățile fabricii de spirt și ale morii erau folosite în creșterea animalelor și faptul că societatea exploata terenuri proprii și unele luate în arendă, în imediata apropiere a fabricii, putem afirma că întreg complexul productiv, tindea spre ceea ce numim noi în prezent un combinat agroindustrial. Cu produsele reziduale se creșteau cca. 3.500 de bovine și 5.000 porcine, valorificate în mod special pe piața vieneză. Sectorul zootehnic folosea, în afara reziduurilor fabricii, 6.000 tone paie, 2.000 tone de fân și 50 tone de sare. Gunoiul de grajd era valorificat pe terenurile agricole exploatate⁴⁰.

---

³⁷ *Compass, 1920, Band III, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslawien, Rumänien*, p. 707.

³⁸ Cezar Popescu, *Evoluția industriei din Ardeal după Unire*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928”, vol. I, București, Cultura Națională, 1929, pp. 512-513.

³⁹ *Arad. Economie și Societate...*, p. 159.

⁴⁰ Lakatos Ottó, *Arad története*, vol. III, Arad, 1881, p. 227.

Moara construită lângă fabrica de spirt, a produs făină de calitate superioară, apreciată în țări ca: Anglia, Germania, Italia și Franța. Spirtul, făina, animalele îngrășate au fost produse de excelentă calitate, multiplu premiate la numeroase expoziții europene, printre care Londra, Hamburg etc., asigurând astfel creșterea continuă a vânzărilor⁴¹.

Din anul 1922, moara Neuman a devenit parte componentă a societății pe acțiuni „Frații Neuman, Moară cu aburi, Fabrică de spirt și drojdie S.A. Industrială”, înființată în același an, cu un capital social de 50.000.000 de lei, repartizat în 100.000 de acțiuni a câte 500 lei. În cadrul conducerii, frații Neuman ocupau funcția de președinți (în calitate de acționari majoritari), iar directori deveneau Ignaz și Armin Fuchs. În această perioadă, moara avea o capacitate de prelucrare, de până la 100.000 tone anual, și funcționa cu 500 de muncitori angajați⁴². Societatea creată să administreze moara și fabrica de spirt și drojdie, și-a schimbat denumirea, în 1939, în „Industria Agricolă Ardeleana S.A.”⁴³.

BIBLIOGRAFIE

Compass, 1870, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn.

Compass, 1875, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn, Teil II.

Compass, 1878, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn.

Compass, 1917, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn.

Compass, 1919, Band II, Finanzielles Jahrbuch, Österreich, Österreich-Ungarn.

Compass, 1920, Band III, Finanzielles Jahrbuch, Jugoslawien, Rumänien.

Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.

Compass, 1932, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.

Compass, 1943, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.

---

⁴¹ Alois Weil, *op. cit.*, p. 135.

⁴² *Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 783.

⁴³ *Compass, 1943, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 509.

Arad. *Economie și Societate, din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, coord.: Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016.

Boia, Stelean-Ioan, *Aradul între anii 1867 – 1900. Economie și Societate*, în „Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. VI, coord.: Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013.

Cheresteșiu Victor și colab., *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.

Dragoș, Aurel, *Istoricul „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din comitatul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Dronca, Lucian, *Băncile din Austria și Ungaria în perioada dualismului(1867-1918)*, în „Crisia”, Oradea, XXX, 2000.

Gaál, Jenő, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása*, Arad, 1898.

Lakatos, Ottó, *Arad története*, vol. III, Arad, 1881.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története, II rész*, Arad, 1895.

Popescu, Cezar, *Evoluția industriei din Ardeal după Unire*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928”, vol. I, București, Cultura Națională, 1929.

Timbus, Mircea, *File inedite din trecutul meleagurilor arădene*, în „Ziridava”, Arad, XV-XVI, 1987.

Weil, Alois, *Arad. Hârtii de valoare istorice*, Centrum voor Scriptophilie BVBA, 2009.

O categorie de monumente tehnice din județul Arad pe cale de uitare sau dispariție? Cuptoarele de topit minereu fier de la Dezna, Moneasa, Răschirata și Zimbru

A Type of Technical Monuments in Arad County on the Verge of Being Forgotten or Extinct? Iron-Smelting Furnaces from Dezna, Moneasa, Răschirata and Zimbru

Dr. Volker WOLLMANN

Abstract

The concern for mapping and inventorying the values of the industrial heritage was initiated in Romania since 1950, in a campaign prior to the publication, in 1955, of the List of Cultural Monuments for the territory of Romania. Although this list was intended especially for 'classical' (public) monuments, with a small number of technical objectives, it included besides the furnace from Govăjdia (Hunedoara County), the ruins of the Moneasa furnace.

With the creation in 1974, affiliated to the County Museums, of the Local Offices for National Cultural Heritage, the concern for this new category of products was increased, although the results of the inventories remained unpublished and uncorrelated nation-wide, being considered as mere 'drawer' information. For this reason, the furnaces from Dezna and Răschirata received no benefit concerning the technical monument regime, a thing not changed so far.

Regarding the state of preservation of these technical monuments with unique value, a documentation was finalized in 1986, completed by the author of these lines in 2011, showing the accelerated rate of degradation in the last years. The most affected oven is the one from Moneasa, which requires a large conservation project, before it collapses definitively. The basic graphic document for this project may be the unique historical photograph with the decommissioned furnace at the beginning of the 19th century in its original form, together with the construction of the forges, the topic of the present research.

Based on the specialized bibliography, of which the most relevant is the work of Anton Kerpely, 'Das Eisenhüttenwesen in Ungarn sein Zustand und seine Zukunft' (Schemnitz, 1872) and on the basis of personal observations, the author is concerned to emphasize four examples from the Moneasa - Zimbru area – Dezna concerning the type of furnaces, the possible particularities of construction, the mantle, the foundation, the consolidation systems, the vents and the power supply, the lining of the basin and others.

Two other important steel centres in this area were in Vascău and Pietroasa, while the cast iron was laminated and refined in Donceni, Zugău, Brezești and Sebiș. Apart from piles of slag, nothing remembers the industrial tradition of this region so rich in limonite and hematite.

Keywords: limonite, hematite, charcoal, inside furnace, blower, balancer, crucible oven, pillars, refined iron.

În prestigioasa monografie istorică a localității Moneasa, semnată de Felicia-Aneta Oarcea și Spiridon Groza (Arad, 2007, p. 116) găsim un pasaj, care rezumă în câteva cuvinte soarta unui monument tehnic: *Urmele vizibile ale vechilor furnale sunt martore vii ale ocupațiilor anterioare ale localnicilor. Denumirea de „băi” din apropierea munților Codru Moma s-a păstrat în locuri precum „Corbul” sau „Băile Nemților”. Cuptorul de topit fier înalt de 10 m, construit la mijlocul secolului al XIX-lea, la începutul deceniului opt al secolului XX a ajuns o ruină“. Este vorba de cuptorul de topit minereu de fier din Moneasa, cunoscut sub numele „Jmelț” (de la cuvântul german: Schmelze pentru topitorie), care s-a prăbușit în mare parte.*

În volumul I al ciclului editorial intitulat „Patrimoniul preindustrial și industrial în România” (Volker Wollmann, Sibiu 2010) au fost prezentate și aceste cuptoare cu valoare de monument tehnic, cu atât mai mult cu cât cel de la Moneasa a fost trecut pe Lista Monumentelor de cultură din România încă din 1955, urmat de cel de la Zimbru. Din nefericire cele de la Răschirata și Dezna n-au mai fost cuprinse pe Listele următoare din 2004, 2010 și 2015.

Deși ocrotite prin lege nu au fost luate măsuri pentru prezervarea acestor instalații tehnice unice de *industrie siderurgică românească*, cu excepția unor inițiative locale, care au constat dintr-un acoperiș rudimentar pentru cuptorul din Dezna și o împrejmuire pentru ruinele *cuptorului înalt* de la Răschirata de Sus.

Resursele de limonit și de hematit din vestul României existente sub formă de cuiburi, au constituit obiectul unei activități metalurgice încă la începutul evului mediu, cu o oarecare amploare în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea. Printr-un ordin al Camerei Aulice din Viena din 13 aprilie 1784, minele din comitatul Arad, au aparținut Oficiului Montanistic din Baia de Aramă, circumscripția montanistică din Banat („Bergwerkdistrikt”). După unele eșecuri, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a scăzut interesul Fiscului de a le pune în valoare. Cinci ani mai târziu, în sectorul Moneasa – Dezna a început exploatarea sistematică a fierului, cele mai importante centre fiind la Vașcău, Dezna - Răschirata și Gurahonț - Zimbru. Atelierele de prelucrare (pudlare, adică laminare) se aflau la Donceni, Zugău, Brezești și Sebiș.

Rezervele de minereu de fier din Vascău din proprietatea Episcopiei romano-catolice Oradea, au fost arendate contelui Waldstein, deținătorul furnalelor și atelierelor de la Moneasa, Donceni, Zugău, Brezești, Răschirata de Jos și Sebiș. Episcopul Papp Szilágyi József deținea Pietroasa iar topitoria de la Răschirata de Sus aparținea familiei Török. Minele din Zimbru aflate în proprietatea lui Alexandru Bogdanowits au fost arendate unei asociații de mici proprietari. Minereul extras era valorificat în topitoriile locale, producție care în zona Moneasa Zimbru în 1882 a fost de 8.302 t.

În general aceste centre au cunoscut o dezvoltare destul de lentă, datorită izolării față de piața de desfacere. Cuptoarele înalte (mai ales cele de la Pietroasa și Vașcău) se aflau într-o stare dezolantă, cu rampe primitive de încărcare, din lemn și suflante, simple carcase din lemn, acționate manual. Atelierele de afânare se găseau la mai mulți kilometri de furnal, iar minereul – exploatat în puțuri de adâncime mică – era adus de la distanțe mari.

Drept urmare, producția săptămânală de fontă a furnalului din Pietroasa nu depășea la mijlocul secolului al XIX-lea, 170 chintale (=9.520 t); randamentul de extragere reprezentând doar 28-36%, iar consumul de cărbune la 500 kg atingea chiar până la 15 mc. Relația între materia primă consumată și producția realizată la Vașcău în intervalul martie – septembrie (1869) era următorul:

- Minereu - 8.057 chintale (452 t); var - 137 chintale (7,6 t); mangal - 1.382,2 mc.

- Producția fontă - 2.647 chintale (148,2 t), produse turnate = 223 chintale (12,4 t), în total, 2.870 chintale (160,7 t).

Cu alte cuvinte, pentru 500 kg de fontă s-au folosit 0,48 mc mangal și 28,1 chintale (1.573 kg) minereu de fier, ceea ce reprezintă un randament extrem de scăzut. Și din acest motiv cele două centre metalurgice au dispărut mai repede în raport cu altele din zonă (Dezna – 1912; Sebiș - 1914), iar locul unde au funcționat se poate stabili numai cu aproximație. Excepție fac „cuploarele înalte“, instalații siderurgice care constituie obiectul acestui articol.

La **Răschirata de Sus** (Comuna Dezna) s-au construit, la mijlocul secolului al XIX-lea, din piatră de carieră, două furnale care semănau cu cel de la Vascău inexistent azi. Datorită poziției izolate, greu accesibile unul dintre ele, ridicat în 1849, s-a păstrat până în zilele noastre. Dimensiunile inițiale au fost: înălțime - 6,50 m, diametrul pântecului la bază - 1,55 m, diametrul gurii de încărcare – 0,77 m. Dispunea de un mecanism prevăzut

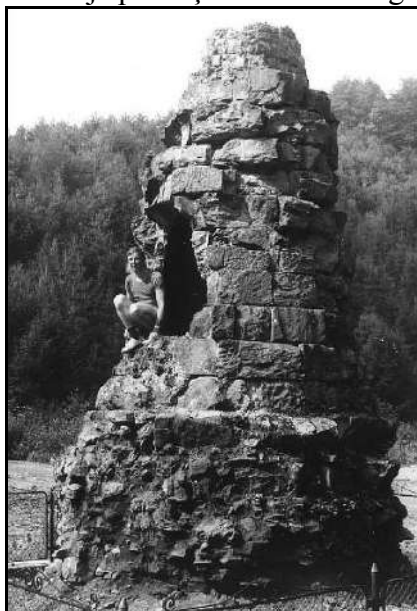

cu o carcasă („Kastengebläse“) pentru două suflante, acționate de o roată hidraulică cu admisie superioară. Producția săptămânală era de cel mult 300 chintale.

Un alt furnal construit în aceeași manieră la Rășchirata de arendașul Joseph Edler von Rostorn la 1846, era mai înalt (7,44 m) cu diametrul pântecului la bază de 1,86 m. Cuptorul era pornit sporadic, în măsura în care arendașul dispunea bani pentru materia primă, în special pentru procurarea mangalului astfel că în 1869 producea 5400 chintale de fontă, prelucrată în atelierele proprii de afinare.

N-am putut clarifica până în prezent, cărui din cele două furnale aparțin ruinele din imaginea nr.1.

Din fotografia realizată în 1986 se poate deduce modul de construcție a *cuptorului înalt* de tip vertical, probabil cu piept deschis. Cua exemplarului păstrat la Rășchirata de Jos a fost realizată din piatră de carieră la bază și deasupra cu blocuri fasonate. Spre marele nostru regret nu ne-au parvenit fotografiile istorice cu alte detalii privind modul de construcție și funcționare a cuptorului de la Rășchirata care a avut șansa supraviețuirii. Gurile de alimentare erau deja prăbușite la data fotografierii relicvelor.

Fig. 1. Urmele furnalului din Rășchirata de Sus – Dezna în 1986

Furnalul cu pilieri de la **Moneasa** a fost înălțat între 1853-1855 focul fiind întreținut cu două suflante cilindrice cu balansier, acționate cu roți

hidraulice. Este situat în partea de est a comunei, pe malul drept a pârâului Moneasa, la distanța de 14 m spre nord de fosta cale ferată îngustă. Are forma de trunchi piramidal, cu bază pătrată. O latură măsoară la bază 10 m și înălțimea este de 10 m, iar la vârf latura este de 7 m. Furnalul zidit dintr-o piatră de gresie avea inițial înălțimea totală de 12,5 m; pântecul măsoară la vatră 9 m, având un diametru de 64 cm. *Gurile de vânt* aflate pe trei laturi pe direcțiile S – V – N nu se sprijineau pe bolți zidite, ca la cele mai multe furnale de acest tip, ci pe traverse metalice. La 10 metri spre nord, s-a păstrat un postament în marmură, piatră de râu și cărămidă legate cu var, nisip și pământ, pe care s-a prijinit puntea de lemn de unde furnalul era alimentat cu minereu și mangal adus de la *Corbu*. Descrierea se bazează pe informațiile verbale ale unor localnici cu vârsta cuprinsă între 65 și 77 de ani. La data respectivă (1953) cuptorul stătea încă în picioare, cum se poate constata și din fotografia realizată în 1956, când se mai vedeau pilierii de sprijin (Figura 2).

Fig. 2. Moneasa. Starea de conservare a furnalului cu pilieri în 1956

Deși a fost consolidat cu centuri metalice interioare, în iunie 1986 acest monument reprezentativ pentru istoria metalurgiei românești, s-a distrus parțial, fiind înjumătățit față de construcția inițială, prin prăbușire (Fig. 3).

Fig. 3. Moneasa. Urmele furnalului scurtă vreme după prăbușirea lui parțială (1986)

În absența unor descrieri a „construcției inițiale”, cu excepția datelor aflate în lucrarea lui Anton Kerpely, pentru deceniul șapte-opt al secolului al XIX-lea, nu cunoaștem aspectul cuptorului din perioada funcționării sale. În mod cu totul întâmplător, scurtă vreme după publicarea celor trei *cuptoare înalte* din județul Arad ca bunuri de patrimoniu industrial (2010) am descoperit în arhiva Muzeului Județean Arad o fotografie din 1910, care înfățișează furnalul din Moneasa la câțiva ani după dezafectare. Este flancat de o construcție laterală, a cărei destinație este greu de deslușit, dar se poate presupune că acolo a funcționat forja. Se ridică însă întrebarea de ce zidăria acestei construcții acoperea parțial una din gurile de vânt pentru suflante sau dacă furnalul a suferit între timp unele modificări.

Fig. 4. Furnalul din Moneasa, în 1910 (Arhiva Complexului Muzeal Arad)

Ruinele acestei anexe industriale au dispărut însă destul de repede, materialul litic fiind folosit de localnici ca material de construcție.

Pentru punerea în valoare a acestui monument tehnic supus unui proces de autodistrugere, care poate reprezenta și o atracție turistică a stațiunii Moneasa, în decursul deceniului opt al secolului al XX-lea, Direcția Patrimoniu al județului Arad a interzis construirea unor imobile în apropiere, proprietarii urmând să fie despăgubiți. Cu toate acestea, din 1990, până în zilele noastre, s-a ajuns ca această valoare de patrimoniu, să fie sufocată și lăsată în paragină, deși este înscris pe LMI județul Arad, la nr. 334, cu codul de clasificare: AR-II-m-B-00631.

Fig. 5. Un monument tehnic din județul Arad în așteptarea „unor zile mai bune”: furnalul de la Moneasa (Foto: 2011)

Ca printr-o minune s-au păstrat ruinele furnalului din **Zimbru** (comuna Gurahonț), situat pe Valea Râului, la 3 km de sat (în apropierea cabanei forestiere). Aspectul construcției s-a schimbat din 1986, când l-am studiat pentru a-l prezenta la Conferința a VI-a de Conservare a Patrimoniului Industrial (TICCIH, Austria 6-12 septembrie 1987). Este inclus pe LMI județul Arad la nr 377, cu codul de clasificare-AR-II-m-B-00661.

După câte se știe, furnalul de la **Zimbru** a fost construit, în intervalul 1844-1864, cu scopul valorificării de către mici concesionari a modestelor rezerve de minereu din proprietatea lui Alexandru Bogdanowics, anual fiind extrase cel mult 5.000 chintale de minereu. Instalația făcea parte din categoria *cuptoarelor cu creuzet* (Tiegelofen) construit pe pilieri, cu pântec la baza vetrei. Proporția dintre baza construcției, desfășurate pe o lățime de 7 m și înălțimea sa de aproximativ 15 m, contrastează cu furnalele de acest tip. A fost alimentat cu minereu și mangal de pe promontoriul unui deal, prin intermediul unei punți de lemn, al cărei rămășițe mai erau vizibile în 1986, chiar acoperite fiind cu o vegetație mult mai abundentă decât în prezent.

Fig. 6. Zimbru (jud. Arad). Starea de conservare a furnalului în anul 1986

Un al patrulea cuptor înalt se află la distanța de 12 km de comuna **Dezna**. Despre existența lui multă vreme nu s-a știut nimic, ca dovadă că la un moment dat a și fost declarat dispărut. Dezna a fost un important centru siderurgic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea care producea în 1869, 5.428 chintale (303.968 kg) fontă brută, clasându-se în această zonă, pe locul trei după Sebiș și Donceni, urmată de Vașcău, Moneasa, Brezești și Zugău. Forma și dimensiunile sale sunt aproape identice cu cel de la Răschirata de Sus, dar din cauza unor modificări ulterioare și a unor surpări nu se poate reconstitui aspectul gurii (sau a gurilor) suflantei, care de regulă aveau configurația unor nișe conice. Fonta brută era prelucrată pe loc, în deceniul șapte și opt al secolului al XIX-lea, în Dezna funcționând două ateliere de afinat și laminat.

Fig. 7. Dezna (jud. Arad). Cuptorul de topit minereu de fier cu șanse de supraviețuire (Foto: 2011)

Răspunsul la o serie de semne întrebare pe care le ridică monumentele tehnice prezentate mai sus în ce privește tipologia lor (de altfel destul de diversificată) l-ar putea oferi fotografii executate profesional, care să surprindă cât mai multe detalii tehnice, diferite faze de construcție sau refacere. Acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât lipsa unui adăpost – cât de simplu ar fi el - duce nemijlocit la degradarea sistematică a acestor bunuri excepționale de patrimoniu industrial. Până când nu este prea târziu ar trebui întocmite planuri și relevee care să scoată în evidență unele particularități de construcție care nu apar în fotografii. Ar fi un real câștig pentru atare investigații dacă s-ar mai găsi în diverse fonduri documentare sau la colecționari fotografii istorice, de valoarea celei care reprezintă furnalul de la Moneasa în jurul anului 1910. De altfel ar trebui intensificate și cercetările arhivistice (în țară și străinătate) unde din experiența noastră diverse acte contabile (devize, antecalculații etc.) sunt însoțite de regulă de o documentație tehnică (planuri și schițe), care ne-ar ajuta în acest caz enorm de mult pentru întocmirea unor reconstituiri grafice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Iamandescu, Ioana Irina, *Patrimoniul industrial în România – despre stadiul inventarierii specializate*, în, „Arhitectura”, nr. 4-5/2017.

Kerpely, Anton, *Das Eisenhüttenwesen in Ungarn, sein Zustand und seine Zukunft*, Schmnitz, 1872.

Oarcea, Aneta, Groza, Spiridon, *Moneasa. Monografie istorică*, Arad, 2007.

Tripșa, I., Alexandrescu, A., Barbu, I., Hotărăscu, O., Olteanu, Șt., Pilly, N., *Din istoria metalurgiei românești*, București, 1981.

Wollmann, Volker, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, vol. I, Sibiu, 2010; vol. II, Sibiu, 2011.

Idem, *The Iron Works in Transylvania in the 18th – 19th Centuries and its Technical Monuments*, în TICCIIH 1987, The sixth International Conference on the Conservation of the Industrial Heritage, Austria 6th – 12th September 1987, Transactions 2: Conference Papers and Results, Viena, 1990.

170 de ani de la Bătălia pentru Novara – memoria luptei și valorile iluministe –

70 Years since the Battle of Novara – The Memory of the Battle and the Enlightenment Values –

Attila-Alexandru KARDOS,
Universitatea de Vest Timișoara

Abstract

The victory of Novara was achieved 170 years ago, on 23.03.1849, by K.u.K. Infanterieregiment „Kaiser Leopold II” No. 33 (IR 33), turned after the mid-nineteenth century into the local regiment of Arad. Although little known today, the battle had a strong influence on Arad’s society, as one of the vectors of strengthening and transmission of the Enlightenment values preserved within the Armed Forces of the Habsburg Dynasty.

In an era marked by the unprecedented recrudescence of the nationalisms and the exacerbation of the antitheses in relation to the alterity, the anniversary of the battle of Novara brought to the attention of the Arad community the need to place the emphasis on the common grounds. These are the ones that can form the foundation of building a civic nation, based on national tolerance, religious tolerance, the concept of competence and morality shaped around the idea of duty and the education of others for this purpose.

In the current context of the cultural and social (re)integration at European level, with the foundations laid even since ‘The Republic of Letters’ envisaged by the Enlightenment, it is more relevant to present the battle of Novara and the way in which its anniversary contributed to the dissemination of these values.

Keywords: *Battle of Novara, Enlightenment, alterity, K.u.K. Infanterieregiment „Kaiser Leopold II” No. 33 (IR 33), Arad.*

Introducere

Victoria de la Novara¹ a determinat încheierea războaielor din 1848 – 1849 în Peninsula Italică și a permis Dinastiei de Habsburg să își concentreze resursele în vederea pacificării teritoriilor în care Revoluția nu fusese încă înăbușită. Rolul determinant în deznodământul bătăliei l-a avut

---

¹ Oraș italian din Piemont, situat la intersecția căilor comerciale care leagă Milano de Torino, respectiv Genova de Confederația Helvetică; vezi pe larg în Mark Gilbert, Robert K. Nilsson, *Historical Dictionary of Modern Italy*, (Second Edition), Lanham, Scarecrow Press, 2007, pp. 203-205.

K.u.K. Infanterieregiment „Kaiser Leopold II.” Nr. 33 (IR 33). Lichidarea Revoluțiilor de la 1848 și a războaielor cu statele ce încearcă exploatarea acestora în interes propriu marchează începutul adevăratei recrudescențe a naționalismului în Imperiu și în Europa.

Acesta își trage seva din conceptele herderiene de „Volksnation” și „Volkskultur”, exaltate în Europa Centrală și de Sud-Est de ideologiile romantice ale secolului XIX². În acest context, odată cu teritorializarea armatei imperiale din anii 1880³, crește considerabil rolul socio-cultural al unităților militare în comunitățile locale în care sunt staționate și din care își recrutează soldații. Regimentele acționează ca vector de difuziune al valorilor cosmopolite, mitteleuropene, caracteristice Monarhiei Danubiene⁴, ale căror bază a fost consolidată în timpul Epocii Luminilor. Pentru favorizarea acestui rol de pilon al stabilității sociale, inclusiv sub aspect axiologic, crește accentul pus asupra generării și consolidării spiritului identitar, respectiv al celui de corp, la nivelul unităților. Acum regimentele imperiale încheie procesul evolutiv în urma căruia devin, asemenea celor din celelalte armate europene importante, organisme definite cultural a căror coeziune este dată de memorie, obiceiuri și mituri ale descendenței comune⁵. Funcționează ca și comunități imaginate (imagined communities), în membrii cărora există o conștiință a apartenenței și, în pofida tuturor diferențierilor dintre componenții lor, o „camaraderie orizontală”⁶. Toate acestea se cristalizează în jurul drapelului unității, zilei regimentului, uniformei specifice, a publicațiilor și asociațiilor regimentale, a celor de veterani, respectiv pe fondul legăturii puternice cu garnizoana și districtul de recrutare⁷.

Unul dintre elementele care au avut cel mai mare efect pe toate aceste paliere este ziua regimentului, care contribuie la creșterea atât a

---

² Pentru o discuție foarte aplicată și ilustrativă a apariției și efectelor acestor evoluții, vezi Victor Neumann, *Neam, popor sau națiune? – Despre identitățile politice europene*, (ediția a II-a), București, Curtea Veche Publishing, 2005, capitolul „Volk” (popor) și „Sprache” (limbă) în gândirea lui Herder. Teoria speculativă a etnonațiunii (pp. 47-84).

³ Scott W. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army. Friedrich Beck and the Rise of the General Staff*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1995, pp. 105-112.

⁴ Adriana Babeți, Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998, pp. 9-10.

⁵ David French, *Military Identities. The Regimental System, the British Army and the British People c. 1870-2000*, Oxford, 2005, p. 98.

⁶ *Ibidem*, p. 79.

⁷ Tangl Balázs, *Ezredideológiák és ezredkultúrák a cs. (és) kir. Hadseregben*, pp. 670-694, în „Hadtörténelmi Közlemények”, nr. 3, 2016, p. 671.

coeziunii unității, cât și a vizibilității și relevanței ei în comunitate. Derulată în cadru festiv, cu ceremonialuri cazone și religioase ce implică participarea elitelor militare, ecleziastice și civile ale localității și comitatului de garnizoană, marcarea acesteia are rolul unui rit ideologic de intensificare⁸.

În cazul IR 33, ziua regimentului este stabilită pentru data de 23 martie, în amintirea vitejiei, ingeniozității, spiritului de sacrificiu și loialității dinastice manifestate de către ofițerii și soldații săi la Novara. Această dată devine astfel una importantă nu doar pentru regiment, ci și pentru comunitatea arădeană și autoritățile publice de aici. Implicarea și interesul suscitată de festivitățile circumscrise zilei IR 33 sunt amplu reflectate în presa vremii nu doar la nivel local, ci și regional și național. Îi sunt dedicate materiale de largă respirație în publicațiile de limbă maghiară și română, în care sunt prezentate în detaliu activitățile aniversare, respectiv sunt rememorate acțiunile eroice din 23.03.1849. Acuratețea acestor relatări este uneori discutabilă, încercându-se deturnarea ocaziei pentru susținerea tezelor naționaliste promovate de nucleele centrifuge ale respectivelor comunități. Dat fiind rolul centripet asumat al Armatei Comune și, implicit, al IR 33, deturnarea reflectării mediatice a aniversării sale în scopuri naționaliste capătă valențe de ironie istorică.

Ca atare, considerăm relevantă readucerea în atenție a bătăliei de la Novara, a contextului istoric ce i-a urmat și, mai ales, a modului în care memoria acesteia a contribuit la consolidarea și perpetuarea unor valori pe care și astăzi le recunoaștem ca fiind cele europene – toleranța națională, toleranța religioasă, conceptul de competență, moralitate construită în jurul ideii de datorie și educarea celorlalți în acest sens.

Războiul austro-piemontez din 1848-1849. Mortara-Novara

IR 33 a fost înființat în 1741 pentru a întări armata Casei de Habsburg în timpul Războiului Austriac de Succesiune (1741-1748) și acumulează în secolul de existență care a precedat turbulenta perioadă revoluționară de la 1848 – 1849 o bogată istorie militară. În aceeași tradiție se distinge în conflictele acestor ani, în primul rând pe frontul din Peninsula Italică, împotriva Regatului Piedmont-Sardinia⁹.

---

⁸ Ceremonie ce controlează și păstrează echilibrul grupului, prin asigurarea adeziunii la normele și valorile sociale ale comunității; cf. Mihai Coman, *Introducere în antropologia culturală. Mitul și ritul*, Iași, Editura Polirom, 2008, pp. 50-51.

⁹ Războiul Austriac de Succesiune (1741-1748), Războiul de Șapte Ani (1756-1763), Războiul Antiotoman din 1788-1790, Războaiele Revoluționare, Războaiele Napoleoniene, cf. Andreas, Graf Thürheim, *Gedenkblätter aus der Kriegesgeschichte der K. K.*

În 1847 primele 2 batalioane ale IR 33 și grenadierii sunt dislocate în garnizoane din Italia, cel de-al treilea batalion fiind încartiruit la Pesta¹⁰. În același an este avansat colonel și transferat la comanda sa Ludwig (Lajos) von Benedek, viitor conducător al armatei imperiale în lupta de la Königgrätz (1866)¹¹. Acesta constată deja în ianuarie 1848 tensiunile existente la nivelul populației civile italiene și emite un ordin ca ofițerii și soldații celor două batalioane dislocate la Brescia (cu un efectiv de 2473 de oameni) să facă tot posibilul pentru a evita orice conflict cu reprezentanții ei¹². Temerile sale se confirmă – mișcarea revoluționară din Milano izbucnește în 18.03.1848, aproape sincron cu celelalte declanșate Europa acestui an. Regele Carol Albert de Piedmont-Sardinia lansează în 22.03.1848 un manifest către populația italiană a domeniilor imperiale, iar trupele sale pornesc către frontieră¹³.

Feldmarschall-ul (FM) Radetzky¹⁴, aflat la comanda forțelor imperiale din Italia, decide să își edifice baza de operații sprijinindu-se pe Quadrilaterala – patrulaterul de fortificații din centrul Lombardiei-Veneția (Verona, Mantua, Legnano și Peschiera). Abandonează Milano în noaptea de 21-22.03.1848, orașul fiind ocupat de forțele piemonteze în 25-26.03.1848 (Carol Albert declară oficial război în 23.03.1848). Între timp Veneția cade la rândul ei, fără a se trage nici un foc de armă¹⁵. Forțele

---

Oesterrhischen Armee, I. Band, Wien und Teschen, Verlag der Buchhandlung für Militär-Literatur, 1880, pp. 215-219.

¹⁰ Acesta din urmă a luptat în Armata Revoluționară Maghiară, participând la bătălii împotriva forțelor imperiale; Asbóth Lajos, *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki Magyarországi hadjáratból (második kiadás)*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1862, pp. 196-197.

¹¹ Inițial comanda regimentului și 4 companii din primul batalion la Udine, alte 2 companii la Beluno, iar al doilea batalion cu toate cele 6 companii la Palamanova; din octombrie 1847 8 companii trec la Brescia, iar celelalte 4 la Peschiera; grenadierii sunt staționați la Milano; Ludwig von Benedek, din cadrul IR 37, este numit la IR 33 cu data de 26.08.1847; cf. Ferdinand Ebhardt, *Geschichte des K. K. 33. Infanterie Regiments*, Weisskirchen, Buchdruckerei des J. Wunder, Ung. 1888, pp. 641-642.

¹² Comandamentul și cele două batalioane sunt dislocate la Brescia la începutul lui 1848; ordinul pe regiment din 08.01.1848; Ibidem, p. 652-655.

¹³ *Ibidem*, p. 656.

¹⁴ Johann Josef Wenzel Anton Franz Karl Radetzky, conte de Radetz (02.11.1766-05.01.1858); vezi Alan Sked, *Radetzky. Imperial Victor and Military Genius*, I London, New York, B. Tauris, 2011 și Réfi Attila, *Hét évtized fegyverben. Gróf Joseph von Radetzky katonai pályafutása*, în „Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában”, Budapest, 2018, pp. 132-137.

¹⁵ Alan Sked, *op. cit.*, pp. 135-136.

disponibile sunt concentrate în Quadrilaterala, astfel încât în 22.03.1848, batalioanele IR 33 primesc ordin să se retragă la Mantua. Pentru foarte buna execuție a acestei operațiuni ce a durat circa 10 zile, Ludwig von Benedek este decorat cu crucea de comandor a Ordinului Leopold¹⁶.

În 23.03.1848, Radetzky le promisese milanezilor că se va întoarce¹⁷. După o serie de manevre, ciocniri și bătălii care îi obligă pe piemontezi să se retragă și îi confirmă valoarea ca ilustru strateg și tactician, trupele sale intră din nou în oraș în 06.08.1848¹⁸. Cea mai relevantă dintre ele este bătălia de la Custozza, pentru celebrarea și memorializarea căreia Johann Strauss compune în onoarea venerabilului comandant „Radetzky March”¹⁹, intonat și acum de către majoritatea orchestrelor simfonice și fanfarelor din lume. La o bună parte dintre înfruntările acestor 137 de zile iau parte batalioanele IR 33, respectiv diviziunea sa de grenadieri, încadrată în batalionul de grenadieri Freisau²⁰. Pentru vitejia arătată la Curtatone, în 29.05.1848, Ludwig von Benedek primește cea mai înaltă decorație militară – Ordinul Maria Tereza, iar o serie de ofițeri și soldați diferite ordine și medalii²¹. Pe 09.08.1848 este semnat un armistițiu între forțele habsburgice și Carol Albert de Piedmont-Sardinia, care prevede o perioadă de denunțare de 8 zile²². Regele demonstrase pe parcursul campaniei lipsa oricărui capacități de strateg, tactician sau logistician, respectiv o lipsă de inițiativă care a favorizat mult acțiunile Mareșalului Radetzky²³.

Ulterior, IR 33 este staționat la Piacenza și implicat în refacerea fortificațiilor de aici, mai dispunând la 14.08.1848 de 37 de ofițeri și 1250

---

¹⁶ Ferdinand Ebhardt, *op. cit.*, pp. 656-657.

¹⁷ „Wir kehren wieder!” / „Ne vom întoarce!” a declarat mareșalul, în timp ce ultimii săi soldați părăseau Milanul; Richard Bassett, *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619-1918*, New Haven, Yale University Press, 2015, p. 300.

¹⁸ Alan Sked, *op. cit.*, pp. 137-147.

¹⁹ Pieter M. Judson, *The Habsburg empire: a new history*, Cambridge (Massachusetts), The Belknap Press of Harvard University Press, 2016, p. 518.

²⁰ la Macaria (06.04.1848), în fața zidurilor fortăreței Mantua (19.04.1848), la Montanara (04.05.1848), la La Grazie (10.05.1848), Curtatone (13.05.1848), din nou la Montanara și Curtatone (29.05.1848), Goito (30.05.1848); Cf. Ferdinand Ebhardt, *op. cit.*, pp. 658-675.

²¹ Lt. Col. Kielmannsegge este decorat cu Ordinul Leopold, Mr. Stefan Seyffert cu Ordinul Coroana de Oțel clasa a III-a; gradele inferioare obțin 2 Medalii de argint pentru vitejie clasa I și 2 Medalii de argint pentru vitejie clasa a II-a; *Ibidem*, pp. 672-673.

²² Alan Sked, *op. cit.*, p. 147.

²³ Guglielmo Pepe, *Narrative of Scenes and Events in Italy from 1847 to 1849 Including the Siege of Venice*, vol. 1, London, Henry Colburn Publisher, 1850, pp. 294-315; cf. Alexander Baillie Cochrane, *Young Italy*, London, John W. Parker, 1850, pp. 28-29.

de militari apti de luptă²⁴. În perioada 1848 – februarie 1849, efectivele regimentului sunt implicate în acțiuni de pacificare, prin combaterea insurgențelor iregulare și restabilirea ordinii publice în localități din regiune²⁵.

În tot acest timp, Revoluția declanșată la 15.03.1848, în Regatul Ungariei continuă, obținând victorii militare și generând dificultăți armatei habsburgice și pe alte fronturi. Pentru armata din Italia, Revoluția Maghiară înseamnă, inițial, obținerea greoaie de întăriri și provizii. În fazele avansate generează un constant pericol privind dezertarea trupelor maghiare care reprezintă, în martie 1848, circa 15% din infanteria dislocată aici²⁶. Un puternic spirit național maghiar începe să se dezvolte în special la ofițeri, remarcat de comandanții forțelor din Italia²⁷. La nivelul maselor, din rândul cărora se recrutau soldații, conștiința națională se află încă într-o stare incipientă a dezvoltării sale. Pentru ele, anii 1800-1848 aduc abia primele semne de conștientizare a apartenenței la același grup în temeiul criteriilor comunitar-lingvistice și religioase. Până atunci, regiunile și populațiile aflate sub dominația Imperiilor Otoman și Habsburgic au o experiență diferită de cea a Occidentului²⁸ – spre exemplu, populațiile din Peninsula Balcanică se identifică prin ortodoxie și nu prin diferențele etnice²⁹. Conștient de consecințele drastice ale acutizării conștiinței naționale a maghiarilor și nu numai, Radetzky face eforturi conștiente, remarcate și de diplomații străini din Italia, pentru a păstra o raportare neutră și conciliantă la „chestiunea maghiară”. Aceasta în condițiile în care loialitatea sa față de Casa de Habsburg este totală³⁰.

Atitudinea Mareșalului are la bază valorile de factură iluministă ale toleranței naționale, a celei religioase, a spiritului datoriei și paternalismului față de subordonați. Acestea au fost deprinse încă din zorii lungii sale cariere, începută sub domnia împăratului Iosif al II-lea. Pentru Mareșal, fiecare ofițer, indiferent de poziția socială sau avere, este parte a familiei

---

²⁴ Ferdinand Ebhardt, *op. cit.*, p. 679.

²⁵ Astfel de acțiuni au loc în zonele Como, San Fedele, San Bernardo, Casate vecchia, Carate, Monticelli, Peregallo etc; *Ibidem*, pp. 681-685.

²⁶ 9 dintre cele 61 de batalioane de infanterie; celelalte sunt formate din italieni – 24 (care prezintă riscuri chiar mai mari în fața trupelor piemonteze), germani – 12, slavi sudici – 10 și cehi – 6; cf. Alan Sked, *op. cit.*, p. 149.

²⁷ Anton Freiherr v. Mollinary, *Sechsvierzig Jahre im österreich-ungarischen Heere 1833-1879*, vol. 1, Zürich, Art. Institut Orell Füssli, 1905, p. 124.

²⁸ Victor Neumann, *Neam, popor sau națiune?*, p. 91.

²⁹ *Ibidem*, p. 101.

³⁰ Alan Sked, *op. cit.*, pp. 150-152.

sale³¹. De asemenea, insistă ca nici o naționalitate să nu fie favorizată în dauna alteia. Ca urmare, atașamentul față de persoana FM Radetzky este foarte mare, astfel încât foarte puțini militari maghiari acceptă chemările repetate ale emisarilor guvernului de la Budapesta de a se înrola în „armata națională” (Honvéd) ce luptă pentru separarea de Imperiu. Trupele sale formează un tot unitar, cu un moral ridicat și o dorință puternică de luptă împotriva dușmanilor Dinastiei, în ciuda faptului că sunt în mare parte compuse din maghiari și croați, naționalități care în același timp luptau în tabere diferite în Revoluția Maghiară. Pe acest fond, vestea denunțării armistițiului de către Carol Albert la 12.03.1849 și implicit a reluării luptelor în 20.03.1849 este primită cu urale de către ofițerii imperiali, indiferent de naționalitate³².

Cele 8 zile sunt bine utilizate pentru preparative, astfel încât la finalul lor toate cele cinci corpuri de armată comandate de către Mareșal sunt pregătite să treacă frontiera în Piedmont-Sardinia. Statul major este conștient că bătăliile decisive se vor da împotriva principalei grupări de forțe piemonteze, aflate sub conducerea personală a regelui în zona Mortara-Novara³³. Întreaga armată imperială trece râul de frontieră Ticino în 20.03.1849, astfel încât în seara de 21.03.1849, trupele comandate de către Feldzeugmeister (FZM) D'Aspre surprind forțe piemonteze superioare numeric la Mortara³⁴. În acest corp de armată se regăsesc cele două batalioane ale IR 33, în timp ce grenadierii fac parte din corpul de rezervă³⁵. Ajuns în fața orașului în amurg, după orele 18:00, D'Aspre dă ordinul de asalt general întregului corp de armată. Divizia condusă de către Feldmarschalleutnant (FML) Arhiducele Albrecht primește misiunea de a captura împrejurimile și orașul. Acesta este ocupat fondul inițiativei și ingeniozității colonelului Ludwig von Benedek, precum și al curajului și disciplinei soldaților IR 33. Bătălia ia sfârșit în jurul orelor 21:00, cu

---

³¹ John Presland, *Vae Victis. The Life of Ludwig von Benedek, 1804–1881*, London, 1934, p. 159.

³² Richard Bassett, *op. cit.*, p. 307; Alan Sked, *op. cit.*, p. 153.

³³ Anton Freiherr v. Mollinary, *op. cit.*, p. 160.

³⁴ Evelyn Martinengo Ceraresco, *The Liberation of Italy 1815-1870*, (second edition), London, Seely and Co, 1902, pp. 139-140.

³⁵ Acestea fac parte din brigada comandată de către Generalul Maior (GM) Conte Stadion (alături de e batalioane ale IR 21, Batalionul 11 Jäger, 2 escadroane ale Regimentului 7 Husari și bateria pedestră nr. 4), încadrată în divizia condusă de Feldmarschalleutnant (FML) Arhiducele Albrecht din corpul de armată comandat de către Feldzeugmeister (FZM) D'Aspre; corpul de rezervă este sub comanda Generalului Maior Arhiduce Sigismund; Ebhardt, *op. cit.*, p. 686.

capturarea a circa 1600 de prizonieri (dintre care 50 de ofițeri și 6 ofițeri superiori), 6 tunuri și un mare număr de atelaje și cai, inclusiv cei din grajdul lui Victor Emanuel – prințul moștenitor al Piedmont-Sardinia³⁶. Fapta de arme a IR 33 este elogiată atât de către FML Arhiducele Albrecht, cât și de FM Radetzky însuși³⁷. Situația internă și internațională aproape disperată a Imperiului Austriac face ca o asemenea victorie să aibă pentru moralul armatei o valoare chiar mai mare decât cea tactică propriu-zisă. Demonstrează cutezanța și capacitățile trupelor, dar aduce și un element comic, care ilustrează ascendentul Armatei Imperiale asupra piemontezilor și, prin extensie, a inamicilor în general³⁸.

Ziua de 22.03.1849 este utilizată de ambele părți pentru manevre și ocuparea unor noi poziții de pe care să treacă la ofensivă. În dimineața zilei de 23.03.1849, forțe piemonteze totalizând circa 60.000 de oameni se reunesc la sud de orașul fortificat Novara, în zona unui platou vălurit, nu foarte înalt, pe colinele cărui este amplasat cătunul La Bicocca. Ocuparea acestui punct strategic de către armata imperială a dus la câștigarea bătăliei și încheierea victorioasă a războiului în Italia. Principalul merit revine IR 33, în fruntea căruia colonelul Ludwig von Benedek a demonstrat din nou, în

---

³⁶ John Presland, *op. cit.*, p. 89.

³⁷ Inițial batalioanele IR 33 avansează în pas de manevră sub tirul artileriei inamice în sunetul tobelor, având în avangardă patru companii de Jäger. Odată cu apropierea de oraș artileriei i se adaugă foc puternic de muschetă, ceea ce accentuează confuzia generată de întunericul tot mai complet. Colonelul Benedek ordonă o oprire pentru a se orienta, ceea ce dă prilejul trupelor piemonteze de pe înălțimile înconjurătoare să pornească la contraatacuri punctuale. Decis să ducă la îndeplinire ordinul Arhiducelui de a cuceri Mortara, Ludwig von Benedek se așează în fruntea Batalionului 2 și înaintează prin luptă peste terenul accidentat, printre două regimente piemonteze. Intuind după focul bateriilor că inamicul este pregătit să se retragă, Benedek continuă înaintarea în pas de manevră în bătaia tobelor, în ciuda pierderilor și rănirii calului său și conduce asaltul descălecat, intrând în Mortara după orele 19:00. Profitând de întuneric, doar cu Batalionul 2 și câteva formațiuni de Jäger înfrânge rezistența brigăzii piemonteze Regina și capturează un mare număr de prizonieri, piese de artilerie, care cu muniție și alte atelaje în oraș. Contingente ale IR 33 continuă să elimine punctele de rezistență italiene prin lupte de stradă. Benedek conduce personal câteva companii în traversarea așezării până la poarta Alessandria – opusă punctului de intrare, unde se ciocnește de 6 batalioane ale Brigăzii Cuneo și alte formațiuni piemonteze. Remarcă rapid dezorientarea dușmanului și atacă, deși avea la acel moment doar circa 150 de oameni. De la 50 de pași, după un scurt schimb de focuri, Benedek îi somează pe piemontezi să se predea. Intimidați de avântul și siguranța sa și pe fondul întunericului care camuflează inferioritatea numerică a austriecilor, majoritatea depun armele (doar circa 100 reușesc să se retragă); cf. Ebhardt, *op. cit.*, pp. 689-694.

³⁸ John Presland, *op. cit.*, p. 90.

mod repetat, inițiativă și curaj ieșite din comun³⁹. Meritele sale și ale unității sunt imediat remarcate de comandanți. După cucerirea cătunului, regimentul se regrupează în fața acestuia. FML Arhiducele Albrecht se deplasează aici, adună ofițerii în jurul său, îl îmbrățișează și sărută pe obraz pe colonelul Benedek, declarând „Domnii mei, aceasta vi se cuvine dumneavoastră tuturor. Ați luptat ca niște eroi, onoarea zilei este a dumneavoastră – sunt mândru să mă aflu în fruntea dumneavoastră. Majestatea Sa va fi mulțumit de noi!”. În raportul său de după bătălie, FM Radetzky propune avansarea colonelului Benedek la gradul de General Maior (GM), care este aprobată⁴⁰.

Odată cu pierderea bătăliei de la Novara, moralul armatei piemonteze se prăbușește complet, iar regele Carol Albert abdică în favoarea fiului său Victor Emanuel, care încheie cu FM Radetzky, un armistițiu la 26.03.1849. Mareșalul îi înapoiază, cu cavalerism, caii ce îi aparținuseră și fuseseră capturați la Mortara de către IR 33. Negocierile de pace încep în aprilie și se finalizează cu tratatul semnat la 06.08.1849, care

---

³⁹ Trupele Corpului 2 austriac părăsesc tabăra în jurul orelor 10:00 și se îndreaptă spre Novara pe drumul principal, pe fondul convingerii eronate a FZM D'Aspre că armata piemonteză a fost împinsă mult înapoi și singurele contacte ostile vor fi cu ariergarda acesteia. Ca atare ordonă diviziei Arhiducelui Albrecht o serie de asalturi, la care iau parte ambele batalioane ale IR 33. Deși inițial au succes, superioritatea numerică a piemontezilor obligă brigada să se retragă cu mari pierderi – este rănit inclusiv contele Stadion. Colonelul Benedek preia comanda acesteia, îmbărbătează trupele aflate în pragul panicii și oprește înaintarea trupelor piemonteze, care deja amenințau bateriile artileriile imperiale. Ambele părți direcționează trupe importante spre punctul critic, bătălia degenerând în atacuri și contraatacuri alternative, pe fondul duelului de artilerie. La orele 16:00 piemontezii se văd forțați să apere punctul strategic La Bicocca și inițial opresc înaintarea trupelor imperiale, epuizate după ziua de luptă, pe linia sălașelor răzlețe din fața cătunului. GM Aleman conduce trei batalioane la asaltul acestora, este rănit și trupele sale se retrag în dezordine. Colonelul Benedek percepe momentul critic și tot fără a aștepta alte indicații pornește cu batalioanele IR 33 un atac care reînsuflește trupele respinse. Acestea îl urmează și până la 17:00 sunt ocupate succesiv gospodăriile din fața cătunului, aliniament pe care sunt opriți de artileria inamică. Trupele corpurilor 2 și 3 reiau în mod concertat asaltul asupra la Bicocca, în care se remarcă din nou trupele IR 33. Gospodăriile sunt ocupate una câte una în lupte crâncene de stradă, astfel încât la orele 18:00 la Bicocca este complet ocupată de către imperiali; cf. Ebhardt, *op. cit.*, pp. 695-700.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 701-702; Ebhardt adaugă că Ludwig von Benedek a fost, în plus, decorat cu Crucea pentru merite militare (Militärverdienstkreuz), fără să menționeze că evenimentul a avut loc mai târziu, dat fiind că această decorație a fost creată abia la 22.10.1849, la sugestia FM Radetzky; primii distinși cu ea au fost tocmai ofițerii care au luptat sub comanda sa în Italia în campaniile din 1848-1849.

marchează pentru Imperiu încheierea războaielor cu Piedmont-Sardinia pe durata unui deceniu⁴¹.

Victoriile IR 33 au adus faimă unității, iar lui Ludwig von Benedek, pe lângă avansare și decorare, o serie de onoruri. Îi este prezentat în timpul negocierilor de pace noului rege Victor Emanuel drept „eroul de la Mortara”. Arhiducele Albrecht îi oferă propria lui sabie, ce aparținuse Arhiducelui Carol, unul dintre cei mai mari comandanți militari ai Casei de Habsburg, redutabil adversar și învingător al lui Napoleon I. Onoarea este augmentată de faptul că îi cere în schimb sabia pe care colonelul a folosit-o la Mortara⁴².

Memorializarea bătăliei de la Novara

Integrarea memoriei victoriei de la Novara în mentalul colectiv al populației teritoriilor Casei de Habsburg, ca simbol al puterii și rezilienței Imperiului acesteia, începe imediat după încheierea revoluțiilor și războaielor perioadei 1848-1849. Relevanță istorică, militară și simbolică pe care o are pentru Monarhie face ca în multiplele forme ale memorializării ei să se reflecte valorile de factură iluministă caracteristice Armatei Imperiale. Acestea se regăsesc în monumente de for public ridicate sau denumite în onoarea victoriei IR 33, nave de luptă care păstrează amintirea ei, dar mai ales în cadrul ceremonialurilor publice care integrează armata în cadrul mai larg al societății Imperiului.

Toate acestea au reliefat faptul că membrii forțelor armate imperiale conduse cu o atitudine paternă de către geniul militar Radetzky și-au făcut, cu competență, datoria dictată de morala specifică unei societăți civice, care nu ține cont de naționalitate sau religie.

Obiective de for public

Pe fondul entuziasmului generat de victoria de la Novara, Christian Reuben – directorul Academiei de Artă din Praga, inițiază ridicarea în capitala Boemiei a unui monument pentru a-l onora pe FM Radetzky și reușitele sale. Cu sprijinul Asociației Prietenilor Patrioți ai Artei, Casei Imperiale, Bisericii Catolice, a unor înalți demnitari imperiali și monarhi europeni, statuia este dezvelită după o activitate de aproape un deceniu. Peste un sfert din costuri (25.000 de mii de florini din totalul de 93.000) au fost obținuți prin colectă publică – printre contributori s-au remarcat ofițerii regimentelor dislocate în nordul Italiei, între care IR 33. Inaugurarea

---

⁴¹ Rudolf Bartsch, *Kriegsbilder Der Österr.-Ungar. Armee Aus Dem 19. Jahrhundert: Ein Ruhmeskranz Von Heer Und Flotte in Einzeldarstellungen*, Viena, Editura Pallas și Leipzig, Editura Beyer, 1900, pp. 300-303; vezi și Alexander Baillie Cochrane, *op. cit.*, pp. 30-40.

⁴² John Presland, *op. cit.*, p. 92.

monumentului a fost planificată inițial pentru cea de-a 92-a aniversare a mareșalului, dar din cauza decesului acestuia a fost reprogramată pentru 13.05.1858. Dezvelirea are loc în prezența Împăratului și a soției sale.

Opera este realizată de către frații Emanuel și Joseph Max din bronzul tunurilor piemonteze capturate, sub direcția artistică a lui Christian Reuben, și îl înfățișează pe FM Radetzky purtat pe un scut de către soldații săi aparținând diferitelor națiuni din Imperiu. Pe laturile soclului sunt inscripționate datele bătăliilor de la Santa Lucia, Vicenza, Custoza și Novara. Partea sa frontală poartă inscripția germană „Mareșalului Joseph conte Radetzky von Radetz, conducătorul bravei armate imperiale și regale în Italia 1848 – 1849. Asociația de Artă din Boemia în anul 1858”. Aceeași inscripție, în limba cehă, se regăsește pe spatele soclului⁴³.

În același trend, la Ljubljana / Lajbach este inaugurat în 1852, un relief în mărime naturală a contelui Radetzky, înfățișat în uniformă de mareșal, încurajându-și soldații în bătălia de la Novara. Acesta este înlocuit în 1860 cu un bust amplasat pe un soclu⁴⁴.

Mareșalul Radetzky simbolizează pentru cetățenii Monarhiei atât competența și simțul datoriei, pe care și-a făcut-o din convingere morală pe tot parcursul lungii și glorioasei sale cariere militare, cât și devotamentul patern față de oamenii săi, care atinge în mentalul colectiv proporții legendare. În paralel, utilizarea a multiple limbi în contextul monumentelor dedicate lui în conexiune cu victoria de la Novara relevă toleranța națională și religioasă, de factură iluministă, menținute în cadrul forțelor armate ale Dinastiei de Habsburg până la disoluția acestora în 1918.

În 1862 o stradă din Districtul 2 – Leopoldstadt al Vienei este denumită în onoarea acestei victorii „Novaragasse”, nume pe care îl poartă și azi. Compozitorul Johannes Brahms locuiește aici pentru un scurt timp⁴⁵, în toamna anului 1862⁴⁶. Situată în cartierul cu cel mai mare procent de populație evreiască din Viena, pe Novaragasse funcționează în perioada dinaintea pogromurilor din 1938 și două case de rugăciune ale acestui cult⁴⁷.

---

⁴³ Laurence Cole, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, Oxford University Press, Oxford, 2014, pp. 78-79.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 82-83.

⁴⁵ Felix Czeike, *Historisches Lexikon Wien*, vol. 4, Viena, Editura Kremair & Scheriau, 2004, p. 421.

⁴⁶ La numerele 39 și apoi 55; Michael Musgrave, *The Cambridge Companion to Brahms*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 37.

⁴⁷ Esras Jisroel (Hilfe Israels) – Novaragasse 13 și Beth Jakob Josef (Haus Jakobs und Josefs) – Novaragasse 40; Pierre Geneé, Bob Martens, Barbara Schedl, *Jüdische Andachtsstätten in Wien vor dem Jahre 1938*, în „DAVID”, Heft Nr. 59, Dezember 2003.

În perioada ocupației naziste un mare număr de evrei de pe această stradă cade victimă epurărilor rasiale, în antiteză cu valorile tolerante ale armatei imperiale care a luptat la Novara. O parte sunt deportați în lagărele din țările baltice, unde își pierd viața⁴⁸. De asemenea, în 1899, la aniversarea a 50 de ani de la victorie, în onoarea acesteia și o stradă din Linz – capitala Austriei Superioare – este numită „Novaragasse”⁴⁹.

Nave de luptă

În paralel, amintirea succesului de la Novara este păstrată pe toată durata existenței Monarhiei de nave ale Marinei de Război (Kriegsmarine). Acestea servesc în toate confruntările navale de după 1849 ale Imperiului, culminând cu cele din Primul Război Mondial. În plus, proiectează puterea navală habsburgică în întreaga lume prin marșuri către cele mai îndepărtate porturi, care ilustrează suplimentar competența militarilor imperiali demonstrată anterior la Novara. Relevanța lor este accentuată de multiplele conexiuni ale acestor nave cu membri ai Casei Imperiale și alte personalități istorice.

Prima asemenea navă este fregata Novara⁵⁰. Construcția ei începe în 1843 în șantierul naval din Veneția, sub numele „Minerva”. Lucrările se prelungesc, astfel încât în 1848-1849, în timpul revoluției antihabsburgice, nava neterminată este redenumită „Italia” de către revoluționarii venețieni. După recapturarea orașului de către Armata Imperială, construcția este reluată în ritm alert, astfel încât fregata cu vele este lansată la apă în 04.11.1850 și botezată „Novara” în cinstea victoriei din anul precedent. În 1854, face o călătorie în Regatul Unit, între 1857-1859 circumnavighează globul în cadrul unei expediții științifice, trece prin revizii în 1859 și 1861-62, când este transformată în fregată cu elice. Îl transportă în Mexic pe Arhiducele Maximilian – frate al împăratului Franz Josef și comandant al Marinei Imperiale, pentru a fi încoronat aici ca împărat, în 1864. Participă în 20.07.1866 la bătălia navală victorioasă de la Lisa împotriva flotei italiene. În 1867, repatriază cadavrul împăratului Maximilian, executat de

---

⁴⁸ Cf. Wolfgang Scheffler, Diana Schulle, *Buch der Erinnerung: Die ins Baltikum deportierten deutschen, österreichischen und tschechoslowakischen Juden*, München, K. G. Saur, 2003, pp. 153, 390, 428-465.

⁴⁹ <https://stadtgeschichte.linz.at/strassennamen/default.asp?action=strassendetail&ID=2598> [24.05.2019]

⁵⁰ Navă având un deplasament de 2497 de tone, lungimea de 65 de metri, lățimea de 14 metri, pescajul de 6 metri și un echipaj de 558 de persoane; armamentul de bord inițial consta din 4 tunuri de 60 de livre, 44 de tunuri de 30 de livre, 3 tunuri de 24 de livre și 2 tunuri de 4 livre; Csonkaréti Károly, *Az osztrák-magyar monarchia hadihajói 1867-1918*, Editura Kossuth, 2010, p. 9.

revoluționarii lui Benito Juarez. Are o nouă revizie în 1871, după care efectuează un marș-școală cu cadeții academiei navale în Statele Unite ale Americii (1870-1871). Funcționează ca navă-școală de artilerie din 1875 până în 1881, când este retrasă din uz, fiind dezmembrată în 1898-89⁵¹.

În 1912, începe construcția crucișătorului rapid de recunoaștere Novara, ultimul din clasa sa de 3 unități. Lansat la apă în 1913 și intrat în serviciu la 10.01.1915, participă la operațiuni pe întreaga durată a Primului Război Mondial⁵². Este angrenat în multiple bombardamente costiere și ciocniri, dintre se remarcă cele de la Ancona (24.05.1915) și din strâmtoarea Otranto⁵³. Căpitanul navei a fost nagybányai Horthy Miklós⁵⁴, viitorul regent al Ungariei, care comandă flota în această din urmă bătălie. În timpul ei sunt scufundate, cu pierderi minime, circa 20 de nave auxiliare și de luptă ale Aliaților implicate în blocada strâmtoării, respectiv avariate grav încă 6, între care crucișătorul britanic Dartmouth. Cel mai important rezultat este ineficientizarea blocadei timp de mai multe luni în care submarinele Puterilor Centrale au putut ieși mult mai ușor din Marea Adriatică. La finalul războiului Novara revine Franței, este rebotezată „Thionville” și funcționează un timp ca navă școală⁵⁵.

Acțiunile și numele acestei nave și, prin extensie, victoria de la Novara, au fost memorializate printr-o medalie comemorativă emisă de comandantul și ofițerii ei în 1917, bătută în 2 variante (din argint – probabil pentru ofițeri, respectiv din metal comun). Aceasta poartă inscripționat pe avers numele navei și al comandantului – „NIKOLAUS V. HORTHY,

---

⁵¹ Karl Gogg, *Österreichs Kriegsmarine 1848-1918*, Salzburg / Stuttgart, Editura Das Bergland Buch, 1974, p. 46.

⁵² Construită de Ganz és Tsa. Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt., Budapest-Fiume, nava avea un deplasament de 3444,8 tone (maxim 4010,6 tone), 771 tone de combustibil (cărbune), propulsie bazată pe 16 cazane Yarrow, 2 turbine AEG, 2 elice (3300 mm) și o cârmă, lungimea de 130,6 metri, lățimea de 12,7 metri, pescajul de 5,2 metri, blindajul de 60 mm la linia de plutire și 20 mm pe punte, autonomie de 1600 de mile marine, viteza maximă de 27 de mile marine / oră, și un echipaj de 20 + 320 de persoane; armamentul de bord inițial consta din 9 tunuri de 10 cm L/50, 1 tun de 7 cm L/50, 1 mitralieră de 0,8 cm, 1 tun de 4,7 cm L/44, 6 torpile de 53,3 cm; Csonkaréti Károly, *op. cit.*, pp. 48-49.

⁵³ Karl Gogg, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁴ La izbucnirea Primului Război Mondial acesta era căpitanul învechitului cuirasat SMS Habsburg și și-a folosit întreaga influență și toate pârghiile de care a dispus pentru a obține comanda noului crucișător Novara, una dintre cele mai rapide nave ale flotei austro-ungare; Kenyeres Dénes, *A Novara gyorscirkáló haditettei és a róla elnevezett emlékérem, in Haditechnika*, Budapest, MH Haditechnikai Intézet, anul XXIX, nr. 4 / octombrie-decembrie 1995, p. 68.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 68-70.

KOMM. S. M. S. NOVARA”, portretul-bust al acestuia, numele proiectantului – Szász și anul – 1917. Pe revers găsim o cunună de lauri, imaginea și numele navei – „S. M. S. NOVARA”, respectiv locul și data faptelor sale de arme – „PORTO CORSINI, 1915. V. 24. / SAN GIOVANNI DI MEDUA. XII. 5. / OTRANTO. 1916. VII. 9. / ET 1917. V. 15.”⁵⁶. Existența acestor medalii în colecții particulare la circa un secol de la baterea lor păstrează vie nu doar amintirea crucișătorului Novara și a membrilor din echipaj cărora le-a fost destinată inițial, ci și a victoriei repute de IR 33 în 1849.

Ceremonialuri publice ale IR 33

Regimentul integrează imediat victoria de la Novara, ca moment definitiv al existenței sale, în cultura unității și trece la marcarea aniversării acesteia. Manifestările sunt instrumentalizate pentru perpetuarea și întărirea valorilor definitorii ale Armatei Imperiale și, implicit, ale sale. Cea mai mare parte a acestora, cristalizate pe parcursul secolului care a precedat Novara și profesate constant până la disoluția IR 33, rămân cele subsumate ideilor Epocii Luminilor, implementate gradat sub domnia monarhilor luminați⁵⁷, când stau la baza reformării și consolidării armatei Casei de Habsburg. Ceremonialurile dedicate bătăliei de la Novara accentuează în principal **toleranța națională**, **toleranța religioasă**, **quasi-egalitatea între ofițeri provenind din stări social diferite**⁵⁸ în baza **ideii de competență**⁵⁹, o **moralitate având în centru ideea de datorie**⁶⁰ față de Tron și Patrie, precum și **paternalismul în raport cu trupa**. Reflectate în acțiunile de memorializare a victoriei IR 33, relevanța lor ca mesaj către societatea civilă se accentuează progresiv odată cu întărirea tendințelor centrifuge de factură naționalistă la nivelul Monarhiei.

---

⁵⁶ Varianta de argint – diametru de 37,5 mm și grosimea de 3 mm, cu o masă de 20 g; cea din metal comun – diametru de 8 mm și grosimea de 2,5 mm, cu o masă de 12 g; nici una dintre variante nu este prevăzută cu un sistem care să permită purtarea pe uniformă, fiind obiecte memoriale; nu se cunoaște numărul exemplarelor bătute; *Ibidem*, p. 70.

⁵⁷ Maria Tereza și Iosif al II-lea.

⁵⁸ Robert A. Kann, *The Social Prestige of the Officer Corps in the Habsburg Empire from the Eighteenth Century to 1918*, în Robert A. Kann, Stanley B. Winters (eds.), *Dynasty, Politics and Culture. Selected Essays, Social Science Monographs*, Boulder, CO, 1991, p. 229.

⁵⁹ Teodora Shek Brnardić, *The Enlightened Officer at Work: The Educational Projects of The Bohemian Count Franz Joseph Kinsky (1739-1805)*, teză de doctorat, Universitatea Central Europeană, Budapesta, 2004, p. 299.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 304.

În prima etapă – în care IR 33 continuă să fie staționat în posesiunile italiene, accentul cade pe comemorarea camarazilor căzuți la Novara, prin servicii religioase organizate în localitatea de încartiruire, la care regimentul participă în bloc. Asemenea ceremonialuri au loc la Varese (23.03.1854) – cu participarea celor două batalioane prezente în localitate⁶¹ și la Cesate (23.03.1857) – în biserica San Pietro, în prezența întregului efectiv. Cu această ocazie sunt evidențiați militarii care s-au remarcat, iar după slujbă unitatea defilează în fața colonelului – proprietar⁶², FZM Gyulai Ferenc / Franz, conte de Marosnémet și Nádaska⁶³.

Acesta practică la rândul său paternalismul față de componenții IR 33, pe care îl conexează memorializării acestei victorii. Preocuparea puternică față de ei își găsește expresia în testamentul său, redactat în 22.12.1858 și pus în executare după moartea sa din 21.09.1868. Documentul stipulează un capital de 6.000 de guldeni pentru edificarea fundației „F.Z.M Franz Graf Gyulai Mortara-und Novara-Stiftung”. Testatarul dispune ca în fiecare an, la aniversarea bătăliei de la Novara, să aibă loc o ceremonie de rememorare a acesteia, care va începe cu participarea regimentului la un serviciu religios în memoria membrilor săi căzuți în lupte. După aceasta comandantul unității va face o scurtă expunere a evenimentelor din 1848-1849, cu evidențierea celor care s-au remarcat în bătălie sau au murit la datorie. La final vor fi recompensați, cu sume provenind din dobânzile capitalului fundațional, militari meritoși sau în nevoie ai unității, după criterii stabilite cu precizie⁶⁴. Documentul a pus bazele unei tradiții ce a dăinuit până la dispariția IR 33.

Importanța marcării publice a aniversării bătăliei de la Novara se accentuează începând cu anii 1880, odată cu marile schimbări prin care trece armata habsburgică. În contextul teritorializării armatei o mare parte a populației masculine execută serviciul militar în zonele de origine, dat fiind că unitățile nu își mai schimbă în mod constant garnizoana⁶⁵. Ca atare legăturile dintre regiment și comunitatea locală (în cazul IR 33 cea arădeană) devin mai strânse și se permanentizează. Tot acum, începând cu a doua parte a secolului XIX, pe fondul accentuării tensiunilor internaționale

---

⁶¹ Ferdinand Ebhardt, *op. cit.*, p. 724.

⁶² *Ibidem*, p. 728.

⁶³ Gróf marosnémeti és nádaskai Gyulai Ferenc József / Franz Josef (Pesta, 01.09.1798 – Viena, 01.09.1868); vezi și Markó László, *Új magyar életrajzi lexicon*, vol. II (D-Gy), Budapest, Magyar Könyvklub, 2001, passim.

⁶⁴ Ferdinand Ebhardt, *op. cit.*, pp. 823-824.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 105-112.

și naționalismelor, statele resimt necesitatea de a oferi armatelor de masă repere ideologice care să le consolideze loialitatea. Are loc un puternic „recurs la tradiție” și implicit crește exponențial accentul pus pe istoriile regimentale și pe ocaziile memorabile din cadrul lor⁶⁶ ca vector de perpetuare a valorilor cu efect centripet, în general de factură iluministă. În cazul IR 33 aniversarea bătăliei de la Novara devine Ziua Regimentului, dând anual ocazia transmiterii către public a ideilor luminate profesate la nivelul unității.

În data sau în preajma zilei de 23 Martie are loc, în fiecare an, o manifestare aniversară. Organizarea este realizată astfel încât să sporească prestigiul unității în societate și, implicit, gradul de interiorizare de către aceasta din urmă a valorilor reprezentate de către regiment. La ea participă, alături de întregul efectiv disponibil al IR 33, autoritățile locale civile⁶⁷ și religioase⁶⁸. Un loc de cinste ocupă ofițerii în retragere veterani ai bătăliei de la Novara, care primesc defilarea regimentului în compania comandanților⁶⁹. În funcție de locul de dislocare al subunităților, la aniversare participă și unii dintre cei mai importanți membri ai Casei Imperiale⁷⁰. Evenimentul se bucură de o importanță acoperire mediatică în presa locală și centrală, atât în cea de limbă maghiară, cât și în cea în limba română.

Una dintre principalele caracteristici ale evenimentului este accentul pus pe egala îndreptățire a militarilor, indiferent de naționalitate. Ea se reflectă în grija manifestată pentru transmiterea mesajului aniversar în toate cele trei limbi oficiale ale regimentului – germana, maghiara și româna. Discursurile în acestea sunt susținute de către 3 ofițeri diferiți, care în acest context își manifestă plener versatilitatea identității multiple caracteristice corpului din care fac parte. Comandantul regimentului sau reprezentantul său, indiferent de naționalitatea sa, vorbește în limba germană. Pe de altă

---

⁶⁶ Vezi Tangl Balázs, *Ezredideológiák és ezredkulturák ...*, p. 673.

⁶⁷ Comitele suprem al Comitatului Arad – Urban Iván, respectiv primarul orașului Arad – Salacz Gyula; *Budapesti Hírlap*, anul 21, nr. 83, 24.03.1901, p. 10.

⁶⁸ Episcopul ortodox român din Arad sau reprezentantul său; *Românul*, anul I, nr. 57, 11/24.03.1911, p. 4.

⁶⁹ În 1899, la aniversarea de 50 ani de la bătălie, căpitanul pensionar jáki Tóth István primește defilarea IR 33 stând alături de generalul Gustav Blondein; *Budapesti Hírlap*, anul 19, nr. 83, 24.03.1899, p. 6; participarea acestuia avea un caracter regulat; *Aradi közlöny*, anul 29, nr. 253, 05.11.1901, p. 6; cf. *Tribuna poporului*, anul V, nr. 51, 17/30.03.1901, pp. 3-4.

⁷⁰ Spre exemplu, în 1884 la Viena Arhiducii Rudolf – moștenitorul tronului, și Albrecht – inspector general al Armatei Imperiale; *Budapesti Hírlap*, nr. 83, 24.03.1901, pp. 4-5.

parte, alocuțiunea în limba maghiară este susținută în mai mulți ani de către căpitanul Cioban⁷¹ – al cărui nume indică apartenența sa la naționalitatea română și este asumat ca atare de către presa română din Arad⁷². Dintre ofițerii care țin de mai multe ori discursul în limba română se remarcă Dimitrie Burdea⁷³, la rândul său asumat de către această presă⁷⁴. Toleranța națională nu este limitată la corpul ofițerilor, care sunt principalii purtători ai culturii organizaționale marcate de valorile iluministe. Aniversarea bătăliei de la Novara dă de cele mai multe ori ocazia ilustrării ei și la nivelul trupei, prin practicarea liberă a culturii și obiceiurilor proprii. Soldații de naționalitate română petrec cu cântecele și jocurile lor tradiționale, între care se distinge Călușorul prin admirația pe care o generează la nivelul publicului⁷⁵. Această egală îndreptățire a militarilor de diferite naționalități este practică în IR 33 nu doar cu ocazia sărbătorilor. Ea este impusă prin reglementări oficiale aplicate cu fermitate la nivelul întregii armate⁷⁶, astfel încât componenții unității care se abat de la ea, inclusiv ca ofițeri, sunt aspru sancționați⁷⁷.

Toleranța religioasă este și ea reflectată în cadrul aniversărilor anuale ale bătăliei de la Novara, prin prezența și participarea la marcarea acesteia a prelaților ortodocși români. Enoriașii acestora formează după 1857 o majoritate la nivelul trupei și sunt bine reprezentați și în rândul ofițerilor. Episcopul ortodox român de Arad și / sau persoane din conducerea eparhiei participă constant la evenimentul public de aniversare, la care oficiază servicii religioase conform ritualului și dogmelor proprii⁷⁸.

---

⁷¹ *Tribuna poporului*, anul V, nr. 48, 13/26.03.1901, p. 3; *Tribuna poporului*, anul VIII, nr. 53, 13/26.03.1904, p. 4.

⁷² *Tribuna poporului*, anul II, nr. 150, 08/20.08.1898, p. 735.

⁷³ *Tribuna poporului*, anul V, nr. 48, 13/26.03.1901, p. 3; *Tribuna poporului*, anul VIII, nr. 53, 13/26.03.1904, p. 4; *Tribuna*, anul IX, nr. 48, 12/25.03.1905, p. 6; *Românul*, anul I, nr. 57, 11/24.03.1911, p. 4.

⁷⁴ *Tribuna poporului*, anul I, nr. 77, 23.04/05.05.1897, p. 367; *Tribuna poporului*, anul II, nr. 150, 08/20.08.1898, p. 735.

⁷⁵ *Tribuna poporului*, anul V, nr. 48, 13/26.03.1901, p. 3.

⁷⁶ Spre exemplu, în octombrie 1900 instanța militară de judecată a garnizoanei din Olmütz (Moravia) condamnă la o lună de arest în baracă un locotenent de dragoni, pentru lovirea unor recruți în timpul instrucției și insultarea lor cu expresii precum „porci de boemi” și „boemi murdari”; cf. István Deák, *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*, Oxford, Oxford University Press, 1990, p. 107.

⁷⁷ În 1894 locotenentul Reschigg Márián este sancționat cu 4 săptămâni de arest la domiciliu pentru discriminare în baza naționalității; *Pesti Hírlap*, anul 30, nr. 99, 23.04.1908, p. 10.

⁷⁸ *Românul*, anul I, nr. 57, 11/24.03.1911, p. 4.

Clericii români beneficiază de o deplină recunoaștere și acceptare a statutului lor. Ei participă și la recepțiile și banchetele oferite cu ocazia aniversării, în compania corpului ofițeresc și al notabilităților locale, în cadrul cărora rostesc toasturi care se bucură de aprecierea celor prezenți, indiferent de naționalitate și confesiune⁷⁹. Ca și în cazul toleranței naționale, cea religioasă nu este profesată și aplicată la nivelul IR 33 doar de fațadă, cu ocazia manifestărilor cu public numeros. Legăturile dintre ofițerii români și Biserica lor, respectiv clerul care îi păstorește, sunt constante. Se manifestă atât prin implicarea ofițerilor în dotarea unor biserici ortodoxe⁸⁰, cât și prin contacte directe în cadru informal, în timpul unor mese sărbătorești la reședința episcopală, reflectate de presa română și maghiară⁸¹. Chiar și după izbucnirea Primului Război Mondial, memoria bătăliei de la Novara și toleranța religioasă rămân, simultan, parte a culturii regimentale. La 31.07.1914 noii soldați ai IR 33 depun jurământul militar înainte de a pleca pe front în fața drapelului de luptă al unității, care a fluturat la Novara, iar serviciul religios pentru enoriașii fiecărei confesiuni este asigurat de un cleric al acesteia⁸².

Competența și simțul datoriei reprezintă la rândul lor valori de factură iluministă care au marcat evoluția armatei Monarhiei Danubiene și a IR 33. Au asigurat coerența organizațională la nivelul corpului ofițeresc, membrii cărui le-au diseminat în mod paternalist în rândul soldaților pe care îi comandă și educă. După cum demonstrează studiul seminal al lui Deák István⁸³, cheia promovării în armata habsburgică rezultată în urma reformelor luminate este pregătirea profesională. Aceasta nu este afectată de confesiunea, naționalitatea sau originea socială a ofițerilor⁸⁴, spre deosebire de armata franceză a epocii prer evoluționare. La 1781, un aspirant la intrarea în corpul ofițerilor regali francezi trebuie să demonstreze noblețea

---

⁷⁹ *Tribuna poporului*, anul V, nr. 48, 13/26.03.1901, p. 3; *Tribuna poporului*, anul V, nr. 51, 17/30.03.1901, pp. 3-4; *Românul*, anul I, nr. 57, 11/24.03.1911, p. 4.

⁸⁰ *Biserica și școala*, anul XXVII, nr. 29, 20.07/02.08.1903, p. 240.

⁸¹ *Tribuna*, anul VIII, nr. 244, 28.12.1904/10.01.1905, p. 4; *Biserica și școala*, anul XXIX, nr. 1, 02/15.01.1905, p. 10; *Tribuna*, anul XII, nr. 28, 05/18.02.1908, p. 6; *Biserica și școala*, anul XXXII, nr. 6, 10/23.02.1908, p. 6; *Pesti Napló*, anul 60, nr. 71, 25.03.1909, p. 9.

⁸² *Aradi közlöny*, anul 29, nr. 178, 02.08.1914, p. 6.

⁸³ Vezi nota 75.

⁸⁴ Deák István, *op. cit.*, pp. 187-189.

strămoșilor săi pe patru generații în urmă⁸⁵ pentru a fi admis. În paralel, un ofițer austriac, indiferent de origine, este „hoffähig” („capabil de a fi primit la Curte”) deja de la 1751, iar ca urmare face parte din elita socială. La balurile aristocrației danubiene fiul unui măcelar poate conduce la braț o contesă⁸⁶, ceea ce stimulează emulația în vederea accederii în corpul ofițeresc la nivelul celor mai capabili tineri din Imperiu.

Novara a ilustrat plenar validitatea succesului acestei decizii luminate a monarhilor de Habsburg. IR 33 a fost condus la victoria ce a decis soarta războiului din Italia de către un ofițer cu origini comune, competent și care și-a făcut datoria până la capăt, din convingere morală. Ludwig (Lajos) von Benedek a fost un ofițer imperial de naționalitate maghiară și filiație nenobilă, care ulterior a ajuns să fie înnobilit și să comande o armată în numele Casei Imperiale. A rămas loial față de Tron și Patrie până la sfârșitul vieții, chiar în condițiile în care atitudinea nu a fost una reciprocă⁸⁷.

Valorile iluministe ale competenței și datoriei sunt, în mod paternalist, reiterate constant și transmise trupei de către ofițerii IR 33 la fiecare aniversare a bătăliei de la Novara. Discursurile ținute cu prilejurile sărbătorești ilustrează plenar modul lor de raportare la soldații unității. Tot în spirit iluminist, urmăresc să îi educe în spiritul unor valori înalte, pe care ei și le profesează și pe care le transmit mai departe în masa societății, prin intermediul tinerilor pe care îi pregătesc pe parcursul stagiului militar de 3 ani⁸⁸. Toate cuvântările, indiferent de limba în care sunt ținute, au în centru ideea-forță a datoriei către Tron și Patrie, respectiv pe cea a competenței. Fiecare trebuie își facă datoria până la sacrificiul suprem și fiecare trebuie să se achite de obligațiile sale la un nivel cât mai înalt. Discursul se bazează întotdeauna pe exemplul istoric, pe modul în care efectivele IR 33 s-au distins și s-au bucurat de cea mai înaltă recunoaștere pe fondul

---

⁸⁵ David D. Bien, *The Army in the French Enlightenment: Reform, Reaction and Revolution*, pp. 68-98, în „Past & Present”, No. 85, noiembrie 1979, Oxford University Press, p. 77.

⁸⁶ Robert Joseph Kerner, *Bohemia in the Eighteenth Century. A Study in Political, Economic, and Social History With Special Reference to the Reign of Leopold II, 1790-1792*, New York, 1932, p. 77.

⁸⁷ cf. John Presland, *op. cit.*, passim.

⁸⁸ Aceasta în conformitate cu ideile luminate rezumate de încă din anii 1740 de către generalul Conte Ludwig Andreas Khevenhüller, care susține că un comandant trebuie să se ocupe de soldați precum de copiii săi, pentru a obține o subordonare disciplinată din partea acestora; cf. Oscar Teuber, *Die österreichische Armee von 1700 bis 1867*, Viena, 1895, p. 80.

operaționalizării acestor valori⁸⁹. La finalul manifestărilor aniversare se trece, conform principiilor educaționale, la întărirea și consolidarea tezelor enunțate prin recompensarea celor care le pun cel mai bine în practică. Celor „mai demni feciori ai regimentului” le sunt distribuite, ca premii, dividendele fundației făcute de către contele Gyulai, iar întregul efectiv participă la petreceri și jocuri⁹⁰. În același registru al confirmării importanței trăirii acestor valori, ofițerilor le sunt înmânate în aceste contexte festive decorațiile ce le-au fost acordate de către monarh în anul anterior⁹¹.

Concluzii

Memoria bătăliei de la Novara a reprezentat o ancoră culturală majoră a K.u.K. Infanterieregiment „Kaiser Leopold II.” Nr. 33. Aceasta a contribuit puternic la conservarea și perpetuarea valorilor de factură iluministă ce au caracterizat unitatea și i-au asigurat funcționalitatea eficientă în calitate de corp social multietnic, în plină epocă de recrudescență a naționalismelor.

Toleranța națională, toleranța religioasă, inclusivitatea bazată pe competență și pe o moralitate a datoriei comune, respectiv interesul pentru educarea în acest spirit a tinerilor, au edificat IR 33 ca oază de stabilitate și civism, prin contrast cu tensiunile naționale care s-au intensificat progresiv pe durata dislocării sale la Arad. Practicarea constantă a acestor valori a permis componentelor unității să se definească în mod individual, evitând subordonarea etică față de comunitatea națională de apartenență până la pierderea propriei identități.

Abordarea comunitaristă ce caracterizează societatea civilă a perioadei tratate accentuează diferențierile, unicitățile, respectiv evită recunoașterea similitudinilor și punctelor de legătură, și ca atare generează excluziuni și adversitate față de alteritate. Prin contrast, valorile iluministe perpetuate la nivelul regimentului favorizează cristalizarea în cadrul comunității a identităților multiple și a unui spațiu social fluid, incluziv și flexibil, marcat de o conștiință a scopului comun, civism, multiculturalism și plurilingvism. La rândul lor, aceste însușiri au făcut ca unitatea să își

---

⁸⁹ *Tribuna poporului*, anul II, nr. 150, 08/20.08.1898, p. 735; *Tribuna poporului*, anul V, nr. 51, 17/30.03.1901, pp. 3-4; *Pesti Napló*, anul 60, nr. 71, 25.03.1909, p. 10.

⁹⁰ *Fővárosi Lapok*, nr. 69, 24.03.1880, p. 341; *Budapesti Hírlap*, anul 4, nr. 83, 24.03.1884; *Budapesti Hírlap*, anul 18, nr. 83, 24.03.1898; *Aradi közlöny*, anul 29, nr. 178, 24.03.1900, p. 6; *Tribuna poporului*, anul VIII, nr. 53, 13/26.03.1904, p. 4; *Budapesti Hírlap*, anul 15, nr. 68, 24.03.1903, p. 7; *Budapesti Hírlap*, anul 25, nr. 83, 24.03.1905, p. 10; *Tribuna*, anul IX, nr. 48, 12/25.03.1905, p. 6.

⁹¹ *Românul*, anul I, nr. 57, 11/24.03.1911, p. 4.

păstreze coerența și coeziunea internă chiar și în timpul celor mai grele momente ale Primul Război Mondial, subunitățile IR 33 întorcându-se la finalul acestuia de pe fronturile pe care au luptat în mod organizat și sub comandă.

BIBLIOGRAFIE

- Aradi közlöny*, 1900, 1901, 1914.
Biserica și școala, 1903, 1905, 1908.
Budapesti Hírlap, 1884, 1898, 1899, 1901, 1903, 1905.
Fővárosi Lapok, 1880.
Pesti Hírlap, 1908.
Pesti Napló, 1909.
Románul, 1911.
Tribuna poporului, 1897, 1898, 1901, 1904.
Tribuna, 1904, 1905, 1908.
Asbóth, Lajos, *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki Magyarországi hadjáratból (második kiadás)*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1862.
Babeți, Adriana, Ungureanu, Cornel (coord.), *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Editura Polirom, 1998.
Baillie Cochrane, Alexander, *Young Italy*, London, John W. Parker, 1850.
Bartsch, Rudolf, *Kriegsbilder Der Österr.-Ungar. Armee Aus Dem 19. Jahrhundert: Ein Ruhmeskranz Von Heer Und Flotte in Einzeldarstellungen*, Viena, Editura Pallas și Leipzig, Editura Beyer, 1900.
Bassett, Richard, *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619-1918*, New Haven, Yale University Press, 2015.
Bien, David D., *The Army in the French Enlightenment: Reform, Reaction and Revolution*, pp. 68-98, în „Past & Present”, No. 85, noiembrie 1979, Oxford University Press.
Cole, Laurence, *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
Coman, Mihai, *Introducere în antropologia culturală. Mitul și ritul*, Iași, Editura Polirom, 2008.
Csonkaréti, Károly, *Az osztrák-magyar monarchia hadihajói 1867-1918*, Editura Kossuth, 2010.
Czeike, Felix, *Historisches Lexikon Wien*, vol. 4, Viena, Editura Kremair & Scheriau, 2004.

Deák, István, *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*, Oxford, Oxford University Press, 1990.

Ebhardt, Ferdinand, *Geschichte des K. K. 33. Infanterie Regiments*, Weisskirchen, Buchdruckerei des J. Wunder, Ung. 1888.

French, David, *Military Identities. The Regimental System, the British Army and the British People c. 1870-2000*, Oxford, 2005.

Geneé, Pierre, Martens, Bob, Schedl, Barbara, *Jüdische Andachtsstätten in Wien vor dem Jahre 1938*, în „DAVID”, Heft Nr. 59, Dezember 2003.

Gogg, Karl, *Österreichs Kriegsmarine 1848-1918*, Salzburg / Stuttgart, Editura Das Bergland Buch, 1974.

Judson, Pieter M., *The Habsburg empire: a new history*, Cambridge (Massachusetts), The Belknap Press of Harvard University Press, 2016.

Kann, Robert A., *The Social Prestige of the Officer Corps in the Habsburg Empire from the Eighteenth Century to 1918*, în Robert A. Kann, Stanley B. Winters (eds.), *Dynasty, Politics and Culture. Selected Essays, Social Science Monographs*, Boulder, CO, 1991.

Kenyeres, Dénes, *A Novara gyorscirkáló haditettei és a róla elnevezett emlékérem*, in *Haditechnika*, Budapest, MH Haditechnikai Intézet, anul XXIX, nr. 4 / octombrie-decembrie 1995.

Kerner, Robert Joseph, *Bohemia in the Eighteenth Century. A Study in Political, Economic, and Social History With Special Reference to the Reign of Leopold II, 1790-1792*, New York, 1932.

Lackey, Scott W., *The Rebirth of the Habsburg Army. Friedrich Beck and the Rise of the General Staff*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1995.

Markó, László, *Új magyar életrajzi lexicon*, vol. II (D-Gy), Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

Martinengo Ceresco, Evelyn, *The Liberation of Italy 1815-1870*, (second edition), London, Seely and Co, 1902.

Mollinary, Anton Freiherr v., *Sechsvierzig Jahre im österreich-ungarischen Heere 1833-1879*, vol. 1, Zürich, Art. Institut Orell Füssli, 1905.

Musgrave, Michael, *The Cambridge Companion to Brahms*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Neumann, Victor, *Neam, popor sau națiune? – Despre identitățile politice europene*, (ediția a II-a), București, Curtea Veche Publishing, 2005,

- Nilsson, Robert K., *Historical Dictionary of Modern Italy*, (Second Edition), Lanham, Scarecrow Press, 2007.
- Pepe, Guglielmo, *Narrative os Scenes and Events in Italy from 1847 to 1849 Including the Siege of Venice*, vol. 1, London, Henry Colburn Publisher, 1850.
- Presland, John, *Vae Victis. The Life of Ludwig von Benedek, 1804-1881*, London, 1934.
- Réfi, Attila, *Hét évtized fegyverben. Gróf Joseph von Radetzky katonai pályafutása*, in „Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában”, Budapest, 2018.
- Scheffler, Wolfgang, Schulle, Diana, *Buch der Erinnerung: Die ins Baltikum deportierten deutschen, österreichischen und tschechoslowakischen Juden*, München, K. G. Saur, 2003.
- Shek Brnardić, Teodora, *The Enlightened Officer at Work: The Educational Projects of The Bohemian Count Franz Joseph Kinsky (1739-1805)*, teză de doctorat, Universitatea Central Europeană, Budapesta, 2004.
- Sked, Alan, *Radetzky. Imperial Victor and Military Genius*, I London, New York, B. Tauris, 2011.
- Tangl, Balázs, *Ezredideológiák és ezredkultúrák a cs. (és) kir. Hadseregben*, in „Hadtörténelmi Közlemények”, nr. 3, 2016, pp. 670-694.
- Teuber, Oscar, *Die österreichische Armee von 1700 bis 1867*, Viena, 1895.
- Thürheim, Andreas, Graf, *Gedenkblätter aus der Kriegsgeschichte der K. K. Oesterrhischen Armee*, I. Band, Wien und Teschen, Verlag der Buchhandlung für Militär-Literatur, 1880.
- <https://stadtgeschichte.linz.at/strassennamen/default.asp?action=stras sendetail&ID=2598> [24.05.2019]

Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918)

Decoration Received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918)

*Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS,
Consilier superior dr., Arhivele Naționale ale României, București
Augustin MUREȘAN
Doctor, Colectivul Monografic al Județului Arad*

Résumé

Dans l'article Décoration reçue par George Pop de Băsești, Teodor Mihali et Ștefan C. Pop (1918), on présente, appelant à la phaléristique, à l'héraldique et à la sigillographie, l'ordre la Couronne de la Roumanie en grade de Grande croix, ordre établi par la loi du 10 mai 1881 et accordé, dans ce cas, à George Pop de Băsești, à Teodor Mihali et à Ștefan Cicio-Pop, par décret royal no. 3627 du 11 décembre 1918, signé par le roi Ferdinand Ier et par Ion I. C. Brătianu, président du Conseil des ministres, ministre des Affaires étrangères, chancelier des Ordres. À la fin sont présentées les reproductions graphiques de la décoration.

Mots-clés: *Couronne de la Roumanie, Grande croix, décoration, héraldique, George Pop de Băsești, Teodor Mihali, Ștefan Cicio-Pop.*

Prezentăm, apelând, în special, la heraldică și la sigilografie, Ordinul „Coroana României”, în grad de Mare-Cruce, care le-a fost decernat, în 1918, numiților: George Pop de Băsești, președintele Adunării Naționale din Alba Iulia; Teodor Mihali, vice-președintele Adunării Naționale din Alba Iulia și președintele Comitetului parlamentar al naționalităților din Ungaria; Ștefan C. Pop, vice-președintele Adunării Naționale din Alba Iulia și președintele Consiliului Central Național¹. În acest sens, redăm, mai jos, descrierea și reproducerile decorației², coroanei de oțel a României³, Crucii „Trecerea

---

¹ Decret Regal nr. 3627 din 11 decembrie 1918; Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 217/1918, f. 1.

² Imaginile distincției și lentei preluate de pe: https://decorationi.cimec.ro/wp-content/uploads/2012/05/Ord.Cor_Rom_M.Cr_1881.av_.gif

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosar nr. 3.

Dunării”⁴ și adevărîței ultimului de primire a brevetului și însemnelor de Mare Cruce ale Ordinului „Coroana României”, emisă la Sibiu, în 30 decembrie 1918. Din adevărîță reiese și faptul că Ștefan Cicio-Pop s-a născut la 1 aprilie 1865, în comuna Șigău, avea domiciliul la Arad, era avocat, șeful Resortului armatei și siguranței publice al Consiliului Dirigent Român din Transilvania, Banat și Ungaria⁵.

Ordinul „Coroana României” a fost instituit prin legea din 10 mai 1881 cu scopul de a recompensa serviciile aduse statului. Conform *Regulamentului pentru punerea în aplicare a legii relativă la instituirea Ordinului Coroana României*⁶, Ordinul „Coroana României” se prezintă sub forma unei cruce de Malta⁷, cu diametrul de 40 mm pentru Cavaleri și Ofițeri și de 60 mm pentru comandori, cu brațe egale, smălțuită roșu, cu marginea de smalț alb. În mijlocul crucii, pe avers, este un medalion rotund, smălțuit roșu, încărcat cu coroana regală, de oțel (făurită din metalul unuia dintre tunurile luate ca trofee de la inamic, în bătălia de la Plevna de la 28 noiembrie 1877)⁸ ce se termină printr-un glob, în care este înfiptă crucea „Trecerea Dunării”⁹. Medalionul este înconjurat de o bordură smălțuită alb, pe care este scris cu litere și cifre aurii: * PRIN NOI ÎNȘINE * 14

---

⁴ Muzeul Jandarmeriei Române.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 217/1918, f. 3.

⁶ *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, întocmite de Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. TâmpEANU, Imprimeria Statului, București, 1927, p. 51-52.

⁷ Cruce de Malta = cruce ale cărei brațe se constituie din triunghiuri isoscele unite la vârf și cu bazele scobite în forma literei „V”, creând impresia unei cruci cu opt vârfuri; Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, Chișinău, IV, 2008, 2010, p. 112.

⁸ *Coroana regală de oțel* datează de la încoronarea primului rege Carol I (10/22 mai 1881); *Capodopere din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, redactor: Cornel Constantin Ilie, texte: Florentina Buzenschi, Bogdan Coconoiu, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Romeo Gheorghită, Cornel Constantin Ilie, Oana Ilie, Ginel Lazăr, Alexandra Mărășoiu, Rodica Oanță-Marghitu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Dragomir Nicolae Popovici, Eugen Silviu Teodor, foto: Marius Amarie, George Nica, catalog editat de Muzeul Național de Istorie a României, MNIR, București, 2012, p. 68-71.

⁹ Crucea „Trecerea Dunării”, instituită în 1878, care este așezată în vârful coroanei regale de oțel, a fost destinată militarilor și civililor care au luat parte la operațiunile din dreapta Dunării, în timpul Războiului de Independență; Dan Cernovodeanu, *Originea decorației „Trecerea Dunării”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”. Muzeu, XIV, 1977, nr. 3, p. 30-31; Maria Dogaru, *Date noi privind Coroana de Oțel a României*, în „Herb”, Revista română de heraldică, I (VI), 1999, 1-2, p. 127-134; Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare-2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005, p. 21.

MARTIE 1881 (data proclamării regatului). Pe revers, în medalionul rotund, smălțuit roșu, pe orizontală: **10 MAIU** (data încoronării). Împrejur, în bordura smălțuită alb: * **1866** * **1877** * **1881** (datele urcării pe tron, proclamării Independenței și proclamării regatului).

Cifra regală, între brațele crucii, ca și montura crucii, este de argint pentru Cavaleri și de aur pentru celelalte grade.

Placa de Mare-Cruce este de argint, cu opt raze, în mărime de 90 mm, având pe mijloc reproducă, în excizie, crucea ca cea de Comandor¹⁰. Pe lângă placă, Marii-Cruci mai poartă atârnată, sub o fundă în formă de cravată, de vârful unei lente (cordon), o deosebită cruce, în mărime de 70 mm, care, împreună cu placa și cu lenta, formează gradul de Mare-Cruce.

Panglica, care se atârână de cruce printr-un inel, este de culoare albastru-închis, cu câte o dungă pe fiecare margine de culoarea oțelului, lată de 20 mm la Mari-Cruci. Lenta (cordonul) la Mari-Cruci este lată de 100 mm și de o lungime egală cu circumferința bustului.¹¹

---

¹⁰ Reproducerea plăcii preluată de la: Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Acte comemorative și de fundație*, doc. nr. 143.

¹¹ *Status des Ordres royaux de Roumanie*, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1888, p. 23-26; *Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, București, Imprimeria Statului, 1890, p. XI-XIII; P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, 1901, p. 20-22; N. T. Ionescu, *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, București, 1915, pl. III; *Ordine, cruci și medalii române*, p. 47-61; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretele relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928, p. 48-65; C. Flondor, Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, p. 87; C. Hamangiu, *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale*, volumul IV, *Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1941, p. 336-337; Gr. Constandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 197; Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973, p. 87; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9, 1976, p. 148; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 148-149; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992, p. 17-18; Elena Artimon, *Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, XXIV, 1993, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, p. 168, 173; *Decorații românești de război 1860-1947*, autori: Ion

Decorația recompensează meritele celor trei personalități care au contribuit la înfăptuirea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918.

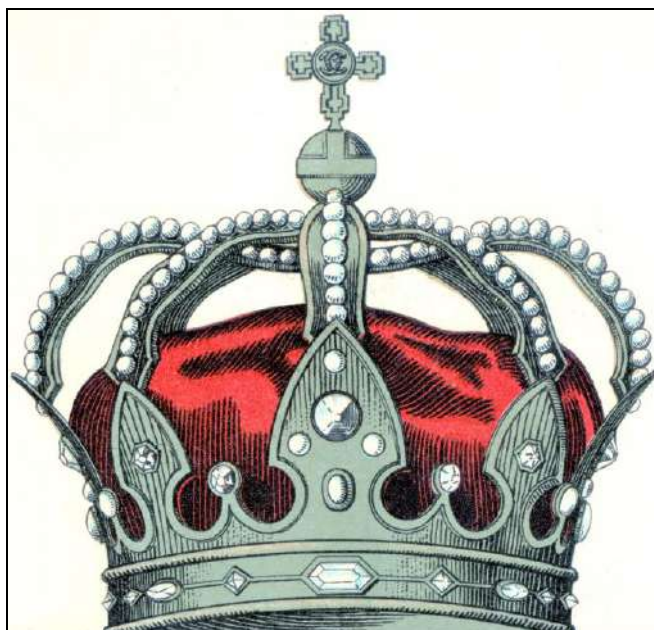
Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Editura Universitaria, București, 1993, p. 54-59; Ion Mamina, *Regalitatea în România: 1866-1947: instituția monarhică, Familia regală, domniile, contribuții la dezvoltarea instituțiilor culturale, monumentele de for public: cronologie*, București, Compania, 2004, p. 30; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, p. 25-26; fig. 36-37, p. 87; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, autori: Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, Sibiu, Salgo, 2012, p. 15-16; Toma Rădulescu, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis”. Studii și comunicări, Seria Istorie, XXII, Editura Ordessos, Pitești, 2013, p. 352, 358-359; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, p. 76-80; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, în „Analele Aradului”, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 340-343 și fig. 7-8, p. 352; idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, în „Crisia”, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, p. 212-214 și fig. 7-8, p. 219; idem, *Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919*, în „Pentru Patrie”, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, p. 36-37; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 = Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Edit Moroșan, București, 2018, p. 23-24, 87.

Crucea și lanta Ordinului „Coroana României”, în grad de Mare-Cruce

Placa de Mare-Cruce a Ordinului „Coroana României” (avers)

Coroana de oțel a României

Crucea „Trecerea Dunării” (avers, fără panglică)

Crucea „Trecerea Dunării” (revers, fără panglică)

REGISTRUL AFACERILOR STRĂINE.
 ORDINUL ORDINELOR.

Adeverința de primire.

Subnumitul:

Numele de familie: *Pop - Cicio*

Numele de botez: *Ștefan*

Data și locul nașterii: *1 Aprilie 1865 comuna Șigău*

Domiciliul: *Arad*

Profesiunea socială (grade și funcții): *advocat, șeful resortului armatei și siguranței publice a Consiliului Dirigat Român din Transilvania, Banat și Ungaria.*

Nationalitatea: *român*

menționăm că a primit brevetul și însemnel de Mare Cruce al Ordinului Coroana României.

Sibiu în 30 Decembrie 1918 st. r.

(Semnătura) *Ștefan C. Pop*

Adeverința lui Ștefan Cicio-Pop de primire a brevetului și însemnelor de Mare-Cruce ale Ordinului „Coroana României”

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Acte comemorative și de fundație*.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinilor*.

Andrieș-Tabac, Silviu, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, Chișinău, IV, 2008, 2010.

Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice, București, Imprimeria Statului, 1890.

Artimon, Elena, *Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, XXIV, 1993, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.

Bahrin, Dorel, *Sistemul decorațiilor militare-2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005.

Calianu, Eugen, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006.

Capodopere din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, redactor: Cornel Constantin Ilie, texte: Florentina Buzenschi, Bogdan Coconoiu, Șerban Constantinescu, Florin Georgescu, Romeo Gheorghiuță, Cornel Constantin Ilie, Oana Ilie, Ginel Lazăr, Alexandra Mărășoiu, Rodica Oanță-Marghitu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Dragomir Nicolae Popovici, Eugen Silviu Teodor, foto: Marius Amarie, George Nica, catalog editat de Muzeul Național de Istorie a României, MNIR, București, 2012.

Catone, Ștefan, Șerbănescu, Neculae, Bedivan, Dumitrașcu, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992.

Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”, autori: Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, Sibiu, Salgo, 2012.

Cernovodeanu, Dan, *Originea decorației „Trecerea Dunării”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”. Muzeu, XIV, 1977, nr. 3.

Constandache, Gr., *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942.

Cricoveanu, I. G. F., *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretul relative la crearea decorațiunilor și a*

medaliilor de la 1860 și până azi, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928.

Decorații românești de război 1860-1947, autori: Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Editura Universitaria, București, 1993.

Dogaru, Maria, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Idem, *Date noi privind Coroana de Oțel a României*, în „Herb”, Revista română de heraldică, I (VI), 1999, 1-2.

Fitzsimons, Bernard, *Heraldry & Regalia of War*, Beekman House, New York, 1973.

Flondor, C., Moisil, Const., *Decorațiunile românești*, în Enciclopedia României, vol. 1, 1938.

Hamangiu, C., *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale*, volumul IV, *Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1941.

Ionescu, N. T., *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, București, 1915.

Mamina, Ion, *Regalitatea în România: 1866-1947: instituția monarhică, Familia regală, domniile, contribuții la dezvoltarea instituțiilor culturale, monumentele de for public: cronologie*, București, Compania, 2004.

Marinescu, Fl., *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9, 1976.

Martin, Tudor Alexandru, Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016.

Năsturel, P. V., *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipografica Litografică Societății „Tiparul”, 1901.

Status des Ordres royaux de Roumanie, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1888.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 = Honorific*

distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Edit Moroșan, București, 2018.

Idem, *Distincții conferite clerului român în 1918*, în „Analele Aradului”, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, „Vasile Goldiș” University Press, Arad.

Idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, în „Crisia”, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea.

Idem, *Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919*, în „Pentru Patrie”, septembrie 2018.

Toma Rădulescu, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis”. Studii și comunicări, Seria Istorie, XXII, Editura Ordessos, Pitești, 2013.

https://decoratii.cimec.ro/wp-content/uploads/2012/05/Ord.Cor_.Rom_.M.Cr_.1881.av_.gif.

Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Căprioara

The Reconstituted Flag of the Romanian National Guard of Căprioara

*Dr. Augustin MUREȘAN,
Complexul Muzeal Arad*

Abstract

The author presents the reconstituted flag of the Romanian National Guard from the commune Căprioara, the county of Caraș-Severin, created on the 23rd of November 1918. The flag was made of linen or silk and had a rectangular shape. The colours were set perpendicularly on the pole, that is horizontally, with blue in the upper part, the yellow in the middle and the red in the lower part. On both sides of the flag were written in golden italics, on three lines the following words: on the blue band GUARD, on the yellow one ROMANIAN NATIONAL and on the red one from CĂPRIOARA. This inscription of the flag it individualizes it from the other flags used and confers it the quality of a military flag.

Keywords: *Arad county, Romanian National Guard, Căprioara, flag, reconstituted.*

Între Gărzile Naționale Române din Banat înființate în anul 1918 s-a aflat și Garda Națională Română din comuna Căprioara¹, județul Arad (pe atunci Comitatul Caraș-Severin), unitate constituită în 23 noiembrie 1918².

---

¹ În prezent, satul Căprioara aparține de comuna Săvârșin, județul Arad.

² *Românul*, Arad, anul VII, nr. 18 din 17/30 noiembrie 1918, p. 2; vezi și Rodica Colta, Doru Sinaci, Ioan Traia, *Căprioara Monografie*, Arad, Editura Mirador, 2011, p. 71. Constituirea Consiliilor și a Gărzilor Naționale Române a fost prilej de mare sărbătoare, de entuziasm deosebit și de mare satisfacție, exprimate deschis în cadrul festiv al adunărilor populare în care acestea au fost alese. Adunările erau ținute de obicei sub cerul liber, cu participarea locuitorilor din localitate, sub faldurile steagului tricolor care conferea adunărilor o semnificație sporită. Adunarea începea cu o slujbă religioasă și sfințirea steagului tricolor, iar în final avea loc defilarea gărzii, vezi Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918 Gărzile Naționale Române din Transilvania*, București, Editura Militară, 1979, pp. 104-106; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român 1918*, II, București, 1983, pp. 159-200; Alexandru Roz, *Constituirea și activitatea Consiliilor și Gărzilor Naționale românești în județul Arad*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987, p. 191; Idem, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad 1918, Acte și documente*, vol. I,

Această unitate de voluntari cu caracter militar a utilizat ca însemn distinctiv și un drapel propriu. El este menționat cu prilejul sfințirii lui, act la care au participat numeroși locuitori ai comunei care apoi au depus jurământul de credință față de Consiliul Național Român local.

În acest sens, ziarul arădean „Românul”, în numărul din 17/30 noiembrie 1918, la rubrica „Organizarea românilor. De pe Valea Murășului”, relatează: „În comuna Căprioara s-a făcut în 23 l. c. sfințirea steagului Gardei naționale române din loc. de către d. preot I. Lăzărescu. La actul sfințirii a luat parte mult popor, care după sfințire a depus cu toții jurământul de credință consiliului național român”³. După sfințirea drapelului⁴ și depunerea jurământului de fidelitate a locuitorilor față de forul conducător local, drapelul a fost arborat pe Casa Comunală (Primărie n. n.). Astfel, și în această localitate bănățeană constituirea gărzii a fost o zi de mare sărbătoare, cu participarea locuitorilor sub faldurile drapelului cu culorile românești⁵. Referindu-se la eveniment, corespondentul aceluiași ziar, nota în continuare: „În aceeași zi comanda gardei naționale rom. a fost preluată de d. sublocot. Ioachim Marta, exmisul cons. naț. rom. Dealtcum se observă ordine și liniște exemplară pretutindeni pe Valea Murășului”⁶.

Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 67-103; Idem, *Aradul – Cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993, p. 139 ș. a.

³ *Românul*, Arad, anul VII, nr. 18 din 17/30 noiembrie 1918, p. 2.

⁴ Biserica ortodoxă și-a arătat prețuirea față de cel mai înalt însemn, Drapelul național, și prin rânduiala de sfințire a acestuia, deoarece Tricolorul este un simbol național al românilor, amintindu-ne de trecutul, prezentul și viitorul lui. Toate aceste aspecte sunt cuprinse în *Rugăciunea de sfințire a Drapelului Național*, vezi Arhim. Mihail Daniliuc, *Despre Ziua Drapelului Național și sfințirea lui*, în „Doxologia”, 26 iunie 2014, online: <https://doxologia.ro/puncte-de-vedere/despre-ziua-drapelului-national-sfintirea-lui> (accesat 1 octombrie 2018).

⁵ În legătură cu unele steaguri ale Gărzilor Naționale Române păstrate din timpul Marii Uniri, vezi Elena Pălânceanu, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie a R. S. România*, în „Muzeul Național”, I, 1974, pp. 142-143; Victor Cațavei, Augustin Mureșan, *Drapelul Gărzii Naționale Române a marinarilor de la Pola*, în „Crisia”, XVII, 1987, pp. 345-351; Augustin Mureșan, *Istoria drapelului Gărzii Naționale Române a marinarilor de la Pola*, în „Patriotism și cultură”, Timișoara, Editura Helicon, 1992, pp. 62-70; Idem, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Ziridava”, Arad, XIX-XX, 1996, pp. 419-422; Idem, *Un steag ce a făcut istorie: Drapelul marinarilor români de la Pola*, în „Historia Special”, an VII, nr. 25, decembrie 2018, pp. 50-53 ș. a.

⁶ Meritul pentru susținerea ordinii și înființarea Gărzilor Naționale Române de pe Valea-Mureșului, partea bănățeană, a fost contribuția căpitanului Alexandru Drăgoi din Valea-Mare, vezi „Românul”, Arad, Anul VII, nr. 18 din 17/30 noiembrie 1918, p. 2.

Însuflețirea poporului e la culme, din comună se pregătesc mulți să meargă la adunarea națională⁷.

După constituire, Garda Națională Română din Căprioara a avut de întâmpinat greutăți în activitate⁸, dar drapelul ei a fost păzit cu credință și purtat cu mândrie de către stegar cu prilejul manifestărilor care au avut loc în localitate.

După știința noastră, drapelul acestei gărzi nu s-a păstrat. Despre forma, dimensiunile și materialul din care a fost confecționat acest drapel, ziarul arădean nu ne dă nici un indiciu, care ar facilita reconstituirea lui. Pentru a reda cât mai fidel aspectul acestuia, l-am reconstituit⁹ (Fig. 1) folosind o serie de mărturii vexilologice păstrate din acea vreme și izvoare istorice documentare contemporane, iar pentru textul inscripției - mărturia unui martor ocular. Însemnul vexilologic avea următoarele componente: *pânza drapelului*¹⁰ (flamura) și *hampa*¹¹. Flamura era confecționată dintr-o țesătură (pânză sau mătase), alcătuită din trei fâșii cusute între ele și avea format dreptunghiular.

În ceea ce privește înfățișarea ei, deși dispunerea culorilor nu ne este menționată în ziar, știm sigur că fondul cromatic era tricolor, ceea ce corespunde tradiției. Culorile flamurei, după părerea noastră erau așezate perpendicular pe hampă¹², adică orizontal¹³, cu albastru în partea superioară,

---

⁷ *Ibidem*. Semnat: – *Cor[espondent]*. Memoria localnicilor vorbește și azi despre delegația formată din 10 fruntași din sat, care au mers la Marea Adunare de la Alba Iulia conduși de Ioachim Marta, vezi Pr. Mihai Mili, *Istoricul parohiei din Căprioara și istoricul bisericii din parohia Căprioara* (lucrare mss).

⁸ Spre sfârșitul anului 1918, armatele sârbești au trecut prin satul Căprioara ajungând până la Zam-Hunedoara, cu intenția de a ocupa întreg Banatul, însă, în scurt timp, a venit armata franceză, care, la finele aceluiași an și începutul anului 1919 a obligat armata sârbească să se retragă mult în sudul Mureșului. Tot în anul 1919, înainte de venirea armatei române, deoarece vechea Gardă Națională Română din Căprioara a fost desființată de sârbi, s-a înființat o nouă Gardă Națională Română, pentru paza și ordinea în sat. Comandantul acestei gărzi a fost Ioan Dobrei, vezi Rodica Colta, Doru Sinaci, Ioan Traia, *op. cit.*, p. 72.

⁹ Reconstituirea drapelului a fost făcută fără pretenția de a fi epuizat în totalitate subiectul, așteptând opiniile celor interesați, iar asupra reconstituirii prezentate ne rezervăm pentru noi și altora dreptul de a relua subiectul.

¹⁰ Pânza drapelului= țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi, vezi Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

¹¹ Hampă = Suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; *sinonim*, lance, prăjină, vezi *ibidem*, p. 5.

¹² În lipsa unor reglementări adecvate privind modul de înfățișare a steagurilor naționale românești, acestea au fost confecționate conform tradiției, având culorile așezate orizontal, dar și ca la Drapelul României, dispuse vertical, cu albastru la hampă.

galben la mijloc și roșu în partea inferioară, cum erau dispuse și pe alte steaguri tricolore care dăinuiesc din acea vreme¹⁴. Hampa confecționată din lemn era vopsită în culoare maro.

Fig. 1. Drapelul Gărzii Naționale Române din comuna Căprioara.
Reconstituire

Cât privește inscripția drapelului, pe flamură s-au scris cu litere majuscule probabil aurii, dispuse pe trei rânduri, următoarele cuvinte: pe fâșia albastră „GARDA”, pe cea galbenă „NAȚIONALĂ ROMÂNĂ”, iar pe cea roșie, „DIN CĂPRIOARA”¹⁵.

¹³ Despre steaguri tricolore din timpul Marii Uniri având culorile dispuse orizontal, vezi Elena Pălănceanu, *op. cit.*, pp. 142-143; Augustin Mureșan, *Două steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Crisia”, Oradea, XVIII, 1988, p.748; Idem, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore...*, pp. 419-421 ș. a.

¹⁴ La acest steag, culorile flămurei erau așezate orizontal, în modul în care se înfățișau și cele din timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania sau unele din exemplarele din Țara Românească și ulterior din România dinaintea *Legii din 1867* – și nu vertical, cum erau steagurile oficiale în România la acea dată, vezi și Elena Pălănceanu, *op. cit.*, p. 142.

¹⁵ Informație primită în anul 1983 direct de la av. dr. Victor Sabău, fost secretar personal al dr. Ioan Suci, când dădea interviuri la Muzeul județean Arad. Despre aceste convorbiri, vezi Emil Șimăndan, *Martori ai Marii Uniri. „A fost însuflețire de nedescris, o zi pe care nu o voi uita toată viața” (I)*, Convorbire cu avocat dr. Victor Sabău, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, în „Flacăra Roșie”, Arad, anul XL, nr. 11642, din 6 noiembrie 1983, p. 2 și Ion Andreiță, *Participant la Marea Unire din*

Inscripția aflată pe flamură indica astfel denumirea formațiunii înarmate căreia i-a aparținut drapelul (gardă), caracterul (națională), componenta ei din voluntari în baza etniei (română) și numele localității unde aceasta își desfășura activitatea (Căprioara). Prin această inscripție drapelul Gărzii Naționale Române din Căprioara se individualiza, între celelalte steaguri tricolore și îi conferea acestuia calitatea de steag ostășesc. Inscripția de pe flamură era principalul element ce identifica drapelul, el devenind prin semnificația sa cel mai înalt însemn distinctiv al acestei gărzi.

Prin conținutul ei, prezintă un interes deosebit pentru vexilologia românească, deoarece tricolorul românesc ca însemn național a avut un rol important în contextul luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri. Prin inscripția sa, flamura acestui drapel era o particularizare a simbolului național la specificul ostășesc. La 1918, el simboliza lupta pentru libertate și unitate a poporului român la care participau și membrii Gărzii Naționale Române din comuna Căprioara, Comitatul Caraș-Severin. Având în vedere cromatica, dispunerea celor trei culori la hampă, și inscripția, acest drapel poate fi socotit, drept drapelul gărzii. Drapelul original a fost confecționat în anul 1918 pe plan local sau în orașul Arad¹⁶.

Ținând cont de înfățișarea unor steaguri tricolore utilizate în timpul Marii Uniri, având culorile așezate orizontal, am încercat să realizăm o reconstituire cât mai veridică a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Căprioara. Așa trebuie să fi arătat el arborat pe edificiul Casei Comunale (Primărie n. n.) sau utilizat în timpul manifestărilor în localitate

---

1918, în „Curtea de la Argeș”, Anul VIII, nr. 12 (85), decembrie 2017, p. 10. Acest martor ocular care a fost și comandant al Gărzii Naționale Române din Radna, și participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia ne-a relatat că pe drapelele Gărzilor Naționale Române era scris cu litere aurii „denumirea gardei și localitatea în care aceasta își desfășura activitatea”.

¹⁶ În legătură cu confecționarea de steaguri, menționăm că în perioada pregătirii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și în zilele următoare, ziarul *Românul* și revista *Biserica și Școala* din Arad, anunțau în unele din numerele lor că, Bibliotecă Diecezană din Arad, confecționează stindarde (steaguri) naționale, în mărime de 150, 200, 250, 300 cm, la prețul de 140, 260, 320, 380 coroane, vezi *Românul*, Arad, Anul VII, nr. 7, 8, 13, 19, 30, 35 din 3/16, 4/17, 11/24 (noiembrie) și nr. 18/1, 2/15, 9/22 (decembrie) 1918 și *Biserica și Școala*, Arad, XLII, nr. 45 din 4/17 noiembrie 1918, p. 3. Fabricarea și sfințirea de steaguri românești pentru Gărzile Naționale Române constituiau de asemenea prilej de sărbătoare în prima etapă participând femeii din sate, iar în a doua având loc un întreg serviciu religios, vezi Bogdan Sorinca, *Gardele Naționale Române – primele structuri transilvănene de ordine publică după Marea Unire*, în „Analele Aradului”, Anul I, nr. 1-2015, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, p. 174.

la care a luat parte și această formațiune care avea ca rol principal apărarea ordinii și liniștii publice.

BIBLIOGRAFIE

Biserica și Școala, Arad, 1918.

Românul (Arad), 1918.

Andreiță, Ion, *Participant la Marea Unire din 1918*, în „Curtea de la Argeș”, Anul VIII, nr. 12 (85), decembrie 2017, p. 10.

Cațavei, Victor, Mureșan, Augustin, *Drapelul Gărzii Naționale Române a marinarilor de la Pola*, în „Crisia”, XVII, 1987, pp. 345-351.

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Traia, Ioan, *Căprioara Monografie*, Arad, Editura Mirador, 2011.

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.

Daniliuc, Mihail, *Despre Ziua Drapelului Național și sfințirea lui*, în „Doxologia”, 26 iunie 2014, online: <https://doxologia.ro/puncte-de-vedere/despre-ziua-drapelului-national-sfintirea-lui> (accesat 1 octombrie 2018).

Mili, Mihai, *Istoricul parohiei din Căprioara și istoricul bisericii din parohia Căprioara* (lucrare mss).

Mureșan, Augustin, *Două steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Crisia”, Oradea, XVIII, 1988

Idem, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Ziridava”, Arad, XIX-XX, 1996, pp. 419-422.

Idem, *Istoria drapelului Gărzii Naționale Române a marinarilor de la Pola*, în „Patriotism și cultură”, Timișoara, Editura Helicon, 1992, pp. 62-70.

Idem, *Un steag ce a făcut istorie: Drapelul marinarilor români de la Pola*, în „Historia Special”, an VII, nr. 25, decembrie 2018, pp. 50-53.

Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român 1918*, II, București, 1983.

Pălănceanu, Elena, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie a R. S. România*, în „Muzeul Național”, I, 1974.

Roz, Alexandru, *Aradul – Cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993.

Idem, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad 1918, Acte și documente*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993

Idem, *Constituirea și activitatea Consiliilor și Gărzilor Naționale românești în județul Arad*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.

Sorinca, Bogdan, *Gardele Naționale Române – primele structuri transilvănene de ordine publică după Marea Unire*, în „Analele Aradului”, Anul I, nr. 1-2015, Arad, „Vasile Goldiș” University Press.

Șimăndan, Emil, *Martori ai Marii Uniri. „A fost însuflețire de nedescris, o zi pe care nu o voi uita toată viața” (I)*, în „Flacăra Roșie”, Arad, anul XL, nr. 11642, 6 noiembrie 1983, p. 2.

Unc, Gheorghe, Deac, Augustin, *1918 Gărzile Naționale Române din Transilvania*, București, Editura Militară, 1979.

Aspecte publicistice privind steagul delegației studenților Institutului Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (II)

The Newspaper Coverage Regarding the Flag of the Students' Delegation of the Theological Institute of Arad brought to the Great National Assembly in Alba Iulia (II)

*Augustin MUREȘAN,
Complexul Muzeal Arad
Ioan POPOVICI,
Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale*

Abstract

The authors present the aspects concerning the newspaper coverage regarding the flag of the students' delegation of the Theological Institute of Arad to the Great National Assembly in Alba Iulia. The flag, made of cotton, has a rectangular shape composed of three strips sewn together: red, yellow and blue. The three colours of the flag are placed horizontally, blue on the top, yellow in the middle and red at the bottom. On one side of the flag, the following text was written in capitals on three lines: on the blue strip "LONG LIVE", on the yellow strip "GREAT", and on the red one "ROMANIA". On both sides of the word Romania, one can distinguish the traces of the date: 1918-11-18.

Keywords: *Arad Theological Institute, delegation, students, flag, Alba Iulia.*

De-a lungul anilor*, Școala Normală (Preparandia) și Institutul Teologic din Arad au intrat în atenția a numeroși cercetători care au scris apreciate studii¹, articole² sau lucrări de sine stătătoare³. În aceste lucrări s-

---

* Pentru Partea I-a a acestei lucrări, vezi Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Aspecte publicistice privind steagul delegației studenților Institutului Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în vol. „Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția Teologiei arădene”, Apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului (coord.: pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, pr. lect. univ. dr. Filip Albu, arhid. asist. univ. dr. Tiberiu Ardelean, Arad, Editura Universitaria, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2019, pp. 414-417.

¹ Vezi Doru Bogdan, *Preparandia arădeană focar de cultură și viață națională*, în „Buletin de informare și documentare”, II, Societatea de științe filologice din R. S. R. – filiala Arad,

au pus în lumină locul și rolul acestor instituții școlare arădene în stimularea luptei de emancipare națională a românilor aflați sub stăpânire străină. De bună seamă în aceste scrieri istorice s-a relevat totodată entuziasmul cu care reprezentanții acestor două instituții de învățământ unificate într-un Institut Pedagogic-Teologic au participat la 1 Decembrie 1918 la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Izvoarele documentare, atestă faptul că cele două instituții școlare arădene au fost reprezentate la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de figuri prestigioase ale corpului didactic în calitate de delegați de drept cum au fost: dr. Teodor Botiș, profesor-director, delegatul Institutului Teologic⁴,

---

1987, pp. 149-160; Virgil Grădinaru, *Aspecte inedite din activitatea Preparandiei arădene*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXXVIII, 1, 1988, pp. 22-26; Doru Bogdan, *Făclie în drumul luptei naționale*, în „Familia”, anul 24(124), 11, 1988, p. III (între pp. 8-9) ș. a.

² Maria Bucur, *175 de ani de învățământ pedagogic românesc la Arad*, în „Familia”, anul 23 (123), nr. 11 (267), 1987, p. 11; Mihai Pascu, *Ciitorie pentru istoria și cultura națională*, în „Flacăra roșie” (Arad), din 7 noiembrie 1987 ș. a.

³ Vezi Teodor Botiș, Avram Sădean, *Cei dintâi ani din trecutul și viața Preparandiei (școlii normale) greco-ortodoxe române din Arad*, Arad, 1912; Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922; Iosif Moldovan, *Din viața școlilor românești, 120 de ani de la întemeierea Preparandiei din Arad*, Arad, 1932; Vasile Popeangă, Eduard I. Găvănescu, Victor Țărcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964; Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974; Idem, *Școala românească din părțile Aradului între 1867-1918*, Arad, 1976; Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979; Anton Ilica, *Școala Normală din Arad*, Arad, 1998; Vasile Popeangă, *Studii despre Preparandia din Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006; Doru Bogdan, Liviu Mărghitan, *Țichindeal-Gură de Aur*, Arad, Editura „Viața arădeană”, 2000; Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale (1812-2012)*, Arad, Editura Nigredo, 2012 (cu o bogată bibliografie); Felicia Aneta Oarcea, *Școală și societate în Comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012; Pavel Vesa, *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013 ș. a.

⁴ 1918 noi. 10/23 Arad (jud. Arad). Credențional dat de Colegiul profesoral al Institutului Teologic Greco-Ortodox Român din Arad pentru Teodor Botiș, profesor ca deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, vezi *1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. XXXIII; Dan Demșea, *Delegații arădani la Adunarea Națională de la Alba Iulia – antecedentele biografice ale unor categorii socio-profesionale*, în „Ziridava”, XVIII, 1993, p. 282; Alexandru Roz, *Lista delegaților oficiali – parlamentarilor – din județul Arad pentru Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918, întrunită la Alba Iulia*, în „1918-1998 Aradul și Marea Unire”, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, 1999, p. 158.

profesorul Sabin Evuțianu, din partea Școlii Normale⁵ și studenții Emil Petrovici⁶ și Ștefan Miu⁷, ca delegați ai tinerimii universitare de la Institutul Teologic⁸. Delegații oficiali au fost însoțiți totodată de studenți, unii dintre aceștia în calitate de membri ai celor două societăți de lectură a studenților de la Institutul Pedagogic-Teologic.

Studenții Institutului Teologic din Arad „au întreținut în oraș o atmosferă înălțătoare datorită corului dirijat de Emil Petrovici. Ei și-au confecționat un steag tricolor și constituiți în grup organizat condus de profesorul Damaschin Ioanoviciu au mers la Alba Iulia”⁹. Acest steag tricolor¹⁰ s-a păstrat până în zilele noastre.

---

⁵ 1918 noi. 10/23 Arad (jud. Arad). Credențional dat de Colegiul profesoral al Institutului Pedagogic Greco-Ortodox din Arad pentru Sabin Evuțianu, profesor, ca deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, vezi *1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. XXXIII; Dan Demșea, *op. cit.*, p. 282; Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 158.

⁶ 1918 noi. 15/28, Arad (jud. Arad). Credențional dat de Societatea studenților de la Institutul Teologic Român din Arad pentru Emil Petrovici, student ca deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, vezi *1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. XXXVII; Dan Demșea, *op. cit.*, p. 283; Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 159.

⁷ 1918 noi. 15/25, Arad (jud. Arad). Credențional dat de Societatea studenților de la Institutul Teologic Român din Arad pentru Ștefan Miu, student ca deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, vezi *1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. XXXVII; Dan Demșea, *op. cit.*, p. 283; Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 159.

⁸ Aurel Cosma, *Biserica română din Banat și Unirea de la Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, Anul XVIII, nr. 10-12, 1968, p. 606; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului (1867-1918)*, pp. 214-215; idem, *Aradul – centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, pp. 271-274, nota 61; Ion Iacoș, *Intellectualitatea-componentă organică a mișcării național-populare pentru unire*, în „Anale de Istorie”, Anul XXXIV, nr. 5, 1988, p. 68.

⁹ V. P. Lelescu, *Contribuții arădene la înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, Arad, Episcopia Aradului, 1988, p. 27.

¹⁰ Steagurile tricolore au fost utilizate în toamna anului 1918, în întreg procesul de constituire a Consiliilor și Gărzilor Naționale Române, în timpul desfășurării adunărilor pentru alegerea de delegați pentru Marea Adunare Națională și de către delegațiile participante la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, vezi Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român 1918*, vol. II, București, 1983, pp. 159-200.

El se află expus în sala „Marii Uniri” a expoziției de istorie a Complexului Muzeal Arad¹¹. De la el se mai păstrează numai *pânza steagului* (flamura)¹², *hampa* lipsește.

Pânza steagului, confecționată din bumbac (Fig.1), având formă dreptunghiulară cu dimensiunile de ~ 2,78 m x 0,56 m este compusă din trei fâșii: roșu, galben și albastru, cusute între ele. Flamura are culorile așezate orizontal, cu albastru în partea superioară, galben la mijloc și roșu în partea inferioară, cum erau dispuse și pe alte multe steaguri tricolore românești din Transilvania în acea vreme¹³.

Pe o față a flamurei steagului s-a aplicat cu litere majuscule din carton, dispuse pe trei rânduri următorul text: pe fâșia albastră „TRĂIASCĂ”, pe cea galbenă „ROMÂNIA”, iar pe cea roșie „MARE”¹⁴. Cu această înveselitoare strigare „TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE” s-a aclamat la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia și în toată țara¹⁵. Această inscripție - deviză prin conținutul ei prezintă un interes deosebit pentru vexilologia românească, deoarece tricolorul românesc ca însemn național a avut un rol important în contextul luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri. Pe fâșia de culoare galbenă, de o parte și de alta a cuvântului „ROMÂNIA” se mai pot distinge urmele datei: 1918, XI, - 18¹⁶. Opinem că această dată corespunde cu ziua (în stil vechi) în care, potrivit sistemului calendaristic

---

¹¹ Complexul Muzeal Arad, *Muzeu Oraș*, nr. inventar 3964.

¹² Pânza drapelului = țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi, vezi Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

¹³ În acest sens, vezi Elena Pălăncănu, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie a R. S. România*, în „Muzeul Național”, I, 1974, pp. 142-143; Augustin Mureșan, *Două steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Crisia”, Oradea, XVIII, 1988, pp. 748-749.

¹⁴ Este o deviză care împodobește flamura acestui steag de delegație. O clasificare a devizelor sub aspectul conținutului vezi la Maria Dogaru, *Devizele în heraldica românească*, în „Revista Arhivelor”, anul LXVII, vol. LIII, nr. 2, 1992, p. 198.

¹⁵ Vezi Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 139-187. Un steag dar din 1917 având pe o față aceeași inscripție „TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE” și pe cealaltă cuvântul „UNIRE”, este drapelul voluntarilor bănățeni, vezi Ioan Belciu, *Un steag al voluntarilor bănățeni*, în „Gazeta voluntarilor”, Anul I, nr. 6, 1923 și Vasile Dudaș, *Mărturie a unui trecut glorios – un drapel al primului detașament de voluntari transilvăneni din armata română în anii Primului Război Mondial*, în „Revista muzeelor și monumentelor, seria Muzeu”, Anul XVIII, nr. 2, 1981, pp. 53-56.

¹⁶ Natalia Dascăl, Augustin Mureșan, *Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Ziridava”, XVIII, 1993, pp. 307-312; Augustin Mureșan, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Ziridava”, XIX-XX, 1996, pp. 419-420.

utilizat atunci de către statul român, a avut loc Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Pânza steagului este parțial decolorată de vicisitudinile vremii, fâșia roșie fiind cea mai afectată.

Fig. 1. Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad.

Considerăm acest steag important deoarece, pe de o parte, reliefează adevărul conform căruia Tricolorul național s-a însumat în 1918 în ansamblul mijloacelor de luptă prin care românii din Imperiul austro-ungar își afirmă dorința de unire, iar, pe de altă parte, se constituie într-o piesă muzeistică originală de netăgăduită valoare istorico-documentară.

În rândurile de mai jos, prezentăm unele aspecte documentare și publicistice cu privire la acest izvor vexilologic, vechi de peste 100 de ani. Prin prezentarea acestor aspecte evocăm totodată momente și episoade importante legate de participarea delegațiilor instituțiilor susmenționate și a altor participanți la realizarea Marii Uniri.

Pentru a depăna firul faptelor, apelăm în continuare la consemnările unor martori oculari. Astfel, Roman R. Ciorogariu scriind despre traseul bihorenilor, parcurs din Oradea spre Alba Iulia, nota: „am plecat în 28 noiembrie în vagon special peste Arad împodobiți cu tricolor românesc și între cântece naționale [...]. Am rămas peste noapte în Arad, ceilalți și-au continuat calea spre Alba Iulia”¹⁷.

În acele împrejurări de entuziasm și bucurie pentru participanți, Roman R. Ciorogariu, întâlnindu-i pe studenții de la Institutul Teologic din Arad a spus: „Octavius să ducă drapelul, căci el este mândria noastră”¹⁸. Astfel ni se dezvăluie modul în care a fost ales cel care trebuia să servească ca portdrapel, Olimpiu Octavian A. Cosma din comuna Crăciunești-

¹⁷ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 172.

¹⁸ Complexul Muzeal Arad, *Proces-verbal* nr. 132 din 19. I. 1978 cu informația de la Elența Cosma din orașul Hațeg, str. Libertății, nr. 16.

Hunedoara, pe atunci student în ultimul an de studii¹⁹ la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad²⁰.

În continuare, Roman R. Ciorogariu, consemna: „am plecat [din Arad n. n.] a doua zi dimineața cu mare alai, eu modest uspătoiu între atâtea celebrități răsărite sub soarele libertății. Trenul era împodobit de tricolor și tixit de imensa lume ce s-a adunat”²¹.

Într-adevăr, primul tren a plecat din gara Aradului vineri, 29 noiembrie 1918, orele 8, 30²². Era vorba de trenul personal care circula curent spre Alba Iulia, căruia i s-au atașat patru vagoane destinate special delegaților arădeni. În ele s-au urcat episcopul Ioan I. Papp, Vasile Goldiș, colonelul Șerb, dr. Iustin Marșieu, Sever Miclea, căpitanul Teodor Șerb, reprezentanții Preparandiei și ai Asociației Române de Femei, precum și un număr mare de însoțitori, între care în ultimul vagon, „teologii și elevii de la Preparandie, care la geamul din spatele vagonului au arborat „un steag uriaș roșu, galben și albastru, confecționat din mătase, care arăta că în acest vagon călătoresc membrii Adunării Naționale Române”²³. Deci un grup numeros și deosebit de entuziast era din partea studenților de la Institutul Teologic arădean, altul cuprinzând preparanzii arădeni, apoi un altul cu un grup mare de învățători ș. a.²⁴.

În acest sens, despre plecarea spre Alba Iulia a studenților arădeni cu steagul tricolor, ziarul în limba maghiară „Aradi Hirlap”, în numărul din 30 noiembrie 1918, relatează: „La ceasul opt și jumătate personalul din Ardeal s-a pus în mișcare. În ultimul vagon al trenului se aflau studenții celor două institute românești din Arad. Ei țineau uriașul drapel național și în momentul în care trenul s-a urnit din loc, au început să cânte înflăcărați cântecul care de la revoluție devenise un adevărat imn național:” Pe-al nostru steag e scris unire”(...)²⁵.

Emoționante amintiri a scris și Aurel Cosma Jr. în legătură cu plecarea delegaților din Arad spre Alba Iulia cu steagul tricolor: „Îmi aduc aminte că am plecat la Alba Iulia cu un tren special din gara Aradului

---

¹⁹ Idem, *Proces-verbal de intrare*, nr. 602 din 23 martie 1978; vezi și Felicia Aneta Oarcea, *op. cit.*, p. 511.

²⁰ Vezi Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 727.

²¹ Roman Ciorogariu, *op. cit.*, pp. 172-173.

²² Alexandru Roz, *Aradul – cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993, p. 195.

²³ *Ibidem*, p. 196.

²⁴ *Ibidem*, p. 195.

²⁵ *Aradi Hirlap*, Arad, anul II, nr. 310 din 30 noi. 1918, p. 2 (traducere din limba maghiară), vezi și *1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 260.

împreună cu numeroși delegați ca să participăm la Marea Adunare Națională. Cu noi se găsea și profesorul Sabin Evuțianu reprezentantul Institutului Pedagogic din Arad, precum și o mulțime de tineri, printre care Emil Petrovici, ajuns mai târziu, după cel De-al Doilea Război Mondial, rectorul Universității din Cluj și academician. El era delegatul oficial al unei societăți de lectură română. În tren era o atmosferă de entuziastă voieșie, dominată tot timpul de ovațiuni și urale, îndeosebi de cântece naționale. S-a improvisat un cor dirijat de Emil Petrovici, care impunea cu vocea de tenor, melodioasă și impresionantă, în special că avea în repertoriul său imnuri ostășești cele mai înflăcărate marșuri tradiționale. Am parcurs distanța de la Arad până la Alba Iulia într-o frenetică și triumfală însuflețire, fluturând prin fereastra deschisă a compartimentului un steag tricolor, cu toate că de afară ne izbea curenții unui aer rece. Doream să fim văzuți în stațiile pe unde treceam de către mulțimile ce se adunaseră ca la sărbătoare, venite special să ne întâmpine și să ne salute în chip tradițional și festiv²⁶.

Delegații au ajuns la Alba Iulia după masă la orele 17, relatările remarcând în primul rând pe membrii C. N. R. C., în frunte cu Ștefan Cicio-Pop și pe teologii arădeni cu steagul tricolor cântând „Deșteaptă-te române”. Sunt întâmpinați cu un mic discurs, iar o formație a Gărzii Naționale Române le prezintă onorul. Le-a răspuns Ștefan Cicio-Pop²⁷.

Cu privire la sosirea grupului de arădeni la Alba Iulia, revista arădeană „Biserica și școala” relatează despre primirea lui în gară, menționând steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad, prezentând chiar și modul de alcătuire a steagului, astfel: „Când intră trenul în gară compania loc. Grita face onor la dreapta. Glasul biruitor al goarnei se amestecă cu puternicele acorduri ale imnului național cântat de elevii Institutului nostru teologic care cu însuflețire sub un stindard național, cu culorile aranjate orizontal, venită la marea adunare²⁸. La Alba Iulia, cu prilejul înfăptuirii marelui act istoric, al Marii Uniri a fost înălțat și fluturat în bătaia vântului și steagul delegației studenților Institutului Teologic din Arad, alături de celelalte steaguri spre entuziasmul participanților.

După unele informații, studenții arădeni au utilizat la Alba Iulia și un alt steag având culorile plasate vertical. Astfel, Mihai Veliciu Junior care a

---

²⁶ Aurel Cosma jr., *Amintiri și mărturii de la Unirea din Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXVIII, nr. 10-12, 1978, pp. 643-644.

²⁷ *Vezi Aradi Hirlap*, Arad, An II, nr. 310 din 30 noiembrie 1918, p. 2; *Biserica și școala*, Arad, An XLII, nr. 47 din 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 3; *Alba Iulia*, nr. ocazional din 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 3.

²⁸ *Biserica și școala*, Arad, anul XLII, nr. 48, din 25/8 decembrie 1918, p. 1.

fost portdrapelul acestuia menționează că datorită lui Emil Petrovici, studenții au avut un steag și încă din mătase. Este interesant faptul că, acest participant la marele eveniment subliniază ceea ce era important în legătură cu dispunerea culorilor flamurei, precizând că acestea corespundeau cu ale Drapelului României, „adică albastru, galben și roșu paralele cu bățul pe când toate steagurile atunci erau roșu, galben și albastru perpendicular pe băț”²⁹. Acest steag, purtat de Mihai Veliciu Junior, după unele opinii ar fi fost steagul reprezentanților Societății de Lectură a Studenților de la Institutul Teologic din Arad la Marea Adunare Națională, despre care însă astăzi nu se mai știe nimic, probabil că nu s-a mai păstrat³⁰.

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, elevii Teologiei arădene s-au reîntors acasă împreună cu delegația Ineului³¹. Despre drumul de la Alba Iulia, spre casă, Nicolae Valea participant din partea comunei Ineu la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918, mărturisea că : „reîntoarcerea spre casă a fost de un și mai mare entuziasm. Cu cele două drapele pe locomotivă (steagul delegației Ineului și al delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad, n. n.) trenul a parcurs traseul spre Arad, unde ne-am fotografiat toți cei din Ineu, care am avut fericirea de a trăi acel eveniment”³².

Despre reîntoarcerea la Arad, a delegației Ineului și a elevilor teologi, ziarul „Românul”, în numărul din 2/15 decembrie 1918, relatează: „Ienopolenii s-au reîntors din Alba Iulia deodată cu elevii teologiei române din Arad. Au parcurs deci cu toții, sub steag românesc, strada principală din Arad”³³.

Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic a fost adus în orașul Arad de către tânărul Olimpiu Oct. A. Cosma care s-a reîntors în oraș pentru continuarea studiilor³⁴, participând la marile prefaceri³⁵ ce au dus la instaurarea administrației românești³⁶.

---

²⁹ Mihai Veliciu, *Amintiri din anul 1918*, în „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978”, Arad, 1978, pp. 194-195.

³⁰ Natalia Dascăl, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 310.

³¹ *Românul*, Arad, anul VII, nr. 30 din 2/15 decembrie 1918.

³² George Manea, *Mărturii ale unor zile înălțătoare*, în „Cariatide”, Arad, noiembrie (XI), 1978, p. 4.

³³ *Românul*, Arad, anul VII, nr. 30 din 2/15 decembrie 1918, p. 4.

³⁴ Vezi „Apelul” publicat în *Românul*, Arad, anul VIII, nr. 3, din 4/17 ianuarie 1919, p. 7.

³⁵ În acest sens, vezi Titus Furdui, *Momente din activitatea Comandamentului Gărzilor Naționale Române cu sediul în Arad în ultimele luni ale anului 1918 și primele luni ale anului 1919 relatate de un jurist român din Hațeg (dr. Octavian Cosma)*, comunicare prezentată la Simpozionul științific „Județul Hunedoara – permanentă și continuitate în

În anul următor probabil tot cu acest steag tricolor tineretul universitar a întâmpinat la 17 mai 1919 armata română la intrarea ei în orașul Arad. Sunt concludente în acest sens, relatările ziarului „Românul” care descriind felul cum arădenii au ieșit la drumul spre Curtici să-i întâmpine pe ostașii români preciza că: „în fruntea convoiului mergeau inimoșii studenți în teologie și pedagogie cu două steaguri mărețe”³⁷. Într-adevăr, aceste două steaguri după opinia noastră ar fi cele care se văd în unele imagini fotografice executate cu prilejul întâmpinării Armatei Române în Arad³⁸. (Fig. 2)

Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad a fost apoi păstrat de către Olimpiu Oct. A. Cosma, ca pe o amintire de mare preț, iar după moartea acestuia de către soția sa, Elenuța Cosma, stabilită în orașul Hațeg, județul Hunedoara. În anul 1978, prin intermediul preotului Ștefan Crișan din orașul Lipova, județul Arad, steagul a intrat pentru ocrotire în colecția de steaguri a Complexului Muzeal Arad³⁹.

---

istoria României”, închinat împlinirii a 1900 de ani de la urcarea pe tron a regelui Decebal din cadrul tradiționalei manifestări „Sarmis”, Deva, 16-17 octombrie 1978.

³⁶ Vezi A. Caciora, M. Timbus, E. Glück, Al. Roz, *Dezvoltarea social-economică. Instaurarea administrației românești*, în „*Aradul permanență în istoria patriei*”, Arad, 1978, pp. 423-424; Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, pp. 87-163; Alexandru Roz, *Constituirea și activitatea Consiliilor și a Gărzilor Naționale românești din județul Arad*, în „*Ziridava*”, XV-XVI, 1987, pp. 204-207; Corneliu Paul Maior, *Aradul și zona de Vest după Marea Unire*, în „*Ziridava*”, 1993, pp.345-347 ș. a.

³⁷ *Românul*, Arad, Anul VIII, Nr. Special, Duminecă, 18 mai 1919, p. 1.

³⁸ A se vedea spre exemplu, una dintre aceste fotografii reprezentând *Intrarea armatei române în Arad în 17 mai 1919* aflată în posesia Complexului Muzeal Arad (inv. FMMil 147) reprodusă și în „*Arad Prima capitală a Marii Uniri Valorificarea patrimoniului cultural mobil al Complexului Muzeal Arad*”, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018, p. 64. În această reproducere foto, primul steag (de la dreapta la stânga) după opinia noastră este steagul studenților în pedagogie, iar al doilea este steagul studenților în teologie.

³⁹ Complexul Muzeal Arad, *Proces-verbal nr. 132 din 19 ianuarie 1978 și Proces-verbal nr. 602 din 23 martie 1978*.

Fig. 2. 17 mai 1919. Intrarea Armatei Române în orașul Arad.

El a fost expus publicului vizitator începând cu anul 1979, ca o piesă de real interes istoric. La aniversarea de 65 de ani de la făurirea statului național unitar român, steagul a fost reprodus color, alături de alte steaguri tricolore românești din colecția de steaguri a instituției muzeale arădene, în revista „Romania Today”⁴⁰. Aflându-se într-o stare precară, în cursul anului 1984 steagul a fost restaurat⁴¹.

În anul 1993, la aniversarea a 75 de ani de la Marea Unire, steagul a fost publicat în anuarul arădean „Ziridava”⁴². Ca steag tricolor cu inscripție, el a fost prezentat în anul 1996, ca izvor vexilologic alături de alte steaguri de acest fel din timpul Marii Uniri⁴³. În Anul Centenar al Marii Uniri (2018) acest steag al teologilor arădeni datorită valorii sale istorice a fost inclus alături de alte bunuri de patrimoniu ale comunității arădene în cadrul Proiectului: *Arad Prima capitală a Marii Uniri. Valorificarea patrimoniului cultural mobil al Complexului Muzeal Arad*⁴⁴, proiect editorial coordonat de

⁴⁰ *Romania Today*, 12 (349), decembrie 1983, p. 16.

⁴¹ Intervenția de restaurare a fost executată de către doamna Silvia Blaj, restaurator, specialitatea textile, de la Complexul Muzeal Arad.

⁴² Vezi Natalia Dascăl, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 307-312.

⁴³ Augustin Mureșan, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore...*, pp. 419-420.

⁴⁴ Felicia Aneta Oarcea, *Arad Prima capitală a Marii Uniri. Valorificarea patrimoniului cultural mobil al Complexului Muzeal Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018, p. 49.

Complexul Muzeal Arad, co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național și Consiliul Județean Arad. Totodată, datorită vechimii de un secol și importanței sale, steagul a fost reprodus color în numărul din noiembrie 2018 al revistei „Historia”⁴⁵.

Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad, având o deosebită semnificație istorică și heraldică⁴⁶, este parte integrantă a patrimoniului cultural național. La 1918, el simboliza lupta pentru libertate și unitate a poporului român la care participau și studenții teologi arădeni. Prin toate aceste date, acest steag care a făcut istorie poate fi clasat în categoria *Tezaur vexilologic* al patrimoniului cultural național.

BIBLIOGRAFIE

Complexul Muzeal Arad, *Muzeu Oraș*, nr. inventar 3964.

Complexul Muzeal Arad, *Proces-verbal de intrare*, nr. 602 din 23 martie 1978.

Complexul Muzeal Arad, *Proces-verbal nr. 132 din 19 ianuarie 1978 și Proces-verbal nr. 602 din 23 martie 1978*.

Complexul Muzeal Arad, *Proces-verbal nr. 132 din 19. I. 1978 cu informația de la Elenuța Cosma din orașul Hațeg, str. Libertății, nr. 16*.

Alba Iulia, 1918.

Aradi Hirlap, Arad, 1918.

Biserica și școala, Arad, 1918.

Romania Today, 1983.

Românul, Arad, 1918, 1919.

1918 la români. Documentele Unirii, X, Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Arad Prima capitală a Marii Uniri Valorificarea patrimoniului cultural mobil al Complexului Muzeal Arad, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Belciu, Ioan, *Un steag al voluntarilor bănățeni*, în „Gazeta voluntarilor”, Anul I, nr. 6, 1923.

---

⁴⁵ Vezi reproducerea color a acestui steag de delegație, la Corneliu Pădurean, *Aradul, sediul Consiliului Național Român Central*, în „Historia”, An XVIII, nr. 202, noiembrie 2018, p. 22.

⁴⁶ În legătură cu semnificația fiecărei culori în lumina normelor heraldice, vezi Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica*, București, Editura Științifică, 1974, pp. 40-41 și Maria Dogaru, *Din Heraldica României*, Editura JIF, 1994, p. 30.

- Bogdan, Doru, *Făclie în drumul luptei naționale*, în „Familia”, anul 24(124), 11, 1988, p. III, pp. 8-9.
- Idem, *Preparandia arădeană focar de cultură și viață națională*, în „Buletin de informare și documentare”, II, Societatea de științe filologice din R. S. R. – filiala Arad, 1987, pp. 149-160.
- Bucur, Maria, *175 de ani de învățământ pedagogic românesc la Arad*, în „Familia”, anul 23 (123), nr. 11 (267), 1987.
- Caciora, A., Timbus, M., Glück, E., Roz, Al., *Dezvoltarea social-economică. Instaurarea administrației românești*, în „Aradul permanentă în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Ciorogariu, Roman R., *Zile trăite*, Oradea, 1926.
- Cosma jr., Aurel, *Amintiri și mărturii de la Unirea din Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXVIII, nr. 10-12, 1978.
- Cosma, Aurel, *Biserica română din Banat și Unirea de la Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, Anul XVIII, nr. 10-12, 1968.
- Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.
- Dascăl, Natalia, Mureșan, Augustin, *Steagul delegației studenților de la Institutul Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Ziridava”, XVIII, 1993, pp. 307-312.
- Demșea, Dan, *Delegații arădani la Adunarea Națională de la Alba Iulia – antecedentele biografice ale unor categorii socio-profesionale*, în „Ziridava”, XVIII, 1993.
- Dogaru, Maria, *Devizele în heraldica românească*, în „Revista Arhivelor”, anul LXVII, vol. LIII, nr. 2, 1992.
- Idem, *Din Heraldica României*, Editura JIF, 1994.
- Dudaș, Vasile, *Mărturie a unui trecut glorios – un drapel al primului detașament de voluntari transilvăneni din armata română în anii Primului Război Mondial*, în „Revista muzeelor și monumentelor, seria Muzeu”, Anul XVIII, nr. 2, 1981.
- Grădinaru, Virgil, *Aspecte inedite din activitatea Preparandiei arădene*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXXVIII, 1, 1988, pp. 22-26.
- Iacoș, Ion, *Intelectualitatea-componență organică a mișcării național-populare pentru unire*, în „Anale de Istorie”, Anul XXXIV, nr. 5, 1988.
- Iancu, Gheorghe, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
- Lelescu, V. P., *Contribuții arădene la înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, Arad, Episcopia Aradului, 1988.
- Maior, Corneliu Paul, *Aradul și zona de Vest după Marea Unire*, în „Ziridava”, 1993.

Manea, George, *Mărturii ale unor zile înălțătoare*, în „Cariatide”, Arad, noiembrie (XI), 1978, p. 4.

Mureșan, Augustin, *Două steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Crisia”, Oradea, XVIII, 1988.

Mureșan, Augustin, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Ziridava”, XIX-XX, 1996, pp. 419-420.

Idem, Popovici, Ioan, *Aspecte publicistice privind steagul delegației studenților Institutului Teologic din Arad purtat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în vol. „Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția Teologiei arădene”, coord.: Cristinel Ioja, Filip Albu, Tiberiu Ardelean, Arad, Editura Universitaria, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2019.

Oarcea, Felicia Aneta, *Arad Prima capitală a Marii Uniri. Valorificarea patrimoniului cultural mobil al Complexului Muzeal Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Pascu, Mihai, *Ctitorie pentru istoria și cultura națională*, în „Flacăra roșie” (Arad), din 7 noiembrie 1987.

Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român 1918*, vol. II, București, 1983.

Pădurean, Corneliu, *Aradul, sediul Consiliului Național Român Central*, în „Historia”, An XVIII, nr. 202, noiembrie 2018.

Pălănceanu, Elena, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie a R. S. România*, în „Muzeul Național”, I, 1974.

Popeangă, V., *Aradul – centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Roz, Alexandru, *Aradul – cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993.

Idem, *Constituirea și activitatea Consiliilor și a Gărzilor Naționale românești din județul Arad*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.

Idem, *Lista delegaților oficiali – parlamentarilor – din județul Arad pentru Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918, întrunită la Alba Iulia*, în „1918-1998 Aradul și Marea Unire”, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, 1999.

Sturdza-Săucești, Marcel, *Heraldica*, București, Editura Științifică, .

Veliciu, Mihai, *Amintiri din anul 1918*, în „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978”, Arad, 1978.

Informații secrete și analize publice despre situația din Banat (ianuarie – martie 1919)

Secret Information and Public Analysis Relating to the Situation in Banat (January – March 1919)

*Dr. Alin SPÂNU,
Centrul de Studii Euro-Atlantice al Universității din București*

Abstract

The first three months of 1919 were marked by the intensification of the Romanian-Serbian dispute regarding Banat. The Serbian army took the offensive and occupied much of the region, introduced the administration and began economic exploitation. In parallel, they began to abuse the Romanian population, from travel bans and unjustified arrests, to fines and deportations to Serbia. The outcome of the situation was at the peace conference in Paris, where the delegates of the two states pleaded their cause with boldness before the great powers with general interests.

Keywords: *Banat, Romania, Serbia, intelligence, analysis.*

Începutul anului 1919 nu era deloc favorabil românilor din Banat. Deși Primul Război Mondial se încheiase și la România se alipiseră prin propria voință Basarabia (27 martie 1918) și Bucovina (28 noiembrie 1918), iar cei din Transilvania se pregăteau să facă la fel, totuși, situația din Banat a rămas neclară. În primul rând Ungaria a făcut eforturi să împiedice dezintegrarea provinciilor care, chiar dacă nu aveau majoritatea etnică și nici simpatia minorităților, erau considerate teritorii din arealul național. Prin Convenția de la Belgrad (13 noiembrie 1918) delegația ungară a acceptat unele pierderi teritoriale și ingerințe ale aliaților în treburile interne, dar a solicitat linii de demarcație clare și definitive cu statele vecine. Articolul 3 al Convenției a prevăzut că forțele Antantei au dreptul să ocupe orice punct sau zonă strategică, element care a fost utilizat de armata sârbă pentru a ocupa o mare parte din Banat, ajungând la Timișoara (22 noiembrie 1918). Potrivit unui martor al epocii, Coriolan Băran, sârbii au venit în

Banat „să ne elibereze, după ce ne eliberasem singuri”¹. De reținut că la intrarea militarilor sârbi în Banat (Vârșeț, Oravița, Bocșa, Reșița), aceștia au fost primiți „cu mari ovațiuni”² de români. La Lugoj (16 noiembrie 1918) trupele aliate sunt întâmpinate de primarul I. Băltescu, iar comandantul acestora „a promis că va griji de ordinea publică și siguranța orașului. Trupele au fost conduse în cazarma batalionului românesc, unde au fost primite cu cordialitate colegială”³. Dar amicitia nu este reciprocă pentru mult timp. Din start, sârbii nu permit delegaților români să se deplaseze la Alba-Iulia, acolo unde erau convocați pentru a stabili viitorul etnicului românesc. Ziarul „Românul” din 17/30 noiembrie 1918 anunța „vești întristătoare din toate părțile Banatului”⁴. Adică, militarii sârbi ba nu eliberau permise de călătorie, ba îi rețineau prin gara Timișoarei fără motiv, ba formulau amenințări la adresa celor care se exprimau în favoarea alipirii Banatului la România. Pasul următor al guvernului de la Belgrad este de a-și da arama pe față și a revendica întreg Banatul, cu tot cu Timișoara. Primul argument este că nu recunoșteau tratatul dintre Antanta și România din 1916 pe motiv că a fost... secret, iar al doilea era că între 1849 și 1860 regiunea a fost înglobată în voievodatul sârb, deci aveau o tradiție administrativă.

Pe acest fond, serviciile de informații românești încep să se preocupe de situația reală din Banat. Lideri bănățeni vin la București, au discuții cu oficiali guvernamentali, elaborează memorii, scriu articole în ziare și promovează unirea provinciei cu România. Agenți de informații sunt trimiși, sub diferite acoperiri, în zonă pentru a constata situația reală, abuzurile armatei și noi instalatei administrații sârbe care, culmea, se alia cu ungurii contra românilor. Presa simte momentul dificil și începe să publice notițe, știri, analize, interviuri cu lideri bănățeni, oameni politici români, specialiști români și străini, răspunsuri la pretențiile sârbe, puncte de vedere ale presei străine etc. Toate conțin adevăruri istorice (studii ale unor oameni de știință români și străini despre întinderea și majoritatea populației românești, vechimea, emigrarea, colonizarea etc.), realități din Banat (abuzuri sârbe, asasinat, poziția minorității maghiare și șvabe, dezinformări), care ridică nivelul tensiunilor aproape de un conflict militar româno-sârb.

---

¹ Vasile Râmneanțu, *Istoria relațiilor româno-iugoslave în perioada interbelică*, Timișoara, Editura Mirton, 2007, p. 12.

² Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba-Iulia*, Timișoara, Editura Partoș, 2018, p. 399.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 431.

Chiar la începutul anului 1919 agentul de siguranță nr. 22 din Brigada I-a a Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale (DPSG) a informat că intelectualii bănățeni aflați în București „sunt foarte indignați și vor începe o acțiune de protestare contra sârbilor. La această acțiune fac propagandă și invită a lua parte și macedo-românii și motivul nașterii acestei mișcări de acțiune este că, în primul rând, sârbii au luat severe măsuri că nici un român nu are voie de a pleca și de a părăsi Banatul”⁵. Altă nemulțumire era dispoziția dată de Comandamentul militar sârb către episcopul de Caransebeș, implicit către toți preoții români, ca la slujbe să nu se mai pomenească numele regelui Ferdinand al României. Alt agent al DPSG, Mihail Brădiceanu, raportează (4 ianuarie 1919) că, în urma discuțiilor cu fruntașii bănățeni, a aflat că sârbii „au ocupat tot Banatul până la Orșova și că se întâmplă, într-adevăr, fapte incorecte de dominațiune din partea lor”⁶. Aceiași lideri au prezentat situația generalului H. M. Berthelot⁷ și guvernului român, solicitând retragerea trupelor sârbe din regiune. Generalul francez a vizitat regiunea, a observat starea de spirit „și ce domnie dorește majoritatea populației române și germane de acolo”⁸. Confidențial, Aurel Vlad⁹, i-a spus lui Brădiceanu că Berthelot și Saint-Aulaire¹⁰,

---

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), *fond Direcția Generală a Poliției* (în continuare: DGP), dosar 8/1919, f. 1.

⁶ *Ibidem*, f. 2.

⁷ Henri Mathias Berthelot (n. 7 decembrie 1861, Feurs – d. 28 ianuarie 1931, Paris), general francez. A absolvit Școala Militară St. Cyr (1883), după care a activat în Algeria. Din 1907 și-a desfășurat activitatea în Statul Major General, subșef al Marelui Stat Major (1913-1914), comandantul trupelor de rezervă din regiunea Soissons (1914-1915), al Diviziei 53 Infanterie rezervă (1915), al Corpului 32 Armată (1915-1916). Din 22 septembrie 1916 a fost numit șeful Misiunii militare franceze în România, până la 17 mai 1918, după care a fost trimis în SUA. A fost rechemat și numit la comanda Armatei a 5-a (5 iulie 1918), apoi trimis la Salonic pentru a prelua Armata de Dunăre (7 octombrie 1918). Pentru mai multe detalii privind viața și activitatea sa a se consulta: Dumitru Preda (coord.), Neculai Moghior, Tiberiu Velter, *Berthelot și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997; *Generalul H. M. Berthelot 80 de ani după Misiunea Franceză în România 15-16 octombrie 1996*, București, Editura Universității din București, 1996; Jean-Noel Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, Vincennes, SHAT, 1999; General Henri Berthelot, *Jurnal și Corespondență 1916-1919* (traducere din limba franceză de Oltița Cântec), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

⁸ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 2.

⁹ Aurel Vlad (n. 25 ianuarie 1875, Turdaș-Huneoara – d. 2 iulie 1953, închisoarea Sighet), studii de drept și doctoratul la Budapesta, avocat, director al Băncii „Ardeleana”, fondator și director al ziarului „Solia Dreptății” din Orăștie, deputat în Parlamentul de la Budapesta (1903). Președintele Consiliului Național Român din Orăștie (1918), titularul Resortului de

ministrul Franței la București, au promis oficialilor de la București că la Conferința de Pace „se va face dreptate românilor, asigurându-se Banatul”¹¹. Pentru o mai bună coordonare, bănățenii din Capitală au constituit o societate care să se ocupe de problemele lor, în frunte cu profesorul Emil Mihai Brancovici¹².

Poliția Vârciorova anunță Centrala, la jumătatea lunii ianuarie 1919, că, într-adevăr, sârbii nu mai permit românilor să treacă frontiera la Orșova. Ofițerul sârb care comandă gara „a avut și are o atitudine necuviincioasă față de români, sfidându-i de la distanță cu o ținută plină de aroganță”¹³, oprește discreționar trenurile, controlează și confiscă mărfurile pasagerilor români; alteori îi dă jos din tren, îi reține fără motiv și îi trimite înapoi. Despre atitudinea unor sârbi din România, pe acest fond al tensiunilor, s-a preocupat și agentul nr. 360. La Ploiești, frații Obrenovici, patronii unui hotel cu restaurant și berărie, „Moldania”, și Paul Tancovici, patronul unei frizerii din strada Unirii, erau liderii comunității sârbe locale și desfășurau „o însemnată propagandă contra guvernului român, făcându-l incapabil și neștiutor de drepturile și revendicările românilor”¹⁴. Frații s-au înscris în 1916 voluntari în armata română, dar nu au ajuns pe front, ci la aprovizionarea unui spital (unul), respectiv la un serviciu de etapă (celălalt). În primăvara anului 1917 s-au înrolat în armata sârbă, unul la Biroul de Informații al Legației sârbe din Iași, celălalt la Biroul de Informații al diviziei sârbe de la Odessa. La acest din urmă birou era angajat și Alkan Gherasse, „cunoscut ca escroc și propagandist al mișcării revoluționare”¹⁵, dar stabilit după război tot în Ploiești. În urma monitorizării s-a constatat că, în local, aproape zilnic aveau loc consfătuiri cu un pronunțat caracter

---

finanțe din Consiliul Dirigent, senator în Parlamentul României (1919), ministru de Finanțe și ad-interim la Industrie și Comerț (decembrie 1919-martie 1920), la Culte și Arte, Industrie și Comerț (noiembrie 1928-martie 1930).

¹⁰ Charles Auguste Philippe de Beauvoir, conte de Saint-Aulaire (n. 1866 – d. 24 septembrie 1954, castelul Malartrie, Perigord) diplomat de carieră al Republicii Franceze la Tunis (1893), în America Latină și la Viena; ministru delegat pe lângă Rezidența Generală a Franței în Maroc (1912-1916), ministru plenipotențiar în România (1916-1920), Spania (1920) și Marea Britanie (1920-1924).

¹¹ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 2.

¹² Emil Mihai Brancovici (n. 1865, Bozovici – d. 1957, București) a obținut diploma de inginer chimist la Nancy (Franța), a devenit profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale din București (1913), s-a alăturat Partidului Național Liberal fiind ales deputat (1926) și senator (1931). În 1951 a fost arestat de autoritățile comuniste.

¹³ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 5.

¹⁴ *Ibidem*, f. 11.

¹⁵ *Ibidem*.

antiromânesc. La „Moldania” veneau des și discutau cu proprietarii tot felul de „intelectuali români cu vederi republicane”¹⁶: frații Nasopol, proprietari, C. Ionescu-Lungu¹⁷, fost președinte al Societății învățătorilor din România, Edy Minvinski, mecanic, Cristescu-Cavaf, președintele Cercului Micilor Patroni și M. Gagolniceanu, avocat.

Marele Cartier General – Secția Informații trimite la DPSG, la începutul lunii februarie 1919, o adresă care conține date că sârbii „demontează toate mașinile stabilimentelor industriale din Banat și le trec în Serbia”¹⁸, mai ales din Reșița și Orșova (motoare și instalațiile șantierului naval). Se solicita de la DPSG să confirme/infirmă aceste date pentru a se interveni contra acestor „acte de samavolnicie”.

Presa centrală și locală află situația reală, erupe și începe să se ocupe serios de problema Banatului, după ce agresivitatea sârbilor la adresa românilor devine din ce în ce mai acută. DPSG, prin Biroul Presei, a început să monitorizeze și presa, căci opinia publică avea o stare de spirit volatilă și oricând erau posibile derapaje sau exagerări, care puteau duce la fapte nedorite și cu consecințe neplăcute. „Banatul” din 7 februarie 1919 publică „Două documente sârbești din Banatul terorizat”, în care preoții din plasa Iam – „cel mai curat românesc din județul Caraș-Severin”¹⁹ – au fost somați ca la serviciile divine să fie pomenit regele Petru al II-lea al Serbiei. „În modul cel mai categoric opresc pomenirea regelui Ferdinand al României cu prilejul slujbelor”, amenința prim-pretorul Teodor Gerdetz. Al doilea document era adresat învățătorilor din Ciuchiciu, care erau chemați imperativ „pentru a depune jurământul de credință Statului sârb. În caz de neaprezentare vei fi destituit și internat”²⁰. A doua zi „Dacia” a publicat „Sârbii din Banat. Un document senzațional”, cu referire la amenințarea învățătorilor și conducătorilor de grădinițe de a depune jurământul de credință pentru Serbia. Autorul, A.B., a menționat că abuzurile continuă și, recent, „au fost deportați încă doi preoți pe care îi cunoșteam și eu. Preotul Irincă Gh. din Căliuc (Caraș-Severin) și preotul I. Petrică din Nicolnitul Mare (Torontal). E o listă, însă, nesfârșită a tuturor celor ce au avut de

---

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ C. Ionescu-Lungu (n. 1862 – d. 16 septembrie 1938, Zilișteanca) a înființat și condus Societatea învățătorilor din România (din 1898), a elaborat manuale școlare și a fost ales deputat la alegerile din 1919.

¹⁸ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 13.

¹⁹ *Ibidem*, f. 16.

²⁰ *Ibidem*.

suferit de pe urma sârbilor”²¹. De asemenea, în pofida amenințărilor, puțini învățători sau educatoare au depus jurământul solicitat și „preferă să sufere cu neștrămutată credință a dreptății ce nu poate întârzia”²².

În aceeași zi, „Izbânda” a inserat o știre – „Chestia Torontalului” – bazată pe un memoriu al lui Take Ionescu²³ înmănat premierului sârb, Nikola Pasici²⁴. Întrebat despre memoriu, ministrul plenipotențiar sârb la București, Pavel Marincovici, a răspuns negativ: „Sunt în stare să afirm că în tot acest timp dl. Pasici n-a primit nici un memoriu din partea dlui Take Ionescu în nici o chestie, deci nici în chestia Banatului”²⁵.

„Dimineața” (10 martie 1919) vine cu două materiale, o corespondență și preluarea unui articol din „Le Temps”. Primul, „Revendicările sârbilor și jugo-slavilor în fața congresului”, prezintă solicitările Belgradului la Paris și propunerile de stabilire a frontierelor cu vecinii. Unele au fost rezolvate, însă altele, „relative la Bulgaria, Banat, Ungaria și Austria, au fost trimise la comisia prezidată de dl. Tardieu, care se ocupă de chestiunile române”²⁶. Sub titlul „Le Temps și chestia Banatului” se arată propunerea ziarului francez de a se ajunge la un numitor comun, bazată pe necesitatea unei apărări româno-sârbe. Astfel, analiza geografică a evidențiat că „regiunea disputată nu are decât un oraș mai de seamă, nici nu are acele bogății miniere care în Silezia sunt cauza conflictului ceho-polon. Totuși, sunt motive adânci care fac pe români și pe sârbi ca să se pasioneze de chestia Banatului”. Anticipând evoluția evenimentelor, „Le Temps” arată de ce este necesar ca Bucureștiul și

---

²¹ *Ibidem*, f. 17.

²² *Ibidem*.

²³ Take Ionescu (n. 13 octombrie 1858, Ploiești – d. 22 iunie 1922, Roma) a intrat în politică alături de Partidul Național Liberal/PNL (1883-1885), apoi a aderat la Partidul Conservator (1891-1908), perioadă în care a fost ministru Cultelor și Instrucțiunii (1891-1895) și ministru de Finanțe (1904-1907). Din 1908 a înființat Partidul Conservator Democrat, cu care a participat la guvernarea conservatoare din 1912-1913, în care a deținut Ministerul de Interne. A fuzionat cu Partidul Conservator Naționalist (octombrie 1916), condus de Nicolae Filipescu și a participat la guvernare, alături de PNL, până la începutul anului 1918, în care a fost ministru fără portofoliu și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Din 19 octombrie 1919, mișcarea s-a denumit Partidul Democrat Unionist, adoptând un program progresist. La alegerile din 1919 s-a abținut, dar în cele din 1920 a obținut 18 mandate parlamentare.

²⁴ Nikola Pasici (n. 1845 – d. 1926) a fost primar al Belgradului (1890-1891 și 1897), prim-ministru al Serbiei (1891-1892, 1904-1905, 1906-1908, 1909-1911 și 1912-1918) și al Regatului sârbo-croato-sloven (1918, 1921-1924 și 1924-1926).

²⁵ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 18.

²⁶ *Ibidem*, f. 19.

Belgradul să se înțeleagă la masa tratativelor: „Românii și slavii de la sud au un interes comun ce întrece totul; au nevoie să trăiască în bună înțelegere între ei. Setea de răzbunare germană, maghiară și bulgară îi pândește pe unii, ca și pe ceilalți. E nevoie de un lung răstimp de pace pentru ca fiecare din aceste două țări să repare relele războiului și să-și organizeze unitatea lor națională. Nu vor avea această pace dacă nu vor rămâne uniți. Astfel, considerațiile strategice aduse de o parte și de alta trec pe al doilea plan”²⁷. Cele două state nu au rivalități istorice sau permanente, ci doar interese comune, așa încât propunerea este „să se facă oarecari jertfe amicitiei”. Pe de altă parte, realitățile politice trebuie să mulțumească populațiile din teritoriul disputat. Dacă nu se ajunge la un acord bilateral, atunci se trece la consultarea locuitorilor, cu mențiunea că decizia nu trebuie influențată de minoritarii din Banat (unguri și germani). Astfel, într-un asemenea caz, trebuie manevrat în așa fel „încât un litigiu între români și sârbi să nu poată fi tranșat de inamicii lor comuni”²⁸.

La jumătatea lunii februarie 1919, „Viitorul”, organul de presă al Partidului Național Liberal, implicit al guvernului, anunță cu litere de-o șchioapă: „Dl. Politis²⁹ confirmă cedarea Torontalului!”. Politis era ministru de externe al Greciei și, într-un interviu, a confirmat că punctul de vedere al lui Take Ionescu era „cedarea Torontalului sârbilor în folosul unei prietenii durabile pe viitor”³⁰. A mai adăugat că, deși în România părerea lui Take Ionescu nu este agreată, acordul bilateral trebuie încheiat „deoarece dezacordul dintre România și Serbia nu poate folosi decât ungușilor și bulgarilor”³¹. Tot cu o preluare vine și „Universul” din 18 februarie 1919, care preia un articol din „Il Tempo” (Italia), cu titlul „Banatul este românesc”: „Pretențiile sârbilor asupra Banatului – ca și, de altfel, în celelalte chestiuni care ne privesc de aproape – se bazează pe calculele exagerate și nu pot rezista nici chiar criticilor celor mai binevoitoare și mai nepărtinitoare. Banatul este teritoriu românesc, care nu se poate dezlipi de soarta Transilvaniei pentru motive istorice, geografice și economice. Ar fi bine ca sârbii să fie mai moderați în chestia Banatului, ținând seamă de

---

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Nikolaus Politis (n. 1872 – d. 1942) diplomat grec, delegat la Conferința de la Londra (1912-1913), director general în Ministerul de Externe (1914), ministru de externe (iunie 1917 – noiembrie 1920), delegat la Liga Națiunilor și ministru plenipotențiar în Franța (1935).

³⁰ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 31.

³¹ *Ibidem*.

cererile românilor și să nu uite că sunt 400.000 români în Valea Timocului, pe când în teritoriile României numai 280.000 sârbi. Sârbii să nu-și facă iluzii că vor găsi peste tot urechi binevoitoare care să le favorizeze aspirațiile lor exagerate”³². „Românimea” traduce la 19 februarie 1919 un articol elvețian: „Journal de Genève și românii din Valea Timocului”. De data aceasta, autorul elvețian laudă libertatea de care se bucură românii din Valea Timocului, ceea ce ar fi „de bun augur pentru românii din Banat, care ar putea fi cedat sârbilor”³³. După ce afirmațiile neadevărate sunt înfierate, finalul din „Românimea” este sublim: „Dar de ce nu se publică în ziarele străine nici un articol în care să se arate că cei 400.000 români din Valea Timocului formează o continuitate a celor din regat, având aceeași limbă, aceleași obiceiuri, aceeași biserică și că locuiesc într-o masă compactă pe o întindere bine determinată de 1200 kmp. Ar trebui să se răspundă cum merită acestui anonim publicist care își bate joc de suferințele și drepturile oamenilor”³⁴.

„Viitorul” revine la subiect, la 20 februarie 1919, și publică două articole. „Banatul. Ce se petrece în această parte a țării” este o analiză amplă, care începe cu manifestațiile de bucurie din zonă la intrarea trupelor franceze, în timp ce ocupanții sârbi se retrag greu și „adună tot din bățătura țăranului”³⁵. Se trece apoi la unguri, care suferă pentru dispariția Imperiului austro-ungar, dar „se adapă încă cu ziarele și pamfletele republicane din Budapesta”. Au apărut organizații de propagandă care promovau restaurația sub cupola bolșevismului dar, de fapt, erau pur și simplu șoviniste, însă fără efectul scontat. Principalele arme ale propagandei maghiare erau ziarele „Înainte” din Timișoara și „Adevărul” din Budapesta, în care se vedeau „zvârcolirile încăpățânate și neputincioase”. Patriotismul bănățean a fost pur și dezinteresat, manifestat practic mai ales prin cererea de unire cu România „fără condițiuni”. Din punct de vedere al resurselor, în Banat se găseau alimente la prețuri reduse, vite, nutreț, însă lipseau petrolul și sarea, care trebuiau aduse din Vechiul Regat. Problema acută era cea a valutei. Cele 35 de bănci cu capital românesc dețineau cam 20 de milioane de coroane, dar „grosul se află, însă, nu la bănci, ci acasă în ciorap”³⁶ și toți ar dori să evite pierderi financiare simțitoare în cazul unei unificări monetare la nivel național. Din punct de vedere politic se intenționa o întinerire a cadrelor

---

³² *Ibidem*, f. 34.

³³ *Ibidem*, f. 37.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, f. 43.

³⁶ *Ibidem*.

care să lupte pentru românizarea industriei și comerțului, iar în Parlament să se prezinte ca un „bloc bănățean”. „Românii și sârbii”, al doilea articol, reprezintă un promo pentru o reglementare pașnică a situației din Banat, cu un istoric al luptelor și suferințelor comune și o prezentare a pericolelor de la granițele celor două state. Interesele arătau că românii și sârbii „vor putea alcătui de la Adriatică la Marea Neagră un zid puternic, care va stăvili toate ambițiile și aspirațiile germano-maghiarilor către sud, vor fi zăgazul de granit împotriva imperialismului economic și cultural al Mittel-Europa și a oricărei tendințe de cucerire și dominație politică în Orient. Noi și sârbii vom veghea în viitor ca visul Berlin – Bagdad să nu reînvie, conștienți fiind că această stafie trufașă a lăcomiei și brutalității teutone n-ar putea să străbată Carpații și Dunărea decât înăbușind existența celor două state”³⁷. Se sconta pe nivelarea asperităților prezente „care turbură armonia bunei vecinătăți. (...) Nu trebuie să creăm din litigiile trecătoare ale prezentului cauze de discordie permanente în viitor. Ambițiile și exuberanța triumfului duc în chip fatal la o exagerare și la o aviditate teritorială care trebuie înlocuită prin cumpătare”. Se aduce în sprijin și părerea presei italiene, care a atras atenția sârbilor că în Valea Timocului se află 400.000 de români, în timp ce sârbii din România sunt cam jumătate. „Viitorul” încheia cu pretențiile legitime și de bun simț pentru conaționali – „școală și biserică românească pentru frații noștri din Timoc sau sudul Serbiei și în schimb vom acorda, firește, aceleași drepturi culturale sârbilor de două ori mai puțini care trăiesc în Banatul românesc”³⁸.

Tot în aceeași zi (20 februarie 2019) „Îndreptarea” a preluat articole din presa maghiară cu tentă antiromânească. Între altele, „Magyar Hirlap” susținea că Banatul este... unguresc: „Un grav bolnav n-ar putea că aibă dureri mai crude, mai sfâșietoare, când ar asculta sentința doctorului, decât noi când citim că d-nii Brătianu și Vesnici se ceartă asupra Banatului, care de o mie de ani e al nostru, carne din carnea noastră, sânge din sângele nostru. Nu putem crede că scumpa și sfânta noastră Timișoară și soarta Banatului nostru va fi hotărâtă fără noi”³⁹. Altă critică aparține cotidianului „Adevărul” (21 februarie 1919) și este adresată premierului Ion I. C. Brătianu pentru tactica de a-l dezavua „prin agenții d-sale”⁴⁰ pe Take Ionescu care, în străinătate, unde a discutat problema Banatului, nu a avut un rol oficial sau mandat de la executiv. Ziarul de stânga considera că, dacă

---

³⁷ *Ibidem*, f. 44.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, f. 45.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 46.

Take Ionescu ar fi avut o însărcinare oficială, „ar fi putut, cu certitudine, dobândi o soluție mai favorabilă în chestia Banatului printr-un perfect și amical acord cu Serbia”⁴¹.

„Banatul nostru după documente ungurești” („România” din 23 februarie 1919) prezintă un istoric al regiunii prezentat de Zenovie Păcleșan, „un foarte erudit și muncitor, dar nezmotos, istoric al Ardealului”⁴². În Evul Mediu, potrivit documentelor aflate la Budapesta, „românii aveau o covârșitoare majoritate și o situație și organizare superioare tuturor celorlalți români din cuprinsul regatului ungar, până în vechiul comitat Cuvin ce cuprindea întreg sudul Banatului”. Suferințele au început o dată cu venirea turcilor, care au pustiit regiunea, iar după plecarea lor au fost aduși coloniști sârbi și șvabi. „Atunci sârbii au pus mâna pe biserici și prin ele au început apoi o acțiune de sârbizare în Banat, întinzându-se până prin Bihor. Grație revoluției de la 1848 românii au scăpat de pericolul sârb și și-au creat două episcopii românești, la Arad și Caransebeș, nemaivând de atunci de suportat alt jug decât pe cel unguresc”⁴³, menționează, între altele, articolul.

La 27 februarie 1919 „Dimineața” reia un text din „Le Temps” cu titlul „Chestia Banatului. Ce spune presa franceză”, care începe cu un ușor umor involuntar: „În momentul când un ușor diferend pare să se fi ivit între sârbi și români relativ la Banatul Temeșvarului, pe care tratatul din 1916 dintre România și Întelegerere îl acordase românilor, e interesant de fixat revendicările pe care România le-ar putea avea asupra țărmlui drept al Dunării dacă principiul wilsonian al drepturilor popoarelor de a dispune de ele înșile ar trebui să fie aplicat întocmai”⁴⁴ (sic!). Articolul arată, pe scurt, rezultatul cercetărilor etnografice efectuate înainte de Primul Război Mondial de diferiți specialiști străini, care au observat întinderea românilor la sud de Dunăre. În Serbia etnicul românesc „se întinde pe râul Morava până la cursul superior al Timocului și actuala frontieră bulgaro-sârbă. De altfel, de la izvoarele Timocului se găsesc pe hărțile actuale nume care sunt românești (Vlascoselu, Periș etc.). După profesorul Weygand, întreg teritoriul mărginit la nord și la est de Dunăre, de Vidin și Dobra, la vest și la sud de orașele Ljubanista, Cereanonic, Krivelj, Duboșani și hono este locuit de români, în afară de o mică insulă împrejurul Negotinului. Stabilirea acestor elemente datează din secolul al XV-lea. După statisticile cele mai recente stabilite de străini, se poate socoti la 250.000 numărul românilor

---

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f. 51.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 52.

care locuiesc în aceste regiuni”⁴⁵. În acest condiții, românii doresc ca graniță naturală Dunărea, iar sârbii să nu mai reclame cei 250.000 de conaționali din Banat.

Un larg interviu este realizat de Corvin Petrescu⁴⁶, redactor la „Acțiunea Română” (25 februarie 1919) cu avocatul Victor Biberea, unul din liderii bănățeni și fost voluntar în armata română, publicat sub titlul „Ce se petrece în Banat”. Prima problemă era evacuarea sârbilor (aflată în curs) dar, culmea, înlocuiți cu jandarmi și notari... unguri. „De săptămâni întregi curge sânge românesc nevinovat, vărsat de jandarmii unguri și soldați sârbi, în județele Timișului, Toronatulului și Caraș-Severinului”⁴⁷, a spus Biberea. Culmea era că sârbii au numit un prefect al comitatelor Timiș și Caraș-Severin în persoana lui Filippon Martin (sârb, dar român după mamă), un subprefect – Reinhold Hegen din Vârșeț (șvab maghiarizat, dar renegat de comunitatea șvabă; înainte de Primul Război Mondial a colaborat politic cu românii și sârbii contra candidaților unguri) și primar în Timișoara pe Jivanovici. Intervievatul afirmă clar că „până în zilele acestea n-am auzit vorbindu-se de Banatul sârbesc, cu toate că l-am cutureierat din Dunăre până la Mureș și de la Tisa până în poalele Carpaților”, iar împărțirea regiunii ar duce la o dezorganizare economică. Avansează ca interes al sârbilor bogățiile regiunii, deși câmpia este „grânarul Ardealului”, iar munții cu resurse sunt importanți pentru dezvoltarea industriei române din viitor. Avocatul încheie cu expunerea că românii din Transilvania au putut să se adune și să arate „pângărirea demnității neamului de către hoardele turanice”, apoi au mers la Paris și au luptat pentru a avea o frontieră etnică corectă. Banatul, în schimb, „se găsește sub administrație străină și în

---

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Corvin Petrescu (n. 22 decembrie 1885, Rm-Vâlcea – d.?) a urmat studii secundare și superioare în Franța și Elveția, absolvind Dreptul. Din 1906 este redactor la „Patriotul”, „L'indépendance roumaine”, „La Roumanie”, „Adevărul” și „Acțiunea Română”; corespondent al publicației „Les Annales de Genève”. A publicat: *Albumul Corpurilor Legiuitoare* (ed.), București, 1910; *Istoricul Administrației din România 1830-1911*, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, București, 1911; *Istoricul Industriei și Comerțului din România 1912*, București, 1912; *Istoricul campaniei militare din anul 1913*, Tipografia Jockey-Club, Ion C. Văcărescu, București 1914; *Omul dezastrului*, Iași, 1918; *Alb și negru (Caleidoscop politic)*, Tipografiile Române Unite, București, 1925; *Opera Partidului Național-Liberal*, Tipografiile Române Unite, București, 1925; *Ce-a făcut Partidul Național Liberal de la întemeierea lui și până astăzi. 1848-1927*, Imprimeriile „Independența”, București, 1927; *De ce sunt Național-Liberal? Crezul meu*, Imprimeriile „Independența”, București, f.a.

⁴⁷ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 53.

imposibilitate de a-și spune durerea și revolta”⁴⁸, a încheiat Biberea, care va fi ales deputat în primul Parlament al României Mari.

„Ce e cu Torontalul? Ultimele 4 ipoteze și soluții”, titrează „România” la 26 februarie 1919. Cele patru ipoteze erau: 1) Torontalul să revină României în totalitate, „cum se și cuvine după toate drepturile”⁴⁹; 2) să se împartă regiunea între români și sârbi; 3) să se împartă regiunea între români, sârbi și unguri (românii nord-estul, ungurii nord-vestul, iar sârbi sudul); 4) o autonomie completă a Torontalului și Timocului, „sugerată de amicii sârbilor și ai ungarilor”. Evoluția tratativelor de la Paris, în comisia condusă de Andre Tardieu pentru delimitarea frontierelor, se părea că înclină în favoarea pretențiilor sârbe. Lucrurile s-au modificat în favoarea Bucureștiului după sosirea reginei Maria la Paris și discuțiile purtate de aceasta cu unii din împărțitorii dreptății. Totuși, persista „enervarea surdă” pe baza zvonului că Torontalul va fi parcelat cu vecinii.

Correspondentul special din Lugoj al ziarului „Dimineața” a trimis materialul „Situația din Banat”, care vede lumina tiparului la 27 februarie 1919. Ziaristul a mers cu trenul de la Deva la Lugoj, ocazie cu care a aflat situația din zonă în cursul unei discuții cu „un medic tânăr și vibrant”⁵⁰, Andrei. Sârbi au ajuns în Banat „fără nici un gând de cucerire” în timp ce urmăreau trupele austro-germane în retragere. Ba chiar strigau „Trăiască România Mare!” și nu doreau să rămână decât până la sosirea armatei române. „Dar apoi, luând contact cu singuraticii sârbi din centrele românești și cu agitatorii de profesie de prin coloniile sârbești din Torontal și Timiș, aliații noștri au prins poftă de bogățiile mari ale acestui ținut din veci românesc și s-au declarat gata să facă orice pentru dobândirea acestei țări frumoase”, a spus Andrei. Au dezarmat gărzile organizate de români, au dat jos tricolorul românesc de pe clădiri și l-au impus pe regele Petru al Serbiei ca suveran. Au început cu amenințări, au trecut la bătăi, arestări, jafuri sub formă de amenzi și confiscări. Până și șvabii (23% din populația Banatului), pașnici și apolitici, „manifestă azi în mod hotărât și unanim o ură adâncă față de sârbi și se declară pentru unirea cu România Mare”. La auzul zvonurilor că Torontalul va fi tranșat românii de acolo și-au exprimat „uimirea și indignarea că s-a putut ajunge la un asemenea gând monstruos”. Afirmau că din cei 180.000 de sârbi jumătate sunt români sârbizați „cel puțin cu numele, a căror conștiință, însă, e azi ca și a noastră”. Speranțele

---

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 54.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 55.

tuturor, bănăţeni și torontali, se îndreptau, deopotrivă, spre Paris, Sibiu și București, dorind o unitate a teritoriului în granițele naturale românești. Considerau că „ultimul reazem pentru supremul efort de biruință suntem numai noi, căci dacă prin noi înșine nu ne vom salva, atunci putem pieri cu toții”⁵¹.

În ultima zi a lunii februarie 1919 două publicații s-au aplecat asupra spinoasei probleme. „Românimea”, cu „Românii din Valea Timocului”, prezintă datele conținute în broșura avocatului N. I. Popilian, „Date asupra românilor din Serbia și Peninsula Balcanică (observații și note din timpul captivității)”. Această broșură era o conferință susținută la 9 februarie 1919 la Cercul de studii al Partidului Conservator-Democrat din Dolj, însă autorul a abordat problema încă de la finalul secolului al XIX-lea⁵². Articolul a preluat capitolul despre „adevăratul Cadrilater românesc”⁵³, care trebuia revendicat și se întindea între Negotin- Niș-Pirot-Vidin, cu extindere până la Valea Moraviei, deoarece avea o populație curat românească de 400.000 de locuitori. Acești români erau supuși la tot felul de vexațiuni de sârbi și bulgari, cu scopul de a fi forțați să se slavizeze sau să plece unde or vedea cu ochii. „Banatul” erupe cu un titlul incendiar, „Sârbii refuză să evacueze Banatul”, pentru că mențin liniile ferate Timișoara-Orșova și Timișoara-Baziaș, vestul județului Caraș-Severin (cu Reșița, Bocșa, Anina și Oravița) și teritoriul până la Tisa. Date neconfirmate atestau că, în loc să se retragă, sârbii au adus Divizia de Morava (comandant general Gruici) în zonă inflamând starea de spirit a românilor. Ziarul de limbă germană „Lugoser Zeitung” a menționat că șvabii doresc „ca integritatea geografică a Banatului să fie menținută și în viitor”, ceea ce, în opinia celor de la „Banatul”, însemna aderarea acestei comunități la punctul de vedere românesc. Sârbii, la rândul lor, considerau că minoritarii germani sunt de partea lor, așa că tergiversau evacuarea regiunii în speranța acumulării unui capital de simpatie majoritar.

Începutul lunii martie 1919 este inaugurat de „Viitorul” care, la 1 și 3 ale lunii, analizează evoluțiile din regiune. „Ce se petrece în Banat” începe cu dezamăgirea că sârbii nu se retrag, iar populația „se zvârcolește încă sub baioneta jandarmului și dragostea comitagiilor”⁵⁴. Se arăta cum domnește armonia între sârbi și unguri, deși Belgradul ar trebui să vadă că fostul

---

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Pentru mai multe detalii, a se consulta: N. I. Popilian, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1885.

⁵³ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 56.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 59.

imperiu dualist opresor nu mai are Ardealul și nici ieșire la mare, așa că nu caută decât să baze zâzanie între statele successorale, doar, doar o mai câștiga ceva. Mai mult, la 21 februarie 1919 Serbia a declarat anexate județele Timiș și Torontal și, în perspectiva unui plebiscit în Banat, „șvabii au ajuns răsfățații lor”. Dar șvabii au văzut cu ochii lor abuzurile sârbe și la minele Steier-Anina s-au aliat cu muncitorii români, au declarat grevă și i-au alungat pe militarii ocupanți veniți să-i reprime. În Caransebeș și Lugoj, după implozia Imperiului austro-ungar, presa de limbă germană a inserat articole de adeziune la România Mare, considerată o țară cu mai multe perspective de dezvoltare a comunității minoritare. Articolul din „Viitorul” pune în discuție, între altele, și calitatea de naționalist, mai ales după ce doi români, Budrea și Șieghescu, au întinat această virtute: „E o rușine astăzi să te numești naționalist, fiindcă toți renegații, toți care până mai ieri au semnat la circulări și declarații de fidelitate, veștejind acțiunea României, au devenit peste noapte, ca prin minune, buni români. Să fie aceasta o trezire la conștiința națională?”⁵⁵. Următorul articol se numește „Pentru ce România pretinde întregul Banat” și se bazează pe broșura profesorului Gheorghe G. Mironescu de la Facultatea de Drept din Capitală, intitulată „Le problème du Banat”⁵⁶, în care cel mai important aspect îl reprezintă cel al populației: „1) Românii au majoritatea absolută ca populație în jumătate din Banat. În Banatul întreg ei au o majoritate relativă care, după statisticile religioase, se ridică la 39%. Sârbii însă n-au majoritate absolută în niciuna din regiunile Banatului. Într-un singur departament ei n-au decât o majoritate relativă de 32%”⁵⁷. Urmează apoi alte două puncte, iar în final se menționează că guvernul român a făcut „importante renunțări” la frontierele cu Serbia, Bulgaria, Ucraina și Ungaria sacrificând un milion de conaționali „numai în interesul păcii mondiale”⁵⁸.

„Românimea” (3 februarie 1919) revine pe larg cu „Chestiunea Banatului. Spulberarea completă a tezei sârbești”. Practic, se publică răspunsurile lui Dimitrie Onciul⁵⁹ și Ioan C. Grădișteanu⁶⁰ la o broșură

---

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Publicată la Editions Ernest Leroux, Paris, 1919.

⁵⁷ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 61.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Dimitrie Onciul (n. 26 octombrie 1856, Straja – d. 20 martie 1923, București) a urmat studii la Cernăuți și Viena, doctor în filozofie (1884), profesor la Universitatea din București, director al Arhivelor Statului (1900-1923), membru și președinte al Academiei Române (1920-1923). S-a preocupat de problema originii și continuității românilor pe ambele maluri ale Dunării, combătând teoriile imigraționiste.

anonimă în limba franceză care susținea pretențiile Belgradului asupra Banatului. Aceeași publicație anunță peste cinci zile, pe scurt, că discuțiile de la Paris nu au evoluat, însă susține rezistența împotriva secesiunii și încheie împăciuitoare: „Noi tot mai păstrăm, însă, speranța că la urma urmei sârbii vor înțelege greșeala ce o fac prin insistența lor și vor renunța la încăpățânarea lor absurdă”⁶¹.

La 9 martie 1919 „Renașterea Română” a aflat că delegații sârbi insistă pe lângă marile puteri pentru un plebiscit în Banat, plus Biserica Albă și Vidin, în caz contrar amenințând că „vor părăsi ostentativ Parisul”⁶². Ziarul constată că acest lucru se datorează americanilor, care nu sunt de acord cu sistemul european al compromisurilor, ci au pretenția ca dreptatea să fie deplină și echitabilă. „Românimea” îi ține isonul în aceeași zi („Chestia Banatului. Cine au făcut adevăratele sacrificii?”), cu un interviu luat lui Ioan C. Grădișteanu, care a comparat sacrificiile evocate de sârbi în război cu cele ale românilor. În opinia omului politic, „noi am renunțat la toată starea înfloritoare pe care o aveam în 1916 și nu am vrut să ținem seama de perspectivele ce le aveam, menținându-ne intactă armata și așteptând să vedem de partea cui va atârna mai greu balanța. Noi am avut încredere în aliații noștri și în sfintele principii pe care le urmăreau și am intrat în groaznicul măcel de bunăvoie. Sârbii au intrat în război nu ca să-și îndeplinească idealul național, nu ca să-și arate dorința ce o aveau în sufletul lor de a deveni liberi și a se uni cu frații lor, ci pentru că au fost târați în el, luptând numai pentru a-și salva țărișoara lor. Iată de ce azi pretențiile lor trebuie să fie mult mai mici, iar la baza pretențiilor lor să aibă în primul rând modestia”⁶³.

Sub titlul „Scrisori din Lugoj”, ziarul „Renașterea Română” din 10 martie 1919 prezintă situația din oraș („ca și când Banatul ar aparține tot Coroanei Sfântului Ștefan”⁶⁴), iar între propagandiștii maghiari de marcă se numără și un renegat român, Urzika György, care se recomanda social-democrat. Apoi, un fake news tipic maghiar, după un tipar clasic, lansa știri

---

⁶⁰ Ioan C. Grădișteanu (n. 12 august 1861, București – d. 29 decembrie 1930, București) a urmat studii de drept și doctoratul la Paris, revine în țară și intră în magistratură (1893), se înscrie în Partidul Conservator, este numit ministrul Lucrărilor Publice (ianuarie 1900-februarie 1901 și decembrie 1904-martie 1907) și ales președintele Societății de Cultură Macedo-Română.

⁶¹ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 67.

⁶² *Ibidem*, f. 70.

⁶³ *Ibidem*, f. 73.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 75.

antiromânești. Ungurii au înființat o agenție telegrafică în Elveția (a șasea în străinătate), denumită Schweizer Telegrafien-Information, care a declanșat în Germania și Franța campanii de știri care nu aveau nimic comun cu realitatea. Între altele, agenția a anunțat că sârbii au primit ordin să evacueze Timișoara și Caraș-Severin „spre a fi predate iarăși maghiarilor”⁶⁵. Cauza o reprezenta campania socialiștilor francezi la Conferința de Pace, care doreau retragerea armatelor sârbe și române din teritoriile ocupate și păstrarea integrității Ungariei.

Un interviu cu șeful executivului sârb, Stojan Protici⁶⁶, apărut în „Time” este preluat de „Dimineața” (10 martie 1919) cu titlul „Declarațiile primului ministru sârb în chestia Banatului”. Protici este diplomat și spune că frontierele vor fi fixate „după principiile stabilite”⁶⁷, dar nu le menționează punctual. Apoi își susține teza că în vestul Banatului superioritatea sârbilor „a rezistat tuturor eforturilor făcute de germani și maghiari în secolul XVIII și XIX pentru a respinge pe sârbi peste Dunăre și să împlante în locul lor colonii germane, maghiare și chiar românești”. Invocă și faptul că ei au șase episcopi și 11 mănăstiri, pe când românii nu au nimic, „nici o amintire istorică”. Autorul interviului menționează, totuși, că acest argument religios este relativ și incorect. „Sârbii erau protejați de Habsburgi și li s-a încredințat distrugerea românilor”, așa încât trei milioane de români nu aveau nici un episcop, iar 200.000 de sârbi aveau șase! Abia din 1865, prin strădania și viziunea mitropolitului Andrei Șaguna, biserica ortodoxă română a fost reorganizată, dar nu prin episcopii, ci prin „numărul preoților instruiți, care sunt gloria Transilvaniei și Banatului”. În plus, românii nu au fost colonizați în Banat, pe când sârbii da, atât de unguri, cât și de Habsburgi. În încheiere, autorul a avansat ideea înființării unei confederații balcanice, care ar face viitorul mai bun, dar fără implicarea germanilor sau maghiarilor.

La jumătatea lunii martie 1919 agentul de siguranță nr. 360 revine cu date despre monitorizarea sârbilor din Ploiești. În ultima perioadă, Paul Tancovici și frații Obrenovici „au încetat cu desăvârșire orice întâlnire de adunări”⁶⁸ (*sic!*), dar și voiajuri prin țară. De asemenea, nici străini suspecti nu au mai fost văzuți prin urbe, dar monitorizarea comunității sârbe rămânea în atenția agentului.

---

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Stojan Protici (n. 1857 – d. 1923) a fost deputat din 1887, ministru de Interne (1912), de Finanțe (1916) și premier (decembrie 1918-august 1919 și februarie-mai 1920).

⁶⁷ ANIC, fond DGP, dosar 8/1919, f. 76.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 85.

O știre scurtă este inserată la 23 martie 1919 în „Dimineața”: „Comisiunea americană în Banat”. O delegație condusă de Goodwin și Davison a sosit la Timișoara pentru a se convinge de situația reală, a discutat cu oficiali civili, militari și religioși sârbi, francezi, români, șvabi și unguri. Până la urmă s-au convins „că românii au majoritatea”⁶⁹ și s-au întors la Paris cu tot cu constatări. În aceeași zi, „Patria” prezintă punctul de vedere al lui Ioan C. Grădișteanu despre divergențele româno-sârbe. Teza este identică cu cea publicată în urmă cu câteva zile, adică Serbia a intrat în război obligată, pe când România „de buna ei voie alăturându-se actualilor ei aliați”⁷⁰.

În ultima zi a lunii martie 1919 DPSG a întocmit o revistă a presei din Bulgaria, care a abordat și chestiunile frontaliere nesoluționate. Ziarul „Zaria” a publicat știrea că, la Paris, comisia pentru stabilirea granițelor și-a încheiat lucrările. Aceasta a recomandat României și Serbiei să rezolve pașnic problema Banatului și Timișoarei, dar a oferit Belgradului „cea mai mare parte din Torontal. Aspirațiile române au fost ciuntite”⁷¹, a încheiat articolul bulgar. Întregul material de presă a fost înaintat ministrului de Interne și primului-ministru, pentru a fi informați cu privire la trendul presei bulgare față de România.

Astfel, primele trei luni ale anului 1919 au fost marcate de acutizarea diferendului româno-sârb privind Banatul. Belgradul a luat ofensiva și a ocupat o mare parte din regiune, însă deznodământul se afla la Paris, unde delegații celor două state își pledau cauza cu îndârjire în fața marilor puteri cu interese generale.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției.

Berthelot, General Henri, *Jurnal și Corespondență 1916-1919* (traducere din limba franceză de Oltița Cântec), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

Generalul H. M. Berthelot 80 de ani după Misiunea Franceză în România 15-16 octombrie 1996, București, Editura Universității din București, 1996.

---

⁶⁹ *Ibidem*, f. 87.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 86.

⁷¹ *Ibidem*, f. 89.

Grandhomme, Jean-Noel, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, Vincennes, SHAT, 1999.

Munteanu Ioan, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba-Iulia*, Timișoara, Editura Partoș, 2018.

Popilian, N. I., *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1885.

Preda, Dumitru (coord.), Moghior, Neculai, Velter, Tiberiu, *Berthelot și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

Râmneanțu, Vasile, *Istoria relațiilor româno-iugoslave în perioada interbelică*, Editura Mirton, Timișoara, 2007.

Prima Enciclopedie a României Mari: „Minerva” – 90 de ani de la apariție

The First Encyclopaedia of Great Romania: ‘Minerva’ – 90 Years from Its First Print

Ioana NISTOR,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”

Abstract

The study analyses the historical and cultural importance of ‘Minerva. The Romanian Encyclopaedia’, printed in 1929, in Cluj-Napoca. The work opens the path to the Romanian encyclopaedism, presenting a thorough and rigours vision to the human culture and history. The encyclopaedia also represents a true history lesson by presenting the Romanian state in its natural historical borders, included in the framework of global culture. The present research focuses on identifying the difficulties and challenges of the first Romanian encyclopaedia, designed to promote the cultural progress of the Romanian people, and that was considered by Nicolae Iorga as a work jubilee of great significance.

Keywords: ‘Minerva’, first Romanian Encyclopaedia, culture, progress, newspapers.

Cuvinte-cheie: „Minerva”, prima enciclopedie românească, cultură, progres, periodice.

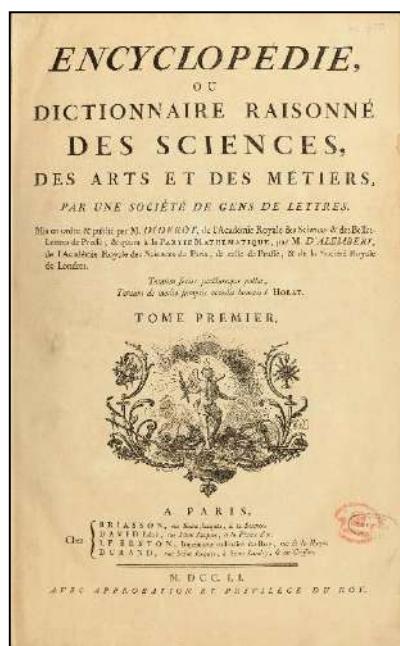
Introducere

„*Exegi monumentum aere perennius.*” „Am desăvârșit un monument mai trainic decât bronzul”, afirma Horațiu în „Ode”,¹ exprimând astfel certitudinea poetului că opera sa va supraviețui timpului, sintagmă ce, cu siguranță, poată fi aplicată în literatura enciclopedică, cristalizată ca domeniu distinctiv la începutul epocii moderne, atunci când s-a impus necesitatea ordonării, ierarhizării și sistematizării informației. Tentative firave au existat încă din Antichitatea clasică și Renaștere, însă apariția primelor mari enciclopedii universale s-a produs în secolul al XVIII-lea, în spațiul francez, englez și german.

---

¹ Horațiu, *Ode*, III, 30, 1.

„Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers” („Enciclopedia, sau

dictionarul sistematic al științelor, al artelor și al meseriilor”) reprezintă prima enciclopedie realizată din perspectivă laică, scrisă în spiritului iluminismului, și care a sintetizat cunoștințele, constituind o lucrare editorială considerabilă pentru această perioadă, constituită din 28 volume, publicată în Franța, între anii 1751 și 1772, editori fiind Denis Diderot și Jean le Rond D’Alembert, cu apendice și corecturi și multe ediții ulterioare, fiind un model de inspirație pentru autori din alte țări europene:

Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonnée des sciences, des arts et des métiers, par une Société de gens de

lettres. Mis en ordre & publié par M. Diderot, de l’Académie Royale des Sciences & des Belles-Lettres de Prusse; & quant à la partie mathématique, par M. D’Alembert, de l’Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres. Chez Le Breton, Imprimeur ordinaire du Roy, rue de la Harpe. Chez Durand, rue Saint Jacques, à Saint Landry, & au Griffon. M. DCC. LI. Avec approbation et privilege du roy. Enciclopedia lui Diderot era destinată elitelor intelectuale, însă secolul al XIX-lea a reprezentat o transformare a conceptului de enciclopedie care devine o adevărată „punte”, un adevărat „instrument al cunoașterii” disponibil și pentru amatorii de cunoaștere.²

Istoric, analiză și evidențieri

În temeiul unor cercetări anterioare, evidențiem munca titanică, efortul de elaborare și tipărire a colaboratorilor și coordonatorilor, într-un cuvânt activitatea de pionierat care s-a concretizat într-o prezentare fidelă a cunoștințelor umane, prinzând astfel viața prima lucrare enciclopedică română, ce își propunea să asigure promovarea progresului cultural al

² Saltul veritabil la publicarea lucrărilor monumentale în domeniu s-a realizat la intersecția secolelor al XIX-lea – al XX-lea. Gh. Buzatu, *Marea Enciclopedie a României, pentru România tuturor Românilor*, în „Enciclopedia României”, vol. I, ediția a II-a anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, pp. 4-5.

poporului român, având un caracter „eminamente național”, fiind publicată sub egida Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA): *Enciclopedia Română*, Diaconovich, Corneliu, Tomul I (1898), tomul II (1900), tomul III (1904)³. Majoritar, opera enciclopedică română are ca fundație, ca reper și sursă inestimabilă de informație, literatura enciclopedică europeană, fapt concretizat în Enciclopedia ASTRA și preluat ulterior de toate operele enciclopedice ulterioare.

În anul 1920 s-a constituit ca societate pe acțiuni, „Minerva” Institut de Literatură și Tipografie. Până în anul 1944, a editat 4.218.852 cărți, dintre care 1000 lucrări științifice. Aici s-a tipărit în anul 1929, prima enciclopedie românească „Minerva. Enciclopedie Română”.⁴

Lucrare de referință, „**Minerva. Enciclopedie Română**”,⁵ apărută în anul 1929, reprezintă „cea dintâiu enciclopedie românească, în adevăratul sens al cuvântului”, după cum se afirmă în „Precuvântare”. Pagina de titlu include precizarea că lucrarea include peste 1 000 de fotografii și desene, 100 de hărți alb-negru, 50 de planșe artistice și 10 hărți color. Enciclopedia a fost realizată de un colectiv editorial condus de președinte Alexandru Coriolan Pteancu (doctor în Litere și Filosofie, inspector general al învățământului secundar). Din „comitetul de redacție” al Enciclopediei Române „Minerva” au făcut parte: **Augustin Maior** (inginer, profesor universitar, directorul Institutului de Fizică Teoretică și aplicată al Universității din Cluj); **Romulus Demetrescu** (doctor în filosofie, profesor la Seminarul Pedagogic Universitar din Cluj); **Aurelian Florinescu** (licențiat în matematici și geografie, profesor la Seminarul Pedagogic Universitar, șef de lucrări la Institutul de Geografie al Universității din Cluj); **Sever Pop** (doctor în litere, asistent la Muzeul Limbii Române din Cluj); **Ana Voileanu-Nicoară** (profesoară titulară definitivă la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cluj); maior **Alexandru Cristescu** (din Artilerie); **Ștefan Meteș** (director al Arhivelor Statului din Cluj, membru corespondent al Academiei Române); dr. **Valeriu L. Bologa** (docent universitar, director suplinitor al Institutului de Istoria Medicinii și Farmaciei de la Universitatea din Cluj); **Victor Lațiu** (doctor în științe, profesor la Seminarul Pedagogic Universitar, șef de lucrări la Institutul de

---

³ Ioana Nistor, *Drumul către chintesența culturii românești: „Enciclopedia Română” – 120 de ani de la apariție* în „Analele Aradului. Supliment. 100 de ani de la Marea Unire”, anul IV, nr. 4, 2018, pp. 390-403.

⁴ *Arhiva Minerva – Catalogul cărților*. <http://minerva.org.ro/ro/carti/>

⁵ *Minerva. Enciclopedie Română*, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, Cluj, 1929.

Mineralogie al Universității din Cluj); **Septimiu Popa** (preot, profesor secundar, publicist); **Ion Mușlea** (doctor în Litere, bibliotecar la Biblioteca Universității din Cluj); dr. **Petru B. Cîrlea** (secretar general al Comitetului Reg. F.S.S.R. Cluj).

În „**Precuvântare**” este menționat și faptul că Enciclopedia se dorea a fi „un pios omagiu adus de colaboratori și de editură sforțurilor făcute de către acei ce s-au jertfit ori au luptat pentru reîntregirea neamului – acum când are loc la Alba Iulia sărbătorirea unui deceniu de la înfăptuirea acestui act măreț”. De asemenea, volumul enciclopediștilor clujeni conținea articole relativ bogat informate, în special în domeniul istoriei și literaturii române,⁶ având obiectivul de „a aduce un folos nemărginit și să fie călăuza oricărui cititor care va deschide-o”, deoarece autorii au încercat să ofere „o înfățișare mai largă chestiunilor de actualitate, deaceea rezultatele culturii contemporane și moderne au găsit o dezvoltare mai mare”. Iar oficiosul arădean „Biserica și Școala”⁷ observa că „chestiunile de actualitate” și „rezultatele culturii contemporane și moderne” din domeniul științelor, artelor, tehnicii și filosofiei sunt incluse și tratate „pentru întâia oară în românește”, alături de „trecutul istoric și cultural al tuturor popoarelor lumii”. Ulterior, lucrarea clujeană a fost utilizată ca sursă de informare, inclusiv în anul 1940, la documentarea Enciclopediei „Cugetarea” de Lucian Predescu⁸.

Încă din anul 1925, revista „**Societatea de mâine**”, din al cărui comitet de redacție făcea parte și Vasile Goldiș⁹, prezentând eforturilor

---

⁶ Intrările referitoare la scriitori includ „pe lângă datele biografice și bibliografia lucrărilor, uneori fiind menționată și situația manuscriselor lor. De altfel, redactor pentru literatură română a fost Romulus Demetrescu care a prezentat nu numai titlurile operelor scriitorilor importanți, ci și scurte note critice”. Vasile Bahnaru, *Cercetări și realizări enciclopedice în spațiul românesc (I)*, în „Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice”, Chișinău, nr. 2 (9), 2015, pp. 48-63.

⁷ *Biserica și Școala*, Arad, anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929, p. 5.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/44209/1/BCUCLUJ_FP_279232_1929_053_028.pdf

⁸ *Ibidem*.

⁹ Comitetul de „direcție” era compus din: Vasile Goldiș, Dimitrie Gusti, M. Popovici, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, M. Șerban, N. Ghiulea, V. C. Osvadă, Ion Clopoțel. *Societatea de mâine*, anul II, nr. 43, Cluj, 25 octombrie 1925, p. 759.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/9304/1/BCUCLUJ_FP_279802_1925_002_043.pdf

enciclopediștilor italieni de a edita Enciclopedia Treccani¹⁰, aflată „în curs de apariție sub egida unor merituoși specialiști”, recunoaște necesitatea imperativă a unei lucrări de asemenea anvergură și pentru spațiul românesc: „Și e de prisos să repetăm că *ne trebuie o Enciclopedie română!*”.

mâni. Și e de prisos să repetăm că *ne trebuie o Enciclopedie română!*

Revista „Societatea de mâine”,¹¹ în rubrica „Cronici culturale și artistice”, publica în anul 1929, anunțul privind apariția Enciclopediei „Minerva” care „umple un gol atât de simțit de cultura noastră”, deoarece „dela încercarea în cadre restrânse, dar atât de temeinică” a Enciclopediei lui Cornel Diaconovici, editată inițial în fascicule și ulterior în cele 3 volume, și având în vedere „uriașa desvoltare pe care a luat-o de atunci încoace cultura românească, nimeni nu s-a gândit să scoată la lumină o operă atât de utilă”. Inedită este afirmația cronicarului care afirmă: „Dacă bătrânii nu au putut însă până acum să ne dea această operă, s-au unit tinerii”. În condițiile financiare precare ale societății anilor 30, meritul și efortul editării unei enciclopedii după ce România a devenit stat independent și unitar, nu a aparținut unei edituri românești, ci, după cum afirmă răsplat gazetarilor clujeni, „marele merit al realizării ei” îl are editura ungiurească „Minerva”, care a avut curajul în criza de numerar în care ne zbatem. Fapta ei este o aspră muștrare pentru tembelismul editurilor noastre”.

¹⁰ Este vorba de lucrarea coordonată de Gentile Giovanni, *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*. Roma, Istituto Giovanni Treccani, 1929-1939. URL: <http://www.worldcat.org/oclc/895427765>.

¹¹ *Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, anul VI, nr. 22-24, 1-15 decembrie 1929, p. 332. http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/societateademaine/pdf/BCUCLUJ_FP_279802_1929_006_022_024.pdf

SOCIETATEA DE MAINE

REVISTĂ BILUNARĂ PENTRU PROBLEME SOCIALE ȘI ECONOMICE

Anul VI

N-rele

92-94

Cultura, cultura va scăpa pe Români și cultura
numai națională poate fi. A. Popiu Ilarianu

Un

exemplar:

Lei 30

C L U J, 1-15 Decembrie 1929

Enciclopedia Minerva lansată de curând pe piață umple un gol atât de simțit de cultura noastră. Dela încercarea în cadre restrânse, dar atât de temeinică, a lui Diaconovich, cu toată uriașa dezvoltare pe care a luat-o de atunci încoace cultura românească, nimeni nu s'a gândit să scoată la lumină o operă atât de utilă. Casele de editură abia acum îndrăznesc să croiască planuri mari, iar savanții sunt cei mai greu de prins într'o colaborare dintre toți savanții din lume. După întregirea statului se simțea tot mai mult lipsa unei astfel de lucrări care să dea înainte de toate o icoană sumară a spiritului și a lucrurilor românești apoi a progresului actual al cunoștințelor omenesti. Dacă bătrânii nu au putut însă până acum să ne dea această operă, s'au unit tinerii. Marele merit al realizării ei îl are editura ungurească „Minerva”, care a avut curajul în criza de numerar în care ne zbatem. Fapta ei este o aspră mustrare pentru tembelismul editurilor noastre.

Se găsesc cu siguranță și lipsuri destule în această Enciclopedie; ele sunt inevitabile unei lucrări de această natură, mai ales când ea nu mai are altele românești după care să se orienteze. Credem însă că la a doua ediție ele vor fi îndreptate.

Enciclopedia are meritul de a fi apărut întâia.

Spiritul de organizare al Ardealului s'a dovedit și de astădată superior.
Cronicar

În noiembrie 1929, revista „**Observatorul**”¹² din Beiuș semnală și ea apariția Enciclopediei „Minerva”, precizând că bogăția informațiilor incluse motivează prețul de 1500 de lei și faptul că prima ediție a fost

¹² *Observatorul*, Beiuș, anul II, nr. 7, p. 388.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/50655/1/BCUCLUJ_FP_279730_1929_002_007.pdf

epuizată, însă „așteptăm cu dor Minerva a doua și o vom primi cu o simpatie și mai mare”.

Minerva. Enciclopedie Română
Cluj 1929, Editura comitetului de Redacție ----- cu peste 1000 clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice (și frumos legat). Are 978 de pagini: fiecare cu trei coloane de 89 de linii, ceace reprezintă aproximativ (cerem precizarea celor informați) 9 pagini din cărțile comune. „Minerva” ne-ar da așa echivalentul de 8.000 de pagini ordinate; deci prețul său de 1500 de lei e întradevăr moderat. Primul tiraj de 5.000 exemplare epuizându-se în timpul redacției, s'a început numai decât al doilea tiraj; tot atunci se va trimite la fiecare abonat *Errata*, după ce tot materialul va fi riguros controlat.

Beiuș. Anul II. No. 7. Novembrie 1929.

Revista „Societatea de mâine”¹³ publică în anul 1930, sub titlul „Mare eveniment cultural”, anunțul privind apariția enciclopediei ce este realizată „într-o execuție tehnică superbă”, având „titlul pe scoarță cu aur veritabil, 1000 pagini cu caracter nonpareille, având și trei coloane pe

¹³ *Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, anul VII, nr. 8-9, 15 aprilie-1 mai 1930, p. 146. <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/9409>

pagina”. Se precizează că enciclopedia cuprinde aproximativ 40.000 articole, însoțite de „un mare număr de hărți, planșe, clișee și statistici”. Informația de tip enciclopedic acoperă „toate domeniile științei umane, atât streine cât și cele românești, dar mai ales acestea din urmă – interesând îndeosebi țara noastră – au fost bogat și pe larg tratate”.

SOCIETATEA DE MÂINE		
<p>Director: ION CLOPOȚEL</p> <p>Redacția și administrația: CLUJ, Piața Unirii 8</p> <p>Apare la 1 și 15 ale fiecărei luni</p> <p>Un exemplar dublu: 30 lei</p>	<p>Anul VII</p> <p>15 Aprilie—1 Mai 1930</p> <p>No 8—9</p>	<p>Abonament anual:</p> <p>Autorități, birouri, băne: 1500 L</p> <p>Socități culturale, școli: 1000 L</p> <p>Liber-profesioniști: 600 L</p> <p>Funcționari, preoți, studenți: 500 L</p> <p>In străinătate: dublu</p> <p>Abonamentele se plătesc anticipat</p>
<p>MARE EVENIMENT CULTURAL</p> <p><i>A apărut</i></p> <p><i>Enciclopedia Română Minerva</i></p>		
<p><i>Int'o execuție tehnică superbă, legată în pânză, titlul pe scoartă cu aur veritabil, 1000 pagini cu caracter noupareille având și 1200 coloane pe pagina. Enciclopedia cuprinde: aproximativ 40.000 de articole, un mare număr de hărți, planșe, clișee și statistici. Materialul elaborat e din toate domeniile științei umane, atât streine cât și cele românești, dar mai ales acestea din urmă — interesând îndeosebi țara noastră — au fost bogat și pe larg tratate.</i></p> <p><i>Volumul costă 1600 Lei pentru acei cari o plătesc odată și 1800 Lei pentru acei cari o plătesc în rate lunare à 300 Lei.</i></p>		
<p><i>Ediția primă s'a epuizat, ediția revăzută a apărut!!</i></p>		
<p><i>// Administrația: C L U J, Călea Regele Ferdinand No. 18. //</i></p>		

Anunțul vizează cititorii interesați de cea de-a doua ediție (1930), deoarece „Ediția primă s-a epuizat”, fapt confirmat și consemnat în Enciclopedia Minerva – „Epilog”, prin care Comitetul de Redacție anunță faptul că primul tiraj a fost de 5.000 exemplare, fiind „epuizat în timpul redactării”.¹⁴

La 9 iunie 1929, ziarul „**Românul**”¹⁵ din Arad, publică la pagina 3, un articol semnat de I. Ardelean, articol ce evidențiază utilitatea unei lucrări enciclopedice în cultura unei națiuni, fiind „o bună călăuză” menită să ghideze pe cei interesați „prin vastele domenii ale literaturii, artei, științei și istoriei universale”. Autorul recunoaște existența lucrărilor enciclopedice la nivel european, iar „piața românească este năpădită și azi de produsele tipografice franceze, germane și fără tăgadă, maghiare”, ca sursă de culturalizare a românului deoarece „este ceva înbucurător că Românul se adapă din izvoarele culturale ale popoarelor cari, din acest punct de vedere ne premerg”, determinând astfel necesitatea apariției unui „adevărat și valoros dicționar cultural”, „asemănătoare Lareusse-ului francez”, înglobând „toate domeniile științifice, filozofice, artistice și tehnice” și cu girul comitetului de redacție ai cărui membri prezintă o „competință în materie științifică” incontestabilă, fiind astfel „o puternică garanție că Enciclopedia Română „Minerva” [...] va fi o operă de mare valoare culturală” și va fonda „o solidă bază pentru o enciclopedie universală ca cea începută de marele Hajdeu”.

¹⁴ *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj-Napoca, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, 1929.

¹⁵ *Românul*, Arad, anul XIV, nr. 24, p. 3.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/16873/1/BCUCLUJ_FP_P2581_1929_014_0024.pdf

Inercarea, laudabilă s'a făcut la Cluj. O mână de oameni, nu numai inimoși, dar și competenți și au luat greuă sarcină de o scoală o enciclopedia Românească, asemănătoare Larousse-ului francez cu o întindere de 832 pagini cu 2496 șoloane, conținând 26480 articole. Volumul are 1512 ilustrații, 34 planșe, 72 hânți și 22 hârți separate dintre cari 7 în culori.

Lucrarea exploatează toate domeniile științifice, filozofice, artistice și tehnice, este un adevărat și valoros dicționar cultural dând pagini istoriei națunilor și trecutului cultural al lor, precum și celor mai recente realizări în aceste domenii.

Comitetul de redacție are în fruntea sa pe dnii: Al. C. Pleancu, inspector general al învățământului secundar, Aug. Maior, prof. univ., Ștefan Meteș, membru al Academiei Române și alții acărur competență în materie științifică este incontestabilă și o puternică garanție că Enciclopedia Română „Minerva” care se află sub tipar și va apare în curând, va fi o opera de mare valoare culturală și o solidă bază pentru o enciclopedie universală ca aceea începută de marele Hajdeu.

I. Ardelean.

Enciclopedia Română „Minerva“

Cultura românească contemporană avea nevoie de o bună calauză, calauză care se îndrepte, prin vastele domenii ale literaturii, artei, științei și istoriei universale, pe aceia cari vor să le apropie și cunoască.

La 7 iulie 1929, oficiosul arădean „Biserica și Școala”¹⁶ prezenta o elogioasă recenzie privind apariția Enciclopediei „Minerva” care, după 31 de ani, venea să se alătore Enciclopediei „ASTRA”, rezultat al efortului incomensurabil al „acelui mănunchi de oameni, cari de aici din Ardeal au dat neamului românesc de pretutindeni o adevărată carte de învățatură”, concepută de „fruntașii de atunci ai intelectualității române și îngrijită de regretatul C. Diaconovici”, enciclopedie care s-a epuizat deoarece „nu se mai găsește la nici o librărie. Toate exemplarele s-au vândut până la unul”.

¹⁶ Biserica și Școala, anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929, p. 5.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/44209/1/BCUCLUJ_FP_279232_1929_053_028.pdf

Enciclopedia Română „Minerva“.

— La zece ani dela Unire, un omagiu adus luptătorilor pentru întregirea neamului —

Se împlinesc 31 ani de când „Asociațiunea pentru cultura și literatura poporului român” a editat, cea dintâi „Enciclopedie Română”. Apariția acestei publicațiuni a fost un eveniment de mare importanță în viața culturală a poporului român, N’a fost o lucrare

Numele membrilor comitetului de redacție e o garanță suficientă, așa credem, a calității lucrării. Dacă Enciclopedia „Minerva” va răspunde așteptărilor ce ne legăm de munca redactorilor ei, o să aducă un folos nemărginit, fiind o bună călăuză a oricărui cititor. Atunci apariția ei va fi într’adevăr un omagiu adus martirilor întregirii neamului și o sărbătorire spirituală a împlinirii celui dintâiu deceniu dela unire.

„Biserica și Școala” remarcă apariția volumului ca „un pios omagiu adus de colaboratori sforțării făcute de luptătorii pentru întregirea neamului tocmai în anul când sărbătorim împlinirea unui deceniu dela înfăptuirea idealului național”, activitatea comitetului de redacție, care era în același timp și „comitet de editură” fiind recunoscută drept „o îndrăzneală pentru care merită admirația tuturor oamenilor cunoscători ai greutăților editării de cărți”, adunând laolaltă „informațiile ce pot interesa pe orice om iubitor de învățătură al țării, înregistrând noțiunile cerute astăzi unui om cult, așa, ca să îndestulească trebuințele tuturor cărturarilor”. Garanția calității provine, în opinia oficiosului arădean, prin numele membrilor comitetului de redacție, aducând „un folos nemărginit, fiind o bună călăuză a oricărui cititor”, transformându-se într-un „omagiu adus martirilor întregirii neamului și o sărbătorire spirituală a împlinirii celui dintâiu deceniu dela unire”, afirmație susținută în „Epilogul” Enciclopediei Minerva, prin care Comitetul de Redacție anunța faptul că lucrarea „a fost considerată, de Comitetul de organizare al Serbărilor Unirii din 1929, ca

lucrare jubiliară de mare însemnătate, în urma autorizatului cuvânt al învățatului nostru d-l N. Iorga”.¹⁷

Nevoia stringentă de dezvoltare a culturii românești impunea apariția unei astfel de lucrări, după se remarcă în primul număr al revistei clujene „Ardealul tânăr”, din 1 ianuarie 1930,¹⁸ deoarece „ne lipsesc operele, cari recer o încordare a voinții, unită cu perseveranță, din partea unei colectivități de indivizi; ne lipsesc enciclopediile, monografiile, dicționarele etc., cari ele singure pot fi luate ca indicii pentru stabilirea nivelului cultural cât mai încheșat al unei națiuni”.

Enciclopedia Română „Minerva“

Cluj, 1929, Pag. 975. Procesul de dezvoltare a culturii românești suferă de lacunele inerente oricărei prea rapide evoluții. Cele câteva decenii de reală viață culturală se pot mândri cu creații geniale, dar ne lipsesc operele, cari recer o încordare a voinții, unită cu perseveranță, din partea unei colectivități de indivizi; ne lipsesc enciclopediile, monografiile, dicționarele etc., cari ele singure pot fi luate ca indicii pentru stabilirea nivelului cultural cât mai încheșat al unei națiuni. În Ardeal însă procesul de infiltrare a culturii are rădăcini adânc înfipte în solul veacurilor și împrejurările istorice au necesitat solidarizarea și pregătirea unei cât mai întinse pături a populației, în vederea unui scop bine determinat. Cu

¹⁷ *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj-Napoca, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, 1929.

¹⁸ *Ardealul tânăr*, Cluj-Napoca, anul I, 1 ianuarie 1930, nr. 1, pp. 31-32.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/86694/1/BCUCLUJ_FP_280087_1930_001_001.pdf

La 5 ianuarie 1930, „Unirea Poporului”¹⁹ din Blaj, în rubrica „Cărți nouă”, anunța apariția lucrării „de mare folos pentru orice om cu carte”, arătând că „orice dorești să știi, deschizi această mare carte, și te procopsești”. Și aici remarcăm informația conform căreia tirajul de 5.000 exemplare care, conform aceleiași surse, „a trecut numai decăt”, iar lucrarea este absolut necesară fiecărui român: „Rând pe rând se va ajunge acolo, încât Enciclopedia Română nu va lipsi de pe masa nici unui cărturar român, pentru că este foarte de lipsă”²⁰.

Anul XII. 1272. Blaj, la 5 Ianuarie 1930		Nr. 1
UNIREA POPORULUI		
ABONAMENTUL: Un an . . . . . 180 Lei Pe jumătate . . . . . 90 Lei ■ America pe an 2 dolari.	Iese odată la săptămână Adresa: „UNIREA POPORULUI”, Blaj, Jud. Târnava-mică Director: ALEXANDRU LUPEANU-MELIN	ANUNȚURI ȘI RECLAME se primesc la Administrație și se plătesc: un șir mărunt odată 5 Lei a doua și a treia oră 4 Lei.

Cărți nouă

Minerva, Enciclopedie Română, Cluj, 1929, editura comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, prețul 1600 Lei.

Mai zilele trecute a apărut la Cluj cartea aceasta de mare folos pentru orice om cu carte, dar mai ales p-ntru cărturari. În această carte se află toată știința omemească, arătată pe scurt, înșirată după literele alfabetului. Orice dorești să știi, deschizi această mare carte, și te procopsești.

La 1 decembrie 1929, regăsim în paginile revistei „Școala noastră”²¹ – partea oficială, mențiunea conform căreia prin ordinul circular

¹⁹ *Unirea poporului*, Blaj, nr. 1, 5 ianuarie 1930, pp. 7-8.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/31905/1/BCUCLUJ_FP_PIII1272_1930_012_0001.pdf

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Școala Noastră*, Zalău, anul VI, nr. 19, 1 decembrie 1929, pp. 645-646.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/15623/1/BCUCLUJ_FP_279959_1929_006_019.pdf

emis către comitetele școlare primare din județul Sălaj, gestiunea fondurilor școlare pentru anul școlar 1930 includea la articolul 6 și „cheltuieli”, respectiv comandă de carte pentru fiecare unitate școlare și „grădina de copii”, „costul pentru *Enciclopedia Română „Minerva”* lucrarea apărută de curând și de incontestabilă importanță”.

Anul VI.	Zălau, 1 Dec. 1929	Nr. 19.
ȘCOALA NOASTRĂ		
REVISTĂ PEDAGOGICĂ-CULTURALĂ.		
organ oficial al revizoratului școlar, al comitetului școlar județean și al asociației învățătorilor din județul Sălaj.		
Director: Ioan Mango.	◆	Redactor: L. Ghergariu.

OBIECT.

Gestiune fondurilor școlare pe exercițiul 1930.

*Ordin circular către toate Comitetele școlare primare și
Dnii Nolarii din jud. Sălaj.*

9. La art. 6 cheltuieli s'a prevăzut la fiecare școală și grădina de copii costul pentru *Enciclopedia Română „Minerva”* lucrare apărută de curând și de o incontestabilă importanță. Modalitățile de plată se vor comunica ulterior. Comanda o va face Comitetul școlar județean.

De-a lungul a mai multor ediții (14 septembrie 1930²², 19 octombrie 1930²³, 2 noiembrie 1930²⁴, 25 decembrie 1930²⁵, 12 aprilie 1931²⁶) a

²² *Clujul*, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 25-35, 14 septembrie 1930, p. 2.

http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1329/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1930_008_02_5_035.pdf

²³ *Clujul*, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 36-40, 19 octombrie 1930, p. 2.

http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1326/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1930_008_03_6_040.pdf

²⁴ *Clujul*, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 41-42, 2 noiembrie 1930, p. 2.

http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1325/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1930_008_04_1_042.pdf

²⁵ *Clujul*, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 43-50, 25 decembrie 1930, p. 2.

http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1327/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1930_008_04_3_050.pdf

²⁶ *Clujul*, anul IX, Cluj-Napoca, nr. 1-15, 12 aprilie 1931, p. 2.

ziarului săptămânal „Clujul”, regăsim în pagina a doua, articole publicitare și reclame ce precizează faptul că „Enciclopedia Română” este o ediție de lux, legată în pânză, format 18x24, cu 977 pagini, cu peste „1000 clișee în text”, cuprinzând și 100 hărți simple, 10 hărți „în colorii” și 50 planșe. Pe lângă prețul întreg „cu bani gata”, de 1.600 de lei, este precizat și faptul că volumul poate fi achiziționat în rate, prețul total al acestora ridicându-se la 1.800 de lei.

ANUL VIII.	Cluj, 19 Octombrie 1930.	Nr. 36-40
Redacția și Administrația CLUJ, STR. R. MARIA 43 TELEFON 124 ANUNȚURILE SE PRIMESC DUPĂ TARIF LA LIBRĂRIA A. ANCA	CLUJUL	Abonament: Pe un an Lei — 140 Pe jum. de an — 80 Pe un sfert de an — 40 Pentru Străinătate: Pe un an Lei — 320 Pe jum. de an — 190 Pe un sfert de an — 80 PENTRU AMERICA PE UN AN 2 DOLARI MANUSCRISELE NU SE INAFIȚAZĂ
Director-Proprietar: Alexandru Anca ♦ ORGAN POLITIC INDEPENDENT ♦		Un exemplar 3 Lei.

ANUL VIII.	Cluj, 25 Decembrie 1930.	Nr. 43-50
Redacția și Administrația CLUJ, STR. R. MARIA 43 TELEFON 124 ANUNȚURILE SE PRIMESC DUPĂ TARIF LA LIBRĂRIA A. ANCA	CLUJUL	Abonament: Pe un an Lei — 140 Pe jum. de an — 80 Pe un sfert de an — 40 Pentru Străinătate: Pe un an Lei — 320 Pe jum. de an — 190 Pe un sfert de an — 80 PENTRU AMERICA PE UN AN 2 DOLARI MANUSCRISELE NU SE INAFIȚAZĂ
Director-Proprietar: Alexandru Anca ♦ ORGAN POLITIC INDEPENDENT ♦		Un exemplar 3 Lei.

ANUL IX.	Cluj, 12 April 1931.	Nr. 1-15.
Redacția și Administrația CLUJ, STR. R. MARIA 43 TELEFON 124 ANUNȚURILE SE PRIMESC DUPĂ TARIF LA LIBRĂRIA A. ANCA	CLUJUL	Abonament: Pe un an Lei — 140 Pe jum. de an — 80 Pe un sfert de an — 40 Pentru Străinătate: Pe un an Lei — 320 Pe jum. de an — 190 Pe un sfert de an — 80 PENTRU AMERICA PE UN AN 2 DOLARI MANUSCRISELE NU SE INAFIȚAZĂ
Director-Proprietar: Alexandru Anca ♦ ORGAN POLITIC INDEPENDENT ♦		Un exemplar 3 Lei.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/1335/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1931_009_001_015.pdf

**Comandați dela Institutul grafic
„MINERVA” – CLUJ**

Enciclopedia Română

ediție de lux legată în pânză, format 18×24, 977 pagini, cu peste 1000 Clișee în text, 100 Hărți simple, 10 Hărți în color și 50 planșe.

**Prețul : cu bani gata 1600 Lei
în rate 1800 „**

„De o importanță capitală”, după cum remarcă Sextil Pușcariu în paginile revistei „**Gând românesc**”, Enciclopedia „Minerva” prezenta însă și unele lacune, inadvertențe și chiar greșeli. Spre exemplificare, același Sextil Pușcariu prezintă datele biografice ale lui Lascăr Catargiu, inscripționate pe statuia de bronz din Piața Romană din București: 1822-1898, iar plăcuța adiacentă specifică 1823, ca anul nașterii și 1897, ca anul morții. Dorind să identifice datele corecte, Sextil Pușcariu a consultat mai multe resurse bibliografice printre care regăsim și Enciclopedia Minerva, care prezintă și ea aceleași date eronate „pe care dl. Adamescu le-a copiat fără control”. Ironic este faptul că informația exactă este identificată de Pușcariu în Enciclopedia italiană²⁷, demonstrând validitatea afirmației sale: „Utilitatea unei asemenea opere nu are nevoie să fie documentată. O enciclopedie bună este cartea de fiecare clipă, pe care o deschide neîncetat oricine, începând cu savantul îmbătrânit în biblioteci și sfârșind cu deslegătorii de cuvinte încrucișate. O Enciclopedie ieftină este biblioteca redusă la câteva volume a celui mai umil intelectual”.²⁷

²⁷ Sextil Pușcariu, *Perspective culturale*, în „Gând românesc”, anul II, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1934, pp. 473-486.

http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/6821/1/BCUCLUJ_FP_BALP73_1934_002_009_010.pdf

Și revista „Societatea de mâine”²⁸ observa la apariția lucrării, existența unor lacune, recunoscând că „se găsesc cu siguranță și lipsuri destule în această Enciclopedie”, însă acestea sunt „inevitabile unei lucrări de această natură, mai ales când ea nu mai are altele românești după care să se orienteze” – fiind prima de acest fel apărută după un deceniu de la Marea Unire de la Alba Iulia din 1918: Enciclopedia are meritul de a fi apărut întâia”; se preciza dorința ca a doua ediție a Enciclopediei să înlăture greșelile existente: „Credem însă că la a doua ediție ele vor fi îndreptate”, iar în „Precuvântare” introductivă²⁹, se recunoștea faptul că cei „cari au pus atât de multă râvnă și străduință la înfăptuirea acestei opere, își dau cei dintâi seama că ea poate avea lipsuri și mici imperfecțiuni”, inerente putem afirma, și care „se vor putea însă umplea, pe încetul, și mai ales prin binevoitorul concurs al cititorilor” ce erau rugați să semnaleze „lipsuri, neexactități sau scăpări din vedere”, fiind asigurați de „toată recunoștința” comitetului de redacție.

Utilitatea unei asemenea opere nu are nevoie să fie documentată. O enciclopedie bună este cartea de fiecare clipă, pe care o deschide neîncetat oricine, începând cu savantul îmbătrânit în bibliotecă și sfârșind cu deslegătorii de cuvinte încrucișate. O Enciclopedie ieftină este biblioteca redusă la câteva volume a celui mai umil intelectual.

Concluzii

Operă de referință ce reunește, în mod sistematic și conform unor principii conceptuale fundamentale, bazată pe o metodologie concretă, o enciclopedie reunește informații din toate domeniile cunoașterii sau doar dintr-un anumit domeniu al cunoașterii, elaborată fiind prin perseverență, tenacitate și eforturi, creând un ansamblu, o sinteză a informațiilor dispuse, de regulă, în ordine alfabetică și cu explicații riguroase. Pornind de la „prototipul”, de la forma inițială și baza teoretică pusă în practică de clasicismul enciclopedic al secolelor XVIII-XX, cercetarea evidențiază

²⁸ *Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, anul VI, nr. 22-24, 1-15 decembrie 1929, p. 332.

http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/societateademaine/pdf/BCUCLUJ_FP_279802_1929_006_022_024.pdf

²⁹ *Minerva. Enciclopedie Română*, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, Cluj, 1929.

prezența și drumul sinuos către chintesența culturii românești, pornind de la ipoteza conform căreia Transilvania, prin apariția primei lucrări enciclopedice în limba română, sub egida ASTRA, și a primei enciclopedii a României Mari: „Minerva”, a constituit tărâmul fecund al culturii românești, iar „procesul de infiltrare a culturii are rădăcini adânc înfipite în solul veacurilor și împrejurărilor istorice”, necesitând astfel „solidarizarea și pregătirea unei cât mai întinse pături a populației, în vederea unui scop bine determinat”.³⁰

„Lucrare jubiliară de mare însemnătate”, prima enciclopedie a României Mari, „**Minerva. Enciclopedie Română**” deschide calea enciclopedismului românesc, editată de 12 personalități culturale clujene și coordonată de doctor în litere și filosofie Alexandru C. Pteacu, transmițând peste 9 decenii mai târziu, o viziune profundă asupra României Mari, în granițele ei istorice firești, creând astfel imaginea țării la 1929, o adevărată lecție a culturii naționale românești inclusă în cadrul firesc al culturii globale.

BIBLIOGRAFIE

Ardealul tânăr, Cluj-Napoca, anul I, 1 ianuarie 1930, nr. 1.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/86694/1/BCUCLUJ_FP_280087_1930_001_001.pdf

Arhiva Minerva – Catalogul cărților. <http://minerva.org.ro/ro/carti/>

Bahnaru, Vasile, *Cercetări și realizări enciclopedice în spațiul românesc (I)*, în „Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice”, Chișinău, nr. 2(9), 2015, pp. 48-63.

Biserica și Școala, Arad, anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/44209/1/BCUCLUJ_FP_279232_1929_053_028.pdf

Buzatu, Gh., *Marea Enciclopedie a României, pentru România tuturor Românilor*, în „Enciclopedia României”, vol. I, ediția a II-a anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010.

Clujul, anul IX, Cluj-Napoca, nr. 1-15, 12 aprilie 1931.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1335/1/BCUCLUJ_FP_PII664_1931_009_001_015.pdf

---

³⁰ *Ardealul tânăr*, Cluj-Napoca, anul I, 1 ianuarie 1930, nr. 1, pp. 31-32.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/86694/1/BCUCLUJ_FP_280087_1930_001_001.pdf

Clujul, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 25-35, 14 septembrie 1930.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1329/1/BCUCLUJ_FP_PII66_4_1930_008_025_035.pdf

Clujul, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 36-40, 19 octombrie 1930.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1326/1/BCUCLUJ_FP_PII66_4_1930_008_036_040.pdf

Clujul, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 41-42, 2 noiembrie 1930.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1325/1/BCUCLUJ_FP_PII66_4_1930_008_041_042.pdf

Clujul, anul VIII, Cluj-Napoca, nr. 43-50, 25 decembrie 1930.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/1327/1/BCUCLUJ_FP_PII66_4_1930_008_043_050.pdf

Giovanni, Gentile, *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*. Roma, Istituto Giovanni Treccani, 1929-1939. URL:
<http://www.worldcat.org/oclc/895427765>.

Minerva. *Enciclopedie Română*, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, Cluj, 1929.

Nistor, Ioana, *Drumul către chintesența culturii românești: „Enciclopedia Română” – 120 de ani de la apariție*, în „Analele Aradului. Supliment. 100 de ani de la Marea Unire”, anul IV, nr. 4, 2018, pp. 390-403.

Observatorul, Beiuș, anul II, nr. 7.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/50655/1/BCUCLUJ_FP_279_730_19-29_002_007.pdf

Pușcariu, Sextil, *Perspective culturale*, în „Gând românesc”, anul II, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1934, pp. 473-486.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/6821/1/BCUCLUJ_FP_BALP_73_1934_002_009_010.pdf

Românul, Arad, anul XIV, nr. 24.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/16873/1/BCUCLUJ_FP_P258_1_1929_014_0024.pdf

Societatea de mâine, anul II, nr. 43, Cluj, 25 octombrie 1925.
http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/9304/1/BCUCLUJ_FP_27980_2_1925_002_043.pdf

Societatea de mâine, Cluj-Napoca, anul VI, nr. 22-24, 1-15 decembrie 1929.
http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/societateademaine/pdf/BCUCLUJ_FP_279802_1929_006_022_024.pdf

Societatea de mâine, Cluj-Napoca, anul VII, nr. 8-9, 15 aprilie-1 mai 1930. <http://dspace.bcuculuj.ro/handle/123456789/9409>

Școala Noastră, Zalău, anul VI, nr. 19, 1 decembrie 1929.
http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/15623/1/BCUCLUJ_FP_279959_1929_006_019.pdf

Unirea poporului, Blaj, nr. 1, 5 ianuarie 1930.
http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/31905/1/BCUCLUJ_FP_PIII1272_1930_012_0001.pdf

Contribuții la cunoașterea legăturilor interinstituționale dintre ASTRA și Armata României Mari între 1918-1930

Contributions to the Understanding of the Interinstitutional Relations between ASTRA and the Army of Great Romania between 1918-1930

Prof. Daniela CURELEA
director-adjunct, Colegiul Tehnic „Cibinium” Sibiu.
Membru asociat al Comitetului Român de Istoria Filosofiei, Științei și
Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov
Prof. dr. Dragoș L. CURELEA
Liceul Tehnologic „Avram Iancu” Sibiu,
Școala Gimnazială „Radu Selejan” Sibiu
Membru titular al Comitetului Român de Istoria Filosofiei, Științei și
Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov

Abstract

The aim of the present study is to briefly expose the coordinates of the interinstitutional relations during the inter-war decades between Astra from Sibiu, the cultural-national institution of the Transylvanian Romanians, and one of the fundamental institution of the united Romanian state: the Army of Great Romania, focused on the detailed period of 1918-1930.

Keywords: *Astra, Royal Army of Great Romania, Bessarabia, Dobrogea, Transylvania, Romanian military elite, the local structure/divide of Astra partitions in the Great Romania, interwar first decades.*

În studiul¹ pe care îl supun atenției dumneavoastră urmează să expun într-o manieră succintă coordonatele relației interinstituționale care a fost angajată în decadele interbelice între instituția cultural-națională a românilor

---

¹ Studiul acesta a fost susținut în Secțiunea „Armată și Societate în România Mare” organizată în cadrul lucrărilor Conferinței internaționale „1919 în Europa între Război și Pace”, desfășurată în Cluj-Napoca, recent între 9-11 octombrie 2019. Varianta supusă publicării reprezintă o extensie și o aprofundare a informațiilor comunicării noastre privind colaborarea interinstituțională dintre Astra și Armata României Mari și în provinciile Transilvania, Basarabia și Dobrogea în intervalul de timp 1918-1930.

transilvăneni, Astra din Sibiu și una dintre instituțiile fundamentale ale statutului român întregit: Armata. În acest context, menționez că în perioada anilor de război, atât psihologia colectivă, cât și atitudinea participanților la evenimentele militare care s-au desfășurat între 1914-1918/1919 au provocat o stare generală de „psihoză a tranșeelor”². Experiența, dar și durerea acumulată pe front de soldați, dar și de ofițerii lor, coroborate cu intensitatea emoțională a suferințelor, privațiunilor, ororilor trăite, cu starea din spitale, cu foamea îndurată, cu rănilor fizice și psihice cu care aceștia au trebuit să trăiască s-au întipărit puternic în memoria participanților la evenimente, indiferent de categoria socială de proveniență sau de pregătirea profesională și intelectuală avută.

De aceea, după anul 1918, s-au declanșat mai multe proiecte de educație ale adulților în condițiile răspândirii demersurilor de pedagogie socială în toate provinciile României Mari, demersuri sociale și educațional-culturale în care s-au implicat, alături de activiștii și conferențiarii Astrei și elementul ofițeresc român indiferent de gradul deținut și comanda exercitată la un moment dat³. Implicarea masivă a ofițerimii române în activități de educare ale poporului și de pedagogie socială, a fost una dintre consecințele majore, care au urmat în plan imediat perioadei Unirii din anul 1918, și care s-au permanentizat din perspectiva relației interinstituționale despre care făceam referire mai sus, cu deosebire până în anii 1932/1933⁴.

În fiecare an – conform documentelor instituției culturale naționale menționate care au fost cumulate și s-au păstrat în Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, – conducerea centrală a Astrei din orașul de pe Cibin – a transmis pe adresa conducerilor despărțămintelor sale din Transilvania, o circulară în care a solicitat conducerii structurii locale, să acorde atenția cuvenită zilei de 1 decembrie.

---

² Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, București, Editura Nemira, 1997, pp. 496-497; Gustave Le Bon, *Premières conséquences de la guerre. Transformation mentale des peuples*, Paris, Ernest Flammarion, 1917, p. 111.

³ *Transilvania*, anul LII, nr. 1-2, 1921, p. 111; Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, p. 496; Dorin Goția, *Din activitatea Astrei de sprijinire culturală a soldaților români în Primul Război Mondial*, în „Marisia”, XIII-XIV, 1994, pp. 305-327; Paul Abrudan, *Colaborarea dintre ASTRA și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, în Victor V. Grecu (coord.), „ASTRA. 125 ani de la înființare”, Sibiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 103-104.

⁴ Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930), în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, nr. 2, 1998-1999, p. 238; Idem, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 88-89.

„În consecință, Vă rugăm, D-le Președinte, să binevoiți a lua măsurile necesare pentru comemorarea zilei de 1 decembrie a.c., prin serviciu religios în biserici, conferențe, șezători cultural-literare și festivaluri artistice. Spre acest scop este neapărat necesar să luați contact cu forurile bisericești, școlare, administrative și militare, rugându-le să vă dea tot sprijinul”⁵.

Dacă în decadele care au premers Unirea din anul 1918, gradaților și ofițerilor de origine română din Banat, Bucovina și din Transilvania conform statutului lor social, dar și regulamentelor militare imperiale austro-ungare nu le-a fost îngăduită constituirea unor asociații cultural-naționale, sau activarea în cadrul unora care deja existau, mulți dintre ei, cu deosebire preoții militari, au avut inițiative culturale de notat care au constat în circulația abecedarelor, a broșurilor, calendarelor, dar și a periodicelor *Astrei* pe front, atât în spitalele militare, cât și în diferite unități de garnizoană din spatele frontului aflate în Austria, Bucovina, Cehia, Tirol, Ungaria⁶.

Printre antecedentele colaborării între *Astra* și elementul ofițeresc de origine română din armata cezaro-crăiască remarcăm cazul notabil al colonelului-baron David-Urs de Margina, care a făcut parte din rândurile Comitetului central al instituției cultural-naționale de la Sibiu⁷. De asemenea, remarcăm și pe alți doi ofițeri cezaro-crăiești foști grăniceri de origine română care odată intrați în rezervă, au activat și în serviciul *Astrei*,

---

⁵ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita prescurtat S.J.S.A.N.), *fond „Astra”*, doc. nr. 2470/1925, f. 1; *Ibidem*, doc. nr. 2351/1926, f. 1.

⁶ Rodica Groza, *Astra și soldații români de pe front în Primul Război Mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XXVIII, 1987-1988, pp. 352-353; Dorin Goția, *Din activitatea Astrei de sprijinire culturală a soldaților români în Primul Război Mondial*, în „Marisia”, XIII-XIV, 1994, p. 307-310, 315-317, 321-326; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, p. 90. Aproximativ, se apreciază de către cercetătorii acestui subiect că 100.000 exemplare din publicațiile realizate de Asociațiunea Transilvană au circulat pe front și în spatele liniei sale, în garnizoane, spitalele de campanie, spitalele de refacere ale convalescenților din Austria, Cehia, Ungaria, Transilvania. Astfel, soldații români înrolați în armata austro-ungară au avut ocazia să folosească broșuri, calendare, cărți de rugăciune, abecedare editate de *Astra* în perioada 1914-1918.

⁷ Andrei Marinescu, *Comemorarea baronului Urs de Mărgineni*, în „Cuvântul grăniceresc”, anul I, nr. 1, 20 martie 1938, pp. 5-6; Ioan Părean, *Un mare român pe nedrept uitat: colonelul David-Urs Baron de Mărgineni*, în „Revista Academiei Trupelor de Uscat din Sibiu”, nr. 1 (17), 2000, pp. 116-117; Eugen Străuțiu, *Sibiul între medieval și modern*, Sibiu, Editura Etape, 2001, p. 193; Alexandru Bucur; Cornel Lupea, *Ofițeri români din Regimentul grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, Editura Etape, 2002, p. 89; Cornel Lungu, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Sibiu, Editura Salgo, 2011, pp. 53-56.

căpitanii Constantin Stejar⁸ și Pantaleon Lucuța⁹. De asemenea, menționăm în atare context și contribuțiile însemnate ale unor militari de origine română, foști ofițeri sau subofițeri în unități militare austriece, sau în Armata Română, la elaborarea Enciclopediei Române (Enciclopedia Astra), între 1898-1904, așa cum s-au păstrat datele și contribuțiile acestora în Biroul corespondenților aflat în arhiva Astra din Sibiu, în vederea atentei certificări a acestora articole și a publicării lor¹⁰.

Notăm că în condițiile complexe de la acea dată, când Imperiul Austro-Ungar și autoritățile sale, atât centrale, cât și locale s-au prăbușit, ceea ce a marcat cu evidență și situația din Transilvania, coroborate cu dezorganizarea instituțională, economică și socială din România în toamna lui 1918, instituția militară reprezenta un element notabil și puternic de stabilitate și ordine¹¹. Esența colaborării interinstituționale dintre Astra și Armata României a fost exprimată în mod succint, dar cuprinzător de medicul sibian Gheorghe Preda, inițial președinte al Despărțământului Sibiu al Astrei, iar mai târziu vicepreședinte al instituției cultural-naționale menționate, care remarca:

„Astra a văzut și vede în Armata română marea și frumoasa școală a neamului care are nobila misiune de a forma din ostașii țării nu numai elemente de prim ordin pentru apărare în timp de război, dar și cetățeni conștienți de marea lor misiune în timp de pace. În consecință, ea a colaborat prin organizațiile sale cu această mare și importantă instituție a țării, menită să formeze din fiecare ostaș un cetățean ordonat, disciplinat, conștient de îndatoririle sale față de țară și neam”¹².

---

⁸ S.J.S.A.N., *fond Școli grănicerești*, doc. nr. 119/1909, f. 1-2; Alexandru Bucur; Cornel Lupea, *Ofițeri români din Regimentul grăniceresc român de la Orlat*, pp. 69-70.

⁹ Arsenie Bunea, † *Constantin Stejar*, în „Telegraful român”, anul LVII, nr. 13, 20 octombrie/2 noiembrie 1909, pp. 1-2; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiană, 2015, pp. 281-283, 284-286; Paul Abrudan, *Bărbați ai datoriei*, București, Editura Militară, 1984, pp. 253-254.

¹⁰ Paul Abrudan, *Contribuții militare la Enciclopedia Română din 1898-1904*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie militară”, București, Muzeul Militar Central, nr. 4-5, 1971-1972, pp. 142-155; Corneliu Diaconovich (coord.), *Enciclopedia română. Corespondența Biroului redacțional de la Sibiu cu colaboratorii, volumul I, 1895-1896*. Ediție de documente, note, introducere, notă asupra ediției, glosar și indici de Vasile Ciobanu și Alexiu Tatu, Sibiu, Editura Armanis, 2015, pp. 156-186.

¹¹ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 45.

¹² *Ibidem*.

În atare condiții, ofițerimea română a înțeles imperativul aceluia moment și s-a implicat în efortul de normalizare a vieții sociale și climatului de stabilitate din România, iar în seria de preocupări ale Armatei, menționăm și interesul manifestat pentru susținerea Astei în vederea reactivării demersurilor cultural-specifice și a celor organizatorice ale instituției din Transilvania și Banat¹³. Colaborarea interinstituțională dintre Astra și Armată a fost mai intensă în perioada 1919-1929 și s-a remarcat mai ales în localitățile în care își aveau sediile de garnizoană corpurile de armată sau marile unități militare, așa cum a fost cazul orașelor Alba Iulia, Brașov, Caliacra, Cetatea-Albă, Cluj, Constanța, Oradea, Sibiu, Tulcea, Tighina, Timișoara, dar și în alte așezări ale României Mari¹⁴. Aceștia s-au implicat în organizarea unor activități specifice, au prezentat prelegeri în mediul rural, conferințe pentru intelectuali în orașe, precizări cu caracter militar, cu deosebire în rândurile soldaților și subofițerilor în diferite unități militare de pe teritoriul României Mari, respectiv au făcut parte în calitate de membri din despărțămintele Astei, cu toate implicațiile, atât materiale, cât și morale care decurgeau din apartenența la Asociațiune.

Printre ofițerii superiori care au activat în conducerea Astei, fie la nivel central, fie în diferite despărțăminte ale instituției, îi remarcăm în documentele interne pe generali: Ioan Boeriu, Dănilă Papp, Dionisie Florian, Dumitru Glodeanu, Gheorghe Moga, Ion Vlădescu, Remus Scărișoreanu, dar și alții¹⁵. Notăm că în 18 ianuarie 1919, a fost înființat în subordinea Consiliului Dirigent al Transilvaniei o structură militară de comandă-organizare, care s-a numit *Comandamentul General Teritorial Sibiu*, instituție militară în fruntea căreia a fost numit comandant, generalul-baron Ioan Boeriu¹⁶. Remarcăm că în momentul respectiv, acest înalt ofițer

---

¹³ Paul Abrudan, *Colaborarea dintre ASTRA și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, pp. 103-104.

¹⁴ [Horia Petra Petrescu], *„Astra” în anii de după război (1918-1928)*, Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1929, pp. 49, 68.

¹⁵ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 258/1922, f. 1-2; *Buletinul Despărțământului județean Sibiu al „Asociațiunii”*, (Astra), Sibiu, Tipografia Cavaleriei, 1930, pp. 120-124; *Transilvania*, anul LI, nr. 1, pagină de mediatizare culturală, nenumerotată; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 131; Valer Moga, *„Astra” în relațiile interinstituționale ale României*, p. 240; Ioan Părean, *Generalul Ioan Boeriu (1859-1949) primul comandant al Corpului VII Armată și membru marcant al Astei*, în „Foaia Poporului”, nr. 81-82, 2007, p. 56.

¹⁶ Mihai Racovițan, *Constituirea marilor unități militare ardelen. Participarea lor la apărarea Marii Uniri*, în „Studia Universitatis Cibinensis. Series Historica”, I, 2004, pp. 246-247.

a îndeplinit funcția de Secretar general al Resortului (ministerului, n.a.) Armatei și Siguranței Publice din cadrul guvernământului provizoriu al Transilvaniei, Banatului și părților dinspre Ungaria, iar ca șef de stat major al Comandamentului anterior amintit era desemnat generalul de brigadă Dănilă Papp¹⁷. În rândurile marilor unități militare românești din Transilvania a fost inclus și Corpul voluntarilor ardeleni, structură organizatoric-militară care a fost chemată sub arme de guvernământul provizoriu din Sibiu în 4 februarie 1919 în contextul apropiatei campanii militare din vestul Transilvaniei și din Ungaria¹⁸. Interesul pentru o armată bine organizată și eficient comandată în Transilvania, dar și în celelalte teritorii ale României Mari a fost exprimat și susținut deschis și în cercurile politice care au orbitat în jurul Casei Regale, fiind în același timp și o opțiune necesară a conducerii Consiliului Dirigent din Sibiu. În acest sens, notăm și că Principele de Coroană al României, A.S.R. Principele Carol, a inspectat cu ocazia vizitei sale făcute în Transilvania în anul 1919, regimentele românești aflate în subordinea Consiliului Dirigent, din localitățile Alba Iulia, Brașov, Orăștie, Sibiu¹⁹.

Un alt moment important privind implicarea armatei prin corpul ofițerilor superiori în activitatea culturală din Transilvania a fost cel oferit de colonelul Gheorghe Bacaloglu. Acesta, împreună cu un grup de ofițeri rezerviști și intelectuali din localitatea menționată a inițiat demersuri

---

¹⁷ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (în continuare se va cita prescurtat: M.N.U.A.I.), fond „Astra” Alba Iulia, inv. nr. 6409, 6411; Neculai Stoina, Mihai Racovițan, *Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu”. 150 de ani de învățământ militar românesc (1847-1997)*, Sibiu, Tipo Trib, 1997, pp. 74-75; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri. Dănilă Papp (1868-1950)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, pp. 12-14; Dragoș Curelea, *Contribuții succinte la cunoașterea activității Brigăzii Austro-Ungare „Papp Dander” unitate de elită a Armatei austriece, pe frontul din Bucovina: Dănilă Papp în serviciul Consiliului Dirigent și al României*, în Sorin Marcel Colesniuc (coord.), „Marea Unire de la Marea Neagră”, vol. II, Constanța, Editura Celebris, 2018, pp. 758-761.

¹⁸ Traian Moșoiu, *Ocuparea Budapestei în legătură cu operațiile din Ardeal 1918-1919*, Șimleul Silvaniei, Atelierele Cartea Românească, 1919, pp. 25-30; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 138-140.

¹⁹ S.J.S.A.N., fond „Astra”, doc. nr. 258/1922, f. 1-4; *Gazeta oficială*, I, nr. 7 din 19 ianuarie 1919, pp. 37-38; *Patria*, I, nr. 9 din 23 februarie 1919; Ioan I. Șerban, *Istoricul Legiunii Române din Italia*, în „Apulum”, XXVIII, 1980, p. 522; Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 91. Format din foștii prizonieri transilvăneni și bucovineni din Rusia, Corpul Voluntarilor Români a avut în fruntea sa pe avocatul Victor Deleu, mai târziu primar al Clujului și pe colonelul Marcel Olteanu în bătălia de la Mărășești.

organizatoric-constitutive, dar și culturale, care au fost concretizate ca urmare a stabilirii acestui ofițer superior în garnizoana din Oradea, care va activa în Divizia 17 Infanterie, și care s-a implicat în constituirea și activitatea *Reuniunii culturale „Cele Trei Crișuri”*²⁰. În iarna anilor 1917-1918, un alt ofițer superior colonelul Ion Manolescu, care a fost sprijinit în demersurile pe care le-a întreprins de generalul Arthur Văitoianu, comandantul Corpului 4 Armată, a înființat în Onești o societate culturală cu denumirea *Societatea Caselor Naționale*, care se va ocupa de organizarea unei serii de manifestări cultural-artistice pentru soldații români combatanți pe frontul din Moldova²¹. Opiniile lui Nicolae Iorga în sensul unei reale colaborări între Armată și Asociațiune exprimau aceste idei în definirea ideologică a noului program al Ligii Culturale din anul 1919²². Remarcăm că spre sfârșitul lunii decembrie 1918, generalul Traian Moșoiu comandantul Diviziei a VII-a Infanterie a Armatei Române, aflat în trecere prin Sibiu a fost oaspetele Astei la invitația președintelui A. Bârseanu în Muzeul central al instituției sus menționate. De asemenea, menționăm și că generalul T. Moșoiu, care mai târziu a fost ministrul liberal, a fost aclamat în Sibiu ca membru de onoare ale Astei, respectiv, a beneficiat de o primire impresionantă în Săliște organizată de protopopul ortodox dr. I. Lupaș²³. În cadrul Comitetului central al instituției din Sibiu în anul 1920, activau trei ofițeri superiori cooptați, generalii Ioan baron Boeriu, Dionisie Florian și medicul general Gheorghe Moga²⁴.

În sfera preocupărilor acestora s-a aflat și sprijinirea materială, dar și morală a Asociațiunii sub forma donațiilor, a cotizațiilor achitate la zi, a participării la inițiativele culturale desfășurate în cadrul despărțămintelor, prin implicarea activă în birourile de conducere ale acestora în marile orașe, acolo unde existau importante garnizoane ale Armatei României²⁵. În Transilvania, acolo unde au existat mari unități militare, cum a fost cazul în Alba Iulia, Brașov, Oradea, Sibiu, Timișoara, Zalău, remarcăm o prezență

---

²⁰ Ioan Bradu, *Reuniunea Culturală „Cele Trei Crișuri” din Oradea*, în „Contribuții culturale bihorene”, Comitetul Județean pentru Cultură și Educație, Oradea, 1974, p. 140.

²¹ *Casele Naționale. Doctrină și realizare 1916-1941*, București, 1941, p. 40-50; Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României, p. 238-239.

²² *Ibidem*, p. 239.

²³ S.J.S.A.N., fond „Astra”, doc. nr. 258/1922, f. 1-2; *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, p. 8, 662-663; Valer Moga, *Astra și Societatea (1914-1918)*, p. 58; Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2015, p. 353.

²⁴ *Transilvania*, anul LI, nr. 1, 1920, coperta II; *Ibidem*, anul LII, nr. 1-2, 1921, coperta II; *Neamul Românesc*, XV, nr. 5, 22 ianuarie 1920.

²⁵ Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930), p. 239.

semnificativă a elementului ofițeresc român în rândurile membrilor Asociațiunii. De notat că situația aceasta a fost o constantă a celei de-a treia decade din secolul XX în România Mare²⁶. Încă din decembrie 1918 remarcăm că protopopii de Alba Iulia, atât cel ortodox, Ioan Teculescu, care era la acel moment și președinte al Consiliului Național Român din Alba Iulia, cât și greco-catolicul Vasile Urzică care îndeplinea demnitatea de vicepreședinte al structurii politic-tranzitorii românești de putere din Alba, împreună cu avocatul Camil Velican, primul primar de origine română al urbei albaiuliene întâmpinau în fața Porții a III-a a Cetății Alba Iulia și primeau în interiorul orașului avangarda armatei române care sosea în localitate venind dinspre Blaj²⁷.

De notat că atât protopopii ambelor confesiuni românești remarcați mai sus, cât și avocatul Camil Velican au fost importanți membri ai comitetului local de conducere al structurii locale a Astei din Alba Iulia²⁸. Din 15 decembrie 1918 a sosit în Blaj, Regimentul 5 Vânători „Regele Ferdinand” mare unitate militară care era parte din Divizia 1 Vânători²⁹. Câteva zile mai târziu companiile acestui regiment au trecut linia râului Mureș, iar cu acordul Antantei, companiile și batalioanele regimentului menționat mai sus au intrat încolonații sub flamuri tricolore – așa cum reiese

---

²⁶ Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, anul XXXV-XXXVI, 2007-2008, pp. 629-631; Dragoș L. Curelea; Daniela Curelea, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (I)*, în „Datina. Revista Centrului cultural județean Constanța „Teodor T. Burada”, Serie nouă”, anul 5, nr. 58, februarie 2019, pp. 17-23; Idem, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (II)*, în *Ibidem*, anul 5, nr. 59, martie 2019, pp. 22-27.

²⁷ Valer Moga, *Oamenii Orașului*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 249; Idem, *Intrarea Armatei Române în Alba Iulia la 18 decembrie 1918*, în *Ibidem*, pp. 306-308.

²⁸ Mihai-Octavian Groza, *Documente privind activitatea Consiliului Național Român Alba Iulia*, Sebeș-Alba, Editura Emma Books, 2012, pp. 9-10, 35-45; Idem, *Alba Iulia permanentă în optica națională. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Alba Iulia (noiembrie 1918-ianuarie 1919)*, în Ana Maria Macavei; Roxana Dorina Pop (coord.), „Imaginea în istorie. Tipologii în societatea de ieri și azi”, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, pp. 11, 38-43; Dragoș Curelea, *Ioan Teculescu, un reprezentant al elitei confesional ortodoxe la conducerea organismului tranzitoriu de putere: Consiliul Național Local Alba Iulia (1918-1919)*, în „Morisena”, anul IV, nr. 1 (13), 2019, pp. 27-32.

²⁹ Gheorghe Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. IV, București, Tipografia Lupta. Nicolae Stroilă, 1936, pp. 20, 38-41. Mai notăm și că Divizia 1 Vânători a fost o mare unitate militară de elită care și-a avut baza de recrutare a contingentelor sale în județul Dolj din Vechiul Regat al României.

și din imaginile de epocă – în Gara din Alba Iulia în cursul zilei de 18 decembrie 1918 sub comanda locotenent-colonelului Vasile Găgiu-comandantul unității³⁰. Notăm și elementul pe care îl considerăm semnificativ și anume că soldații și ofițerii acestei unități erau primii militari ai Armatei României pe care locuitorii Albei Iulia îi vedeau defilând pe străzile localității lor. De asemenea, nu trebuie să uităm că locuitorii albaiulieni se aflau încă sub puternicul impact al Marii Adunări Naționale organizate în orașul lor de Consiliul Național Român Central în colaborare cu structura local-tranzitorie de putere prezidată de protopopul ortodox al Alba Iuliei I. Teculescu³¹.

Din memoria documentelor, dar și a imaginilor care au fost realizate la acea dată, desprindem următoarele informații: întâmpinarea militarilor români a fost făcută de mii de români (țărani, comercianți, învățători, preoți, avocați, protopopii localității) veniți în Alba Iulia din toate localitățile din zonă. Căpitanul Florian Medrea a comandat compania de onoare a albaiulienilor care a primit cu bucurie unitățile și subunitățile Regimentului 5 Vânători în Gara din Alba Iulia³². Cuvântul administrației publice locale din comunitatea albaiuliană a fost rostit de avocat dr. Camil Velican primarul localității, om politic național-liberal și important membru al despărțământului albaiulian al Astreii, respectiv secretar al Consiliului Național Român din localitate. Cu această ocazie localnicii au aclamat/ovaționat pe regele Ferdinand I, armata română, dar și România Mare³³.

În salonul de festivități al Hotelului *Hungaria*, care era redenumit în zilele lui decembrie 1918, *Dacia*, membrii Consiliului Național Român din Alba Iulia prezidați de vicepreședintele structurii locale de putere, protopopul greco-catolic V. Urzică, au primit pe locotenent-colonelul V. Găgiu și statul său major format din ofițerii comandanți ai batalioanelor și

---

³⁰ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita prescurtat: S.J.A.A.N.), *fond Consiliul Național Român Alba Iulia*, doc. nr. 33/1918, f.1-2; *Ibidem*, doc. nr. 115/1918, f. 1-2; *Ibidem*, *fond Prefectura Județului Alba*, doc. nr. 1457/1919, f. 1-4; M.N.U.A.I., Colecția documente. *Documentele Unirii*, doc. nr. 2696.

³¹ Dragoș Curelea, *Ioan Teculescu un reprezentant al elitei confesional ortodoxe la conducerea organismului tranzitoriu de putere: Consiliul Național Local Alba Iulia (1918-1919)*, pp. 28-30.

³² Eugen Hulea, *Pași peste timp*, în Constantin Dumitrescu (coord.), *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, pp. 7, 15-16, 49-63.

³³ Valer Moga, *Intrarea Armatei Române în Alba Iulia la 18 decembrie 1918*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, p. 307.

companiilor Regimentului 5 Vânători³⁴. Protopopul greco-catolic V. Urzică a susținut o importantă alocuțiune care a oglindit starea generală a membrilor comunității albaiulene, făcând un amplu recurs la istoria celor trei secole de așteptare românească din Transilvania, cu deosebire a comunității albaiulene, după fapta glorioasă a lui Mihai Viteazul, care, conchidea protopopul unit Urzică, s-a finalizat prin fapta regelui întregitor Ferdinand I al României și a Armatei sale³⁵.

Regimentul menționat mai sus la câteva zile după evenimentele pe care le-am descris succint aici și care s-au desfășurat în Alba Iulia în a doua parte a lunii decembrie 1918 și-a continuat înaintarea către Tisa în ansamblul de forțe militare dislocate în teren de către Marele Cartier General al României în colaborare cu Antanta³⁶. Cu privire la ofițerii și subofițerii care au făcut parte ca membri din Despărțământul Alba Iulia al Astei între 1919-1923, remarcăm 22 cadre militare cu grade care mergeau ierarhic de la stegar și caporal, așa cum au fost cazurile lui Tiberiu Baci (stegar în Alba Iulia) și George Cinciu (caporal în aceeași localitate) și mergând până la colonelul Ioan Țuhaș, comandantul Brigăzii 54 Infanterie dislocată în aceeași localitate și a generalului Dumitru Glodariu, comandantul Diviziei 21 Infanterie, mare unitate militară care s-a aflat la acea dată în Alba Iulia³⁷.

În acest sens în cadrul adunării generale din 5 septembrie 1920 a despărțământului albaiulian al Astei care a fost organizată în comuna Ighiu, aflăm că la propunerea protopopului ortodox din Alba Ioan Teculescu directorul acestei structuri, generalul comandant D. Glodeanu a fost aclamat ca membru al despărțământului, iar acesta a acceptat să facă parte din

---

³⁴ Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, p. 90; Valer Moga, *Oamenii orașului*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 249, 269.

³⁵ Idem, *Intrarea Armatei Române în Alba Iulia la 18 decembrie 1918*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, p. 308. În 19 decembrie 1918 s-a produs intrarea simbolică în localitatea Alba Iulia a Regimentului 5 Vânători, care a venit de la Blaj și care a trecut linia râului Mureș, iar drapelul de luptă al mării unități militare românești a avut parte în Cetatea Unirii de onoruri militare. De asemenea, comandantul acestei mari unități de luptă, locotenent-colonelul Vasile Gagiu era aclamat de românii albaiulieni ca un comandant triumfător.

³⁶ Alte mari unități militare care s-au aflat în Garnizoana din Alba Iulia după anul 1919 au fost: Regimentul 91 Infanterie, iar începând din anul 1923 Regimentele 6 Artilerie Greă și 6 Pioneri, acesta din urmă colaborând îndeaproape cu structura locală de conducere a Despărțământului Alba Iulia al Astei.

³⁷ *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, p. 668-670; *Ibidem*, nr. 9, 1921, p. 790.

comitetul local de conducere a structurii din Alba Iulia a Astrei³⁸. De reținut și că președintele Astrei, profesorul Andrei Bârseanu, într-o scrisoare pe care a trimis-o pe adresa protopopului ortodox de Alba Iulia, Ioan Teculescu, transmitea cordiale mulțumiri comandanților marilor unități militare care se aflau în Garnizoana Alba și au contribuit esențial la reactivarea despărțământului albaiulian³⁹. Ofițerii din Regimentele 91 și 107 ale Brigăzii 54 Infanterie condusă de colonelul Ioan Țuhaș au susținut, atât în plan material, cât și prin prezentarea prelegerilor demersurile de reactivare postbelică a Astrei locale în Alba Iulia, dar și pe acelea care au avut în localitățile județului Alba⁴⁰. De asemenea, o parte dintre cadrele militare locale, cu deosebire medicul militar Nicolae Nicolicea s-au implicat constant în activitățile cultural-specifice ale despărțământului prezentând prelegeri pentru țărani, atât în mediul rural, cât și conferințe destinate mediului intelectual din orașele județului Alba⁴¹.

Printre subofițerii și ofițerii care au contribuit în mod nemijlocit, atât în plan material, cât și moral la activitatea despărțământului albaiulian menționăm pe militarii români Tiberiu Baci, (stegar), Eugeniu Bădulescu, (căpitan), George Bedereag (căpitan), George Cinciu (caporal), Virgil Cirnoagă și Ion Constantin (locotenenți), Octavian Florea, (locotenent-colonel, medic militar), Vasile Magda (locotenent-colonel), Ieronim Mateiu (caporal de jandarmi în Șard), Ioan Maurer (locotenent), Petru Pascu

---

³⁸ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 767/1921, f. 1-2; *Transilvania*, anul LI, nr. 12, 1920, p. 998; *Ibidem*, anul LII, nr. 7-8, 1921, p. 549; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei” (1918-1948)*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXI, 1994, pp. 447-448. Cei doi ofițeri superiori, colonelul Ioan Țuhaș (comandant de brigadă) și generalul Dumitru Glodeanu (comandant de divizie) au expus în repetate rânduri în fața membrilor despărțământului albaiulian mai multe prelegeri în care acești ofițeri au pus accent pe rolul și semnificația ostășiei în viața unui tânăr.

³⁹ M.N.U.A.I., *Colecția documente, fond „Astra” Alba Iulia*, dosar 3094, doc. nr. 150. Generalul D. Glodeanu era ofițerul superior comandant al Diviziei 21 Infanterie, iar colonelul Ioan Țuhaș comanda în aceeași perioadă Brigada 54 Infanterie.

⁴⁰ M.N.U.A.I., *fond „Astra” Alba Iulia*, dosar 3094, nr. 150, 164; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, p. 90; Dragoș Curelea, Daniela Curelea, *Contribuții punctuale privind unele forme specifice de activitate al Astrei în Despărțământul Alba Iulia (1870-1948)*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, anul XVI (XXVII), nr. 16, 2017, p. 70-74; Dragoș Curelea, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1919-1948*, în „Buletinul Fundației Vasile A. Urechia”, Serie nouă, anul 15, nr. 18, noiembrie 2017, pp. 176-186.

⁴¹ M.N.U.A.I., *Colecția documente, fond „Astra” Alba Iulia*, dosar 3094, nr. 150; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia*, p. 447; Idem, „Astra” în relațiile interinstituționale, p. 239.

(caporal de jandarmi în Ighiu), Petre Peiculescu, Cornel Pop, Dumitru Popilean, Felix Radu, Alexandru Raiciu, Maximilian Rumler, Ioan Teșă (sublocotenent), Andrei Roman (locotenent-colonel), Petru Roșca (plutonier), Vasile Teodorescu (locotenent)⁴².

De remarcat în acest context și colaborarea interinstituțională a Astei cu Biserica, dar și cu Armata în condițiile în care cu data de 1 aprilie 1923 în Alba Iulia fostul protopop ortodox al Albei Iulia, Ioan Teculescu-mulț timp și director al structurii albaiulienă a Astei, a fost propus înaltului Colegiu Electoral al Bisericii Ortodoxe Române, iar cu acordul și prin votul acestui înalt for ecleziastic al României a fost și investit de Ministerul de Război în demnitatea de episcop militar al Episcopiei Militare de Alba Iulia, ca urmare a acceptării protopopului de Alba Iulia de către Majestatea Sa Regele Ferdinand I în această înaltă demnitate religios-militară a României⁴³.

Cu referire la înaintarea în rangul episcopal a fostului protopop ortodox albaiulian I. Teculescu, rememorăm cuvintele care au fost adresate acestuia de avocatul sibian Octavian Russu, unul dintre vicepreședinții Astei, fostului director al despărțământului albaiulian:

„Luând act cu bucurie de înaintarea atât de frumoasă și de binemeritată a Prea Sfinției Voastre în ierarhia noastră bisericească, înaintare pentru care Vă felicităm din inimă, iar mai departe de frumoasa activitate culturală dezvoltată de P.S.V. în calitate de Director al despărțământului nostru de la Alba Iulia, despărțământ ce s-a ilustrat prin înscrierea unui considerabil număr de membri precum și prin alte inițiative

---

⁴² *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, p. 662-663. Cei 21 de subofițeri și ofițeri erau remarcați ca făcând parte din seria membrilor activi ai Astei, pe listele Despărțământului Alba Iulia. Generalul Dumitru Glodeanu comandatul Divizie 21 Infanterie, a fost nominalizat pe liste ca fiind membru pe viață al despărțământului, iar colonelul Ioan Țuhaș, comandantul Brigăzii 54 Infanterie este amintit ca făcând parte din rândurile structurii locale albaiulienă a Astei.

⁴³ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 915/1920, f. 1-2; *Biserica Ortodoxă Română*, anul 41, nr. 7, 1923, p. 321; Aurel Pentelescu, *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopii militari*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 4, 1996, pp. 55-56; Luminița Cornea; Constantin Catrina, Ioan Lăcătușu, *Teculeștii din neam în neam*, p. 35; Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu Sediul la Alba Iulia) între anii 1921-1948*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2013, pp. 144, 155-156; Dragoș L. Curelea; Daniela Curelea, *Considerații cu privire la activitatea arhierescă a părintelui Justinian Teculescu: Episcopul militar de Alba Iulia (1923-1924) și Episcop de Cetatea Albă și Ismail*, în „Tabor”, anul XII, nr. 9, septembrie 2018, p. 28-36.

lăudabile, prin această ne luăm libertatea de a Vă întreba dacă binevoîți a ne face și mai departe cinstea de a conduce acest despărțământ ?”⁴⁴.

În toamna anului 1923 ca semn al înaltului respect pe care îl purta fostului protopop ortodox al Albei Iulia, Vasile Goldiș nou ales președinte al Astrei, viu aclamat în cadrul adunării generale a instituției culturale care a avut loc în Timișoara, s-a adresat în scris Episcopului militar de Alba Iulia, Justinian Teculescu, adresându-i cuvintele:

„Prea Sfinția Voastră, Aducându-Vă cu tot respectul la cunoștință că adunarea generală a „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, ținută la Timișoara, în zilele de 28 și 29 August a.c., m-a aclamat președinte al acestei Înalte instituții culturale, Vă rog să binevoîți a-mi acorda prețiosul D-voastră sprijin la împlinirea grelei misiuni, ce mi-am luat asupra-mi, întru luminarea și îndreptarea pe calea bunelor moravuri a poporului românesc, spre mărirea neamului, a țării și a tronului. Primiți, Vă rog, asigurarea celor mai distinse considerațiuni”⁴⁵.

Acaparat de noile sale obligații și îndatoriri care decurgeau din demnitatea de episcop militar român, J. Teculescu a fost obligat să delege atribuțiile de director al despărțământului albaiulian unui colectiv interimar de conducere prezidat de avocatul Zaharia Munteanu, ceea ce a însemnat și încetarea colaborării sale directe cu Astra locală și centrală. În ședința lunară a Comitetului central al Astrei din 5 februarie 1925, remarcăm, printre altele, citirea unei solicitări scrise a comandamentului Regimentului 6 Pioneri din Alba Iulia, care avea nevoie pentru bibliotecile organizate în companiile acestei mari unități militare de un fond de carte și unul de periodice românești, care a fost trimis pe adresa unității militare de mai sus, în localitatea transilvană sus menționată⁴⁶.

Semnalăm și buna colaborare între conducerea Despărțământului central județean Alba al Astrei și ofițeri din rândurile regimentelor aflat în Alba Iulia, care s-au materializat prin implicarea elementului ofițeresc, cu deosebire în perioada 1928-1930, în prezentarea prelegerilor pentru săteni în

---

⁴⁴ M.N.U.A.I., Colecția documente, *fond „Astra” Alba Iulia*, 3094, nr. 163.

⁴⁵ Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare se va cita prescurtat: B.O.R.), anul XCIII, nr. 3-4, 1975, p. 352; Ioan Lăcătușu, *Episcopul Justinian Teculescu, militant pentru unitatea națională a românilor*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXI, 1994, pp. 408-409; Valer Moga, *Episcopia Armatei. Episcopul de Alba Iulia*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, pp. 326-329. Vezi pe larg despre activitatea episcopului Justinian Teculescu la conducerea Episcopiei Armatei în Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei*, p. 143-184.

⁴⁶ *Transilvania*, anul 56, nr. 3, 1925, p. 89.

localitățile județului Alba într-o vreme în care sibianul Ioan Sandu a fost președinte al Despărțământului central județean Alba al „Astrei”, profesor de istorie și director al Liceului Mihai Viteazul din localitate, respectiv, președintele despărțământului albaiulian⁴⁷. Notăm printre asemenea expuneri locale făcute de ofițeri în Alba Iulia, *Armament și munițiuni* a căpitanului Ioan Stanislav, medic militar în cadrul Regimentului 6 Artilerie Grea.

Același medic militar prezenta în fața publicului din localitățile limitrofe Albei Iulia, Berghin, Ciugud, Drâmbar, Șeușa prelegerea cu titlul *Îngrijirea copiilor*⁴⁸. Alt medic militar din Alba Iulia, căpitanul Nicolae Nicolicea a prezentat în fața auditoriului local din diferite comune următoarele prelegeri: *Funcțiile vieții omenesti* (Alba Iulia), *Îngrijirea locuințelor și a trupului alungă bolile* (Galtiu), *Bolile lipicioase* – adică, acelea care se transmiteau pe cale sexuală, cu referire la sifilis și gonoree – (Henig), *Aerul și apa dau sănătate oamenilor* (Ighiu), *Ravagiile ce le face astăzi beția* (Limba), *Răspânditorii bolilor* (Meteș), *Boala de oftică* (Micești), *Tratamentul gălbănării* (Pâclișa), *Să ne îngrijim sănătatea* (Sântimbru), *Puterea vindecătoare a soarelui față de multe boale* (Seușa), *Igiena satelor* (Straja), *Cum să ne apărăm de boli ?* (Șard), *Îngrijirea copiilor mici* (Tăuți), *Vaccinarea contra tuberculozei* (Vințu de Jos)⁴⁹. De asemenea, remarcăm și faptul că în Alba Iulia colonelul Ioan Grigoriu, comandantul Regimentului 91 Infanterie a prezentat mai multe prelegeri grupate sub genericul *Armata Română*⁵⁰.

Conferințele prezentate în fața publicului intelectual din Aiud, Alba Iulia, Teiuș, dar și prelegerile pe care ofițerii români care au trecut prin Garnizoana Alba Iulia le-au susținut în fața auditorului local din mediul

---

⁴⁷ Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, p. 102; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 579-580. Remarcăm buna colaborare care a avut loc între profesorii Ioan Sandu și Leonte Opriș, acesta din urmă, secretar al Despărțământului central județean Alba al Astrei și originar și el din părțile Sibiului.

⁴⁸ *Transilvania*, anul 60, nr. 10, 1929, pp. 788-789; Dragoș Curelea, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1919-1948*, pp. 181, 184-186, 191.

⁴⁹ *Transilvania*, anul 62, nr. 1-8, 1931, pp. 78-80.

⁵⁰ *Ibidem*, anul 60, nr. 10-11, 1929, pp. 788-789. Au existat și inițiative ale unor ofițeri care erau medici militari și care s-au înscris în programele locale de prevenție și combatere a consumului de alcool (în acest sens menționăm activitatea medicilor militari Nicolae Nicolicea (căpitan) și Ioan Stanislav (maior), a prevenirii, respectiv a tratării bolii de ficat. Totodată medicii militari care s-au aflat în Garnizoana Alba și au activat în Spitalul militar din Alba Iulia au fost implicați și în combaterea, prevenirea și tratarea bolilor sociale.

rural albaiulian, s-au încadrat în programul Astrei, au promovat în mod dezinteresat ideile tematice ale instituției, contribuind la prevenirea și combaterea prin informare a unor boli sociale ca tuberculoza și sifilisul. De asemenea, s-a combătut consumul de alcool care afecta calitatea vieții, dar și resursele financiare ale membrilor comunității. În prima decadă interbelică din totalul de 1.991 de conferințe pentru intelectuali, 46 dintre acestea au fost susținute de elementul ofițeresc, iar pentru aceeași perioadă dintr-un total de 8.581 de prelegeri pentru săteni, 67 au fost expuse în mediul rural de ofițeri. Tema comună, atât a acestora a fost Armata Română și necesitatea statutului de a deține un sistem militar instruit și pregătit de luptă, cu un rol vital în apărarea sa și a populației/comunităților românești din toate provinciile țării⁵¹.

Un alt demers de colaborare interinstituțională între Astra și Armată este reprezentat de fapta sublocotenentului George Crișan care a înscris pe listele Asociațiunii, un număr de 34 ofițeri din Regimentul 81 Infanterie, unitate militară care era staționată în acei ani cu garnizoana în orașul Dej⁵². Ofițerul menționat a înființat în comuna Mireșul Mare din județul Satu Mare o agentură locală a Astrei, ocazie cu care, a oferit locuitorilor în numele Astrei 100 de volume, respectiv, a întocmit procesul verbal de constituire a agenturii comunale din localitatea Mireșul Mare. Astfel, aflăm că a înscris pe listele Astrei, 2 membri pe viață, 53 activi și 2 ajutători. Conducerea centrală a Astrei a luat notă de activitatea merituosă a acestui ofițer, dar și de încasarea sumei de 664 lei și trimiterea cu proces-verbal printr-un mandat poștal în Sibiu. Secretarul literar al Astrei, Ioan Georgescu în raportul său anual înaintat Comitetului central și care a fost prezentat adunării generale a instituției culturale de la Sibiu a lăudat fapta sublocotenentului G. Crișan⁵³.

În aceeași perioadă la nivelul colaborării între Despărțământul Brașov al Astrei și comanda Regimentului 1 Vânători de Munte aflată în localitatea de sub Tâmpa, că structura locală a Astrei, s-a bucurat de susținerea morală, dar și financiar-materială din partea ofițerilor și a subofițerilor marii unități militare mai sus menționate⁵⁴. În cursul anului 1920, în rândurile membrilor activi ai Despărțământului din Brașov a Astrei numărăm 32 ofițeri, care achitau cotizația de membru și prezentau în cadrul unor conferințe pentru intelectuali mesaje cu privire la rolul Armatei în stat,

---

⁵¹ Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, pp. 455, 460, 467.

⁵² *Ibidem*, p. 91.

⁵³ *Transilvania*, anul LII, nr. 3, 1921, p. 215.

⁵⁴ *Ibidem*, nr.7-8, 1921, pp. 668-670.

subsumate ciclului de conferințe care s-a înscris în istoria colaborării între cele două instituții sub denumirea *Nevoia de a avea oștire*⁵⁵.

În seria ofițerilor care au făcut parte din Despărțământul din Brașov al Astrei, care au activat în cadrul acestuia ca membri fondatori, pe viață sau ajutători îi menționăm pe: dr. Iulius Mureșianu (colonel în rezervă și medic militar) și Constantin A. Popoviciu (căpitan de escadron de cavalerie în rezervă), care erau notați ca fondatori. Apoi urmau ca membri pe viață dr. Eugen Curta (colonel și medic militar), Nicolae Chintoan și soția sa, dar și Vasile Popa (ambii cu gradul de maior în rezervă)⁵⁶. Între membrii activi ai structurii Astrei din localitatea de sub Tâmpa remarcăm pe ofițerii: Ioan Barbu, Petru Bitea, Andrei și Victor Cucu, Traian și Teodor Dumitrescu, Dumitru Gămulea, Victor Gabor, Nicolae Radu, Vasile Urdea, George Zăltăian (sublocotenenti), Emil Bălăban, Ioan Bubulica, Ioan Ciobanu, Anghel Cosma, Ionel Depner, Ioan Dumitrescu, Ioan Dimancescu, Andrei Graur, Ilie și George Iliescu, Alexandru Leonte, Stelian Pârvan, Ilie Rădulescu, George Vrâncean (locotenenti), Pompeiu Bența (colonel), Biblioteca Regimentului nr. 1 Vânători de Munte din Brașov, Gustav Gotschild, Constantin Paraschivescu (ambii maiori), Ioan Mihail, Nicolae Pantelimon, Emil Paraschivescu, Florin Rădulescu, George Sift (căpitani)⁵⁷.

Remarcăm ca important element și că maiorul Vasile Popa din Brașov, a donat Astrei în anul 1920, un însemnat lot de pământ intravilan în comuna Dumbrava în județul Alba. Donația menționată viza ridicarea unei case naționale a Asociațiunii în respectiva localitate⁵⁸. Cu privire la colaborarea interinstituțională dintre Armată și Asociațiunea Transilvană, conducerea centrală a instituției, remarcă și că reactivarea multora dintre despărțămintele sale din Transilvania a fost posibilă și datorită sprijinului oferit, direct și dezinteresat, de comandamentele militare locale, respectiv de ofițerii diferitelor arme aflați în garnizoanele din Ardeal și Banat. De asemenea, în 30 iulie 1921 într-un raport al Comitetului central al Astrei prezentat în adunarea generală a Asociațiunii care s-a desfășurat în Sighetul

---

⁵⁵ [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), p. 68; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, p. 91; Idem, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României, p. 240.

⁵⁶ *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, pp. 668-670.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 668-670. De asemenea, notăm și că în rândurile membrilor structurii locale a Astrei din Brașov au mai activat și Aron Suci (prefectul Poliției din Brașov). Așadar, notăm că 38 de ofițeri care aveau diferite grade, de la sublocotenent la colonel au făcut parte din rândurile Astrei din Brașov în perioada 1919-1921, contribuind esențial la reactivarea acestei structurii locale a Asociațiunii Transilvane.

⁵⁸ *Case naționale sătești*, în „Transilvania”, anul LI, nr. 2, 1920, p. 277.

Marmației (28-29 august 1921) a fost apreciată buna colaborare a conducerii Astrei cu generalul Ion Vlădescu, comandantul Corpului VII Armată din Sibiu, dar și cu ofițerii aflați în Garnizoana Sibiu, cu generalul Traian Moșoiu comandantul Corpului de Vânători de Munte de pe granița nord-vestică a României, cât și cu ofițerii diferitelor unități militare din Oradea și zona Bihorului, cu deosebire fiind amintite localitățile Beiuș, Tinca și Marghita.

Camil Selăgeanu directorul Despărțământului din Beiuș al Astrei nota, printre altele, despre buna colaborare cu generalul Aristide Leca și cu întreg corpul ofițeresc care a participat la activitățile de reactivare ale structurii locale a Astrei din Beiuș încă din decembrie 1920⁵⁹. De asemenea, menționăm că a fost apreciată buna colaborare inter-instituțională a Astrei cu generalul Nicolae Petala, comandantul Corpului VI Armată din Cluj, dar și cu ofițerii din Garnizoana aflată în aceeași localitate. Buna colaborare cu Garnizoana din Cluj și cu comandamentul Corpului de armată anterior remarcat, a continuat și în perioada în care generalului N. Petala i-a urmat la comandă în Cluj un alt important ofițer superior, generalul de divizie Dănilă Papp⁶⁰.

Profesorul Andrei Bârseanu președintele Astrei mulțumea în mod expres în cadrul adunării generale a Astrei organizată în Sighetul Marmației în anul 1921 generalului Ion Rășcanu, ministrul de război la acea dată, pentru sprijinul oferit Astrei de întreg corpul ofițeresc român⁶¹. Menționăm că în comparație la nivelul Despărțământului din Sibiu al Astrei s-au înscris 46 ofițeri în anul 1920. Din rândurile ofițerilor superiori remarcăm că 8 dintre aceștia au fost membri fondatori ai Astrei centrale. Remarcăm în rândurile lor și 5 generali: Ioan Boeriu, Alexandru Bunaciu, Dionisie Florian, Traian Moșoiu și Dănilă Papp⁶². De notat prezența corpului ofițeresc român, dar și a înalților ofițeri, precum generalii, Gheorghe

---

⁵⁹ *Ibidem*, anul LII, nr. 7-8, 1921, pp. 550-551.

⁶⁰ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 77/1920, f. 2-6; M.N.A.U.I., Colecția documente, inv. nr. 6412; Valer Moga, *Adunările generale ale „Astrei” în perioada 1918-1930*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXIII, 1996, pp. 188-189; Ioana Rustoiu; Smaranda Cutean; Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri. Dănilă Papp (1868-1950)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, p. 13. Notăm că încă din anul 1920, generalul de divizie Dănilă Papp a făcut parte din seria ofițerilor superiori care au participat în Sibiu la adunarea generală a Astrei din acel an reprezentând instituția militară.

⁶¹ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 935/1921, f. 1-10; *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, pp. 530-531.

⁶² *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921, pp. 700-702; Neculai Stoina; Mihai Racovițan, *Academia Trupelor de Uscat*, p. 134.

Mărdărescu, Ioan baron Boeriu, Constantin Panaitescu, Dănilă Papp, D. Florian și medicul-general Gheorghe Moga la adunarea generală extraordinară a Astrei care s-a desfășurat la Sibiu în 10 și 11 ianuarie 1920⁶³.

În același an s-a desfășurat o nouă adunare generală a Astrei, care a fost organizată în Oradea, în 17-18 octombrie 1920. Ca urmare a hotărârilor adoptate în această întrunire cu rol cultural-național aflăm că au fost cooptați în rândurile Asociațiunii, câțiva înalți prelați, între care amintim pe episcopul de Caransebeș, dr. Elie Miron Cristea, dr. Nicolae Bălan, mitropolitul ortodox al Transilvaniei, mitropolitul Moldovei și al Sucevei Pimen Georgescu, dr. Vasile Suciuc, mitropolit și arhiepiscopul greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș, mitropolitul Vladimir Repta al Bucovinei, iar la loc de cinste Astra îl coopta și pe generalul Traian Moșoiu, important comandant militar al Armatei Române⁶⁴.

În 19 decembrie 1920 locotenent-colonelul Mihail P. Grigoriu care era directorul de studii la Școala Militară de Ofițeri din Sibiu a prezentat conferința: *O instituție militară de cultură*, iar alți ofițeri din susnumita școală militară au susținut prelegeri în comunitățile locale din Cisnădie și Sadu, prezentând celor de față informații cu caracter militar, subsumate programului de propagandă militară intitulat *Nevoia de a avea oștire*⁶⁵. La sfârșitul lunii ianuarie 1921, locotenent-colonelul I. Leon a prezentat în fața auditorului civil conferința *Poezia lirică*. În 6 februarie 1921, în prezența membrilor Astrei, între care îi amintim pe Andrei Bârseanu, Gheorghe Preda, Octavian Russu, Ioan Băilă, Horia Petra Petrescu, Ioan Georgescu, a ofițerilor din Garnizoana Sibiu, a corpului didactic și a elevilor-cadeți din Școala Militară de Ofițeri de Infanterie Nr 2 din localitatea menționată mai sus, s-a dat în folosință, biblioteca instituției militare de învățământ, cu sală specific organizată și a Cazinoul acesteia cu scopul declarat de îmbunătățire a cunoștințelor generale și de specialitate a

---

⁶³ M.N.U.A.I., Colecția documente, inventar nr. 6412; Ioana Rustoiu; Smaranda Cutean; Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri: Dănilă Papp*, pp. 13-14; Valer Moga, *Adunările generale ale Astrei în perioada 1918-1930*, p. 189. Soția generalului D. Papp, doamna Eugenia Papp a făcut parte dintre membrii fondatori ai Astrei central din Sibiu și s-a implicat constant în perioada cât a locuit în Sibiu, dar și în Cluj în activități specifice Asociațiunii.

⁶⁴ Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor. Noi contribuții (1861-1950)*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2005, p. 112; Constantin Moșincat; Gheorghe Tudor Bihoreanu; Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu-arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Oradea, Editura Tipo MC, 2004, p. 56-76.

⁶⁵ *Transilvania*, anul LI, nr. 11, 1920, p. 956.

elevilor-cadeți ai Școlii militare. În vederea înzestrării cu volume și periodice, Școala militară a fost sprijinită de Astra centrală din Sibiu și de conducerea Despărțământului din aceeași localitate a Asociațiunii⁶⁶. În cadrul acestei Școli militare de infanterie din Sibiu, au predat cursuri membrii Astei centrale din Sibiu precum: A. Bârseanu (Limba și literatura română), medicii Ilie Beu și Gheorghe Preda (noțiuni de igienă și psihologie medicală), Nicolae Colan (filosofie, istorie bisericească, gnostică, istoria religiilor), Silviu Țeposu (didactică, pedagogie și istorie), Nicolae Regman (gramatică și morfologie)⁶⁷.

În 13 februarie 1921, menționăm ca fiind bine primită conferința *Din războiul nostru național* prezentată în fața auditorului de căpitanul Constantin Năsturaș în colaborare cu sublocotenentul Aurel Covrig, care a acompaniat și susținut, atât vocal, cât și instrumental partea muzicală⁶⁸. La 6 martie 1921 căpitanul Mihail Dumitrașcu, a prezentat în comunitatea din Mohu, aflată în apropierea Sibiului prelegerea *Războiul nostru național*. Câteva săptămâni mai târziu în 20 martie, același ofițer, a prezentat în fața publicului din comunitatea Veștem, prelegerea cu același titlu. În 21 martie 1921 generalul-medic Dimitrie Vicol, comandantul Serviciului medical-sanitar al Armatei Române a susținut în Sibiu cu ajutorul unui aparat de proiecție o conferință pentru intelectuali la care au luat parte, atât ofițeri, cât și diverși reprezentanți ai elitei intelectuale din localitatea menționată mai sus. Ofițerul superior menționat a prezentat conferința cu titlul: *România Marea: Basarabia și Bucovina. Note de drum cu proiecțiuni de vederi*⁶⁹. Directorul de studii al Școlii de Ofițeri de Infanterie din Sibiu, locotenent-colonelul Mihail P. Grigoriu, directorul cu instrucția și educația a Școlii militare din localitate a prezentat în 24 martie 1921, conferința cu titlul: *O instituție militară de cultură*. În 27 martie 1921, locotenent-colonelul I. Rădulescu, a prezentat în fața publicului din comuna Șura Mare prelegerea *Nevoia de a avea armată*.

În aceeași zi alți ofițeri expuneau prelegerea cu același titlu în comunitățile din localitățile Agârbiciu (maiorul Solomonescu), Boarta, Calvasăr și Șeica-Mare (maiorul Constantinescu), Frâua (căpitan M.

---

⁶⁶ Neculai Stoina; Mihai Racovițan, *Academia Trupelor de Uscat*, pp. 80-81.

⁶⁷ Arhiva Muzeului Academiei Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” Sibiu (în continuare se va cita prescurtat: A.M.A.T.U.N.B.S.), Fond documentar, *Școala Militară de Infanterie nr. 2 Sibiu, anul școlar 1929-1930*, f. 23-50; Neculai Stoina; Mihai Racovițan, *Academia Trupelor de Uscat*, p. 81.

⁶⁸ *Transilvania*, anul LII, nr. 1-2, 1921, p. 122.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 3, 1921, p. 216.

Dumitrașcu), Slimnic (maiorul C. Zagorit). În aceeași zi directorul de studii al Școlii Militare de Infanterie din Sibiu a expus în Mediaș conferința cu titlul: *Nevoia de a avea oștire*⁷⁰. Începând din aprilie 1921 comandantul Corpului VII Armată, generalul Ion Vlădescu a semnat un acord cu conducerea centrală a Astrei și a Despărțământului Sibiu al asociației menționate anterior prin care a urmărit o colaborare privind educarea adulților și îndeplinirea obiectivelor majore de pedagogie socială⁷¹.

În perioada anului 1921 urmare a colaborării interinstituționale cu ajutorul unor mașini ale Armatei au fost întreprinse mai multe incursiuni cu caracter cultural fiind susținute prelegeri pentru țărani în mediul rural și conferințe pentru intelectuali în localitățile mai importante din județul Sibiu. Cu deosebire acestea s-au înscris pe linia pedagogiei sociale și a educației adulților și aveau caracter moral-civic, sanitar și de igienă, economic, social, agronomic și de zootehnie, etc.⁷². Diverși ofițeri din cadrul unităților militare din Sibiu au prezentat în luna aprilie 1921 în fața publicului local diferite prelegeri și comunicări după cum urmează: între 3 aprilie (o zi de duminică) și 17 aprilie (tot o zi de duminică) o serie de ofițeri au prezentat în diferite localități ale județului Sibiu prelegerea *Nevoia de avea oștire*. În acest sens au susținut cuvântări locotenentul I. Antohi (Poplaca), preotul-militar căpitan I. Dăncilă (Gura Râului), maiorul I. Bursescu (Orlat și Cacova-Fântânele), căpitanul C. Năsturaș (Săcel), maiorul Luculescu (Săliște), căpitanul Bardan (Sibiul), căpitanul Rădulescu (Vale), căpitanul M. Dumitrașcu (Mag), locotenent-colonelul M. Grigoriu (Mirecurea), căpitanul M. Dumitrașcu (Tilișca), căpitanul Haas (Apoldu de Sus)⁷³.

---

⁷⁰ *Ibidem*, p. 217. Comanda, Comandamentului Corpului VII Armată din Sibiu a colaborat în mod constant cu Astra în cadrul unui proiect desfășurat în comun cu caracter de propagandă cultural-națională care a avut loc, atât în județul Sibiu, cât și în Transilvania sub deviza generică: *Nevoia de a avea oștire/Nevoia de a avea armată*.

⁷¹ Pamfil Matei, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (*Astra*) și Rolul ei în cultura națională, p. 88-89; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, p. 91.

⁷² S.J.S.A.N., fond „Astra”, doc. nr. 258/1922, f. 1-2; *Buletinul Despărțământului Județean Sibiu al „Asociațiunii”*, Sibiu, Editura Cavaleriei, 1923, pp. 120-124.

⁷³ Conferințele „Asociațiunii” ținute în luna aprilie 1921 în Sibiu și jur, în „Transilvania”, anul LII, nr. 4, 1921, pp. 311-312. Conducerea redacției oficiosului Astrei, remarca că într-o zi de joi, 7 aprilie 1921 la prelegerea rostită de locotenent-colonelul Mihail Grigoriu care a fost prezentată în fața publicului din comuna Rășinari, aflată în apropierea Sibiului a participat ca invitat special și comandantul Corpului VII Armată Teritorial din Sibiu, generalul Ion Vlădescu.

Și alți ofițeri au prezentat în fața publicului local prelegeri în care evidențiau în fața comunității locale care era rostul Armatei și locul acestei instituții, atât în viața statului român, cât și în instrucția și formarea pentru luptă a tinerilor români, încorporabili și recrutați atât din mediul rural, cât și din urban. Asemenea prelegeri au fost susținute de căpitanul Bardan (Tâlmăciu), căpitanul Dumitrescu (Tâlmăcel și Nucet), căpitanul Haas (Turnu Roșu), căpitanul Rădulescu (Sebeșul de Jos), locotenent-colonelul Mihail Grigoriu (Racovița), căpitanul preot Ioan Dăncilă (Racovița), maiorul Luculescu (Turnișor), căpitanul M. Dumitrașcu (Roșia și Nou)⁷⁴. De asemenea, remarcăm și contribuția corurilor și a fanfarei militare în cursul lunii mai 1921, dar și în lunile care au urmat la activitățile desfășurate în comun în Sibiu între cele două instituții⁷⁵.

Ofițerii care au sprijinit material, cât și prin activități social-culturale specifice Astra, prin cotizații în general, dar și activitatea administrativ-culturală prin prelegeri tematice, conferințe pentru intelectuali, expoziții, etc. care s-a desfășurat în spațiul Despărțământului Sibiu al Astei în perioada 1919-1921 au fost Ioan Boeriu, Alexandru Bunaciu, Gheorghe Moga, Traian Moșoiu, Dănilă Papp (generali), Ioan Bărbat, Bucur Boleta, Mihail Dumitrașcu, Dumitru Ionescu, Simion Vasile, Ioan Weber (căpitani), Traian Antochie, Ion Berghea, Mihail Berning, Iustin Grigore, Ioan Hahoiu, Carol Mansch, Mihai Mușetescu, Frederich Stein, Ștefan Teodosiu (locotenenți), Traian Antochie, George Bodnărescu, Leon Ciocan, Aurel Covrig, George Dorobanț, George Foica, Mihail Grama, Emil Heidl, Moise Stănese, George Vasilescu, Ioan Zamfirescu, Ludovic Zenachek (sublocotenenți), Ioan Hurubean, Aurelian Georgescu, Stelian Luculescu, Ioan Moga, Ioan Pop (maiori), Nicolae Șandor de Vist (maior în retragere) Mihail Căpitanovicu, Constantin Leon, Ioan Moldovan, Ioan Morariu, Mihai Negoescu, Petre Popescu, Andrei Popovicu (locotenenți-colonei), Ioan Giuglea (caporal)⁷⁶.

Menționăm că în urma adunării generale care a avut loc în Sighetul Marmației în zilele de 28 și 29 august 1921, conducerea Astei anunța primirea în rândurile sale ca membru pe viață a maiorului Constantin Zagorit, comandantul Garnizoanei din Lupeni-Hunedoara⁷⁷. În perioada 1920-1921, secretarul literar al Astei Ioan Georgescu, menționează în rapoartele sale înaintate Comitetului central despre buna legătură,

---

⁷⁴ *Transilvania*, anul LII, nr. 4, 1921, p. 312.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 5, 1921, pp. 411-412; *Ibidem*, nr. 7-8, 1921, pp. 571-574.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 701-702

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 9-12, 1921, p. 941.

manifestată atât în plan administrativ și funcțional, cât și din perspectivă socială și culturală care exista între cele două instituții⁷⁸.

În 2 ianuarie 1923, secretarul Asociațiunii Ioan Georgescu și custodele Muzeului central Astra, Ioan Banciu, aduceau mulțumiri Ministerului de Război, pentru că a donat Astei centrale arhiva fostului Corp XII Armată imperial Austro-Ungar care și-a avut sediu în orașul Sibiu, cu rezerva dosarelor care făceau referire la evenimentele militare, sociale și politice din anul 1784 și din perioada 1848-1849 din Transilvania⁷⁹. De asemenea, medicul sibian Gheorghe Preda, vicepreședintele Astei, nota într-una dintre cărțile sale apărute la Sibiu în anul 1944, că activitatea de îngrijire și catalogare a arhivei fostul Corp de Armată imperial, i-a revenit colonelului în rezervă Octavian Cristea, un bun cunoscător al limbilor maghiară și germană⁸⁰. Mai sublinia și că prelucrarea datelor istorice cu privire la situația românilor din Monarhie, cădea în sarcina istoricului și publicistului Teodor Păcățianu, important membru al Astei⁸¹.

Reținem aprecierea pe care conducerea Asociațiunii a făcut-o pentru prima parte a anului 1922, referindu-se, în mod evident la buna colaborare interinstituțională care exista între instituție și Comandamentul Corpului VII Armată din Sibiu condus de generalul I. Vlădescu⁸². Mai remarcăm și prezența în Sibiu ca invitat special al Astei a generalului Ernest Broșteanu în cursul celei de-a doua părți a lunii septembrie același an împreună cu

---

⁷⁸ *Transilvania*, anul LII, nr. 3, 1921, pp. 194-196. Este evidențiată de către secretarul Ioan Georgescu buna colaborare cu generalului Ion Vlădescu, care peste câțiva ani, în luna mai 1927, va contribui definitiv pe tărâm dobrogean, în Constanța la constituirea după modelul oferit de Astra centrală din Sibiu a Regionalei sale de la malul Mării Negre denumită „Astra Dobrogeană”.

⁷⁹ *Transilvania*, anul 54, nr. 8-9, 1923, p. 324; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 204. Cu această ocazie conducerea operativă a Astei centrale a adus mulțumiri conducerii Ministerului de Război, pentru că a salvat o parte din istoria modernă a Transilvaniei donând arhiva fostului Corp de Armată Imperial Austro-Ungar către Asociațiune.

⁸⁰ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 98.

⁸¹ *Ibidem*, p. 110; [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), p. 38. În urma anchetei pe care Astra a întreprins-o în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș, s-a ajuns la o concluzie pe care publicistul și istoricul Teodor V. Păcățian a prezentat-o după cum urmează: 41.739 morți pe câmpurile de luptă, 11.275 morți în temnițe în urma relelor tratamente care le-au fost aplicate, 25.406 erau înregistrați ca fiind invalizi de război, 37.898 răniți și bolnavi, 29.839 dispăruți, 38.630 văduve de război, 79.226 orfani, 1.738 internați în lagăre și 3.436 de refugiați.

⁸² *Transilvania*, anul LIII, nr. 7-8, 1922, p. 464; Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930), p. 240.

profesorul Simion Mândrescu președintele Societății „Graiul românesc”⁸³. Asociațiunea a colaborat în mod eficient și cu instituția denumită Centrala Caselor Naționale, iar ca o dovadă a acestei colaborări cu o structură instituțional-culturală mult mai tânără decât ea, în conducerea căreia au activat cadre militare, notăm și că în perioada 17-19 februarie 1923, reprezentanți din conducerea susnumitei Centrale au participat în Sibiu, la invitația Astrei, la o serie de manifestări omagiale și culturale comune, între care menționăm: audierea Imnului național, a celui regal, respectiv a imnului Astrei, în intonarea fanfarei militare a Regimentului 90 Infanterie Sibiu. Alte cântări au fost cele intonate conform Programului de reprezentanții Reuniunii de cântări din Sibiu sub conducerea profesorului și maestrului de muzică Nicolae Oancea. Reținem și că la începutul anului 1923, membrii comitetului central în frunte cu Gheorghe Preda, au inaugurat în parteneriat cu comandamentele Regimentelor 35 Artilerie și 36 Obuziere, biblioteci ale Asociațiunii în marile unități militare menționate care se aflau în acele momente în Garnizoana Sibiu⁸⁴.

Amintim și participarea invitaților la un Te Deum care a avut loc la Catedrala Mitropolitană din Sibiu, urmat de un parastas în cinstea marelui plecat, fostul președinte al Astrei Andrei Bârseanu, respectiv, alocațiunea colonelului Ion Manolescu, președintele Centralei Caselor Naționale, care a subliniat în principal că asociația pe care o reprezenta era o fiică a Astrei centrale din Sibiu⁸⁵. Remarcăm alocațiunile generalului Constantin Dragu și a avocatului sibian Octavian I. Russu, care au fost susținute cu prilejul acordării de către Centrala Casei Naționale către Astra centrală a unei plăci din argint care avea inscripționată pe ea prima strofă din *Imnul unirii* realizat de fostul președinte A. Bârseanu, respectiv, a 4 medalii confecționate în relief din bronz, care comemora Opera Majestăților Lor, Regele Ferdinand și Regina Maria în războiul de întregire națională desfășurat între 1916-1919⁸⁶.

---

⁸³ [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), p. 46.

⁸⁴ Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu*, p. 367.

⁸⁵ *Transilvania*, anul 54, nr. 3, 1923, pp. 137-138. Începând din anul 1924, redacția oficiosului sibian al Astrei, revista *Transilvania*, a trecut la numărarea anului curent cu cifre arabe, înlocuind în acest fel numerotarea mai complicată din perioada anterioară care s-a făcut cu cifre romane mai dificil de citit.

⁸⁶ *Transilvania*, anul 54, nr. 3, 1923, p. 138; Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu*, p. 48. Mai amintim între alocațiunile care s-au purtat în cursul celei de-a doua zi, pe acelea rostite de mitropolitul ortodox Nicolae Bălan, colonelul Ion Manolescu, prof. dr. Vasile Bologna, medicul sibian Gheorghe Preda și avocatul Octavian I. Russu.

Pentru anul 1923, mai menționăm și publicarea de către medicul sibian Gheorghe Preda, vicepreședintele Astrei, a volumului *Noțiuni de igienă generală și militară*, într-una din tipografiile militare din Sibiu, un veritabil îndrumar privind asigurarea condițiilor de curățenie și de protejare a vieții, respectiv, de îngrijire medical-sanitară a militarului și civilului aflat în stare de convalescență⁸⁷. Unii ofițeri superiori, printre care amintim pe generalul-baron Ioan Boeriu, dar și pe generalul medic Gheorghe Moga care activau în Comitetul central al Astrei s-au implicat în demersurile de comemorare a centenarului Gheorghe Lazăr realizat în București și Avrig în 29 și 30 septembrie 1923 și au susținut succinte alocuțiuni în memoria marelui erudit luminist roman⁸⁸.

În septembrie 1923, colonelul Dimitrie Florian a donat Muzeului central al Astrei din Sibiu în numele ofițerilor din Orăștie, mai multe panglici și documente ale fostului Regiment 64 cezaro-crăiesc (românesc) din localitatea menționată mai sus⁸⁹. Revizorul școlar Eugen Popescu din Sfântu Gheorghe, județul Trei Scaune, aprecia rolul avut de elementul ofițeresc român în reluarea activităților Astrei în partea sud-estică a Transilvaniei⁹⁰. În anul 1924 cu prilejul Serbărilor naționale comemorative dedicate marelui erou transilvănean Avram Iancu și care au fost organizate de Guvern în colaborare cu Astra, Biserica și Armata, s-a verificat încă odată în Cluj buna relație interinstituțională între instituția cultural-națională din Transilvania și Armata României. Astfel, cu sprijinul direct al Ministerului de Război, a generalului de divizie Nicolae Petala, a generalului de divizie Dănilă Papp, comandantul Corpului VI Armată din Cluj, unități militare și-au dat concursul în Cluj la buna organizare a comemorării marelui transilvănean, revoluționarul pașoptist Avram Iancu. În program Garnizoana din Cluj a defilat cu aproape toate unitățile sale: Regimentele 83 Infanterie, 31 Artilerie, 32 Obuziere, 11 Călărași, dar și companiile sanitare, unitățile de aviație, divizionul 6 Tren și Căi ferate la care s-au adăugat elemente din fostele regimente de voluntari ardeleni și bănățeni și trupele de cercetare⁹¹.

---

⁸⁷ *Transilvania*, anul 54, nr. 4-5, 1923, p. 227; Gheorghe Preda, *Noțiuni de igienă generală și militară*, Sibiu, Tipografia Școlii Militare de Infanterie „Principele Carol”, 1923, 215 p.

⁸⁸ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 400.

⁸⁹ *Ibidem*, anul 54, nr. 8-9, 1923, p. 322; Vezi pe larg despre istoria acestei unități militare în: Dorin Petrescu; Ioan Lăzărescu, *Istoria Regimentului Cezar și Regesc nr. 64 din Orăștie (1860-1918)*, Deva, Editura Corvin, 2004, passim.

⁹⁰ *Transilvania*, anul 54, nr. 8-9, 1923, p. 406.

⁹¹ *Ibidem*, anul 55, nr. 8-9, 1924, p. 347.

De reținut și discursurile comune ale lui Alexandru Lapedatu și generalul-comandant al Garnizoanei din Cluj, Nicolae Petala, pe care cei doi le-au prezentat, atât în Sala de festivități ale Prefecturii din Cluj, cât și în sala de recepție a Teatrului Național, unde în fața acestei instituții s-a alocat de către conducerea administrației publice locale parcela pe care se va edifica Statuia lui Avram Iancu, generalul N. Petala, fiind unul dintre vicepreședinții organismului local de inițiativă⁹². Conducerea centrală a Astrei, aprecia buna colaborare cu ofițerii din comandamentul Corpului VI Teritorial Armată din Cluj, la comanda căruia se afla un mai vechi membru al instituției cultural-naționale din Sibiu, generalul de divizie D. Papp, care a aprobat ca din două în două săptămâni propagandiștii Astrei împreună cu ofițerii unităților militare aflați în Garnizoana din Cluj, să prezinte în fața soldaților prelegeri, respectiv, să fie organizate șezători culturale, expoziții tematice și filme documentar-educative. Din raportul directorului Despărțământului din Cluj al Astrei, Nicolae Bogdan, secondat de secretarul structurii culturale profesorul dr. Alexandru Borza-fondatorul Grădinii Botanice din localitatea de pe Someș – înaintat Centralei din Sibiu, aflăm că au fost prezentate 6 prelegeri în mediul militar clujean, la care publicul a participat în număr mare, în ciuda unor impedimente de natură tehnică⁹³.

Elementul ofițeresc român a fost invitat și a participat și în cadrul lucrărilor adunării generale a Astrei care a fost organizată în Reghin (29-30 august 1925). Printre ofițerii superiori participanți îi reținem pe Ioan Anastasiu, general din Garnizoana Cluj și Ion Manolescu, președintele Centralei Caselor Naționale. Remarcăm că pentru meritele sale privitoare la colaborarea interinstituțională între Astra și instituția pe care o prezida, pentru sprijinirea prezenței delegației Astrei în Vechiul Regat și pentru susținerea materială a edificării Casei Naționale dedicată lui Avram Iancu în Vidra de Sus, era aclamat în cadrul adunării generale ca membru de onoare al Asociațiunii⁹⁴. De asemenea, remarcăm că în telegramele trimise cu această ocazie Astrei în Reghin și care au fost citite în cadrul ședințelor desfășurate în comisii (30 august), mesaje de salut din partea unor înalți ofițeri români, printre care menționăm pe I. Condeescu, Șeful Casei Militare a Principelui de Coroană al României, Carol, care a exprimat mulțumirile principelui Carol față de activitatea Astrei și față de omagiile care i-au fost

---

⁹² *Ibidem*, p. 343-347.

⁹³ *Ibidem*, anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 398.

⁹⁴ S.J.S.A.N., Fond „Astra”, doc. nr. 1947/1925, f. 204; [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), pp. 42-43; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, pp. 68-70.

aduse⁹⁵. În urma alegerilor care au avut loc, constatăm aclamarea în rândurile membrilor Comitetului central al Astrei a baronului Ioan Boeriu general de corp de armată și fost comandant al Corpului VII Teritorial de Armată din Sibiu⁹⁶.

Menționăm și vizita făcută în Sibiu la sfârșitul lunii noiembrie 1925, de către generalul Radu Rosetti, în acele momente directorul Muzeului Militar Național secondat de d-l. Costin Moisil, director la Arhivele Naționale ale Statului din București. În urma întrevederii avute de aceștia cu președintele Astrei, Vasile Goldiș, au fost acceptate direcțiile unei colaborări viitoare între instituția Muzeului Militar Național și Asociațiune, respectiv între instituția Arhivelor și Centrala din Sibiu a Astrei, în scopul organizării unor muzee militare în Transilvania și Banat⁹⁷. Remarcăm tot pentru același an și participarea lui Vasile Bologa, membru al Comitetului central al Astrei la activitățile organizate de autoritățile statului în Mărășești, cu prilejul sfințirii și a inaugurării Mausoleului de la Mărășești⁹⁸.

Revista *Transilvania*, oficiosul central al Asociațiunii a prezentat și mediatizat cititorilor săi lucrarea generalului Constantin Dragu, cu titlul *Fapte de împlinit*, apărută în prima ediție în 1926 la Sibiu, respectiv, în a doua ediție în anul 1929 tot în Sibiu⁹⁹. De asemenea, trebuie remarcată activitatea Astrei de a solicitat comandamentelor de garnizoană înființarea bibliotecilor cu fond de carte, periodice și sală special destinată lecturii pentru soldați, subofițeri și ofițerii Armatei Române¹⁰⁰.

Conchidem parțial, așadar, prin a menționa că au existat colaborări eficiente pe linia educației adulților și a pedagogiei sociale între Asociațiunea Transilvană și marile unități militare române precum: Corpul

---

⁹⁵ *Transilvania*, anul 56, nr. 11-12, 1925, p. 609.

⁹⁶ *Noul Comitet central al „Astrei”*, în „*Transilvania*”, anul 56, nr. 11-12, 1925, p. 534; *Ibidem*, anul 57, nr. 1, 1926, pagină de mediatizare a instituției, care este nenumerotată. Remarcăm că la acea dată, generalul de corp de armată, baron Ioan Boeriu era deja trecut în rezervă.

⁹⁷ *Transilvania*, anul 56, nr. 11-12, 1925, p. 617; [Horia Petra Petrescu], „*Astra*” în *anii de după război (1918-1928)*, p. 42; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 71.

⁹⁸ [Horia Petra Petrescu], „*Astra*” în *anii de după război (1918-1928)*, p. 49.

⁹⁹ Constantin Dragu, *Fapte de împlinit*, Sibiu, Tipografia Școlii Militare de Infanterie nr. 2 Sibiu, 1926, 128 p.; [Horia Petra Petrescu], „*Astra*” în *anii de după război (1918-1928)*, p. 76.

¹⁰⁰ Paul Abrudan, *Colaborarea dintre ASTRA și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, p. 103-104; Idem, *Documente inedite privind activitatea „Astrei” pentru înființarea de biblioteci literare în unități militare din Transilvania în anul 1919*, în „*Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*”, XIII, 1980, pp. 341-354.

VII Armată (Sibiu), Corpul VI Armată (Cluj), Batalionul 7 de Vânători de Munte (Zalău), dar și alte unități militare din Beiuș, Tinca, Tușnad, Târgu Mureș și conducerile despărțămintelor locale ale Astrei din Alba Iulia, Brașov, Sibiu¹⁰¹. Remarcăm, cu privire la activitatea punctuală a unor cadre militare care au activat și în alte părți din Transilvania rolul medicului militar Sorin Stoica (maior), care activa în Spitalul militar al Batalionului 7 Vânători de Munte din Zalău, care a prezentat în fața auditorului din comunele Buciu, Chieșd, Curitău, Păușa, Șimleul Silvaniei, Unguraș, aflate în arealul județului Sălaj mai multe prelegeri, axându-se în principal pe teme privind *Combaterea bolilor venerice, etiologia, ravagiile, tratamentul și profilaxia lor, Combaterea alcoolului și a tuberculozei*¹⁰². De menționat și concursul pe care fanfara unității militare de Vânători de Munte din Zalău condusă de locotenentul Nicolae Chivu, l-a dat în mod constant la buna organizare a activităților culturale și muzicale ale despărțământului Astrei din Zalău¹⁰³.

În anul 1927, invitat al Astrei în Sibiu, dar și în Săliște, generalul Ion Manolescu, de altfel, membru de onoare al Astrei și care prezida în acel moment Centrala Caselor Naționale, a prezentat în fața publicului din localitățile mai sus menționate conferința *Cultura și apărarea națională*.

„Spre ce trebuie să tindă un popor, care vrea să aibă un viitor ? Nu dârjenie mioapă, ci un suflet, suflet și organizație. Cinstirea a ceea ce este bun și frumos! Spirit de disciplină ! Ridicarea sufletului, ca să poată privi liber la oameni liberi! Pregătirea brațului, nu pentru măcel, ci pentru apărarea drepturilor sfinte de existență cinstită. Nu zdrăngăneala cu sabia, ci privire răspicată pentru pregătirea unui viitor mai bun copilașilor”¹⁰⁴.

În fond, înaltul ofițer român, s-a pronunțat în fața publicului Astrei, în cele două localități mai sus menționate, în mod răspicat cu privire la ordine, disciplină și libertate – fundamente de civilizație călăuzitoare, deopotrivă, atât pentru prezent, cât și pentru viitor. Cu privire la sprijinirea materială și morală pe care Armata a oferit-o Astrei în Basarabia, remarcăm

---

¹⁰¹ Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 91; Idem, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României, p. 240.

¹⁰² *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 471. Notăm că prelegeri privind igiena corporală, a vestimentației, a locuințelor, dar și combaterea, respectiv, tratarea bolilor venerice, a problemelor de sănătate cauzate de consumul excesiv de alcool sau tuberculoza, au fost prezentate de medical militar Sorin Stoica și în rândurile Companiei de Jandarmi Zalău, dar și la diferitele posturi comunale ale instituției Jandarmeriei Române din județul menționat.

¹⁰³ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 474.

¹⁰⁴ *Ibidem*, anul 59, nr. 10-11, 1927, p. 510.

că încă din vara anului 1923, subofițerii și ofițerii români au contribuit la înființarea mai multor despărțăminte ale Asociațiunii în această parte răsăriteană de țară. Primul a fost constituit de membrii elitei românești (militari, intelectuali, preoți) din județul Cetatea-Albă în 8 iulie 1924, iar al doilea a fost consemnat documentar la 1 ianuarie 1924, în același județ și era menționat ca fiind înființat într-una dintre mari unități militare existente atunci în provincie: Regimentul 30 Infanterie „Matei Basarab”¹⁰⁵.

Despărțământul din Cetatea Albă al Astei avea în comitetul de conducere pe Teodor Iacobescu, (institutor, deputat și președinte al acestei structuri teritoriale a Astei în sudul Basarabiei), Alexandru Rotta, (fost procuror, vicepreședinte), Eugen Ionescu Darzeu (președinte de tribunal, judecător, secretar al Astei locale din Cetatea Albă). Alături de cei amintiți, în biroul local de conducere mai activa Ion Topor din partea instituției militare (locotenent-colonel), Alexandru Teodorescu (revizor școlar județean), și căpitanul Mihail Dumitrașcu, venit din Transilvania și inițiatorul ideii de înființare a structurii locale astriste în această parte sudică a Basarabiei. Alături de aceștia se mai aflau Dumitru Bărbulescu (fost prefect al județului), Vasile Făureanu (preot și fost senator), F. Filipescu (avocat și decanul Baroului din Cetatea Albă), Ion Anbinder (librar și editor local), Petre Solomon (revizor școlar pentru învățământul primar), Alexandru Prolorenzo (profesor și director de liceu)¹⁰⁶.

Între 1924-1926 structura locală a Astei din Cetatea Albă a avut în componență 40 membri, care au contribuit cu sume care au oscilat între 200 și 400 lei la bunul mers al activităților din despărțământ și în plasele și cercurile culturale din comune. În perioada care a urmat constituirii despărțământului erau înființate 10 biblioteci pentru popor, dotate cu sală de lectură în comunele mai importante din județ. În 13 iulie 1924 la sediul despărțământului din Cetatea Albă, profesorul dr. Constantin Fedeleş de la

---

¹⁰⁵ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, pp. 424, 445, 450; [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), pp. 65-67; Paul Abrudan, *Documente inedite privind activitatea Astei pentru înființarea de biblioteci literare în unitățile militare din Transilvania în anul 1919*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, XIII, 1980, pp. 341-354. În perioada care a urmat Unirii din anul 1918, ofițerii, subofițerii, gradații, chiar și soldații într-un entuziasm colectiv generalizat au aderat la Astra. Armata contribuind cu bani, efecte, cadre la propaganda și răspândirea mesajului Asociațiunii și în afara Transilvaniei. Vezi în acest sens, cu privire la implicarea ofițerilor în activitatea de culturalizare a maselor și prin intermediul Asociațiunii și în Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, București, Editura Nemira, 1997, p. 496.

¹⁰⁶ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, pp. 3, 69, 370, 424; Mihail Iliev, *Astra. Regionala Basarabiei (1924-1935) (I)*, în „Transilvania”, Serie nouă, 9, 2013, p. 91.

Universitatea din Iași, a prezentat în fața publicului local o conferință privind istoria românilor, subliniind în fața celor prezenți rolul și locul Astrei în perioada modernă a istoriei noastre¹⁰⁷.

O a doua structură teritorială a Astrei în Basarabia a fost organizată, așa cum menționam anterior într-una din marile unități militare de infanterie din provincie. A avut în arondarea sa, 16 agenturi culturale și 15 biblioteci organizate pentru popor, frecventate, atât de militarii români, cât și de locuitorii educați din respectivele așezări. În rândurile propagandiștilor culturali care au acționat în serviciul Astrei în Basarabia s-a remarcat în primul rând căpitanul Mihail Dumitrașcu¹⁰⁸, care a susținut numeroase prelegeri, atât pentru soldații în termen, cât și pentru popor în mai multe localități din județele aflate în sudul Basarabiei. Cu deosebire, s-au remarcat prelegerile pe care acesta le-a prezentat într-o așezare rurală denumită Palanca, acolo unde ofițerul menționat, a vorbit în fața unui numeros public despre istoria provinciei, dar și despre scopul activității pe care o desfășura Asociațiunea în partea estică a României, în sensul educației adulților, dar și cu referire la pedagogia socială, astfel încât, locuitorii din această parte de țară să recupereze decalajele constatate în raport cu locuitorii celorlalte provincii ale României Mari¹⁰⁹. Despărțământul „Matei Basarab” al Astrei a avut 102 membri activi (gradați, subofițeri și ofițeri) și 953 de membri ajutători, cu deosebire toți soldații acestei unități militare. În fruntea structurii locale a Astrei au activat ca președinți, doi ofițeri superiori: locotenent-colonelul Alexandru Cantuniari, urmat apoi de colonelul Ilie

---

¹⁰⁷ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 424; [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), pp. 65-67; Dragoș Petrescu, *Activitatea Astrei în perioada interbelică în Basarabia*, în <http://astra.iasi.roedu.net/texte/petrescu.html>, accesat în 16.12.2018. Universitarul ieșean C. Fedeleș a făcut referire la scopul Astrei, atât în perioada care a precedat Unirea din 1918, dar și la implicarea instituției din Transilvania în amplul proces de reformare prin pedagogie socială, educație a adulților și cultura pentru mase, venind astfel și în sprijinul sistemului oficial de învățământ prin contribuția adusă la combaterea și diminuarea analfabetismului în rândul românilor.

¹⁰⁸ Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930), p. 240. Cu privire la activitatea acestui ofițer, care s-a remarcat în serviciul Astrei, atât în Transilvania, susținând prelegeri pentru locuitorii satelor din județul Sibiu, cât și în spațiul sud basarabean, prezentând, atât prelegeri în fața publicului din mediul rural, cât și conferințe pentru intelectuali în localitățile Cetatea Albă, Ismail și Tighina, Comitetul central al Astrei prin vocea președintelui Astra, Vasile Goldiș a apreciat și a elogiât în mod constant „nobilele și neîntrecutele stăruințe ale d-lui. căpitan Mihail Dumitrașcu din Regimentul 35 Infanterie „Matei Basarab” din Cetatea Albă.

¹⁰⁹ Antonio Basciani, *Dificila unire. Basarabia și România Mare*, Chișinău, Editura Cartier, 2018, pp. 179, 198, 239-248, 250.

Cornea¹¹⁰. Director al activității de alfabetizare pe companiile regimentului menționat conform ordinului Ministerului de Război, a fost numit căpitanul M. Dumitrașcu. Din raportul înaintat pe adresa Comitetului central al Astrei din Sibiu de către același ofițer, remarcăm că în această structură a Astrei au existat biblioteci pentru popor cu un fond de 150 volume, dar și diferite numere ale periodicelor *Transilvania* și *Cultura poporului*.

Căpitanul M. Dumitrașcu mai remarcă și câteva date statistice, din care desprindem informația că doar 2/3 din totalul membrilor acestei structuri militare a Astrei din Basarabia erau cunoscători de carte, restul nu, ceea ce implica, în accepțiunea căpitanului Dumitrașcu adoptarea unor măsuri imediate de remediere a situației și alfabetizare a trupei¹¹¹. Din perspectiva activității propagandistic-culturală, dar și a manifestărilor funcțional-organizatorice având un caracter constitutiv, remarcabilă, în pofida dificultăților financiare de care s-a lovit, a fost activitatea căpitanului M. Dumitrașcu, care în a doua parte a anului 1925, a fost implicat în procesul de constituire a altor trei despărțăminte în sudul Basarabiei în cadrul și cu aportul unor unități militare din zonă: Despărțământul Astra din Tighina și Despărțământul din cadrul Batalionului de Vânători din aceeași localitate (județul Tighina), respectiv, Despărțământul Astra care a fost organizat și a activat în cadrul Regimentului 28 Infanterie din localitatea Ismail.

Conducerea Asociațiunii aducea la cunoștința comandamentului respectivei unități militare, că fiecare dintre companiile sale vor beneficia de o bibliotecă, dar și alte volume și periodice necesare, atât ofițerilor, cât și trupei¹¹². Redacția oficiosului sibian al Astrei, revista *Transilvania*, mai nota și că 27 ofițeri din Regimentul nr. 28 Infanterie din Ismail s-au abonat individual la revista menționată mai sus. Totodată mai era amintit demersul

---

¹¹⁰ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 1724/1924, f. 1; *Transilvania*, anul 55, nr. 1-2, 1924, p. 61; *Ibidem*, nr. 5, p. 172; *Ibidem*, nr. 10-11, 1924, p. 370. Înzestrarea cu fond de carte și periodice a celor două structuri locale din localitatea Cetatea Albă, a revenit, în principal Asociațiunii Transilvane din Sibiu, dar și Societății Culturale „Mihai Eminescu” și a Societății Culturale „Biblioteca Ion C. Bibicescu” din Drobeta Turnu Severin. De altfel, prezența militarilor, indiferent de gradul lor și comanda pe care o dețineau în comitetele locale ale diferitelor despărțăminte ale Astrei, a fost un fenomen specific perioadei 1919-1921/1922.

¹¹¹ *Transilvania*, anul 55, nr. 10-11, 1924, p. 445.

¹¹² *Ibidem*, anul 56, nr. 3, 1925, p. 89; *Ibidem*, nr. 9-10, 1925, p. 339; Paul Abrudan, *Colaborarea dintre Astra și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, în Victor V. Grecu (coord.), „Astra 1861-1950, 125 de ani de la înființare”, Sibiu, Institutul Poligrafic Sibiu, Editura Academiei, 1987, p. 104.

de constituire a unor biblioteci pentru popor, atât în Cetatea Albă, cât și în Ismail¹¹³. În perioada Sărbătorilor de Rusalii din 1925, o delegație a Centralei Astrei din Sibiu a vizitat sub conducerea președintelui Vasile Goldiș Basarabia, la invitația Arhiepiscopului Iurie Grosu al Chișinăului¹¹⁴.

Privitor la demersurile constitutive din 5 mai 1927 desfășurate în Constanța la Cercul Militar care au condus la înființarea Regionalei „Astra Dobrogeană” și a Despărțământului central județean Constanța, notăm că au avut loc din inițiativa generalului Ion Vlădescu¹¹⁵ și cu acordul președintelui Astrei din acea perioadă Vasile Goldiș. Istoriografia acestei Regionale culturale naționale de la malul Mării Negre, menționează începutul lunii mai a anului 1927, ca un moment esențial în procesul de extindere a Astrei și în spațiul Dobrogei¹¹⁶. De altfel, Regionala cu sediul în Constanța a avut sediul său central în imediata apropiere a Ateneului popular „Înfrățirea”, în clădirea Școlii primare nr. 7 Mixtă din localitatea menționată mai sus, iar activitatea sa a fost, cel puțin în perioada 1927-1930, sprijinită financiar constant de autoritatea publică locală, prin intermediul instituției Primăriei¹¹⁷.

Rolul definitoriu în această întreprindere național-culturală l-a avut generalul menționat mai sus, care la data respectivă a invitat reprezentanții

---

¹¹³ S.J.S.A.N., doc. nr. 1337/1925, f. 4-5; *Transilvania*, anul 56, nr. 7-8, 1925, p. 290; *Ibidem*, nr. 9-10, 1925, p. 359; *Ibidem*, p. 418. De remarcat că în fiecare dintre companiile batalionului menționat era organizată o Bibliotecă cu fond de carte și sală de lectură.

¹¹⁴ [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), pp. 48, 65-66.

¹¹⁵ Alexandru Ioanițiu, *Războiul României: 1916-1918*, vol. I, București, Tipografia Armei Geniu, 1929, p. 343; *Cartea Încoronării. Album comemorativ al Încoronării Majestăților Lor Regele Ferdinand și Regina Maria*, Chișinău, Tipografia „Carmen Sylva”, 1922; vezi mai recent și în: Adrian Stroea; Marin Ghinoiu, *Din elita artileriei*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2012, p. 343. Generalul Ion Vlădescu (1870-1949), a fost un înalt ofițer român care în perioada participării României la Primul Război Mondial a îndeplinit funcțiile de Șef de Stat Major al Corpului I Armată și comandant al Diviziei I Infanterie. După Unirea din anul 1918 și formarea României Mari generalul Ion Vlădescu a fost comandant al Corpului VII Teritorial de Armată din Sibiu, apoi al Diviziei a IX-a Infanterie. Din anul 1927 a fost numit comandant al Jandarmeriei Române. În cursul anului 1930 a fost trecut în rezervă. A fost un ofițer superior român decorat de statul român pentru meritele sale cu Ordinul „Steaua României” în Grad de Ofițer; Ordinul „Coroana României” în Grad de Comandor și Medalia „Avântu Țării cu distincția „Campania din anul 1913”.

¹¹⁶ [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), p. 68.

¹¹⁷ S.J.S.A.N., fond „Astra”, doc. nr. 2782/1927, (Anexa nr. IX); *Ibidem*, doc. nr. 2792/1927, f. 6 (Anexa nr. IX); *Ibidem*, doc. nr. 2812/1929 (Anexele VIII-IX); *Ibidem*, doc. nr. 5035/1930, f. 4 (Anexa nr. VI); Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, p. 38.

elitei românești (laici, clerici, ofițeri, jurnaliști, preoți-parohi, învățători) din această provincie la Cercul Militar din localitate pentru a le solicita concursul în vederea înființării structurii regionale a Asociațiunii Transilvane¹¹⁸. În aceeași zi, a fost luată hotărârea înființării Despărțământului central județean Constanța al Astei¹¹⁹. În alocuțiunea inaugurală a acestei Regionale a Astei, înaltul ofițer român, a evidențiat în fața publicului participant care au fost realizările și contribuțiile Astei la construcția națiunii române, cu deosebire în Transilvania și Banat, remarcând că toate acestea pot fi transpuse în timp și în provincia dintre Dunăre și Mare, vizând obiective de pedagogie socială, educație a adulților și recuperare a decalajelor sociale și culturale care se înregistrau în acest teritoriu. Regionala „Astra Dobrogeană” s-a angajat, în acest fel, să sprijine financiar, dar și cu donații în fond de carte, elevii merituoși care proveneau din zonă¹²⁰.

Comandantul Jandarmeriei din România a arătat în discursul pe care l-a avut cu acest prilej, că satele și comunele românești din Transilvania, în urma acțiunii constante a Astei, nu au avut decât de câștigat, ca educație, emancipare, construcții de utilitate publică, monumente, casmine, școli etc.

---

¹¹⁸ S.J.S.A.N., *fond „Astra”*, doc. nr. 2958/1927, *Registrul de procese-verbale ale ședințelor Comitetului Central al Asociațiunii pentru perioada 1927-1932*, p. 118; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astei” în 25 ani de la Unire*, pp. 133-134; Pamfil Matei, *„Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (Astra) și Rolul ei în cultura națională*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 67, 88-89; Valer Moga, *Astra și Societatea*, p. 91. În perioada imediat următoare Unirii din 1918, generalul Ion Vlădescu s-a aflat pentru o perioadă în Sibiu unde a fost comandantul Corpului VII Armată. În această localitate sud transilvăneană înaltul ofițer român unde a luat contact cu activitatea Comitetului central al Asociațiunii, fiind și unul dintre membrii pe viață ai instituției culturale naționale menționate. Din anul 1921, generalul I. Vlădescu a semnat un acord cu Despărțământul Sibiu al Astei, în baza căruia ofițerii conferențiau în fiecare duminică, pe marginea unui subiect care s-a înscris în aria tematică *Nevoia de a avea oștire*, dar și asupra altor subiecte de interes în acea perioadă.

¹¹⁹ *Transilvania*, anul 58, nr. 10-11, 1927, p. 406; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, anul XXXV-XXXVI, 2007-2008, pp. 627-628. În perioada care a urmat Unirii din anul 1918, ofițerii, subofițerii, gradații, într-un entuziasm colectiv generalizat au aderat la Astra. Armata a contribuit cu bani, efecte, cadre la propaganda și răspândirea mesajului Asociațiunii și în afara Transilvaniei. Vezi în acest sens, cu privire la implicarea ofițerilor în activitatea de culturalizare a maselor și prin intermediul Asociațiunii și în: Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul*, București, Editura Nemira, 1997, p. 496.

¹²⁰ Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, pp. 630-631; Adriana Gheorghiu, *Astra Dobrogeană – focar civilizator al spațiului dintre Dunăre și Mare*, în „Conferințele Bibliotecii „Astra” din Sibiu”, nr. 148/2011, pp. 154-158.

Înaltul ofițer, a efectuat o paralelă între situația care exista atunci în Transilvania și situația mai mult decât îngrijorătoare care exista în satul dobrogean, cu deosebire în mediul rural din Cadrilaterul încorporat la România în anul 1913. În acest sens, generalul I. Vlădescu a invitat intelectualitatea din spațiul dobrogean, dar și elementul ofițeresc să se implice în mod esențial într-o Regională a Astei care să contribuie la emanciparea românilor din acest spațiu, dar nu numai a lor¹²¹.

„Construcția la Constanța a unei case denumită „casa Astei Dobrogene” este o mare necesitate. Ea ar trebui să aibă sală de cinematograf, muzeu, bibliotecă, săli de sfat și lectură. În ziua „Astei Dobrogene”, care este Sfinții Constantin și Elena, se va sărbători la Constanța și în toate satele cu cea mai mare pompă. „Astra” va premia cele mai frumoase costume femeiești, satul care va avea cele mai multe războaie de țesut. Șezătorile vor fi de două feluri: cultural-artistice și strămoșești: lucru de mână și povestiri”¹²².

În mai 1928 în rândurile unui raport înaintat pe adresa Comitetului central al Astei, generalul I. Vlădescu menționa organizarea a trei reprezentații teatrale, două festivaluri regionale în Constanța, două concerte în aceeași localitate, 97 de întruniri în satele și orașele din provincie în care s-au prezentat publicului local prelegeri de interes pentru popor și conferințe tematice pentru intelectuali, cum ar fi: scopul Astei, igiena personală, economisirea banilor, problemele testamentare, educația adulților, aviația, scopul cinematografului și noua artă: filmul¹²³. De asemenea, mai amintea în respectiva dare de seamă despre înființarea unui cor regional format din 85 persoane calificate, a unei orchestre județene care a avut 35 persoane angajate, a unei secții de teatru și a unei de sport, igienă și educație fizică, ambele având 155 membri, respectiv constituirea în spațiul județelor din regiune, a 47 de cercuri culturale comunale, care activau ca substructuri locale ale Regionalei, după modelul oferit de Astra în Transilvania¹²⁴.

---

¹²¹ *Transilvania*, anul 58, nr. 10-11, 1927, p. 406;

¹²² *Astra dobrogeană*, anul I, nr. 3-4, septembrie 1929, pp. 4-5.

¹²³ Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, pp. 630-631. În conformitate cu *Statutele Asociațiunii din anul 1925* și cu *Regulamentele* adoptate în același an, prelegerile erau expuse de conferențiarul Astei în comunitățile din mediul rural, sau în mediile muncitorești, iar conferințele, de regulă, aveau ca destinatari intelectuali din comunitățile urbane fiind susținute în general de protopopi, ofițeri superiori sau profesori secundar sau/și universitari.

¹²⁴ [Horia Petra Petrescu], „*Astra*” în *anii de după război (1918-1928)*, p. 68; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astei, 1944, p. 26.

Din punct de vedere organizatoric, Regionala „Astra Dobrogeană”, a avut trei componente structural-ierarhizate: Regionala (condusă de generalul I. Vlădescu), Despărțământului central județean Constanța (a fost ales juristul Nicolae Papadat), iar avocatul Bucur Constantinescu a fost ales la conducerea despărțământului organizat în plasa administrativ-teritorială Constanța (despărțământ orășenesc)¹²⁵. În condițiile în care avocatul B. Constantinescu și-a declinat competența, cum am observat anterior, în fruntea Despărțământului din Constanța a fost ales medicul P. Stoenescu¹²⁶. Conducerea Despărțământului central județean Constanța în colaborare cu Regionala și Comitetul regional al acesteia a acordat sume în vederea premierii concursurilor literare și de educație plastică la care au participat elevii talentați din liceele aflate în Constanța (3000 lei), iar pentru concursul de colinde organizat în decembrie 1927, au fost alocați 5000 lei, respectiv pentru premiarea activităților organizate cu prilejul Unirii Principatelor Române în 24 ianuarie 1928 erau alocați alți 2000 lei¹²⁷.

Cu prilejul festivităților care au fost organizate în 10 mai 1928, în Cazinoul din Constanța s-a desfășurat un festival la care generalul Traian Moșoiu a cuvântat publicului local despre opera culturală și națională realizată de Regele Ferdinand I. Tot în anul 1928, menționăm și activitatea maiorului M. Dumitrașcu, care în 18 martie același an a participat ca reprezentant delegat al Regionalei „Astra Dobrogeană” în fața publicului din localitatea Negru Vodă despre care a vorbit locuitorilor despre dușmanii din interior, precum ignoranța, analfabetismul, superstițiile, etc.¹²⁸. Câteva zile mai târziu, în 25 martie 1928 reținem și activitatea organizată de conducerea Regionalei în Medgidia, reprezentantul Astei, fiind același ofițer M. Dumitrașcu. Remarcăm versurile recitate de elevii Școlii din localitate, dar

---

¹²⁵ [Horia Petra Petrescu], „Astra” în anii de după război (1918-1928), p. 68; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire*, p. 133.

¹²⁶ Pamfil Matei, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (Astra) și Rolul ei în cultura națională, pp. 81-89; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană – punte de legătură între români*, pp. 637, 640. Dincolo de organizarea substructurilor comunale, au avut loc activități organizate pentru ostași, profesori, muncitori, după cum urmează: pentru militari (ofițeri, subofițeri, gradați, teriști) în fiecare duminică la Casa Armatei din localitatea reședință a județului și Regionalei. Pentru locuitorii din zonele imediat limitrofe Constanței, în fiecare zi a săptămânii, în toate cele șase suburbii ale orașului anterior menționat.

¹²⁷ *Transilvania*, anul 59, nr. 12, 1928, pp. 1001-1005.

¹²⁸ [Nofinis], *Cercul cultural din Mircea Vodă*, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 67, 28 martie 1928, p. 1; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, p. 632.

și de gradații trupelor de grăniceri din unitatea militară aflată în localitate. Activitatea organizată de Astra în Medgidia a fost acompaniată de corala Regimentului 2 Grăniceri care a prezentat în fața publicului un program muzical¹²⁹. În 20 ianuarie 1929 activitatea Regionalei „Astra Dobrogeană” este deschisă în sala de festivități a Cinematografului Tranulis din Constanța de corala Regimentului 34 Infanterie din localitate, care a intonat Imnul României, dar și Imnul Astei. De asemenea, mai rememorăm și că în prima parte a anului respectiv, elementul ofițeresc fie activ, fie cel aflat în rezervă a fost implicat în demersurile organizatorice, dar și în manifestările culturale organizate de Regională în toată zona Dobrogei. În lunile ianuarie-martie 1929 corala Regimentului 34 Infanterie a susținut cu intonări și programe muzicale toate prelegerile, expozițiile și conferințele organizate pentru publicul din zonă în sala de festivități a Case Ostășești din Constanța. În luna aprilie a fost rândul ofițerilor și subofițerilor din Uniunea ofițerilor de Rezervă să sprijine demersurile desfășurate de Regionala Astei de la malul Mării Negre. De remarcat și activitatea în serviciul Astei depusă ca principal conferențiar cultural al Regionalei de către locotenent-colonelul de rezervă, Alexandru Beiu, avocat și membru al Baroului din Constanța¹³⁰.

Din aprilie 1929 la conducerea Despărțământului central județean Constanța, odată cu părăsirea funcției de către consilierul juridic Nicolae N. Papadat, a venit medicul Petre Stoenescu. De menționat că în urma unei prelegeri, dar și a îndemnurilor adresate delegației din Tulcea, care a participat în iunie 1929, în sala de spectacole a Cinematografului Regal generalul I. Vlădescu, anunța înființarea Despărțământului din Tulcea al Astei ca substructură teritorială a Regionalei, iar în fruntea acestuia a fost ales și aclamat un ofițer superior, colonelul I. Homoceanu¹³¹. În cadrul Regionalei, în afara filialei (despărțământului) din Tulcea au mai fost constituite despărțăminte ale Astei în Caliacra (16 mai 1929) ca urmare a unei festivități inaugurale în prezența generalului I. Vlădescu și care a fost organizată în Cercul Militar din localitate, dar și ca urmare a implicării efective a ofițerilor din garnizoana respectivă la solicitarea înaltului ofițer român. Între participanți, alături de soțiile lor, menționăm și că au fost de

---

¹²⁹ *Astra la Medgidia. Inaugurarea conferințelor Astei*, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 67, 28 martie 1928, p. 1-2; *Astra la Medgidia*, în „Marea noastră”, anul I (V), nr. 26, 1 aprilie 1928, p. 3.

¹³⁰ *Conferințele Astei*, în „Dobrogea jună”, anul XXV, nr. 90, 26 aprilie 1929, p. 1.

¹³¹ *Ibidem*, anul XXV, nr. 125, 15 iunie 1929, pp. 1-2. De asemenea, în urma conferinței pe care a prezentat-o cu această ocazie generalul Vlădescu a premiat pe învățătorii din diferite localități care s-au distins în serviciul acestei Regionale a Astei din Dobrogea.

față generalul Ștefan Popescu comandantul Brigăzii a IX-a Infanterie, ofițerii statului major ai marii unității anterior menționate, autorități publice locale, reprezentanții clerului, dar și aceia ai administrației școlare. Avocatul Vasile Covată, care a reprezentat Baroul și consiliul local din Caliacra. Ca urmare a propunerii făcute de acesta, dar și cu acordul generalului I. Vlădescu, a fost ales ca președinte al Despărțământului Astei care a fost organizat în Garnizoana din Calicara, colonelul Petru Stratulat¹³².

Notăm și buna sa colaborare dintre coloneii Petru Stratulat și I. Costăchescu, comandantul Regimentului 40 Infanterie din zona Caliacra - Bazargic, care au declanșat începând din noiembrie 1929 o activitate intensă în colaborare cu Astra Dobrogeană, organizând frecvent, seri de literatură, proiecții de filme documentare, prelegeri pentru soldați și subofițeri, respectiv, conferințe pentru ofițerii din Garnizoana Caliacra și cursuri generale de alfabetizare pentru tinerii soldați care nu știau să scrie și să citească. Totodată, remarcăm și înființarea unei corale militare în această structură organizatoric-militară sud-dobrogeană¹³³. În același an, 1929, a apărut în Constanța periodicul regional „Astra Dobrogeană” care a fost structurată pe mai multe pagini. De notat și că una dintre acestea se intitula în mod sugestiv: *Pagina Armatei*, fiind tribuna de exprimare a comandanților unor unități militare din regiune în cadrul cărora au fost înființate cercuri culturale pe companii sau chiar despărțăminte ale Asociațiunii în batalioane și regimente¹³⁴.

În luna martie 1930, revista regională anterior menționată, nota în rubrica dedicată *Cronica Astei*, despre conferințele prezentate în fața publicului constănțean de către comandorul de marină Aurel Negulescu,

---

¹³² *Dobrogea jună*, anul XXV, nr. 110, 28 mai 1929, p. 1; *Marea noastră*, anul II (VII), nr. 32, 30 mai 1929, pp. 1-2; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, p. 640. De semnalat și că Regionala „Astra Dobrogeană” a serbat Ziua Astei și în orașul Caliacra în 1 decembrie 1929; Dragoș L. Curelea, Daniela Curelea, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (I)*, pp. 20-24.

¹³³ *Activitatea Despărțământului Caliacra*, în „Astra Dobrogeană”, anul I, nr. 8, noiembrie 1929, p. 26; Pamfil Matei, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (*Astra*) și Rolul ei în cultura națională, p. 88.

¹³⁴ *Transilvania*, anul 60, nr. 7-8, 1929, p. 656; Pamfil Matei, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (*Astra*) și Rolul ei în cultura națională, p. 88; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, p. 641; Dragoș L. Curelea, Daniela Curelea, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (II)*, pp. 23-24.

remarcat și sub pseudonimul Moș Delamare¹³⁵. Conducerea Regionalei „Astra Dobrogeană” a proiectat în ședința Comitetului său regional de conducere să deruleze pentru finalul lunii martie 1930, un Bal național în clădirea Cercului Militar din localitate, în vederea premierii a celor mai bune costume specifice portului regional dobrogean, dar și a celui național românesc¹³⁶.

În încheierea studiului de față mai remarcăm și că pe listele membrilor Asociațiunii, publicate constant în revista *Transilvania*, în prima parte a anului 1930 figurau alți 65 ofițeri, dar care nu se regăseau pe listele membrilor vreunui despărțământ central județean al Astei¹³⁷. Multe dintre prelegerile pentru popor și conferințe destinate intelectualilor au fost expuse de ofițeri sub egida programului *Nevoia de a avea oștire*. Prin acest demers s-a urmărit cu deosebire, schimbarea percepției și a atitudinii generale a populației românești față de instituția militară și rostul serviciului militar obligatoriu. De asemenea, apreciem și că acest program comun s-a integrat în mod firesc în pledoaria pentru unirea suflutească a poporului român, care trebuia să completeze, respectiv, să consolideze actul politic definitiv de la 1 decembrie 1918, care a consacrat România Mare.

În concluzii menționăm că în decadele I-II ale secolului al XX-lea a existat o fructuoasă colaborare interinstituțională între ASTRA și Armata României Mari, care poate fi observată, atât în Transilvania, dar și în Regionalele Astra din Basarabia și din Dobrogea după anul 1923, respectiv, începând din anul 1927. Colaborarea culturală dintre cele două instituții, a avut în vedere sprijinirea materială, dar și culturală a demersurilor de reactivare postbelică a despărțămintelor Astei din Transilvania și Banat, a înființării unor noi despărțăminte ale instituției și în alte provincii ale României Mari, a edificării bibliotecilor pentru popor, cu fond de carte și periodice, cu sală specifică de lectură și bibliotecar în cadrul unităților militare, a organizării prelegerilor pentru soldați, respectiv, a conferințelor susținute pentru ofițerii din aceste unități militare române.

---

¹³⁵ *Cronica Astei*, în „Astra Dobrogeană”, anul II, nr. 1, martie 1930, pp. 24-26.

¹³⁶ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, pp. 133-134; Lavinia Gheorghe, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, p. 643.

¹³⁷ *Transilvania*, anul LII, nr. 7-8, 1921 pp. 668-670; *Buletinul Despărțământului județean Sibiu al „Asociațiunii” („Astra”)*, Sibiu, Tipografia Cavaleriei, 1930, pp. 119-124; Valer Moga, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României, p. 240. Despărțământul sibian al Astei s-a remarcat printr-o bună colaborare cu Corpul VII Armată Teritorial Sibiu. Printre demersurile culturale comune semnalăm: conferințele pentru intelectuali și prelegerile pentru popor având caracter cultural, economic, sanitar, moral-religios, dar și de specialitate militară.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Muzeului Academiei Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” Sibiu, Fond documentar, *Școala Militară de Infanterie nr. 2 Sibiu, anul școlar 1929-1930*.

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Colecția documente, *fond „Astra” Alba Iulia*.

Idem, Colecția documente. *Documentele Unirii*.

Idem, *fond „Astra” Alba Iulia*.

Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, *fond Consiliul Național Român Alba Iulia*,

Idem, *fond Prefectura Județului Alba*.

Idem, *fond Școli grănicerești*.

Idem, *fond „Astra”*.

Astra dobrogeană, 1929.

Biserica Ortodoxă Română, 1923.

Buletinul Despărțământului Județean Sibiu al „Asociațiunii”, Sibiu, Editura Cavaleriei, 1923.

Buletinul Despărțământului Județean Sibiu al „Asociațiunii” („Astra”), Sibiu, Tipografia Cavaleriei, 1930.

Gazeta oficială, 1919.

Marea noastră, 1929.

Neamul Românesc, 1920.

Patria, 1919.

Transilvania, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1931.

Abrudan, Paul, *Bărbați ai datoriei*, București, Editura Militară, 1984.

Abrudan, Paul, *Colaborarea dintre ASTRA și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, în Victor V. Grecu (coord.), „ASTRA. 125 ani de la înființare”, Sibiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

Idem, *Colaborarea dintre Astra și unitățile militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, în Victor V. Grecu (coord.), „Astra 1861-1950, 125 de ani de la înființare”, Sibiu, Institutul Poligrafic Sibiu, Editura Academiei, 1987.

Idem, *Contribuții militare la Enciclopedia Română din 1898-1904*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie militară”, București, Muzeul Militar Central, nr. 4-5, 1971-1972, pp. 142-155.

Idem, *Documente inedite privind activitatea „Astrei” pentru înființarea de biblioteci literare în unități militare din Transilvania în anul 1919*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, XIII, 1980, pp. 341-354.

Idem, *Documente inedite privind activitatea Astrei pentru înființarea de biblioteci literare în unitățile militare din Transilvania în anul 1919*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, XIII, 1980, pp. 341-354.

Activitatea Despărțământului Caliacra, în „Astra Dobrogeană”, anul I, nr. 8, noiembrie 1929 *Cronica Astrei*, în „Astra Dobrogeană”, anul II, nr. 1, martie 1930, pp. 24-26.

Astra la Medgidia, în „Marea noastră”, anul I (V), nr. 26, 1 aprilie 1928.

Astra la Medgidia. Inaugurarea conferințelor Astrei, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 67, 28 martie 1928.

Basciani, Antonio, *Dificila unire. Basarabia și România Mare*, Chișinău, Editura Cartier, 2018.

Bradu, Ioan, *Reuniunea Culturală „Cele Trei Crișuri” din Oradea*, în „Contribuții culturale bihorene”, Comitetul Județean pentru Cultură și Educație, Oradea, 1974.

Bucur, Alexandru, Lupea, Cornel, *Ofițeri români din Regimentul grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, Editura Etape, 2002.

Bunea, Arsenie, † *Constantin Stejar*, în „Telegraful român”, anul LVII, nr. 13, 20 octombrie/2 noiembrie 1909, pp. 1-2.

Cartea Încoronării. Album comemorativ al Încoronării Majestăților Lor Regele Ferdinand și Regina Maria, Chișinău, Tipografia „Carmen Sylva”, 1922.

Case naționale sătești, în „Transilvania”, anul LI, nr. 2, 1920.

Casele Naționale. Doctrină și realizare 1916-1941, București, 1941.

Conferințele „Asociațiunii” ținute în luna aprilie 1921 în Sibiu și jur, în „Transilvania”, anul LII, nr. 4, 1921, pp. 311-312.

Conferințele Astrei, în „Dobrogea jună”, anul XXV, nr. 90, 26 aprilie 1929.

Curelea, Dragoș, *Contribuții succinte la cunoașterea activității Brigăzii Austro-Ungare „Papp Dander” unitate de elită a Armatei austriece, pe frontul din Bucovina: Dănilă Papp în serviciul Consiliului Dirigent și al României*, în Sorin Marcel Colesniuc (coord.), „Marea Unire de la Marea Neagră”, vol. II, Constanța, Editura Celebris, 2018.

Idem, *Ioan Teculescu, un reprezentant al elitei confesional ortodoxe la conducerea organismului tranzitoriu de putere: Consiliul Național Local Alba Iulia (1918-1919)*, în „Morisena”, anul IV, nr. 1 (13), 2019.

Idem, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astei între anii 1919-1948*, în „Buletinul Fundației Vasile A. Urechia”, Serie nouă, anul 15, nr. 18, noiembrie 2017, pp. 176-186.

Idem, Curelea, Daniela, *Considerații cu privire la activitatea arhierască a părintelui Justinian Teculescu: Episcopul militar de Alba Iulia (1923-1924) și Episcop de Cetatea Albă și Ismail*, în „Tabor”, anul XII, nr. 9, septembrie 2018, p. 28-36.

Idem, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (I)*, în „Datina. Revista Centrului cultural județean Constanța „Teodor T. Burada”, Serie nouă”, anul 5, nr. 58, februarie 2019, pp. 17-23.

Idem, *Contribuții cu privire la constituirea și activitatea cultural-națională a Regionalei „Astra Dobrogeană” între 1927-1935 (II)*, în *Ibidem*, anul 5, nr. 59, martie 2019, pp. 22-27.

Idem, *Contribuții punctuale privind unele forme specifice de activitate al Astei în Despărțământul Alba Iulia (1870-1948)*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, anul XVI (XXVII), nr. 16, 2017.

Dabija, Gheorghe, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, vol. IV, București, Tipografia Lupta. Nicolae Stroilă, 1936.

Diaconovich, Corneliu (coord.), *Enciclopedia română. Corespondența Biroului redacțional de la Sibiu cu colaboratorii, volumul I, 1895-1896*. Ediție de documente, note, introducere, notă asupra ediției, glosar și indici de Vasile Ciobanu și Alexiu Tatu, Sibiu, Editura Armanis, 2015.

Dragu, Constantin, *Fapte de împlinit*, Sibiu, Tipografia Școlii Militare de Infanterie nr. 2 Sibiu, 1926.

Fleșer, Gheorghe, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015.

Gheorghe, Lavinia, *Astra Dobrogeană-punte de legătură între români*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, anul XXXV-XXXVI, 2007-2008.

Gheorghiu, Adriana, *Astra Dobrogeană – focar civilizator al spațiului dintre Dunăre și Mare*, în „Conferințele Bibliotecii „Astra” din Sibiu”, nr. 148/2011.

Goția, Dorin, *Din activitatea Astei de sprijinire culturală a*

soldaiilor români în Primul Război Mondial, în „Marisia”, XIII-XIV, 1994, pp. 305-327.

Groza, Mihai-Octavian, *Alba Iulia permanentă în optica națională. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Alba Iulia (noiembrie 1918-ianuarie 1919)*, în Ana Maria Macavei; Roxana Dorina Pop (coord.), „Imaginea în istorie. Tipologii în societatea de ieri și azi”, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014.

Idem, *Documente privind activitatea Consiliului Național Român Alba Iulia*, Sebeș-Alba, Editura Emma Books, 2012.

Groza, Rodica, *Astra și soldații români de pe front în Primul Război Mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XXVIII, 1987-1988.

Hulea, Eugen, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Idem, *Pași peste timp*, în Constantin Dumitrescu (coord.), *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Iliev, Mihail, *Astra. Regionala Basarabiei (1924-1935) (I)*, în „Transilvania”, Serie nouă, 9, 2013, p. 91.

Ioanițiu, Alexandru, *Războiul României: 1916-1918*, vol. I, București, Tipografia Armei Geniu, 1929.

Lăcătușu, Ioan, *Episcopul Justinian Teculescu, militant pentru unitatea națională a românilor*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXI, 1994.

Le Bon, Gustave, *Premières conséquences de la guerre. Transformation mentale des peuples*, Paris, Ernest Flammarion, 1917.

Lungu, Cornel, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Sibiu, Editura Salgo, 2011.

Marinescu, Andrei, *Comemorarea baronului Urs de Mărgineni*, în „Cuvântul grăniceresc”, anul I, nr. 1, 20 martie 1938.

Matei, Pamfil, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (*Astra*) și Rolul ei în cultura națională, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986

Idem, *Asociațiunea în lumina documentelor. Noi contribuții (1861-1950)*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2005.

Moga, Valer, *Adunările generale ale „Astrei” în perioada 1918-1930*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXIII, 1996.

Idem, „Astra” în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930), în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, nr. 2, 1998-1999.

Idem, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

Idem, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei” (1918-1948)*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XXXI, 1994.

Idem, *Intrarea Armatei Române în Alba Iulia la 18 decembrie 1918*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018.

Idem, *Oamenii Orașului*, în Laura Stanciu (coord.), „Alba Iulia. Memoria Urbis”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018.

Moșincat, Constantin, Bihoreanu, Gheorghe Tudor, Tulvan, Ioan, *General Traian Moșoiu-arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Oradea, Editura Tipo MC, 2004.

Moșoiu, Traian, *Ocuparea Budapestei în legătură cu operațiile din Ardeal 1918-1919*, Șimleul Silvaniei, Atelierele Cartea Românească, 1919.

Nemeș, Ion Onuc, *Astra în satul meu*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2015.

[Nofinis], *Cercul cultural din Mircea Vodă*, în „Dobrogea jună”, anul XXIV, nr. 67, 28 martie 1928.

Noul Comitet central al „Astrei”, în „Transilvania”, anul 56, nr. 11-12, 1925, p. 534.

Păcurariu, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiană, 2015.

Idem, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul XCIII, nr. 3-4, 1975.

Părean, Ioan, *Generalul Ioan Boeriu (1859-1949) primul comandant al Corpului VII Armată și membru marcant al Astrei*, în „Foaia Poporului”, nr. 81-82, 2007.

Idem, *Un mare român pe nedrept uitat: colonelul David-Urs Baron de Mărgineni*, în „Revista Academiei Trupelor de Uscat din Sibiu”, nr. 1 (17), 2000.

Pentelescu, Aurel, *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopii militari*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 4, 1996.

[Petra Petrescu, Horia], „Astra” în anii de după război (1918-1928), Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1929.

Petrescu, Dorin, Lăzărescu, Ioan, *Istoria Regimentului Cezar și Regesc nr. 64 din Orăștie (1860-1918)*, Deva, Editura Corvin, 2004.

- Pinca, Petru, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu Sediul la Alba Iulia) între anii 1921-1948*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2013.
- Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
- Preda, Gheorghe, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.
- Idem, *Noțiuni de igienă generală și militară*, Sibiu, Tipografia Școlii Militare de Infanterie „Principele Carol”, 1923.
- Racovițan, Mihai, *Constituirea marilor unități militare ardelene. Participarea lor la apărarea Marii Uniri*, în „Studia Universitatis Cibiniesnis. Series Historica”, I, 2004.
- Rustoiu, Ioana, Cutean, Smaranda, Cristea, Marius, *Exceelență sub două flamuri. Dănilă Papp (1868-1950)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015.
- Stoina, Neculai, Racovițan, Mihai, *Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu”. 150 de ani de învățământ militar românesc (1847-1997)*, Sibiu, Tipografia Trib, 1997.
- Străuțiu, Eugen, *Sibiul între medieval și modern*, Sibiu, Editura Etape, 2001.
- Stroea, Adrian, Ghinoiu, Marin, *Din elita artileriei*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2012.
- Șerban, Ioan I., *Istoricul Legiunii Române din Italia*, în „Apulum”, XXVIII, 1980.
- Zeletin, Ștefan, *Burghezia română. Neoliberalismul*, București, Editura Nemira, 1997.
- <http://astra.iasi.roedu.net/texte/petrescu.html>, accesat în 16.12.2018.

Organizarea administrativ-teritorială a județului Caraș în anii 1918-1950

The Administrative-Territorial Organisation of Caraș County Between 1918-1950

*dr. Eusebiu NARAI,
lect. univ., Universitatea de Vest din Timișoara,*

Abstract

During 1944 and 1948, new compartments and sections were added to the organisational structure of the Caraș District, such as the economic office, the CASBI office and others.

In 1949 the provisory committees of popular advice were founded. In 1950 the territories of Caraș and Severin were bounded together in one administrative unit.

From the point of view of administrative structure, the Severin district was reunited in 1925 with Caraș district. Its evolution after this union was influenced by numerous measures adopted in 1930, 1938 and 1941. According to its population, these districts were predominantly inhabited by Romanians and their occupation were variated.

Keywords: *organisation, administrative structure, Banat, the Caraș County, evolution.*

Învecinându-se în vest și nord-vest cu județul Timiș-Torontal, în sud și sud-vest cu Iugoslavia, iar în est, sud-est și nord-est cu județul Severin, județul Caraș avea un **relief** destul de variat, compus din: *munți* (Munții Banatului, Munții Almăjului, Munții Aninei, Munții Dognecei și Munții Semenici), *depresiuni* (Depresiunea Almăjului – denumită și Depresiunea Bozovici, Depresiunea Ezeriș), *dealuri* (Dealurile Bozoviciului, Dealurile piemontane ale Oraviței și Dealurile Doclinului), precum și *câmpii* (Câmpia Șipotului, Câmpia Moraviței și Câmpia Carașului). Aceste *câmpii*, de fapt subunități ale Câmpiei Timișului, erau scăldate de apele *râurilor* Pogăniș, Bârzava, Caraș și Nera, ceea ce determina o producție agricolă destul de bună. Legăturile cu celelalte județe bănățene, renumite prin nivelul înalt al dezvoltării economice, se realiza prin localitățile extreme ale județului:

Vermeș și Fizeș – cu județul Timiș-Torontal; Zorlențul Mare, Delinești, Ohabița, Prilipeț și Prigor – cu județul Severin¹.

Învecinându-se la nord cu județul Arad, în nord-vest cu județul Timiș-Torontal, în sud-vest cu județul Caraș, în sud cu Iugoslavia, în nord-est cu județul Hunedoara, iar în sud-est cu județul Mehedinți, județul Severin avea un *relief* destul de variat, compus din: *munți* (Munții Țarcu, Masivul Godeanu, Munții Cernei, Munții Mehedinți și Munții Poiana Ruscă), *depresiuni* (Depresiunea Caransebeș-Mehadica) și *dealuri* (Dealurile Sacoș-Zăguzeni). Teritoriul județului Severin era străbătut de *râurile* Bega, Timiș și Cerna, hotarul său nordic fiind scaldat de *râul* Mureș, iar frontiera de stat cu Iugoslavia era situată pe *Dunăre*. Legăturile cu județele învecinate, vitale pentru schimburile comerciale, se realizau prin localitățile extreme ale județului: Lalașinț – cu județul Arad; Darova și Pietroasa Mare – cu județul Timiș-Torontal; Vișag și Gărâna – cu județul Caraș; Băile-Herculane – cu județul Mehedinți; Marga și Rusca Montană – cu județul Hunedoara².

În conformitate cu Legea pentru unificarea administrativă din 13 iunie 1925 și cu Regulamentul de aplicare al legii menționate din 21 decembrie 1925, la 1 ianuarie 1926 a luat ființă **județul Caraș**, cu sediul la Oravița, prin desprinderea de fostul județ Caraș-Severin a *plaselor* Reșița, Bocșa, Oravița, Bozovici, Moldova Nouă și Răcășdia³.

În anul constituirii sale, **județul Caraș** avea două *comune urbane* (Oravița și Reșița, ultima fiind comună urbană nereședință de județ) și 129 *comune rurale*. Pe plase, situația se prezenta astfel: *plasa Bocșa*, cu reședința la Bocșa Montană – 21 comune rurale; *plasa Bozovici*, cu reședința în localitatea Bozovici – 16 comune rurale; *plasa Moldova-Nouă*, cu reședința în localitatea omonimă – 22 comune rurale; *plasa Oravița*, cu reședința la Cacova – 20 comune rurale; *plasa Răcășdia*, cu reședința la Răcășdia – 26 comune rurale; *plasa Reșița*, cu reședința la Reșița – 24 comune rurale și o comună urbană nereședință de județ⁴.

Județul Severin, celălalt județ rezultat în urma reformei administrative din fostul județ Caraș Severin, era alcătuit din 9 *plase* (Balinț,

---

¹ Timotei Jurjica (coord.), *Caraș-Severin. Monografie*, București, Editura Sport-Turism, 1981, pp. 16-17.

² *Ibidem*, pp. 10-11, 16-17.

³ Constantin Brătescu, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului. Îndrumător*, București, [s.n.], 1997, p. 27.

⁴ *Împărțirea administrativă a României*, București, Imprimeria Statului, 1926, p. 24.

Birchiș, Caransebeș, Făget, Lugoj, Marginea, Orșova, Sacu și Teregova), ajungând până la Mureș⁵.

Orașul Oravița, devenit capitala județului Caraș, situat la 110 km. de Timișoara și la 621 km. de București, era sediul a numeroase *instituții publice*, precum: Prefectura, Tribunalul, Primăria, Administrația financiară, Percepția, Inspectoratul Minier, Oficiul P.T.T., Oficiul telefonic, Oficiul de măsuri și greutate, Pretura, Judecătoria de ocol, Inspectoratul de vânătoare și pescuit, Serviciul sanitar al județului, Serviciul sanitar comunal, Serviciul sanitar-veterinar județean, Serviciul sanitar-veterinar comunal, Oficiul Național de cură și turism, Legiunea de Jandarmi, Notariatul Public și Pompierii⁶.

În perioada crizei economice, **plasa Răcășdia** a fost desființată, toate comunele fiind alipite plasei Oravița. Abia în luna octombrie 1933 se reînființează această plasă, constituită din 19 *comune*, grupate în 6 *notariate*⁷.

În anul 1936, **plasa Răcășdia** este desființată din nou, de data aceasta definitiv, și se constituie **plasa Sasca Montană**, județul Caraș păstrându-și neschimbat numărul plășilor componente⁸.

Schema de organizare a Prefecturii Caraș a suferit, de-a lungul anilor, mai multe schimbări și perfecționări. De pildă, în anul 1936, **Prefectura județului Caraș** cuprindea 3 *servicii interioare* (administrația județeană, serviciul administrativ, serviciul financiar și de contabilitate) și 5 *servicii externe* (serviciul județean de drumuri, serviciul sanitar și de ocrotiri sociale, serviciul veterinar și zootehnic, serviciul învățământ - revizoratul școlar și serviciul agricol). În anii următori au avut loc și alte modificări, ajungându-se – în anul 1942 – la următoarea schemă de organizare: *Cabinetul prefectului*; *Biroul MONT* (Mobilizare și Organizarea Națională a Teritoriului); *Contenciosul*; *Serviciul administrativ* – compus din două secții (administrația generală și administrația locală) și două birouri (studii și statistică, cultural și propagandă); *Serviciul financiar* – alcătuit din 3 secții (contabilitatea județeană, contabilitatea comunală, economică) și un birou (mișcarea valorilor); *Serviciul tehnic interior și exterior* – format din două secții (drumuri și construcții) și un secretariat; *Serviciul zootehnic și*

---

⁵ V. Sencu, I. Băcănar, *Județul Caraș-Severin*, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 13.

⁶ *Enciclopedia României*, vol. 2, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 649.

⁷ Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 27.

⁸ Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș) al Arhivelor Naționale (în continuare SJCSAN), fond *Prefectura județului Caraș* (în continuare *PJC*), d. 4/1936, f. 8.

veterinar; Serviciul sanitar. La schema de organizare a Prefecturii din perioada celui de-Al Doilea Război Mondial s-au adăugat – după anul 1944 – câteva *compartimente noi*, precum: oficiul economic, biroul CASBI (Casa Autonomă a Statului pentru Bunurile Inamice), biroul pentru aplicarea Armistițiului, comisia de colectări și comisia de naționalizare⁹.

După instalarea cabinetului Groza s-au avansat mai multe propuneri vizând modificarea structurii administrativ-teritoriale a țării, propuneri discutate în cadrul ședințelor consiliilor politice județene, organisme care cuprindeau toate formațiunile politice din coaliția guvernamentală.

Asemenea propuneri au fost formulate și în unele ședințe ale Consiliului Politic Județean Caraș. Cea mai semnificativă propunere în acest sens a fost făcută de organizația Partidului Comunist din plasa Bocșa Vasiova, în luna iulie 1946. Reprezentanții Partidului Comunist din plasa amintită solicitau înființarea unui *nou județ*, cu sediul în Bocșa Vasiovei, care să fie alcătuit din *plasele* Bocșa Vasiovei și Reșița (județul Caraș) și, respectiv, *plasa* Gătaia (județul Timiș-Torontal), propunere respinsă categoric de celelalte partide din C.P.J. Caraș¹⁰.

Prin divizarea *Județenei Caraș*, la data de 1 iulie 1947, s-a format a doua *Județeană*, cu sediul la Reșița, care îngloba plasele Reșița și Bocșa Vasiovei¹¹.

În luna august 1948, cu puțin timp înainte de desființarea Prefecturii, *județul Caraș* era compus din două *comune urbane* (Oravița și Reșița), situate în plasele omonime, și 91 *comune rurale*, numărul plaselor menținându-se constant (6). Pe plase, situația era următoarea: *plasa Bocșa Vasiovei*, cu reședința în comuna Bocșa Vasiovei – 13 comune rurale; *plasa Bozovici*, cu reședința în localitatea omonimă – 13 comune rurale; *plasa Moldova-Nouă*, cu reședința în comuna Moldova-Nouă – 15 comune rurale; *plasa Oravița*, cu reședința în localitatea cu același nume – 24 comune rurale; *plasa Reșița*, cu reședința la Reșița – 14 comune rurale; *plasa Sasca-Montană*, cu reședința în localitatea omonimă – 12 comune rurale¹².

Cu foarte mici schimbări, împărțirea administrativă a județului Caraș prezentată mai sus se păstrează până la desființarea Prefecturii, survenită în

---

⁹ Constantin Brătescu, *op. cit.*, pp. 27-28.

¹⁰ SJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș – Serviciul Administrativ* (în continuare *PJC – SAd*), d. 1/1946, f. 179.

¹¹ SJCSAN, fond *Partidul Muncitoresc Român – Comitetul Județean Caraș* (în continuare *PMR - CJC*), d. 1/1947, f. 14.

¹² SJCSAN, fond *PJC*, d. 3/1948-1950, f. 20-24.

anul 1949, când s-au constituit *comitetele provizorii ale sfaturilor populare*¹³.

În anul 1950, teritoriul județului Caraș, împreună cu cel al județului Severin, vor constitui o nouă unitate administrativă, **regiunea Severin**, cu sediul la Caransebeș, alcătuită din 5 *raioane* (Mehadia, Moldova Nouă, Oravița, Reșița și Caransebeș), care va fi desființată în anul 1952¹⁴.

Așadar, **regiunea Severin** era alcătuită din 5 *raioane*, după model sovietic. Cele 3 îmbunătățiri care au urmat reformei administrative din 1950 – survenite în anii 1952, 1956 și 1960 – nu au modificat substanțial împărțirea pe raioane, de această dată subordonate **regiunii Timișoara** („**Banat**” începând din 1960), cu deosebirea că acestora li se adaugă (în 1956) – ca nouă formă administrativă – *orașul de subordonare regională* Reșița, care coordona 14 comune și 23 sate¹⁵.

***

În anii 1944-1948, la schema de organizare a **Prefecturii Caraș** s-au adăugat câteva *compartimente noi* (oficiul economic, biroul CASBI – Casa Autonomă a Statului pentru Bunurile Inamice, biroul pentru aplicarea Armistițiului, comisia de colectări și comisia de naționalizare), care reflectau transformările profunde petrecute în viața economică a acestei zone.

Cu foarte mici schimbări, împărțirea administrativă a județului Caraș se păstrează până la desființarea Prefecturii, survenită în anul 1949, când s-au constituit *comitetele provizorii ale sfaturilor populare*. În anul 1950, teritoriul județului Caraș, împreună cu cel al județului Severin, vor constitui o nouă unitate administrativă, **regiunea Severin**, cu sediul la Caransebeș, care va fi desființată în anul 1952. Astfel, modelul sovietic s-a impus și la nivelul administrației locale, reflectând subordonarea țării noastre – din toate punctele de vedere (economic, politic, etc.) – față de Uniunea Sovietică.

---

¹³ Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 28.

¹⁴ *Ibidem*; vezi V. Sencu, I. Băcănar, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵ V. Sencu, I. Băcănar, *op. cit.*, p. 13.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș) al Arhivelor Naționale, fond *Partidul Muncitoresc Român – Comitetul Județean Caraș*.

Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș) al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Caraș*.

Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș) al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Caraș – Serviciul Administrativ*.

Brătescu, Constantin, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului. Îndrumător*, București, [s.n.], 1997.

Enciclopedia României, vol. 2, București, Imprimeria Națională, 1938.

Împărțirea administrativă a României, București, Imprimeria Statului, 1926.

Jurjica, Timotei (coord.), *Caraș-Severin. Monografie*, București, Editura Sport-Turism, 1981.

Sencu, V., Băcănaru, I., *Județul Caraș-Severin*, București, Editura Academiei R.S.R., 1976.

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

„Primăvara popoarelor” consemnată pe cărțile de cult

“The Spring of Nations” Recorded on the Religious Books

*Prof. Drd. Paul KRIZNER,
Director la Școala Gimnazială Grăniceri, jud. Arad
Doctorand la Institutul de Studii Istorice „George Barițiu”, Academia
Româna, Filiala Cluj-Napoca.*

Abstract

Books in general, and especially the religious books have played an important role in the collective memory of the Romanian people. The author analyses the notes written on the pages of the religious books, underlining their importance as historical sources. The notes represent comments and explanations either about certain events and actions that took place in the respective community or in the world or the reactions of the Romanians during revolutionary times in the “Spring of Nations”.

Keywords: “Spring of Nations”, religious books, notes, Orthodox Church, 1848.

Chiar dacă revoluția română a fost înăbușită în sânge, totuși în memoria colectivă a românilor transilvăneni și bănățeni a rămas acest fior al luptei pentru emancipare națională. În ciuda eforturilor de a ieși de sub stăpânirea habsburgică, românii au ținut să lase în scris evenimentele revoluționare, chiar dacă s-au dat ordine să fie șterse din orice protocoale sau din arhivele localităților chiar și cea mai mică urmă de mențiune a revoluției române, pentru ca generațiile ce vin să nu cunoască adevărul istoric.

Totuși, în mod tacit, au fost consemnate pe diferite cărți de cult existente în acea vreme, minunatele momente de eroism ale românilor transilvăneni și bănățeni, când pentru puțină vreme s-au simțit liberi. Ierarh

în acea perioadă la Arad era vrednicul de pomenire episcop Gherasim Raț (1835-1850)¹.

Prima consemnare a evenimentelor revoluționare pașoptiste o avem menționată pe un *Minei* editat la Râmnic în anul 1780 și care în 1848 aparținea parohiei bănățene Comloșul Mare din comitatul Timiș-Torontal (astăzi jud. Timiș). Însemnarea a fost făcută de dascălul acestei comunități: „**Însămnare cum că în anul 1848, martie în 15/3, s-au proclamat libertatea în Țara Ungurească. După aceea s-au sculat sârbii asupra ungurilor, tot la aceștia an unde mai grele bătăli au fost la Sent Tama, Paraeț și Biserica Albă. Scris-am în Comloș, în 31 avgust, 1848. I. G. Înv(ășător)**”².

Odată cu sentimentul de libertate ce s-a răspândit printre românii ardeleni și bănățeni au existat situații când comunități întregi care înainte au fost trecuți forțat la greco-catolicism, au revenit la legea strămoșească, la ortodoxie, cum a fost și cazul parohiei din Târnova, comitatul Arad, unde în timpul revoluției întreg satul s-a întors la Biserica Ortodoxă, acest fapt fiind consemnat pe un *Triod* tipărit la Râmnic în anul 1791: „**Această carte ce să cheamă Triod, este a s(fintei) biserici din Târnova care 14 ani a fost unită, iar la anul 1848 s-au întors toți poporenii de la legea greco-catolică la greco-neunită, deci am scris spre semn de pomenire, vă să știe în viitoriu(...)**”³

Tot în acest an s-a consemnat răscularea oamenilor din mai multe parohii arădene care au fost scrie pe un *Triod* neidentificat, dar găsit de către preotul cărturar dr. Gheorghe Ciuhandu în anul 1929 în localitatea Agrișul Mare și pe care erau menționate următoarele: „**Octomvrie 10 zile, în anul 1848, s-au răsculat rumânii din Vilagosu, Galșa, Mîsca, Măderat, Agrij, Teriava, Curtaocheriu, Dud, Drauț și altele**”⁴.

Informații inedite ne revin cu privire la luptele dintre români și unguri, dar și cu privire la atrocitățile puterii imperiale după cum apare descris pe un *Molitfelnic* tipărit la București în 1764 și care în perioada

---

¹ Mircea Păcurariu, Gheorghe Lițiu, Vasile Popeangă, Ioana Cristache-Panait, Radu Popa, *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Arad, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, 1989, p. 53. Vezi și monografia Pavel Vesa, *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008.

² Florian Dudaș, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe române a Oradiei, 1990, p. 339.

³ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 341

⁴ Este vorba de actualele localități arădene Șiria, Galșa, Mîsca, Măderat, Agrișul Mare, Târnova, Cheriu, Dud și Drauț.

Revoluției de la 1848-1849 era folosit de biserica localității Comloș din județul Timiș.

Unele consemnări prezintă în mod optimist o victorie a armatei române care a luptat cu vitejie și dragoste față de neam, afirmație pe care o găsim menționată pe o *Cazanie* tipărită la București în anul 1742 și care la data consemnării se afla prin părțile arădene: „**La anul 1848 s-au început revoluția și la anul 1849 au venit ungurii (...) Numai la nord de Mureș nu au putut bate pentru că armata rumânilor au stat cu cea mai mare vitejie(...)**”⁵.

Biblioteca actuală a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei păstrează în colecția sa de carte veche bisericească un *Penticostar* tipărit la Sibiu în anul 1841, care relatează prin consemnările făcute pe această carte de cult, situația militară din iarna anului 1848 și rezistența românilor. Cartea se afla în anul 1849 în parohia Căpîlna din județul Bihor:

„Câteva întâmplări.

Pe cum în anul 1847-lea, în luna iunie în 27-lea, să auzea că vin lăcuste(saskak), în luna iunie să întâmplă cât în Ohodiș⁶, în Hidoștealea⁷, în Vintiri⁸ și în K(is) Dumbrăvița⁹, trasă ră clopotele într-o ureche și eșiră cu toții cu prapore și cu preoți și mergeau cătră Copăcean(i)¹⁰, că ziceau că acolo-s pe deal șastele¹¹. Vidicul de la M. Ceica¹² și de la Popmezeu¹³ iară venir dincoala așa și umblau pe de(a)lurile de la Copăceni și de (la) Vărășeni¹⁴ ca bolunzi¹⁵ și nu fu nimica.

Îară în 1848 în martie, veni slobozânia, atunci ceale mai multe vești să auzea, destul că în luna i(u)lie mearsără polgari în Bănat să orească pe Ielașici ghegeneral care vinea pe noi cu sârbeani și cu șlavoni și-l și opriră și-l și încherăgătiră¹⁶, dar în luna a(u)gust în 30-lea și 31 trăsără clopotele la bis(erică) într-o ureche cât peste ½ (de) ceas nu mai rămasă nici caru nic om altal, toți fugiră acasă, ba marhăle încâ le mănără în

⁵ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 347.

⁶ Este vorba de actuala localitate Hodiș din județul Bihor.

⁷ Azi localitatea bihoreană Hidiș.

⁸ Azi localitatea Vintere din județul Bihor.

⁹ Dumbrăvița, jud. Bihor.

¹⁰ Vechea denumire bihoreană a localității Copăceni.

¹¹ Vechea denumire a lăcustelor.

¹² Ceica, localitate în județul Bihor.

¹³ Localitatea bihoreană Pomezueu.

¹⁴ Denumirea veche a localității bihorene Vărășeni.

¹⁵ Expresie arhaică desemnând oamenii nebuni.

¹⁶ Cuvânt arhaic însemnând a respinge, a ține piept.

Plopi, și fu o spaimă și să arădică satele cu coasă îndreptate, cu furci de feru că zicea că numai vinu pe colo și pe colo și n-au fost nimica și iară să mai alinară. Când fu de cu iarnă mulți pologari¹⁷ ungurești mărăsără la străjuire la graniță de cătră Ardealu, p(re) c(cum) la Criștori¹⁸, la Gurani¹⁹, la Petroasă²⁰ și cu sutele fusără toată iarna acolo că vinea Iancu pe ei. Iar de către Huedin alți mulți polgari, că die acolo vinea Orban și țara tot în frică era; ghegenerali(i) acei vestiți ungurești, Bem și cu Gorghei²¹ luoară Huedinu, Cluju, Sibiu și ale orașe din Ardealu dară dintră Munți(i) Abrudului nu putură scoate pe Iancu Alecsandru²², ce multe cătan(e) a dat Țării Ungurești periră acolo, și la Sibiu fu mare bătae și să tot auzea că vine muscalul. Când fu în 23-lea iuni(e) la târgu cel mare de seacere, câte cară erau după sate to(a)te le prinsă în Orade(a) cătanele lui Koș²³ și le încărcară de bagajii, puste aghiao și fugiră la Arad, că muscalu era la Dobrițan; când fu pe la 10-lea ceasuri fugeau orășeani(i) pilari, neguțatori, chipeți²⁴ și-și nepăustea acoalea iosag(ul) că zicea(u) că acum întră muscalu în Orade(a) și fu o spaimă și o vaită carei încotro fugând. Eu n-am fugit, ce am umblat încoace și încolo p(r)in târg până după amiazăzi. Și atunci iară nu veniră musc(alii), ce s-au tras napoe de la Dobrițan. Iară când fu după aceia în 20-lea iulie și veniră muscali(i) la Orade(a), la Arad, la Salont(a), ba umplură mai pe pa toate stațiile, ba Ardealii erau plin de ei, căt numai în Vinteri veniră 2000, tot călăreți, căt pe la noi încă au ajuns dintră ei, și pică pe noi sute de pite, fân, ovăs, leamne, pălinc(ă), bagao²⁵, tot mult să dăm căt la Tinca, căt la Slont(a), la Orade(a), la Holod²⁶, tot des să poftea să ducem. Iară după acea, când fu în luna a(u)gust, să porunci să să strângă bancutele lui Koș la Orade(a), acolo le ardea în foc. Și numai din căpălna să stângă unspărăzece sute în argint, fără căți nu s-au dat. Iară fu după acea veni o poruncă aspră de la Comisaro crăiesc, ca fieștecine armele ce va avea,

¹⁷ Pologari, adică cetățeni civili.

¹⁸ Este vorba de localitatea Crișcior din județul Bihor.

¹⁹ Localitatea Gurani din județul Bihor.

²⁰ Azi localitatea bihoreană Pietroasa.

²¹ Este vorba de generalul de armată Gorgey Arthur.

²² Aici s-a făcut o confuzie de nume pentru că pe Avram Iancu nu l-a chemat și Alexandru, ci doar pe tatăl său; se pare că preotul Ioan Damșa a făcut o greșeală de nume.

²³ Lajos Kossuth, conducătorul revoluției maghiare.

²⁴ Chipeți adică pantofari.

²⁵ Veche denumire a tutunului.

²⁶ Veche denumire a localităților mari sau a târgurilor bihorene.

pușcă, sabie, pisto(a)le, lănci înlontru să le deae la fusolgobiro²⁷ locului și care nu va da va pica sub judecată cătănească, ba așa era porunca cât nici tunet de pușcă să nu să auză și așa peri crăirea lui Ludovic Koșut, el fugi și pe domni(i) cari au stat lângă el îi dusără robi pe la Beci și pe la alte țări și așa Țara Ungurească rămasă sub stăpânirea bunului credi(n)cios Francisc Iosif.

Scris-am în Căpălna, în 12-lea oct(omvrie) (1)849. Ioan Damșa m. p., paroh²⁸.

O mărturie directă de la conducătorii de oști ai armatei române o avem de la viceprefectul legiunii Simeon Groza care prezintă situația dramatică și pierderile de vieți omenești în rândurile revoluționarilor români, este vorba de aproximativ 2000 de morți printre care și femei și copii.

Iată, așadar, câteva mărturii despre ce a însemnat Revoluția română de la 1848-1849, pentru oamenii care cu sudoarea frunții lor își câștigau pâinea și care nu au mai suportat atât de multă jignire din partea stăpânilor și, chiar dacă pentru un moment s-au simțit liberi, totuși această libertate a neamului urma să vină peste mai bine de jumătate de secol, când teritoriile locuite de români se vor uni sub același steag tricolor visat de Craiul munților, de Avram Iancu.

BIBLIOGRAFIE

Dudaș, Florian, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe române a Oradei, 1990.

Edroiu, Nicolae, Vaida, Ioan, *Însemnarea preotului Ioan Damșa din Căpălna (Bihor) referitoare la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, în „Mitropolia Ardealului”, 1975, nr. 5-6.

Păcurariu, Mircea, Lițiu, Gheorghe, Popeangă, Vasile, Cristache-Panait, Ioana, Popa, Radu, *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Arad, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, 1989.

Vesa, Pavel, *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008.

---

²⁷ Solgobirău era un funcționar al fostei administrații ungare ca și corespondență avea aceeași funcție ca pretorul sau primpretorul de mai târziu.

²⁸ Florian Dudaș, *op. cit.*, pp. 350-351, pentru mai multe date se poate cerceta și Nicolae Edroiu, Ioan Vaida, *Însemnarea preotului Ioan Damșa din Căpălna (Bihor) referitoare la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, în „Mitropolia Ardealului”, 1975, nr. 5-6, p. 347.

Procesul de despărțire ierarhică în comunitățile mixte româno-sârbe din localitățile Pecica și Turnu (jud. Arad)

The Hierarchical Separation in Mixed Communities in Pecica and Turnu (Arad County)

*Dr. Gabriela Adina MARCO,
Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii,
Academia Română, filiala Arad*

Abstract

The research focuses on the specific aspects of the confessional dispute regarding the Romanian and Serbian Orthodox Church hierarchic separation, concerning the mixed communities of Pecica And Turnu, both in Arad county. Following the Metropolitanate separation and other ecclesiastical issues, the subsequent actions included a local phase, meaning the separation in the mixed communities during almost half of a century. The hierarchical separation happened peacefully in both communities.

Keywords: *Romanians, Serbians, separation, Orthodoxy, Pecica, Turnu.*

1. Comunitatea ortodoxă mixtă Pecica. În localitatea Pecica¹, despărțirea ierarhică s-a încheiat în mod pașnic. În acest caz, sârbii sunt cei care au solicitat și au obținut ieșirea de sub jurisdicția română.

La conscrierea populației din anul 1872, au fost recenzați aproximativ 5100 români, iar sârbii pecicani erau aproximativ 300 persoane. „Credincioșii de naționalitate sârbă din comunele mestecate din ziua încheierii împăcăciunii se privesc de despărțiți de către jurisdicțiunea bisericii arădane, încorporându-se la Ierarhia lor națională, adică la Dieceza sârbă a Timișorii”. Protocolul de despărțire a fost publicat în ziarul arădean „Lumina”, la fel ca și în cazul localității Nădlac. Clădirile bisericii și ale școlii rămân „în posesiunea credincioșilor noștri români”, cărora, majoritari fiind, le-au revenit și cea mai mare parte a averii bisericești și școlare, precum și protocoalele de stare civilă și arhiva. Locașul de cult, construit de către români, sârbi și greci în anul 1774, a rămas în folosința comunității

---

¹ Prezentul studiu face parte din teza de doctorat *Dimensiuni istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave pe valea Mureșului Inferior (1802-1918)*.

române², sârbii primind o sumă de bani drept despăgubire, în cuantum de aproximativ 6000 florini în bani. Cimitirele aveau să fie folosite în continuare în comun, iar obiectele de cult și proprietățile funciare au fost împărțite după principiul proporționalității.

Imediat după realizarea despărțirii, sârbii „se vor îngriji numaidecât de o capelă unde să săvârșească funcțiunile bisericesti”. Comunitatea sârbă au utilizat banii primiți de la români drept despăgubire, precum și donații de la credincioși, pentru a-și ridica biserica, în decursul anului 1874, închinată Sfântului Mucenic Gheorghe, sărbătorit cu mare fast la data de 6 mai (stil nou, respectiv 23 aprilie stil vechi)³.

Fiind o localitate dintre cele mai prospere, cheltuielile deplasărilor la Pecica a membrilor comisiei mixte de despărțire au fost suportate de români și sârbi, în proporții egale⁴, fără a fi solicitat ajutorul bănesc din fondul episcopal creat special pentru acoperirea cheltuielilor privind separarea ierarhică în teritoriu.

La data de 24 noiembrie 1872, protosinzelul Andrei Papp, conducătorul comisiei nr. 1, raportează conducerii episcopiei arădene despre despărțirea pașnică dintre românii și sârbii din localitatea Pecica: „credincioasa noastră comună bisericască din Pecica și-a exprimat dorința și se roagă de Preasânția Voastră ca să vă îndurați cât mai curând a dispune grațios constituirea și organizarea comunei bisericesti române de sinestatoare după prescisele statutului nostru organic”⁵. Prin actul cu nr.

---

² Vasa Lupulovici, *Viața bisericască a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 43, Milovan Milin, „Scurt istoric al comunității sârbe din Pecica”, în *Monografia Pecica*, Arad, Editura Concordia, 2007, p. 163.

³ Lucian Mic, *Episcopia ortodoxă sârbă a Timișoarei (1850-1900). Elemente de organizare administrativ-bisericască*, în „Tradiție și modernitate în mărturisirea credinței. 100 de ani de la sfințirea bisericii „Sfântul Ilie” din Timișoara-Fabric”, coord. Cosmin Panțuru, Sibiu / Timișoara, edit. ASTRA Museum / edit. Partoș, 2013, p. 21-22; Milovan Milin, *st. cit.*, p. 163-164.

⁴ Pavel Vesa, *Situația parohiilor mixte din Episcopia Aradului după reînființarea Mitropoliei Transilvaniei*, în „Tradiție și modernitate în mărturisirea credinței. 100 de ani de la sfințirea bisericii „Sfântul Ilie” din Timișoara-Fabric”, coord. Cosmin Panțuru, Sibiu / Timișoara, edit. ASTRA Museum / edit. Partoș, 2013, p. 164.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegația congresuală română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbești* (în continuare S. J. A. N. Arad), dosarul nr. 10/1871-1872, f. 228.

prot. 34, autoritățile eclesiastice sârbe aprobă împăcarea realizată la Pecica Română⁶.

În prima ședință a delegației române, desfășurată la Arad, în data de 5/17 și 6/18 februarie 1873⁷, se ia la cunoștință faptul că la Pecica, „aflându-se toate în conformitate cu învoiala normativă de la Carloviț, după ce sârbii prin reprezentanții lor se dechiară împăcați și chiar asigurați de cătră români prin obligațiunea ce li s-a dat și pe care ei au primit-o și așa sârbii de bună voie au și ieșit din biserica română până aci comună – actul de despărțire se aprobă; despre aceasta se încunoștințează pe loc prezenții reprezentanți ai ambelor părți, iar încuviințarea formală în comună se va mijloci pe calea sa prin concermințele protopresbiteriu”. Totul a rămas, însă, în expectativă până în toamna aceluiași an, când, în noiembrie 1873 s-a semnat împăcarea pașnică.

La data de 10 noiembrie 1873, în ședința comisiei congresuale române, se validează actele de despărțire pașnică de la Pecica Română, Nădlac, Turnu și Cenadul Unguresc. Comisia sârbă aprobă aceleași acte de despărțire în ședința desfășurată în data de 8/20 aprilie 1874⁸.

În ședința delegației congresuale române din Budapesta, din 12 și 13 iunie 1874, la punctul 30 se specifică: „sub Nr. prot. 34 Delegațiunea congresuală sârbă ia cu aprobare spre scire actul comisional despre împăcăciunea încheiată în comuna mestecată Pecica-română aflându-o conform învoielii carlovițene. Actul comisional se transpune Consistoriului eparhial al Aradului în nescu cu concludul din 10 Nov. 1873 Nr. prot. 39 spre publicare și executare.”⁹

Lista preoților ortodocși sârbi care au slujit la Pecica, după despărțirea de comunitatea română, cuprinde pe¹⁰:

- **Nichifor Atanaczkovics** (1873)¹¹;
- **Nicanor Nedelcovici** (1874);
- **Amfilotie Eremici** (1874-1875);
- **Atanasie Petrovici** (1876-1884);
- **Ilarion Kostici** (1884);
- **Milutin Iosici** (1884-1885; 1891; 1907; 1915);

⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 15/1871-1875, f. 53.

⁷ *Ibidem*, f. 21.

⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 9/1868-1872, f. 74.

⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 27/1874, f. 10.

¹⁰ Lista este întocmită după însemnările din registrele de stare civilă ale Parohiei Ortodoxe Sârbe din Pecica.

¹¹ S. J. A. N. Arad, dosarul nr. 15/1871-1875, f. 35.

- **Stevan Nicolici**, administrator (1885-1886);
- **Dimitrie Girici** (1886-1890);
- **Grigorie Bucurovici** (1891-1906);
- **Iefta Petrovici**, administrator (1906, 1911);
- **Mihail Pandurovici**, administrator (1907, 1911);
- în anul 1908 au activat mai mulți administratori: **Iefta Petrovici**,

Milutin Iosici, ieromonah **Platon Markovici**, ieromonah **Mitrofan (Milan) Molmomanov**;

- **Svetozar Girlajici**, preot-paroh (1910-1911);
- ierei **Sava Damijanov**, preot-paroh (1911-1919);
- **Damian Rancov** (1920);
- **Sergie Iovanovici** (1920-1922);
- ieromonah **Pantelimon Doman** (1922; 1924);
- ieromonah **George Dragici** (1923).

Începând cu anul 2002, mica comunitate sârbă din Pecica este păstorită de preotul **Milovan Milin**, iar din punct de vedere administrativ este filială a Parohiei Turnu, alături de Nădlac. Slujbele religioase sunt săvârșite alternativ în cele trei localități.

***

2. Comunitatea ortodoxă mixtă Turnu. Despărțirea ierarhică între comunitățile română și sârbă s-a încheiat pașnic în localitatea Turnu, sârbii fiind cei care au solicitat ieșirea de sub jurisdicția românească. Comisia sârbească pentru comunele Cenadul Unguresc, Nădlac, Pecica Română, Turnu a fost condusă de protopopul de Sânnicolau Mare, George Nikolić¹².

La data de 24 noiembrie 1872, protosincelul Andrei Papp, conducătorul comisiei nr. 1, raportează autorităților ecleziastice arădene despre încheierea despărțirii pașnice de la Turnu: „credincioasa noastră comună bisericească din Turnu și-a exprimat dorința și se roagă de Preasânția Voastră ca să vă îndurați cât mai curând a dispune grațios constituirea și organizarea comunei bisericesti române de sinestatatoare după prescisele statutului nostru organic; iar credincioșii din Tornea doresc mai vârtos și cât mai curând a căpăta paroh și învățător propriu pe calea escrierii concursului prescris.”¹³

¹² *Ibidem*, dosarul nr. 24/1873-1874, f. 110.

¹³ *Ibidem*, dosarul nr. 10/1871-1872, f. 228.

După semnarea actelor de despărțire, la Turnu continuă folosirea în comun a școlii și a bisericii, alternativ câte o săptămână, „până atunci când una sau cealaltă parte cu timpul nu cumva ar voi prin conțelegere reciprocă a se desface și de biserică și a se desdăuna de către partea ce va rămâne în eschisivă proprietate și posesiune a edificiului bisericii și al școlii”¹⁴. Următoarea etapă a constat în organizarea „formale” a sinodului parohial, a comitetului și a epitropiei și, ulterior, organizarea de concursuri pentru postul de preot și învățător.

Localitatea Turnu a fost o comună săracă și nici comunitatea românească și nici cea sârbească nu a avut posibilitatea de a despăgubi cealaltă parte. Învoiala locală, însă, este anulată de Delegația congressională română, condusă de episcopul Aradului Procopie Ivașcovici, și se stabilește menținerea *statu-quo*-ul existent până la încheierea unui acord prin care o comunitate să primească biserica și școala, despăgubindu-o pe cealaltă. Acțiunea aceasta este conformă cu punctele IX-X din Învoiala de la Carloviț, „căci numai atunci despărțirea ierarhico-bisericească se va putea privi deplin realizată”. „De aceea ar fi foarte de dorit și este chiar în interesul ambelor părți ca să se nisuiască a și modifica respective a completa actul de împăcăciune într-acolo ca să desdăuneze una pe cealaltă parte cu ce i se cuvine din edificiul bisericii”¹⁵.

În localitatea Turnu, actul de despărțire s-a semnat la data de 16 mai 1873. Biserica și clădirea școlii au rămas comunității române, care „se obligă a desdăuna pre coreligionarii sârbi cu o sumă de 7000 fl. v.a. în cinci rate anuale”¹⁶.

Prin actul cu nr. prot. 36, autoritățile ecleziale sârbești aprobă actele de despărțire a celor două comunități din Turnu¹⁷.

În ședința delegației congressuale române desfășurată la Budapesta în 12 și 13 iunie 1874, la punctul 32 se menționează: „Așșderea prin concluzul de sub Nr. prot. 36 se aprobă actul comisional despre împăcăciunea încheiată în comuna Tornea. Și aceasta se notifică Consistoriului eparhial arădean spre scire și publicare”¹⁸.

Datorită lipsei posibilităților materiale și financiare, la Turnu separarea efectivă *de facto* s-a realizat în decursul anului 1878. În anul 1879,

---

¹⁴ *Ibidem*, f. 189.

¹⁵ *Ibidem*, f. 257-258.

¹⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 25/1873-1874, f. 95; dosarul nr. 15/1871-1875, f. 37; dosarul nr. 21/1873, f. 17; dosarul nr. 9/1868-1872, f. 77.

¹⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 15/1871-1875, f. 53.

¹⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 27/1874, f. 10.

comunitatea ortodoxă sârbă și-au construit actuala biserică¹⁹, folosind banii primiți drept despăgubire, precum și donații de la credincioși.

După despărțirea dintre români și sârbi, comunitatea sârbească a fost slujită de următorii preoți²⁰:

- **Alexandar Popovici** (1896);
- **Vichentie Popovici**, administrator parohial (1896-1899);
- **Mihail Pandurovici**, capelan în Bătania și administrator al parohiei Turnu în anii 1899, 1916-1918;
- **Kornelie Adamovici**, administrator parohial (1900-1906);
- ieromonahul **Iosif Protici** (1906-1913);
- ierei **George Dragici** (începând cu anul 1913);
- **Iefta Petrovici**, preot în Bătania și administrator al parohiei Turnu (1916);
- **Sergie Iovanovici**, administrator (1919-1923; 1929);
- ieromonah **Teodosie Subotici** (1923-1924);
- **Sebastian Perici** (1924-1928);
- ierei **Iovan Dragojevici**, administrator atât al parohiei Turnu, cât și al parohiei Arad-Gai (1930);
- ieromonah **Z. Miloșevici**, administrator (1933);
- **Damaschin Rajkovici** (1933-1934; 1939-1945);
- ierei **Hristofor Perici** (1935-1938);
- ierei **Milivoi Stoianov** (1945-1947);
- ierei **Milivoi Kapici** (1948-1949);
- ieromonah **Pantelimon Giurici** (1950).

Astăzi, din punct de vedere administrativ, parohia Turnu este organizată drept „parohie-matră”, având în subordine „filiile” Nădlac și Pecica, având în vedere numărul redus de credincioși ortodocși sârbi din cele trei localități. Preot paroh este **Milovan Milin**, începând cu anul 2002, acesta slujind alternativ în cele trei biserici.

---

¹⁹ Pavel Vesa, *st. cit.*, p. 165; Lucian Mic, *st. cit.*, p. 21-22.

²⁰ Lista este întocmită după semnăturile din registrele de stare civilă ale Parohiei Ortodoxe Sârbe din Turnu.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegația congressională română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbești.*

Lupulovici, Vasa, *Viața bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009.

Mic, Lucian, *Episcopia ortodoxă sârbă a Timișoarei (1850-1900). Elemente de organizare administrativ-bisericească*, în „Tradiție și modernitate în mărturisirea credinței. 100 de ani de la sfințirea bisericii „Sfântul Ilie” din Timișoara-Fabric”, coord. Cosmin Panțuru, Sibiu / Timișoara, edit. ASTRA Museum / edit. Partoș, 2013.

Milin, Milovan, „Scurt istoric al comunității sârbe din Pecica”, în *Monografia Pecica*, Arad, Editura Concordia, 2007.

Vesa, Pavel, *Situația parohiilor mixte din Episcopia Aradului după reînființarea Mitropoliei Transilvaniei*, în „Tradiție și modernitate în mărturisirea credinței. 100 de ani de la sfințirea bisericii „Sfântul Ilie” din Timișoara-Fabric”, coord. Cosmin Panțuru, Sibiu / Timișoara, edit. ASTRA Museum / edit. Partoș, 2013.

Femeia în Biserică
– Repere ale activității asociațiilor ortodoxe de femei din
Arad

Women in Church – References to the Activity of the
Women’s Orthodox Associations in Arad

Elena GHERGHINESCU ZIEGLER,
Colectivul Monografic Arad

Abstract

In 1867, history records the formation of Austro-Hungarian dualism the enacted act by Franz Iosif and Ferenc Déak when Austrians yielded Transylvania and Banat to Hungarians and the majority of the Romanian people was not consulted in any way. This act led to the constrained assimilation with the Hungarian population and the Romanian people fought harshly for the defence of the national being. The Orthodox Church led these struggles. Many enlightened minds of those times involved and tried to create frameworks and premises of the Romanian nation release.

Besides bishops, priests, teachers and Romanian cultural people, orthodox women played a significant role in this fight for the Romanian nation release as they were organized into social, philanthropic and religious-cultural associations since the second half of the 19th century. The church, from the beginning of its existence, has supported the family, the basic nucleus of the society. Throughout history, the family suffered and fought against: unemployment, violence, economic and political crises more than other social institutions. Family is that that endured more or less all the presented phenomena.

Keywords: *Orthodox Women, Arad, associations, social-cultural activity, philanthropy.*

În 1867 istoria consemnează formarea dualismului austro-ungar, act promulgat de Franz Iosif și Ferenc Déak, austriecii cedând ungarilor Transilvania și Banatul fără a consulta în nici un fel populația românească majoritară. Acest act a dus la o maghiarizare forțată, de aceea românii au dus o luptă și mai acerbă pentru apărarea ființei naționale. În fruntea acestor lupte se afla Biserica Ortodoxă, în care au fremătat minți luminate ale acelor vremii și care căutau prin toate forțele să creeze cadrele și premisele dezrobirii națiunii române. În această luptă a dezrobirii, pe lângă episcopi, preoți, învățători și oameni de cultură români, un rol însemnat l-au avut și

femeile ortodoxe, care încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea s-au organizat în asociații cu caracter social, filantropic și cultural-bisericesc.

Biserica, de la începutul existenței a sprijinit familia, nucleul de bază al societății. În decursul istoriei, familia a suferit și a simțit în sânul ei, mai mult ca alte instituții sociale, șomajul, violența, crizele economice și politice. Toate aceste fenomene au avut o reverberație mai mică sau mai mare în sânul familiei.

1. Repere în emanciparea drepturilor femeii

I. H. Rădulescu în 1837, editează o revistă literar științifică „Curier de ambe sexe” motivând că: „jumătate din omenirea contemporană este „sexul” cel frumos. Și deosebit este că și ea poate să-și reclame în societate drepturile de om în felul său”, iar George Barițiu, în „Gazeta Transilvania” al cărei director era (nr. 9, din 1938) se întreba: Oare făcut-am noi românii, până acum destul la această strașnică datorie către omenire, către noi înșine, de a ne crește fiicele noastre măcar numai proporțional creșterii date părții bărbătești?”¹

În România, mișcarea „feministă” ia amploare după revoluția din 1848 unde se proclamase „aceeași învățătură pentru ambele „sexe”. Presa „feministă” din România este rodul a câtorva militante: Maria Rosetti, Maria Flechtenmacher, Adela Xenopol, fiind primele și cele mai cunoscute promotoare nu doar pentru integrarea femeii în societate, ci și la emanciparea morală, socială, politică și juridică, dar cea mai dârză și susținută luptă a fost pentru „dreptul la vot” câștigat după ani grei, abia în 1929 s-a obținut dreptul de a alege și a fi alese și atunci doar în consiliile sătești și județene².

În țară, la Iași în 1894 ia ființă „Liga femeilor” președintă fiind Cornelia Emilian, a înființat în 1890 prima școală profesională de fete din țară cu 52 de eleve, calificate în lenjerie de damă. Și tot la Iași, se înființează „Unirea educatoarelor române” unde se făurea înălțarea economică a femeii prin înălțarea ei în cultură.³

2. Etape în educația școlară a fetelor din Arad

La Arad, încă din 19 martie 1866 Ion Rațiu protopopul Aradului, susține ideea dezvoltării școlilor și mai ales atragerii unui număr cât mai mare de copii către școală dar ca un deziderat, încă din 1858 susține

---

¹ A se vedea C. A. Rosetti, *Prima epistolă către femeile claselor privilegiate*, Paris, Tipografia E. Soye, 1853.

² Simona Stiger, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002, p. 44.

³ *Ibidem*, pp. 46-47.

organizarea unor clase separate de fete. „La temelie școlii confesionale stă principiul evanghelic, de-a învăța în spiritul legii Domnului fiindcă cel mai mare pedagog al lumii a fost și este Domnul nostru Isus Hristos.⁴ De asemeni, fetele aveau nevoie de o educație aleasă fiindcă ele sunt sufletul familiei. În mâinile lor se plămădesc pruncii spre viața de mâine, mai înainte de a da ochii cu școala, copiii noștri sunt închinați către Hristos de mână gingașă a mamei, de la ea învață primele rugăciuni. Cu cât tânăra fată este mai educată, cu atât mai mult va ști să plămădească viețile date prin ea de Hristos, către lumina Lui Hristos. Aceasta era una dintre motivațiile care stăteau la baza formării și educării fetelor ca bune mame.

Sub ocrotirea și îndrumarea bisericii în 1883 într-o casă din Arad funcționa deja o clasă cu eleve, acțiune impulsivă de mamele fetelor școlare. Ele spuneau: la procesiunile religioase, cât de frumos și înălțător este să vedem în față mergând fetițele aducând slavă lui Dumnezeu prin cântecele lor. Erau și numeroase școli populare pe lângă bisericile rurale cu clase separate băieți și fete, cele mai mari au fost la Șiria, Seleuș și Pâncota, în fruntea lor aflându-se preotese-învățătoare.⁵ Tinerele fete trebuiau educate, însă Preparandia nu avea clase de fete. De aceea, conducerea Preparandiei din Arad este receptivă la o astfel de necesitate și în 1876 absolvă prima serie de învățătoare în limba română (se cunoaște din documente, că școli cu predare în limba germană funcționau pe lângă bisericile catolice încă din 1725) pregătită în particular sub atenta oblăduire a Episcopului Ioan Mețianu.

Femeile române din Arad discută intens despre ajutorul ce putea fi dat pentru educarea tinerelor fete, după exemplul femeilor din alte părți ale țării, doresc să înființeze o școală română de fete. În fruntea misiunii tinerele mame, care, cer ajutorul Episcopului Ioan Mețianu pentru atribuirea unui spațiu propice unui asemenea demers. „Părintele Episcop s-a întâlnit cu mai multe cadre didactice și femei din societatea arădeană, în sala Institutului Teologic-Pedagogic. În cuvântarea sa, Părintele episcop le îndeamnă la armonie și muncă neobosită întru atingerea scopului, binecuvântând noua organizație. Principalul scop fiind înființarea în Arad a unui institut

---

⁴ Gheorghe Ciuhandu, *Noi și „școala națională”* în „Biserica și Școala”, Arad, an XI, nr. 20/21, mai 1916, p. 4.

⁵ *Cum intervine biserica întru împletirea cu școala*, în „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 1, 3 ianuarie 1884, pp. 8-16.

confesional cu internat pentru educarea fetelor române. Fiindcă de la Orșova la Beiuș școala din Arad era singura școală de fete românească”⁶.

Când lucrează puterea lui Dumnezeu, totul se împlinește. Ca un arc peste timp baroneasa Ifigenia Sima și Elena Ghiba Birta și-au dat mâna, două protectoare a învățământului în limba română al acestui vest de țară, au lăsat două așezăminte unde să crească fiii României în Lumina lui Hristos, preamărindu-l pe Dumnezeu și conducând Nația Română la dezrobire. „Sinodul din 1890 ajunge la concluzia că e nevoie de sprijin mai intens pentru instruire și creșterea fiicelor noastre. În acest context, Sinodul din 1891, l-a autorizat cu mai multă stăruință pe episcopul Ioan Mețianu să sprijine înființarea unei școli superioare de fete și din timp să pregătească un fond bănesc pentru organizarea instituției.

Episcopul Ioan Mețianu și-a eternizat numele prin înființarea a numeroase școli elementare și superioare de băieți cu accent pe școlile de fete, unde să fie păstorit și luminat poporul. „Ochii sunt orbi. Limpede vezi doar cu inima”⁷. Și mai spunea: Suntem păstorii voștri, soarta noastră e legată de soarta turmei. Mereu vom promova cultura românească. Dorim să ridicăm cultura din acest vest de țară la nivelul celorlalte popoare din patrie.⁸

În 30 iulie 1890 colectivul și prima președintă Hermina Popovici Desseanu hotărăsc: „*Reuniunea femeilor din Arad și din provincie*” de la 1 octombrie 1890 să deschidă școala superioară de fete în limba română (va avea 58 de eleve și un corp didactic alcătuit din 8 profesori) sub următoarea conducere până după unire: Maria Petrovici (1890-1900), Ioan Petranu (1900-1901), Vasile Goldiș (1901-1904), Petre Pipoș (1904-1907), Octavia P. Desseanu (1907-1913) și Victor Stanciu (1913-1919). Principalul obiectiv era educația fetelor „pentru a forma din ele mame și soții bune”⁹.

La deschidere, episcopul Ioan Mețianu spunea: trebuie să fim cu cea mai mare atenție față de popor, desfășurând o activitate nu doar pe teren

---

⁶ Sinodul eparhial al Aradului, ședința din 19 aprilie / 1 mai 1884, în „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 19, 6/18 mai, 1884, Arad, p. 1.

⁷ Biserica și Școala, Arad, an VI, nr. 15, 11/23 aprilie, 1882, Arad, p. 38.

⁸ A se vedea Virgil Onțiu, *Reuniunea învățătorilor români din dieceza Aradului*, Brașov, Editura Librăriei Nicolae I. Ciurcu, 1895.

⁹ Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea culturală Astra*, Timișoara, Editura Helicon, 1934.

religios-moral, ci și pe acela al deșteptării, cultivării și luminării poporului, să ne îngrijim ca școlile noastre să fie la înălțimea chemării lor.¹⁰

3. Asociațiile de femei în slujirea Bisericii și a societății

În anul 1861 ia ființă „Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român”. Membrii fondatori ai asociației au fost: episcopul Procopie Ivașcovici, protopopul Ion Rațiu, Miron Romanul, Ion Popovici Desseanu. La această asociație au aderat valoroși membri din alte localități Transilvane ca: Vicențiu Babeș, Atanasie Marienescu, Nicolae Vulcan, Timotei Cipariu și Andrei Șaguna, care își aduc aportul la dezvoltarea „Asociației” după puterile lor. Asociația se întreține din fonduri private și din fondurile Eparhiei. Scopul societății era: „Păstrarea și cultivarea limbii naționale”. În statut se prevedea: „peste tot cultura națională a poporului român și a culturii sociale prin citire și conversare cu delăturarea tuturor disputelor politice”. „Pentru o națiune nu e de ajuns numai aurul și pâinea ci și știința a înfăptui, artele frumoase și aspirația către tot ce este bun și frumos, ornamentul divin către toate acestea e limba” Da limba. „Asociația națională arădeană” a contribuit la ridicarea Casei Naționale din Pârneava, la buna organizare a manifestărilor culturale ale școlilor și a celor inițiate (mai târziu) de „Reuniunea femeilor române din Arad” împreună au decis să înființeze corul „Asociației”, prelegeri publice pentru dezbaterea problemelor culturale ale timpului. Primele promotoare feministe din Arad, înainte de-a se înființa „Reuniunea” au fost: dr. Iuliana Șandor (Arad), Elisabeta Copianu (Almaș), Maria Alecuciu (Galșa), Suzana Moldovan (Hălmagiu) și Eva Dan (Curtici). Ele au sprijinit „Reuniunea femeilor din Brașov” și revin în Arad cu experiența brașoveană, o implementează cu succes în Reuniunea femeilor române din Arad, mai cu seamă că după revoluția de la 1848 s-a desprins ideea imperioasă pentru dezvoltarea școlilor și-n special a claselor de fete.¹¹

În anul 1884, la 31 ianuarie, se înființează *Reuniunea femeilor române din Arad și provincie* sub conducerea Herminei Popovici Desseanu (prima președintă a reuniunii), alegându-și șase membrii (soțiile oamenilor marcantți, politici și nepolitici) pentru realizarea statutului. Se așteptau fapte frumoase de la această reuniune.¹² Și această societate ca și „Progresul” înființată în 1883, are aceleași scopuri: cultura și morala religioasă precum și apariția școlilor de fete la care se mai adaugă următoarele deziderate: a)

---

¹⁰ Vasile Coman, *Mitropolitul Ion Mețianu la 50 de ani de la moarte* în „Mitropolia Ardealului”, Sibiu, nr. 1-3, 1966, pp. 29-31.

¹¹ A.I.N.D.J.A., *fondul „Asociația”*, doc. 5, f. 4.

¹² A se vedea „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 4, 22 ianuarie /3 februarie 1884, p. 38.

înființarea unei pedagogii pentru fete; b) protejarea văduvelor și a orfanilor; c) preotesele și învățătoarele să stăruie printre țărânci să cultive frumosul stil românesc; d) activități de păstrare a valorilor culturii românești; e) înființarea de coruri bisericești fiindcă cultura muzicală și prețuirea portului românesc erau factori puternici a încercărilor de deznaționalizare manifestate de unele eleve ce frecventau cursurile unor școli străine.

Reuniunea își dezvoltă activitatea sa prin: a) adunări generale; b) prin comitetul de conducere; c) prin funcționari. Ședințele comitetului vor fi lunare și se execută concluziile adunării generale; a) procură mijloace de cultivare, cărți științifice, pedagogice și bisericești; b) veghează a se păstra ordinea și afacerile reuniunii; c) pregătește proiecte viitoare. Pe lângă aceste activități din cadrul reuniunilor, ele mai aveau rolul să atragă poporul de la multe rele ca: birtul, jocurile de noroc, ospețele necontrolate, evitarea băuturii. Cei ce nu se consemnau la integrarea în exigențele reuniunii erau excluși.¹³

Conducerea *Reuniunii femeilor române din Arad și din provincie* s-a angajat repede în multe activități culturale desfășurate în eparhia Aradului. Pe lângă cele culturale, a sprijinit acțiuni sociale privind ajutorarea elevilor săraci, înființarea de biblioteci, organizarea de manifestări culturale și popularizarea artei românești. Reuniuni de lectură, cântări bisericești și laice pentru dezvoltarea intelectuală și morală. Se mai organizau reuniuni de cultură pentru preoți, învățători și popor. Scopul era centrat în asumarea moralei și culturii Bisericii și a poporului român. Credincioșii, văzând legăturile de amicitie și colegialitate din cadrul reuniunii, le inspira încredere în biserică și școală.¹⁴ Femeile ortodoxe se străduiau să sădească în prunci dragostea pentru școală. Dintre personalitățile care au sprijinit reuniunea femeilor amintim:

Maria Botiș Ciobanu. Pe lângă cerbicia cu care lucra pentru a insufla tinerelor fete, drag și iubire față de religie, limba română și neam, a dus cu izbândă lupta de înființare la Săvârșin a unei școli primare pentru copii fără familie. „Va fi desființată în 1948 la instaurarea comunismului.” Mai înființează școli primare pentru copii vagabonzi și cerșetori din Arad, unice în România acelor ani, școli pe care le conduce în mod direct. Susținerea acestor școli se făcea prin ajutorul eparhiei ortodoxe din Arad, prin

---

¹³ A.I.N.D.J.A., *fondul „Asociația”*, doc. 5, f. 5-6.

¹⁴ *Sinodul eparhial al Aradului*, ședința din 19 aprilie/1 mai, în „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 19, 6/18 mai 1884, p. 1.

veniturile serbărilor populare organizate la Săvârșin și Arad, precum și prin alte contribuții ale celor care ajutau astfel de instituții.

În timpul primului Război Mondial, desfășoară o rodnică activitate umanitară și patriotică. Este președinta Crucii Roșii filiala Arad până în anul 1938, sub aceste auspicii înființează o școală pentru nevăzători. Are o frumoasă prietenie de colaborare cu Elena Goldiș și poeta Ecaterina Pitiș. Pe lângă munca pe tărâm obștesc, desfășoară și o bogată activitate publicistică și literară.

Ana Cornea învățătoare, având vocație de dascăl, sub oblăduirea Bisericii participă la diferite cursuri pentru dezvoltarea activității profesionale, inițiate de Prof. Teodor Mariș. Ana Cornea duce o muncă de cooperare între școală și familie, pune accent pe dezvoltarea gândirii libere a elevilor. Copilul trebuie să aibă curaj să pună întrebări. Se ocupă de copii marginalizați cu mai puține posibilități de a urma școala, colaborează cu alte cadre didactice pentru aprofundarea studiului psihologiei copilului atât în școală cât și-n afara ei ¹⁵

Prof. Victor Stanci a sprijinit cu entuziasm inițiativele culturale ale Episcopiei Aradului, ale „Reuniuni femeilor române din Arad”, a angajat școala civilă de fete în acțiuni culturale, a predat biologia, a scris despre acțiunile școli în publicațiile vremii, oglindind prin ținuta demnă a condeiului grija purtată de biserică școlii românești ¹⁶.

Marilina Bocu, membră a comitetului de conducere pentru o vreme, sufletul acestei „Reuniuni”. Venită la Arad de la Sinaia, a fost îndrăgostită de costumul popular din această zonă. Și fiindcă repararea Școlii Superioare, Liceul de fete, era iminentă, bani nu erau, împreună cu conducerea au hotărât alcătuirea unei „loterii etnografice”. La început a organizat o „Colecție Etnografică”, a organizat conferințe despre Nicolae Grigorescu, despre arta populară românească.

În „loteria etnografică” urma să fie expuse țesături și cusături românești. Prin viu grai și prin publicații a făcut apel la fiecare tânără fată și la fiecare mamă cu rugămintea de a țese sau de a broda un lucru artistic de artă populară românească. A apelat chiar și la M. S. Regina Elisabeta, Carmen Sylva, la A. S. Regală Principesa Maria să ne ajute cu planul de construcție a Școlii prin arhitectul șef al Casei Regale, în mod gratuit.

---

¹⁵ V. Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale, 1807-1948*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006, pp. 59-60.

¹⁶ *Ibidem*.

Au venit pachete cu lucruri de peste Carpați, de la N. Grigorescu, Marta Bibescu, bani de la Brâncoveanu Basarab, au venit măiestrele și încântătoarele lucrări de la fetele cu mâini de aur din sate argeșene și din marginea Sibiului, din satele românești ale Transilvaniei străbune. Aradul s-a afirmat în anii 1908-1912 ca o metropolă națională căci ROMÂNIA era una – la Sud și la Nord de Carpați, la răsărit și apus de povârnișurile lor. În acest climat de zel scrie Marilina Bocu: Mi-am reînzecit iubirea mea înăscută pentru poporul nostru când am hotărât să apelez la generozitatea femeii române pentru a aduna fondurile necesare reconstruirii Școlii Superioare de fete, o vedeam zidită, nouă și solidă ca și blândețea lor creatoare. Am deschis oficial Loteria noastră, a doamnelor române din Arad, cu o Vitrină publică unde am expus primele opere de artă românească, a prințesei Bibescu și a celui mai distins fiu al Poporului, pictorul Nicolae Grigorescu. Aceasta mi-a dat curajul, puterea de muncă. „Reuniunea femeilor române din Arad” se ocupa de Loteria etnografică ce aducea un frumos rezultat artistic și financiar, sub directul control al Episcopatului Arădean. Apoi au urmat și celelalte exponate, prin aceste acțiuni au reușit să strângă 200000 de coroane, și filantropul Vasile Stroiescu a donat 100000 de coroane. Cu aceste fonduri s-a ridicat o instituție școlară și spațiul unde Consiliul Național Român de la Arad a luat decizii ale istoriei naționale.¹⁷

Mișcarea cultural-artistică a „Reuniune femeilor române din Arad și provincie” a avut efecte benefice pe planul întăririi solidarității românești dar și îmbunătățirea relațiilor cu cetățenii maghiari care au participat la manifestările culturale, la seratele românești, presa maghiară a avut cuvinte de admirație față de bogăția și frumusețea etnografică românească. Dar „Reuniunea” a reușit să-și formeze un cerc de colaboratorii bine situați politic: V. Goldiș, N. Oncu, Sever Bocu, V. Beleş, protopopul Aradului, Iustin Marșieu. Cu ajutorul lor s-au rezolvat o serie de probleme spinoase. Gheorghe Ciuhandu afirma la punerea pietrei de temelie în 1/24 iulie 1912, că în opera de educație pe care școala o desfășoară prin biserică și cu ajutorul preoțimii în sufletul femeii române s-au trezit îndemnul și conștiința pentru o sănătoasă și conștientă cultură românească.

„Reuniunea” a sprijinit Senatul școlar al Consistoriului în eforturile sale de ajutorare a elevilor nevoiași, încurajarea elevilor dotați care primeau premii speciale la sfârșit de an școlar, ocrotire a orfanilor și a văduvelor de război. În jurul Sofiei Beleş, al Letiției Oncu și Marilinei Bocu al Eugeniei

---

¹⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Douăzeci și cinci de ani în viața școlii eparhiale de fete din Arad (1890- 1915)*, Arad, Editura Diecezana, 1916, p. 31.

și Șt. Cicio-Pop s-a adunat un grup de femei arădene devotate cauzei și participau cu dăruire la păstrarea identității naționale.¹⁸

Biserica Națională a avut frumoasa chemare de a păstra curat sufletul românesc.

Darea de seamă a Inspectorului școlar *Ștefan Iosifu* din 1876 la ședința a XIII spunea: „Înscrierea la liceu a fetelor refuzată din lipsă de locuri”, Cultura femeiască vine în direcție opusă celei bărbățești adică de la răsărit la apus. Și mai arată că: la finele anului școlar au frecventat în dieceza Aradului 9668 copii, 7216 băieți și 2452 fete. Face propunere către episcopul Ioan Mețianu și prof. deputat Vicențiu Mangra pentru înființarea unei preparandii pentru fete și a unei Academii teologice. Supune aceste recomandări consistoriului metropolitan spre rezolvare.¹⁹

În darea de seamă a adunării generale din 12/24 martie 1877, Epitropia Aradului își exprimă mulțumirea față de activitatea tineretului ortodox și implicarea lui în viața obști „Tineretul român, băieți și fete din Arad au organizat un bal de binefacere *pentru copii defavorizați în 27/8 febr*”. Prezența publicului a fost peste așteptări.²⁰

Episcopul Ioan Mețianu, la conferința ținută cu preoți, învățători și mireni cu o singură temă „*Ridicarea poporului din starea sa*”. De aceea Venerabilul Consistoriu a decis „Înființarea de școlii atât pentru fete cât și pentru băieți în Buteni, Pâncota, Seleuș. Aceste școlii se vor ridica prin contribuția benevolă a locuitorilor creștini”. Ridicarea acestor școlii fiind o necesitate imperioasă pentru ridicarea culturală a poporului. La inițiativa preoților și a învățătorilor, Dumineca după Sf. Liturghie să ne adunăm în școală să citim lucruri folositoare din revista Familia, Cartea săteanului român, revista economică, să nu abdicăm de la datorie, cel învățat să-l învețe pe cel neînvățat, așa ne luminăm unii pe alți pentru a fi un popor ales”²¹

Pe lângă protopopiate existau școli particulare chiar și pentru fete, iată un exemplu „Examenle publice la institutul de fete al Domnișoarelor Pop din Arad se vor ține luni 1 iulie de la orele 8-12. La aceste examene sunt invitați a lua parte și părinții”²²

---

¹⁸ V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 150-152.

¹⁹ *Congresul bisericesc al Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania* în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 43, 22 octombrie /9 noiembrie, 1878, p. 1.

²⁰ *Biserica și Școala*, Arad, an II, nr. 25, 18/20 iunie 1878, p. 198.

²¹ George Popoviciu, *Semne de progres și dezvoltare națională*, în „Biserica și Școala”, Arad, an I, nr. 49, 25 decembrie / 6 ianuarie 1877, p. 395.

²² *Biserica și Școala*, Arad, an II, nr. 25, 18/20 iunie 1878, p. 198.

Conlucrarea dintre biserică și școală era benefică, nu doar pentru băiți sau fete ci pentru stăpânirea principiilor morale ale tineretului ortodox. „Nemorala” în școală e ca o cangrenă ce roade sub piele și macină tot ce vine în contact cu ea. Experiența ne învață că precum sunt mamele așa sunt și fiicele, cum sunt învățătorii așa sunt elevii. În școală învățăm (cu disciplină) a ține moravurile sub control, fiindcă dacă te pierzi, totul e pierdut, dacă tu ești bun totul reușește. Din părinți și copii buni statul câștigă cetățeni buni și Biserica credincioși buni. *Prin cultură* vom scoate poporul din întunericul neștiinței, al trândăviei și al nepăsării, *prin cultură* va regenera va reînțineri, va prospera pentru secole viitoare”.²³

Episcopul Ioan Mețianu face apel pentru ajutorarea școlilor confesionale, așa cum fiecare copil este dator a merge la școală și cetățenii sunt datori a contribui la susținerea școlii confesionale care sunt pentru popor o necesitate precum pâinea cea de toate zilele. Oricum sunt prea puține școli confesionale din cauza lipsei de susținere. Mijloacele de susținere nu la găsim la popor care este sărăcit de ani grei prin care a trecut, și totuși, numai la popor și prin popor găsim remediu. Învățătorii sunt slab plătiți, banii bisericii sunt rău întrebuințați, cer să fie mai responsabili factorii decizionali cu aplecare spre școlile confesionale. Fiindcă ori avem școlii și le întreținem ori nu mai avem deloc.²⁴

O foarte competentă părere în ceea ce privește educarea fetelor a exprimat-o d-na Maria Flechtenmaher în ziarul brașovean „Femeia Română” (al cărei redactor este) și preluată de revista „Biserica și Școala” datorită complexității abordate și a oportunității momentului, plecând de la întrebarea adresată episcopului: Cum să fie educată mai bine fiica sa ? la un pension ? Episcopul Mețianu a răspuns:

Copilul se deprinde încet, încet cu lumea acasă lângă mama și prin ceea ce vede că se întâmplă în familie. Acea femeie care sacrifică timpul și sănătatea în a veghea la familia ei, se trezește la orice oră pentru a fi lângă copii și nu i se pare greu, este cel mai bun exemplu în educația ficei sale. Pentru ce ar lăsa altei persoane această dulce și sacră datorie? De ce să pună între inima ei și a copilului o străină? Nu există pe lume un pension sau o mănăstire oricât de pioasă ar fi ca inima și prevederile unei mame instruite lângă fiica ei!

---

²³ *În privința instrucției populare*, în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 19, 9/11 mai, 1878, p. 149.

²⁴ Ioan Mețianu, *Partea financiară a școlilor confesionale*, în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 14, 2/14 aprilie, 1878, p. 1.

Scriu acest articol pentru mamele care mă ascultă, în mine a vorbit inima de mamă, fiți singurele educatoare ale fiicelor voastre, uitându-vă în ochii lor, vedeți sufletul vostru. De ce copilul vostru să nu sugă dulcele lapte matern? de ce fata voastră să nu învețe la masa în fața căreia stă Maica Sfântă cu pruncul în brațe ocrotindu-vă copilul cu privirea caldă? Care copil nu se bucură mai mult de sărutul și îmbrățișarea mamei la o bucurie a școlii sau a vieții?

Să mă ierte doamnele profesoare și directoare că pledez contra profesoratului, ce s-ar face dumnealor dacă toate mamele s-ar ocupa de educația fiicelor?

Ele ar avea mai mult timp pentru copilele lor pe care poate le-au cam neglijat, ocupându-se de cele străine pentru bani. Cât de amară și grea este pâinea profesorului. Cum să înveți copilul în cinci minute pe oră: Geometria, Istoria, Religia, Geometria, literatura? Am spus-o și o mai spun, nu e vina profesoarelor că au 20 de elevi în clasă. Educația devine mecanică, rece, și eleva și profesoara abia așteaptă sfârșitul orei.

Oricâți copii ar avea mama, va avea timp și calm să-i arate cu plăcere lecția. Faceți aceasta respectabilele mele doamne și peste 20 de ani draga noastră Românie va fi mândră de fiicele ei și fii noștri mândri de voi.²⁵

Societatea mai avea ca obiectiv dezvoltarea școlilor de artă și meserii pentru fete, reformarea orfelinatelor. În formarea programei școlilor normale pentru învățătoare să nu lipsească: matematica, istoria, științele naturii, pedagogia, ca discipline obligatorii. Reuniunea femeilor a fost susținută, în primul rând, de Biserica Ortodoxă, de băncile de afaceri românești, de oamenii de afaceri, cel mai reprezentativ fiind „Vasile Stroiescu”. Din aceste fonduri au fost trimise la studii multe orfane capabile de o pregătire aleasă, s-au creat școlii secundare de fete, internate pentru fete, s-a creat o bibliotecă a reuniunii. Sub protecția episcopului ortodox femeile române au putut organiza manifestări culturale (expoziții de artă populară, spectacole de teatru, serbări câmpenești)²⁶.

Societatea femeilor desfășura o amplă activitate de asistență socială și religioasă în spitale și azile de bătrâni, preoții secondați de femeile din asociația ortodoxă ajutau nevoiașii de toate felurile, femeile din asociație dar și preotesele se preocupau de înfrumusețarea bisericilor. De fapt,

---

²⁵ *Biserica și Școala*, Arad, an II, nr. 11, 10/24 martie 1878, p. 84.

²⁶ Maria Nicolau, *Primii ani de organizare și creștere a reuniuni femeilor*, în „Carpați”, an VI, nr. 339, 8 septembrie 1926, p. 4.

organizațiile de femei, ocrotite de Biserică, s-au ocupat de văduvele și copiii orfani rămași după revoluția din 1848-1849, apoi de cei rămași după primul și al doilea Război Mondial. De aceea să nu uităm cum mamele din organizații au atras lângă ele alte mame spre a învăța tinerele fete, lucru de mână, a confecționa și a iubi frumosul nostru costum național care s-a dovedit a fi haina cea mai practică, atât la munca câmpului, cât și în ceea ce privește eleganța culturală.

Așa au făcut femeile române, cele care au avut știință de carte au luat lângă ele pe cele cu mai puțină știință sau văduvite de vreme, dar cu suflet curat, să crească pruncii în legea lui Hristos și cu dragoste pentru țărâna pe care călcau. Copiii din leagăn să crească în auzul doinelor, a cântecelor de leagăn românesc, a cântecelor bisericesti. Femeile române au făcut tot posibilul ca educația copilului acasă și în școli să fie în spiritul românismului, cu dragoste și respect pentru înaintași, cu frica de Dumnezeu, principii morale bine definite.

Reuniunea femeilor mai organiza seri de ceaiuri unde socializau toți colaboratorii fiind creată astfel o atmosferă de familiaritate românească, de comuniune. Mișcarea de voluntariat a asociației s-a manifestat cu toată vigoarea posibilă și a luat parte activă la întărirea conștiinței naționale românești din părțile Aradului. Fără a fi avut amploarea altor societăți civile, mișcarea asociațiilor din Arad, lupta lor pe diversele planuri a fost recunoscută în cercurile politice ale vremii, drept pentru care, „motivată”, au fost desemnate a participa la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1918, trei dintre cele mai reprezentante promotoare: Eugenia Cicio-Pop, Elena Goldiș și Adriana Ispravnic.²⁷

Odată cu Unirea cea Mare de la 1918, angajamentul bisericesc-social și misionar al femeilor din Arad, ca și din celelalte zone ale țării nu s-a încheiat, ele vor continua să militeze pentru obținerea dreptului de vot și desigur, pentru educarea fetelor și a copiilor în spiritul credinței și al culturii române, în spiritul Tradiției și valorilor Bisericii Ortodoxe și a întrajutorării celor aflați în nevoi, în centrul demersului lor fiind credința în Iisus Hristos și dragostea de țară.

---

²⁷ Colecția „Semănătorul”, în „Ziridava”, Arad, nr. XIV, 1984, Arad, p. 484.

BIBLIOGRAFIE

A.I.N.D.J.A., *fondul „Asociația”*.

Biserica și Școala, Arad, 1878, 1882, 1884.

Ciuhandu, Gheorghe, *Douăzeci și cinci de ani în viața școlii eparhiale de fete din Arad (1890- 1915)*, Arad, Editura Diecezana, 1916.

Idem, *Noi și „școala națională”* în „Biserica și Școala”, Arad, an XI, nr. 20/21, mai 1916.

Colecția „Semănătorul”, în „Ziridava”, Arad, nr. XIV, 1984, Arad, p. 484.

Coman, Vasile, *Mitropolitul Ion Mețianu la 50 de ani de la moarte*, în „Mitropolia Ardealului”, Sibiu, nr. 1-3, 1966, pp. 29-31.

Congresul bisericesc al Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 43, 22 octombrie /9 noiembrie, 1878.

Cum intervine biserica întru împletirea cu școala, în „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 1, 3 ianuarie 1884, pp. 8-16.

Goldiș, Vasile, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea culturală Astra*, Timișoara, Editura Helicon, 1934.

În privința instrucției populare, în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 19, 9/11 mai, 1878, p. 149.

Mețianu, Ioan, *Partea financiară a școlilor confesionale*, în „Biserica și Școala”, Arad, an II, nr. 14, 2/14 aprilie, 1878, p. 1.

Nicolau, Maria, *Primii ani de organizare și creștere a reuniuni femeilor*, în „Carpați”, an VI, nr. 339, 8 septembrie 1926, p. 4.

Onțiu, Virgil, *Reuniunea învățătorilor români din dieceza Aradului*, Brașov, Editura Librăriei Nicolae I. Ciurcu, 1895.

Popeangă, V., *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale, 1807-1948*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006.

Popoviciu, George, *Semne de progres și dezvoltare națională*, în „Biserica și Școala”, Arad, an I, nr. 49, 25 decembrie / 6 ianuarie 1877, p. 395.

Rosetti, C. A., *Prima epistolă către femeile claselor privilegiate*, Paris, Tipografia E. Soye, 1853.

Sinodul eparhial al Aradului, ședința din 19 aprilie / 1 mai 1884, în „Biserica și Școala”, Arad, an VIII, nr. 19, 6/18 mai, 1884, Arad.

Stiger, Simona, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2002.

Organizarea corpului învățătoresc arădean (1919-1940)

The Teachers' Organizational Structure in Arad (1919-1940)

*Prof. Dr. Virgil VALEA,
Șc. Gimnazială „Mihai Eminescu”, Arad*

Abstract

The study presents the organizational structure of Arad's teachers since 1919 till 1940, focusing on analysing the main administrative features, the educational figures that assumed the leading role and the educational activities.

The associations of teachers in the city and county of Arad managed to provide the general education and pedagogical training, as well as an adequate social protection reflected in the educational activity of the citizens.

Keywords: *teachers, organization, structure, Arad, education.*

În județul Arad, corpul învățătoresc și-a realizat propria formă de organizare încă din 1872 când a luat ființă „Reuniunea învățătorilor români din dieceza Aradului”. Scopul declarat al „Reuniunii” îl constituia perfecționarea activității dascălilor și apărarea intereselor lor materiale. Activitatea organizată a învățătorilor a fost brusc întreruptă de izbucnirea primului război mondial, ea reîncepând abia la 6 iulie 1919 când, după cinci ani de întrerupere, în sala festivă a primăriei Arad s-au întrunit 200 de învățători în prezența episcopului Aradului I. Papp și a lui Iosif Moldovan, fostul președinte al „Reuniunii” arădene înainte de război. Cu prilejul ședinței s-a menținut vechea denumire a organizației și s-a ales un nou birou în frunte cu învățătorul român din localitatea Gașa, Iuliu Grofșoreanu, personalitate marcantă a învățământului arădean. Fostul președinte I. Moldovan a rămas președinte de onoare, el îndeplinind funcția de revizor școlar al județului Arad¹. Abia la 15 noiembrie 1919, cu prilejul conferinței învățătorilor ținută la Șiria, „Reuniunea învățătorilor români din dieceza Aradului” și-a schimbat denumirea în „Asociația învățătorilor din orașul și județul Arad”; schimbarea denumirii nu a modificat obiectivele profesionale

---

¹ *Românul*, Arad, an VIII, nr. 66, 20 iulie 1919, p. 3.

și de protecție asociativă². Asociația învățătorilor arădeni a făcut inițial parte din Asociația învățătorilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, creată la 12 februarie 1919 la Sibiu la inițiativa învățătorului bănățean Iuliu Vuia, iar ulterior s-a afiliat la Asociația generală a învățătorilor din România³. În perioada interbelică, la conducerea organizației județene a învățătorilor s-au aflat oameni ai catedrei de mare ținută intelectuală și morală: Nicolae Cristea (1919-1932 și 1935-1938), Dimitrie Boariu (1932-1935), Eugen Spinanțu (1938-1939) și Lazăr Igrășan (1939-1940). După 1933, ca urmare a hotărârii adunării extraordinare, Asociația învățătorilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș a urmat să-și desfășoare activitatea sub forma congreselor și cercurilor culturale. Primul președinte al asociației arădene de după război, N. Cristea, se pronunța împotriva unificării asociațiilor regionale din România datorită amestecului factorului politic⁴. Și la Arad se manifesta acest lucru, învățătorii fiind împărțiți în două tabere, după criterii politice; acest fapt contribuia la crearea de animozități în lumea satului și ducea implicit la deteriorarea procesului de învățământ. Abia în 1929, în Adunarea generală de la Ineu, la propunerea învățătorului Dimitrie Boariu din Chișineu-Criș s-a reușit ca Asociația județeană a învățătorilor arădeni să devină un organism autonom care își propunea ca obiective propaganda culturală și pedagogică cât și apărarea intereselor materiale ale învățătorilor⁵. În anii crizei economice eforturile „Asociației” au fost canalizate cu prioritate spre rezolvarea dezideratelor materiale. După 1935, o dată cu realegerea lui N. Cristea ca președinte, s-a încercat realizarea solidarității învățătorilor împărțiți pe criterii politice, s-a creat corul asociației, dar nu s-a reușit înființarea unui sanatoriu și a casei de odihnă datorită modului defectuos în care au fost folosite fondurile asociației.

În perioada interbelică, prestigiul „Asociației învățătorilor arădeni” a cunoscut o curbă ascendentă, fapt demonstrat și de creșterea numărului membrilor ei de la 347 în anul 1919, la 786 în anul 1939⁶. După anul 1941, „Asociația” s-a sindicalizat, ea devenind, în anul 1945, „Sindicatul învățătorilor din județul Arad”.

Planurile de activitate ale organizației învățătorilor arădeni între 1919-1940 au cuprins obiective de ordin economic, cultural și profesional.

---

² A. Ilica, *Asociația învățătorilor arădeni în perioada interbelică*, în „Catedra”, Arad, 1973, p. 318.

³ *Școala și viața*, an X, nr. 1-3, septembrie-noiembrie 1939, p. 98.

⁴ *Gazeta învățătorilor*, an I, nr. 13 din 1 decembrie 1929, p. 3.

⁵ *Voința poporului*, Arad, an VII, nr. 27, 8 aprilie 1929, p. 3.

⁶ *Școala și viața*, an X, nr. 1-3, septembrie-noiembrie 1939, p. 150.

Fără a minimaliza importanța primelor două, considerăm că perfecționarea profesională a ocupat un loc central deoarece de ea depindeau în primă instanță rezultatele muncii cu elevii la clasă sau în afara ei. Un moment important în domeniu l-a reprezentat reintrarea în activitate la 1 aprilie 1923 a „Bibliotecii pedagogice județene” după o întrerupere a activității de opt ani datorată războiului. Din nefericire, vechiul fond de carte de 1725 de volume-literatură științifică, manuale și literatură didactică, a fost distrus, astfel că la redeschiderea bibliotecii, aceasta avea un fond de carte de doar 363 volume. Până în anul 1932, s-a reușit constituirea unui fond de carte pedagogică de 892 volume, la care s-au adăugat și manuscrisele lui P. Pipoș, donate de către revizorul școlar Dimitrie Olariu⁷. Paralel cu activitatea de constituire a Bibliotecii pedagogice județene, în anul 1934, la inițiativa comitetului central al „Asociației” s-a hotărât reorganizarea bibliotecilor cercurilor culturale de la Comlăuș, Hălmagiu, Nădlac, Sebiș, Bârzava, Cermei, Șepreuș, Zărand, Dorobanți, Chișineu-Criș, Săvârșin și Vărădia. Măsura urmărea optimizarea procesului de informare curentă a învățătorilor conform cerințelor moderne ale pedagogiei⁸.

Cercurile culturale au constituit forma principală de perfecționare pedagogică a învățătorilor arădeni, ele desfășurându-se încă din anul 1922, la inițiativa „Asociației” și cu acordul guvernului care cere primpretorilor și primarilor să asiste la întrunirile cercurilor culturale ce aveau loc lunar pe grupe de câte 6-8 școli învecinate⁹. Exemplul participării autorităților locale arădene avea menirea să mobilizeze masele țărănești la aceste activități festive. Abia în 1923 Ministerul Educației „a oficializat” cercurile învățătoarești ca noi forme de organizare în perfecționarea dascălilor la propunerea venită din partea Consiliului de inspectori ai învățământului primar¹⁰. Cercurile culturale se desfășurau întotdeauna duminica, pentru a asigura o largă participare a sătenilor, începeau cu o slujbă religioasă ținută la biserică și se încheiau cu un program artistic susținut de către elevii școlii primare din localitatea unde se desfășura acțiunea. După slujba de dimineață avea loc ședința intimă cu participarea doar a învățătorilor, în cadrul căreia se abordau probleme de metodică, se efectuau lucrări și lecții practice, se prezentau recenzii, se analizau lecții. După masă, avea loc ședința publică cu participarea populației întregii comune, prilej cu care se prezentau una sau

---

⁷ A. Ilica, *op. cit.*, p. 325.

⁸ *Ibidem*, p. 326.

⁹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (A.N.S.J.A.), *fond Prefectura Județului Arad – acte administrative*, dos. 5/1922, f. 46.

¹⁰ *Biserica și școala*, an XLVII, nr. 2, 8 ianuarie 1923, p. 6.

două conferințe cu o problematică socio-culturală de actualitate. În finalul cercului se organiza hora populară care ținea până noaptea târziu. Din punct de vedere organizatoric numărul cercurilor culturale în județul Arad a crescut de la 29 în anul 1933, la 32 în anul 1938. Din cele 203 dizertații ale ședințelor intime ale anului școlar 1933-1934, 185 au fost din domeniul pedagogiei generale și a istoriei pedagogiei, 4 din literatură, 2 din istorie, una din geografie și nici una din științele pozitive¹¹. Dizertațiile pedagogice aveau mai mult un caracter teoretic legat de principiul școlii active și de alcătuirea unei programe analitice în conformitate cu principiul regionalismului educativ. Ca element specific se poate menționa faptul că în general, la Arad, cercurile își stabileau singure tematica ședințelor și doar uneori primeau circulare de la minister cu o tematică fixată. Din temele dezbătute în epoca interbelică se pot enumera: „Învățământul intuitiv”, „Importanța și rolul grădiniilor de copii”, „Rolul școlii în societatea noastră”, „Despre fișele individuale”, „Fișa individuală”, „Metoda scris-cetiturii”, „Citirea în școala primară”, „Lucrul manual”, etc.¹² De menționat că cele mai reușite lucrări și prelegeri practice se editau în „Școala vremii”, după ce ele erau verificate de către o comisie de învățători cu vechi state de plată¹³. Acest fapt a creat o emulație deosebită în rândul învățătorilor, a determinat sporirea eforturilor lor în direcția răspândirii experienței didactice pozitive.

În ședințele publice învățătorii au încercat să realizeze educația pedagogică și culturală a sătenilor, să permanentizeze educația la nivelul tuturor vârstelor. Privită din acest punct de vedere, instruirea populației rurale reprezenta o sarcină moral-civică pentru fiecare învățător, o necesitate națională. Conferințele populare erau susținute de către învățători sau de către alți intelectuali ai satelor, subiectele fiind inspirate din realitatea socială: creșterea copiilor, folosul învățaturii, educația fetelor, igiena, bolile sociale, superstițiile, viciile omenești, respectarea legilor, apărarea națională, etc. O asemenea tematică o regăsim în conferințele populare din deceniile trei-patru: „Puterea credinței”, „Alcoolismul”, „Despre curățenie”, „Iubirea de patrie”, „Mama ca prim educator al copilului”, „Școala și patriotismul”, „Grădina de copii ca intermediar între familie și școală” etc.¹⁴ Aceste expuneri au sensibilizat auditoriul față de valorile culturale autentice, față de mediul înconjurător și țara în care trăiește, împlinindu-se astfel principiul

---

¹¹ *Școala vremii*, an IV, nr. 9-10, decembrie 1933, p. 25.

¹² *Știrea*, Arad, an VI, nr. 1139, februarie 1936; Idem, nr. 1167 și nr. 1168 din aprilie 1936.

¹³ A.N.S.J.A., *fond P.J.A. – acte administrative*, dos. 182/1935, f. 121.

¹⁴ *Știrea*, an VI, nr. 1139, februarie 1936, Idem, nr. 1167 și nr. 1168 din aprilie 1936.

educației permanente. Șezătorile școlar-populare realizate de către elevii și tinerii satelor, au îndreptat sătenii spre o cale moral-patriotică.

Din anul 1938 s-a adoptat o nouă strategie în organizarea cercurilor școlare care prin funcționarea lor stereotipă, tradițională, au fost considerate ineficiente de către autoritățile școlare. În această idee, s-a insistat pe cunoașterea mediului social prin punerea accentului pe cunoașterea realității, și mai puțin pe latura ideală. Cercurile au fost împărțite pe echipe de lucru dând astfel posibilitatea învățătorului de a lucra în domeniul în care avea aptitudini, mergându-se astfel pe modelul unificat al echipelor studențești regale¹⁵.

O altă formă de perfecționare a învățătorilor o constituiau cursurile de vară, existând chiar tradiția ca în fiecare vară, cinci bursieri din fiecare județ să participe în centre universitare sau stațiuni unde aveau loc asemenea activități la care conferențiau personalități ale științei și culturii românești ca Fl. Șt. Goangă, C. R. Motru, S. Mehedinți, V. I. Popa etc. Asemenea centre au existat la Sibiu, Câmpulung Muscel, Brașov, Piatra Neamț, dar și la Lipova în județul Arad între 1934 și 1939¹⁶. Cursurile s-au deschis la 1 iunie 1934 la inițiativa „Asociației tineretului învățătoresc din România”(1933), iar conducerea coloniei a avut-o învățătorul Gheorghe Beuran din Lipova și profesorul de filosofie C. Stoica din Dobra. La primul curs au participat 70 de învățători și învățătoare din toate provinciile românești¹⁷. Cursul a durat o lună de zile, lucrându-se în seminarii și pe echipe de lucru care au dezbătut problemele de mare actualitate din învățământ. Datorită zelului depus de către toți participanții la studierea materialului bibliografic și la efectuarea lucrărilor de seminarii, contemporanii au numit cursurile „Universitatea de vară a învățătorilor Carol al II-lea”. Cu începere din anul 1935, la cursuri a participat ca invitat de onoare C. R. Motru, care intenționa să fondeze la Lipova o Universitate de vară similară cu cea de la Vălenii de Munte patronată de către Nicolae Iorga; în discursurile sale, el s-a declarat sprijinitorul drepturilor tinerilor învățători care trebuiau să fie avangarda societății, a românismului¹⁸. La cursurile de vară din 1936 a participat și Nichifor Crainic care a susținut conferința „Despre Nicolae Paulescu și filosofia sa”, el elogiind rolul savantului român în descoperirea insulinei¹⁹.

---

¹⁵ *Școala vremii*, an XIX, nr. 10, decembrie 1938, p. 7.

¹⁶ G. Beuran, *Cursurile de vară de la băile Lipova (1934-1939), formă de luptă revendicativă a cadrelor didactice*, în „*Revista de pedagogie*”, nr. 4, 1967, p. 61.

¹⁷ A.N.S.J.A., *fond P.J.A. – acte administrative*, dos. 182/1935, f. 113.

¹⁸ *Tineretul învățătoresc*, Lipova, an III, nr. 27, 29 iulie 1935, p. 1.

¹⁹ *Școala vremii*, an VIII, nr. 9, noiembrie 1936, p. 26.

În anul 1938, după câțiva ani de activitate fructuoasă, autoritățile au desființat cursurile cu toate încercările de susținere din partea lui C.R. Motru, devenit între timp președinte al Academiei. Salvarea a venit în același an din partea lui Nicolae Iorga care, printr-o cuvântare ținută la Vălenii de Munte, a determinat autoritățile să revină asupra deciziei luate. La 21 iulie 1938, sub conducerea lui C. R. Motru și într-un entuziasm general, s-au redeschis cursurile de la Băile Lipova. Căldura localnicilor și gestul lui N. Iorga l-au determinat pe marele om de cultură să deschidă pe viitor o universitate, stabilind în acest sens legături concrete cu Universitatea de la Vălenii de Munte. Ca urmare a acestor contacte, N. Iorga s-a anunțat că va participa la deschiderea cursurilor de vară din 1939. Un stupid accident la picior l-a împiedicat să participe la cursul festiv, dar a trimis în locul său trei reprezentanți ai Ligii Culturale în frunte cu vicepreședintele Ștefan Pop, care a donat 200 de volume pentru biblioteca universității²⁰. În anul 1940, pe fondul pregătirilor de război și al ascensiunii Gărzii de fier, biblioteca și arhiva Universității au fost distruse, revista „Tineretul învățătoresc” a fost suspendată iar cursurile au fost interzise. Prin cei șase ani de activitate fructuoasă „Cursurile de vară de la Lipova” s-au impus în atenția lumii învățătoresci din întreaga țară, au atras respectul și prețuirea multor oameni de cultură și știință care au conferențiat cu plăcere ori de câte ori au fost solicitați.

În anii 1931 și 1933, „Școala de viticultură din Miniș” a organizat cursuri de vară cu învățătorii ce aparțineau Inspectoratului Școlar Teritorial Timișoara. Prin cunoștințele dobândite în domeniul viticulturii, pomiculturii și legumiculturii, învățătorii au contribuit la răspândirea cunoștințelor de specialitate în gospodăriile țărănești²¹.

Asociația învățătorilor din orașul și județul Arad a desfășurat o activitate economică și de protecție socială mai pronunțată în perioada crizei economice, când învățătorii au fost confrunțați cu reducerea salariilor cu 10-20 % și cu anularea drepturilor de reducere la călătoriile pe C.F.R. Pentru a face față greutăților materiale, învățătorii s-au solidarizat și au înființat Banca învățătorilor, Librăria învățătorilor și au reorganizat Casa învățătorilor²². Banca învățătorilor s-a înființat în ianuarie 1933 iar din decembrie a aceluiași an, i s-a alăturat o Secțiune de ajutor reciproc. Librăria învățătorilor creată în septembrie 1936 ca o societate cooperativă, a avut

---

²⁰ *Tineretul învățătoresc*, an VII, nr. 226, 15 august 1939, p. 1.

²¹ *Buletinul Camerei de Comerț și Agricultură a județului Arad*, nr. 8, 1933, p. 28.

²² A. Ilica, *Școala normală din Arad*, Arad, 1998, p. 91.

drept obiectiv aprovizionarea învățătorilor cu cărți, lemne de foc, stofe și încălțăminte la prețuri rezonabile. Casa învățătorilor reprezenta o realizare mai veche, încă din 1905, a Reuniunii învățătorilor, dar ea a cunoscut o dezvoltare mai evidentă după 1918, când a funcționat internat pentru copiii dascălilor din județ, veniți în număr mare la studiile secundare în Arad; ea a îndeplinit însă și funcția de hotel pentru învățătorii veniți cu treburi la oraș²³.

Asociația generală a învățătorilor din orașul și județul Arad a reușit să asigure slujitorilor școlii din raza sa de activitate o pregătire generală și pedagogică, cât și o protecție socială corespunzătoare, fapt care s-a reflectat benefic în activitatea de educare a conjuțeșenilor lor.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Prefectura Județului Arad – acte administrative*.

Biserica și școala, 1923.

Buletinul Camerei de Comerț și Agricultură a județului Arad, nr. 8, 1933.

Gazeta învățătorilor, 1929.

Românul, Arad, 1919.

Școala și viața, 1939.

Școala vremii, 1933, 1936, 1938.

Știrea, Arad, 1936.

Tineretul învățătoresc, Lipova, 1935, 1939.

Voința poporului, Arad, 1929.

Beuran, G., *Cursurile de vară de la băile Lipova (1934-1939), formă de luptă revendicativă a cadrelor didactice*, în „*Revista de pedagogie*”, nr. 4, 1967.

Ilica, Anton, *Asociația învățătorilor arădeni în perioada interbelică*, în „*Catedra*”, Arad, 1973.

Idem, *Școala normală din Arad*, Arad, 1998.

---

²³ Idem, *op. cit.*, p. 323.

Atitudinea comunității luterane săsești din Transilvania față de actul Marii Uniri

The Attitude of the Transylvanian Saxon Lutheran Community Towards the Great Union Act

*Marian GHEORGHE,
Doctorand, Universitatea din Oradea*

Abstract

Perhaps one of the truly enlightening moments regarding the peaceful coexistence in these lands of the Saxons and Romanians was the planting of an apple tree brought from Transylvania on the hill near the city of Dinkelsbühl. Transylvanian Saxons, Romanians and Germans, put the soil that covered the roots of the tree. This is how the attitude of the Saxon Lutheran community towards the Romanians and the Great Union could be summed up.

Nevertheless, the Transylvanian Saxons (about 234,000 in 1918) had to make a complex decision concerning the support of Greater Romania in the context of the events that happened around 1918. If on October 20, 1918, the expanded Saxon Central Committee had declared that the Saxons wished to remain within the Hungarian state, on January 8, 1919, at the conference in Mediaș, attended by 138 delegates of the community, after 8 hours of debates, it was decided to join the act of union of Transylvania with Romania, also taking into account the Declaration of Alba-Iulia from December 1, 1918. As Fr. Teutsch's pointed out, the decision was not an easy one considering the 700 years of Saxon history in these areas.

Furthermore, Nicolae Iorga also stated: in this thoughtful and well-considered action, we were helped a lot. Practically, the works of the Paris Peace Conference were also influenced by this decision of the Saxon Central Committee and the German Saxon National Council of January 8, 1919.

Keywords: *minorities, Saxons, Transylvania, Great Union, League of Nations.*

Poate că unul dintre momentele cu adevărat edificatoare privind conviețuirea pașnică pe aceste meleaguri a sașilor și românilor este plantarea pe dealul de deasupra orașului Dinkelsbühl a unui măr adus din Transilvania, pământul fiind așezat la rădăcina pomului de către sași din

Transilvania, români și germani. Așa s-ar putea rezuma atitudinea comunității luterane săsești cu privire la români și Marea Unire¹.

Sașii vor fi fost aduși în această parte de lume, adică în Transilvania, prin colonizarea începută de regele Geza al II-lea, pentru a proteja regatul maghiar de invaziile mongolo-tătare, primind privilegiile economice, religioase și administrative, așa cum se arată în Diploma Andreiană de la 1224 a regelui Andrei al II-lea. Vor forma enclave, care vor păstra legăturile comerciale și de rudenie cu locurile de origine (Saxonia, Bavaria, Suabia). Primii coloniști se vor localiza în zona Alba Iulia, apoi la Sibiu, Mediaș, Cluj, Bistrița, Sighișoara, Rupea, Sebeș, Orăștie și Brașov, iar ultimii în zona Târnavelor². Curând, sașii, secuii și *natio hungarica* au ajuns să

---

¹ A se vedea Ruxandra Hurezean, *Sașii, Marea Unire și mărușul din Transilvania* în „Sinteza, revistă de cultură și gândire strategică”, 13.07.2018.

² Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, p. 269; a se vedea și lucrarea lui Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, Langen-Müller, 1998; Georg Daniel Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk (Istoria sașilor transilvăneni pentru poporul săsesc)*, Leipzig, 1872; de asemenea, István Keul, *Early Modern Religious Communities in Est-Central Europe: Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania*, Boston, Brill, 2009, p. 21; de altfel unul dintre primele acte emise de papa Inocențiu al III-lea se referă la funcționarea prepoziturii sașilor din Transilvania așa cum arată James Ross Sweeney, „Innocent III, Canon Law, and Papal Judgges Delegate in Hungary”, în *Popes, Teachers and Canon Law in the Middle Ages*, edited by James Ros Sweeney and Stanley Chodorow, Ithaca and London, Cornell University Press, 1989, p. 28; de asemenea Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania. Studii*, București, Editura Kriterion, 1981, p. 88, 90 și urm.; după Anton E. Dörner, *Transilvania între stabilitate și criză (1457-1541)*, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, (coord.), „Istoria Transilvaniei”, vol. I, populația sașilor în scaunele locuite de ei era la 1350 de aproximativ 70-80000 de locuitori, cam 13 /kmp, în timp ce în anii 1532-1539 mai număra 40-45000, datorită invaziilor tătaro-turcești; după Bogdan Crăciun prima numărătoare credibilă a sașilor transilvăneni, având informațiile dintr-o lucrare a lui Georg Binder, a fost făcută la 1765, la inițiativa Universității Săsești. Astfel avem recenzați 130848 de luterani, ceea ce înseamnă că sașii erau în jur de 110000-120000. Pentru lista localităților cu populație săsească înainte și după 1876 a se vedea tot Bogdan Crăciun, „Dinamica populației săsești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea”, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Corneliu Pădurean, coord., *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 13-88; Antonio Bonfini, secretar la curtea lui Matei Corvin, îi numește și el sași în lucrarea *Rerum Hungaricarum decades*, care e o istorie a ungarilor până la 1495; de asemenea o descriere legată de originea și numele lor are și Anton Verancsics, propozit al capitlului de Alba Iulia, episcop de Pecs (1553), ambasador la Poarta otomană până în 1556, arhiepiscop de Esztergom (1559), palatin al Ungariei (1570), care în lucrarea sa *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et*

formeze starea privilegiată a Transilvaniei, formând celebra *Fraterna Unio* sau *Unio Trium Nationum*³, în urma Răscoalei de la Bobâlna. Românii vor rămâne în continuare tolerați⁴.

Înfrângerea ungarilor în Bătălia de la Mohacs, coroborată cu pătrunderea Reformei în Transilvania, va modifica semnificativ arhitectura zonei pentru aproape 300 de ani. Principatul Transilvaniei, aflat acum sub

---

Transalpinæ, spune că Sfântul Ștefan văzându-i pribegi le-a dat Transilvania făcându-i coloni. Acestea sunt amintite și în O. Tătar, *Sașii ardeleni și identitatea lor. «Ceilalți» despre felul de a fi al acestora în secolul al XVI-lea*, în „Terra Sebvs. Acta Mvsei, Sabesiensis”, nr. 2, 2010, p. 307-320; După Verancsics, sașii sunt „foarte harnici, muncitori cu mare aplecare spre cârmuirea orașelor, la negoț, la toate artele meșteșugărești, dornici să-și sporească lucrul casei, nerăvnind deloc la lucrul altuia”. O caracterizare asemănătoare face și Andrea Gromo, căpitan al găzii principelui Sigismund Zapolya, care face o descriere a Transilvaniei către scaunul papal pe la 1564 spunând că printre sași nu este „niciunul sărac, ci toți sunt negustori și meșteșugari pricepuți”. Aprecierile lor se găsesc în lucrarea *Călători străini despre țările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968, p.414 privitoare la declarațiile lui Verancsics și *Călători străini despre țările române*, vol. II, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1970, p. 335 privitoare la declarațiile lui Gromo; Andrei Veress a publicat prima scrisoare a lui Gromo în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, p. 250-258; Groparul tezei geto-daco-gotice a provenienței sașilor este Valentin Franck von Franckenstein, *Breviculus originum nationum et praecipue Saxonicae in Transylvania*, Cibinii Transylvanorum, 1696, p. 26 apud Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, p. 61.

³ Constantin C. Giurescu, *Istoria României în date*, București 1971, p. 91, Potrivit autorului, părțile semnate au fost patru: nobili privilegiați, sașii, secuii, clerul catolic; [Olivier Gillet](#), *L'histoire de la Transylvanie: le différend historiographique hungaro-roumain*, [note critique] în „Revue belge de Philologie et d'Histoire”, Année 1997, [75-2](#), pp. 457-485, arată că în Transilvania „la noblesse roumaine fut, quant à elle, intégrée dans la nation nobiliaire hongroise. Cela explique qu'il n'apparut pas de «structure féodales roumaine” (p. 478).

⁴ În acest context vezi lucrarea lui David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Științifică, 1967, care susține că Unio Trio nu a dăunat cu nimic drepturilor națiunii române. Istoria ei era atunci în floare, prin Iancu de Hunedoara și fiul sau, Matei Corvin, ajuns rege, iar drepturile acestea regnicolare româniei le-au purtat până spre secolul al XVII-lea când contextul vremii și religiile recepte izvorâte din Reforma alături de catolicism trebuia să găsească cadrul legal de reglementare, Abia acum odată cu apariția *Approbatae Constitutiones (Constituțiile Aprobate)* prin introducerea în textele de lege a reglementărilor privitoare la religiile recepte apar inserate și cuvintele injurioase la adresa națiunii române „tolerată, neadmisă între Stări, tolerată spre folosul țării”. Despre subiect și David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967; despre latinitatea românilor și starea lor a se vedea și Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români*, Cluj-Napoca, Editura Ardealul, 1928.

protectorat otoman, va deveni treptat protestant, având în vedere faptul că atât ungurii, cât și sașii au aderat la mișcarea reformatorilor Luther, Calvin, Zwingli și ceilalți.⁵ Sașii din Transilvania au trecut *in corpore* la luteranism⁶. Istoricul maghiar Deszö Buzogány arată că Reforma începută în

---

⁵ Potrivit lui Katalin Péter, *A magyar reformáció kezdetei*, în „História”, 1994, nr. 16 (4), p. 13-16, în baza unei estimări de la 1520, în Ungaria erau 300-400 de mănăstiri catolice cu 10000 de călugări, iar la 1570 bisericile erau în număr de 300-350, având 150000-200000 de credincioși. În ceea ce privește structura bisericilor reformate maghiare, după J. Zoványi (ed), *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexicon*, Budapest, 1977, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3> la sfârșitul secolului al XVI-lea în Transilvania (Ardeal) erau cam 450 de biserici grupate în Alba Iulia, Hunedoara, Aiud, Târnave, Sâncraiu, Dej, Mureș, Sic, lângă Cluj, unde în 1555 a avut loc chiar un sinod bisericesc prezidat de D. Ferenc împotriva catolicilor, Odorhei, Sepsî, zona Brașovului și Făgăraș. În regiunea Tisei de Nord, pe la 1700, avem aproximativ 400 de biserici aflate în Borsod, Abauj, Zemplén și Ungvár. În regiunea Tisei de Est, tot pe la 1700, avem cam 670 de biserici grupate în Bihor, Szolnoc, Szabolcs, Sătmár, Maramureș, Ugocea, Bereg, Békés, Debrecen, Sălaj, Zărand, Baia Mare, Valea Crasnei.

⁶ După Mircea Gelu Buta, *Bistrița Medievală sub influența Reformei (sec. XV-XVI)*, în „Revista Bistriței”, XXII, 2008, p. 253-259, tinerimea din orașele transilvane era dornică să cunoască lumea, să călătorească și să studieze la cele mai bune universități. Așa că nu e de mirare să studiind afară mulți tineri întorși în Transilvania au răspândit cu entuziasm ideile Reformei. Este și cazul lui Christian Pomarius, intelectual de marcă al Bistriței care studiasse la Viena și care în jurul anului 1541 propovăduia cu zel ideile luterane, având un rol major în trecerea comunității săsești la noua confesiune; a se vedea și R. Schuller, *Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande* (Christian Pomarius. Un umanist și reformator în Saxonia Transilvaniei), în „AVSL (Archiv des Verains für Siebenbürgen Landeskunde)”, Sibiu, I, 1913, p. 201 și de asemenea Gemot Nussbächer, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în „Revista Arhivelor”, VIII/2 (1965), p. 169-180; de asemenea Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericesti din Transilvania*, Sibiu, Editura Monumenta, 2009, p. 23, care citând din scrierile italianului Michele Brutus arată că la sașii transilvăneni există o „extraordinară practică a științelor, a artelor liberale, control strict al moralei, prețuirea hărniciei și repudierea lenei”. Până la 1543 întreaga populație săsească a Sibiului va adera la Reformă (p. 37); după Barițiu, „Biserica românească în luptă cu reformațiunea”, p. 61-62, „Doctrinile lui Martin Luther le-a adus și propagat în Dacia Superioară, îndată la doi ani după publicare, acei comercianți și studenți de naționalitate săsească, care în Evul Mediu, ca și în zilele noastre, călătoreau în fiecare an în diversele țări ale Germaniei... Repezițiune cu care doctrinele reformatorilor germani și helvețieni au străbătut la sași și puțin după aceea la maghiarii din Transilvania este cu atât mai memorabilă, cu cât rezistența clerului apusean și a regilor Ungariei în contra înnoirii religioase era mai înverșunată”. A se vedea și Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen: Für das sächsische Volk. Band I (1150-1599)*, [Istoria sașilor din Transilvania: Pentru poporul săsesc. Vol. I (1150-1599)], Sibiu, W. Krafft, 1921. Teutsch afirmă că identitatea bisericii sașilor nu s-a schimbat prin Reformă, ci ea a contribuit la păstrarea ei de-a lungul celor 800 de ani de existență

Transilvania, care a dus la constituirea celor trei biserici protestante, în ordinea apariției evanghelice sau luterane, reformată sau calvină și unitariană, are o etapă propriu-zisă, de la 1542 la 1557 și o etapă de cristalizare și delimitare doctrinară de la 1557 la 1571⁷. Acest fenomen, de formare și delimitare doctrinară a bisericilor, a născut chiar fenomenul de toleranță, este adevărat că nu de la început⁸, fapt dovedit prin însăși implicarea Dietei în dezbaterile teologice. Dieta de la Turda din 1542 va pune bazele organizării politico-administrative a Principatului Transilvania⁹. Dieta de la Turda întrunită în iunie 1564 arăta la punctul 5 că: „În treburile religioase și mai ales în timpul comuniunii, până acum având loc diferite certuri, dispute, lupte și altercații între supraveghetorii și pastorii bisericilor din Cluj ale națiunii ungurești și ale celei saxone din Sibiu pentru a elimina asemenea certuri și a concilia conștiințele celor două părți, pentru liniștea locuitorilor regatului, s-a decis ca de acum înainte cele două părți să fie libere să-și țină religia și confesiunea bisericii din Cluj sau Sibiu, în așa fel

---

transilvană, așa cum susține și Paul Philippi, *Land des segens? Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*, Wien, Böhlau Verlag, 2008, p. 6.

⁷ Potrivit celor arătate de Edit Szegedi, *Comemorarea sfinților în Transilvania protestantă (sec. XVI-XVIII)*, în „Revista Banatica”, nr. 19, 2009, p. 100, protestantismul din această parte a lumii, atât în nuanța calvină, cât și în cea luterană, a urmat cumva convulsiile și tendințele teologice din Europa, alături de frământările doctrinare care le-au însoțit, fără presiunea catolicizantă europeană însă. A se vedea și Graeme Murdock, *Calvinism on the frontier: International Calvinism and the reformed Church in Hungary and Transylvania*, Oxford, Clarendon Press, 2000, pp. 153-169; de asemenea despre sincretismul specific perioadei a se vedea și Erich Roth, *Die Reformation Siebenbürgen. Ihr Verhältnis zu Wittenberg und der Schweiz*, ediția a III-a, partea a II-a, Köln-Graz, 1964, pp. 19-23.

⁸ Deszö Buzogány, *De la intoleranță la toleranță*, în „Altera”, nr. 4, 1995, pp. 148-165. Dieta de la Buda din 1523 îi declara pe adepții lui Luther „eretici și dușmani ai Sfintei Fecioare Maria”, astfel că ei și susținătorii lor puteau fi decapitați și deposedați de bunuri. Dieta de la Pesta din 1524 a hotărât arderea lor pe rug, iar Dieta de la Rakos din 1525 arăta la articolul 4 că „Luteranii trebuie să fie eradicați din întreaga țară. Să fie prinși și arși, oriunde s-ar găsi, fie de autoritățile bisericești, fie de cele laice”. De altfel, Werböczy István chiar a luat măsuri dure împotriva luteranilor pe proprietățile sale. Totuși, să nu uităm că în această perioadă 16 mari familii nobiliare dețineau cam 50% din suprafețe, iar restul era împărțit între 1232 de familii de nobili. Majoritatea marilor familii nobiliare a trecut la protestantism. După Octavian Căpățînă, *Cultură, confesiune, etnie și rasă în Transilvania, Câmpia Tisei și Panonia*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2014, p. 30, chiar turcii i-ar fi împins pe magnații maghiari spre calvinism spre a-i despărți religios de austrieci, generând așa numitul calvino-turcism al ungarilor.

⁹ Ioan-Aurel Pop, *Reformă și națiuni în Principatul Transilvaniei*, în „Studia Historica et Theologica, Omagiu profesorului Emilian Popescu”, București, 2003, p. 460-468, Dieta ca organ conducător al stărilor se va ține în perioada 1540-1690 de 430 de ori (cam 3 pe an).

încât dacă un pastor dintr-un oraș sau sat vrea să predice religia și credința bisericii din Cluj și vrea să forțeze poporul la aceasta, el să nu poate face aceasta, dar oricare religie, cetate, oraș sau sat ar vrea să o țină, predicatorul acestei credințe poate să o țină, iar cei care s-ar opune să fie îndepărtați; același lucru trebuie să fie respectat și în dioceza bisericii din Sibiu¹⁰”. Dieta Transilvaniei întrunită la Turda în 1550 declară luteranismul *religio recepta*, consfințindu-i statutul de confesiune oficială a *Fundus Regius*, „Pământului crăiesc”. Dieta de la Cluj din 1553 consfințește principiul libertății religioase astfel încât o mare parte a nobilimii maghiare trece la luteranism, aspect întărit și de sinoadele locale desfășurate la Töröny (1549), Timișoara (1550-1551) și Arduș (1545, cu primul sinod al protestanților din Ungaria și Transilvania sub conducerea lui Kopacs István și patronajul văduvei magnatului Drágffy¹¹, Anna Báthori, 1555, a doilea sinod). În anul 1553, ca un pas în consolidarea noii identități confesionale, comunitatea săsească își va alege primul *rector* în persoana lui Paul Wiener, primul episcop al bisericii protestante a sașilor, ales de un conciliu eclesial. Noua confesiune care se va intitula *Ecclesia Dei Nationis Saxonicae* își va prezenta *Mărturisirea de credință* la Conciliul de la Medias din 1572 prin adoptarea *Formula Pii Consensu inter pastores Ecclesiarum Saxonicarum și Confesiunii de la Augsburg* și va avea scaunul la Sibiu. În 1556 în scaunul episcopal va fi așezat Mathias Hebler, care va păstori comunitatea luterană a sașilor până în 1571¹².

---

¹⁰ Szilágyi Sándor, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae, Erdélyi országgülési emlékek*, vol. II, Budapest, p. 231-232.

¹¹ A se vedea Gizella Nemeth, Adriano Papo, György Martinuzzi *Utyeszenics e la riforma luterana in Transilvania e nelle parti d'Ungheria* în „Revista Crisia”, nr. XL, 2010, p. 181-191, unde se vorbește și despre rolul jucat de Martinuzzi în acest sinod, și interesele sale în relația cu familia magnatului Drágffy.

¹² Maria Crăciun, *Traditional practices: Catholic missionaries and protestant religious practice in Transylvania*, în Helen Parish, William G. Naphy, (ed.), „Religion and Superstition in Reformation Europe”, Manchester, Manchester University Press, 2002, pp. 79-80. Dacă primul episcop luteran al sașilor va fi Paul Wiener, atunci primul episcop luteran al maghiarilor va fi Dávid Ferenc, având în vedere că încă din 1554 luteranii maghiari erau deja organizați separat. Dieta de la Turda din 1557 va recunoaște oficial statutul celor trei confesiuni (luterana, calvină și unitariană) și egalitatea lor cu catolicismul. În urma hotărârii Dietei se va înființa la Cluj prima școală evanghelic-luterană, care în 1564 devine reformată și ulterior unitariană cunoscută sub numele de Colegiul unitarian, avându-l pe Ferenc prim rector (a se vedea Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története (1558-1900)*, Cluj-Napoca, Editura Minerva, 1935). De altfel, Sinodul de la Cluj din 1557 al celor trei superintendenturi luterane (al Panoniei inferioare, al națiunii săsești și al Partiumului), la care Dávid Ferenc se va prezenta ca superintendentus ecclesiarum *Christi*

Cu siguranță că prefacerile importante care au afectat stările privilegiate din Ungaria și Transilvania din pricina Reformei în această perioadă nu au trecut neobservate sau fără să lase urme și printre români, care așa cum spuneam erau considerați tolerați¹³, deși erau majoritari¹⁴. Și

---

nationis Hungaricae in Transsilvania, iar Mathias Hebler ca superintendens *nationis Saxonicae in Transsilvania*, este ultimul în care vorbim despre unitatea protestantismului în Transilvania, pentru că el va condamna ferm calvinismul. În 1559 Sinodul de la Târgu Mureș al clerului maghiar adoptă teologia lui Bullinger, iar scindarea mișcării reformate este parafată. Vezi și Edit Szegedi, *Nașterea și formarea*, p. 123, dar și Edit Szegedi, *Reforma în Transilvania. Constituirea identităților confesionale*, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler, András Magyar, (eds.), „Istoria Transilvaniei, vol. II, (De la 1542 la 1711)”, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2005, pp. 237-262; Universitatea săsească va stabili că toții sașii vor urma calea luterană în materie de credință. A se vedea și Krista Zach, *Toleranță religioasă și construirea stereotipurilor într-o regiune multiculturală - „Biserici populare” în Transilvania*, în „Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie”, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 74-75; și de asemenea Olga Lukács, *The Irenial Impact of David Pareus' Work on the Hungarian Protestant Churches* în „Transylvanian Review”, 1, 2017, p. 38-53; vezi și Vigh Béla, *Disputele sinodale lutherano-calvino-unitariene în Transilvania secolului al XVI-lea* (The synodal Lutherano-Calvino-Unitarian disputes in the 16th century), teză de doctorat susținută în 2009, coordonator științific prof. univ. dr. H. C. Thomas Nágler, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu; despre sinoadele reformate a se vedea Bod Péter, *Erdélyi református zsinatok végzése 1606-1762* (Hotărârile sinoadelor reformate transilvănene), Studii introductive și îngrijirea textului de Buzogány Dezső și Sipos Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyháztörténeti, 1999; de asemenea *Erdélyi református zsinatok iratai. III. 1771-1789.* (Actele sinoadelor reformate ardelenene), note și îngrijirea textului Buzogány Dezső, Dáné Veronka, Kolombán Vilmos József, Sipos Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyháztörténeti, Adatok I/3, 2001 și *Erdélyi református zsinatok iratai. IV. 1790-1800.* (Actele sinoadelor reformate ardelenene) Îngrijirea textului de Buzogány Dezső, Dáné Veronka, Kolombán Vilmos József, Sipos Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyháztörténeti, Adatok I/4, 2001; de asemenea [Buzogány Dezső](#), [Dáné Veronka](#), [Kolombán Vilmos József](#), [Ósz Sándor Előd](#), [Sipos Gábor](#), *Erdélyi református zsinatok iratai I. 1591-1714*, (Actele sinoadelor reformate ardelenene), Kolozsvár, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/1, 2016.

¹³ Balázs Mihály, *Tolerant country, misunderstood laws. Interpreting sixteenth-century Transylvanian laws concerning religion*, în „Hungarian Historical Review”, 2, 1 (2013), p. 85-108, care arată că legile Dietelor din perioada 1568-1571 au făcut ca Principatul transilvan să se bucure de pace și siguranță, la 1595 amintindu-se pentru prima dată de ortodoxie ca și parte tolerată.

¹⁴ Șaroltă Solcan, *Societatea românească din secolul al XVII-lea în izvoarele de expresie maghiară*, București, Editura Universității, 2000, p. 220-221, arată că „în Transilvania, Biserica ortodoxă, deși era tolerată, avea de partea sa cea mai mare parte a locuitorilor, ceea ce făcea ca fiecare dintre bisericile menționate (reformate și catolică) să râvnească să o poată influența, firește pentru consolidarea poziției”. După 1605 principii transilvani au fost timp de 8 decenii calvini, îmbinând încercările de convertire ale românilor cu toleranța religioasă, dovadă atitudinea lui Gabriel Bethlen față de solicitarea patriarhului Chiril

totuși așa cum arăta istoricul George (Gheorghe) Barițiu, întemeietorul presei românești în Transilvania¹⁵ la 1879, trebuie să stăm să judecăm lucrurile corect atunci când vine vorba de impactul Reformei printre românii transilvăneni. El spunea:

„Se marturisimu inse adeverulu totudeauna si in totu-loculu. Reformatiunea violenta pornita in sec a-lu 16-lea in biserica apusena catholica, *a datu nascere literaturii noastre daco-romanesce*. Reformatiunea lua in schimb cateva sute de mii de suflete din corpulu natiunii romanesce si prin aceasta consolida elementulu magiaru-calvinescu, anume in Transilvania si in cateva comitate din Ungaria, precumui nu fusese nici-odata mai inainte; romaniloru inse li s-au deschisu ochii ca sa vedea ca si limba loru poate fi scrisa, si cultivata, ca ei nu mai au nici-o trebuintia de limba slavona sub alu carei jugu brutale statusera atatia secolu intru intunecime de noapte”¹⁶.

Lucaris de a respecta biserica ortodoxă; în acest context avem și Ioan-Aurel Pop, *La frontiera dintre ortodoxie, catolicism și protestantism: biserica românilor din Transilvania și Patriarhia ecumenică (secolele XIV-XVII)*, în Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrengu, Ion Gumenai, „Frontierele spațiului românesc în context european”, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2008, pp. 35-44; privitor la teza majorității românilor în teritoriul transilvan a se vedea Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 48-78, care demontează teza migrației continue a românilor a lui Ignács Acsády și Benedek Jancsó, care susțin că românii au devenit majoritari aici abia pe la 1900; a se vedea în sensul tezei lui L. Roman și Ioan Bolovan, Sorina P. Bolovan, „Politică și demografie în mișcare de emancipare națională a românilor din Transilvania în epoca modernă”, în vol. *Călător prin istorie: omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Centru de Studii Transilvane, 2010, pp. 375-392; a se vedea și I. Russu-Șirianu, *Românii de peste Carpați*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1908, p. 3-14.

¹⁵ Potrivit lui N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, vol. II. De la mișcarea lui Horea până astăzi*, Iași, Tipo Moldova, 2017, p. 393, ceea ce l-a făcut „nemuritor pentru toate timpurile pe Gheorghe Barițiu” a fost tocmai „literatura lui pentru toți” pe care a dezvoltat-o în Ardeal cu ajutorul lui Rudolf Orghidan și a editorului sas Gött prin ceea ce va deveni „Foaia pentru minte, inimă și literatură”. Apariția ei, după formula lui Iorga „constituie un eveniment colossal pentru viața românilor de dincolo”.

¹⁶ George Barițiu, *op.cit.*, p.83-84; De fapt, limba română, așa cum arăta și A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, începe să germineze încă din secolul XIV-XV și să se afirme deplin în secolul al XVI-lea, când limba scrisă ia locul slavonei și când apare și politizarea romanității poporului român, clar urmare și a apariției Reformei. El arată că romanitatea românilor este promovată în afară strălucit de istoricul sas M. Schmeitzel, în lucrarea *De Statu Ecclesiae Lutheranorum in Transilvania*, publicată la Jena în 1722. După Paul Bruslanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, „cauza

Teza lui Barițiu este extrem de importantă întrucât multă vreme impactul Reformei în Transilvania printre români a fost minimalizat sau desconsiderat de propaganda naționalistă atât în perioada interbelică, cât și în cea comunistă și chiar după¹⁷. În broșura *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen* (Războiul limbilor în Transilvania) pe care a scris-o în 1842, când Dieta de la Cluj se străduia să legifereze limba maghiară ca limbă oficială în Transilvania, teologul luteran Stephan Ludwig Roth, originar din Mediaș, întărind teza lui Barițiu, spune că „folosirea limbii materne este un drept uman, care e dat copilului prin naștere. Iar cu pierderea limbii dispăre națiunea însăși”. Chiar într-o scrisoare adresată acestuia, el spunea că „diversele naționalități nu sunt altceva decât fragmente dintr-un tot mai mare”¹⁸. Profesorul Camil Mureșan, vorbind despre condamnarea și

---

inițierii traducerilor în limba română este dorința de reformare a Bisericii Ortodoxe care trăia în anarhie și neștiință”, citat și de Dumitru A. Vanca, *Rânduiala Diaconstvelor. Liturgia românilor ardeleni în secolul al XVII-lea*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009, p. 17; o poziție similară are și Ioan Lăzăriciu, *Istoria literaturii române*, ediția a 2-a, Sibiu, Editura lui Krafft, 1892, care spune că Reformațiunea a adus o schimbare importantă în ceea ce-i privește pe români: „Introducerea limbii slavice și a literaturii cirilice în afacerile bisericesti și profane ale românilor acoperă cu negură groasă pe poporul român... Românii însă numai îndemnați de sași și maghiari se deșteptară spre introducerea limbii naționale în cele bisericesti” (pp. 43, 45); după Barițiu, „Biserica românească în luptă cu reformațiunea”, pp. 66-67, „maghiarii calvini începură propaganda lor mai întâi în familiile românești aristocratice, și ... cam în 25 de ani de la consolidarea reformațiunii în Transilvania, le-a și succes a calviniva nu numai pe cele mai multe familii nobile fruntașe ale românilor, ci și pe o parte din popor”.

¹⁷ Într-o lucrare de mici dimensiuni, Szekely Marianne, *A protestans erdelyi fejedelmek hatasa a roman kultura fejladesere*, Debrecen, 1935, reliefează aportul pe care Reforma l-a adus la dezvoltarea culturii românești, fapt pe care cei mai mulți istorici români nu l-au tăgăduit, mai ales că autoarea aduce într-o ordine cronologică dovezi folosind istoriografia românească. În acest sens putem folosi concluzia lui A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, vol. V, partea II, Iași, Tipo Moldova, 2017, p. 680, care arăta că „dacă atât trecerea românilor către alte confesiuni, cât și foloasele izvorâte pentru ei dintr-o asemenea trecere sunt lucruri secundare în dezvoltarea poporului român, atingerea românilor cu bisericile apusene aduse pentru ei un rezultat însemnat, anume adaose capitolul cultural, le deschise și îmbogăți mintea, care cresc și se dezvoltă tocmai sub îndboldirea încercărilor de reforme religioase”; după Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, tipografia Națională, 1885, p. 78, „Tipografia vine în Transilvania odată cu Reformațiunea. Propagatorii Reformațiunii se folosesc și de limba română ca mijloc de propagandă”. După Barițiu, „Biserica românească în luptă cu reformațiunea”, p. 70, „Reformațiunea venind a zis popoarelor creștine: Voiesc ca fiecare popor să asculte și să învețe lucrurile divine, dogmatice și morale în limba maternă”.

¹⁸ Stephan Ludwig Roth, *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen*, Kronstadt, 1842, p. 48 în <https://books.google.ro>, accesată în 29.10.2018; despre personalitatea lui Roth și impactul

execuția lui Roth în 1849, spunea că fusese „din multe puncte de vedere înaintea timpului său”.

Prin urmare, am făcut aceasta mică incursiune în istoria perioadei pentru a arăta că relațiile sașilor cu românii, mai ales la nivelul elitelor, au fost foarte bune și aceasta a contribuit în perioada Revoluției de la 1848 la o abordare comună și complementară privitoare la autodeterminare și conștiință națională.

La 1910, potrivit datelor recensământului realizat de autoritățile maghiare, populația românească reprezenta 53.7% din totalul locuitorilor și era majoritară în 19 din cele 23 de comitate. Sașii, deși nu aveau o majoritate absolută în niciun comitat, formau o comunitate compactă în comitatele Târnava-Mare, Sibiu, Brașov, Târnava-Mică, Bistrița-Năsăud¹⁹.

Până la urmă, sașii transilvăneni (circa 234000 la nivelul anului 1918) nu au avut de luat o decizie ușoară cu privire la susținerea României Mari în contextul evenimentelor care s-au succedat în apropierea lui 1918. Dacă în 20 octombrie 1918 Comitetul central lărgit al sașilor declarase că sașii doresc să rămână în cadrul statului maghiar, la 8 ianuarie 1919 la conferința de la Mediaș, la care au participat 138 de delegați ai comunității, după 8 ore de dezbateri, s-a hotărât aderarea la actul unirii Transilvaniei cu România, avându-se în vedere și Declarația de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918. Așa cum arăta Fr. Teutsch decizia nu a fost deloc una ușoară având în vedere cei 700 de ani de istorie săsească pe aceste meleaguri.

După cum spunea și Nicolae Iorga prin acest act „chibzuit și bine cumpănit, am fost ajutați mult”. Practic lucrările Conferinței de pace de la Paris au fost influențate și de această decizie a Comitetului Central Săsesc și Consiliului Național German Săsesc din 8 ianuarie 1919.²⁰

De fapt, ce se întâmplase? Probabil că după Revoluția de la 1848, în perioada dualismului, politica de maghiarizare forțată a tulburat profund comunitatea săsească. În anul 1907, publicistul britanic Seton-Watson va fi

---

asupra relațiilor cu românii a se vedea și Ioan Lupaș, *Un martir al Transilvaniei: preotul Ștefan L. Roth, 1796-1849*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice”, vol. III, Sibiu, 1941, p. 247-254; Mircea Păcurariu, *Un prieten al poporului român: pastorul sas Stephan Ludwig Roth (1796-1849)*, în „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena”, 1965, p. 122-126.

¹⁹ A se vedea Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Naționale (1923-1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p. 13.

²⁰ Ruxandra Hurezean, *Sașii, Marea Unire și mărunții din Transilvania* în „Sinteza, revistă de cultură și gândire strategică”, 13.07.2018.

invitat în Transilvania de liderii sașilor pentru a vedea situația la fața locului. El se va întâlni și cu Iuliu Maniu și Vasile Goldiș. Felul în care va prezenta realitatea transilvană în Occident va influența decisiv deciziile politice viitoare.

De altfel, chiar și mitropolitul Andrei Șaguna se va apropia de liderii sașilor, întreținând bune legături cu aceștia, fapt care va duce la apropierea comunităților românești de cele săsești. Istoricul Mircea Abrudan a realizat o teză de doctorat privitoare la relația lui Șaguna cu sașii, despre care spunea că este erudit, cunoaște limbi străine și se ridică la un standard ridicat pentru acele vremi²¹. Teologi sași și români au încercat astfel în secolul trecut să evedențieze mai degrabă spiritul de toleranță al celor două comunități decât conflictele interetnice.²²

Deși comunitatea luterană săsească a fost prima care s-a aplecat spre români în fenomenul convertirii la Reformă, totuși această încercare de prozelitism nu s-a propagat în forță cum s-a spus că a fost cea determinată de comunitatea calvină maghiară, poate așa cum spun unii istorici, și datorită relațiilor comerciale excelente pe care comunitatea săsească le avea cu domniii munteni și moldoveni.

De aceea decizia comunității săsești de a rămâne parte a statului român în urma Declarației de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918 este cu atât mai importantă. Trebuie precizat în acest context că după Primul Război Mondial preocuparea pentru minoritățile naționale a devenit cu adevărat arzătoare, iar sistemul de tratate încheiate în baza Conferinței de Pace de la Paris din 1920 a conferit Societății Națiunilor, ca instituție și colectivitate de membri, un rol determinant în politica privitoare la minoritățile naționale.

De altfel, în cadrul Conferinței de Pace s-a înființat Comisia pentru statele noi și minorități al cărei președinte a fost Philippe Berthelot și care a

---

²¹ Mircea-Gheorghe Abrudan, *Relațiile confesionale dintre românii ortodocși și sașii luterani din Transilvania, în vremea stăpânirii habsburgice (1699-1918)*, în „Arhivele Bistriței”, anul II, fascicula 2 (6), *Relații interconfesionale în Transilvania*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 73-122; despre relațiile dintre sași și români au mai scris Mircea Păcurariu, *Legături cultural-bisericești între românii ortodocși și sașii luterani din Transilvania până la 1918*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXXI, nr. 2, 1986, pp. 136-151; Viorel Ionită, *Relațiile româno-săsești de-a lungul timpului*, în „Revista Teologică”, anul X (82), nr. 1, 2000, pp. 17-29, precum și Thomas Năgler, *Românii și sașii până la 1848 (Relații economice, sociale și politice)*, Sibiu, Editura Thausib, 1997.

²² A se vedea în acest sens Ludwig Binder, *Grundlagen und Formen der Toleranz in Siebenbürgen bis zur Mitte des 17 Jahrhunderts (Siebenbürgisches Archiv)*, band 11, Köln-Wien, 1976, dar și Ioan I. Ică, *Relații între ortodocși și luterani din România din secolul XVI până astăzi*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXV, nr. 1-3, 1980, pp. 58-75.

încheiat cu România primul tratat al minorităților la 9 decembrie 1919. Prin tratat staul român se asigura că va respecta deplin drepturile comunităților minorităților, protejându-le viața, libertatea, moștenirea culturală și garantând autonomia pentru chestiunile religioase și școlare.

Activitatea efectivă a Ligii Națiunilor a început la 10 ianuarie 1920, iar Erik Colban, ca șef al secțiilor administrative și pentru minorități, a făcut prima vizită de documentare în România în 1923, vizitând Bucureștiul, Sibiu, Brașovul, Sinaia, Miercurea Ciuc, Cluj, Odorhei, Aiud, Turda sau Oradea.

Erik Colban a înaintat secretarului general al Ligii Națiunilor un raport în urma notelor confidențiale transmise în urma vizitei în România, în special în Transilvania. Mesajul său a fost că totuși comunitatea luterană rămâne fidelă și consecventă valorilor asumate.²³

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Relațiile profesionale dintre românii ortodocși și sașii luterani din Transilvania, în vremea stăpânirii habsburgice (1699-1918)*, în „Arhivele Bistriței”, anul II, fascicula 2 (6).

Balázs, Mihály, *Tolerant country, misunderstood laws. Interpreting sixteenth-century Transylvanian laws concerning religion*, în „Hungarian Historical Review”, 2, 1 (2013), p. 85-108.

Binder, Ludwig, *Grundlagen und Formen der Toleranz in Siebenbürgen bis zur Mitte des 17 Jahrhunderts (Siebenbürgisches Archiv)*, band 11, Köln-Wien, 1976.

Bolovan, Ioan, Bolovan, Sorina P., „Politică și demografie în mișcare de emancipare națională a românilor din Transilvania în epoca modernă”, în vol. *Călător prin istorie: omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Centru de Studii Transilvane, 2010, pp. 375-392.

Brusanowski, Paul, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

Buta, Mircea Gelu, *Bistrița Medievală sub influența Reformei (sec. XV-XVI)*, în „Revista Bistriței”, XXII, 2008, p. 253-259.

---

²³ Erik Colban, „Preliminary notes” (1923) în Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923-1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p.65 și urm.

Buzogány, Dezső, Dáné, Veronka, Kolumbán, Vilmos József, Ösz, Sándor Előd, Sipos Gábor, *Erdélyi református zsinatok iratai I. 1591-1714*, (Actele sinoadelor reformate ardelenene), Kolozsvár, Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/1, 2016.

Călători străini despre țările române, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968

Călători străini despre țările române, vol. II, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1970.

Crăciun, Bogdan, „Dinamica populației săsești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea”, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Corneliu Pădurean, coord., *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005

Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români*, Cluj-Napoca, Editura Ardealul, 1928.

Crăciun, Maria, *Traditional practices: Catholic missionaries and protestant religious practice in Transylvania*, în Helen Parish, William G. Naphy, (ed.), „Religion and Superstition în Reformation Europe”, Manchester, Manchester University Press, 2002, pp. 79-80.

Deszö Buzogány, *De la intoleranță la toleranță*, în „Altera”, nr. 4, 1995, pp. 148-165.

Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol. I, București, 1929.

Fabini, Hermann, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, Editura Monumenta, 2009.

Gál, Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története (1558-1900)*, Cluj-Napoca, Editura Minerva, 1935.

[Gillet](#), Olivier, *L’histoire de la Transylvanie: le différend historiographique hungaro-roumain*, [note critique] în „Revue belge de Philologie et d’Histoire”, Année 1997, [75-2](#), pp. 457-485.

Gündisch, Konrad, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, Langen-Müller, 1998.

Iancu, Gheorghe, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923-1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002.

Ică, Ioan I., *Relații între ortodocși și luterani din România din secolul XVI până astăzi*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXV, nr. 1-3, 1980, pp. 58-75.

- Ionitã, Viorel, *Relațiile româno-săsești de-a lungul timpului*, în „Revista Teologică”, anul X (82), nr. 1, 2000, pp. 17-29.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, vol. II. De la mișcarea lui Horea până astăzi*, Iași, Tipo Moldova, 2017.
- István, Keul, *Early Modern Religious Communities in Est-Central Europe: Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania*, Boston, Brill, 2009.
- Katalin, Péter, *A magyar reformáció kezdetei*, în „História”, 1994, nr. 16 (4), p. 13-16.
- Lukács, Olga, *The Irenical Impact of David Pareus' Work on the Hungarian Protestant Churches* în „Transylvanian Review”, 1, 2017, p. 38-53.
- Lupaș, Ioan, *Un martir al Transilvaniei: preotul Ștefan L. Roth, 1796-1849*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice”, vol. III, Sibiu, 1941, p. 247-254.
- Murdock, Graeme, *Calvinism on the frontier: International Calvinism and the reformed Church in Hungary and Transylvania*, Oxford, Clarendon Press, 2000.
- Nägler, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania. Studii*, București, Editura Kriterion, 1981.
- Idem, *Românii și sașii până la 1848 (Relații economice, sociale și politice)*, Sibiu, Editura Thausib, 1997.
- Nemeth, Gizella, Papo, Adriano, *György Martinuzzi Utyeszenics e la riforma luterana in Transilvania e nelle parti d'Ungheria* în „Revista Crisia”, nr. XL, 2010, p. 181-191.
- Păcurariu, Mircea, *Legături cultural-bisericești între românii ortodocși și sașii luterani din Transilvania până la 1918*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXXI, nr. 2, 1986, pp.136-151.
- Idem, *Un prieten al poporului român: pastorul sas Stephan Ludwig Roth (1796-1849)*, în „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena”, 1965, p. 122-126.
- Pop, Ioan-Aurel, *La frontiera dintre ortodoxie, catolicism și protestantism: biserica românilor din Transilvania și Patriarhia ecumenică (secolele XIV-XVII)*, în Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrengu, Ion Gumenâi, „Frontierele spațiului românesc în context european”, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2008, pp. 35-44.
- Idem, *Reformă și națiuni în Principatul Transilvaniei*, în „Studia Historica et Theologica, Omagiu profesorului Emilian Popescu”, București, 2003, p. 460-468.

Idem, Nägler, Thomas, (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009.

Roman, Louis, Vergatti, Radu Ștefan, *Studii de demografie istorică românească*, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 48-78.

Roth, Erich, *Die Reformation Siebenbürgen. Ihr Verhältnis zu Wittenberg und der Schweiz*, ediția a III-a, partea a II-a, Köln-Graz, 1964.

Roth, Stephan Ludwig, *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen*, Kronstadt, 1842, în <https://books.google.ro>, accesată în 29.10.2018.

Russu-Șirianu, I., *Românii de peste Carpați*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1908.

Schuller, R., *Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande* (Christian Pomarius. Un umanist și reformator în Saxonia Transilvaniei), în „AVSL (Archiv des Verains für Siebenbürgen Landeskunde)”, Sibiu, I, 1913.

Solcan, Șaroltă, *Societatea românească din secolul al XVII-lea în izvoarele de expresie maghiară*, București, Editura Universității, 2000.

Szegedi, Edit, *Comemorarea sfinților în Transilvania protestantă (sec. XVI-XVIII)*, în „Revista Banatica”, nr. 19, 2009.

Idem, *Reforma în Transilvania. Constituirea identităților confesionale*, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, András Magyari, (eds.) „Istoria Transilvaniei, vol. II, (De la 1542 la 1711)”, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2005.

Szekely, Marianne, *A protestans erdelyi fejedelmek hatasa a roman kultura fejladesere*, Debrecen, 1935

Szilágyi, Sándor, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae, Erdélyi országgyűlési emlékek*, vol. II, Budapest.

Tătar, O., *Sașii ardeleni și identitatea lor. «Ceilalți» despre felul de a fi al acestora în secolul al XVI-lea*, în „Terra Sebv. Acta Mvsei, Sabesiensis”, nr. 2, 2010, p. 307-320.

Teutsch, Friedrich, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen: Für das sächsische Volk. Band I (1150-1599)*, [Istoria sașilor din Transilvania: Pentru poporul săsesc. Vol. I (1150-1599)], Sibiu, W. Krafft, 1921. Paul Philippi, *Land des segens? Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*, Wien, Böhlau Verlag, 2008.

Teutsch, Georg Daniel, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk (Istoria sașilor transilvăneni pentru poporul săsesc)*, Leipzig, 1872.

Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiana*, vol. V, partea II, Iași, Tipo Moldova, 2017.

Zach, Krista, *Toleranță religioasă și construirea stereotipurilor într-o regiune multiculturală - „Biserici populare” în Transilvania, în „Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie”*, Sibiu, Editura Hora, 2001.

Zoványi, J. (ed), *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexicon*, Budapest, 1977.

Semnificația Conferinței Regionale Baptiste organizată la Arad în 2-5 octombrie 1930

The Significance of the Regional Baptist Conference Organized in Arad on October 2-5, 1930

*drd. Emanuel JURCOI,
Școala Doctorală de Teologie Evanghelică (UAV ARAD)*

Abstract

The study analyses the significance of the Regional Baptist Conference organized in Arad on October 2-5, 1930. The researcher approaches the topic analysing the three meanings that had an universal and local influence. The first meaning concerns the diplomatic signal offered by the presence of the World Baptist Alliance supporting the Baptist Churches Union of Romania in front of the administrative and political authorities. The event was the result of the struggle for religious freedom and the one who fought for this was the general secretary of World Baptist Alliance, James Henry Rushbrooke. He came to Romania ten times before 1930. The second meaning of the conference is the opportunity for Ioan Ungureanu to demonstrate his abilities and skills for his new position, since 1928, as General Secretary of Baptist Churches Union of Romania. The third meaning represents the decision of the Romanian Baptists' leaders not to recognise the contribution of the Hungarian Baptists, especially Kornya's at the beginning of the Romanian Baptist mission. This decision was motivated by the desire to please the Romanian authorities. But this decision produced discontentment among Hungarian Baptists.

Keywords: *The Regional Baptist Conference 1930 Arad, religious freedom, power legitimacy, World Baptist Alliance, Ioan Ungureanu.*

Conferința baptiștilor organizată la Arad în perioada 2-5 octombrie 1930 a fost percepută de baptiștii români ca un eveniment ce inaugura o nouă epocă cu privire la libertatea religioasă. În acest aspect, sprijinul din partea Alianței Mondiale Baptiste a fost de o importanță decisivă. Organizarea exemplară a acestei conferințe i-a confirmat lui Ioan Ungureanu legitimitatea ocupării postului de Secretar General al Uniunii Bisericilor Baptiste din România în fața baptiștilor. Tot în această împrejurare s-a manifestat și o tensionare a relațiilor între baptiștii români și maghiari din Transilvania.

Hotărârea pregătirii unei conferințe la Arad s-a luat în iunie 1930 în cadrul Primului Congres Baptist Latin American organizat la Rio de Janeiro. Acolo s-a decis ca Dr. John MacNeill și Dr. Rushbrooke, respectiv președintele și secretarul Alianței Mondiale a Baptiștilor, să planifice organizarea unor conferințe religioase în Europa. Programarea acestor evenimente s-a realizat astfel: Kœingsberg/Kaliningrad (Lituania) 24-27 august 1930, Tallin (Estonia) 29 august – 1 septembrie 1930, Oslo (Norvegia) 6-9 septembrie 1930, Haga (Olanda) 11-12 septembrie 1930, Varșovia (Polonia) 25-28 septembrie 1930, Arad (România) 2-5 octombrie 1930 și Roma (Italia) 9-12 octombrie 1930. Scopul acestui circuit de conferințe l-a reprezentat reafirmarea libertății religioase în Europa. Cu această ocazie, s-a votat și o moțiune pentru încetarea prigonirii creștinilor din Rusia. Încă din 17 mai 1929, Comitetul executiv al Alianței Baptiste Mondiale, întrunit la Detroit – S.U.A., a apelat la bapțiștii din toate naționalitățile să înalțe rugăciuni pentru creștinii prigoniți de Rusia.¹

Pregătirea Conferinței Regionale Baptiste s-a discutat în cadrul ședinței comitetului general al Uniunii Bisericilor Baptiste din România în 28 aprilie 1930 organizată la Cluj.² La aceeași ședință s-a subliniat faptul că scopul declarat al conferinței „e predicarea pe larg a Evangheliei Lui Cristos, e oferirea mesajului Celest locuitorilor de pe pământ” și probabil cel mai interesant spus: „e transportarea Crucii cu tot cu trupul sfânt al Lui Isus Cristos de la Golgota și din paginile Bibliei în inima fiecărui ins de pe astrul nostru ”.³

În primul rând, acest eveniment a fost important din perspectiva libertății religioase. El era considerat ca o bornă între două epoci: cea a *martirajului brutal* din trecut și cea a unui viitor în care *răsare soarele libertății*. Această speranță a fost fundamentată pe faptul că bapțiștii au organizat pentru prima dată un eveniment de amploare într-o clădire a Statului Român, și anume în clădirea Teatrului.

Epoca martirajului brutal se referă la primele trei valuri de prigoană din cele opt din perioada interbelică (1920-1944), identificate de Alexa

---

¹ Arhiva Comunității Bisericilor Creștine Baptiste din Arad, *Persecuțiile religioase în Rusia* în Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 18/20, 15-30 octombrie 1930, p.14.

² Arhiva Comunității Bisericilor Creștine Baptiste din Arad, Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 10, 1 iunie 1930, p. 9; Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond arhivistic Ioan Ungureanu, dosar 5, Proces Verbal al ședinței comitetului general al UBRR, secțiunea despre Conferința Regională.

³ Arhiva Comunității Bisericilor Creștine Baptiste din Arad, Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 21/22, noiembrie 1930, p. 4.

Popovici. Totuși, din punct de vedere al prigoanei antibaptiste se pot încadra trei perioade: 1. perioada activității baptiștilor fără nici o apărare legală 1886-1905; 2. perioada activității baptiste în timpul recunoașterii legale, dar a abuzurilor din partea unor autorități religioase și politice 1905-1918; și 3. perioada activității baptiste într-o perioadă când prigonitorii au deținut și puterea politică.⁴

În acest context, oferirea clădirii teatrului de către Primăria și Prefectura Arad pentru desfășurarea conferinței a fost asemănată cu *mii de pahare de apă* sau, cu alte cuvinte, *un act înalt de umanitarism creștinesc*. Arădenii care au făcut acest gest extraordinar pentru baptiști au fost primarul dr. Cornel Luțai și prefectul dr. Iustin Marșieu. Dorința crainicului baptist de la conferință a fost ca acești doi binefăcători să-și aducă aminte de aceste lucruri până în ultima zi a vieții lor.

Atitudinea găsită la autoritățile arădene a fost și datorită/ datorată și celor zece vizite ale lui dr. James Henry Rushbrooke în România cu scopul de a lupta pentru drepturile religioase ale baptiștilor. El a vizitat România încă din anul 1907, însă, în intervalul de la Marea Unire din 1918 până la Conferința Regională Baptistă de la Arad, el s-a reîntors de zece ori respectiv: în anul 1920, aprilie și decembrie 1921, 1922 și 1923, aprilie 1924, mai 1925, februarie 1927, începutul anului și noiembrie 1928.⁵ Vizitele sale în România presupuneau întâlniri cu pastorii baptiști români și cu cei din conducerea Uniunii Bisericilor Creștine Baptiste din România, dar și întâlniri cu autoritățile Statului Român ce aveau competențe în relația cu entitățile cultice religioase. De exemplu, a redactat o scrisoare către președintele Consiliului de Miniștri – Alexandru Vaida-Voievod, a avut o audiență la Octavian Goga – Ministrul Cultelor din anul 1921. Acțiunea anterioară fiind fără rezultat a revenit la Tache Ionescu – președintele consiliului de Miniștri și la Vasile Dumitrescu Brăila – noul Ministru al Cultelor. El/ James Henry Rushbrooke a intervenit în anul 1924 la Ministrul de Externe – I. G. Duca și la Ministrul Cultelor, pe nume Alexandru Lapedatu. În anul 1927, a avut întreveneri cu Ion Mitilineu – Ministrul de externe, Octavian Goga – Ministrul de Interne, Vasile Goldiș - Ministrul Cultelor, generalul Alexandru Averescu – președintele Consiliului de

---

⁴ Alexa Popovici, *Istoria Baptiștilor din România 1856-1989*, Oradea, Făclia, 2007.

⁵ Marius Silveșan, Vasile Bel, *Rolul lui James Henry Rushbrooke în obținerea libertății religioase pentru credincioșii baptiști din România între anii 1907-1947*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2017, p. 50.

Miniștri. În anul 1928 a intervenit și la Nicolae Titulescu – Ministrul de externe.⁶

În mod cert, Congresul al X-lea al UCBR a fost și o realizare a acestor activități ale lui James Henry Rushbrooke. El a venit în anul 1930 în calitate de Secretar General al Alianței Mondiale Baptiste. Alianța a fost înființată în 17 iulie 1905, iar primul ei președinte a fost John Clifford (1836-1923), apoi Robert Stuart MacArthur (1841-1923), Edgar Young Mullins (1860-1928) și John W. MacNeil – președintele ce era în funcție la data evenimentului de la Arad. În consecință, Conferința Regională Baptistă din octombrie 1930 a avut ca semnificație diplomatică sprijinul clar al Alianței Baptiste Mondiale. Întâlnirea baptiștilor de la Arad a fost rezultatul muncii persuasive a lui Rushbrooke și aprobarea de către Alianța Mondială Baptistă a intervențiilor lui. Din partea românilor baptiști evenimentul a fost perceput ca o speranță la libertate religioasă ce s-a dovedit o nădejde înșelătoare pentru moment, dar care a deschis un drum ce într-un deceniu a adus recunoașterea Cultului Creștin Baptist din România.

Semnalul de sprijin al Alianței Baptiste Mondiale pentru Uniunea Bisericilor Baptiste din România a fost clar și aceasta se poate observa într-un articol publicat în revista ortodoxă din Arad. Profesorul ortodox V. Popescu a publicat o scrisoare deschisă către conducătorii Alianței Baptiste Mondiale cu scopul de a-i informa că baptiștii români sunt *defăimători ai bisericii ortodoxe, ai preoților și ai Statului*. El continuă și spune că ei sunt sfidători ai legilor Statului, iar delegații baptiști englezi la Congresul organizat la Stockholm în anul 1925, când au auzit despre aceste lucruri de la Mitropolitul Nicolae din Sibiu, s-au desolidarizat de baptiștii din România. Baptiștii sunt creionați ca niște asmuțatori împotriva ideii de autoritate. Scopul declarat al acestui articol a fost ca *șefii* baptiștilor din America să nu mai *patroneze* baptiștii din România.⁷

În al doilea rând, conferința a fost importantă pentru legitimarea și întărirea poziției unuia dintre cei ce au realizat evenimentul. Organizatorii conferinței au fost Ioan Ungureanu, în calitate de Secretar al Uniunii Bisericilor Baptiste din România, și Ioan Dan, în calitate de președinte al Uniunii Tineretului Baptist din România. Primul era păstor la Curtici, județul Arad, iar al doilea era pionierul bisericii Mănăștur din Cluj. Ioan

---

⁶ *Ibidem*, pp. 35-44.

⁷ Biblioteca Județeană din Arad, V. Popescu, *Scrisoarea unui ortodox către baptiștii din America și Anglia, în special către D-nii John Mac Neil președintele Alianței Baptiste Mondiale și dr. I. H. Rushbrooke, secretarul general al Alianței Baptiste Mondiale*, p. 7-9, în Revista Biserica și Școala, An LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, Arad.

Dan și-a planificat concediul de vară la Curtici și în vederea organizării acestui eveniment împreună cu Ioan Ungureanu.⁸

Ideea ambițioasă de a solicita autorităților orașului clădirea Teatrului a fost a pastorului curticean. Faptul că au primit clădirea pentru 4 zile și 4 nopți în administrare la jumătate de preț a fost un lucru de mare însemnătate.⁹

Organizatorii au hotărât să îmbine Conferința anuală a UBBR ce trebuia să aibă loc în anul 1930 cu această Conferință Regională Baptistă planificată de Alianța Mondială Baptistă și astfel s-au realizat două evenimente într-unul singur. Sala teatrului a fost ornată cu steaguri ale următoarelor opt națiuni: România, America, Franța, Iugoslavia, Bulgaria, Ungaria, Austria și Grecia. Organizatorii au pregătit un program tipărit pentru delegați, s-au ocupat de primirea delegaților și de buna organizare a evenimentului pentru cei aproximativ 4000 de participanți, cei mai mulți fiind din împrejurimi. Ioan Ungureanu s-a ocupat inclusiv de ușierii care aveau și sarcina de a primi pe reprezentanții autorităților, dar și pe musafirii din alte țări. Au venit la conferință dr. Rushbrooke, dr. MacNeill, dr. Lewis, dr. Gill și alți 20 de credincioși din afara țării. Oratorii conferinței au fost aleși dintre intelectualii bapțiști din țară, dar și dintre delegații străini. Au fost pregătite lucrurile și regizarea scenariilor până în cele mai amănunțite detalii.

Pe data de 1 octombrie, ziua care a precedat congresul, s-a organizat în casa comunității din Arad o conferință țărăască cu doar 150 de delegați.

Din prima zi a Conferinței, în dimineața de 2 octombrie, au sosit mii de delegați bapțiști la Arad care au ocupat toate locurile de la parter, lojile și galeriile de sus. Dimineața la ora 8:00 conferința a debutat printr-o oră de rugăciune condusă de Vasile Berbecar care, deși este descris astfel: *apare de după cortină un bătrân cu fața brăzdată de bătrânețe și consumat de o muncă istovitoare în via Domnului*, totuși, el avea doar 55 ani. Acesta a citit din Apocalipsa 5:9 „*Vrednic ești tu să iei cartea și să-i rupi pecețile: căci ai fost junghiat și ai răscumpărat pentru Dumnezeu, cu sângele Tău, oameni din orice seminție, de orice limbă și de orice neam.*”

Elementul de surpriză și suspans a fost când, după momentele de rugăciune, s-a ridicat cortina și un cor de 120 de persoane din Arad-Șega,

---

⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond arhivistic Ioan Ungureanu, dosar 15, *Scrisoare Ioan Ungureanu către Toma Slev, 20 septembrie 1930.*

⁹ Arhiva Comunității Bisericii Creștine Baptiste din Arad, *Tabloul speselor avute cu conferința regională în zilele de 2-5 octombrie 1930* în Revista Farul Creștin, An XI, nr. 23, 1 decembrie 1930, p. 7

Arad-Gai, Micalaca, Covăsînt, Şiria și Curtici îmbrăcați în costume naționale au intonat împreună cu toată asistența ridicată în picioare piesa: *Imnul Regal* sau *Trăiască Regele*, conduși de Ioan Zuba. La acest eveniment au participat și fanfarele din Curtici și Buteni conduși de Pavel Mariș, I. Țentea și Z. Brânda din Buteni. Până la ora 9:40, toți delegații străini și organizatorii au ocupat locurile pe scenă.

Mesajul de deschidere a evenimentului l-a avut Ioan Popa – președintele Uniunii Bisericilor Baptiste din România.¹⁰ Au fost prezenți delegați din Serbia, Bulgaria și Ungaria și fiecare au avut așa-numitul *apel nominal*. Secretarul Alianței Mondiale Baptiste – James Henry Rushbrooke a citit un raport general, apoi președintele AMB a avut un discurs entuziasmant. Astfel s-a încheiat prima parte a zilei la ora 13:00.

Fiecare sesiune și-a avut un crainic diferit, astfel, în intervalul orelor 15:00-19:00, cel care a condus programul a fost D. Kristof. În cadrul acestei sesiuni, D. Fleischer din București a prezentat *Importanța botezului*, Vasile Iocha Kaloff a avut o expunere despre *Dreptul Bisericesc*, iar, în final, Constantin Adorian a motivat prin prezentarea sa la *Câștigarea sufletelor pentru Cristos*.

În a doua zi a conferinței, respectiv vineri, s-a desfășurat a treia sesiune între orele 8:00-13:00. Ioan Şuveț a deschis printr-o rugăciune inspirată din textul biblic Romani 10:12. Iuliu Darabont – reprezentantul convenției maghiare de la Oradea – a vorbit despre *Valoarea supremă a Bibliei*, apoi W. O. Lewis din Paris și-a prezentat mesajul intitulat *Presa* – prin care a motivat pe cei prezenți la folosirea oricărui mijloc de comunicare pentru răspândirea învățaturii creștine. V. Vocek a prezentat tema *Literatura devotată*, iar, în final, Ioan R. Socaciu a expus eseul despre *Literatura Evanghelică*.

Adam Sezonov a condus cea de-a patra sesiune derulată de la ora 13:00, iar oratorii au fost: Boris Bușilă – pe tema *Chemarea Tineretului la Cristos* – și J. H. Rushbrooke – care a conferențiat pe tema *Istoria Bapțiștilor*.¹¹ În intervalul 20:00-22:00 din seara de vineri s-a programat o serbare religioasă cu cântare de cor și fanfară, poezie și cântare comună, rugăciune și mesaj biblic.¹²

---

¹⁰ Calendarul Poporului Creștin pe anul 1931, București: Farul Mântuirii, 1931, p. 39.

¹¹ Calendarul Poporului Creștin pe anul 1931, București: Farul Mântuirii, 1931, p. 41.

¹² Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond arhivistic Ioan Ungureanu, dosar 15, *Programul serbării religioasă aranjată de UBBR în seara de 2 octombrie 1930 oarele 8-10*.

A treia zi a conferinței a început cu rugăciunea aceluiași Ioan Șuveț, dar care de data aceasta a citit textul din 1 Corinteni 12:13. Crainicul acestei sesiuni a fost Gustav Lotz, iar tema generală a fost despre *Educația Creștină*. B. Pisman a vorbit despre Educația în casă, Ioan Cocuț despre Educația în școală, P. Beharca despre *Educația în Biserică*, iar Ioan R. Socaciu în stilul caracteristic expune tema *Duhul Sfânt ca Marele Dascăl*. Întâlnirea s-a încheiat la ora 12:00.

Cea de-a șasea sesiune a fost derulată între orele 15:00-19:00, iar delegații au fost împărțiți în două secțiuni: cea a profesorilor, condusă de Dan T. Hurley și cea a predicatorilor, condusă de Udvarnoki Andras.

S-a organizat și o sesiune de noapte datorită interesului prezentat de către delegați. Aceasta a început la ora 20:30 și s-a ținut până la ora 23:00. Cel care a condus sesiunea a fost V. Vocek, iar vorbitorii au fost Gill Everett despre *Relația dintre Biserică și Împărăția lui Dumnezeu* și John MacNeil despre *Credința noastră*.

În ziua de duminică la ora 8:00 a avut loc un serviciu bisericesc la care a participat Gheorghe Vărșândan la ora de rugăciune, iar John MacNeil a avut un mesaj biblic. Întâlnirea s-a încheiat la ora 11:00. Încheierea conferinței s-a concretizat printr-o marș pe stradă care a avut ca start casa Comunității Baptiste din str. Bihorului nr. 13 până la Teatru.

Convoitul avea următoarea ordine, Ioan Ungureanu în față, apoi două drapele naționale și unul al Uniunii Tineretului Baptist din România, președintele UBBR și delegații străini, apoi fanfara, grupul studentesc, corul mixt, grupul predicatorilor și în cele din urmă delegații pe regiuni.

O ultimă ședință festivă a început la ora 18:00 sub conducerea lui Ioan Dan. Cu această ocazie, secretarul UBBR a pus la vot și moțiunea împotriva prigonirilor religioase din Rusia. De asemenea, din partea baptiștilor români a vorbit Ioan Dan care a prezentat pionierii baptismului, progresul făcut până atunci, dar și așteptările pentru un viitor strălucit. Încheierea conferinței a revenit tot pastorului Ioan Ungureanu care a vorbit de evenimentul semicentenarului care a avut loc cu doar un an înainte.

Evenimentul a fost costisitor chiar și pentru UBBR. Uniunea a împrumutat 30.000 de lei de la un anume Farcaș din Arad, iar fiecare delegat a plătit o taxă de participare de 100 de lei care a fost insuficientă. Pentru acest motiv, organizatorii au solicitat bisericilor o colectă specială care să fie organizată în ziua de 20 octombrie 1930.¹³ Deși Alianța Mondială

---

¹³ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond Ioan Ungureanu, dosar nr 15, *Scrisoare tip – Iubite frate*; Arhiva Comunității Bisericilor Creștine Baptiste din Arad, *Tabloul*

Baptistă a rămas impresionată de un astfel eveniment, considerându-l chiar unul aparte, totuși nu au sponsorizat financiar conferința. Totul s-a realizat pe cheltuielile bisericilor baptiste din România.

Organizarea meticuloasă și reușită a evenimentului grandios de la Arad a creat o imagine foarte bună a bapțiștilor români în fața străinilor, în fața delegaților din întreaga țară prezentă la congres, dar și a noului secretar general al UBBR. Întrucât Ioan Ungureanu a fost ales în această poziție abia în anul 1928, conferința aceasta a însemnat și o șansă extraordinară pentru ca el să demonstreze abilitățile de conducător al bapțiștilor. Importanța acestui fapt este vizibilă în anul 1932 când, după doar 2 ani de la conferință, apare scindarea UBBR.¹⁴

Totuși, conferința nu a scăpat fără o imagine critică și batjocoritoare din partea unui fiu de dascăl. Acesta menționează că steagul tricolor de pe teatru era spălăcit de ploie. Mai mult, el a observat nepotrivirea cămășilor românești îngenunchiate în fața celor opt drapele internaționale, întrucât el propunea ori o conferință națională, ori una internațională. Acesta evidențiază și problema neobișnuinței conducătorilor bapțiști cu noua poziție întrucât ei provin din pătura societății inferioare. Autorul critică și traducerea realizată de Ungureanu pe care îl numește *geniul baptist de la Curtici*. Observă și el că: „secretarul e mândru. Se simte ridicat în slăvi nebănuite muritorilor de rând, un vultur semeț, care își rotește ochii la fiecare cuvânt rostit, cuvânt rostit cu energie de comandă...”.¹⁵ Într-o poezie a pastorului Nicolae Sava despre acest eveniment – îi oferă aceste versuri lui Ioan Ungureanu:

În Arad aci la teatru
Se întâmplă lucru rar,
Doamne, Binecuvintează
Pe Bunul nostru Primar.

Cum am obținut noi teatru?
O înțelegem perfect,
Ungureanu să trăiască

---

speselor avute cu conferința regională în zilele de 2-5 octombrie 1930 în Revista Farul Creștin, An XI, nr. 23, 1 decembrie 1930, p. 7.

¹⁴ Alexa Popovici, *Istoria Bapțiștilor din România 1856-1989*, Oradea, Făclia, 2007, pp. 569-571.

¹⁵ Biblioteca Județeană din Arad, pruncul dascălului Todor, *Impresii fugare la un congres baptist însemnările unui laic*, p. 11, în Revista Biserica și Școala, An LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, Arad.

Trăiască D-nu Prefect.¹⁶

În al treilea rând, Conferința Regională Baptistă de la Arad reprezintă și momentul clar în care bapțiștii români neglijează voit proveniența credinței lor pe filiera maghiară. Atitudinea aceasta a fost amendată de bapțiștii maghiari prin reprezentantul lor Iuliu (Gyula) Darabont. Naționalismul dur promovat de Ioan Ungureanu își găsește înțelegerea în contextul luptei pentru libertatea religioasă. Cea mai mare acuzație din partea taberei ortodoxe era că bapțiștii sunt trădători de neam, vânduți străinilor și nu își iubesc țara. În aceste străduințe ale unei minorități religioase de a demonstra contrariul și de a fi pe plac autorităților, bapțiștii români au fost dispuși să sacrifice acest adevăr istoric.

Desigur că nici reprezentanții maghiari nu au avut o atitudine diferită întrucât Iuliu Darabont a solicitat organizatorilor să le permită un cor format doar din etnici maghiari care să se prezinte cu banderole tricolore în culorile steagului maghiar. Ioan Ungureanu nu a considerat potrivit acest gest și le-a recomandat să-și organizeze ei separat într-o altă locație într-una din zilele conferinței un program specific lor, sugestie pe care au acceptat-o și au organizat în Biserica Roșie un astfel de eveniment.¹⁷

Totuși, în cadrul unui istoric al bapțiștilor de pe teritoriul României prezentat de Ioan Dan nu era menționat nici măcar marele pionier Kornya Mihály. Acest fapt a nemulțumit atât de mult pe Iuliu Darabont, încât din partea comunității maghiare din Oradea, care funcționa în cadrul Uniunii Baptiste din România, a conceput un album în limba maghiară și engleză în care aminteau de contribuția maghiarilor la răspândirea baptismului între români, dar în acest text a criticat și Tratatul de la Trianon prin care au fost stabilite granițele României după Primul Război Mondial. Această broșură a fost răspândită doar printre delegații străini prezenți la Arad.¹⁸

Conducerea UBBR a promis sancționarea gestului și s-a degajat verbal de orice responsabilitate.¹⁹ La această atitudine prezentată public în

---

¹⁶ Arhiva CBCB Arad, Nicolae Sava, *De la Congresul Regional Arad* în *Farul Mântuirii*, An XI, nr. 21-22, noiembrie 1930, p. 15.

¹⁷ Arhiva Convenției Maghiare Baptiste din Oradea, I. Bordás, *Az 1930. évi területközi konferencia Aradon, október 2-5* în *Revista Szeretet*, X évfolyam, szám. 20, 15 október 1930, Oradea, pp. 1-8.

¹⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond Ioan Ungureanu, dosar nr 17, *Scrisoarea lui Ungureanu către Butnariu de la ziarul Ecoul*, din 27 noiembrie 1935 redactată Nădlac; și *Raportul lui Ioan Ungureanu, Secretarul General al Uniunii Bisericii Baptiste din România, prezentat la Conferința ținută la Curtici la data 15-17 septembrie 1933*.

¹⁹ Arhiva CBCB Arad, *Informațiuni*, în *Farul Mântuirii*, An XI, nr. 21-22, noiembrie 1930, p. 18.

revista Uniunii a reacționat și Iuliu Darabont printr-un articol acid în organul de presă al comunității maghiare. În răspunsul său oferit lui Ungureanu și Ionescu, le aduce aminte că UBBR nu are dreptul de a sancționa pe cineva și cataloghează atitudinea drept un abuz. El enumeră câteva datorii ale Uniunii, printre care: apărarea interesului indivizilor baptiști, propășirea lucrării misionare, lupta pentru pace, favorizarea dezvoltării relațiilor frățești și eventual oferirea unor sfaturi în cazul în care sunt solicitate sau a mustrării frățești, dar nu a tragerii la răspundere.²⁰

Iuliu Darabont continuă să-și exprime nemulțumirea referitoare la omiterea voită a contribuției lui Kornya din istoria baptismului românesc și la promovarea lui Mihai Brumar, care nu ar fi avut niciodată un spirit misionar. El dezaprobă și grija conducerii baptiste românești de a nu se identifica cu grupul baptist maghiar din dorința de a primi prietenia autorităților administrative și politice. Totuși, un participant ortodox a afirmat că reprezentantul României a fost sincer și a recunoscut că în vechiul regat (București) baptismul a pătruns printr-un german, iar în Transilvania, prin *opera baptismului ungar*.²¹

Prefectul Aradului a aflat de întâlnirea baptiștilor maghiari din Biserica Roșie și l-a chestionat pe Ioan Ungureanu. Acesta a recunoscut că baptiștii maghiari au solicitat momente nepotrivite în programul conferinței și atunci ei s-au întâlnit separat pentru un program religios. Totuși, organizatorul evenimentului a mărturisit că niciun român nu a fost prezent acolo și nici un străin, cu excepția lui Gill Everett și a președintelui Alianței, John MacNeill.²²

În concluzie, Conferința Regională Baptistă din Arad organizată în zilele 2-5 octombrie 1930 a avut un impact major asupra relațiilor unei minorități religioase cu administrația arădeană, dar și la nivel internațional și interetnic. Din aceste motive, merită să nu fie un eveniment uitat în negura timpului.

---

²⁰ Arhiva Convenției Maghiare Baptiste din Oradea, Iuliu Darabont, *Válasz Ungureanu és Ionescu szövetségi megbizottaknak* în Revista Szeretet, X évfolyam, szám. 21, 1 november 1930, Oradea, p. 6.

²¹ Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol” din Arad, *Impresii de la congresul baptist* în ziarul Apărarea Națională – organ săptămânal al ligii apărării naționale creștine, An III, nr. 10-11, Arad, 12 octombrie 1930.

²² Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond Ioan Ungureanu, dosar nr 12, *Domnule Prefect* – corespondența Ioan Ungureanu și Prefectul Aradului din 15 XI 1930 și 19 XI 1930.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe din Arad, Fond arhivistic Ioan Ungureanu:

Dosar 5, Proces Verbal al ședinței comitetului general al UBBR, secțiunea despre Conferința Regională din 2-5 octombrie 1930.

Dosar 15, *Scrisoare Ioan Ungureanu către Toma Slev, 20 septembrie 1930.*

Dosar 15, *Programul serbării religioasă aranjată de UBBR în seara de 2 octombrie 1930 oarele 8-10.*

Dosar nr 15, *Scrisoare tip – Iubite frate;*

Dosar nr 17, *Scrisoarea lui Ungureanu către Butnariu de la ziarul Ecoul, din 27 noiembrie 1935 redactată Nădlac; și Raportul lui Ioan Ungureanu, Secretarul General al Uniunii Bisericilor Baptiste din România, prezentat la Conferința ținută la Curtici la data 15-17 septembrie 1933.*

Dosar nr 12, *Domnule Prefect – corespondența Ioan Ungureanu și Prefectul Aradului din 15 XI 1930 și 19 XI 1930.*

Arhiva Comunității Bisericilor Creștine Baptiste din Arad,

Persecuțiile religioase în Rusia în Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 18/20, 15-30 octombrie 1930, p.14.

Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 10, 1 iunie 1930, p. 9;

Revista Farul Mântuirii, An XI, nr. 21/22, noiembrie 1930, p. 4.

Tabloul cheltuielilor avute cu conferința regională în zilele de 2-5 octombrie 1930 în Revista Farul Creștin, An XI, nr. 23, 1 decembrie 1930, p. 7

Calendarul Poporului Creștin pe anul 1931, București: Farul Mântuirii, 1931, p. 39.

Nicolae Sava, *De la Congresul Regional Arad* în Farul Mântuirii, An XI, nr. 21-22 noiembrie 1930, p. 15.

Informațiuni, în Farul Mântuirii, An XI, nr. 21-22, noiembrie 1930, p. 18.

Arhiva Convenției Maghiare Baptiste din Oradea.

I. Bordás, *Az 1930. évi területekői konferencia Aradon, október 2-5* în Revista Szeretet, X évfolyam, szám. 20, 15 október 1930, Oradea, p. 1-8.

Iuliu Darabont, *Válasz Ungureanu és Ionescu szövetségi megbízottaknak* în Revista Szeretet, X évfolyam, szám. 21, 1 november 1930, Oradea, p. 6.

Biblioteca Județeană A.D. Xenopol din Arad,

Impresii de la congresul baptist în ziarul Apărarea Națională – organ săptămânal al ligii apărării naționale creștine, An III, nr. 10-11, Arad, 12 octombrie 1930.

V. Popescu, *Scrisoarea unui ortodox către bapțiștii din America și Anglia, în special către D-nii John Mac Neil președintele Alianței Baptiste Mondiale și dr. I. H. Rushbrooke, secretarul general al Alianței Baptiste Mondiale, p. 7-9, în Revista Biserica și Școala, An LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, Arad.*

Impresii fugare la un congres baptist însemnările unui laic, p. 11, în Revista Biserica și Școala, An LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, Arad.

Popovici Alexa, *Istoria Bapțiștilor din România 1856-1989*, Oradea, Făclia, 2007.

Silveșan Marius și Bel Vasile, *Rolul lui James Henry Rushbrooke în obținerea libertății religioase pentru credincioșii bapțiștii din România între anii 1907-1947*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2017.

Arc peste timp în istoria Bisericii Penticostale din Sebiș

A Bridge Over Time in the History of the Pentecostal Church in Sebiș

*Radu Alexandru HORD,
Lector, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad*

Abstract

The first apologists of (Neo)Protestantism emerged in the 14th century Europe. History certifies John Wycliffe (1320-1384) as the first English theologian who claimed the secularity of the ecumenical properties of England. Somewhat contemporary with him, was the Czech Jan Hus (1369-1415). He was a theologian and had a substantial sacerdotal activity. Consequently, in 1402, he became Rector of the Prague University, Dean of the Theology Faculty, as well as preacher at the Bethlehem Chapel.

The peak of the activity regarding the religious reform of the (Neo)Protestantism is 16th century, considered as the golden century of the reform process. The first sign is given by the German theologian Martin Luther (1483-1546) who became Doctor of Theology of the University of Wittenberg in 1512. The climax of the reformatory Lutheran doctrine is represented by the distribution of the 95 Thesis. In 30 October 1517, these reformatory thesis were displayed on the door of Wittenberg Church (Cathedral).

The last important representative of the religious reform was the French Jean Calvin (his real name was Jan Calvin) who lived between 1509-1564. It is important to remember that he was not a theologian. Calvin graduated the law studies in Sorbonne, and in 1532 he became Doctor of Law at the University from Orleans. Calvin's doctrine has a lot of similarities with Luther's, including the additional concept of predestination claiming that the human faith is decided since the moment of birth by the Divinity, the individual being either privilege or doomed. Most of Calvin's activity was in Geneva, where he was either loved or about to be lynched.

Pentecostalism represents one of the many (Neo)Protestant orientations with origins in the Middle Ages. The religious movement is successful worldwide with about 350 million followers.

Keywords: *secularity, reform, (Neo)Protestantism, thesis, pastor, predestination.*

Cultul Penticostal

Începutul Bisericii Penticostale din Sebiș nu poate fi determinat exact în timp. Se știe doar că ideile penticostale se răspândiseră din America în România înainte de 10 septembrie 1922 când la Păuliș în județul Arad, în

casa soților Bradin se înființează prima adunare pentecostală din România unde Gheorghe Bradin, considerat fondatorul pentecostalismului românesc, predica după doctrina fratelui Pavel Budeanu, român plecat în America. În 1924, Budeanu a fost trimis în misiune în România. A adus cu sine cartea de cântări și a oficiat primul botez pentecostal în apa din România în râul Mureș, aproape de Păuliș, pe data de 16 octombrie 1924 la ora 10 dimineața, în mod clandestin. Pavel Budeanu a fost arestat de jandarmi în satul Nădab, județul Arad, și escortat la prefectura din Chișineu-Criș. Așa a experimentat în mod personal persecuția și și-a ajutat frații printr-o rudă a sa, care era avocat la București. Acesta a trimis prima petiție la Ministerul Cultelor prin care se cerea recunoașterea Asociației Pentecostale. Petiția a fost semnată de 50 de membri ai celor două biserici pentecostale din Păuliș și din Cuvin (adunare deschisă în februarie 1923), în frunte cu președintele Bradin și cu secretarul general Stoi.

Nu se știe exact când ideile pentecostale au ajuns în zona Sebișului, în ce mod sau prin cine. Conform mărturiilor regretatului pastor pentecostal Romănuț Miclea, se pare că primul corifeu al pentecostalilor din zonă ar fi fost fratele Teiu din Nădălbești precum și alții a căror nume nu s-a mai păstrat în memoria colectivă ei au fost cei care deși cu mai puțină pregătire teologică dar cu mare chemare și râvnă au lucrat neobosit în câmpul Evangheliei sub forma unui nobil voluntariat apostolic. Ca urmare a activității lor misionare au apărut noi grupări care au experimentat noua orientare creștină. Bisericile luau ființă în case particulare cu ocazia unor întâlniri frățești unde Cuvântul Domnului era vestit.

În jurul Sebișului, la Laz (lângă Dezna) un grup de credincioși bapțiști, se îndreaptă spre noua orientare pentecostală, la Sălăgeni întreaga comunitate baptistă devine pentecostală iar la Donceni pentecostalii ființează din seara de Bobotează a anului 1933.

Din memoria colectivă a celor mai în vârstă pentecostali din Sebiș se reține că prima Casă de Rugăciune Pentecostală locală se înființează în anul 1925, în casa fratelui Pop Ioan-Popița, undeva pe actuala strada Oltului. Aici se adunau ilegal la început câteva familii. Deși gruparea pentecostală sebișană funcționa în umbră, în ilegalitate, creștea numeric și spiritual supraviețuind și prosperând în timpul anilor de început și chiar în timpul dictaturii antonesciene. Astfel în anul 1937 comunitate pentecostalilor sebișeni se mărește cu încă 10-12 familii, printre care și cele ale fraților Marc Ioan, Pui Pavel și Pavel Terentie, toți proveniți din credincioșii cultului din Laz.

La 1941 Casa de Rugăciune primește o nouă locație în casa fratelui Moza Ștefan de pe actuala strada Oltului, după câțiva ani se mută în casa fratelui Marc Pavel.

După binecuvântata acordare a libertății religioase, la 2 mai 1946, cultul penticostal cunoaște o puternică dezvoltare, devine mai organizat sub conducerea frățească a pastorilor și își mărește numărul credincioșilor. În anul 1947 are loc primul mare botez penticostal la Sebiș. Botezul ca atare s-a desfășurat în Valea Deznei, în locul numit Strâmtură. Evenimentul a fost oficiat de bătrânul frate Pop Ioan-Popița și a avut un mare răsunet în sânul comunități penticostale de pe valea Crișului Alb. Anul 1955 găsește comunitatea penticostală sebișană într-o continuă evoluție, comunitate sporește ceea ce necesită o clădire cu mai mult spațiu. Membrii cultului hotărăsc edificare unei biserici în stil neoprotestant pe aceeași strada Oltului. Această construcție a fost posibilă prin mari eforturi comunitare, contribuții bănești a fraților și în special prin munca benevolă a fraților, mulți dintre ei fiind meșteri constructori pricepuți. Lucrare este finalizată spre bucuria întregii comunități în anul 1957. În anii următori numărul credincioșilor penticostali crește ajungând la 150, mai ale datorită activității misionare a fraților Bălău Vasile, Pui Pavel, Pui Terentie, Pop Ioan, Marc Pavel și Mariș Dionisie. În această perioadă serviciul divin era oficiat cu mult har de fratele Bejan Ioan, iar în perioada următoare biserica este păstorită de fratele Miclea Dumitru (Tinu).

Aria bisericilor penticostale se lărgeste, cuprinde noi centre în zonă la. Ignești, Minead, Prunișor, Cărand, Paulian, Almaș, Gurahonț. În toate aceste comunități prezberierii erau proveniți din comunitatea sebișană. În anul 1960 biserica penticostală din Sebiș face un efort financiar, prin membrii ei, achiziționând un armoniu, ceea ce contribuie la îmbunătățirea calității muzicii folosite în timpul slujbelor. După anul 1962, odată cu finalizarea colectivizării agriculturii temelile satului românesc tradițional se clatină puternic. Apare astfel un adevărat exod al populației de la sate spre orașe, spre marile centre industriale. Mulți frați penticostali pleacă din satele vecine și se mută la Sebiș unde lucrează în industria locală, lucru benefic pentru comunitatea penticostală locală care își mărește considerabil numărul de membrii. Pe de altă parte pentru sate este o pierdere semnificativă, deoarece aici numărul membrilor penticostali scade exponențial.

Un moment de răscruce pe planul activității religioase penticostale din Sebiș este data de 30 octombrie 1966 când păstoria comunității locale este încredințată tânărului pastor Miclea Roman (cunoscut ca fratele Romănuț), ginerele pastorului Miclea Dumitru.

Pastorul Romănuț Miclea

Cu multă carismă și credință, noul pastor rămâne devotat chemării sale și astfel prin dorința sa continuă de autodepășire urmează cursurile Seminarului din București, pe care îl finalizează în anul 1974, el fiind primul pastor cu pregătire superioară care a păstorit comunitatea pentecostală sebișană. Odată cu mărirea numărului de credincioși ce frecventau Adunarea Pentecostală din Sebiș și prin implicarea directă a pastorului Romănuț, în 1967 se pun bazele corului bisericii al cărui prim dirijor a fost fratele Aliman, mai târziu de cor ocupându-se fratele Tomuța Ionuț din Sălăgeni. Împreună cu el au venit câțiva buni coriști din Sălăgeni, care au consolidat polifonic noua formație. Anul 1968 consemnează apariția, cu mari eforturi financiare, a primei orchestre de coarde îndrumată de fratele Harap, un an mai târziu, prin bunăvoința și contribuția membrilor comunității se constituie fanfara care a avut ca membri fondatori pe Tomuța Ioan și Teodor și Covaci Ștefănică. Fanfara primește noi membri de bază prin venirea fraților Toma de la Almaș și a membrilor familiei Dronca de la Roșia.

Prin strădania pastorului Romănuț se remarcă mai mulți tineri cu vocație de predicatori, excelând printre ei Dronca Teodor venit din Roșia cu familia, student la Politehnica timișoreană. După terminarea facultății el urmează cursurile Institutului Pentecostal din București. După absolvirea

cursurilor se întoarce în cadrul Adunării Penticostale sebișene unde la început a fost pastor secund, slujind în armonie cu fratele Romănuț unui număr tot mai mare de credincioși, ajunși în jur de 500 de persoane.

Pastorul Teodor Dronca

Descătușarea populară adusă din revoluția din 1989 se concretizează în plan spiritual și pentru penticostalii sebișeni. Ca urmare se renovează și extinde vechea biserică de pe strada Oltului cea veche fiind neîncăpătoare pentru numărul mare de credincioși care crește mereu. Biserica reconstruită în stil maur sinagogal este inaugurată la 22 decembrie 1991, printr-un serviciu divin oficiat de pastorul Dronca Teodor. De la această dată noua biserică primește numele de EMANUEL.

Biserica Emanuel exterior

Biserica Emanuel interior

Moment de referință al pentecostalilor sebișeni este marcat de data de 25 iulie 1995 când are loc cel mai mare botez oficiat în Valea Deznei, în prezența unui număr impresionant de persoane. Botezul este oficiat de pastorii Dronca Teodor și Riviș-Tipei Pavel, la acel moment președintele Cultului Pentecostal din România.

Botezul din 25 iulie 1995

Începând din anul 1999, Biserica Pentecostală Emanuel este ordinară de regretatul pastor Oarcea Pavel care îi succede pastorului Dronca Teodor care oficiază la noua Biserică Pentecostală Betania din Sebiș. După decesul

prematur din vara lui 2018 al pastorului Oarcea, biserica Emanuel este păstorită de Guia Marius.

Pastorul Pavel Oarcea

Pastorul Marius Guia

Cuvânt de suflet

Biserica Emanuel – locul prezenței lui Dumnezeu

Rândurile de mai jos sunt scrise în urma provocării domnului profesor Radu Hord, și pe această cale doresc să îmi exprim aprecierea față de munca și efortul depus în această minuțioasă cercetare istorică a Orașului Sebiș.

Și pentru că nu aș putea separa tema acestui paragraf fără a face referire mai întâi la conceptul de *Biserică*, în cele ce urmează o să punctez câteva aspecte legate de acest subiect. Atunci când aducem în discuție conceptul de Biserică (gr. ἐκκλησία, *Ekklesia*), suntem obligați să facem referire la Sfânta Scriptură, Biblia, cea care definește acest termen, de altfel. Domnul Isus Hristos face întâia dată referire la Biserică, când îi provoacă pe ucenici la o reflecție asupra naturii și a providenței Sale. La întrebarea „Cine spun oamenii că sunt Eu?” și „Cine spuneți voi că sunt Eu?”, unul dintre ucenici, Simon Petru, sub inspirație divină, face următoarea afirmație: „Tu ești Hristosul, Fiul Dumnezeului Celui viu!”. Domnul Isus Hristos face referire la Biserică, ca avându-și temelia pe această afirmație și anume, că El

este Hristosul (Trimisul, Unsul, Mesia) lui Dumnezeu, pentru a salva omul din ruină (păcat).

Aceasta este biserica! Ea este formată din acei oameni răscumparați, schimbați, înnoiți în caracterul și în comportamentul lor, de către Hristos, prin Duhul Sfânt, Unicul ce poate realiza această schimbare (înnoire). Trebuie menționat faptul că studiind Sfânta Scriptură, vom observa faptul că de cele mai multe ori Biserica este descrisă folosindu-se un limbaj figurativ. Aceasta pentru a înțelege cât mai bine conceptul de Biserică și faptul că ea este o creație divină. De aceea, în Biblie sunt folosite deseori figuri de stil, cum ar fi metafora sau comparația pentru a descrie scopul și conceptul Bisericii. Spre exemplu Biserica este descrisă ca fiind „trupul lui Hristos”, „turma lui Dumnezeu” sau „Mireasa lui Hristos”. Referințele scrise mai sus nu se doresc a fi doar o pledoarie teologică pentru cititor, ci ele reprezintă motivația primordială și personală, în calitate de slujitor (cârmuitor) al turmei lui Hristos.

Ca unul la început de drum în slujirea de pastorație în cadrul *Bisericii Emanuel* nu îmi doresc nimic altceva decât impregnarea caracterului ceresc al lui Hristos în mine și în enoriașii cărora le slujesc și această lucrare să fie făcută doar sub îndrumarea Duhului Sfânt. Dorind de asemenea Inima Marelui Păstor, Isus Hristos, față de oi, oițe și mielușei, acea inimă care se apleacă spre fiecare oiță sănătoasă, căutând pe cea pierdută; acea mână care bandajează pe cea rănită și acea fermitate în dreptul lupilor îmbrăcați (deghizați) în oi. Acestea, cred - cu toată tăria, că trebuie să fie aspirațiile și scopul fiecărui slujitor, cârmuitor al oricărei Biserici locale.

Biserica Emanuel există pentru gloria lui Dumnezeu, cu scopul de a oferi un climat duhovnicesc, unde cel necredincios Îl cunoaște pe Hristos, iar cel credincios, prin mentorare (ucenicizare) și sfințirea realizată de Duhul Sfânt, devine un veritabil creștin în comunitate și în societate. De asemenea Biserica Emanuel există cu scopul de a-L mărturisi pe Hristos prin diferite acțiuni sociale, în sensul acesta Biserica Emanuel asigură o masă caldă, o dată sau de două ori pe lună, pentru aproximativ 50 de persoane din orașul Sebiș. De asemenea prin vizitele în spitalele din orașul Sebiș, credincioșii din Biserica Emanuel doresc să aducă mângâiere celor în suferință dar și ca cei în suferință să experimenteze vindecarea trupurilor lor, prin puterea Duhului Sfânt, în Numele lui Isus Hristos. Totodată Biserica Emanuel vine în întâmpinarea diferitelor probleme ce necesită consiliere spirituală, de aceea zilele de miercuri deservesc acestui scop.

În concluzie, viziunea și scopul Bisericii Emanuel este acela de a fi un factor de influență creștină, reprezentându-L pe Hristos, sub împuțernicirea Duhului Sfânt, atât în comunitate cât și în societate, rămânând fideli Sfintei Scripturi. Așa să ne ajute Dumnezeu!

Te așteptăm la Emanuel – „Dumnezeu este cu noi”, locul în care Îl poți întâlni pe Hristos!

Marius Guia – prezbiter în Biserica Emanuel Sebiș

Numărul tot mai mare de credincioși și locația mică a vechii Adunări Emanuel face necesară edificarea unui nou lăcaș de cult mai mare și mai modern în Sebiș. Astfel, grupul de inițiativă ce se ocupă de noul edificiu, achiziționează la începutul anului 1991 un teren pe malul Văii Dezna, vizavi de vechea moară. Planul noului edificiu este întocmit de arhitectul șef al județului Arad, având în vedere doleanțele grupului de inițiativă a proiectului.

Începutul construcției propriu-zise demarează la 25 martie 1991 fiind coordonată de fratele Toma Marcel, unul din inițiatorii proiectului, iar diriginte de șantier fiind maistrul constructor Șandru Pavel. Sub semnul improvizației, o parte din construcție, o sală de rugăciune este inaugurată cu ocazia cununiei fratelui Marc Ionel la 28 octombrie 1991. În spatele corpului principal al noii biserici, în septembrie 1992 este inaugurată grădinița Samariteanul, prima grădiniță creștină din zonă. În primul an de funcționare la grădiniță au fost înscriși 96 de copii de diferite religii. Edificiul a fost ridicat prin munca benevolă a credincioșilor pentecostali, tot ei contribuind și financiar, alături de alte surse de finanțare. În anul 1999 lăcașul de cult numit BETANIA, este finalizat. Clădirea bisericii are subsol, unde există o sală de festivități, grădinița cu toate utilitățile, mai sunt două nivele, la unul este sala mare a bisericii unde se ține serviciul divin iar la al doilea nivel este balconul sălii. Biserica dispune de toate utilitățile moderne, de la încălzire centrală, la aer condiționat și de o modernă instalație de sonorizare. Ea are amenajată o curte frumoasă cu vegetație deosebită și cu numeroase locuri de parcare, tot terenul aferent bisericii fiind îngrădit, accesul făcându-se printr-o poartă mare.

Biserica Betania exterior

Biserica Betania interior

În spiritul relațiilor frățești dintre cultele neoprotestante din Sebiș poate fi inclusă și sărbătoarea comună a Paștelui din anul 2012, desfășurată în Biserica Betania. Slujba a fost ținută atât de pastorii pentecostali Teodor Dronca – de la Biserica Betania și Oarcea Pavel de la Biserica Emanuel alături de pastorul baptist Toader Cristian de la Biserica Sfânta Treime. În sală a fost un numeros auditoriu reprezentat atât de frații bapțiști, cei pentecostali cât și invitați de la alte culte.

Sărbătoarea Paștelui în comun la Biserica Betania

Din rândul fraților pentecostali cu timpul s-a format un numeros cor și o fanfară, îndrumată de fratele Daniel Dronca. Din anul 2017, după plecare pastorului Dronca Teodor, comunitatea pentecostală de la Biserica Betania are un nou pastor pe Ardelean Alexandru din Gurahonț.

Pastorul Alexandru-Ioan Ardelean

Cuvânt de suflet

Anul de grație al Domnului 2019 este un an cu o mare însemnătate pentru neamul românesc, deoarece sărbătorim 30 de ani de la căderea regimului totalitar comunist și instaurarea libertății cetățenești.

După revoluția din 1989, bisericile penticostale și slujitorii lor au putut să lucreze în deplină libertate. Păstorii nu au mai fost controlați de autoritățile statului.

Revistele și cărțile penticostale nu au mai fost supuse cenzurii comuniste. Poliția nu i-a mai persecutat pe credincioși, iar perchezițiile prin casele lor au fost oprite. Bisericile penticostale puteau fi acum autorizate. Predicarea s-a putut face acum pe scară largă. Bibliile și literatură evanghelică au putut fi importate, tipărite, distribuite și noi biserici au fost înființate în deplină libertate cu ajutorul Duhului Sfânt. În acest context a fost înființată și Biserica Penticostală „Betania” din Sebiș.

Viziunea fraților slujitori în frunte cu fratele pastor Miclea Roman, a fost, o biserică la centru că să-i poată deservi pe toți membrii și participanții la slujbele religioase din toate cartierele orașului Sebiș. Cum Dumnezeu nu dă oamenilor un gând fără să le dea și puterea de a-l împlini, viziunea pastorului Miclea Român s-a concretizat în construirea acestui frumos edificiu, care a durat 8 ani de zile.

Din anul 1991 s-a început lucrarea iar pe 19 decembrie 1999 s-a inaugurat nouă casă de rugăciune „Betania”. După ce fratele Miclea Roman și-a încetat activitatea pastorală, biserica a continuat să fie păstorită de pastorul Nicu Stoaia, apoi de pastorul Teodor Dronca, iar din anul 2017 și până în prezent de subsemnatul Ardelean Alexandru-Ioan.

Considerăm că biserica „Betania” este un grup de credincioși răscumpărați de Dumnezeu prin Isus Hristos și înnoiți de Duhul Sfânt care se adună în același loc pentru a se închina lui Dumnezeu. Credem că biserica în care ne închinăm este condusă de „Capul” ei invizibil care este Domnul Isus Hristos, prin puterea Duhului Sfânt, așa cum spune apostolul Pavel în Efeseni: 22,23 „El I-a pus totul sub picioare și L-a dat căpetenie peste toate lucrurile Bisericii”. Organizarea după care funcționăm o avem de la Domnul Isus și de la apostoli după cum zice Sfânta Scriptură: „Zidiți pe temelie apostolilor, piatră din Capul unghiului fiind Isus Hristos”. Socotim de asemenea pe baza Bibliei că Dumnezeu îi face preoți pe credincioșii Noului Legământ. În Noul Testament nu găsim distincția dintre cler și laici, ci toți cei care sunt în Hristos sunt preoți ai lui Dumnezeu, deoarece aduc jertfe duhovnicești, mijlocesc pentru lume, și-L vestesc acesteia pe Dumnezeu. (1 Petru 2:5,9; Apocalipsa 1:6).

Pe baza acestui principiu, în Biserica „Betania” sunt multe forme de închinare și slujire, în care sunt implicați membrii bisericii. Există un grup de copii, o școală duminicală, în care copiilor le sunt predate valorile creștine, avem un cor mixt, un cor bărbătesc, un grup de tineri, orchestră. Există un grup de frați și de surori sub numele de „Grupul Betania”, avem un grup de misiune și vizitarea bolnavilor și de asemenea mai multe persoane din adunarea noastră, ce cântă sau recită poezii individual. Menționăm de asemenea că sub oblăduirea bisericii „Betania”, funcționează grădinița „Samariteanul”.

Membrii bisericii noastre se numesc între ei „frați” și „surori”, se consideră egali și se salută cu salutul „Pacea Domnului”, după modelul Mântuitorului Isus și al apostolilor.

Învățăm din Biblie, de asemenea că fiecare credincios, trebuie să fie botezat în apă, la vârsta maturității, atunci când crede și își asumă toată învățătura Scripturii (Matei 28:19-20). De asemenea considerăm că botezul cu Duhul Sfânt, este pentru toți credincioșii, din toate generațiile, până la venirea Domnului. Nu avem nici un text biblic care să învețe că experiența botezului cu Duhul Sfânt a încetat odată cu moartea ultimului apostol. Din contră, Biblia spune prin apostolul Petru în ziua „Cincizecimii”, căci făgăduință această este pentru voi, pentru copiii voștri și pentru toți cei ce sunt departe acum, în oricât de mare număr îi va chema Domnul Dumnezeu nostru. Dovada exterioară a credinciosului botezat cu Duh Sfânt, este vorbirea în alte limbi (Faptele Apostolilor.2:4;10.46;19:6) și roada Duhului Sfânt: dragostea, bucuria, pacea, îndelungă răbdare, bunătatea, facerea de bine, credințioșia, blândețea și înfrânarea poftelor (Galateni 5:22).

O altă învățătură importantă din biserica noastră este sfințirea, care privește lepădarea faptelor firești, păcătoase și dobândirea virtuților Dumnezeiești. Credem că procesul acesta trebuie să-l ducem până la capătul vieții.

În bisericile penticostale avem păstori, slujitori ordinați care răspund de toate problemele spirituale și administrative ale bisericii, oficiind toate actele de cult. Avem de asemenea prezbiteri, diaconi, misionari, evangheliști, învățători și proroci care comunică mesaje din partea lui Dumnezeu într-un mod supranatural dat de Duhul Sfânt. Noi credem că relația cu Dumnezeu, trebuie întreținută prin rugăciune, citirea Bibliei și post. De aceea și în cadrul întâlnirilor noastre, punem un accent mare pe rugăciune și studierea Bibliei. Ne adunăm la părășie duminica dimineața și duminica după masă, cât și în zilele de luni și joi seara.

Avem o slujba importantă în fiecare primă duminică din lună, atunci

când ne „împărtășim” cu Cina Domnului Isus. Există și servicii de botez, binecuvântarea copiilor mici, avem servicii speciale cum sunt marile sărbători: Moartea și Învierea Domnului, Cincizecimea, Nașterea Domnului și Anul Nou. De asemenea avem și servicii ocazionale cum ar fi: căsătoriile, înmormântările, evanghelizările, conferințe și rugăciunile intensive care în biserica penticostală sunt numite „stăruințe”.

Fără serviciile divine, Biserica, nu ar avea caracterul de Biserică, ci de o adunare omenească. Caracterul de Biserică, îl primim de la Domnul Isus și de la închinarea adusă Tatălui, prin prezența Duhului Sfânt în inimile noastre.

Așa ceva, lumea nu are!

Pastor,
Alexandru-Ioan Ardelean

O altă biserică penticostală este Biserica Filadelfia, situată pe strada Oltului nr. 87. Ea este frecventată în principal de romii penticostali sebișeni din zona limitrofă. Anul finalizării construcției lăcașului de închinare este 1996. Finanțatorul principal al construcției a fost Cârpati Ștefan, zis „Papadeu”, plecat în Germania.

Biserica Filadelfia exterior

Biserica Filadelfia interior

Primul pastor care a slujit în biserică de la înființarea ei, a fost fratele Titus, urmat mai apoi de fratele Romănuț. Din 2005 serviciul divin în biserică a fost ordonat de pastorul Pavel Oarcea, până la decesul său în 2018.

Apoi destinele slujirii revin pastorului Teodor Dronca, ajutat de prezbiterul David Iordăchescu.

Pastorul Teodor Dronca

Sala de rugăciune a acestei biserici este încăpătoare, în ea găsim locuri, pe scaune, în jur de 100 de persoane. Sala este dotată din punct de vedere acustic, existând elemente specifice interioarelor bisericilor neoprotestante. În prezent bisericiile Filadelfia sunt arondați în jur de 85 de credincioși.

Cuvânt către credincioși

În cei 30 de ani de când păstoresc pe credincioșii pentecostali din orașul Sebiș, am trăit multe clipe înălțătoare alături de aceștia, precum și de alți creștini cu diverse ocazii. Mi-am dat seama că există multe lucruri comune, atât în crez, cât și în trăire, care trebuie să ne unească. Avem același Dumnezeu, un singur Mântuitor în Persoana Domnului Hristos și o singură carte sfântă: Biblia. Înainte de a fi păstor pentecostal am lucrat 10 ani ca inginer la Uzina de Strunguri Arad-secția Sebiș. Aici am trăit alături de colegii de muncă momentul Revoluției din decembrie 1989. Dacă până atunci unii se declarau atei în acele zile toți ne-am declarat creștini, mulțumindu-i lui Dumnezeu că și-a întors fața spre România.

Ultimele studii, cele doctorale, precum și teza de doctorat intitulată „Hermeneutica Imaginarului religios și problematica răului”, pe care am prezentat-o la Universitatea de Vest, Facultatea de Filozofie din Timișoara, mi-au întărit convingerea că trebuie să avem o reală părtășie cu Creatorul și să facem front comun împotriva diavolului, care stă la originea răului în lumea noastră.

Când Hristos Domnul S-a înălțat la cer ne-a transmis două adevăruri fundamentale. Primul, era că se duce să ne pregătească un loc în cer. Al doilea, că va trimite pe Duhul Sfânt să fie cu noi și în noi până la revenirea Sa. De prezența Duhului Sfânt în inima noastră trebuie să ne bucurăm în fiecare zi, iar speranța propulsării noastre în împărăția cerurilor, la sfârșitul apocaliptic al lumii trebuie să fie și ea vie în inimile noastre în permanență. Vă îndemn să trăim „cu picioarele pe pământ”, ca buni creștini și cetățeni, dar și cu „capul dincolo de nori” întrezărind viitorul splendid și veșnic pe care ni-l promite Dumnezeu.

De zeci de ani am dovedit că putem trăi liniștit și armonios, în bune relații indiferent de orice criteriu care ne-ar putea face diferiți.

Atâta timp cât va mai fi scris pentru noi să continuăm viețuirea pe aceste meleaguri, să rămânem uniți. Căci unitatea face putere! Asta le spun mereu și studenților mei de la Universitatea „Aurel Vlaicu”, Facultatea de Teologie Penticostală Didactică din Arad.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Pastor dr. ing. Teodor Dronca

Centrul Creștin Regiis Cuvânt către credincioși

Centrul Creștin Regiis face parte din Assemblies of God, o mișcare penticostala la nivel mondial, fondată în 1914 în Statele Unite. În prezent numără peste 13.000 de biserici și are peste 3 milioane de adepți. În România Assemblies of God sau Adunările lui Dumnezeu, a funcționat ca organizație religioasă până în 1950 când a fost închisă de autoritățile comuniste, așa cum s-a întâmplat și cu Biserica Greco-Catolică. După 1989 Organizația Adunările lui Dumnezeu a fost redeschisă în România iar în prezent numără zeci de biserici și pastori.

Ca și entitate locală, Centrul Creștin Regiis este o mișcare nouă, cu câțiva anișori doar în spate. Am început prin a studia Biblia împreună cu un grup de tineri deoarece ne doream mai mult decât auzeam și știam, deși avem studii teologice iar studiul nostru ne-a dus la descoperirea mesajului

pierdut a lui Isus Hristos, mesaj privitor la Împărăția lui Dumnezeu. Acesta este mesajul principal pe care Isus l-a avut și anume că Împărăția este deja instaurată pe Pământ și că El este Regele. El nu este doar Mântuitorul omenirii ci împăratul veșnic promis de Dumnezeu. Așadar Împărăția Lui Dumnezeu este AICI ȘI ACUM, aceasta este viziunea noastră.

Ne numim Centrul Creștin deoarece vrem să fim mai mult decât o biserică unde să fie anumite slujbe, ci ne dorim de asemenea ca Evanghelia să împlinească și nevoia socială. În acest scop vrem să deschidem un centru rezidențial de zi pentru copiii abandonți, proiect care este în desfășurare, am finalizat un centru social pentru tineri, dotat cu masă de tenis, masă biliard, darts, fotbal de masă și alte facilități pentru a îi ajuta să socializeze și ne-am dori și o cantină socială. În viziunea noastră mai există în plan și un centru de consiliere prin care dorim să acordăm ajutor în rezolvarea atâtor probleme emoționale, psihice și de comportament pe care generația noastră le are și devin tot mai acute.

Am ales numele Regiis deoarece cred că ne definește pe noi și viziunea pe care o avem privitoare la Împărăția lui Dumnezeu. Regiis este un cuvânt cu origini în limba latină și înseamnă regal, stăpânire, domnie. Dacă m-ați întreba pe mine v-aș spune ca Regiis înseamnă:

R – restaurare; E – edificare; G – glorie; I – identitate; I – impactare; S – slava.

Îmi doresc ca fiecare om ce intră în Regiis să fie restaurat, edificat, glorificat, să își regăsească identitatea ca apoi să poată impacta societatea în așa măsură încât slava lui Dumnezeu să acopere Pământul.

06.10.2019

Pastor,
Viorel Pop

Centrul Creștin Regiis – exterior

Centrul Creștin Regiis – interior

Pastorul Viorel Pop

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Aspecte comparative ale arhitecturii baroce din Banat și Transilvania în secolul al XVIII-lea

Comparative aspects of Baroque Architecture in Banat and Transylvania in the 18th Century

*Prof. Bogdan PLEȘ,
Școala Bethausen, jud. Timiș*

Abstract

The article explains the integration of the provinces of Banat and Transylvania within the structure of the Habsburg empire and the artistic influences brought by the Central-European baroque. The baroque style penetrates all spheres of everyday life and the architecture is the best example for the dynamics of the Banat and Transylvanian society at the beginning of the modern era in the 18th century. The provinces of Banat and Transylvania emerge from a feudalism that stagnated due to the presence of the Ottoman empire and move to an era illuminated by the progressive ideology of the Central-European space. Examples are the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Lugoj, the most important establishment of the Banat Dukes and the Church of the former Minorite Monastery in Bistrița (today the Church of the Crown). These examples indicate the coexistence of the classic Baroque style elements with those of the old Romanian reminiscences.

Keywords: *Baroque, architecture, church, Banat, Transylvania.*

Contextul istoric

În plan politic, sfârșitul secolului al XVII-lea înseamnă declinul Imperiului Otoman odată cu pierderea asediului Vienei (1683), încorporându-se ansamblului european de civilizație, teritorii ce până la acea dată se aflaseră sub opresiunea semilunii.

Principatul Transilvaniei avea să intre primul în sfera de influență a Imperiului Habsburgic, prin renunțarea la suveranitatea turcească, act consfințit de Diploma Leopoldină din 16 octombrie 1699, viitoarea constituție a Transilvaniei și de pacea de la Karlowitz (26 ianuarie în 1699). Tendința de emancipare și eliberare națională din Țările Române va fi contracarată de introducerea domniilor fanariote, începând cu Moldova în 1711 și Țara Românească în 1716. Integrat în Imperiul austriac prin pacea de la Passarowitz (1718), Banatul deținea o poziție particulară la întâlnirea Europei periferice, nou achiziționată continentului, cu Europa clasică, între spațiul răsăritean balcanic și cel vest-central-european, gravitând spre zona vestică, în permanență pendulare a Europei între nord și sud.

Poziția geografică și statul juridic distinct, tradițiile culturale și realitățile confesionale, la care se adaugă după 1718, tendințele reformiste ale Coroanei, menite să pună în valoare economic, militar sau politic avantajele oferite de noua provincie, au asigurat Banatului o situație particulară, acesta devenind o adevărată arie de convergență a civilizațiilor și influențelor culturale¹.

Administrația țării era subordonată direct Consiliului Aulic de război de la Viena, iar pentru problemele economice Camerei Aulice. În domeniul jurisdicției, administrația utiliza legislația din Austria de Jos. Banatul s-a aflat sub dominație militară până în 1751 când sistemul de guvernare s-a schimbat devenind cameral (civil). Întreaga provincie a fost împărțită în vederea unei mai bune evidențe asupra situației economice și politice în 10 districte. Acest sistem a fost viabil până în 1778 când provincia a fost încorporată administrației Ungariei. Principala caracteristică a stilului Baroc în Banat este faptul că pătrunzând târziu, abia în deceniul 3 al secolului al XVIII-lea, acesta devine o reflexie a Iluminismului ca ideologie oficială a Curții.

Pătrunderea barocului în Banat și Transilvania

Barocul concept și fenomen estetic universitar cu apariții istorice periodice, diferențiate, se conturează pe plan central-european în secolul al XVII-lea, fiind inclus în seria categoriilor esențiale ale spiritualității ca și o formă mentis, pe lângă clasicism și romantism constituind un tip utopic de contemplație a existenței un mod fundamental de-a trăi și-a simți².

---

¹ Mihaela Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2005, pag. 9.

² *Ibidem*, pag. 11.

Țara care a creat sistemul de valori formale tipice barocului este Italia. Noile formulări emise de Conciliul Tridentin au întărit dogma catolică ce iese victorioasă din lupta cu Reforma. Izvorând din necesități strategice, ce urmăreau combaterea principiilor Renașterii ce laicizaseră peste măsură arta îndepărtând-o de canoanele bisericii, arta barocă – purtătoare a noilor principii devine accesibilă omului de rând, din nou în opoziție cu arta Renașterii ce se adresa raționamentului. Arta barocă se apropie de sufletul credinciosului, reflectând chiar în concepția lui Giulio Carlo Argan *religiozitatea acestuia și nu o religiozitate a artistului*. Fenomenul artistic baroc operează la nivelul conștiinței milenare a Europei centrale, reinterpretarea acestora constituind individualitatea stilului în raport cu universalismul perioadei precedente.

Europa centrală a cunoscut un baroc fastuos al marilor potențați ai Contrareformeii pus în slujba absolutismului monarhic și al bisericii. Măreția bisericii catolice confirmată de arta vremii, decurge din programul apologetic impus de către Conciliul de la Trento. Acest conciliu (1545-1563) a reușit să creeze o nouă concepție despre lume, în care fervoarea religioasă reînnoită a acționat și dincolo de cadrul catolicismului. Expresie simbolică a acestei concepții era o arhitectură religioasă pusă în serviciul răspândirii credinței, care odată cu reformele tridentine este modificată în spiritul noii orientări.

Difuzarea târzie a elementelor definitorii, transformă barocul bănățean dintr-unul al Contrareformeii într-un stil al Iluminismului, conturat ca noua politică oficială a curții vieneze. Ideologia Luminilor influențează pozitiv manifestarea artei, barocul bănățean fiind caracterizat de moderație, tendințe clasicizante³, contactul cu omul de rând imprimându-și popularitatea, mai ales în mediul rural, adresându-se sensibilității unei populații aflate într-o permanentă amenințare față de războaie ce lasă în urmă foametea și molime devastatoare.

În toată provincia se observă o intensă activitate de modernizare concretizată prin ridicarea unor lăcașe de cult unde nu existau și prin adăugarea unor elemente baroce de decor la cele existente. Inițiatorii și mecenații construirii acestor edificii erau în primul rând persoane provenind din rândul familiei imperiale, dar și din rândul demnitarilor laici și clerici. Arhitectura barocă bănățeană a oferit prilejul manifestării formând un tot unitar. Dacă la începutul activității edilitare religioase, pictura și sculptura au fost importate direct din imperiu, cu timpul odată cu creșterea numărului

---

³ Jhon Rupert Martin, *Barocul*, Ed. Meridiane, București, 1980.

de comenzi acestea vor fi satisfăcute prin execuția pe plan local, prin import de meșteri. Viața culturală a Banatului în secolul al XVIII-lea se desfășura în ritmul impus de autoritatea imperială: abia în 1794 s-a deschis un teatru în Timișoara⁴. Aceste repere ale evoluției provinciei Banat odată cu anexarea la conglomeratul format de națiunile din cadrul imperiului conturează un fenomen de circulație caracteristic și altor provincii cu tendințe modernizatoare.

În timp ce în vestul Europei barocul cunoaște o răspândire largă începând din secolul al XVII-lea, în Transilvania, acest stil s-a dezvoltat din secolul al XVIII-lea, ca urmare a integrării Principatului Transilvaniei în Imperiul Habsburgic manifestându-se preponderent până în secolul al XX-lea⁵.

În acest spațiu bisericile catolice urmate de cele protestante sunt primele care adoptă forma artistică caracteristică barocului, schimbând radical aspectul spațiului sacral. Treptat acest stil a pătruns și în spațiul laic.

Barocul din Transilvania se caracterizează prin tendința de simplificare a formelor mai puțin exuberantă, în arhitectură, sculptură, muzică dar și în modul de viață. Totul capătă pecetea fastului: de la împodobirea bisericilor, a palatelor, a caselor nobiliare, până la ornamentarea grădinilor și parcurilor, a veșmintelor sau mobilierului⁶.

O puternică afirmare se poate observa în arhitectură, ca stil oficial al curții habsburgice. Au fost construite numeroase biserici și palate. Pentru Sibiu Palatul Brukenthal este unul dintre cele mai reprezentative monumente în stil baroc din România, construit între anii 1778-1788. Edificiul a fost ridicat pentru a servi drept reședință oficială a baronului și sediu al colecțiilor sale. Pentru arhitectura religioasă, un bun exemplu este biserica fostei mănăstiri minorite din Bistrița, construită în secolul XIII, însă reconstruită și redecorată în secolul XVIII în stil baroc.

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj

Prin valoare artistică și ca factor în menținerea conștiinței naționale a poporului român, ca cea mai importantă ctitorie a veacului al XVIII-lea bănățean se impune Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Lugoj. În urma contractului redactat în 18 mai 1759 este însărcinat maistrul civil constructor Johannes Breutter din Timișoara, ajutat de maistrul zidar

---

⁴ Mihaela Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2005, pag. 15.

⁵ Camelia Ștefan, *Pe urmele barocului țărănesc din Transilvania*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2012, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

Burgerl, cu ridicarea bisericii. Din partea comunei ortodoxe din Lugoj semnează Gavril Gureanu, obercnez și tutore, Alisandru Petrașcu, obercnez, Mihail Faur, cnez, *dimpună cu tot orașul*, Martin Olari și alți 41, cu mențiunea *înainte noastră trimisul domnului episcop, Gheorghe Ilievici protopresviter*⁷. Construcția Bisericii din Lugoj a durat 7 ani, până la sfințirea ei de către episcopul Vârșețului, Ioan Georgevici, în 1766. Despre proiectul acestui document nu avem date documentare precise.

Presupunerea că episcopul ar fi impus imitarea catedralei ortodoxe din Vârșeț, care într-adevăr se apropie mult de biserica lugojeană, nu poate fi susținută, deoarece aceasta a fost ridicată mai târziu, între anii 1770 și 1786⁸, reluându-se aici o formă al cărei succes fusese deja confirmat prin realizări anterioare. Cea mai verosimilă presupunere considerăm a fi aceea conform căreia Johannes Breutter, ca numeroși alți maiștri constructori și antreprenori ai provinciei din acea epocă a creat un plan, inspirându-se din fațada principală a domului din Timișoara, cea mai marcantă construcție contemporană a zonei și pe care, fiind el însuși localnic, o cunoștea bine. Se pare că conformarea la dorințele comanditarilor reali, adică ale cnezilor care au susținut material ridicarea construcției și nu ale episcopului Georgievici, s-a manifestat la crearea unei abside treflate, de o formă specifică, pe care o considerăm o variantă locală, inovatoare.

Proiectul realizat al bisericii ne prezintă o absidă treflată cu pilaștri interiori și exteriori la unghiuri, care susțin dublouri radiale convergente pe cheia arcului de triumf, separând trei mici semicalote continuate de triunghiuri sferice. Nava este împărțită în travee inegale prin dublouri susținute de perechi de pilaștri. Prima travee este lărgită în grosimea zidurilor, prezentând dublouri și în sensul longitudinal al navei; următoarele travee, flancate de încăperi joase practicate în grosimea pereților, au doar arcuri turtite longitudinale. Sistemul de arcuri creează trei bolți a vela de deschideri diferite. Pronaosul, separat prin stâlpii puternici ce susțin cafasul, este flancat de două încăperi dreptunghiulare joase, practicate în masa pereților turnurilor. Acestea masive, ieșind din frontul fațadelor laterale, încadrează traveea vestică a pronaosului, boltit de calote.

În exterior, fațada principală, vestică, este formată din motivul central flancat de turnuri, fiind caracterizată prin alternanța motivelor curbe și unghiulare pe cele două registre verticale. Registrul inferior cuprinde

---

⁷Adriana Buzilă, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj—ctitorie a cnezilor români din Banatul secolului alXVIII-lea*, în *Acta Musei Napocensis*, XVIII, 1981, pag. 641.

⁸I.D. Suci, R. Constantinescu, *Documente Privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, Vol. I, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, pag. 227.

portalul, deasupra căruia se găsește o fereastră cu o cornișă pronunțată, formată de două volute afrontate, căreia îi corespund, la același nivel, la fel cu ferestrele laterale ale bazei turnurilor, două nișe puțin adânci terminate în arc în plin cintru. Separarea de registrul superior se face printr-o cornișă puternic profilată, care se continuă la același nivel, al acoperișului, și pe fațadele laterale și absidă, creând elementul liant al decorației exterioare și descrie deasupra portalului de vest un fronton în arc de cerc. Registrul superior cuprinde turnurile, cu câte un corp cubic cu lunetă la bază separat printr-o cornișă de corpul mai zvelt al părții superioare, decorată cu perechi de pilaștri ionici la muchii, ferestre flancate de pilaștri aplatizați și motivul ceasului. Motivul central, concav, ajungând până la jumătatea corpului turnurilor, este flancat de pilaștri ce susțin un fronton triunghiular⁹.

Fațadele laterale, ritmate de perechi de pilaștri corespunzând celor din interior, au câte un portal lateral decorat cu cornișă în arc de cerc și ferestre terminate în arc în plin cintru, cu pervazul sprijinit de consolete în formă de volute, identice și la absidă.

Din decorația interioară, nu se poate menționa ca autentice decât elementele de rezistență, respectiv perechile de pilaștri ce susțin dublourile, deoarece restaurarea executată în anii 1934-1935 nu prezintă nici un fel de garanții în privința respectării elementelor originale. Pentru exterior ni se păstrează fotografii și reprezentări plastice care ne atestă respectarea formelor inițiale, dar interiorul este vizibil aglomerat de o decorație excesivă cu elemente eterogene și de factură recentă.

Biserica a fost ridicată din cărămidă, ca toate bisericile zonei de câmpie, cu șarpantă de lemn, acoperiș de țiglă. Învelitoarea turnurilor, recentă, amintește formele învelitorilor baroce și se termină într-o fială, ca și cea a bisericii sârbe din Ciacova.

În decursul timpului, monumentul a suferit modificări care, fără a-i altera datele esențiale, i-au schimbat unele elemente. Astfel în anul 1803 turnurile au fost înălțate cu 25 de stânjeni, adăugându-se probabil motivul ceasului, iar acoperișul inițial de șindrilă a fost înlocuit cu unul de țiglă. În anul 1842¹⁰ în urma unui incendiu partea din lemn și tablă a turnurilor se prăbușește fiind refăcută provizoriu în formă de piramidă foarte turtită. La 15 iulie 1856, C. Udrea ca episcop a cerut refacerea învelitoarelor turnurilor în formă de baldachin nefiind aprobată de membrii adunării bisericești. O restaurare radicală a fost efectuată în anii 1934-1935, condusă de arh. Victor

---

⁹ Adriana Buzilă, *op. cit.*, p. 645-646.

¹⁰ *Ibidem*, p. 646.

Vlad, secondat de arhitecții Alex Iorga la exterioare și Constantin Purcariu la turnuri. Restaurarea aceasta nu intervine la structura de rezistență a monumentului și la exterioare, decât refăcând învelitoarea turnurilor în forma ei actuală, dar în interior operează transformări radicale și neinspirate, alterând-o iremediabil. În anul 1976, o echipă a Direcției patrimoniului cultural național execută o ultimă restaurare, aceasta din urmă corectă, rămânând la forma stabilită în 1935.

Aparținând întru totul mediului artistic al Banatului, atât prin transformarea unor elemente de bază ale stilului baroc de către niște meșteri locali, cât și prin modificările impuse de gustul ctitorilor și al episcopului de Vârșeț, Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj ne apare ca o creație originală, topind într-un tot unitar tradiții diferite, materializate prin coexistența elementelor de stil baroc clasicizant cu cele ale reminiscentelor vechi românești. De proporții impozante, lungă de 43,23 m, lată de 20,92 m, cu turnuri înalte de 57 de metri¹¹, ctitoria cnezilor din Lugoj se impune ca cel mai de seamă monument românesc de arhitectură al secolului al XVIII-lea din Banat și în același timp ca un monument al conștiinței noastre naționale pe aceste meleaguri.

Edificiul are o navă unică. Absida este de formă treflată, cu sistemul de boltire în triunghiuri sferice, cu dublouri radiale sprijinite pe pilaștri tripli cu cornișe foarte proeminente și capiteluri ionice. Tâmpla are arcul triumfal accentuat. Naosul dreptunghiular, cu bolta a vela (dublă curbură) cuprinde travee separate prin dublouri, cu cornișa foarte pronunțată; profilele au fost amplificate la restaurarea din 1944. La ferestre s-au aplicat balustrade joase. În exterior biserica e acordată cu grupe de pilaștri cu o cornișă puternic profilată, însă cu bază simplă. Ferestrele sunt închise în arc semicircular cu bolțar stilizat și pervazul sprijinit pe 2 volute. Fațada de vest este formată dintr-un motiv principal concav, cuprinzând un portal cu timpan, mai sus o fereastră cu un ancadrament format din motivul volutelor; în total fațada are trei registre. Actualul acoperiș, din aramă, este rotunjit și prevăzut cu lucarne. În 1876, cel mai mare pictor bănățean din sec. XIX, Nicolae Popescu, a realizat câteva icoane, din care dăinuie doar „Bunavestire” de pe ușile împărătești.

Lucrări de restaurare interioară 1941-1944: Tencuirea interioară a bisericii până la cărămidă s-a executat de arhitectul Gheorghe Mateica din Lugoj. Lucrările de marmură artificială precum și cele de aurire a cadrelor și

---

¹¹ Adriana Buzilă, *Sculptura Monumentală în Banatul secolului al XVIII-lea*, în *Tibiscus*, 1974, p. 50.

ornamentațiilor din ghips, s-au executat de către sculptorul Carol Roth din Timișoara. Lucrările de sculptură din lemn și de aurire a ușilor de la iconostas, precum a ornamentelor de la strane, predicator și sfeșnice s-au făcut de meșterii Ștefan și Ferdinand Gajo din Timișoara. Pictura interioară, afară de iconostas – precum și a tablourilor exterioare, a fost executată în frescă de către pictorul Anastasie Demian din Timișoara în perioada 1941-1944. Toate lucrările de restaurare exterioară precum și cele mai importante lucrări de restaurare interioară, s-au terminat în 1944, iar la sărbătoarea Nașterii Domnului, s-a făcut sfințirea bisericii de către episcopul Caransebeșului, Veniamin Nistor. Mozaicurile din exterior au fost oferite au fost oferite de către dl. prof. J.C. Drăgan din Italia; proiectele se datoresc regretatului pictor bisericesc Victor Jurca.

Între anii 2006-2007 s-au efectuat lucrări de restaurare la pictura interioară, deoarece cu trecerea timpului aceasta a fost acoperită de mai multe straturi de gudron și praf, multe reprezentări nemaiputând fi identificate. Astfel, prin grija P. On. Ioan Cerbu, protopopul Lugojului și conducătorul Oficiului parohial, cât și a Consiliului parohial, s-a trecut la desprăfuirea și restaurarea picturii, lucrări executate de către prof. univ. dr. Viorel Gheorghe Țigu (Arad), prof. Corneliu Artimon (Arad) și Ladislau Sosnak (Arad). În anul 2011 a început un amplu proiect de restructurare și reabilitare a locașului sfânt, finalizat în anul 2014.

Biserica fostei mănăstiri minorite din Bistrița

Biserica fostei mănăstiri minorite din Bistrița (astăzi Biserica de la Coroana, cu noul hram *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*) a devenit biserică greco-catolică iar astăzi este ortodoxă. Mănăstirea este construită în ultimul sfert al secolului al XIII-lea. Biserica este specifică ordinilor predicatoare, are o unică sală de mari dimensiuni. Mănăstirea era situată pe partea sudică a bisericii. Biserica este importantă pentru evoluția goticului timpuriu în Transilvania.

Lăcașul a suferit numeroase intervenții ulterioare. În jurul anului 1444 s-au reparat se pare distrugerile cauzate de invazia turcească din 1438. În preajma anului 1520 a avut loc o intervenție mai importantă, în cursul căreia planșeul de lemn ce acoperea nava în prima fază a fost înlocuit cu o boltă gotică. În sprijinul acestei bolți s-au construit contraforturile actuale ale navei. În aceeași perioadă, către 1525, s-au efectuat anumite transformări și în mănăstire. Pietrele profilate provenind din mănăstire – cunoscute doar din fotografiile făcute cu ocazia demolărilor de la începutul secolului al XX-lea – reflectă stilul de tranziție de la Gotic spre Renaștere al acestor intervenții.

Se pare că biserica a dobândit și un decor cu fresce în cursul construcțiilor din primele decenii ale secolului al XVI-lea, fragmentele acestora fiind descoperite tot în cursul demolării mănăstirii. Pictura murală, dispărută între timp, documentată pe fațada sudică a bisericii – la capătul estic al navei, respectiv pe capătul vestic al corului – îi reprezenta pe Sf. Gheorghe, Arhanghelul Mihail, ducele Emeric cel Sf., regele Sf. Ladislau, posibil și compoziția Închinării Regilor. De asemenea, se presupune că în aceeași zonă, între imaginile lui Christos și Sf. Bartolomeu, figura și un donator. Sub presiunea Reformei călugării franciscani au părăsit între 1540 și 1542 mănăstirea și orașul. În perioada următoare lăcașul a trecut în folosința bisericii lutherane, iar orașul dispunea de administrația clădirilor mănăstirii de odinioară.

Altarul este boltit într-o manieră derivată din cea de la șantierul cistercian din Cârța. Arhivoltele semicirculare sprijină pe console mici iar pânzele de cărămidă nu au inflexiuni. Capitelurile din altar sunt cu croșete. Pânzele de cărămidă dintre arce au o ușoară tendință de cutare dar sunt parabole și nu semiarce cum sunt la Cârța. În acest fel monumentul bistrițean reprezintă un pas către pânzele cutate specifice goticului matur. Intersecția dintre pânză și perete este directă, fără intermedierea arcelor ce la găsim la Cârța. Volumul sălii era articulat printr-un timpan cu volumul altarului. Fațadele navei sunt ritmate prin contraforți în trepte. În fațada principală sunt doi contraforți în continuarea zidurilor laterale. Fațada principală mai păstrează o rozasă și două ferestre gotice din faza inițială.

În secolul al XVIII-lea biserica este „restaurată”. Nava va fi boltită cu dubluri și calote boeme. În dreptul fiecărui contrafort se va construi câte un pilastru de mari dimensiuni, asemănător cu cel de la actuala mănăstire franciscană din Cluj cu curbă și racord la perete prin contracurbă. Dimensiunile mari ale pilaștrilor baroc ar putea cuprinde în interior și un pilastru sau coloană angajată gotică. Din pod nu se vede nimic din așa ceva. Supoziția ar putea fi confirmată doar prin cercetări de parament la nivelul pilaștrilor baroci.

Bolta barocă modifică radical raportul spațiului interior. În fațada vestică bolta se suprapune peste rozasă. Ferestrele gotice din aceeași fațadă sunt ușor tăiate de bolta barocă. În fațadele laterale ferestrele au fost înlocuite cu unele baroce mai joase, astfel încât să nu fie tăiate de boltă. Calotele boeme sunt în raportul $\frac{1}{2}$ cu un pofil în mâner de coș. În acest fel cota cheii din arcul scurt, din fațadele laterale, este mult mai jos decât cheia arcului mare care se regăsește în fațada vestică și face imposibilă menținerea ferestrelor gotice în fațadele laterale. Acesta trebuie să fi fost motivul pentru

care s-a făcut înlocuirea ferestrelor și nu unul estetic. Dacă ar fi fost altfel s-ar fi înlocuit și cele două ferestre din fațada vestică. Boltirea corului a fost păstrată intactă. Aici asistăm la o altă opțiune de restaurare: cornișa corului, care trebuie să fi fost mult mai joasă, a fost ridicată la cornișa navei. Această dorință de clasicism ar putea fi pusă pe seama datării refacerilor în jurul anului 1800. Dar și dacă ar fi fost mai devreme o tendință „clasicistă” în cadrul „barocului” nu ar fi fost contradictorie. Prejudecățile noastre recente induse de istoriografie accentuează această opoziție: clasic-baroc.

Cornișa mult supraînălțată lasă contraforții într-o poziție ușor ridicolă, fiind accentuată lipsa structuralității acestora în noua situație. Se vede clar unde ar fi trebuit să fie cornișa după poziția ferestrei circulare de deasupra ferestrelor gotice. Din supraînălțarea cornișei, fără ridicarea boltirii a rezultat un pod foarte înalt. Acesta a primit trei ferestre baroce, dreptunghiulare cu arcuire la partea superioară. În acest pod se ajunge printr-o ușă la partea superioară, practică după demolarea mănăstirii. O altă dorință manifestată în această transformare a fost aceea de a avea o coamă unică. În acest fel rezultă pante inegale pentru navă și altar. Pinionul inițial ce despărțea cele două părți este menținut, dar astăzi se văd din el doar două triunghiuri obtuze.

În fațada vestică s-a mai introdus un turnuleț realizat din lemn și închis la partea superioară cu un acoperiș în formă de bulb de ceapă. La sfârșitul secolului al XIX-lea s-a aplicat un pridvor în fațada vestică. Acesta are un caracter profund provincial, fiind marcat de tendințe culturale contradictorii: are un arc neogotic, flancat de doi pilaștri neorenascentiști. În cele din urmă acest melanj stilistic este chiar înduioșător, reflectând stângăcia stilistică și confuzia culturală a comanditarilor. În prezent, fațada vestică are zidărie, ferestre și contraforți gotici, un pridvor într-adevăr eclectic, cu elemente neogotice și neoclasice și un turnuleț baroc cu bulb de ceapă, suprapus peste un pinion gotic triunghiular cu o cornișă de factură clasică, arcuită deasupra ferestrei circulare gotice. Parcă e prea mult chiar și pentru o predispoziție postmodernă. În ultimii ani, 1970-1980, biserica a fost pictată într-o manieră neopostbizantină dezvoltată ca o dovadă a bunelor relații dintre regimul comunist și BOR.

În interiorul lăcașului, arcul de triumf ușor frânt este susținut de coloane angajate așezate în fața câte unui pilastru. Corul se compune din două travei rectangulare urmate de absida încheiată cu cele cinci laturi ale unui octogon. Traveele dreptunghiulare sunt acoperite cu bolți în cruce pe ogive neprofilate, având secțiunea dreptunghiulară. Ogivele se descarcă pe susținători cu secțiunea diferită: o pereche de colonete angajate, urmate de o

pereche de console de forma unor stâlpi cu secțiunea pentagonală, respectiv de o pereche de colonete angajate înmănunchate. Ogivele absidei, profilate cu cavete pornesc de pe colonete angajate. Capitelurile colonetelor din cor reprezintă variante diferite ale capitelurilor de factură romanică târzie-gotică timpurie, împodobite cu ornamente vegetale și cu croșete. Cele trei chei de boltă din cor prezintă și ele decor diferit, cea estică și cea vestică fiind ornamentată cu câte o rozetă, iar cea din mijloc cu vrejuri.

Nava este acoperită cu patru calote boeme ritmate de arce dublou, sprijinite de patru perechi de pilaștri suprapuși. În poziția traveelor bolții baroce actuale s-a menținut ritmul contraforturilor gotice, bolta barocă actuală acoperă însă parțial ferestrele de pe fațada vestică. Tribuna barocă din capătul vestic al navei se descarcă pe doi stâlpi. Spațiul de sub tribună a fost acoperit la rândul său de calote boeme. Accesul în tribună se realizează prin casa scărilor alipită fațadei sudice.

În urma Reformei Catolice impusă de puterea habsburgică, în 1724 minorității au redobândit biserica. Ulterior, în 1788 aceasta devenise biserică parohială catolică. În secolul al XVIII-lea lăcașul a suferit o intervenție majoră. În cursul renovării efectuate în stil baroc, s-a reboltit nava (în preajma anului 1772) și s-a construit tribuna vestică cu scările aferente de pe fațada laterală. Tot atunci a fost înălțat și corul, la nivelul superior al acestuia fiind amenajate ferestre; în cor s-a montat un altar baroc dedicat Sfintei Treimi; zidurile lăcașului au fost încununete de o cornișă barocă, neîntreruptă pe toată lungimea fațadelor; pe fațada vestică s-a ridicat frontonul triunghiular și clopotnița cu coiful în formă de bulb; s-au efectuat renovări și în clădirea mănăstirii. Aproximativ din aceeași perioadă datează și cadranul solar de pe al patrulea contrafort al fațadei sudice.

Listă ilustrații:

Figura 1. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, anul 1914, www.primarialugoj.ro

Figura 2. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, 2005, www.primarialugoj.ro

Figura 3. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, 2005, www.primarialugoj.ro

Figura 4. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, 2014, www.primarialugoj.ro

Figura 5. Bistrița, Biserica ortodoxă (fostă greco-catolică, fostă franciscană). Vedere înspre altar. <http://www.rasunetul.ro/cel-mai-vechi->

[monument-istoric-din-bistrita-dezvelit-pana-la-caramida-cele-mai-mari-lucrari-din.](#)

Figura 6. Bistrița, Biserica ortodoxă (fostă greco-catolică, fostă franciscană). Fațada vestică cu refacerea barocă din sec. al XVIII-lea și adaosul neogotic din sec. al XIX-lea.

Figura 7. Bistrița, Biserica ortodoxă (fostă greco-catolică, fostă franciscană).

Figura 8. Bistrița, Biserica ortodoxă (fostă greco-catolică, fostă franciscană)

Figura 9. Bistrița, Biserica ortodoxă. Fațada sudică, starea actuală.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

BIBLIOGRAFIE

Buzilă, Adriana, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj–ctitorie a cnezilor români din Banatul secolului al XVIII-lea*, în „Acta Mvsei Napocensis”, Cluj-Napoca, XVIII, 1981, pp. 641-646.

Idem, *Pătrunderea stilului Baroc în Arhitectura Tradițională Românească a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în „Analele Banatului (Etnografie-Artă)”, vol. II, Timișoara, 1984, pp. 209-233.

Pop, Virgil, *Restaurarea bisericilor medievale în epoca barocă*, Cluj-Napoca, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, 2015.

Suciu, I. D., Constantinescu, R., *Documente Privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, Vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Suciu, I. D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1977.

Vlăsceanu, Mihaela, *Aspects concerning the themes of the Baroque monumental sculpture from Timișoara*, în „Studii de Istorie a Banatului”, Timișoara, XXVI-XXVII, 2002-2003, pp. 111-124.

Idem, *Istoriografia artei baroce bănățene*, în „Studii de Istorie a Banatului”, Timișoara, XXIII-XXIV-XXV, 1999-2001, pp. 87-95.

Idem, *Sculptura Barocă în Banat*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2005.

Idem, *Sculpturi Baroce Inedite din Județul Timiș*, în „Studii de Istorie a Banatului”, Timișoara, vol. XVII-XVIII, 1996, pp. 109-117.

Despre numele de familie Margău din satul Leasa, Jud. Arad

About the Family Name Margău from Leasa, Arad County

*Ioan COTOC,
sat Leasa, com. Hălmagiu, jud. Arad*

Abstract

The study analyses the origins of the surname Margău, identified both in the village of Leasa (Arad County) as well as in the village with the same name located in the Cluj County. The documents attest the formulated hypothesis, highlighting the etymological point of view concerning the studied surname.

Keywords: *surnames, anthroponomy, historical evidence, research, village .*

Autorul acestui articol (**Ioan Cotoc**¹) este inginer pensionar. A publicat în anul 2016 „Rădăcini și Neamuri”, monografia satului Leasa, Timișoara, Editura Partoș, apoi „Monografia depoului de locomotive Timișoara” și publicații beletristice.

O ipoteză pe cale de a deveni certitudine: numele de familie Margău (Mărgău), din satul Leasa – comuna Hălmagiu – județul Arad, provine din comuna Mărgău – județul Cluj.

În anul 1866, în satul Leasa se aflau, numeric, următoarele familii: Butar 1, Țerei 12, Țuida 1, Dan 9, Dărau 2, Groza 6, Cotoc 22, Crișan 1, Luciu 18, **Margău 20**², Margea 2, Mateș 14, Moțica 1, Morar 9, Știrb 1, Sida 5, Sirca 2, Slăv 1³.

În cursul anului 2014, când adunam documente pentru finalizarea monografiei satului Leasa-comuna Hălmagiu, intitulată *Rădăcini și*

---

¹ Autorul acestui articol (Ioan Cotoc) este inginer pensionar. A publicat în anul 2016 *Rădăcini și Neamuri, monografia satului Leasa*, Timișoara, Editura Partoș, apoi *Monografia depoului de locomotive Timișoara* și publicații beletristice.

² Numele Margău se află scris și sub forma Mărgău, chiar în actele aceleiași persoane și la membrii aceleiași familii.

³ Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului*, Monografie, Arad, Editura Diecezana, 1935-1939, vol. 1, p. 153.

Neamuri, unul dintre sătenii vârstnici ai satului⁴, mi-a spus că, în copilăria sa, a auzit de la un alt bătrân de atunci că numele de familie Margău este venit în sat din localitatea Mărgău, județul Cluj.

Informația respectivă spunea că o familie din partea de jos a satului, spre Criș, neavând copii a înfiat un copil din localitatea Mărgău, azi, județul Cluj. În timp, acest copil, devenit cap de familie, a adus după sine și alte rude ale sale, care purtau acest nume.

La acea dată, nu aveam posibilitatea unei verificări a acestei afirmații, având în vedere faptul că **în satul Leasa, în anul 1866, se aflau, între alte nume de familii⁵, 20 de familii cu numele Margău.** Dacă admitem ca valabilă informația săteanului meu, mutarea aceluși tânăr Margău în satul Leasa trebuia să fi avut loc cu mulți ani înainte de anul 1866, astfel ca la întocmirea cărții funciare să se afle 20 de familii Margău în sat, ori să admitem strămutarea unor familii întregi din comuna Mărgău în satul Leasa.

Astăzi pot să fac afirmația că această presupunere ar putea fi adevărată⁶. Comuna Mărgău a fost singura comună de pe teritoriul actual al țării în care s-a practicat meseria sticlăriei, adică erau geamarii. Tăiau sticla pentru geamuri, o montau, comercializau oglinzi, rame și icoane. Se presupune că, în localitate, această meserie are vechimea apariției sticlei de geam.

Sticla de geam se fabrica încă înainte de anul 1600, prin suflarea ei în formă cilindrică, apoi acel cilindru se tăia pe generatoare și sticla moale se îndrepta „plană” pe o masă. Fără a intra în amănuntele calității acestei sticle, ea a înlocuit bășica de porc din ochiurile de geam ale locuințelor țărănești și nu numai. În anul, 1623 la Făgăraș, în Transilvania, se construiește Manufactura de sticlă, în 1688, în Franța, se inventează procedeul de fabricare a geamurilor prin turnare iar în anul 1700, sticla pentru geam începe să se fabrice și în Moldova⁷.

Acești sticlari, din Mărgău aveau centre în țară unde ajungeau cu căruța (toigă) iar din aceste centre plecau cu picioarele prin localitățile învecinate, având în spate tolba, acel suport de lemn în care se căra sticla.

---

⁴ Morar Aurel, locuitor din satul Leasa, la vârsta de 70 de ani, când face această afirmație. Absolvent de școală generală, om „scormonitor” și interesat de istoria satului.

⁵ Traian Mager, op. cit, p.153.

⁶ Mărgău Cluj, *Wikipedia*.

⁷ Dicționar Tehnologic al Științei și Tehnicii Universale, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 498-499.

Povestește un „mărgăuan”⁸ că un drum până la București îl făcea cu căruța în opt zile. Și tot el spune că a ajuns cu căruța la Adamclisi și la Brăila. În București au cumpărat și case și au întemeiat o cooperativă (asociație) a sticlarilor. După extinderea căii ferate, deplasarea spre marile centre populate ale țării o făceau cu trenul, apoi de acolo cu căruța și, mai departe, cu tolba în spate.

Am arătat în monografia satului Leasa că *la anul 1860, în cartea funciară (a satului) se aflau 20 de familii Margău (Mărgău)* Este posibil ca un sticlar din Mărgău să fi fost interesat de o anume familie din Leasa și să fi rămas aici, el sau un fiu de-al său. **Dar dacă admitem această posibilitate, ea trebuia să se întâmple cu mulți ani înainte de anul 1866,** când deja erau 20 de familii cu acest nume în sat. Din dicționarul secret al sticlarilor (ei foloseau așa-zisa limbă gomuțească sau gomoțească – un jargon al breslei lor), am auzit prin satul Leasa doar câteva cuvinte:

bani-pițule,
țigară-sfârlă,
porc-gomon, extins la a vorbi încet, neînțeles, a gomoni,
polițist-tistulaș,
cal-țolan,
căruță-toigă.

La cele spuse mai sus, se mai poate adăuga și situația economică destul de săracă a localităților din zona Mărgău și starea precară a căilor de acces spre interiorul țării. Poziția deținută de familiile Margău în geografia satului Leasa este una favorabilă. Ele s-au dezvoltat în partea de jos a satului, la baza dealului Măgura, întemeind o parte a satului numită Mărgăiești.

Argumentele de mai sus nu sunt suficiente pentru probarea ipotezei din titlu, dar pot fi un început.

Cercetarea se poate extinde!

---

⁸<https://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/gumuțeasca/margău/geamgii>: Gomuțeasca ori Gomoțeasca: Profesorul Radu Tudoran afirma că este singurul argou profesional rural din țară. Cercetătorul Nicolae Mocanu de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca spune că geamgii erau ca o castă în care nu putea pătrunde oricine. Denumirea de Gomoțească provine de la cuvântul *moș*-locuitor al Apusenilor și *Go*-de la dealul Golumbăț, de unde s-a strămutat o parte a satului, la 1340.

BIBLIOGRAFIE

Cotoc, Ioan, *Rădăcini și Neamuri. Monografia satului Leasa*, Timișoara, Editura Partoș, 2016.

Dicționar Tehnologic al Științei și Tehnicii Universale, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

Ghinea, Dan, *Enciclopedia Geografică a României*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

<https://adevarul.ro>, locale, cluj-napoca, gumuțeasca, mărgău, geamgii

<https://www.wikipedia.org/Mărgău, Cluj>

Mager, Traian, *Ținutul Hălmașului. Monografie*, vol. 1-3, Arad, Editura Diecezana, 1935.

Momente din viața unui stăpân de pământ la Zimbru

Moments in the Life of A Landlord in Zimbru

*Dr. Eugen Marius FERNOLENDT,
Asociația Seniorilor din Timișoara*

Abstract

The Count Robert Zelinski bought the Zimbru Domain, but he was bound to sale it due to the bankruptcy he was facing, meaning the forced execution of the domain to liquidate his credit. The Count's menu was very frugal. He was afraid of being poisoned by his cooks. He consumed the food immediately and on the very spot of their production – the egg from the hen's nest, the milk from the udder of the cow. The drinking water was brought every two hours from a spring, by beautiful girls, who were rewarded with a gold coin.

Keywords: *landlord, domain, menu, poison, disagreement with the peasants..*

La una din întâlnirile avute cu interlocutorul meu, Domnul Moș Damian din satul Iosaș, comuna Gurahonț, cunoscător și păstrător al unor povestiri vechi și foarte vechi, pe care le-a reținut în urma convorbirilor avute cu bunicul său, despre proprietarii și stăpânii de pământ care au trăit într-o vreme pe meleagurile acestea, am aflat unele lucruri interesante pe care le redau în continuare.

Pe valea Zimbrului se aflau pe timpul acela următorii grofi și conți, pornind cu enumerarea de la Gurahonț spre Zimbru: la Gurahonț era groful Borosbenny, la Iosașel – Polacsek, la Valea Mare – Wainstat Gheza și la Zimbru – contele Robert Zelinski.

Și pentru a fi cât mai aproape de realitatea faptelor descrise de domnul Moș Damian, am hotărât împreună să vorbim despre ultimul proprietar de pământ care a stăpânit pe meleagurile Zimbrului, și anume despre contele Robert Zelinski.

În vremea aceea, viața oamenilor era foarte grea pentru că majoritatea terenurilor agricole și a pădurilor se aflau în stăpânirea contelui, iar țăranii trăiau numai din creșterea animalelor mari.

A fost o perioadă în existența satului Zimbru, când acesta a trecut de la un stăpân la altul, de fiecare dată în stare de faliment. Nici unul dintre

acești grofi sau conți nu au știut cum să exploateze domeniul Zimbru și de aceea, de fiecare dată se producea falimentul.

Contabilitatea domeniului intra pe mâna unor funcționari corupți, care nu făceau altceva decât să își satisfacă dorințele lor nesăbuite, consumând bani din visteria domeniului.

Exploatarea pădurilor și topirea minereului de fier prin cuptorul de la Smeltzer a dus la creșterea numerică a populației din Zimbru folosită ca mână de lucru.

Existența locurilor de muncă conduce la creșterea nivelului de trai al populației, traiul bun aducând după sine corupție, beție și desfrâu.

Cam aceasta era situația domeniului Zimbru, care, în anul 1894, este vândut pentru suma de 252.000 de florin, contelui Robert Zelinski, nobil de origine poloneză.

Tranzacția nu prea a fost de bun augur, pentru că de la început, apar conflicte între săteni și proprietar în ce privește pășunatul pe domeniu.

De asemenea, contele este obligat să scoată din funcțiune și să dezamblaze o parte din linia de decovil din cauza incendierii unor case de la scânteile din coșurile unor locomotive. Acoperișurile caselor fiind din paie exista posibilitatea ca acestea să ia foc foarte repede, așa cum s-a și întâmplat.

Au mai fost conflicte generate de exproprierea de pământ pentru reconstruirea decovilului, privind accesul sătenilor pe domeniu, precum și împădurirea de către contele a unor dealuri mai apropiate.

Dar până una, alta, contele și-a luat în serios munca și a început inspectarea teritoriului.

Peste tot unde se ducea apărea călare pentru că suferea foarte mult cu picioarele și nu prea umbla pe jos.

Avea acolo un loc anume unde își descărca merindea. Totdeauna umbla cu mâncarea la el pentru că îi era grozav de frică să nu fie otrăvit de slugile sale.

În meniul contelui intra de regulă și laptele de vacă, dar pentru consumul acestuia se desfășura un adevărat ritual. El trebuia să fie de față la mulsul vacii. Se uita cu luare de minte cum este spălat ugerul de la vacă, apoi cum se spăla pe mâini cel ce mulgea laptele.

Când era gata mulsul, lua șîștarul cu lapte și bea direct din el cu o poftă teribilă, sigur că în felul acesta nimeni nu îl putea otrăvi.

Se ducea apoi la cuibarele găinilor și aștepta până ce o găină cotcodăcea, semn că a făcut un ou. Lua oul de sub găină, îl spărgea cu grijă la un capăt și îi sorbea conținutul.

Și în cazul acesta, era sigur că oul nu a fost otrăvit, și îl mânca așa crud.

Nu prea mânca multe lucruri și mai ales, din cele preparate la bucătărie, tot din pricină că îi era frică de otrăvă.

Peștele și mâncărurile din pește nici nu vroia să le vadă, deși era un producător de pește, în special de păstrăv, pe care, după punerea în funcțiune a căii ferate Arad-Brad, cu vagoane speciale îl expedia în Ungaria, Germania, Austria.

Cu apa de băut era același lucru. Contelui îi era frică să bea apă din ulcioarele care erau mereu pline, ca nu cumva acestea să fie otrăvite.

Contele bea apă numai din ulcioarele pe care le aduceau fetele frumoase, alese pe sprânceană cum s-ar spune, și care erau plătite pentru fiecare ulcior de apă, cu câte un florin de aur.

Ca să acopere tot restul zilei, din două în două ore pleca câte o fată ca să aducă apă bună de băut. La ora 7 pleca o fată și aproape de ora 9 trebuia să se întoarcă prima fată care a plecat.

Apa pe care o aduceau fetele nu era folosită de către conte nici pentru băut, nici pentru spălat, dar îi plăcea să știe că este adusă acolo și apa este proaspătă.

Izvorul de la care se aducea apa, se afla la 6 kilometri distanță de conacul său.

Pentru un ulcior de apă adus de la izvor, fiecare dintre fete primea câte un bănuț de aur.

Fetele adunau acești bănuți și îi puneau alături de alte lucruri, în lada de zestre pentru momentul când se vor mărita.

Cam în felul acesta se desfășura viața stăpânului de pământ, care uneori se asemena foarte mult cu viața sătenilor din Zimbru.

Frica de a nu fi otrăvit de cei care erau în jurul său se răsfrângea asupra activității sale și de multe ori prefera să se urce pe cal și să dea ocol domeniului, numai să nu fie aproape de astfel de oameni.

De aceea și bucuria contelui a fost mare, atunci când a reușit să vândă domeniul, să achite datoriile la bancă, evitând falimentul și pierderea întregului domeniu, de care era din ce în ce mai atașat.

Lângă o moară, și-a făcut o pescărie, ca și un fel de cherhana. De multe ori aici se aduna o cantitate mare de pește, care se strica și trebuia aruncat.

Ca să preîntâmpine un asemenea neajuns, la el la curte a făcut o ghețarie săpată în pământ și acoperită cu paie.

Iarna veneau oamenii, când gheața pe vale era mare și groasă de o palmă, tăia bucăți pătrate și le duceau la ghețarie până când aceasta se umplea.

Ghețaria avea două rânduri de uși din palancă groasă de stejar, pentru a împiedeca să intre căldura de vară în incinta ghețariei.

Gheața stocată aici pe timp de iarnă, se păstra și era folosită la transportul peștelui păstrăv, în timpul verilor toride, către clienții care îl așteptau.

Contele Zelinski era foarte preocupat de găsirea unor soluții pecuniare pentru a scoate domeniul din iminența falimentului.

Astfel, s-a gândit ce să facă pentru a spori producția de pește-păstrăv care avea mare căutare în Ungaria, Germania și Austria, iar el nu era în stare să răspundă la toate comenzile.

În acest sens, la una din morile sale s-a apucat și a făcut un fel de pepinieră în care se producea material de reproducere pentru peștele-păstrăv.

Pentru reușita acestei întreprinderi, contele a adus un om de specialitate tocmai de prin vestul Ungariei, care a venit cu familie, oferindu-le toate condițiile posibile pentru ca acesta să rămână pe domeniul lui.

Omul a fost mulțumit cu salariul pe care îl primea, alimentație pentru toată familia și condiții de cazare, școală în limba maghiară și toate drepturile cetățenești.

Omul care avea toate aceste drepturi, avea numai obligația de a produce puiet de păstrăv sau alevini, cum se mai numesc.

Aici, în spatele morii este o vale mică în care mișunau păstrăvi mai mari sau mai mici.

Obținerea puietului de păstrăv nu este o lucrare prea ușoară.

În primul rând, contele a dispus să se pescuiască toți păstrăvii din aceea vale mică din spatele morii... De la toate femelele s-au recoltat icrele, peste ele s-a muls lapții de la masculii de păstrăv, s-au amestecat foarte bine și s-au pus la eclozat într-un vălău.

Pentru că a dat frigul, sub acel vălău s-a făcut un foc mic pentru ca apa să se mai încălzească, precum și incinta în care era pus vălăul.

După 21 de zile au ieșit mormolocii pe care i-au pus într-o baltă mai mică.

Omul angajat de conte avea obligația de a sparge crusta de gheață și a face foc, arzând baliga de cal, la cele două capete ale bălții, pentru ca apa să nu se răcească prea mult.

Primăvara, lua acești alevini și îi puneau în butoaie, pentru ca atunci când se va încălzi apa mai bine, să le dea drumul în torentul văii.

Pentru eclozare mai avea și alte două bălți.

Din prima baltă, când le mai creșteau aripioarele, păstrăvii trebuiau să înoate contra curentului și să treacă singuri în balta a doua. Acesta era semnul cum că păstrăvii au ajuns la dimensiunea corespunzătoare. Îi ducea la malul văii și din butoaie îi deversa în apa râului.

Producția de păstrăvi era foarte mare, iar vara se pescuiau și se duceau la Budapesta și Viena.

După ce se produceau acești mici alevini de păstrăv, în funcție de temperatura apei din vale, erau deversați în torentul de apă. Nu s-a căutat să se facă vreun heleșteu pentru acești pești, ci ei erau destinați pentru ca să populeze toată valea Zimbrului.

Pe tot cursul văii, apa era păzită de 9 pădurari, la fiecare kilometru câte unul, cu pușca în spate. Nu era voie să se ia nici măcar apă din vale.

Dacă valea trecea prin grădina omului, acesta nu avea voie nici să spele rufe în apă. Toată valea și pădure din jurul văii era proprietatea contelui.

Ca să poată intra în pădure, omul primea câte un bon ieftin, pe care era specificat: „lemn de foc, fără joagăr și secure”. Asta însemna că nu tăiai nimic. Se putea lua numai crengile uscate și căzute la pământ.

De la o vreme, toată valea Zimbrului colcăia de păstrăvi. Gurile rele mai spun că și acum, păstrăvii din apă provin din cei produși la moara lui Zelinski.

Nu departe de incubatorul de păstrăvi, se găsea laminorul de fier al contelui.

Acesta s-a îngrijit ca după ce, cu ajutorul micului furnal, a scos metalul din minereu, acesta să poată fi și prelucrat într-un fel sau altul.

Ca să poată să lamineze acest metal avea nevoie de apă, astfel că a adus apa pârâului Zăvoiul și împreună cu apa văii Zimbrului a făcut un heleșteu în care se putea răcii metalul care se producea.

Unii cunoscători, care au mai și scris despre stăpânii de pământ de la Zimbru, susțin că și turnul Eiffel din Franța ar avea o parte construită cu fier produs aici la Zimbru. Cine mai știe?

Deși era un om deosebit de capabil și cu dorința de a ridica cât mai sus domeniul pe care îl stăpânea, a fost pus în situația de a vinde acest domeniu pentru că a ajuns în stare de faliment.

În momentul în care a reușit să vândă domeniul a fost aceeași mare bucurie ca atunci când s-a cumpărat.

Foarte des se punea întrebarea care a fost cauza falimentului acestui domeniu, la toți cei care au fost stăpâni de pământ asupra lui?

Ceva mai târziu s-a ajuns la concluzia că acești grofi și conți, stăpânii pe domeniu au adus cu ei administratori, casieri și tot felul de funcționari și i-au pus să păzească veniturile ce intrau în casieria domeniului.

În scurt timp, acești funcționari au învățat cum se fac unele afaceri cu lingourile de fier, câștigul obținut, ocolea casieria domeniului și se vărsa în buzunarele încăpătoare ale celor puși să vegheze asupra încasărilor.

Neplata facturilor și a salariului la oamenii care au muncit, a condus la accentuarea neînțelegerilor dintre conte și aceștia, pe de o parte, iar pe de altă parte băncile care l-au creditat pe conte și-au cerut banii înapoi.

Pentru ca Banca să nu pună sechestru pe domeniu, contele l-a vândut, a achitat datoria la bancă și a mai rămas și cu ceva bani.

Se spunea că în momentul în care și-a putut vinde domeniul a fost o bucurie tot așa de mare ca atunci când a cumpărat atâta avere pe un preț destul de mic.

Povestiri de pe valea cu 7 mori de apă

Stories From The Valley With Seven Water Mills

*Dr. Eugen Marius FERNOLENDT,
Asociația Seniorilor din Timișoara*

Abstract

In the middle of Zărand region, there is the village called Zimbru, located on a valley with the same name. There are seven water mills spread on the Zimbru Valley, that have a considerable age. Some of them are now ruins or non-functional, and only one or two are still working. They are built one after another, in a continuous linear pattern, due to the insufficient quantity of water that did not allow an extended linear span. Every mill had its own customers. Some of these mills also produced pumpkin-oil.

Keywords: *water-mills, Zimbru Valley, landlords, water-power, meal, cereals.*

Într-o zi frumoasă de primăvară, cu mașina D-lui profesor de istorie Dărașu Ioan Toma – pensionar și a D-lui Moș Damian din satul Iosaș, comuna Gurahonț, am făcut o călătorie de documentare de-a lungul văii Zimbrului, pe tronsonul de la ieșire din fostul sat Iosășel, acum devenit stradă aparținătoare sediului comunei Gurahonț, până spre rezervația Dosul laurului, la ieșire din satul Zimbru.

D-l Moș Damian din Iosaș, cunoscător al poveștilor vechi și foarte vechi ale acestei zone, ne-a prezentat cele mai proaspete amintiri legate de cele 7 mori ce se înșiră pe malul văii, despre stăpânii de pământ, despre iobagi și viața grea pe care o duceau, despre drumul care leagă acest sat de comuna Gurahonț și multe alte lucruri întâlnite pe traseul acestei ape curgătoare.

Satul Zimbru, poziționat geografic pe coordonatele de 46 grade, 20 minute, 9 secunde latitudine nordică și 22 grade, 23 minute și 20 de secunde longitudine estică, face parte componentă din comuna Gurahonț.

Este un sat cu puțini locuitori (330/2011), dar cu o vechime însemnată, fiind trecut pe Harta Iozefină a Comitatului Arad la anul 1782-1785.

Este legat de centrul de comună, printr-o șosea asfaltată cu priveliști foarte frumoase, alături de care curge liniștit și molcom valea Zimbrului.

Această vale a avut o importanță deosebită de-a lungul timpului, în dezvoltarea economică și socială a acestui sat.

Un proverb românesc plin de înțelepciune ne învață că un sat fără popă și fără moară nu poate să existe.

Aceste mori s-au ridicat odată cu ridicarea satelor respective, mai ales în locurile în care se aflau surse puternice de apă curgătoare, capabile să le pună în mișcare.

Aceste mori își aveau proprietarul lor și de aceea ele se puteau vinde sau înstrăina în funcție de necesități.

Prezența acestor mori de apă pe valea Zimbrului indică momentele de importanță majoră când apar pe aceste locuri, minunile tehnicii puse în slujba omului.

Nimeni nu știe cu precizie cine a construit aceste mori de apă și data când au fost puse în funcțiune.

Cert este faptul că o astfel de moară nu a putut fi construită decât pe malul unei ape curgătoare, apa fiind forța motrice care o pune în mișcare.

Fiind de capacitate mai mică, întotdeauna în fața morii, mai multe care trase de boi sau căruțe trase de cai, așteptau să le vină rândul la măcinat, timpul de așteptare fiind în funcție de cantitatea de cereale pe care le-a adus omul la moară, precum și de viteza cu care se făcea măcinișul.

Între pietrele de moară, boabele de grâu, porumb, orz, ovăz, etc., erau zdrobite și mărunțite, treceau apoi prin site fine și se obținea o făină cu diferite întrebuințări, în funcție de ce fel de boabe se puneau în coșul de alimentare al morii.

Măcinatul, așa cum se spune acestei operațiuni, se face datorită acelei roți mari de lemn, din spatele morii, peste paletele căreia cade apa din vale, adusă aici pe un canal mai îngust, apă care imprimă mișcarea de rotație ce se transmite tuturor pieselor active din moară.

Pe această vale, pornind de la Iosășel și până în sus de satul Zimbru, se înșiră ca și mărgelele pe ață, un număr de 7 mori de apă, unele dintre ele funcționale și acum pe vechiul sistem, altele au fost modernizate în ce privește forța motrică ce le pune în mișcare, iar altele s-au ruinat pur și simplu.

Pentru că nu era apă suficientă în vale, morile existente nu puteau să satisfacă un număr de 5-6 persoane, venite la măciniș cu câte 10 saci de grăunțe.

După cum s-a constatat, aceste mori au fost construite cât mai aproape de satele care se înșirau de-a lungul malurilor acestei văi. Astfel se încerca optimizarea situației de fapt.

Datorită faptului că aceste mori funcționau „cu încetinitorul”, numărul de oameni veniți cu care și căruțe pentru măciniș creștea văzând cu ochi ceea ce dădea naștere unor discuții interminabile despre cel care venea la rând.

O altă cauză a creșterii numărului de mori de-a lungul văii Zimbrului a fost cantitatea insuficientă de apă care să realizeze forța motrice la toate morile dintr-odată.

De aceea, apa de la prima moară, care și-a făcut datoria învârtind roata, era condusă spre cea de a doua moară ca să o pună în mișcare și așa mai departe, până la ultima

Astfel, toate morile funcționau, iar în așteptare se găseau 2-3 persoane care până să golească o sticlă de răchie, ajungeau la rând să bage în coș. Și nu se mai certau !

Deși oamenii stăteau la rând la moară ca să macine câte un sac de grăunțe, viața de zi cu zi a acestor oameni era deosebit de grea și în special a bătrânelor și a bătrânilor.

Acest fapt se datora foștilor proprietari de pământ , care dețineau majoritatea terenurilor agricole și a pădurilor. Ultimul dintre aceștia a fost contele Robert Zelinski, cu care se încheie această posesie,și majoritatea mijloacelor de producție.

Țăranii trebuiau să trăiască doar din creșterea animalelor mari, pentru că teren agricol era foarte puțin și de proastă calitate.

O surpriză deosebită ne-a produs relația primită în legătură cu drumul asfaltat, pe care mașina ce ne transporta, mergând de minune, fără să ne mai zgâlțâie organele interne din corpul nostru.

Drumul acesta, în urmă cu peste 200 de ani, nu se desfășura pe aici, ci, toată lumea care avea și diferite atelaje, circulau pe drumul care se afla sus, pe creasta dealurilor.

De pe acest drum, care se asemana în multe privințe cu un drum suspendat, se vedeau în cele patru zări imagini de neuitat.

Explicația că bătrânii din vremea aceea circulau pe vârful dealurilor este faptul că valea pe unde se merge acum, era plină de bolovani și stânci mai mari decât mărimea unui bou din zilele noastre, pietre pentru care nu exista tehnologie de a fi scoase din vale.

De asemenea, jumătate din an, nivelul apei din această vale era foarte ridicat, fapt ce făcea să se reverse peste maluri, chiar pe locurile unde acum trece șoseaua asfaltată

Despre existența acestui drum suspendat pe crestele dealurilor, ne pomenește și scriitorul Ion Slavici în nuvela sa „Pădureanca”, spunându-ne

că în timpul documentării pentru nuvela de mai sus, acest drum ar fi existat și de pe el se vedea panorama satului, iar în partea dreaptă exista un deal presărat cu mesteceni și ceri, iar în partea stângă se vedea țintirimul.

Câteva conotații privitoare la cele 7 mori existente pe valea Zimbrului și ce a mai rămas de pe urma utilizării lor de-a lungul vremurilor care au trecut.

La capătul ”Uliței mari ” a Iosășelului, după ce se trece peste un pod de beton foarte rezistent, se intră pe șoseaua asfaltată care duce la Zimbru.

În această parte a satului, pe malul văii Zimbrului, se află două mori mari care mai funcționează și deservește această parte a populației.

Începând cu anul 1848, proprietara domeniului Iosășel este familia Purgli, iar după ei, familiile Max și Samuel Polatschek.

1. Acesta din urmă construiește pe malul văii Zimbrului o moară pe apă destul de mare și care dădea făină albă și neagră, precum și alte produse pentru panificație și hrana animalelor. Activitatea acestei mori este influențată de apropierea fabricii de spirt și produse spirtoase, construită și ea în apropierea văii și care folosea din plin apa rece la răcirea vanelor de fermentație.

În timp ce fabrica de spirt folosea în procesul de producție cereale care nu mai corespundeau din punct de vedere al consumului alimentar uman, moara lui Polatschek măcina grăunțe folosite în alimentația oamenilor și a animalelor.

Moara fiind mare era dotată cu site și pentru porumb și pentru grâu, făina ce rezulta de aici era de foarte bună calitate, fapt pentru care moara era căutată de majoritatea celor care aveau nevoie.

Practic, această moară nu era construită chiar pe malul văii Zimbrului, ci, ceva mai departe. Apa din vale era adusă la moară printr-un iaz, făcut de mâna omului, de la o distanță de aproximativ 1,5 kilometri. Iazul era cu ceva mai sus decât valea din care se alimenta.

Odată cu schimbarea regimului, pe locul iazului s-a făcut o mare captură de apă, pe care, în anul 1980 s-a construit o microhidrocentrală electrică, care nu a funcționat prea mult timp din cauza greșelilor de construcție.

De multă vreme nici moara nu mai funcționează din lipsă de sursă de apă.

La această moară nu au existat cazane de preparat produse spirtoase tot din cauza apropierii de fabrica de produse spirtoase.

2. O a doua moară din această zonă este moara de apă care are ca proprietar pe Gheorghe Moraru. Moara se mai numește și Valica, după prenumele soției morarului.

Morarul a decedat, iar acum mai trăiește soția lui, dar moara nu mai funcționează

Și aceasta a fost o moară mai mare, care avea în dotare două feluri de site: o sită pentru porumb și o sită pentru grâu.

Cu trecerea timpului moara a fost modernizată, astfel că procesul de măcinare dura mai puțin și dădea produse de calitate mai bună.

3. Cea de a treia moară de apă de pe valea Zimbrului, este moara zisă a lui Țighertu. În momentul de față moara este gestionată de unul dintre nepoții lui Țighertu, pe nume Motorca Ioan căruia acesta i-a dat titlu de moștenire asupra morii, precum și porecla de Țighertu.

Un podeț destul de tare permite carelor încărcate sau chiar și automobilelor, să pătrundă în incinta curții de la moară, unde te întâmpină 3-4 dulăi mari și frumoși, care după ce te miros sau te recunosc, te lasă să mergi în orice parte a curții.

O singură grijă trebuie să ai. Să nu faci nici un gest care să pară a fi agresiv față de stăpânii lor, pentru că acești cîini nu știu de glumă.

Stăpânul acestei mori a fost morarul Țighertu, care după cum spun apropiații, a fost un om de omenie, un bun cunoscător al meseriei pe care a practica.

Țighertu cel bătrân a avut doi copii: pe Ilie, care a continuat tradiția tatălui său lucrând în continuare la moară și pe Iancu, care a fost contabil la cooperativa și la CAP-ul din Gurahonț.

Priceput în toate, a adus o serie de îmbunătățiri procesului de măcinare a boabelor de cereale, făina livrată de el având o calitate deosebită. Fiind la o distanță mică de unele sate ale comunei și dând produse de calitate, la el, curtea morii era tot timpul plină de care ce așteptau să le vină rîndul la măcinat.

Undeva lângă moară și-a făcut și o pescărie foarte productivă, care îi permitea să umble prin sat cu cantități de pește, pe care îl vindea celor care doreau. La unii dintre aceștia el le dădea pește chiar și pe așteptare, până când omul ar fi avut bani.

La moară la Țighertu se putea face și ulei din semințe de dovleac, un ulei de o natură extraordinară, pentru că bătrânul morar și-a construit o uloiniță foarte productivă.

La prelucrarea semințelor de dovleac pentru extragerea uleiului, pune pe cel ce avea acele semințe, ca după ce au fost măcinate, să fie

malaxate, amestecate în mână pentru ca să iasă un ulei mai bun în momentul în care va fi presat.

Cunoscător în multe domenii ale tehnicii a adaptat un dinam electric la axul roții de la moară și astfel a reușit să electrifice o mare parte din moară , mai ales în locurile strict necesare.

Cei din sat aflând de isprava morarului Țighertu, au început să vină la moară cu acumulatele din dotarea aparatului de radio, pentru a le încărca și utiliza din nou.

Moara lui Țighertu de pe valea Zimbrului a avut o mare importanță atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere politico-social. Prin făina, uleiul, peștele de pescărie și curentul electric produs venea în întâmpinarea necesarului din aceste produse, în alimentația populației de la țară.

Din punct de vedere politic, moara lui Țighertu a reprezentat un pion important în lupta împotriva pătrunderii comunismului pe aceste meleaguri.

Așa cum se știe, aici și-au dat viața o serie de oameni de seamă ai Zărandului, care nu doreau să trăiască sub cizma unor popoare cotropitoare.

Moara lui Țighertu, o lungă perioadă de timp a reprezentat cel mai bun ascunziș pentru luptătorii și partizanii, care se împotriveau implementării regulilor comuniste în administrația și mai ales în viața de toate zilele ale românilor.

Aici era locul cel mai bun pentru depozitarea alimentelor, munițiilor și efectuarea planurilor de apărare împotriva atacurilor Securității.

De aici se trimiteau instrucțiuni de război pentru toate fracțiunile de luptă existente pentru ca toate să participe la lupta care se va da în ziua, la ora, în formații complete.

Se poate spune că moara lui Țighertu era o adevărată industrie.

4. Cea de a patra moară de pe vale era moara zisă a lui Săracu

Locul pe care se află moara se pare că a fost înlănțuit de niște strigoi. Totdeauna când se făcea acest drum pe jos, orice zgomot auzeai, îți producea o frică până în măduva oaselor.

Morarul numit Săracu era cunoscut sub porecla de Hutulău.

La moara lui Săracu, care a fost pe vremuri dotată cu o piuă, se prelucra materialul denumit subă sau care era stofa de bază din care se făceau tot felul de haine de sărbătoare pentru țărani.

5. Cea de a 5-a moară care ar fi trebuit să ne iasă în cale , cam la 100 de metri de moara lui Săracu, pe vremuri se numea moara lui Birăuașu.

Dar, moara lui Birăuașu nu mai există, o ruină destul de mare ne mai indică locul unde a fost făcută.

Moara a existat în dreptul satului Valea Mare, mai jos, în vale pentru a fi cât mai aproape de apă.

Ne mai fiind folosită, încet, încet, cu trecerea timpului, moara lui Birăușu a ajuns o ruină.

6. Moara a 6-a aparține după ultimele informații, familiei Dan de la Brusturescu.

A fost construită la confluența dintre valea Zimbrului și pihodă, ceva mai aproape. Și această moară a beneficiat de un proces de refacere și aparține domnișoarei Mella, fiica domnului inginer Chișu de la Gurahonț.

Moara a fost refăcută dar nu funcționează.

7. Și în fine, moara a 7-a se află în apropierea așa-zisului furnal de la Șmeltzer, la câteva sute de metri de acesta.

Moara a fost dotată cu toate cele necesare pentru a putea funcționa, dar nu a fost folosită..

De-a lungul timpului, lângă moară, vara, funcționa batoza ce treiera recoltele de cereale.

După ce au fost trecute, una după alta și s-a spus despre fiecare ceea ce au cunoscut sursele cu care am discutat și am fost la fața locului, în mod normal se puneau întrebarea: De ce pe o distanță așa de mică s-au construit și au funcționat atâtea mori de apă?

Ca răspuns la această întrebare, împreună cu interlocutorii mei am ajuns la următoarea concluzie:

Se pare că pe traseul acestor mori și odată cu mărirea numărului lor, cantitatea de apă necesară bunei funcționări a început să scadă. În felul acesta moara nu mai putea să satisfacă în condiții bune pe cei câte 5-6 proprietari care veneau la moară cu câte 10 saci de grăunțe și pentru care timpul de așteptare, de multe ori întrecea răbdarea celor care așteptau să li se macine grăunțele.

Acest sistem de a folosi apa care venea de la cealaltă moară, a reprezentat pentru vremea aceea un fel de optimizare a situației respective.

De asemenea, construirea morilor se căuta să se facă cât mai aproape de locurile de unde veneau oamenii pentru măcină. Moara trebuia să fie cât mai aproape de cei care le solicitau măcinarea cerealelor devenind astfel clienții morii respective. Distanțele de străbătut până la moară trebuiau să fie destul de mici, iar drumul să fie bun pentru a nu distruge atelajul.

În încheiere, îndrept mulțumirile mele către următorii interlocutori, care mi-au furnizat informațiile ce prin punere cap la cap, au umplut paginile de mai jos: Domnii prof. Dărau Toma Ioan, pensionar, Moț

Damian, pensionar Iosaș, Bogdan Ioan Pavel, predicator Iosaș, și Valea Gheorghe, picher pensionar Gurahonț.

Acești oameni din zonă au cunoștințe serioase în ce privește istoria acestor locuri binecuvântate de Dumnezeu și au o răbdare de fier.

Cordonul ombilical: relicvă și enigmă

The Umbilical Cord: Relic and Enigma

*Ioan COTOC,
sat Leasa, com. Hălmagiu, Jud. Arad*

Abstract

The study focuses on presenting an old deep-rooted custom, performed in the Romanian villages. When an infant was born, a part of the baby's umbilical cord was cut and preserved for many years. Up to now, the purpose of preserving this relic has not been entirely elucidated.

Keywords: *umbilical cord, preserving, purpose, traditions, generations.*

În partea a III-a a monografiei satului Leasa intitulată *Rădăcini și Neamuri*¹, la capitolul „Casa bătrânească”, spuneam că pe grinda casei erau lipite bucăți de ceară, de formă semisferică, în fiecare astfel de bucată fiind înglobat părul tuns de preot la botezul unui copil. Sigur că fiind mulți copii, de la mai multe generații care au crescut în aceeași casă, erau și multe astfel de semisfere lipite pe grindă și înnegrite de vreme. Din punct de vedere religios, sensul tunderii unei șuvițe de păr la botez este unul simbolic, însemnând lepădarea de sine (similar tunderii în monahism). Dar cred că există un sens mult mai vechi decât perioada creștinismului și anume acela de adunare a părului tuns pentru a evita ajungerea lui în mâinile vrăjitorilor. Acest păr putea fi folosit pentru vrăjitorie². Am considerat că pentru această tradiție, explicația găsită poate fi satisfăcătoare.

Dar tot în acea monografie, în capitolul „Datini și obiceiuri”, la pagina 101, vorbeam despre **cordoanul ombilical**, mai precis despre o bucată din acest cordon, pe care l-am descoperit în lada de zestre a mamei, unde era un mic sertăraș în care ea își ținea mărgelile în șiraguri și zgarda pentru gât. Copil fiind, nu aveam voie să umblu acolo, deși îmi plăceau mărgelile.

---

¹ Ioan Cotoc, *Rădăcini și neamuri, file de monografie a satului Leasa*, Timișoara, Editura Partoș, 2016.

² Aurel Ion Candrea, *Folclorul medical român comparat. Medicina magică*, Editura Casa Școalelor, 1944; republicat la Iași, Editura Polirom, 1999.

Mama îmi spunea că băieții nu au voie să umble cu mărgelile că, altfel, vor plânge ca fetele. Am descoperit între aceste mărgelile un petec de pânză albă, mare cam cât o batistă, în care era înnodat ceva. Nu mi s-a spus ce era acolo legat, dar mai târziu, peste ani, tot întrebând mi s-a spus că acolo este o bucată din buricul meu. Am dezlegat nodul și am aflat un obiect, ca un bețigaș, puțin flexibil, cam de grosimea și lungimea unui chibrit, de culoare alb-gri, fără miros. La întrebarea mea „de ce este păstrat acolo?” răspunsul a fost că „așa trebuie, pentru cine știe ce, Doamne, ferește!”. De la alte femei, am aflat că această bucată de buric trebuie arătată copiilor pentru a avea ținere de minte³. Am convingerea că scopul pentru care se păstra această bucată de cordon ombilical s-a pierdut în negura timpului și nu-l mai cunoșteau nici mamele noastre. Încercând să aflu mai multe informații despre această problemă, am căutat informații în mediile la care am avut acces.

O bună sinteză a acestei probleme am aflat în cartea doamnei dr. Elena Rodica Colta, *De la naștere la moarte*, în capitolul „Nașterea” din care citez câteva pasaje pe care le-am găsit că tratează problema în cauză:

„...La românii din Nădlac și Șeitin și la slovacii din Nădlac, moașa leagă buricul foarte strâns și foarte încâlcit cu ață, făcând mai multe noduri, după care îl pune într-un loc ferit⁴. Rostul cordonului ombilical, încărcat cu puteri magice, datorită contactului cu lumea de dincolo, nu se încheia aici. Într-o altă etapă a vieții, în părțile de vest ale județului el a fost folosit în trecut, atât de români cât și de slovaci, ca instrumentul de cunoaștere a abilităților viitorului membru al comunității, prin proba deznodării. Și în Chișineu-Criș, buricul pruncului era ținut până la 7 ani legat într-o pânză, după care era dus în mijlocul târgului și dezlegat din pânză, ca pruncul să deprindă toate treburile oamenilor⁵. La fel, la sârbii din câmpia mureșană, ombilicul, după ce se usca și cădea, era învelit de mamă într-o cârpă albă și păstrat într-o cutie în dulap⁶. Păstrarea ombilicului într-un loc bine ascuns împiedica fie diminuarea personalității copilului, fie însușirea ombilicului de către altcineva...”

---

³ Minodora Țirei, sâteancă din satul Leasa, vârsta 80 de ani.

⁴ Petre Țiuca Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuții la Monografia județului Arad*, București, 1937, p.119.

⁵ Stela Măteuț, *De la Crisius la Chișineu-Criș. Contribuții monografice*, Arad, Editura Mirador, 2012, p.117.

⁶ Iavorca Markov Iorgovan, „Fără copii casa nu crește”. *Perioada de la naștere până la botez la copiii sârbilor mureșeni*, în „Populații și patrimoniul imaterial euroregional”, București, Editura Etnologică, 2015, p. 221.

În diferite alte materiale întâlnite și din zone diferite ale țării ori din vecinătățile graniței, problema în cauză este tratată asemănător:

„...Imediat după naștere, moașa efectuează un rit esențial, tăierea și punerea la păstrare a cordonului ombilical. Arnold Van Gennep considera tăierea cordonului ombilical un rit de separare și integrare. Copilul trebuie separat de lumea anterioară asexuată și integrat, prin rituri de integrare, societății sexuate, familiei și colectivității căreia îi aparține. *Buricul pă când plică, să usucă, îi tare. Acela îl pui într-o batistă frumoasă și curată și ai grijă să nu-l roadă ceva până la 7 ani. La 7 ani tre să deznoade coconu' ața ceie toată. Și acela care deznoadă așa, îi învățat de carte și toate le știe, toate le învață...*”⁷.

Chiar dacă scopul pentru care se păstra această bucată de cordon ombilical s-a pierdut în negura timpului și nu-l mai cunoșteau nici mamele noastre, am convingerea că așa cum, peste mii de ani, de la legământul lui Dumnezeu cu Avraam, referitor la tăierea împrejur, în cea de **a opta zi de la naștere** (Facerea 17-12), s-a descoperit, peste mii de ani, că într-a opta zi de la naștere, corpul copilului începe să producă vitamina K și este capabil să oprească sângerarea (descoperire făcută abia în secolul XX), la fel se va descoperi și sensul relicvei cordonului ombilical.

Sigur că am putea fabula acum, să facem legătura cu celulele Stem, dar nu suntem în măsură să răspundem la mulțimea de întrebări: „Mai sunt celulele Stem viabile, păstrate în aceste condiții?”, „Cum foloseau generațiile pierdute în negura vremurilor aceste relicve?”, „Le foloseau pentru boli, le foloseau pentru vrăji?”. În lucrarea autorului Ion Aurel Candrea, la care am făcut referire când am vorbit despre părul tuns la botez, nu am găsit nicio mențiune despre problema păstrării unui rest din cordonul ombilical.

Iată datini pierdute care așteaptă de la cercetători deslușiri de sensuri!

BIBLIOGRAFIE

Botici, Iulia, *Folclor de la poalele Munților Apuseni. Culegeri*, Arad, Editura Trinom, 2008.

Brăiloiu, Vasile, *Monografia satului Prunișor județul Arad*, Arad, Editura Viața arădeană, 2008.

---

⁷ Corina Isabela Csiszari, *Câteva considerații cu privire la obiceiurile de naștere din Țara Lăpușului*, în „Memoria ethnologica”, nr. 58-59, ianuarie-iulie 2016, An XV, pp. 76-85.

- Buta, I. Vasile, *Hălmaġiu pe treptele timpului. Monografie*, Arad, Editura Sophia, 1999.
- Candrea, Aurel, *Folclorul medical român comparat*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- Ciauseanu, Gh. F., *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- Deritualizarea nașterii la slovaci*, în „Memoria satului românesc”, vol. 5, Timișoara, Editura Eurostampa, 2007.
- Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Tomi, Natalia, *Monografia comunei Covăsânț*, Arad, Editura Mirador, 2012.
- Csiszari, Corina Isabela, *Câteva considerații cu privire la obiceiurile de naștere din Țara Lăpușului*, în „Memoria ethnologica”, nr. 58-59, ianuarie-iulie 2016, An XV, pp. 76-85.
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Gavriluță, Nicu, *Mentalități și ritualuri magico-religioase*, Iași, Editura Polirom, 1998.
- Gorovei, Artur, *Datinile noastre la naștere*, București, Profile Publishing, 2002.
- Marian, Simion Florea, *Nașterea la români. Studiu etnografic*, București, Editura Grai și Suflet Cultura Națională, 1995.
- Olteanu, Antoaneta, *Ipostaze ale maleficului în medicina populară*, București, Editura Paideia, 1997.
- Țiucra Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1937.

Obicei de nuntă la Aldești. Cinstea cu craci

Wedding Custom in Aldești. Wedding Gifts with ‘Tree Branches’

Ing. Vasile FAUR,
Chisindia, jud. Arad

Abstract

The wedding customs in Aldești village, Arad County, include an unique ethnographic tradition. On the day of the wedding, the bride and groom are offered a gift in the form of tree branches adorned with dough cookies.

Keywords: *Aldești village, wedding custom, wedding gifts, tree branches, dough.*

La nunțile din satul Aldești, județul Arad, se întâlnește un obicei tradițional unic, se pare, în România. În ziua nunții, nașii oferă mirilor un cadou deosebit, numit în graiul locului *cinste cu craci*: ramuri împodobite cu specialități de diferite forme dintr-un aluat dospit, numite *ciurinci*.

După informațiile pe care le deținem, este un obicei vechi și specific satului, necunoscându-se variante asemănătoare în alte zone ale țării.

În esență, obiceiul constă în pregătirea unei cinste cu craci, pregătită din aluat asemănător celui pentru gogoși, cinste purtată de la casa nașilor la locul unde are loc nunta și apoi împărțirea ei de către nașă mirilor și unor nuntași.

Trebuie menționat faptul că numai anumite femei din sat cunosc rețeta și amănuntele producerii acestui cadou special pentru miri și nuntași. De asemenea, în sat există doar 3-4 femei, cu vârsta cuprinsă între 40-50 ani care cunosc secretele obiceiului și care, în trecerea anilor se ocupă și de predarea din mers a cunoștințelor necesare generațiilor care rămân, cu scopul păstrării tradiției și transmiterii obiceiului pentru generațiile viitoare.

Cinstea se pregătește la casa nașilor de către femeile respective (una-două femei), familia nașilor punând la dispoziția lucrătoarelor toate materialele necesare. Pregătirea cinstei are următoarele faze:

a. pregătirea din aluat a *ciurincilor*, adică a *mingilor*, *stelelor* și *duzilor*;

- b. îmbrăcarea cracilor cu ciurincii copti în ulei;
- c. pregătirea coșului de transportat cinstea, prin îmbrăcarea în materiale textile cât mai frumoase: ștergere tradiționale, fețe de masă;
- d. așezarea cracilor împănati în coșul de transportat, special pregătit.

După ce are loc cununia civilă la Primărie, alaiul nuntașilor împreună cu mirii se deplasează la casa nașilor, unde *cinstea cu craci* este luată de nașă pe cap și iese cu ea în fața nuntașilor. Apoi cinstea este preluată de o femeie purtătoare, care are tradiție și experiență în acest sens. În sat, sunt doar cinci-șase femei care poartă cinstea de la casa nașilor la locul unde se servește masa și au loc toate evenimentele specifice nunții.

Femeia purtătoare a cinstei cu craci este flancată de doi bărbați care asigură securitatea cinstei. Ei însoțesc alaiul nunții la biserică, unde are loc cununia religioasă și apoi mai departe la locul unde are loc masa.

În ultimii 20-30 de ani, *cinstea cu craci* a fost pregătită de următoarele femei din sat: Lăscuț Saveta (Tupea), Ardelean Iordana (Geșu), Alda Viorica (Neagra), Moș Florica (Pasărea), ajutate în diferite faze și de alte femei cunoscătoare.

Ca purtătoare de cinste sunt cunoscute următoarele femei: Moș Florica (Pasărea), Draniță Rădița (Țoapa), Lăscuț Saveta (Tupea), Alda Viorica (Neagra), Budulai (n. Moș) Lavinia, Tambor Saveta (Șoada), Lăscuț Ana (Vașar) și Ardelean Iordana (Geșu).

La pregătirea aluatului pentru *ciurincii* cinstei nu se folosește sare și zahăr, pentru ca totul să aibă un gust cât mai aproape de natural. Pentru *ciurinci* (*mingi*, *stele* și *duzi*), se folosește același fel de aluat, diferă doar porționarea ca formă finală. Pentru *mingi*, se pregătește o porție de aluat din 2 kg de făină, ouă și apă, după cerințe. Aluatul, frământat ca pentru gogoși, se întinde pe masă la o anumită grosime și se porționează cu un păhărel normal de țuică. Porțiile respective de aluat (*mingile*) se rotunjesc manual și se coc în ulei. Aluatul pentru *stele* și *duzi* se pregătește în porții de jumătate de kilogram de făină și 2 ouă, cu apă după cerințe. Componentele frământate manual ca pentru pătura de tăiței dau un aluat care se întinde pe masă sub forma unei pături. Pătura întinsă se îndoaie (se împătură) în două și se întinde apoi cu o *drugă* (sucitoare) din lemn, după care se taie cu un pinten în fâșii de 2 cm. Fâșiile tăiate se porționează (se taie), din nou, cu pintenul în bucăți de 3-4 cm. Bucățile de aluat obținute se pun una peste alta în cruce și în mijlocul lor se face o gaură cu un degetar. Formele obținute, numite *stele*, se coc în ulei și se pun pe o sită să se scurgă de ulei și să se răcească. Din același aluat, din pătură ca și stelele, întins pe masă, dar nu împăturit, se pregătesc *duzile*. Se taie din pătură fâșii de 2 cm cu pintenul iar cu fâșiile

obținute se învelesc în formă de spirală bucăți de tuleu tăiate la internoduri (se taie nodul). Bucățile de tuleu cu fâșiile de aluat pe ele se pun la coacere în ulei apoi, după răcire, se scot *duzile* de pe bucățile de tuleu, se scurg de ulei și se răcesc.

Componentele din aluat coapte, *mingi*, *stele* și *duzi* fiind pregătite, se trece la pregătirea suportului lemnos (*cracii*) pe care se vor așeza *ciurincii*. *Cracii* se pregătesc în mod tradițional din lemn de prun decojit, tăiat cu una-două zile înainte de utilizare și decojit pentru a se usca de seva existentă pe rămurele. Se caută ramuri de prun de 50-60 cm lungime care să aibă la vârful trei ramificații (rămurele), craci de 30-40 cm. Pentru mire și mireasă se fac două tulpini, fiecare cu câte patru ramuri (craci). Uneori, de *cracii* (ramurile) tulpinii se leagă saloane colorate sau albe care se folosesc pentru împodobirea pomului de Crăciun.

La nunțile familiilor înstărite și când familia nașilor are o poziție socială bună, se pregătesc 2 sau 3 coșuri cu cinste, numărul coșurilor reflectând rangul și poziția socială a mirilor și nașilor.

Uneori, din aluatul *ciurincilor*, se pregătesc manual niște forme de mărimea unor cireșe, numite *mărgele* care se coc în ulei, se găuresc apoi și se înșiră pe ață, șiraguri care împodobesc coșul cu cinste. La baza acestei ramuri (tulpini) cu craci decojite, vor fi suporturile pe care se vor așeza *ciurincile*. La baza *cracilor* (tulpina cracilor), se vor înșira, alternativ, *o minge*, *o dudă* și *o stea* până la umplerea bazei cracilor. La locul de formare a cracilor din tulpină, pe fiecare crac, se va așeza un trandafir din hârtie creponată, un trandafir mai mare iar în vârful fiecărui crac, un trandafir de dimensiuni mai mici, tot din hârtie creponată. Atât tulpina cracilor cât și cei trei craci se vor umple (*împăna*) cu *ciurinci* (mingi, duzi și stele). Într-un un coș de purtare a cinstei, se așează 45-50 de tulpini cu craci.

Coșul pentru purtarea *cinstei cu craci* este confecționat din fier beton de 4-5 mm diametru, iar pe fundul coșului scheletului metalic se așează un alt coș confecționat din nuiele cu pereții laterali de 4-5 cm.

Din aluat de pâine, se coace un colac de mărimea coșului de nuiele care, după coacere într-o cratiță și după răcire, se așează în coșul de nuiele. În colac, se fixează tulpina celor 45-50 de ramuri de prun cu trei craci împodobite cu ciurinci. La prima tulpină cu craci, de pe margine, se face o legătură de coșul metalic și apoi, din aproape în aproape, se leagă tulpinile cracilor fixate în colac iar ultima tulpină cu crac se leagă, din nou, de scheletul metalic, se fixează toate tulpinile cu baza în colacul de pe fundul coșului și se leagă unele de altele pentru ca toate tulpinile cu craci să aibă stabilitate verticală și să nu dezechilibreze la purtare coșul cu cinste. La

transportul care se face în alaiul nunții, coșul metalic îmbrăcat în materialele textile cusute cu ață împrejurul marginilor, va fi în așa fel pregătit, încât să nu se vadă structura metalică.

Pentru purtarea pe cap, dintr-un ștergar sau față de masă de dimensiuni mai mici, se pregătește un *oblanic*, care se va așeza pe capul purtătoarei de cinste, între coșul cu cinste și cap, rolul *oblanicului* fiind de a echilibra coșul de pe cap și de a micșora duritatea metalică a coșului.

Coșul (sau coșurile) cu cinste ajungând la locul unde se ține nunta, se așează la loc de cinste, lângă masa mirilor și nașilor. Pe la miezul nopții, nașa începe împărțirea cracilor din coșul cu cinste. Primii craci se dau celor doi miri, cracii cu patru ramuri, apoi ceilalți craci familiilor înrudite cu mirii sau cu o anumită poziție socială, așa-zisilor nuntași de onoare. La împărțirea cracilor din cinste, nașa este ajutată de vornici (*diavoli*) care, uneori, spun și numele familiilor care primesc, pe rând, cracii cinstei. În general, deși toți nuntașii ar dori craci de la cinste, niciodată nu se ajung pentru toate familiile participante la nuntă.

Obiceiul de a se face coșul *cinste cu craci* pentru nuntă este unul vechi, tradițional și unic în țară, dar nu i se cunoaște originea și vechimea și nici semnificația lui privită sub forma de cadou dăruit de familia nașilor pentru familia mirilor.

NOTĂ. Informațiile inserate în prezentul studiu sunt primite de la:

Moș Florica zisă Pașărea – născută la 16 mai 1944 în Aldești.

Nistor (n. Dranița) Saveta zisă Țoapa – născută la 1 ianuarie 1961 în Aldești.

Foto: Femei purtând cinste cu craci la diferite nunți

IV. MEDALIOANE PORTRAITS

Aspecte ale manifestării mitului Bunului Împărat la românii arădeni în preajma Primului Război Mondial

Aspects of the manifestation of the myth of the Good Emperor to the Romanians of Arad near the First World War

*dr. Lucian PETRAȘ,
Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad*

Résumé

Pour des raisons tactiques, les dirigeants politiques de la région d'Arad ont cultivés dans la communauté roumaine des sentiments dynastiques. Le mythe du bon empereur François-Joseph, ainsi que la personnalité du descendant à son trône, ont été promus et évoqués dans le cadre des rassemblements publics et en presse. Et ce notamment lorsque la famille impériale semblait offrir des arguments ou supporter certaines des revendications et initiatives dans lesquelles les leaders du Parti National étaient impliqués.

À l'aube de la première guerre mondiale, la possibilité d'amélioration des conditions politiques des Roumains en tant que nation était toutefois rendue peu probable dans le cadre du régime dualiste. L'option de la réorganisation fédérative de l'État a été enterrée avec la disparition de Franz Ferdinand.

Pour cette raison, le sentiment monarchiste de la population a été redirigé graduellement de la Maison des Habsbourg, vers la Maison royale roumaine Hohenzollern.

La confiance des Roumains envers les Autrichiens n'a cependant pas exclu l'alternative panroumaine, celle qui a été confirmée par l'évolution ultérieure des événements.

Mots-clé: *le mythe du bon empereur, la région d'Arad, empereur François-Joseph, sentiments dynastiques, conditions politique.*

Conducătorii politici din zona Aradului au cultivat, din considerente tactice, sentimentele dinastice în rândul comunității românești. La adunările

publice sau în paginile presei arădene, imaginea împăratului, dar și a moștenitorului de tron, au fost promovate și invocate, mai ales atunci când casa imperială părea să ofere justificări sau susțineri pentru anumite revendicări și inițiative în care liderii partidului național erau implicați. În cursul anului 1906, preconizatul vot universal și noile alegeri au fost puse în relație directă cu dorința împăratului Francisc Josef de a realiza reformarea sistemului politic ungar¹. Apelurile lansate alegătorilor, în numele Clubului parlamentar al naționalităților și de către conducerea Partidului Național Român, aduceau lămuriri cu privire la această revendicare: „*Peste câteva zile oamenii își vor da votul de la care va atârna fericirea lor. Dieta nouă are să aducă legea, pe care au cerut-o deputații noștri, dar n-au voit să ni-o dea cei de la putere. Acum Majestatea Sa Regele a zis că vrea o lege din care să înțeleagă, că oare care sunt dorințele poporului. Legea prin care să poată și întradevăr care sunt dorințele, suferințele unui popor, are să dea poporului înainte de toate dreptul de a fi el stăpân pe soarta lui. Acest drept, această putere numai prin votul universal se poate câștiga. [...] Vot universal adevărat numai aceia ne vor da care l-au cerut și înainte de aceasta, deputații naționali*”².

Una dintre opțiunile propagandistice adoptate de candidații P.N.R. la alegerile din anul 1906, a fost lansarea de poezii cu caracter mobilizator, precum cea intitulată „*Către alegătorii români*”:

„*Vă strâng mâna, iubiți frați
Vă rog să mă ascultați:
Înălțatul împărat
Regele încoronat
În țară poruncă a dat
Că-i de ales deputat
După atâta zăbavă
Să fie ceva ispravă
O lege dreaptă să facă
La țărănime să placă
Ca să avem fiecare
Dreptul cel de votizare.*”³

Apelul înfățișa dezideratul votului universal ca pe o expresie a voinței imperiale. Dorința conducătorului statului de a acorda drept de vot

---

¹ Lucian Petraș, *Alegerile parlamentare din anul 1906 în comitatul Arad*, în „*Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*”, 9/1, 2005, p. 127-141.

² „*Tribuna*”, an X, nr. 65, 7/20 aprilie 1906, p. 1.

³ *Ibidem*, an X, nr. 66, 8/21 aprilie 1906, p. 3.

țăranilor, s-a pliat pe mentalitatea tradițională românească ca o dovadă a grijii pe care monarhul o avea pentru români. Sentimentul dinastic și încrederea populației în rolul suveranului de protector și promotor al aspirațiilor social-politice ale românilor au fost valorificate în scop electoral de către conducerea partidului național. Văzut ca o putere sacră, inviolabilă și infailibilă, împăratul devenea acum inițiatorul unei reforme salutare menite să ofere speranța unor zile mai bune. Țăranii erau solicitați să devină mandatarii proiectelor lui Francisc Iosif și să sprijine realizarea preconizatei legi prin trimiterea în parlament a unui număr cât mai mare de deputați, adepți ai ideii votului universal.

Implicarea suveranului în aceste demersuri a contribuit la o potențare a sentimentului dinastic în rândul populației românești. Conducerea partidului național a încurajat sensibilitatea proimperială a alegătorilor în speranța dobândirii unor beneficii de factură electorală. De aceea, campania propagandistică desfășurată în presă lega reintrarea în activitate parlamentară a românilor de voința împăratului de a aduce binele supușilor săi. Trimiterea deputaților naționaliști în parlament s-a făcut pentru ca „după dorința inimii lor să vorbească către Domnitorul țării, gloriosul împărat și rege Francisc Josif I. anume, împreună să hotărască câtă să fie darea, câtă să fie cătănia, cum să se împartă veniturile țării, ce drepturi să se dea poporului; asupra păcii, asupra războiului”⁴.

Doleanțele adevărate ale poporului nu au putut fi însă aduse la cunoștința suveranului din cauza ostilității deputaților maghiari, și ca urmare „Maiestatea Sa, neputându-se înțelege cu ei, i-a trimis acasă și a rânduit să facă alte alegeri și să i se trimită alți bărbați cu care să se poată înțelege. Așa am ajuns noi la alegerile de astăzi”⁵. Se oferea în felul acesta românilor o nouă oportunitate de a contribui la o mai bună reprezentare în organismul legislativ prin parlamentari care să fie „os din oasele noastre și sânge din sângele nostru, ca să facă bună mărturisire de dorințele noastre la treptele Tronului și la fața de masă a sfatului țării”⁶. Francisc Josef era cel care aducea perspectiva suprimării sistemului electoral discriminatoriu prin extinderea dreptului de vot asupra tuturor bărbaților: „Așa în Austria, Maiestatea Sa și-a dat învoirea să se dea votul pentru toți fără nici o restrângere. Și acolo în scurtă vreme va fi votată legea votului pentru toți. Acum e rândul la noi, căci Maiestatea Sa este învoit ca și la noi să se facă

---

⁴ *Ibidem*, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

*noua lege pentru alegerile dietale prin care să se dea drepturi mai largi poporului*⁷. Structura acestui gen de discurs, plasa împăratul la originea prefacerilor care urmau să se producă. Personaj carismatic, cu autoritate reală asupra supușilor, Francisc Iosif era plasat în postura de agent de influență pus în slujba intereselor electorale ale partidului național. Atașamentul și încrederea românilor în împărat oferea perspectiva sprijinirii măsurilor inițiate de curtea imperială. Prin invocarea suveranului și a ideii că acesta se află în spatele viitoarei reforme electorale și a deciziei de alegere a unui nou parlament, se miza pe forța de penetrare și mobilizare a sentimentului dinastic la nivelul maselor⁸.

Problematica votului universal a fost readusă în atenția opiniei publice, în cursul anului 1908, ca o reacție de opoziție față de intențiile coaliției maghiare de guvernământ de a restricționa drepturile electorale prin intermediul legii votului plural, propusă de ministrul de interne Andrassy Gyula⁹. Obiectivul lărgirii dreptului de vot era susținut ca un deziderat imperativ de către popoarele nemaghiare. La adunările populare organizate de către deputații arădeni în cuprinsul comitatului Arad, au fost criticate preconizatele prevederi ale actului normativ agreat de autorități. În același timp, s-a încercat atenuarea sentimentului de dezamăgire față de perspectivele oferite de eventuala introducere a votului plural, prin exprimarea speranței într-o intervenție salvatoare a casei imperiale în favoarea votului universal. În condițiile puternicei determinări a partidelor maghiare de a nu da curs reformei dorite de români, așteptările populației și ale deputaților au fost îndreptate către persoana împăratului, fapt sesizat și la întrunirea convocată la Cuvin de Vasile Goldiș, la 19 august 1908: „*Îl vrea Împăratul, dar dușmanii poporului îi zădărnicesc voința. Îl vrea Împăratul, îl vreau popoarele – numai miniștrii cu tabăra lor din parlament nu-l vreau*”¹⁰. Patriotismul dinastic și loialitatea față de Habsburgi au întărit ideea că suveranul este favorabil votului universal, conjunctură în care adunarea a decis trimiterea către Francisc Josef a unei telegrame: „*Din partea românilor cercului electorat dietal al Radnei, adunați astăzi în*

---

⁷ *Ibidem*.

⁸ Simona Nicoară, *Națiunea modernă, mituri, simboluri, ideologii*, Editura Accent, 2002, p. 207-215; Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997, pp. 340-360.

⁹ Lucian Petraș, *Mihai Veliciu (1846-1921) Studiu și documente*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2011, p. 80.

¹⁰ „Tribuna”, an XII, nr. 176, 9/22 august 1908, p. 4.

comuna Cuvin, primește Maiestate expresiunea credinței lor în veci neștrămutate și cel mai adânc devotament. Cu încredere într-un viitor mai frumos, Te salutăm, Maiestate, ca marele principe al sufragiului universal nefalsificat și ocrotitor al egalității în drepturi a tuturor popoarelor țării”¹¹.

Opiniile prințului moștenitor Franz Ferdinand, privitoare la reformarea imperiului, au fost și ele de natură să determine o reactualizare a dinasticismului în rândul elitei politice românești, lucru sesizabil mai ales la Alexandru Vaida-Voevod și A.C. Popovici, dar și la nivelul masei poporului din Ardeal. Cu excepția unor momente în care atitudinile antihabsburgice au fost evidente, în general, dinasticismul la români a rămas o componentă mentală ce se va regăsi în rândul populației, inclusiv în deceniul doi al secolului al XX-lea. Fidelitatea față de habsburgi era sesizabilă și în cazul prințului moștenitor, din moment ce politica viitorului împărat părea să ofere șansa rezolvării, parțiale cel puțin, a problemei românilor din Ungaria prin planurile de reorganizare a statului sub formă federalistă. Franz Ferdinand, personaj controversat în epocă, a fost preocupat, la fel ca predecesorii săi, de menținerea dinastiei la conducerea imperiului. A căutat prin toate mijloacele să consolideze structura statului, considerând dualismul desuet și periculos pentru viitorul monarhiei și manifesta, de aceea, interes pentru reforme. Arhiducele a fost de părere că introducerea sistemului dualist din anul 1867 a avut efecte dezastruoase și, la urcarea pe tron, intenționa să restabilească centralismul ca formă de guvernământ și să acorde o largă autonomie naționalităților.

În zona Aradului, Franz Ferdinand a fost prezent în câteva rânduri. Ca persoană particulară el era consemnat periodic la Chișineu-Criș, pe moșia arhiducelui Iosif, cu ocazia participării la partidele de vânatoare organizate de respectivul membru al familiei imperiale¹². În anul 1903 a luat parte, în calitate de reprezentant al împăratului, la manevrele militare desfășurate în jurul Lipovei. Itinerariul trenului în care s-a aflat Franz Ferdinand a inclus o oprire în gara din Lipova. Coborând pe peronul gării, prințul moștenitor a fost salutat de comitele suprem, dar și de urale ale românilor ce scandau: „*Trăiască arhiducele Franz Ferdinand !*” Încântat de entuziasmul grupului de români, arhiducele ar fi exclamat: „*Das sind meine braven Rumänen !*”¹³. În anul 1909, Franz Ferdinand și soția au vizitat România, la invitația familiei regale. Trecerea membrilor casei imperiale cu

---

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² „Lupta”, an III, 18/31 decembrie 1908, p. 5.

¹³ Lucian Petraș, *Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)*, Timișoara, Editura Brumar, 2008, p. 255; „Lupta”, nr. 56, 8/21 martie 1907, p. 4.

trenul prin teritoriile locuite de români a fost întâmpinată cu manifestații de simpatie. Serbările și activitățile organizate în onoarea oaspeților la castelul din Sinaia au inclus și întâlniri cu românii ardeleni, context în care a fost înregistrată inclusiv prezența unor români din comitatul Arad. Melania Ionescu, din Vârfurile, s-a conversat cu oaspetele austriac, arădeanca asigurându-l de iubirea nutrită de românii ardeleni față de persoana sa¹⁴.

Vara anului 1914 aducea însă o lovitură speranțelor românești de îmbunătățire, în viitor, a drepturilor și libertăților național-politice. La 28 iunie 1914 a avut loc asasinatul de la Sarajevo, când prințul moștenitor al tronului Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, a fost ucis împreună cu soția Sofia. Evenimentul a constituit prilejul ce a aruncat omenirea, timp de 52 de luni, în cea mai dramatică și sângeroasă înfruntare militară de până atunci. Moartea moștenitorului a șocat opinia publică românească și a pus capăt speranțelor legate de venirea sa la tron. Presa românească din Arad a realizat ample reportaje referitoare la atentat, a oferit date privitoare la biografia arhiducelui, subliniind prestigiul de care acesta s-a bucurat în rândul populației românești, durerea, suferința pe care aceasta o împărtășea față de tragicul eveniment. Ziarul „Biserica și Școala” a făcut o retrospectivă a momentelor atentatului, subliniind că asasinatul a îmbrăcat în doliu „*neamul românesc, credincios familiei regale până la moarte și mai ales legat sufletește cu toate speranțele sale de personalitatea mare a decedatului arhiduce*”¹⁵. Această credință în familia domnitoare constituia expresia manifestării în rândul populației românești a unor structuri mentale ce defineau mitul politic modern al bunului împărat și care a cunoscut o puternică afectare prin dispariția prematură a viitorului împărat.

Considerat prieten și protector al neamului românesc, arhiducele a fost perceput datorită opiniilor sale, ca un părinte al românilor. Uciderea sa a fost simțită pe moment ca „*o catastrofă națională*” românească. Sintagma constituia titlul articolului pe care Octavian Goga l-a semnat în ziarul „Românul”. Conținutul lui este relevant pentru surprinderea mitologiei dinastice cristalizate în jurul lui Franz Ferdinand. El a fost ultimul personaj dinastic austriac față de care românii și-au manifestat loialismul, astfel că o analiză, din această perspectivă, merită supusă atenției.

Dualismul austro-ungar creat în anul 1867 i-a transpus pe români într-o situație nefavorabilă, fiind supuși tendințelor oligarhiei maghiare de maghiarizare forțată, limitându-li-se tot mai mult posibilitățile de afirmare în

---

¹⁴ „Românul”, an IV, nr. 133, 19 iunie/2 iulie 1914, p. 4.

¹⁵ „Biserica și școala”, nr. 25, 5 iulie 1914, p. 1.

domeniul educațional și politic. Aceste realități au implicat necesitatea apariției unui personaj salvator, providențial, în măsură să ofere speranța remedierii stărilor de fapt existente¹⁶. Insecuritatea, neajunsurile, amenințările și asuprirea românilor au fost evidențiate în cele scrise de Octavian Goga atunci când afirma că „*Poporul nostru duce de o vreme îndelungată o viață politică din ce în ce mai insuportabilă. Primejduit în toate manifestările de aparatul puterii de stat ajuns în mâini dușmane lui, chinuit de guvernele ungurești*”, el nu avea altă alternativă – exceptând varianta sprijinului venit din partea României – decât să privească spre „*Viena cu devotament și încredere*”¹⁷.

Octavian Goga a tușat apoi trăsăturile de caracter, personalitatea arhiducelui care era de natură să-l recomande pentru calitatea de protector al națiunii române: „*spirit echitabil, cuget creștinesc, apreciator limpede al echilibrului de forțe existent în jurul lui [...] bun militar, bun om politic, [...] a înțeles de la început importanța neamului românesc ca element alcătuitoare de stat și ca sprijin pentru situația politicii externe a monarhiei*”¹⁸. Năzuințele românilor ardeleni au convers spre ideea unui monarh apropiat lor, un adevărat „*pater patrie*”, care cu înțelepciune providențială putea fi capabil să vindece relele societății, să-i apere pe cei slabi și asupriți. Salvarea națiunii putea veni de la familia imperială și de aceea gândul românilor era îndreptat spre „*Belvedere unde glasul răspicat al împăratului de mâine accentua cu cuvinte lapidare dreptatea care e pe drum*”¹⁹.

Calitățile sale de om politic abil, bun cunoscător al problemei naționalităților, opiniile sale privitoare la desuetudinea dualismului și la introducerea federalismului cu prilejul urcării sale pe tron, reprezentau pentru românii ardeleni una din puținele posibilități de ameliorare a situației în condițiile rămânerii pe mai departe a lor în structura politico-statală condusă de habsburgi. Asasinarea moștenitorului a marcat năruirea acestor speranțe și, nu întâmplător, Octavian Goga afirma că „*reprezentanții neamului românesc din Transilvania și Ungaria [...] considerăm omorârea arhiducelui Franz Ferdinand o catastrofă națională românească*”²⁰.

---

¹⁶ Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*, Iași, Editura Institutul European, 1997, pp. 47-66.

¹⁷ „Românul”, an IV, nr. 134, 3 iulie 1914, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, p. 2.

²⁰ *Ibidem*.

În parlamentul de la Budapesta, deputatul Șiriei, Ștefan Cicio-Pop, a exprimat punctul de vedere oficial al Partidului Național Român față de dispariția moștenitorului de tron: „*Poporul român, a cărui credință tradițională și alipire către tron și Casa domnitoare ca un luceafăr luminează trecutul și prezentul, cu indignare condamnă odiosul atentat. [...] Moștenitorul de tron, Franz Ferdinand, a fost mare nu numai în urma nașterii și a poziției Sale înalte de drept public, ci în temeiul caracterului Său înalt, a cunoștințelor Sale vaste și a aptitudinilor Sale extraordinare. Devizele vieții sale i-au fost cele mai frumoase virtuți ale creștinismului: credința, speranța și iubirea. Aceasta din urmă, iubirea, a fost mare în dânsul, din această dragoste a împărtășit cu profunzime toate popoarele vastului său imperiu*”²¹. Dispariția prințului a creat, în general, un sentiment de tristețe sinceră printre români. Starea românilor era înfățișată prin cuvinte ca „*amărăciune*”, „*catastrofă*”, „*popor orfan*”. Atitudinea era justificată deoarece destinele monarhiei se aflau în mâinile unui monarh moșneag, pe ai cărui umeri apăsa greutatea celor 87 de ani și a unui moștenitor de tron în vârstă de 27 de ani, care nu era adeptul unor concepții asemănătoare cu cele ale fratelui său.

Posibilitatea ameliorării condițiilor de afirmare a românilor ca națiune a devenit tot mai puțin probabilă în cadrele oferite de regimul dualist. Șansa reorganizării pe baze federative a statului a fost spulberată de moartea moștenitorului Franz Ferdinand. De aceea, opțiunea promonarhică a populației a fost redirecționată treptat de la Casa de Habsburg spre Casa regală română de Hohenzollern. Credința românilor față de austrieci nu a exclus alternativa panromânească, lucru dovedit de evoluția ulterioară a evenimentelor. Influența regatului român a devenit tot mai puternică în rândul conașionalilor din Ungaria, al cărui prestigiu s-a consolidat după cucerirea independenței și participarea la războiul balcanic din anul 1913. Presa arădeană a alocat, de-a lungul timpului, numeroase pagini evenimentelor în centrul cărora s-a aflat familia regală română, iar preocuparea constantă a României față de starea românilor din statul ungar a contribuit la realizarea unei legături afective între regele Carol I și comunitatea românească din Ardeal. Prezența membrilor Casei regale în perimetrul comitatului Arad a reprezentat o ocazie în care simpatia românilor arădeni a fost arătată în mod deschis. Înainte de declanșarea războiului, principesa Maria, viitoarea regină a României, a staționat timp de o zi în satul Căpruța, așteptând repararea liniei de cale ferată. Faptul a

---

²¹ *Ibidem*, an IV, nr. 132, 18 iunie/1 iulie 1914, p. 6.

determinat mobilizarea populației din zonă, astfel că, după remedierea defecțiunii, la trecerea trenului prin gara Radna, principesa a fost întâmpinată de uralele a 2000 de români²². Un alt moment asemănător a fost prilejuit de vizita întreprinsă de prințul Carol al II-lea, la 10 august 1914 la Arad, când a avut parte de o caldă primire din partea locuitorilor români²³.

Atașamentul arădenilor față de dinastia din România a putut fi sesizat pe două paliere, în rândul intelectualității și la nivelul păturii sociale țărănești. La intelectuali, sentimentele dinastice au avut un cadru propice de cristalizare ca urmare a strânselor legături politice și culturale cu românii de la sud și est de Carpați. Schimbarea de atitudine a fost mai lentă la țărănime. Aici mitul personajului salvator nu a putut fi dislocat, el și-a păstrat esența, dar a cunoscut o reorientare. Definitorii au devenit originea etnică și apartenența națională, cu ajutorul cărora s-a conturat un nou loialism centrat în jurul regelui Carol I.

În anul 1914, țăranul Ioan Morariu din Șicula, revoltat de sentința dată de instanța de judecată, a declarat la sfârșitul procesului: „*Pentru români nu mai este dreptate în țara asta. Ar fi vremea să vină odată regele Carol să le facă dreptate bieților de ei !*”. Iar un altul, angajat într-o polemică cu un grup de țărani maghiari, poartă următorul dialog:

„- *Nu vă mai lăudați cu țara voastră, că voi nu aveți crai.*

- *Dar voi aveți ?*

- *Noi îl avem pe Carol I*”²⁴.

Criza profundă a statului dualist a intrat în toamna anului 1918 în ultima fază, apropiindu-se de deznodământ după înfrângerile militare suferite pe front. Acțiunea de constituire a statelor naționale a devenit un proces în curs de desfășurare cu un caracter ireversibil. La sfârșitul primului război mondial, în condițiile destrămării statului austro-ungar, soluția autodeterminării românilor din fosta monarhie și a unirii lor cu conaționalii de dincolo de Carpați a devenit un fapt natural, punându-se bazele României Mari.

BIBLIOGRAFIE

„Biserica și școala”, 1914.

„Lupta”, 1907-1908.

---

²² Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, 1939, p. 63, 64.

²³ „Românul”, an IV, nr. 166, 29 iulie/11 august 1914, p. 1.

²⁴ Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, Colecția *Transilvania*, Fundația Regelui Mihai I, București, 1947, p. 407, 416; „Românul”, an IV, nr. 95, 2/15 mai 1914, p. 2.

- „Românul”, 1914.
- „Tribuna”, 1906-1808.
- Bocu, Sever, *Drumuri și răscruci*, 1939.
- Girardet, Raoul, *Mituri și mitologii politice*, Iași, Editura Institutul European, 1997.
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandului*, Colecția Transilvania, Fundația Regelui Mihai I, București, 1947.
- Nicoară, Simona, *Națiunea modernă, mituri, simboluri, ideologii*, Editura Accent, 2002.
- Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Petraș, Lucian, *Alegerile parlamentare din anul 1906 în comitatul Arad*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, 9/1, 2005.
- Petraș, Lucian, *Mihai Veliciu (1846-1921) Studiu și documente*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2011.
- Petraș, Lucian, *Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)*, Timișoara, Editura Brumar, 2008.

**Ștefan Anghel (1872-1957). Primarul Aradului.
Repere biografice**

**Ștefan Anghel (1872-1957). Mayor of Arad.
Biographical Information**

*Dr. Felicia Aneta OARCEA,
Complexul Muzeal Arad
Aniko WITMAN,
Complexul Muzeal Arad*

Abstract

The generation of intellectuals from the end of the 19th century and the beginning of the next era, bear the values and traditions of a late empire after 1918, the Austro-Hungarian one, in a new state, Romania, recognized by the international treaties. Ștefan Anghel/Angel was one of those who, from within the Romanians of Șimand, asserted himself in the administrative-political environment of Arad, in a delicate period, in which the Great War drained the energies and reserves of the population.

Over time, he served as inspector at the Cadastre Office, as police officer (1900), deputy notary of the Mayoralty of Arad (1902), chief notary (1914), deputy mayor for years and mayor (December 1918 - March 1919; 1926-1927).

He was involved in the economic, political, social and sports life, being a member of the Athletic Club of Arad. He died on November 24th, 1957 and buried in the "Eternity" Cemetery in Arad. In crucial moments, he managed the city of Arad and for his merits, he was awarded the Order "Crown of Romania" in the rank of officer.

Keywords: *mayor, deputy mayor, administration, Arad, police officer.*

Destinul și identitatea generației de intelectuali de la finele veacului al XIX-lea și debutul următorului constituie o provocare pentru cercetătorii de astăzi. Această pleiadă poartă valorile și tradițiile unui imperiu apus după 1918, cel Austro-Ungar, într-un nou stat, România, recunoscut prin tratatele internaționale. Formată și educată la marile universități din Budapesta, Viena, a mulat cunoștințele și experiențele dobândite pe noile realități politice, istorico-sociale și economice.

Ștefan Anghel¹ a fost unul dintre cei care, plecați din mijlocul românimii, s-a afirmat în mediul administrativ-politic arădean, într-o perioadă delicată, în care Marele Război a secătuit energiile și rezervele populației.

A văzut lumina zilei, în 8 august 1872, în casa familiei de agricultori

Petru (7 martie 1843-10 decembrie 1911) și Anna (21 noiembrie 1942-14 martie 1910), născută Ciobota. Și-a petrecut copilăria alături de frații și surorile sale – Vasile, Anna, Ioan, Petru, Anna, Flora, Gheorghe, Ilona – în localitatea natală, Șimandul de Jos (azi Șimand).

După absolvirea cursurilor primare, le-a urmat pe cele gimnaziale la Salonta și Gimnaziul Regal din Arad, azi Colegiul Național „Moise Nicoară”. Și-a desăvârșit cariera profesională la Universitatea de Științe Politice și Drept din Budapesta. Printre colegii săi s-a numărat și dr. Petru Groza. În anul 1898, a obținut titlul de doctor în administrație.

Cariera a împletit-o armonios cu viața de familie. În 12 ianuarie 1899, a luat-o în căsătorie pe Flora-Amalia Grünwald, născută în 3 mai 1875. Împreună au avut patru copii, Magda, Ilona (Elena), Anna și István (Ștefan).

De-a lungul timpului, a îndeplinit funcții precum cea de inspector la Oficiul de Cadastru ori grefier. Desemnarea ca și chestor de poliție a orașului Arad s-a efectuat prin punerea în aplicare a deciziei 17.185 și pe baza legii XXXVII, articolul 42, în cadrul ședinței Consiliului Local, din 23 iunie 1900. El a identificat și

¹ Complexul Muzeal Arad, *Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș*, nr. inv. 10.889 (Portretul primarului dr. Ștefan Anghel a fost realizat de pictorul portretist Carol Wolff. În documentele maghiare apare sub numele de Angel István, iar în cele românești Anghel Ștefan).

soluționat cazurile de contravenție împotriva legii, locuitorii săi fiind Green Nandor și locotenentul de poliție Berecz Ferenc². În anul 1902, a fost vice-notar la Primăria Arad, semnând diverse documente (decizia privind terenul pe care se va construi Biserica Greco-Catolică; actul adițional la contractul pentru construirea Bisericii Greco-Catolice, casei de raport și parohiei; etc.)³.

Ajuns notar-șef al urbei, în 1914, dr. Ștefan Anghel l-a delegat, în 26 noiembrie, pe locotenentul de poliție Nagy Ottokar să întocmească documentația necesară pentru acordarea ajutorului financiar familiilor celor căzuți la datorie, prin realizarea „Înregistrărilor de pierderi” și a unor liste cu persoanele respective. Personalul administrativ era responsabil de completarea corectă a datelor⁴. Peste numai câteva zile, dr. Ștefan Anghel și Nagy Ottokar au fost degrevați de această sarcină, fiind obligați a preda toate documentele întocmite⁵.

În timpul Primului Război Mondial, a contribuit la aprovizionarea urbei cu alimente și la asigurarea liniștii publice. Un document din 11 noiembrie 1916, aflat în posesia familiei dr. Ștefan Anghel, poartă semnătura acestuia. Prin acesta, el își exprima gratitudinea față de locuitorii orașului care îngrijeau soldații Regimentului 33 Infanterie⁶. De asemenea, a organizat gărzile civile, reușind să asigure siguranța și securitatea pe străzile Aradului, într-o perioadă tulbură⁷.

Anul 1918 poate fi caracterizat drept unul al marilor decizii politice. Sfârșitul războiului, dorința naționalităților din fostul Imperiu Austro-Ungar de a-și proclama independența și a-și constitui propriile state, venirea soldaților de pe fronturi, sărăcia și nevoile cotidiene au tensionat atmosfera „Micii Viene”.

De la sfârșitul lunii noiembrie, românii în frunte cu Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suci și alții au organizat Consiliul Național Român Central, gărzile naționale românești, consiliile naționale, au impus

---

² Arhiva familiei Ștefan Anghel, Decizie a Consiliului Local al Orașului Liber Regesc Arad, din 23 iunie 1900.

³ *Ibidem*, Notificare dată în ședința din 1 martie 1902 a Orașului Liber Regesc Arad; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, (în continuare S.J.A.N.A., *F.P.M.A.*), dos. 48, f. 146, 177, 182, 188).

⁴ Arhiva familiei Ștefan Anghel, Document din 26 noiembrie 1914, Arad.

⁵ *Ibidem*, Decizie din 4 decembrie 1914, Arad.

⁶ *Ibidem*, Document dat în ședința Consiliului Local al Orașului Liber Regesc Arad și semnat de primarul dr. Ștefan Anghel, din 11 noiembrie 1916.

⁷ Aducem mulțumiri pentru informații d-lui Ștefan Oliver Angel și d-nei dr. Judit Angel.

administrația românească și au pregătit Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

În această perioadă, după pensionarea primarului Varjassy Lajos, au fost propuși pentru funcția de primar doi candidați, viceprimarul Lőcs Rezső și notarul șef, dr. Ștefan Anghel. În 10 decembrie 1918, primul a fost desemnat ca edil al Aradului⁸.

În vârtoarea evenimentelor lunilor decembrie 1918 – ianuarie 1919, dr. Ștefan Anghel, după pensionarea lui Lőcs Rezső, survenită în ianuarie 1919, a fost desemnat primar al orașului Arad. Asigurarea ordinii publice și a funcționării instituțiilor, medierea între dezideratele românilor și politica guvernului de la Budapesta, venirea trupelor franceze după vizita generalului francez Henri Berthelot, la Arad, în 29 decembrie, au constituit provocări greu de surmontat.

Sosirea trupelor coloniale franceze pentru stabilirea ordinii a îngreunat financiar administrația, fiind nevoit să le asigure cazare, masă și acces la informațiile publice. Gestionarea noii situații a necesitat multă diplomatie și precauție în luarea unor decizii.

Până în 6 martie 1919, edilul, dr. Ștefan Anghel, a condus destinele orașului. La împlinirea a 70 de ani de la momentul desfășurării luptelor de stradă din Arad, din 8 februarie 1849, a invitat funcționarii, reprezentanții asociațiilor și ai școlilor să comemoreze eroii căzuți, slujba oficiindu-se la Biserica Romano-Catolică. În 21 februarie, a organizat festivitățile de întâmpinare și recepția în cinstea proaspătului numit comandant al trupelor coloniale franceze, generalul Gondrecourt.

A fost succedat de dr. Sárkány Ferenc, numit de Sfatul Muncitorilor. Propunerea a fost prezentată de reprezentantul socialiștilor Winkler József⁹.

Pentru o scurtă vreme, în luna iunie, la solicitarea generalului Gondrecourt și a lui dr. Iustin Marșieu ar fi acceptat funcția de primar. Perioada a fost una extrem de delicată, el fiind implicat în apărarea și asigurarea drepturilor cetățenilor, puși în situația de a opta pentru a-și continua cotidianul existențial ca români sau maghiari¹⁰. Generalul Tounardre l-a desemnat în funcția de primar pe dr. Ioan Robu, dr. Ștefan Anghel rămânând viceprimar¹¹.

---

⁸ *Arad, a név marad! Az aradi magyar közösség élete a két világháború között*, Aradi Szabadság-szobor Egyesület, Centrul Cultural Județean Arad, Arad, 2018, pp. 46-47.

⁹ *Ibidem*, p. 55, 59.

¹⁰ *Magyarország monografiája. 1900-1932*, Gellért Imre și Madarász Elemér (editori), Europa Irodalmi és nyomdai Rt. Budapest, 1932, pp. 19-20.

¹¹ *Arad, a név marad!*, p. 70.

Dr. Ștefan Anghel, aflat în funcția de locțiitor de primar, a adresat, în 23 septembrie 1921, o scrisoare directorului Fabricii de Postavuri din Zsolna (azi în Slovacia), Oszkar Hass, în care sublinia următoarele:

„Stimate Domnule Director!

În scrisoarea din 26 august al anului curent doriți informații despre orice impediment în ceea ce privește subscrierea de acțiuni din capitalul Fabricii de Postavuri de către cointeresații români. Pozițiunea mea față de acest lucru o cunoașteți datorită conversației mele cu Domnul Radó.

Pentru aprofundarea problemei, ieri am avut o discuție confidențială și detaliată cu șeful filialei Arad al Băncii Comerciale din Pesta, Domnul Hargittai Bertalan. Am ajuns la concluzia că datorită circumstanțelor schimbate, subscrierea la capitalul societății va avea proporții mai mari. Dorim să includem nu doar capitalul comercial, ci și pe cel privat. Astfel, consider subscrierea cointeresaților români asigurată. Doar că nu a sosit încă momentul, începerea subscrierii ar însemna publicarea anunțului de înființare a fabricii de postavuri. M-am convins că atât în țară (fabricile de postavuri din Timișoara și Brașov) cât și în afara granițelor sunt frici legate de înființarea unei fabrici de postavuri cu cointeresarea fabricii de la Zsolna, în Arad. Dacă s-ar afla intenția noastră, aceștia ar putea contracara, punând în pericol rezultatele de 98% de până acum sau chiar distrugerea acesteia.

În ceea ce privește întocmirea proiectului de contract, vă anunț că acesta este în curs și, când veniți la Arad, va fi gata de prezentare. De aceea, vă rog Domnule Director să pregătiți aceste acte, cu precizia și măiestria Dumneavoastră, ca data viitoare când veniți la Arad să puteți să le aduceți pentru a putea fi prezentate și consiliului.

Menționez că actul 8.701, din 5 septembrie, al Ministerului Forțelor Armate privind predarea cazarmei a ajuns și am făcut pașii necesari, predarea propriu-zisă încă nu s-a putut face datorită unor confuzii de noțiuni. Sper că această confuzie să fie clarificată și predarea să poată fi posibilă.

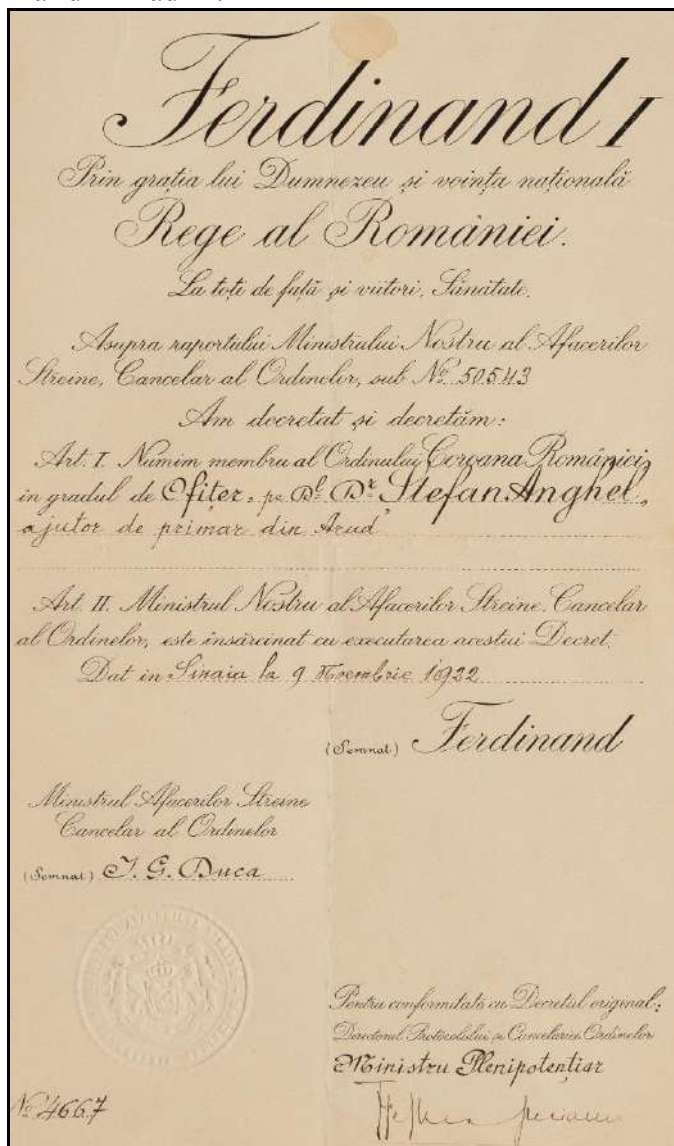
Din punct de vedere al cauzei ar fi de dorit ca Domnul Director General Vogel și Dumneavoastră să veniți cât mai curând la Arad pentru o colaborare reușită.

Arad, 1921, septembrie 23
Anghel, primar¹².

---

¹² Arhiva familiei Ștefan Anghel, Scrisoare din 23 septembrie 1921.

Activitatea de viceprimar a fost una apreciată de autoritățile românești. Dovada o constituie Brevetul de decorare, emis de Regele României Ferdinand I, la Sinaia, în 9 noiembrie 1922, „Numim membru al Ordinului „Coroana României” în grad de ofițer pe Dl. dr. Ștefan Anghel, ajutor de primar din Arad”¹³.

¹³ *Ibidem*, Brevetul de decorare cu Ordinul „Coroana României” în grad de ofițer. Aducem mulțumiri d-lui Ștefan Oliver Angel.

Între anii 1926-1927, a îndeplinit funcția de primar al orașului Arad.

Ajuns președinte al Comisiei Interimare a Municipiului Arad, dr. Ștefan Anghel a aprobat diverse documente, menite a asigura buna funcționare a serviciilor urbane (înființarea unor stațiuni experimentale pe pășuni și fânețe de către Camera de Agricultură a Județului Arad, funcționarea zilnică a frigidului orașenesc de la Abator, etc.)¹⁴.

În scurtul mandat, a dat autorizația de construcție pentru edificarea unei noi clădiri a Clubului Vâslaşilor „Mureșul”¹⁵, ce se află pe malul Mureșului, căci „arhitectura construcției actualului Club Nautic „Voința” este unică în Arad, județ și în țară și de aceea valoarea de criteriul III unicitate este „EXCEPȚIONALĂ”. În 31 iulie 1927, au avut loc concursuri regionale de canotaj ale Federației Române, desfășurate sub patronajul Primăriei Municipiului Arad¹⁶.

În 2 mai 1927, Serviciul Cultural și Instrucție Publică din cadrul Primăriei Municipiului Arad a decis alocarea sumei de 7.500 lei pentru realizarea lucrării de artă „România Mare”, de către pictorul diplomat profesor dr. Ion Teodorie, din București¹⁷.

În toamna anului 1927, primarul municipiului Arad, dr. Ștefan Anghel, a avut inițiativa de a ridica un bust al Regelui Ferdinand I, făuritorul României Mari. Delegația Permanentă a aprobat, în 16 septembrie, această inițiativă, „iar pentru pregătirea lucrărilor premergătoare încredințăm pe Dl. Primar ca să ne propună un comitet de inițiativă, apoi să ne facă propunere referitor la locul unde urmează să se ridice statuia și tot odată să ne facă propunere referitor la publicarea concursului pentru ridicarea statuei și referitor la statorirea celor 3 premii cari urmează să se dea concurenților cari vor prezenta cele mai bune 3 lucrări”¹⁸.

---

¹⁴ S.J.A.N.A., *F.P.M.A.*, dos 2/1926, f. 25-26; *Ibidem*, dos. 16/1926, f. 3.

¹⁵ În anul 1890, a luat ființă Societatea Vâslaşilor „Mureș” din Arad. După doi ani, a fost organizat primul concurs, la care au fost invitați să participe canotori din Szeged. Clubul Nautic „Voința” a fost continuatorul tradiției, fiind înființat în anul 1950. Detalii vezi în Viorel Bitang, Tiberiu Țigan, Vasile Păltineanu, *O istorie ilustrată a canotajului arădean*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2012, p. 75.

¹⁶ *Un vis devenit tradiție/Egy hagyományvá vált álom – O monografie de suflet a celui mai vechi club de canotaj din România: Voința/România első evezős klubjának története*, Ediție bilingvă, îngrijită de Ovidiu Balint, Lajos Notaros, Kisfaludi Júlia, Editura Concordia, Arad, 2015, p. 21, 34. Aducem mulțumiri pentru informații d-lui arhitect Emil Anghel.

¹⁷ C.M.A., *Arhiva Palatului Cultural, Fond Secția de Artă*, (în continuare C.M.A., A.P.C., F.S.A.), dos./1927, f. nenr.

¹⁸ *Ibidem*

Dintr-un fond special constituit pentru a susține tinerii talentați la studii, primarul și Delegația Permanentă, în urma solicitării înaintate de Gheorghe Panian, funcționar la Tribunalul din Arad, a aprobat, în 23 septembrie, „Dlui Gheorghe Panian o subvenție de lei 20.000 [...] pe anul școlar 1927/28 pentru fiul D-sale Ioan, elev la Academia de Belle Arte din Paris, care subvenție se va plăti în trei rate de câte lei 7000-7000 respectiv de lei 6000. Rata primară se va plăti momentan după primirea acestei decizii. Rata a doua se va plăti la Crăciun în baza certificatului de frecvență și despre rezultatul obținut în studii până atunci, iar rata a treia se va plăti la Paști tot pe lângă condițiunile mai sus amintite. Dl. Panian va prezenta certificatele la timpul său Șefului Serviciului Cult. și Instr. Publ. care întrucât le găsește corespunzătoare le vidimează și își dă avizul Serviciului Financiar ca să plătească”¹⁹.

Delegația Permanentă a Municipiului Arad a aprobat, în ședința din 27 septembrie 1927, alocarea sumei de 1.000 lei pentru ridicarea monumentului Gheorghe Gh. Mârzescu, la Iași. În cadrul aceleiași ședințe, edilul local dr. Ștefan Anghel a semnat și decizia de alocare a sumei de 30.000 lei pentru ridicarea unui monument al Cavaleriei, în București. Bani au fost gestionați de colonelul Frideric Heinrich, comandantul Regimentului 1 Roșiori din Arad. De asemenea, au fost alocați 200 de lei pentru achiziționarea unor cărți poștale cu „Avram Iancu” și „Andrei Mureșanu” de la Liceul de Băieți din Dej²⁰.

S-a implicat în viața economică, politică, socială și sportivă. A fost membru al Clubului Athletic din Arad²¹.

---

¹⁹ *Ibidem*, (În următorul an școlar, Ioan Panian a fost susținut financiar de către Primăria Municipiului Arad, acordându-i-se o subvenție de 40.000 lei, pe anul școlar 1928-1929).

²⁰ C.M.A., A.P.C., F.S.A., dos./1927, f. nenr.

²¹ Clubul Athletic Arad a fost înființat în anul 1899, sub egida sa fiind cuprinse sporturi precum atletismul, fotbalul, tenisul, înotul, gimnastica și patinajul.

Din copilărie a fost atras de gimnastică și ciclism. A fost șef al echipei de gimnastică de juniori „Nagy Sándor”. În clasa a V-a a luat premiul întâi la gimnastică. O vreme, a fost membru al Asociației de Gimnastică, apoi președinte, iar din 1923, președinte de onoare al acesteia. Pasiunea pentru sport a cultivat-o și copiilor.

Fiica sa, Magdalena, a fost membră a Societății de Patinaj din Arad, fiind, totodată, și o recunoscută jucătoare de tenis, titlu adjudecat în anul 1924, când a câștigat campionatul de junioare la simplu. Cealaltă fiică, Ilona Flóra (Elena Florica), a fost pasionată de tenis și ping-pong, fiind deținătoarea unor importante trofee²².

O altă pasiune a fost cea pentru viticultură. El a deținut o plantație de viță de vie la Șiria. Deseori, se bucura de liniștea în familie la vila pe care a construit-o aici.

---

²² *Albumul sportiv. Sport-Album. 1932-1933*, editat de Sch. Letiția Rednic, Arad, pp. 4-7.

S-a stins din viață în 24 noiembrie 1957, fiind înmormântat în Cimitirul „Eternitatea”, din Arad. Ca urmași a avut din partea fiului István (Ștefan), 1901-1994, de profesie farmacist în Arad, pe inginerul Ștefan Angel, care și-a desfășurat activitatea la Institutul de Proiectări din Arad, pe Cornelia (căsătorită Vadász), profesoară de educație fizică și sport. Strănepoții din partea inginerului Ștefan Angel au fost Judit și Ștefan Oliver. Din partea fiicei Magda, i-a avut ca nepoți pe Erich Angele, profesor de matematică-fizică și Maria Angele, căsătorită Moise, funcționar la „ILLA”. Arhitectul Emil Anghel este nepotul fostului primar, din partea fratelui Ioan²³.

Destinul i-a hărăzit, ca în momente cruciale, să fie la conducerea orașului Arad. Restituim prezentului din viața și activitatea primarului dr. Ștefan Anghel, cu gândul de a lăsa modele de urmat pentru noi, generația de astăzi, și pentru cele viitoare. Intelectualii acelor timpuri reprezintă definiția unei maturități, plămădită într-un univers confecționat pe un sistem de valori înalte.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Decizie a Consiliului Local al Orașului Liber Regesc Arad, din 23 iunie 1900.

---

²³ Aducem mulțumiri pentru informații d-lui Ștefan Oliver Angel.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Notificare dată în ședința din 1 martie 1902 a Orașului Liber Regesc Arad.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Document din 26 noiembrie 1914, Arad.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Decizie din 4 decembrie 1914, Arad.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Document dat în ședința Consiliului Local al Orașului Liber Regesc Arad și semnat de primarul dr. Ștefan Anghel, din 11 noiembrie 1916.¹

Complexul Muzeal Arad, *Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș*, nr. inv. 10.889 (Portretul primarului dr. Ștefan Anghel a fost realizat de pictorul portretist Carol Wolff. În documentele maghiare apare sub numele de Angel István, iar în cele românești Anghel Ștefan).

Complexul Muzeal Arad, *Arhiva Palatului Cultural, Fond Secția de Artă*.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*.

Arad, a név marad! Az aradi magyar közösség élete a két világháború között, Aradi Szabadság-szobor Egyesület, Centrul Cultural Județean Arad, Arad, 2018, pp. 46-47.

Magyarország monografiája. 1900-1932, Gellért Imre și Madarász Elemér (editori), Europa Irodalmi és nyomdai Rt. Budapest, 1932.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Scrisoare din 23 septembrie 1921.

Arhiva familiei Ștefan Anghel, Brevetul de decorare cu Ordinul „Coroana României” în grad de ofițer.

Albumul sportiv. Sport-Album. 1932-1933, editat de Sch. Letiția Rednic, Arad.

Arad, a név marad! Az aradi magyar közösség élete a két világháború között, Aradi Szabadság-szobor Egyesület, Centrul Cultural Județean Arad, Arad, 2018.

Bitang, Viorel, Țigan, Tiberiu, Păltineanu, Vasile, *O istorie ilustrată a canotajului arădean*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2012.

Un vis devenit tradiție/Egy hagyománnyá vált álom – O monografie de suflet a celui mai vechi club de canotaj din România: Voința/România első evezős klubjának története, Ediție bilingvă, îngrijită de Ovidiu Balint, Lajos Notaros, Kisfaludi Júlia, Editura Concordia, Arad, 2015.

Destinul unui participant la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918

The Destiny of a Participant in the Great National Assembly from December 1, 1918

*Eugen D. PĂDUREAN,
Colaborator extern, Complexul Muzeal Arad*

Résumé

L'auteur évoque le destin d'un participant a la Grande Assemblée Nationale du 1-er Décembre 1918, en tant que représentant du village Cicir (département d'Arad). Le destin a été triste. À la fin de la Seconde Guerre Mondiale, en septembre 1944, les troupes horthystes ont envahi l'ouest de la Roumanie et ont commis des atrocités. Tout en occupant la vallée du Mureș, ces troupes se sont emparées des villages. À Păuliș, l'armée roumaine représentée par l'Ecole de sous-officiers en réserve de Radna, a résisté héroïquement. Les horthystes n'ont pas réussi à vaincre et se sont vengés des civils du pays. Le participant à l'Assemblée d'Alba Iulia, le paysan George Opreți a eu une fin tragique. Étant la père du maire de Cicir, il a été fusillé et enterré avant de mourir. L'auteur est l'arrière-petit-fils de ce martyr du peuple roumain.

Mots-clé: *paysan George Opreți, participant à la Grand Assemblée Nationale du 1er Décembre 1918, destin tragique, martyr du peuple romain, terreur horthyste.*

Prezentam în luna noiembrie 2018, la Conferința Națională „100 de ani de administrație românească arădeană”, date legate de un participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Se numea George Opreți, din satul Cicir (județul Arad), și era străbunicul meu dinspre mamă.¹ Destinul lui a fost tragic... Făcând parte din familia lui, am avut la dispoziție documente (fotografiile, memoriile fiului său Dimitrie Opreți-Tia, memoria colectivă).

În anul acela măreț din Istoria Românilor, 1918, spre sfârșitul anului, George Opreți a mai avut o bucurie. Cu o săptămână înainte de Crăciun a

---

¹ Eugen D. Pădurean, *Am fost și eu a întâi Decembrie la Alba Iulia*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de administrație arădeană”, vol. XIV, coord.: Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, p.144-149.

ajuns acasă viu și nevătămat, venind din prizonierat, după patru ani de „robie”, în Siberia, fiul său Tia Opriți (bunicul meu). Celălalt fiu, Pașcu Opriți, prizonier și el în Rusia, a rămas pentru totdeauna în pământul străin al Rusiei. În schimb, Tia Opriți, bunicul meu a găsit în bătaură o surioară de doar cinci luni, pe Lena.

În țara întregită însă liniștea nu era deplină. Granițele țării nu erau încă trasate în zona de vest. La sfârșitul anului 1918, temporar, până la Mureș, au pătruns trupe sârbești cu intenția vădită de a nu mai părăsi teritoriul. Cică Banatul până la Mureș era țara lor! Străbunicul meu, moșul Gișcă a simțit din plin „prietenia” lor. Avea o mică livadă peste Mureș în „Banat” și când s-a dus într-o zi acolo, s-a trezit cu patru soldați sârbi care i-au pus baionetele la gât, îmbrâncindu-l să treacă Mureșul că de-acum acolo va fi țara lor...

În cele două decenii interbelice, George Opriți și-a continuat viața de plugar, cu urcușuri și coborâșuri. A cumpărat ceva pământ, unelte, a avut parte de ani rodnici, dar și de ani secetoși. A devenit bunic, Cati, nepoata lui, fiind mama mea. Pierderea soției în anul 1932, la numai 54 de ani l-a marcat puternic.

Spre sfârșitul deceniului al patrulea, pe cerul Europei se adunau nori negri. Mirosea a praf de pușcă, a război mondial care nu s-a lăsat mult timp așteptat. România a intrat și ea în vârtejul lui. Ștefan Pădurean, soțul Elenei, fiica cea venită pe lume odată cu Marea Unire, a fost luat pe front. În anul 1942 a căzut pe front la locul acela blestemat, Cotul Donului. Dinspre Pustă răzbăteau cântece și lozinci revanșarde cu explicite referiri la Ardeal...

În primăvara anului 1944, Tia Pădurean, tatăl meu, a fost încorporat și a ajuns Strejnic-Ploiești, la o unitate AA unde a suportat din plin atacurile aviației americane. Se contura tot mai clar înfrângerea Germaniei și a aliaților ei. Evenimentele s-au precipitat după 23 august 1944 când România a ieșit din alianță. Au început luptele cu germanii și Tia Pădurean a căzut prizonier în satul Strejnic, ajungând într-un lagăr, fiind rănit cu o grenadă.

Pentru străbunicul meu vor veni momente tragice. Când „paurii” se pregăteau de lucrările de toamnă, în zonă au început luptele. În prima săptămână a lunii septembrie, au avut loc lupte puternice în zona aeroportului din Arad, cu trupele germane. O altă mare nenorocire însă îi așteptau pe locuitorii de pe valea Mureșului în special. Dinspre vest, au trecut granița trupe hortiste din Divizia 1 blindate „Budapesta”, însoțite de trupe de infanterie. Pătrunse pe la Curtici, au trecut la represiuni împotriva locuitorilor pașnici din satele întâlnite în zonă. Imediat armata română a

ripostat în zona Șofronea. Paranoia fasciștilor nu cunoștea limite. Nici mai mult, nici mai puțin, într-o săptămână vor ajunge la București!²

Pentru locuitorii de pe valea Mureșului începuse calvarul. Vestea despre atrocitățile horthiștilor a căzut ca un trăznet.³ Din zona afectată au început să se reverse o mare de refugiați. Unii căutau scăpare, trecând Mureșul în Banat spre podișul Lipovei. Alții, antrenând locuitorii satelor Mândruloc, Cicir, Sâmbăteni, căutau salvarea spre Păuliș, Lipova și de acolo, evitând șoseaua Lipova-Deva, tot spre Podișul Lipovei spre satele Ususău, Dorgoș, Zăbalț.⁴

În ziua de 13 septembrie 1944, la vreo două ceasuri după amiază, locuitorii din satul Cicir auziră la drumul mare „Dubașul” comunei, bătând toba s-o spargă nu alta. Anunța marea nenorocire și ce au hotărât autoritățile. Să-și încarce în căruțe fiecare ce putea și în cel mai scurt timp să plece dincolo de Lipova. Satul a început să fiarbă. Dinspre Arad au început să curgă convoiul de refugiați. Căruțele mergeau pe trei rânduri!

În casa plugarului George Opriți a avut loc un scurt „consiliu de familie. Nu era timp de pierdut! Au hotărât: „Plecăm toți!”. Au încărcat în căruță alimente, haine, ce-au putut. Urmau să plece în satul Dorgoș la o rudă. Fiul lui George Opriț, Tia Opriț, primar fiind în Cicir, a îngropat arhiva satului și tezaurul în grajd. Când să plece, străbunicul, cu lacrimi în ochi, le-a spus că dacă știe că moare, dar el nu lasă casa singură! Nimic nu l-a putut îndupleca. S-au despărțit cu ochii în lacrimi și cu inima strânsă. Plecau cu căruța bunicul meu, bunica Maria, mama mea Cati, Lena sora bunicului.

Căruța care era supraîncărcată, a intrat cu mare greutate în coloana uriașă a refugiaților. Spectacolul era înspăimântător: priviri îngrozite și deprimate, plânsete, căruță lângă căruță pe trei coloane, cu dușmanul pe urmele sale, căutând scăpare și noaptea care venea...⁵

În timpul acesta, sergentul Tia Pădurean, tatăl meu, ajuns la Arad din lagărul de la Strejnic-Ploiești rănit, se găsea în garnizoana din Cetate unde

---

² General-maior(r) Alexandru Petrescu, *Detășamentul Păuliș*, București, Editura militară, 1965, p. 96.

³ Evenimentele nu erau o premieră pentru România. Să ne întoarcem numai la anii 1940-1944 în nord-vestul României! Vezi Ion Ardeleanu, Gheorghe Bodea, Mihai Fătu, Oliver Lustig, Mircea Bodea, Fătu Mușat, Ludovic Vajda, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României –septembrie 1940-octombrie 1944*, București, Editura Politică, 1985, p. 340.

⁴ Dimitrie Opriți, *Memoriu*, 1959, manuscris, p. 7; A. Petrescu, *op. cit.*, p. 91-93.

⁵ D. Opriți, *op. cit.*, p. 8-9.

se încerca organizarea unei rezistențe în fața puhoiului horthist. Nu s-a reușit și tatăl meu împreună cu un camarad din satul învecinat Mândruloc s-au îndreptat pe la sud de Mureș spre satul Cicir. Au trecut râul Mureș cu o barcă defectă care se putea scufunda oricând. În Cicir, tatăl meu l-a găsit pe străbunicul meu împreună cu vecinul, frizerul Virag Iosif (Ioșka). Informat de situație, a pornit în mare grabă pe șosea printre refugiați să-și ajungă familia. I-a ajuns peste un ceas găsindu-i blocați în fața satului Păuliș, lângă Canal (șanțul antitanc). Ce se întâmplase? Din cauza căruței supraîncărcate, o roată a cedat și trebuia schimbată urgent, existând pericolul să fie prinși între două focuri. Norocul le-a surâs de două ori. Au primit la timp o roată de la un cetățean omenos din Păuliș și familia s-a întregit fericită. Au continuat drumul și doua zi, dimineața, au ajuns la ruda lor din satul Dorgoș, nu departe de Lipova. Aici avea să se nască peste câteva zile fratele meu.

Trupele horthiste au intrat în satul Cicir în noaptea de 13/14 septembrie 1944. Curând liniștea nopții a fost spartă de uruitul rău prevestitor al blindatelor. Dușmanul se pregătea de atac, satele Cicir și Sâmbăteni fiind bazele, atac și repliere în caz de eșec. Armata română îi aștepta în fața Păulișului la Canal unde bravii elevi de la Școala de subofițeri în rezervă ocupaseră poziții de luptă. Ulițele satului Cicir s-au umplut de militari fasciști care au început să intre și-n curți, interzicând sub amenințarea împușcării circulația pe timpul nopții. A doua zi, 14 septembrie, au început luptele de la Păuliș și din prima zi, dușmanul a fost respins. Turbați de furie trăgeau după civili, pe ulițele satului. Întâlnirea lui George Opriți cu oaspeții nepoștiți a avut loc în 15 septembrie, pe la amiază. Împreună cu vecinul Ioșka Virag se pregăteau să îmbuce câte ceva, luaseră câte o gură de țuică când poarta a fost trântită cu brutalitate și-n ocol au năvălit patru horthiști conduși de un ofițer mai în vârstă, ceilalți fiind niște copilandri de 16-17 ani. „Lasă George că vorbesc eu cu ei”, a spus Ioșka care era ungur ortodox. Au controlat odăile și la plecare ofițerul, răstindu-se le-a spus, arătând amenințător cu degetul spre cer: „Să vă ferească Dumnezeu să aveți arme!”. Moșu Gișcă l-a privit direct în ochi și respectuos i-a spus: „N-avem arme domnule ofițer!”. Bubuiturile tunurilor nu conteneau nici noaptea iar furia horthiștilor creștea. Socoteala de acasă nu se potrivea cu cea din târg. Păulișul era o nucă tare pentru ei. Puținii locuitori nu prea circulau prin sat de teamă să nu fie împușcați. Moșu Gișcă trecea doar drumul la prietenul Ioșka. Celălalt vecin care a rămas în sat, Pătru a lui Totu și-a săpat în capătul grădinii o ascunzătoare în pământ bine mascată, apărând numai noaptea.

În 17 septembrie, străbunicul meu își vedea de hrănitul animalelor când patru militari unguri au dat buzna în ocol cu baionetele la arme. Au năvălit în cocină, au înjunghiat doi porci pe care i-au luat cu ei și au plecat înjurând de zor. „Au pierdut multe tancuri la canal”, a lămurit Ioșka faza. Ba mai mult, artileriști români de pe creasta Minișului le-a distrus punctul de observație și dirijare a focului, plasat în turnul bisericii din Sâmbăteni. Spre seară însă lucrurile au luat o întorsătură tragică. Pe ulițe zarvă mare, țipete, împușcături, oameni scoși din curți cu patul puștilor. Au adunat vreo douăzeci de bărbați și câteva femei și i-au dus în cimitirul satului. Acolo tot al treilea cuvânt era „Vă împușcăm!”. Motivul era că aveau arme cică. Oamenii erau pământii la față de groază. De unde arme? O refugiată din Arad din cauza bombardamentului american – Bondor Mărioara, care era găzduită de familia mea, cunoscând bine limba maghiară, foarte curajoasă, a explicat calmă că sătenii n-au arme. Oamenii au fost eliberați. Spre seară însă, o patrulă condusă de un ofițer au năvălit în curtea lui George Opriți unde se găsea și Virág Iosif, i-au arestat și între baionete au fost duși la anchetă în casa săteanului Savu Pârnevan. Acolo, ofițerul l-a privit ironic și i-a spus „Cum, bătrâne, nici nu ne spui că ești tatăl primarului?!”, iar pe Ioșka Virag, după ce l-a îndoit cu patul carabinei, l-a scuipat, spunându-i: „Cum mă, tu ungur, ce cauți într-o biserică ortodoxă?”. Pentru cei doi era clar că cineva din sat a fost Iudă. Până la urmă, oamenii din sat au aflat... și nici Dumnezeu n-a uitat de el și l-a răsplătit peste ani. Oamenii n-aveau arme, era clar că străbunicul, fiind tata primarului, trebuia să plătească el în loc tributul în sânge... Dacă i-ar fi găsit, jandarmul și preotul ar fi avut aceeași soartă! Peste ani am aflat din povestirile bunicului că preotul de atunci Mihai Morgovan a plecat spre Lipova cu ultimul tramvai electric, la insistențele unor enoriași.

Cei doi au fost închiși peste noapte în pivnița lui Savu Pârnevan, iar în dimineața zilei de 18 septembrie, au fost duși în cimitirul din apropiere unde, lângă gardul care despărțea grădina gospodarului Nedescu Pascu de cimitir, i-au împușcat⁶. Străbunicul meu a avut parte de o moarte îngrozitoare. După ce gloanțele, două, trase-n piept, nu l-au omorât, călăii l-au înjunghiat cu baioneta și așa, printre horcăituri, l-au îngropat într-o tranșee din grădina lui Nedescu Pascu, acoperit cu două palme de pământ. Prietenul lui, Virág Ioșka, n-a murit nici el imediat. Mult timp după plecarea călăilor, urla de durere, cerând ajutor. Dar cine se putea apropia de el fără riscul de a fi împușcat? Călăii horthiști au continuat atrocitățile în acea zi.

---

⁶ *Ibidem*, p. 9-10.

Spumegând de furie (piloții români au capturat un avion de asalt german, bombardând un escadron de bicicliști maghiari care se îndreptau spre Păuliș), au prins pe șosea, aproape de cimitir, un tânăr din sat, Gheorghe Pădurean, i-au legat o mână de furgon și au dat bice cailor. Nenorocitul acela și-a pierdut mâna care i-a fost smulsă din umăr! A supraviețuit așa ciung până prin anii 1960-61. Alt sătean, Dimitrie Velescu (Pău), deși împușcat în piept, s-a trântit la pământ, prefăcându-se mort, a scăpat cu viață. Maximilian Gurban (Ieia) însă n-a avut nici o șansă. O grenadă aruncată pe geam, l-a ucis pe loc⁷. A doua zi, s-a născut la Dorgoș, în bejenie, fratele meu Corneliu ca o mângâiere pentru pierderea străbunicului nostru pe care n-am mai apucat să-l îmbrățișăm...

Locuitorii satelor plecate în bejenie s-au putut întoarce la casele lor abia după 20 septembrie, când vitejii soldați români, mai ales „Detașamentul Păuliș” – Școala de subofițeri de rezervă infanterie Radna, cu mari sacrificii, au alungat spre vest inamicul⁸. Familia mea s-a întors de la Dorgoș în data de 24 septembrie 1944. Acolo dezastru: șura și anexele, scrum, gardurile la fel. Spatele casei mai fumega încă, noroc în câțiva vecini care au ajuns înainte. În casă, jaf în toată legea. Au furat haine, încălțăminte de „ținut”, bijuterii modeste ale mamei, șuba cu eșarfa tricoloră de la Alba Iulia din 1918, a străbunicului. Horthiștii, în ura lor atavică, au dat foc satului.

Pe moșul Gișcă l-au găsit în tranșeu acoperit superficial cu țărână. L-au înmormântat creștinește nu departe de locul unde a fost asasinat. Scrisa bunicul meu Tia Opriți în Memoriul său, „Noi cu plângere căutându-l l-am aflat și Duminică 25 septembrie după amiază l-am înmormântat cu părintele-profesor Nădăban Teodor care a fost în refugiu cu noi. Grozavă înmormântare când armata rusă trecea înainte cu triumf spre front. Fie-ei țărâna ușoară și memoria binecuvântată”.

În septembrie 1964, au avut loc la Păuliș festivitățile de comemorare a 20 de ani de la luptele de la Păuliș. Cu această ocazie avut o discuție „de suflet” cu bunicul meu Tia Opriți, fiul martirului George Opriți. Am rememorat evenimentele tragice de atunci, am mai aflat alte amănunte și bunicul, ca un fel de concluzie, a spus: „Dacă odată mai vin peste noi, va fi vai de capul nostru”. Îmi amintesc că i-am răspuns sincer și hotărât: „Vor fi atunci și mai multe Păulișuri!”.

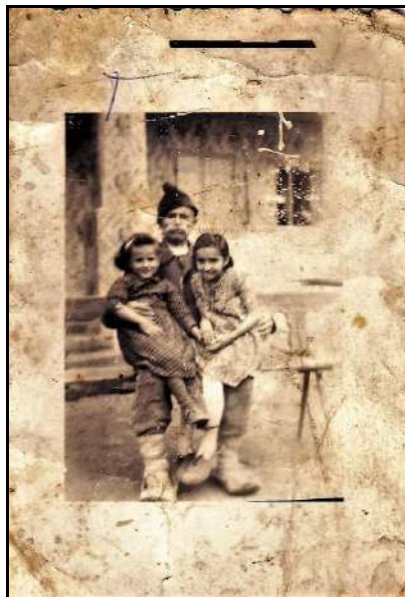
---

⁷ George Păsculescu, Pascu Cati, manuscris, 2007, p. 5.

⁸ D. Opriți, *op. cit.*, p. 8, A. Petrescu, *op. cit.*, p. 5-274.

În anul 1984, la vârsta de 91 de ani, bunicul era la pat greu bolnav de o boală terminală. Vorbea cu greutate, dar a reușit să-mi spună: „L-am visat pe tata”. Peste trei zile, pleca să-l întâlnească...

Cuvine-se ca pe crucea de piatră din cimitirul satului Cicir, noi, strănepoții, să adăugăm câteva rânduri: **Martirului George Opriți, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918, asasinat de trupele horthiste în 18 septembrie 1944. Veșnică recunoștință! Strănepoții.**

Document-Foto. Martirul George Opriți în curtea casei împreună cu două nepoate în anul asasinării (1944)

BIBLIOGRAFIE

Arhiva familiilor Corneliu și Eugen PĂDUREAN (manuscrite, fotografii).

Ardeleanu, Ion, Bodea, Gheorghe, Fătu, Mihai, Lustig, Oliver, Bodea, Mircea, Mușat, Fătu, Vajda, Ludovic, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României – septembrie 1940 – octombrie 1944*, București, Editura Politică, 1985.

George Păsculescu, Pascu Cati, 2007, manuscris.

Opriți, Dimitrie, *Memoriu*, 1959, manuscris.

Pădurean, Eugen D., *Am fost și eu a întâi Decembrie la Alba Iulia*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de administrație arădeană”, vol. XIV, coord.: Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, p.144-149.

Petrescu, General-maior (r) Alexandru, *Detășamentul Păuliș*, București, Editura militară, 1965.

Note zilnice ale generalului Berthelot privitoare la Consiliul Național Român de la Arad, la Transilvania, la Banat și la transilvăneni (26 noiembrie 1918-5 mai 1919)

General Berthelot's Daily Notes Regarding the Romanian National Council from Arad, Transylvania, Banat and Transylvania (November 26, 1918-5 May 1919)

*Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS,
Consilier superior dr., Arhivele Naționale ale României, București*

Résumé

Dans l'article Notes quotidiennes du général Berthelot concernant le Conseil national roumain d'Arad, la Transylvanie, le Banat et les Transylvains (26 novembre 1918-5 mai 1919), on présente quelques notes quotidiennes du général Henri-Mathias Berthelot, commandant des forces alliées de Roumanie et du sud de la Russie, pendant, spécialement, sa visite en Roumanie, en Transylvanie et en Banat, dans la période 1918-1919. Les notes sont extraites du journal du Berthelot, gardé aux Archives nationales historiques centrales de Bucarest.

Mots-clés:: *Conseil national roumain d'Arad, Transylvanie, Banat, Transylvains, général Henri-Mathias Berthelot, notes quotidiennes, journal.*

Generalul francez Henri-Mathias Berthelot s-a născut în anul 1861, la Fleurs, în regiunea Loarei și a murit în 1931, la Paris. S-a distins la începutul Primului Război Mondial, în 1914, când s-a aflat în funcția de secund al comandamentului, pe frontul de nord-vest, iar faptele de eroism francez sunt legate de luptele de pe Marna și de la Verdun.¹

În fazele finale ale războiului, generalul Berthelot a venit în țara noastră, cu o misiune importantă: de a reface armata română, sub raportul moral și material. În refugiul de la Iași, el a colaborat cu guvernul, cu generalii comandanți, cu organele de aprovizionare, a rânduit transporturile aliaților, în România, pe la Cercul Polar, prin Siberia, prin Rusia continentală, până în Moldova. Pentru devotamentul de care a dat dovadă

---

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita: ANIC), *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. I.

Berthelot față de poporul român, el a primit cetățenia română și cele mai înalte decorații de război ale țării noastre.²

Mai jos, redăm câteva note zilnice, de la 26 noiembrie 1918 până la 5 mai 1919, extrase din „jurnalul” generalului Berthelot, care fac referire la Consiliul Național Român de la Arad, la Transilvania, la Banat și la transilvăneni. „Jurnalul”, păstrat la Arhivele Naționale Istorice Centrale, este un calendar de „acta diurna”, care cuprinde anii participării României la Primul Război Mondial. Valoarea notelor zilnice, uneori lacunare și discrete, ale lui Berthelot, contemporan al evenimentelor, care a participat activ la desfășurarea lor, reprezintă o sursă de informare istorică.

26 noiembrie 1918. S-a anunțat generalul PREZAN. Îl așteptăm până la 1 și jumătate; în fine, sosește cu un delegat al Consiliului Național Român de la Arad și cu credinciosul său ANTONESCU, cu generalul LAFONT, cu maiorul HUARD ș.a.

Prin telegrama lui CLEMENCEAU mi se acordă semnătură în alb, în vechiul regat, Transilvania, Ucraina și Crimeea, cu trei divizii franceze și cu trei divizii grecești.

După dejun, luăm hotărârile de principiu asupra punctelor următoare: Dobrogea, ocuparea Bucovinei și a Transilvaniei.³

4 decembrie 1918. Dau instrucțiuni lui LANDROT și unui alt ofițer, pe care îl trimit să ia contact cu Comitetul Național din Transilvania și cu reprezentantul nostru de pe lângă guvernul ungar.⁴

10 decembrie 1918. Primirea lui FRANCHET d'ESPEREY. După amiază am stat de vorbă îndelung cu el despre toate problemele sensibile: Dobrogea, Banatul, Transilvania, Rusia și chestiunile conexe.⁵

12 decembrie 1918. Am convenit cu generalul FRANCHET d'ESPEREY asupra diferitelor probleme, îndeosebi asupra Banatului.⁶

19 decembrie 1918. Vizita⁷ delegației Transilvaniei: IULIU MANIU, episcopi ș.a. cu CORBESCU.⁸

26 decembrie 1918. Suntem în drumul spre Timișoara. Primiri entuziaste în toate gările: la Mehadia, Domașnea, Caransebeș (unde mă întâmpină episcopul Cristea) și Lugoj, cu coruri, cuvântări etc.

---

² *Ibidem*, p. I-II.

³ *Ibidem*, p. 301.

⁴ *Ibidem*, p. 304-305.

⁵ *Ibidem*, p. 307.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Care a avut loc la București.

⁸ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 309.

Sosim la Timișoara la orele 11 noaptea. Dormim în tren.⁹

27 decembrie 1918. Primesc vizite în tren: autoritățile sârbești, generalul GHEORGHEVICI, doamnele române și autoritățile locale... Plecăm la ora 1 prin Deta, Vârșeț, Alibunar, Petre; sosirea la Paneșova la orele 4. Luăm vaporul înspre Belgrad...¹⁰

28 decembrie 1918. Plecare în negură cu vaporul de dimineață, la 7 spre Paneșova, unde ajungem la 8. Delegația și o companie de trupă sârbească la Vârșeț. La Timișoara sosim la 1 și un sfert. Acolo sunt salutați de ofițeri sârbi și de un detașament de onoare. Manifestație românească la Bereksó¹¹. La Seghedin sosim la orele 6.

Am avut întrevederi succesive cu colonelul VIX, cu maiorul MABILAIS, cu doctorul EDERLE, care e delegatul român al Transilvaniei pe lângă unguri și cu colonelul HOHENLOHE, delegatul lui KAROLYI¹². Am stat de vorbă îndelung cu ei. Am luat masa cu primii trei menționați mai sus.¹³

29 decembrie 1918. Ne-a deșteptat din somn, la orele 3, o manifestație românească. Am sosit la Arad. Coborârea din tren la orele 8. O delegație de fete române. Garda națională, municipalitatea, senatul, episcopii, sârbii, ungurii, toți. Se formează un cortegiu în oraș.

La hotel alte recepții: doamne, clericali, profesori, institutori, țărani, studenți, fete, români din Banat.

Vizităm orașul, în mașină; spiritele sunt supraîncălzite; au fost smulse drapele; s-a tras și cu pușca.¹⁴

1 ianuarie 1919. Plecare la orele 6 dimineața.

Manifestațiile dintre cele mai călduroase reîncep în toate localitățile, cu deosebire la Aiud, la Alba Iulia, Teiuș, Sebeș. Afluență a oamenilor din munți. Primire la Sibiu, în gară; parcurgem orașul, recepție la comandamentul fostului Corp 12 de Armată austro-ungară. Cuvântări nenumărate. Ne întoarcem la tren. Am o lungă convorbire cu IULIU

---

⁹ *Ibidem*, p. 311.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Beregsăul-Mare din vechiul județ Timiș-Torontal.

¹² Károlyi din Nagykaroly Mihály (1875-1955), președinte al Republicii Ungare în 1919, înainte de acțiunea lui Bela Kun.

¹³ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 312.

¹⁴ *Ibidem*.

MANIU, ȘT. CICEO POP și generalul TRAIAN MOSOIU, care iau masa cu mine, împreună cu generalul BOERIU¹⁵ și alte trei persoane.

De reținut: aspectul orașului, cu vederea spre masivul Făgărașului.¹⁶

2 ianuarie 1919. Am plecat la orele 8 și jumătate prin Săliște, sat reputat prin fetele lui frumoase; și acolo mi s-a făcut o primire însuflețită, unde au defilat grupe de săteni din regiune. Când ne-am întors la Sibiu, a fost o mare defilare a satelor și orașelor, în cântări și dansuri.

Am discutat cu MANIU, cu POP și cu VAIDA-VOEVOD. La ora 1, ne-am despărțit.

Opriri și cuvântări la Kopiș¹⁷, la Mediaș, Elisabetopol¹⁸, Sighișoara ș.a.

La ora 8 eram la Brașov.¹⁹

3 ianuarie 1919. La 8 și jumătate primire în fața gării, cortegiu în oraș, până la Biserica Sf. Nicolae²⁰, apoi până la liceu. Prin toate pietele m-au întâmpinat cuvântările de salut, dansurile și horele.

Ne-am întors la gară, trecând pe la Biserica Neagră.

Părăsim orașul la orele 10 și jumătate; la orele 2 eram la Predeal, iar la 5 și jumătate la București.

Am citit un voluminos pachet de corespondență.²¹

16 ianuarie 1919. Plimbare pe cal. Am văzut pe locotenent-colonelul PRAX, șeful Geniului din grupul PATEY și am discutat chestiuni ale căilor ferate și cărbunelui Ungariei și Transilvaniei.²²

18 ianuarie 1919. Generalul PATEY se va duce la Sibiu și la Cluj, pentru o anchetă în chestiunea APATIN.²³

20 ianuarie 1919. După amiază, am văzut pe locotenentul VILLAIN, pe generalul PATEY, care pleacă mâine la Sibiu ca să ancheteze asupra situației, în timp ce șeful trupelor de Geniu va studia, la fața locului, chestiunea minelor de la Petroșani.

---

¹⁵ Generalul Traian Boieru, originar din satul Vaida-Recea (Făgăraș), fost ofițer superior în armata Austriei și în garda imperială de la Schönbrunn.

¹⁶ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 314.

¹⁷ Copșa.

¹⁸ Dumbrăveni.

¹⁹ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 314.

²⁰ Din Șchei, unde a fost dascăl Anton Pann.

²¹ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 314-315.

²² *Ibidem*, p. 318.

²³ *Ibidem*, p. 319.

Am văzut trei polonezi, LINDE, KOSMINSKI și JARUSELSKI, care vin să se plângă de Ucraina; apoi un trimis al Ucrainei, GASSENKO, care se plânge de Polonia; în sfârșit, ALEX. VAIDA-VOEVOD, care se plânge de unguri.²⁴

25 ianuarie 1919. Divizia 11 de infanterie-călare a început înlocuirea sârbilor în Banat, pe linia Orșova-Caransebeș-Lugoj-Lippa^{25, 26}

26 ianuarie 1919. M-am dus la PREZAN pentru a discuta despre luarea din depozitele rusești din Moldova, a unor muniții spre folosul armatei de voluntari; despre oprirea necesară a trupelor românești din Transilvania; despre chestiunea Banatului și Basarabiei; despre regimentul Moruzi etc.²⁷

2 februarie 1919. Dus și întors în automobil, până la gara Mogoșoaia. Ninge din belșug.

Generalul PATEY, care vine din Transilvania, îmi aduce raportul lui: atitudinea echivocă din partea colonelului VIX. I-o fi frică? NEREL îmi vorbește despre pregătita trecere în revistă a diviziei sale. A trecut să mă vadă generalul GRIGORESCU.²⁸

7 februarie 1919. AL. VAIDA-VOEVOD îmi comunică adresa oficinei de unde pleacă manifestele bolșevice, de la Budapesta. Pleacă și el, mâine, la Paris.²⁹

8 februarie 1919. Sunt în gara de nord, la orele 10, pentru a ura călătorie bună celor care pleacă la Paris: SAINT AULAIRE, COANDĂ cu soția și cu fiica lor, dna. BRĂTIANU, generalul GREENLY, VAIDA-VOEVOD ș.a.³⁰

19 februarie 1919. Generalul PREZAN îmi spune că guvernul român este hotărât să ocupe zona Arad-Oradea Mare-Satu Mare. Îl sfătuiesc să n-o facă.³¹

21 februarie 1919. Lungă discuție cu GRECEANU, care a venit să mă vadă.

---

²⁴ *Ibidem*, p. 320.

²⁵ Probabil Lipova, în jud. Timiș-Torontal.

²⁶ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 322.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 324.

²⁹ *Ibidem*, p. 326.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 330.

Am primit vizita locotenent-colonelului TROUSSON, sub-șeful Statului Major al corpului de armată-artilerie, care a văzut ce se petrece în Transilvania, în Banat, în Ungaria etc.³²

23 februarie 1919. Apoi mă vizitează „Voivodul”³³, președinte al Consiliului, PHEREKIDE care-mi spune că „armata română va fi la dispoziția mea, pentru a ocupa Tiraspol și Razdelnaia”.³⁴

24 februarie 1919. PREZAN îmi spune că o brigadă maghiară a atacat trupele române de lângă Cluj și că au fost comise fapte abominabile și masacre, de unguri, asupra populației române din Villagos, la 30 km de Arad.³⁵

25 februarie 1919. La cină, avem pe TRUSSON, care pleacă mâine în Transilvania.³⁶

27 februarie 1919. PICHON își continuă politica lui de a înțepa cu ace România. Prin două telegrame, el cere: să se amâne alegerile în Dobrogea și să se modifice zona ocupată în Banat, în avantajul sârbilor.³⁷

1 martie 1919. Am asistat la trecerea în revistă, în Piața Victoriei, a regimentului Transilvaniei, în prezența regelui.³⁸

2 martie 1919. Seara, dîneu la palat³⁹, în onoarea regimentului de transilvăneni, care a sosit din Italia⁴⁰, cu colonelul SINIBALDI.⁴¹

4 martie 1919. Mi se vorbește de o telegramă referitoare la acțiunea din Transilvania; nu mi s-a comunicat nimic.⁴²

5 martie 1919. Mă vizitează PREZAN, care-mi vorbește despre ocuparea regiunii răsăritene a Banatului.

La dejun, cu N. Iorga. După amiază, vine la mine VOPIKA, apoi căpitanul ROOSEVELT⁴³, care ar vrea să știe care este părerea mea despre ceea ce se petrece în Transilvania.⁴⁴

---

³² *Ibidem.*

³³ În textul documentului se scrie eronat „du voivoide”, confundându-se numele lui VAIDA-VOEVOD cu un titlu de demnitate atribuit lui PHERYKIDE.

³⁴ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 331.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem*, p. 332.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem*, p. 333.

³⁹ La Cotroceni.

⁴⁰ Soldații români recrutați din Transilvania, sub drapelul habsburgic, s-au predat Italiei, cerând să lupte pentru România..

⁴¹ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 334.

⁴² *Ibidem.*

6 martie 1919. Primesc telegrama de la 1 martie, în privința Transilvaniei, cu hotărârile puțin cam enervate ale lui FRANCHET d'ESPEREY⁴⁵.

Vizite: dna WATERMAN, care e corespondenta ziarului „Times”; generalul PREZAN; un transilvănean din Arad⁴⁶; generalul DESSORT.⁴⁷

7 martie 1919. Vizita lui ȘTEFAN POPP, care a venit însoțit de ROSETTI, în legătură cu hotărârile Conferinței Păcii.⁴⁸

9 martie 1919. Vizita lui GASESENKO și a lui ȘTEFAN C. POPP care e mereu grăbit; de altfel, îl înțeleg.⁴⁹

11 martie 1919. Mereu mai proaste vești ne trimite Kersonul (pe care D'ANSELME îl părăsește) ca și Nicolaievul. Am primit pe Du TILLY care a sosit în noaptea trecută, venind din Transilvania, din Budapesta și de la Belgrad; îmi vorbește despre VIX, în termeni înduioșători!...⁵⁰

15 martie 1919. TROUSSON s-a întors din Transilvania și din Ungaria; el nu e convins că ungurii dau ascultare recomandărilor Antantei.⁵¹

18 martie 1919. Am văzut pe POKLEVSKI, apoi m-am dus la generalul PREZAN pentru chestiunea Transilvaniei și a Radzelnaiei.⁵²

1 aprilie 1919. Am primit pe generalul PEANO și pe colonelul comandant al regimentului 2, de voluntari transilvăneni.⁵³

3 aprilie 1919. Pretutindeni există tendința de a se complica lucrurile: D'ANSELME evacuează douăzeci de mii de ruși, în Basarabia; englezii părăsesc Cadrilaterul, fără ca românii să fie autorizați să pună, în locul lor, niște grăniceri; De LOBIT îmi vorbește despre o republică independentă a Banatului, iar românii tot nu sunt lăsați să înainteze în Transilvania... Este o incoerență fantastică!...⁵⁴

---

⁴³ Este vorba de căpitanul NICHOLAS ROOSEVELT, nepot de frate al fostului președinte al S.U.A., THEODOR ROOSEVELT (1858-1919).

⁴⁴ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 334-335.

⁴⁵ FRANCHET d'ESPEREY nu permite înaintarea românilor, până la „momentul pe care-l va crede util”.

⁴⁶ Este vorba de Ștefan Cicio-Pop, care a arătat lui N. Iorga comunicarea consemnată în nota de mai sus, primită de la Berthelot.

⁴⁷ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 335.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 336.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 337.

⁵¹ *Ibidem*, p. 338.

⁵² *Ibidem*, p. 339.

⁵³ *Ibidem*, p. 343.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 344.

5 aprilie 1919. Încă o intervenție intempestivă a C.A.A.⁵⁵. Aflu de faptele lui FARSET, la Lugoj, unde acesta a pus zona românească a Banatului sub administrația și sub jandarmeria ungurească, după două zile de la proclamarea regimului comunist, la 24 martie!...⁵⁶

10 aprilie 1919. BOILA⁵⁷, un transilvănean, cere să se spună sărbilor să lase transporturile cu făină cumpărată de la Timișoara, în schimbul cărbunelui.

Mi-a sosit telegrama de rechemare în Franța.⁵⁸

14 aprilie 1919. Am văzut pe SAFTU, protopopul din Brașov, care a slujit la ceremonia de duminică.⁵⁹

16 aprilie 1919. Românii înaintează în Transilvania.⁶⁰

28 aprilie 1919. Un transilvănean îmi aduce un album de fotografii.⁶¹

5 mai 1919. La dejun, maiorul ROMALO. După amiază, vizita unei delegații din Transilvania, condusă de ȘTEFAN CICEO POP, care mi-a mărturisit caldă lui simpatie.⁶²

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*).

---

⁵⁵ Comandamentul Armatei Aliate.

⁵⁶ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 344.

⁵⁷ Romulus Boilă.

⁵⁸ ANIC, *Berthelot H.*, dosar nr. 2 (General H. M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*), p. 347.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 348.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 349.

⁶¹ *Ibidem*, p. 353.

⁶² *Ibidem*, p. 354.

Scriitori de la Salon

Writers from the Literary Salon

*Florica R. CÂNDEA,
membru UZPR, Filiala Arad,
Colectivul Monografic Arad*

Abstract

The study focuses on the Literary Salon initiated by Al. T. Stamatiad in Arad, emphasising the matrix foundation of the group, meaning the symbolist lyrics and the recontextualization of the literary field or the temporal sequence. The Literary Salon is an integrative part of the Romanian literature due to its mixture of traditionalism combined with the symbolic accents.

Keywords: *Literary Salon, Arad, lyrics, Al. T. Stamatiad, symbolism.*

Salonul literar a fost ca un moment de istorie literară și istorie a publicisticii literare. Acum, vom asista, nu numai prin conținut, ci și prin personalitățile semnate, la un nou indicator cultural al ethosului. Contextul cultural în care apare Salonul literar era marcat de avântul unor forțe intelectuale, care promovau modernitatea, ca o reconstrucție culturală asumată, care semnifica / simboliza, axiologic, socialul.

Alexandru T. Stamatiad (mai 1886 – decembrie 1955) a fost un poet simbolist, prozator, publicist și traducător român ale cărui viață și creație s-au intersectat cu viața și cultura arădeană. Stamatiad înființează și conduce revista „Salonul literar” de la Arad (15 martie 1925 – 15 mai 1926).

Dincolo de contextul istoric, Salonul literar a fost ca un moment de istorie literară și istorie a publicisticii literare. Acum, vom asista, nu numai prin conținut, ci și prin personalitățile semnate, la un nou indicator cultural al ethosului. Contextul cultural în care apare Salonul literar era marcat de avântul unor forțe intelectuale, care promovau modernitatea, ca o reconstrucție culturală asumată, care semnifica / simboliza, axiologic, socialul. Susținut, suspendat de orice literatură de frizom rizomatic fractat, lepădat de începuturi și alte conținuturi, Salonul a propus o altă idee – aceea de istorie literară cu geometrie variabilă subminând contextul literar prezent în epocă.

Grupul lui Al. Stamatiad a fost un efect al strategiei de reconstrucție culturală, cu o liber-legitimată înscriere într-un ansamblu al jocurilor culturale. A fost, de fapt, o schimbare, un nou, în literatura momentului, legitimat ca o mutație a valorilor. Salonul literar, fenomenul literar interbelic, de orientare simbolistă cu scurtul popas arădean, aduna în jur un grup cu o nestinsă dorință de afirmare, care să contribuie la armonizarea sufletului mulțimii.

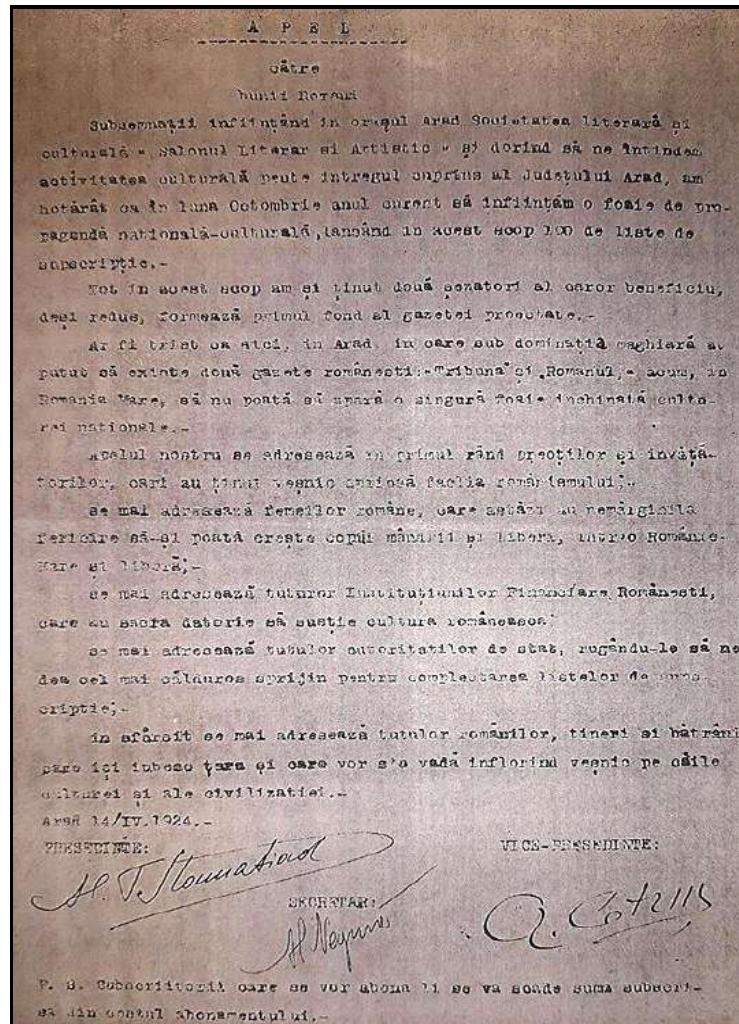

Fig. 1. Actul de cerere pentru constituirea Salonului literar Al. T. Stamatiad

Aron Cotruș

Aron Cotruș terminase liceul la Brașov în 1911, când, Tipografia nouă din Orăștie îi tipărește volumul *Poezii*. Întrerupe anii de studii vienezi, devenind redactor al ziarului *Românul* (1913), al cărui director, Vasile Goldiș, îi va fi imbold spre poezie. Cărturarul arădean îl prețuia pe tânărul poet. (...)

Cotruș trăia anii săi arădeni, după alții, petrecuți la Blaj, Brașov, Sibiu (...). Predilecția mea pentru *Tribuna nouă*, gazetă apărând la Arad (1924-1930) nu se datora numai articolelor semnate de A. Cotruș... pe Cotruș, autorul, de mai târziu, al lui Horia, îl vedeam însoțit de Stamatiad, după ce treceau pe Corso, la Arad ...(...)

O dragoste din cele mai curate duce la mariajul cu pianista Szanto Elisabeta, foarte frumoasă femeie, înaltă, cu părul ca de abanos.(...)

Cotruș scrie versuri și articole ducând la o nobilă idee, unirea tuturor românilor într-o singură țară. Mai apoi, la Arad, conduce *Biblioteca Semănătorul*, fugitiv amintim câteva nume – Andrei Mureșanu, Lucian Blaga, Mihai Gașpar, I. B. Deleanu, Ion Barac, Emil Isac, Al. T. Stamatiad, Perpessicius, I. Agârbiceanu, care vor fi tipăriți în Antologia lui I. Clopoșel.

„De aproape sau din depărtări”, închinată Elisabetei, este o tânguire, retorică și suspensii asupra ființei sale ca o întoarcere la sensul existenței („Că m-am frământat o viață ca un tânăr plop sub vânturi”).

Simbolul liliacului de primăvară, paradoxal, îl găsim în două poeme cu titluri în antonimie „Primăvara” și „În cimitir” („Primăvara îmi întinde ram de liliac în floare” ... „E-atâta liliac în floare-aicea, Doamne”).

E un port al nădejzii în poezia deloc minimalistă scrisă de Aron Cotruș. Sunt simboluri necomplicate, dar colorate în flori, făcătoare minuni, singurătăți de catedrale, corăbii, biruinți, zădărnicii, nădejdi, bolți celestiale, însă nu se aștern chiar strigări sau plecări de aiurea.

Există un andrisant care se resimte, de ex. „Corabie nălucă,

Ce luneci fără dâre ca un gând/Pe vrăjita apă-a visului, prin neguri grele,/Când?

O, când

Te voi putea vedea, pe o clipă ancorând/În rada goală-a portului nădejzii mele?!”

Flori de măr, flori de prun, clopot de Dumineci, un brad de-a pururi verde, vânt, rânet, scheletul cărnii fragede sunt câteva din simbolurile care întăresc apartenența la curentul parnasian, iar scrierea cu majuscule și adresarea, parcă ironică, *Naturo*, sporesc stilul lui Aron Cotruș.

Vom călători mai departe „Din neguri albe”, versuri populate acum de un lirism al fricii, temerii sau foametei de comparații, metafore, epitete, verbe la timpul viitor popular, forma inversă („Tresar, ca pinul sub întâia lovitură”, „Pleca-vom, singuri, goi, săraci pe veșnicie”, „Ceva în mine se fărâmă și înghiață.”)

Tablouri dedicate unei dualități, viața/moarte, surprind prin sugestivitate, vitalitate cât și legănări de valuri, drum, regăsire, înălțare, copilărie, interjecții lirice, miniaturi expresive menite a da târcoale atât dorului de țară în vreme de război, cât și a stârpi alte neliniști („Ca o sălbatecă țigancă pusta își deschide sânii înaintea ta ...?” ... în joc de umbre și lumini, păduri românești).

A fi fost poate un răzvrătit sau nu, nu știm, dar Aron Cotruș își întrepătrunde ființa cu întrebări în văzduhuri și, uneori, neputincios, iese din vise și se resemnează („De-atâtea ori m-am întrebat/De ce piciorul omului nu poate să-i urmeze pretutindeni gândul?!” căci „Mi-am deschis ferestrele spre toate anotimpurile”).

Poetul care și-a mâncat inima ca pe o pâine caldă în lungul drumurilor și ochi și-a deschis în dosul depărtărilor a fost premiat pentru volumul *Versuri* (1925) de către SSR.

Al. Popescu Negură

Născut în 1893, a fost atât poet, cât și gazetar (m. 1974). De orașul Arad îl leagă CFR, unde a fost angajat. A debutat în 1920 la revista *Dacia*. A avut și alte colaborări precum *Familia*, *Adevărul*, *Rampa*, *Luceafărul*, *Renașterea română*, *Viața socială*, *Duh* ș.a.

Câteva volume „Sărmanul pescar” (1926), „Parodii adevărate” (1930), „Ardealul” (1941), „Ecolul tăcerii” (1972).

Trecerea lui Al. Popescu-Negură prin *Salonul Literar* stamatidian e una destul de rară. Am remarcat atât poeme în proză (*Pustnicul*), cât și poeme în versuri. Proza include descriere și dialoguri, dar și învățăminte de viață din care desprindem ideea efemerității, a trecătoarelor zile pe lângă viața unui om.

Poemele sunt de factură simbolistă fără detalii anume, cu unele dedicații (Al. T. Stamatiad), dar și cu o portretistică aparte (*Zidarul*), ceea ce am observat și la Aron Cotruș (*Minerul*). Un poet personal cu o pană a discursului interior, îi dedică lui Al. T. Stamatiad un poem (*Vin dorurile acasă*) din care se răzbat neliniști care îi îngheață suflarea „Cum dorurile-mi toate, azi înfrânte/Se-ntorc acasă”.

„Pescarul” din poema cu același nume e văzut „cu brațe de oțel, cu umeri largi”, pe țărnul mării unde își aruncă arma ca o împletitură a sforilor de ape.

Eugeniu Speranția

Este fiul folcloristului Theodor Speranția. S-a născut la București (1888), doctor în Litere (1912).

Se afirmă în perioada vremii în paginile diferitelor grupări literare (*Analele literare*, cenaclul lui Al. Macedonski (1905-1906), cenaclul lui Ovid Densușianu, *Vieța nouă* ș.a.)

A publicat diferite lucrări pe teme filosofice, sociologice, critică muzicală, amintiri literare la revista *Steaua*.

A avut și o bogată activitate didactică la Oradea și Cluj.

A realizat numeroase *Medalioane literare* (1967), și *Figuri universitare*, a schițat *Amintiri din lumea literară* și *Inițiere în Poetică* (1968).

Opera se compune din „Zvonuri din necunoscut” (1921), „Pasul umbrelor și al veciei” (1930), „Sus” (1939), „Poezii” (1966).

Iată și câteva reviste la care a colaborat *Revista Literară* (1904-1905), *Românul Literar* (1904), *Analele Literare* (1905), *Revista idealistă* (1906), *Vieța nouă* (1907-1915), *Revista celorlalți* (1908), *Farul* (1910), *Sărbătoarea eroilor* (1913), *Flacăra* (1913-1916), *Cele trei Crișuri* (1921-1941), *Salonul literar* (1930), *Îndreptar* (1930), *Gând românesc* (1935), *Luceafărul* (1940-1944), *Steaua*, *Tribuna* ș.a.

În *Salonul Literar* de Arad a publicat „Sărutarea lui Antistene”, proză, „Lumină ce cobori din mine”, poezie. De fapt, în poezie expresivitatea e sub semnul unei Lumini binefăcătoare și de speranță, dătătoare „Lumină, simt cum crești în mine” ... sunt humă ... dar voi fi Lumină”.

Fig. 2. Dovadă a trecerii poetului Al. T. Stamatiad prin Arad

Ceea ce a atras la Salonul literar a fost în primul rând creația. Element matriceal al noului, lirica de factură simbolistă era reprezentată prin Al. Stamatiad și Aron Cotruș. Dacă, din punct de vedere factologic, ne referim la recontextualizarea câmpului literar sau al secvenței temporale, această apariție a Salonului literar, rămâne în literatura română un melanj de tradiționalism cu expirări simboliste, dar și cu accente de parnasianism, modele literare trecute la acel moment de istorie.

Consemnăm, ca o concluzie, și alți scriitori la *Salonul literar* (Eugeniu Ștefănescu-Est, V. Demetrius, Ion Minulescu, T. Vianu, Perpessicius, Al. Grigoriu, Mihai Celarianu, George A. Petre, Al. Macedonski, Adolphe Clarnet, Leo Bachelin, George Demetrescu ș.a., cu amendamentul că Aron Cotruș, Al. Popescu Negură sunt eternizați în Parcul Botanic al comunei mele natale, Macea, pe Aleea Poeților, Ansamblu Sculptural semnat Pavel Mercea, sculptor local.

BIBLIOGRAFIE

Colecția Salonului Literar 1925-1926.

Colecția Hotarul 1934, 1935, 1937, 1938.

Colecția Ethos, 1944.

Aspecte ale modernismului, Tradiție și modernitate în „Științele umaniste și sociale”, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2008.

Nica, Melente, Groza, Gabriela, Șimăndan, Emil, *Evoluția și tipologia presei arădene*, Arad, Editura Fundației Ioan Slavici, 2006.
Pascu, Petre, *Aproape de ei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
Portrete de dascăli, AGIRO, Arad, Editura Tiparnița 2011, 2012.

Nicolae Tesla – un geniu al istoromânilor

Nicolae Tesla - a Genius of the Istro-Romanians

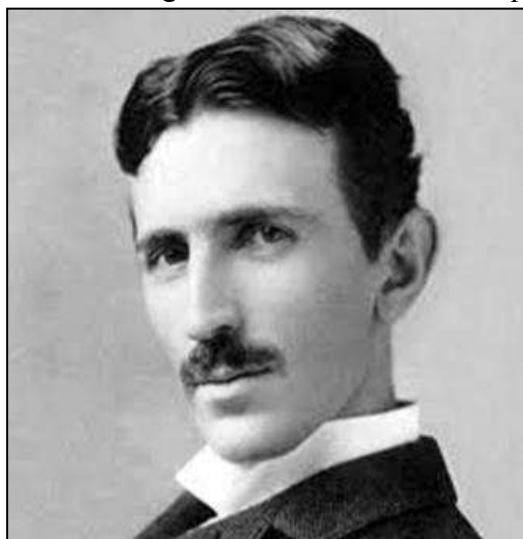
*Constantin AVĂDANEI,
Col. (r.) dr. ing., Alba Iulia*

Abstract

Nikola Tesla, of Istro-Romanian origins, was an engineer, scientist and inventor who discovered and patented the rotating magnetic field, the basis of most alternating-current machinery. He also developed the three-phase system of electric power transmission. He immigrated to the United States in 1884 and sold the patent rights to his system of alternating-current dynamos, transformers, and motors to George Westinghouse. In 1891 he invented the Tesla coil, an induction coil widely used in radio technology.

Keywords: *Istro-Romanians, Nikola Tesla, engineer, scientist, inventor.*

Marele savant și inventator Nicolae Tesla (Nikola Tesla) s-a născut la 10 iulie 1856, în satul croat Smilian, provincia Lica, cu centrul la Gospici. Era fiul lui Milutin Teslea și al Gicăi Mandici. Tatăl provenea dintr-o familie de grăniceri antiotomani din provincia Croația, anexată pe atunci Austriei.

În vremea aceea provincia Lica era locuită de istoromânii morlaci (așa cum se denumeau în limba croată), poposind pe aceste meleaguri în Evul Mediu, unde au migrat din Transilvania și de la sud de Dunăre. Așa susțin majoritatea istoricilor și lingviștilor români și străini.

Deoarece biografia marelui inventator este cuprinsă de mister și existând dispute aprige între istorici, oameni de cultură, politicieni, privind

apartenența lui la o națiune sau alta din zonă, sunt necesare câteva elemente de documentare asupra originii istroromânilor din zonă.

Istroromânii reprezintă o ramură a **românilor** care au migrat în **Evul Mediu** din aria de formare a poporului român spre vest și s-au așezat în **Peninsula Istria**, astăzi aparținând **Croației**. Încă din perioada stabilirii în Istria, aceștia s-au aflat într-un continuu proces de asimilare de către populația majoritară croată, iar în prezent numărul istroromânilor, considerându-i ca atare pe cei care vorbesc **limba istroromână**, este estimat la aproximativ o mie de suflete.

Istroromâni mai trăiesc în prezent într-un **sat**, **Žejân (Jeiăn, Žejane)**, la **nord-est** de **muntele Učka**, și în alte șapte sate și **cătune** la **sud** de acest munte. Alții sunt răspândiți în **orase** din Croația și în **emigratie**, mai ales în **Europa Occidentală, Statele Unite ale Americii, Canada și Australia**.

Etnonimul „istroromâni” este un **exonim** creat de **lingviști**. Cei de la sud de muntele Učka își zic *vlăș* „vlahi” (singular *vlăh*), iar cei din Žejân – *žejânci* „jeiăneni”. De istroromâni, dar mai ales de limba lor s-au ocupat relativ mulți cercetători, începând cu a doua jumătate a **secolului al XIX-lea**, dar locul lor de origine exact este controversat și în prezent.

Specificitățile **culturale** ale istroromânilor s-au pierdut aproape total, iar limba lor este puternic influențată de **limba croată**, fiind considerată de **UNESCO** în pericol grav. În prezent există unele acțiuni de salvare și păstrare a identității și a limbii istroromâne, desfășurate de către asociații culturale, cu un oarecare sprijin din partea autorităților.

Numele de familie inițial era de Drăghici, dar acesta a fost înlocuit în timp, prin porecla de Teslea, după meseria de dulgher(teslar), transmisă în familie din generație în generație. Tatăl viitorului savant a îmbrățișat inițial cariera militară, dar din cauza privațiunilor insuportabile pentru acesta, o abandonează trecând la seminarul teologic. După absolvire devine preot ortodox în 1845 la biserica din comuna Smilian. Om cult, avea cunoștințe aprofundate despre literatură, filozofie, științele naturale și matematică. Fenomenul de deznaționalizare de către croați i-a adunat pe istroromânii morlaci sub stindardul bisericii ortodoxe.

Mama lui Nicolae Tesla, Gica Mandici, româncă și ea după nume, a rămas orfană din fragedă copilărie, având ca ocupație grea, să se ocupe de creșterea celor șase frați mai mici. Tatăl ei a refuzat să o trimită la școala cu limbă străină, dar ca autodidactă și-a completat cultura după căsătorie, ca elevă a soțului ei.

În casa Tesla se adunaseră o bibliotecă vastă, cu lucrări din diferite domenii, inclusiv științifice și tehnice. Smilian era un cadru ideal pentru

creșterea copiilor de către soții Tesla. Unul din modurile lor preferate de recreere era o moară de apă, un dispozitiv care cuprindea concepte intrinseci, care mai târziu aveau să formeze fundamentul inovatoarelor turbine cu aburi Tesla, fără lame. Alte invenții din copilărie cuprindeau o pocnitoare din tulpină de porumb, care conținea principii pe care mai târziu Tesla avea să le adapteze când a conceput armele cu raze de particule, un cârlig special pentru prins broaște, capcane pentru păsări și o umbrelă de soare folosită într-o încercare nereușită de zbor de pe acoperișul hambarului.

Dar creația lui cea mai ingenioasă a fost o elice pusă în mișcare de șaisprezece gândaci de mai și care funcționa ore întregi.

Urmărea îndeaproape zborul păsărilor de curte, un subiect de interes, care a făcut ca, mai târziu în cursul vieții, să inventeze o mulțime mașini de zbor.

Nicolae Tesla a avut privilegiul de a aduna foarte multe informații de la tatăl său, iar talentul de inventator se pare că l-a moștenit de la mama lui, o femeie care inventa fel de fel de mijloace pentru a-i ușura munca în gospodărie. Când tatăl său a fost promovată și a primit o nouă parohie în orașul Gospici, s-a mutat aici întreaga familie, iar Nicolae a început învățătura la gimnaziul real din localitate. Era o școală nouă, cu o catedră de fizică bine dotată. Chiar el povestea în memoriile sale: „Am fost interesat de electricitate încă de la începutul învățaturii,...., Am citit tot ce exista pe acest subiect... și am făcut experiențe cu baterii și bobine de inducție”. De asemenea, a început să facă experiențe cu turbine de apă și motoare care utilizau puterea obținută din diferențe de presiune, gândind serios la realizarea unei mașini perpetue.

După ce a văzut un desen sau o fotografie a cascadei Niagara, Tesla l-a anunțat pe unchiul lui, Josip, că într-o zi avea să amplaseze o roată gigantică sub cascadă pentru generarea curentului electric.

În anul 1870, la vârsta de 17 ani, Nicolae s-a mutat de la Gospici la Karlovac (Carlstadt) – Zagreb, pentru a urma gimnaziul real superior. Aici a aprofundat pregătirea la limbi străine și matematică. Profesorul cu cea mai mare influență a fost Martin Sekulic, care preda fizica și care făcea experiențe în laborator cu aparate inventate chiar de el. Aceste experimente i-au provocat ecouri profunde în sufletul său, ambiționându-l să învețe cu sârguință și să termine seminarul în trei ani față de patru cât prevedea structura de învățământ.

Problema cea mai grea a fost ca Nicolae să își convingă tatăl că nu dorește o carieră clericală ci vroia să urmeze calea ingineriei. Îmbolnăvindu-se de malarie care bântuia prin orașul Gospici, a zăcut 9 luni de zile, gata-

gata să se prăpădească. Într-un moment de liniște i-a spus tatălui că poate să se facă bine numai dacă îi promite că-l lasă să urmeze ingineria. Atunci tatăl i-a explicat solemn: „Te duci la cea mai bună școală tehnică din lume.” Și, astfel, îl vom găsi bătând la ușa Politehnicii din Graz, la sud de Viena, unde a reușit la examenele de admitere. Dar cum trebuia să satisfacă mai întâi stagiul militar de trei ani în armata austriacă, și fiind în pregătiri un mare război cu turcii, acesta a ales calea de a evita recrutarea prin a se ascunde în munți până în 1875, când s-a întors la Gospici. Cu o nouă bursă din partea Autorității Militare de Frontieră, a început cursurile universitare la școala din Austria. Milutin Tesla a ales pentru fiul său această școală deoarece era una dintre cele mai avansate din regiune. Acolo predase și marele fizician și filozof Erns Mach.

Plănuind să devină profesor, Nicolae Tesla a urmat cursurile de aritmetică și geometrie, cursurile de fizică teoretică și practică, dar și cursurile de calcul integral ale profesorului Alle. Alte cursuri urmate au fost: chimia, mineralogia, construcțiile de mașini, botanica, teoria undelor, optica, limba franceză și engleză. Astfel a ajuns să cunoască nouă limbi străine, ușurându-i accesul la studiul asupra operelor lui Descartes, Goethe, Spencer, Voltaire și Shakespeare.

Studia cu mare intensitate programa școlară, fiind atent la orice experiență de laborator în domeniul electrotehnicii. Așa a intrat în conflict cu profesorul său Poeschl, asupra unui generator de curent alternativ, echipat cu colector. Ideea lui Tesla era că „electricitatea, în stare ei naturală, este alternativă” și de aceea generatorul nu trebuia să fie echipat cu colector. Ani în șir l-a frământat această problemă, până a reușit să-l combată pe profesorul său. Efortul intelectual deosebit, surmenajul l-au făcut la un moment dat să neglijeze școala și să se apuce de probleme lumești, fapt care aveau să-i provoace ruina financiară și exmatricularea de la școala din Austria.

După moartea tatălui său, în 1880 Nicolae Tesla a plecat în Boemia, înscriindu-se la Universitatea din Praga, unde îl regăsește pe profesorul Mach, fiind numit rectorul acestei universități. La Praga, prin cursurile ținute de profesori renumiți, și-a format o linie de gândire, care avea să domine punctele de vedere ale lui Tesla în privința lumii și aveau să servească ca tipar pentru creațiile lui originale în domeniul inventicii. Când a părăsit universitatea, la sfârșitul cursurilor, Tesla făcuse pași importanți, atât sub aspect teoretic, cât și practic, în sensul rezolvării dilemei curentului alternativ. Tesla scria: „Am făcut un progres decisiv, care a constatat în detașarea colectorului de pe mașină și studierea fenomenelor sub acest nou

aspect”. Tesla a rezolvat până la urmă problema, dar conceptualizarea sa presupunea noi principii de abordare. Astfel invenția a fost cunoscută în lumea tehnicii și tehnologiilor cu denumirea de „Crearea curentului alternativ sau câmp magnetic rotativ”.

După moartea tatălui său își va câștiga singur existența lucrând la diferite firme din Europa. Astfel îl vom găsi angajat la Budapesta, la noua centrală telefonică „American”, unde a avut posibilitatea să învețe, la prima mână, cum funcționa cea mai modernă invenție a vremii. Aici avea să intre în contact cu invențiile lui Thomas Edison: o formă perfecționată a telefonului lui Bell, telegraful multiplex, microfonul cu grafit. Cu aceste acumulări, Tesla a reușit să inventeze primul difuzor audio.

În baza unei recomandări, Tesla pleacă la Paris, unde este angajat la „Compania continentală Edison”. Aici, modifică dinamo-mașina Edison. În cadrul aceleiași companii, construiește o centrală electrică la Strasbourg. Deși i se promisese 25.000 dolari, la încheierea dificilei lucrări a fost frustrat de gratificații. Unul din asistenții lui Edison, Charles Bechelor, îi propune să emigreze în America și îi dă o scrisoare de recomandare pentru Edison personal (1884). După unele peripeții (i s-au furat banii în gara Le Havre), se adresează proprietarului vasului, care îi înțelege situația (biletul și locul îi aparțineau, fiind nominalizat) și pe baza documentului de bord se îmbarcă pe vas, cu destinația New-York, unde se prezintă la Edison. Este primit cu dificultăți și răceală, dar în baza recomandării scrise, este angajat în atelierele companiei, ca inginer-electrician pentru repararea motoarelor și generatoarelor de curent continuu „Edison”.

O situație neprevăzută îl face să se remarcă în mod deosebit (1885). Transatlanticul Oregon, dotat cu generator „Edison”, care se defectase, și care trebuia să plece spre Europa la dată fixă; avea toate locurile vândute și întârzierea le-ar fi adus armatorilor mari pagube. Firma lui Edison îl însărcinează pe Tesla să repare scurt-circuitul generatorului, cauză pe care o descoperă în spirele înfășurării bobinei și o remediază, rebobinând-o în 20 de ore. Edison îi promisese un premiu de 50.000 dolari dacă defecțiunea este îndepărtată în timp util plecării vasului la dată programată. Nava pleacă la timp, dar promisiunea premiului se transformă în explicații: fusese o glumă. Nici alte gratificații promise, de exemplu pentru perfecționarea generatoarelor și motoarelor electrice Edison în 24 de variante, înzestrate cu un regulator și un nou tip de întrerupător, nu i se acordă.

Edificat asupra conduitei lui Edison, Tesla va lucra de acum înainte pe cont propriu și va realiza definitivarea sistemului sau original, bazat pe curenți alternativi polifazați. Trecerea timpului îi va da dreptate lui Tesla în

competiția sa cu Edison și, dreptat, teoria sa privind curentul alternativ se impune.

Din primăvara anului 1885, mândrul Tesla refuză să mai colaboreze cu Edison și lucrează independent, înființându-și propria firmă, „Tesla Arc Light Company”. Întâlnirea lui Coandă cu Tesla s-a petrecut în 1893, când acesta se afla în țară, datorită morții mamei sale. Era deja celebru în lumea întreagă, în România însă mai puțin.

Henri Coandă îl caracteriza ca fiind unul dintre savanții foarte importanți, care a schimbat poate toată viața omenirii și se mândrea cu el pentru că era istororomân.

În noiembrie 1933, recent emigrat în SUA, Albert Einstein află de cercetările lui Tesla asupra fisiunii nucleare și caută să-l cunoască.

Apropierea se face cu ajutorul unui tânăr reporter științific, Kenneth Sweazy, care se prezintă la Tesla cu o scrisoare de recomandare din partea lui Einstein. Tesla avea 75 de ani, în 1931, când primește scrisoarea lui Einstein. Cu prilejul aniversării zilei sale de naștere, el mărturisește că lucra la o nouă sursă de energie, informație care-l va incita pe Einstein spre a-l cunoaște.

Tesla se ocupă de câmpurile gravitaționale (asemenea celui electromagnetic). Einstein ia cunoștință de articolul savantului român din „Scientific American”, bazat pe experiențele efectuate la instalația să de la Institutul Tehnologic din Massachusetts (1934), pentru obținerea tensiunilor înalte, cu ajutorul unui generator Van den Graaf, destinat cercetării nucleului atomic.

La 13 martie 1885, un incendiu distruge laboratorul lui Tesla din New York. Flăcările mistuie toate instalațiile de telegrafie și întreaga aparatură pentru obținerea curenților de înaltă frecvență.

Catastrofa îl lasă sărac la bătrânețe pe Tesla, fără mijloace financiare, dar savantul își recompensează secretarele care-l părăsesc, tăind în două medalia de aur Edison pe care o primise. După ce incendiul laboratorului l-a lăsat în stradă (nefiind asigurat), Tesla s-a mutat într-o modestă cameră de hotel. Dar și în aceste condiții precare, el își continuă cercetările.

În primăvara lui 1898, Tesla demonstrează public dirijarea prin radio, la mare distanță, a unui vas fără echipaj. Experiențele au fost efectuate în largul mării, în apropiere de New York.

În 1899, Tesla construiește la Colorado un mare post de radio, cu o putere de 200 kW, și realizează transmisii prin telegrafie fără fir, la peste

1000 km, face să se aprindă lămpile orașului de la distanță, obține tensiuni de 12 milioane de volți.

Edison și Tesla au fost propuși împreună să împartă premiul Nobel pentru fizică pe anul 1915, ca oameni care își închinaseră viață pentru descoperiri și realizări tehnice utile omenirii. Tesla a refuzat premiul, din cauza animozităților din trecut. Dar a fost propus și în anul 1916 pentru premiul Nobel, dar premiul pe acel an nu a mai fost acordat, din cauza războiului mondial.

Nicolae Tesla moare la New York, în noaptea de 7-8 ianuarie 1943 și este înmormântat la 12 ianuarie, participând la procesiune peste 2000 de oameni.

A fost o covârșitoare personalitate care a marcat două secole prin geniul său. A fost izvorul de inspirație pentru crearea radioului, roboților, radarelor și multe alte aparate din domeniul automobilistic, al aviației și tehnicii militare.

Este considerat sfântul protector al electricității moderne.

BIBLIOGRAFIE

Burgan, Michael, *Nikola Tesla: Inventor, Electrical Engineer*, Minnesota, Capstone, 2009.

O'Neill, John J., *Prodigal Genius: The Life of Nikola Tesla*, New York, Cosimo, 2007.

Seifer, Marc J., *Wizard: the life and times of Nikola Tesla: biography of a genius*, New York, Citadel, 2001.

Un subofițer pe două fronturi

A Non-Commissioned Officer on Two Fronts

*Aurel DRAGOȘ,
Ineu, județul Arad*

Abstract

Once you entered the military personnel, regardless of rank and function, you took an oath of faith to the homeland and the people you belong to. The non-commissioned officer, Petroschi Gheorghe, was a soldier who honored his degree and function, especially during the war.

His daughter, Lucia-Elena Petroschi, (Locusteanu) after marriage, discovers the word war at the age of four. At only five years old she would see apocalyptic scenes that could not be forgotten. The childhood flashes, from that age, remain the charge of war heroes and a living testimony of some pages of lived history.

Keywords: *military, personnel, non-commissioned officer, war, hero.*

În loc de prefață

Întâmplările sunt parte a vieții noastre de zi cu zi. Un prieten inean, col. r. Mircea Dorel Diaconu a participat la o lansare de carte, taman în Cluj, în primăvara anului 2018. La concluziile de după lansare, a purtat un dialog cu doamna profesoară, Lucia-Elena Locusteanu. Subiectul conversației nu putea fi decât cărțile și tematica lor. Amicul i-a vorbit despre lansarea la Ineu în 25 oct. 2017 a unei monografii militare, „Torță pe Cerul Ineului”, Editura Gutenberg, Arad, 2017. La rugămințile doamnei i-a fost expediat un exemplar al volumului, de către amicul meu. Ce a urmat? Un lung șir de conversații telefonice cu întrebări și lămuriri argumentate, care în final, au dus la acceptul subsemnatului de a mă documenta, în scrierea unui portret al tatălui doamnei Lucia-Elena Locusteanu, subofițer al Armatei Române, plt. maj. Petroschi Gheorghe, care a participat cu Batalionul 2 al Șc. de Of. Rez. Inf. Nr. 2 Bacău, la luptele de pe Valea Crișului Alb, în septembrie 1944.

Sub presiunea înaintării Armatei sovietice din primăvara lui 1944 și apropierea de granițele României, M. St. Major ordonă eliberarea cazărmii Șc. de Of. Rez. Inf. nr. 2 Bacău, la începutul lunii aprilie. În 10 aprilie

Batalionul 2 al Școlii sosește în garnizoana Ineu și va ocupa pavilionul 3, pregătit pentru primirea Elevilor de la Școala din Bacău.¹

Batalionul 2 Bacău a fost însoțit de cadrele militare și comandanții de la Bacău, iar programul școlar a rămas conform procesului de pregătire stabilit de Școala din Bacău.

Ajunși la Ineu, s-au subordonat comandantului Șc. Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu și totodată cdt. garnizoanei Ineu, col Vasile Tatomirescu.

Ofițerii și subofițerii însoțitori ai Bat. 2 Bacău, au primit locuințe din rezerva garnizoanei Ineu, sau închiriate, în care, cei căsătoriți și-au adus familiile. Așa a fost și cazul plt. maj. Petroschi Gheorghe, eroul însemnărilor ce curg pe albul imaculat al hârtiei.

Ineu, mai 2019

Aurel Dragoș

Abreviar

1. BM – birou mobilizare
2. CM – comisariat militar
3. CT – cerc teritorial
4. Inf – infanterie
5. ID – înalt decret
6. DT – direcția teritorială
7. OMR – ordin al ministrului de război
8. OZ – ordin de zi
9. PA – parte administrativă
10. PRM – Partidul Muncitoresc Român
11. SM – raionala de partid al orașului Dorohoi
12. SMC – centrala partidului București
13. MAN – Ministerul Apărării Naționale
14. MSTM – Marele Stat Major

Un ostaș la datorie!

Modalitățile prin care îți slujești Patria „îmbracă” multe uniforme, care conlucrează întru atingerea aceluiași țel (ideal), respectând ordinele și însufleții de aceleași sentimente și dorințe, de a fi omul potrivit la locul potrivit.

Subofițerul, plt. maj. Petroschi Gheorghe, nu a luptat în tranșee, dar și-a dus la bun sfârșit misiunea încredințată, atât pe frontul de răsărit cât și în vestul României (județul Arad).

---

¹ A. Dragoș, *Torță pe Cerul Ineului*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017, p. 37.

S-a născut la 01 decembrie 1911 în comuna Herța (URSS, astăzi în Ucraina), jud. Dorohoi. Tatăl, Petroschi A. Iosif, de profesie olar, avea 23 de ani la nașterea fiului Gheorghe, iar mama Maria Petroschi (casnică), avea 22 de ani.

Petroschi Gheorghe se trage dintr-o familie numeroasă, cu șase frați și o soră. A urmat cursurile Școlii Primare în comuna Herța (aparținătoare județului Dorohoi), între anii 1918-1922. A reușit să mai urmeze o clasă secundară la Școala din Dorohoi, în perioada 1924-1925.

În acele vremuri de restriște și sărăcie, a fost nevoit să abandoneze școala și să se angajeze ca lucrător-olar, alături de tatăl său, la fabrica de oale (ceramică) din Mihăileni (fostă Aron Reginstai).

Tânărul Gheorghe și-a început de tânăr ucenicia (la 15 ani), uitând de carte și copilărie. A rămas în același loc de muncă, oricum nu avea altă opțiune, din 1926 până în 1933.

Este încorporat militar în 15.03.1933 și repartizat la Reg. 29 Inf., Bat I, Compania I a, însumat ca ostaș activ în 21.03.1933.

În primăvara anului 1934 se fac recrutări pentru Școala de Sub. Inf. Nr.2, de la Brașov (fost orașul Stalin). Proaspăt avansat în gradul de caporal (15.03.1934), se înscrie și el pentru a urma cursurile acestei Școli. Întocmirea dosarelor personale (de viitoare cadre), și trierea lor, a necesitat ceva vreme.²

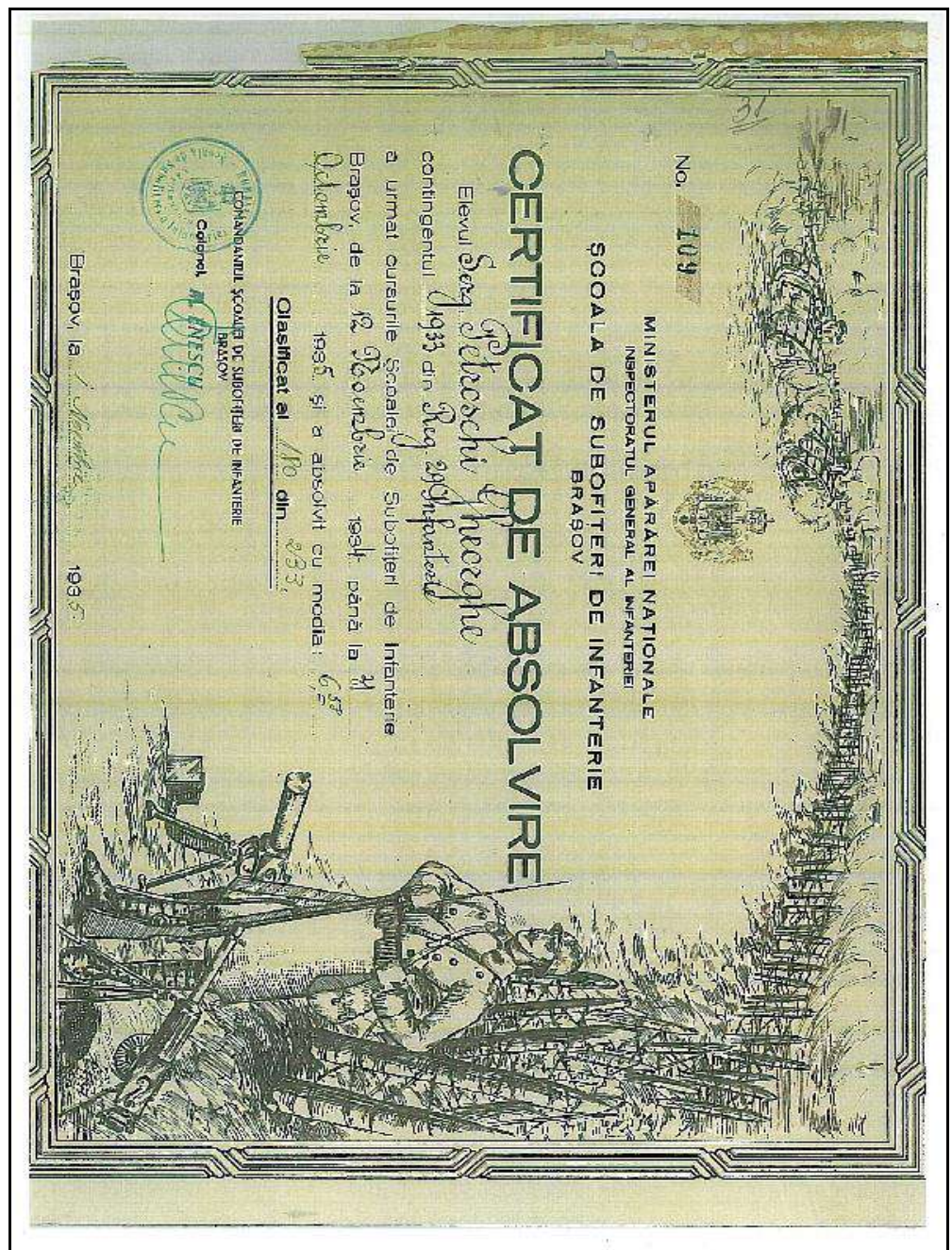
Resorturile interne, chiar dacă nemărturisite, cu gândul la ce îi poate oferi viața, rămânând în civilie, îl determină la alegerea unei cariere militare.

Este admis, iar cu data de 17 oct. 1934, îl găsim la Școala de Sub. Inf. Nr.2, Brașov. Cursurile s-au desfășurat între 12 nov. 1934 până la 31 oct. 1935. Petroschi Gheorghe a absolvit cu media 6,58, fiind clasificat al 180-lea din 233. Certificatul de absolvire are nr. 109/01.nov. 1935, Brașov, semnat de col. M. Enescu.³

---

² A.M.N., dosar 28/R, Nr.447, f. 18.

³ *Ibidem*, f. 31.

Elevul serg. Petroschi Gh. a primit la absolvirea școlii de subofițeri calificative bune, de la comandantul Companiei a 2-a, Cpt. Dragoman.

„Subofițerul Petroschi Gh. Este un element foarte bine pregătit pentru gradul său. E un bun comandant. A dat dovadă de multă pricepere în conducerea plutonului. În general e un element bun.”⁴

La aceeași dată este înaintat și înscris în corpul subofițerilor activi, prin O.Z. 448/1935.⁵ Reîntors la Rg. 29 Inf., va avea statutul de sergent reangajat. El a fost repartizat la Compania 4-a mitralieră ca încheietor de pluton și responsabil cu administrarea Companiei.

Schimbările politice la nivelul guvernelor statelor central-europene, vor avea consecințe dezastruoase pentru întreaga Europă și nu numai. Cursa înarmărilor a depășit orice limită, știința a fost subordonată armatelor de pe întregul mapamond, în vederea găsirii celor mai abominabile arme de distrugere în masă. La sfârșitul celui de al doilea Război Mondial, am putut striga „Eureka”, am „reușit”.

România reîntregită a intrat și ea în malaxorul înarmărilor, informațiile adunate prevesteau o nouă conflagrație mondială.

Petroschi Gh. va gestiona cu rezultate bune funcția de încheietor de pluton și administrator al companiei a 4-a până în iunie 1941, pregătindu-se pentru deflagrația ce va urma.

Până la intrarea României în război, serg. Petroschi Gheorghe, are bucuria de a-și întâlni jumătatea, în persoana Elenei Beriscaș-Romaniuc, de religie ortodoxă, cu care se va căsători în anul 1937 luna martie, ziua a patra, în localitatea Dorohoi, în baza aprobării Rg. 29 Inf. nr. 133/1937⁶.

În 1939 se naște primul copil al familiei, Lucia-Elena Petroschi (Locusteanu, după căsătorie). Scrierea acestor pagini i le închin cu mult respect.

Nu a fost pedepsit nici măcar cu o zi de carceră pe tot parcursul activităților desfășurate atât la Compania 4-a ca încheietor și comandant de pluton, dar și responsabil cu administrarea companiei.

Pentru întregirea portretului celui care a fost Plt. maj. Petroschi Gh., am să inserez aprecierile calificative ale comandanților. Prima foaie calificativă cuprinde aprecierile comandanților direcți, dar și a superiorilor. Reîntors la Rg. 29 Inf., de la 1 nov. 1935 îndeplinește funcția de ajutor a cdt. de companie, însărcinat cu instruirea oamenilor. Își îndeplinește serviciul în mod conștiincios, neavând niciodată nevoie de control.

---

⁴ *Ibidem*, f. 19.

⁵ *Ibidem*, f. 9.

⁶ *Ibidem*, f. 37.

În 12 apr. 1936 este numit subofițer cu armătura la compania a 4-, și se menționează că subofițerul are fizic plăcut, este robust și poate suporta cu ușurință greutățile militare.

*Este destul de inteligent și pune foarte multă bunăvoință în a-și îmbogăți cunoștințele profesionale și de cultură generală, față de gradul corespunzător. Are frumoasă educație militară, fiind foarte disciplinat și pătruns de bunul simț.*⁷

Calificativele bune și foarte bune au fost acordate și în anii următori. Are frumoase cunoștințe profesionale, își dă tot interesul în ceea ce privește instruirea plutonului T.R., dar și în pregătirea personală. Este dotat cu mult bun simț al datoriei, modest, cinstit și foarte disciplinat. Este fără vicii, autoritar în fața plutonului, cu toate că în aparență pare o fire blândă.

În calitatea sa de subofițer cu armătura companiei, îi aduc toată lauda.⁸

Romaniuc Elena s-a născut în comuna Țândărei-Ialomița, Raionul Fetești, regiunea Constanța, în anul 1918. Părinții Elenei s-au născut și crescut în Dorohoi, tata Romaniuc Vasile în anul 1884, de profesie tâmplar, iar mama, Romaniuc Agripina în anul 1897, casnică. Părinții Elenei au avut o casă în Dorohoi pe care a moștenit-o Elena Petroschi, după moartea părinților, pentru că nu a mai avut frați sau surori.

Rămânem la situația familială a sg. Petroschi Gheorghe și Elena. În anul 1939, luna noiembrie, ziua 19, s-a născut primul copil, Lucica (Lucia-Elena), la Dorohoi.

Costel Petroschi s-a născut la Ineu, în blocul garnizoanei, în 3 februarie 1945. Plasa Ineu aparținătoare (în acea perioadă) de regiunea Oradea.

Gigi – al treilea membru al familiei Petroschi, s-a născut în ziua de 17 noiembrie 1949, la Dorohoi.

În Dosarul personal al plt. maj. Petroschi, în fișele în care sunt notate absențele, concediile de repaus, permisii și interese, găsim notele următoare: în luna februarie 1937 ziua 13, a primit 3 zile permisie în interes personal. Cele trei zile au fost folosite în pregătirea evenimentului ce va urma. Peste numai două săptămâni, primește o permisie de zece zile, în vederea ofierii căsătoriei cu Elena Romaniuc și pentru a se bucura împreună cu familiile, la un astfel de eveniment, unic în viața oricărui cuplu.

---

⁷ *Ibidem*, Dosar personal 447, f. 20.

⁸ *Ibidem*, Cdt. Comp. Cpt. Miulescu, f. 25/1937.

Luna de miere a fost mult prea scurtă, iar subofițerul nostru s-a întors la Rg. 29 Inf., pentru a-și continua menirea cazonă pentru care s-a pregătit. Din Foaia calificativă PE ANUL 1937 (noiembrie) – octombrie 1938, spicuim următoarele caracterizări:

Subofițerul instructor Petroschi Gh. este sănătos și rezistent și poate suporta în condițiuni echitabile, greutățile unei campanii.

A luat parte la Școala Subofițerilor în corp regulat, dându-și interesul pentru a-și îmbogății cunoștințele.

Își dă tot interesul pentru a asimila cunoștințele tehnice și tactice pentru comanda unui pluton de pușcași. Rezolvă destul de bine momentele tactice, corespunzătoare gradului său. Cunoaște bine regulamentele armiei și le aplică bine.⁹

În toamna anului 1939 participă la exercițiile unei aplicații militare – cu întreg Rg. 29 – și dă dovadă, pe zona de manevră de bune aptitudini militare, impunându-se și fiind ascultat de trupă.

Dispune de un spirit de inițiativă vădit și întreprinzător, rezolvă cu ușurință momentele tactice la instrucția de luptă. Se ocupă foarte mult de oamenii pe care îi întâlnește, rămânând de multe ori și peste orele de program alături de ei.

Ca o concluzie a calificativelor primite comandantul companiei 8-a propune avansarea în gradul de plutonier, iar comandantul Batalionului 2 Rg. 29 Inf., este de acord a fi înaintat plutonier. Propunerea ajunge la comandantul Brigăzii 38 Inf., care este de acord a fi înaintat plutonier.¹⁰

Prin O.Z. nr. 171/11 septembrie 1939, subofițerul Petroschi Gh. este trimis la P.A. (partea administrativă). Se va ocupa cu administrația companiei, până la 01 aprilie 1940, când a fost înaintat plutonier, D. M. 183/1940.¹¹

De la 1 aprilie până la 1 iunie 1940, este întrebuințat comandant de pluton de mitralieră. De la această dată s-a ocupat cu administrația companiei, calitate în care a dovedit inițiativă, pricepere și interes pentru instrucție.

În cursul anului 1939 a urmat și cursul de vânători de care și trageri antiaeriene cu mitraliera. În concluzie, la foaia calificativă pe anul 1939 (nov.) – 31 oct. 1940, plut. Petroschi Gh. este un element bun și necesar armatei.¹²

---

⁹ *Ibidem*, f. 64.

¹⁰ *Ibidem*, f. 66.

¹¹ *Ibidem*, f. 40.

¹² *Ibidem*, f. 68.

La rubrica servicii, dispoziții, transferuri, găsim următoarele notări. În 29 iunie 1940 este mobilizat conform I.D. 2135. Depune jurământul de credință către M.S. Regele Mihai I., în 6 septembrie 1940, pentru ca în 5 noiembrie 1940 să fie demobilizat I.D. 3708/1940 este mobilizat în 22 iunie 1941, la armata de operațiuni – Rg. 29 Inf.

Foaia calificativă pe anul 1940 (1 nov.) – 31 oct. 1941, notează; plt. Petroschi Gheorghe a condus administrația companiei pe timpul operațiunilor militare de pe frontul sovietic, dând dovadă de o muncă neobosită, având grijă de hrana trupei și aprovizionarea cu muniție, aducându-le zilnic până la linia I-a. Și-a îndeplinit sarcinile de serviciu, depunând o activitate cu rezultate frumoase.

*Pe tot timpul războiului a fost de un serviciu real, trupa având hrana bine pregătită și la timp dată. Este un bun plutonier. Merită a fi adus la examenul de plt. major.*¹³ Cd. Batalion I. Maior, SS indescifrabil.

De la începutul războiului, declanșat în 22 iunie 1941 și până la finele lunii octombrie (24 oct.) 1941, a participat efectiv la operațiunile desfășurate de Rg. 29 Inf. După aproape 6 (șase) luni petrecute în teatrele de operațiuni, Rg. 29 Inf. a fost retras în zona interioară pentru refacere.

Pe timpul operațiunilor militare, plt. Petroschi Gh. a fost un real sprijin pentru comandantul companiei 4-a mitralieră, ca dovadă, fiind repartizat șef de cancelarie la companie.

La sfârșitul lunii octombrie 1941, este trecut de la Armata de operațiuni, în zona interioară la P.A. a Rg. 29 Inf. În luna martie a anului 1942, este internat la Spitalul Militar din Cernăuți (17.03.), dar nu se cunoaște diagnosticul. A ieșit din spital în 24.03.1941, refăcut și bun de serviciu.

Plutonierul Petroschi Gheorghe nu va rămâne prea multă vreme la P.A. În 6 iunie 1942 este mobilizat din nou la partea operativă și mutat la Școala de Ofițeri Rezervă Infanterie Nr. 2 Bacău. Mutarea are loc de facto în 15.08.1942, O.Z. 51/1942. În fapt el și-a urmat comandantul de companie de la Rg. 29 Inf., cpt. V. Drăguș, care la noua U.M. a fost cdt. companiei 3 elevi.

Iată și calificativele primite după câteva luni de activitate la Șc. Of. Rez. Nr. 2 Bacău. „*Pe zona de manevră (teatrul de operații) s-a ocupat de cazarea în bune condițiuni a companiei, s-a îngrijit îndeaproape de întreg armamentul, echipamentele și diverse materiale aflate în păstrarea sa, precum și de conducerea administrației companiei.*

---

¹³ *Ibidem*, f. 70.

Ajuns la Bacău a pregătit pavilionul în care va fi primită noua promoție de elevi. La serviciu este conștiincios, modest, duce o viață liniștită, nefiind stăpânit de nici un viciu.” Cdt. Bat. Elevi Maior Nițulescu.

De la 1 (unu) noiembrie 1943 este parte efectivă a subofițerilor din (organigrama) Șc. Of. Rez. Inf. Nr. 2 Bacău, repartizat la compania 4-a, prin O.M.R. nr. 114900/1943.

Foiaia calificativă pe anul 1944 este plină de laude la adresa plt. Petroschi Gh.

„Este hotărât, muncitor, ordonat și cu multă bunăvoință în slujba instituției și a Școlii. Cu o perseverență demnă de admirat, este un gospodar de frunte care face cinste companiei și poate fi dat exemplul camarazilor săi.

Inteligent, cu judecată clară, cu bun simț și totdeauna prevăzător, n-a uitat niciodată, că pe lângă calitățile profesionale, un ostaș trebuie să fie și un bun camarad, om de onoare și caracter, lucru dovedit din plin în toate împrejurările.

Executant fără șovăire al ordinelor primite, își face un punct de onoare din modul cum se achită de însărcinările ce i se dau.”¹⁴

Cdt. Companiei 4-a elevi, Cpt. Ionescu Lucian

De la 1 noiembrie 1941 și până în luna decembrie a anului 1946 plt. Petroschi Ghe. nu a mai beneficiat de concedii sau permisii. Singurul interval în care a lipsit de la datorie a fost cel al internării la Spitalul Militar din Cernăuți (17.03.-24.03.1941).

În foiaia calificativă a anului 1944, nu se pomenește nimic despre garnizoana unde era trimis, și nici participarea lui la acțiunile militare de pe frontul de vest și cum a ajuns personajul nostru la Ineu.

Armatele aliate pierduseră Bătălia Stalingradului, iar ofensiva Armatei Sovietice era de neoprit. Câtă vreme va mai dura acest război, nimeni nu știa, dar deznodământul era previzibil.

În acest context al incertitudinilor, Marele Stat Major al Armatei Române, emite ordinul nr. 55.055 din 10 iunie 1943, transmis cu ordinul Ministerului Apărării Naționale – Direcția Superioară a Infanteriei nr. 2579 din 16 iunie 1943, prin care, la Ineu a luat ființă „Școala de Ofițeri Rezervă Infanterie Nr. 6”, începând cu 1 iulie 1943.

Cursurile Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu, aveau o durată de 2 ani, iar efectivul ei se ridica la circa 1400 elevi, din care cca. 800 locuri pentru anul I, iar 600 locuri pentru anul II.

---

¹⁴ *Ibidem*, f. 76, 77, perioada 1 nov. 1943-31 oct. 1944.

Comandantul Școlii a fost numit prin ordinul M.A.N. – Direcția Personal nr. 63/31 din 8 iulie 1943, Colonel Tatomirescu Vasile.

Pentru Sediul Școlii au fost dezafectate 2 pavilioane ale Regimentului 85 Infanterie-Ineu (fostă UM.012.14, din fața gării Ineu).

Numai 2 pavilioane au fost neîncăpătoare, pentru cei 1400 de elevi, așa că s-a dezafectat și pavilionul 3, care din primăvara lui 1944 a fost sediul Șc. Of. Rez. Inf. Nr. 2 Bacău.

Armata rusă se apropia în ritm de cazacioc de granițele României. Pregătirea elevilor și însăși existența fizică a Școlii Of. Rez. Inf. nr. 2 Bacău, pendulau între existență și ființialitate. Realitatea de pe câmpurile de luptă a dus la hotărârea de a dezafecta Școala din Bacău, prin transferul elevilor la alte școli din țară.

Măsura a fost luată în urma analizelor făcute la cel mai înalt nivel, iar concluzia a fost una dureroasă; într-un timp relativ scurt, armia rusă va intra în Moldova reîntregită.

La Ineu au ajuns elevii din anul II însoțiți de propriile cadre militare și comandanții aferenți.

Se impune o precizare. Școala Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu, nu a fost niciodată o subunitate a Școlii Of. Rez. Inf. nr. 2 Bacău, precum și vice versa.

Bat. II Bacău găzduit în cazarma Reg. 85. Inf. Ineu, a avut propriul program de pregătire teoretică, militară și de instrucție, conform orarului stabilit de conducerea Școlii din Bacău, înainte de a fi dezafectată.

Oamenii necesari pentru corvoadă și lucrările de infrastructură ale școlii au fost dați de pe raza Corpului 7 Armată, în marea majoritate de la Regimentul 85 Infanterie, Compania Depozit.

15 februarie 1944. În urma examenelor susținute în sesiunea ianuarie-februarie 1944, sunt avansați la gradul de fruntaș 753 elevi din anul I. Mai sunt și abateri disciplinare care au fost pedepsite cu îndepărtarea lor din școală, precum cea a elevului Petrică C. Alexandru.

Începând cu 25 februarie 1944, Batalionul III se deplasează pentru instrucție în comunele Mănerău, Aldești, Regele Carol (Răpsig), Șilindia, Bocsig, pentru 3 zile, după care își schimbă locația de instrucție în Com. Sebiș, Buteni, Bârsa. Se înapoiază din zona Sebiș, la Ineu în martie 1944.

21 martie 1944. Se primește de la M.St.M. Secția I-a ordinul nr. 272.420 din 20 martie 1944, prin care se ordonă ca toți elevii din anul II să fie trimiși la unitățile de unde au fost repartizați pentru mobilizare, până la 27 martie 1944.

Pe baza ordinului cu nr. 188.328 al Ministrului de Război Direcția Personal și nr. 315.646 al M.St.M. Secția I-a, ofițerii ce încadrează elevii anului II și încă 5 ofițeri de la servicii vor fi vărsați pentru mobilizare la Corpuri de luptă.

Elevii anului II au fost înaintați la gradul de elev plutonier adjutant asimilat, conform ordinului M.St.M. nr. 272.420/20 martie 1944. Începând cu 26 martie 1944, elevii anului II, pleacă la corpurile unde au fost repartizați pentru mobilizare. Unitățile la care au ajuns erau deja angrenate în bătălii. Marea lor majoritate au purtat cu cinste, demnitate, onoare, haina militară, s-au evidențiat prin curajul lor în focul luptelor, înaintați în grad și decorați.

Acest lucru a dat posibilitatea reorganizării administrative a Școlii Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu, de a ocupa numai 2 pavilioane pentru necesarul școlii, și a pregăti pavilionul 3 pentru primirea Elevilor Școlii de la Bacău.

La începutul lunii aprilie 1944, Școala Of. Rez. Inf. nr. 2 Bacău, primește ordinul de evacuare a cazarmii, cu destinația Ineu. În 10 aprilie Școala Bacău sosește în garnizoana Ineu și va ocupa unul din pavilioanele Șc. Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu.

Cu începere de la 1 august 1944 sunt repartizați pentru mobilizare la Șc. Of. R. Inf. Nr. 2 Bacău aflată la Ineu, căpitan Dobrilă Eugen și căpitan Ionescu N. Lucian.

Activitatea lunii august a fost intensă, concentrându-se pe pregătirea de specialitate și mânuirea armamentului din dotare. În mod cert realitățile războiului de pe frontul de est, erau cunoscute și la Ineu, fiecare întrebându-se, în sinea lui, în câte luni armata sovietică va trece ca un tăvălug peste teritoriul României.

Nu au trecut decât trei săptămâni, pentru ca în seara zilei de 23 august 1944, orele 20:15, Radio România să transmită Comunicatul către Țară, prin care Poporul Român, Armata Română și întreg mapamondul află teribila veste: România a întors spatele și armele împotriva aliatului, alături de care a luptat trei ani și două luni, iar România a încheiat Armistițiul cu Națiunile Unite. De fapt și de drept acest armistițiu a fost încheiat cu puterile beligerante: Anglia, SUA și Rusia, care se coalizaseră împotriva Germanie hitleriste.

Ulterior acestei ore, Școala de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu, este pusă în stare de alarmă, în urma telegramei nr. 31.035 transmisă de Corpul 7 Armată, căruia i se subordona. Peste numai trei zile Corpul 7 Armată notifică cu telegrama nr. 48/28 august 1944 punerea Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu la dispoziția Diviziei a 3^a Munte Beiuș,

iar pentru început se trece la organizarea terenului în apropierea cantonamentelor.

Viața, scopul, obiectivele, optica, comportamentul trupei, au luat o turnură nebănuită și neașteptată. Bomba „explodase” lângă ei. Realitățile războiului au fost înțelese din mers, începând cu organizarea pozițiilor, conform dispozițiilor transmise prin nota telefonică (nr.48).

Cele mai grele bătălii pe Valea Crișului Alb, s-au dat în zona Prunișor-Sebiș, unde Bat. II, Șc. Of. Inf. Rez. Nr. 2 Bacău, a avut cele mai dureroase pierderi în oameni și materiale.

Armata Sovietică ocupase Basarabia încă din 30 martie 1944. Familiile celor detașați la alte unități militare din țară, au rămas în Moldova. În aceste condiții s-a aprobat întregirea familiilor ofițerilor și subofițerilor Bat. II al Șc. Of. Rez. Inf. Nr. 2 Bacău, să-și aducă familiile la Ineu.

Episodul Amintirilor de război ale dnei Lucia-Elena Petroschi, pune în pagină ororile războiului, trăite la vârsta de 5 ani. Imaginile rămase pe retina ochiului cu acea gară distrusă și nenominalizată pot fi de la finele lunii august 1944, când grupe rătăcite de militari unguri și nemți (care nu părăsiseră țara), sau dedat la asemenea acte de barbarism.

Familia plt. Petroschi a locuit la Ineu într-un imobil al Garnizoanei Ineu. În așteptarea bătăliei dată pentru apărarea Ineului, s-a mutat într-o casă rechiziționată din localitatea Mocrea. Au revenit la Ineu, după ce frontul de război, s-a depărtat de localitate.

Bat. II al Școlii de la Bacău a rămas la Ineu până la venirea ordinului de desființare a Șc. Of. Rez. Inf. Nr. 6 Ineu. Începând cu 21 octombrie 1944, Garnizoana Ineu este însumată Garnizoană de pace, iar cele două școli își continuă programa școlară.

Iată calificativele plt. Petroschi, pentru această perioadă. *„Este un desăvârșit plutonier cu administrația, având un spirit de gospodar, demn de admirat. a lichidat averea companiei, fără dificultăți, predând totul la cheie și în perfectă stare. În orice serviciu ar fi întrebuințat, plt. Petroschi se va achita în mod lăudabil, rămânând a face parte – totdeauna – din subofițerii aleși ai oștirii.”*¹⁵

Cdt. Comp. 4 elevi Cpt. ss.

În 13 februarie 1945 primește ordinul de mobilizare la Rg. 27 Inf., unde se prezintă în 15 februarie 1945. Aici a fost numit subofițer cu

---

¹⁵ *Ibidem*, f. 80.

administrația Companiei, funcție în care s-a achitat ireproșabil. Foarte bun gospodar. A ținut materialele companiei și scriptele în perfectă stare.

Fiind propozabil, merită cu prisosință să devină Plt. Major.¹⁶

Cdt. comp 6 Marș,
Cpt. I. Balotescu
Contrasemnează, Maior C. Teodorescu
Cdt. Bat. IV

Rămâne doar câteva luni la Rg. 27 Inf., de unde este transferat C.T. Bacău (Economatul Bacău). Cu data de 01 iunie 1945, în funcția de magazioner. La 1 noiembrie 1945 este mutat la C.T. Dorohoi (Comisariatul Militar), ca șef subcentru. Se prezintă la noul loc de muncă și încadrat în 10 decembrie 1945. Va rămâne la C.T. Dorohoi până în luna martie 1954.

Plt. Petroschi Ghe. a parcurs un stagiul de front de 10 luni și 22 zile. Întrucât a îndeplinit toate condițiile de ridicare în grad este avansat în 23 august 1946 la gradul de Plutonier Major, O.Z. 712/1946.

În 30 decembrie 1947, România devine Republica Populară Română, iar în 31 decembrie 1947, toate cadrele militare ale Armatei Române au depus jurământul de credință față de R.P.R. Cu ceva vreme înainte de proclamarea României ca Republică, prin ordin al M.A.N., Direcția Superioară a Armatei, s-a rectificat vechimea, în gradul de Plt. Maj. din 23 august 1946 în 31 octombrie 1941, a plutonierului Petroschi Gheorghe. La finele lunii octombrie 1941, Rg. 29 Inf., a fost retras de pe frontul de est în zona interioară.

În martie 1954 Plt. Maj. Petroschi Gheorghe este transferat în U.M. 03560 Dorohoi ca Șeful Magaziei de Echipamente, ordin Direcția personal, M.R. nr. 0323452/952. De la această unitate este trecut în rezervă începând cu data de 08.01.1959, după o îndelungată activitate în slujba Patriei, purtând cu cinste și onor haina militară.

Foile calificative din perioada petrecută la C.T. Dorohoi nr. 5, indiferent de funcția îndeplinită; secretar la serviciul casieriei, la biroul de Mobilizare (1 aprilie -31 octombrie 1946), caracterizările superiorilor sunt laudative și notate cu foarte bine.

Iată constatările și calificativele pe anii 1947-1948. „Subofițerul s-a străduit cu toată puterea sa de muncă și devotamentul, să-și îndeplinească îndatoririle ce i-au revenit. Cu toată conștiinciozitatea a dus o muncă bine

---

¹⁶ *Ibidem*, f. 81.

organizată, cu dosarele în timp a lucrărilor în raport de importanța și urgența lor.

Pregătirea politică și activitatea socială: Este apropiat regimului actual, participă la conferințele educativ-politice, a căutat să-și însușească temeinic ideile democratice și face progrese evidente în muncă, datorită orientării sale politice.

Gândește și apoi (hotărăște) ia hotărâri.

Atitudinea sa hotărâtă influențează atât pe soția sa cât și pe întreaga familie în ceea ce privește orientarea pe drumul noii orânduiri sociale. Este un bun subofițer pe care se poate conta din punct de vedere politic.¹⁷

Cdt. C.T. Dorohoi

Col. Eug. Stoicu

Mutarea Plt. Maj. Petroschi Gheorghe la U.M. 03560, este însoțită de o caracterizare – copie la indigo – a celor anterioare, în care se arată: „Foarte conștiincios în îndeplinirea la timp a tuturor lucrărilor, pe care le-a avut, lucrând și în afara orelor de program.”¹⁸

Se propune a fi admis angajat cu gradul de Plt. Major, în unitate (03560).

Comisariatul Militar Dorohoi

Lt. Col. ss.

După numai doi ani (31 decembrie 1947-30 decembrie 1949), cadrele militare depun jurământul militar.

---

¹⁷ *Ibidem*, f. 92, 93.

¹⁸ *Ibidem*, f. 94.

BISSA

61

JURĂMÂNTUL MILITAR

Plutonierul Luiza Petroschi I. Gheorghe

"Eu, cetățean al R.P.R., intrând în rândurile Forțelor Armate ale R.P.R., jur să fiu devotat poporului muncitor, patriei mele și Guvernului R.P.R."

"Jur să-mi folosesc toate cunoștințele militare pentru a fi un bun ostas al Forțelor Armate ale R.P.R."

"Jur să fiu luptător dăruit, cinstit, curajos, disciplinat și vigilent să păstrez cu strictețe secretul militar și de stat (ortigead), să execut fără murmur și govitire regulamentele militare și ordinele comandanților și șefilor."

"Jur să urăsc din adâncul ființei mele pe toți dușmanii patriei și ai poporului muncitor."

"Jur să fiu gata la ordinul Guvernului să lupt pentru apărarea Patriei mele R.P.R. și ca ostas al Forțelor Armate ale R.P.R. să lupt cu sfârșit și pricopere neprecupețind sângele și viața mea pentru dobândirea victoriei depline asupra dușmanului."

Dați voi călca jurământul meu, să mă lovească pedeapsa aspră a legii R.P.R. și să-mi atreag ura și disprețul oamenilor muncii."

Mă leg să îndeplinesc întocmai jurământul meu, pentru libertatea și fericirea patriei mele și a poporului muncitor."

Semnatura Plut Petroschi I.

Comisar Militar Raion Dorohoi
Major, Stoian
N. Stoian

Data 30.12.49

În această perioadă de frământări în societatea românească, prin implementarea unei noi orânduiri sociale, P.M.R. apelează la oamenii care aparțin clasei muncitoare, cu un trecut curat, care pot să transmită colegilor de muncă și comunității din care fac parte ideile democratice ale P.M.R.

Relevantă este adresa Comit. Jud. Dorohoi al Partidului Muncitoresc Român, transmisă C.T. Dorohoi, în care găsim caracterizarea subofițerului de infanterie, Plt. Maj. Combatant Petroschi Gheorghe, în C.T. Dorohoi, candidat cu dosarul la S.M.C. București.

Adresa poartă data de 25 august 1948.

„Nu a făcut politică în trecut, în alegerile din 1946 a stat pasiv, cât și până în alegerile din 28 martie 1948. În prezent duce muncă de lămurire cu ostași, se achită de sarcinile pe care le primește pe linie de educație, din punct de vedere militar este bine ridicat (pregătit), iar din punct de vedere politic are unele cunoștințe, nu are vicii, muncitor, energic, va deveni devotat regimului, după ce va fi confirmat, are perspective de ridicare atât militar cât și politic. Este puțin sociabil, puțin nervos, nu se manifestă față de populația civilă că nutrește idei democratice, deoarece nu discută pe linie politică cu ei, citește puțin.

În concluzie va deveni un bun membru de partid și S.M. Jud. este de acord să fie confirmat.¹⁹

Semnează Ichim Ioan

În anul 1951, Comenduirea Comisariatului Militar al raionului Dorohoi, face propunerea de înaintare la gradul de Sublocotenent al Plt. Maj. Petroschi Gheorghe, care îndeplinea funcția de ajutor la Biroul de Mobilizare a C.T. Dorohoi.

Textul fundamentării l-a scris Șeful Secției Politice a C.T., în care se arată: „Tov. Petroschi Gh., în munca pe care o îndeplinește ca ajutor al B.M., s-a achitat de sarcini în bune condiții, muncește conștiincios, neprecupețind timpul liber. Este destul de vigilant în păstrarea secretului în cadrul biroului unde lucrează, este atașat regimului și clasei muncitoare.

Are un nivel politic mulțumitor, se străduiește să-și ridice nivelul politic și ideologic. Se poate conta pe el și propunem a fi avansat la gradul de sublocotenent în mod excepțional.”²⁰

Maior M. Stoica
23.12.1951

---

¹⁹ *Ibidem*, f. 163.

²⁰ *Ibidem*, f. 154.

Când se făceau asemenea propuneri de avansare, în mod excepțional, dosarul de cadre era destul de stufos, cu caracterizări, referințe de la colegi și comenduirea C.T. Botoșani.

Dosarul își urma calea ierarhică, până la Comandantul M.U. (Marii Unități) și a loțiitorului politic.

Undeva, pe această scară, a lipsit o treaptă (era să zic o piatră), iar peste avansarea în grad a eroului nostru, s-a așternut tăcerea.

Notele calificative pe anii 1947-1948, confirmă buna sa pregătire profesională, conștiinciozitatea la locul de muncă și îndeplinirea sarcinilor, precum și comportamentul social.

În urma analizării notelor calificative de-a lungul carierei sale militare, a fost propus drept candidat și viitor membru al P.R.M. Numai că în sinea lui nu și-a dorit niciodată să se înscrie în P.R.M. și să devină activist de partid.

Acest lucru – cred – a fost motivul principal de a nu accede la avansarea la gradul de sublocotenent.

Ultima foaie calificativă la dosarul personal al Plt. Maj. Inf. analizează anii 1949-1950 (C.T. Dorohoi).

1. Comenzile, instrucțiunile și misiunile, îndeplinite

2. Constatări:

cultură generală bună

- ca șef al biroului 2 pensii-prizonieri s-a achitat în bune condiții.
- inteligent și cu memoria bună, cu multă putere de muncă.
- politic, posedă mulțumitoare cunoștințe teoretice.
- datorită firii sale tăcute, nu este combativ în discuții.
- păstrează secretul lucrărilor de importanță deosebită pe care le efectuează.
- prezintă încredere. Este apropiat cauzei poporului muncitor.
- propuneri: merită a înainta la gradul de Plt. Maj. Inf., la alegere.²¹

Comisia C.T. Dorohoi ss.

Plut. Maj. Inf., Petroschi Gheorghe a continuat să-și desfășoare activitatea conștiincios, cu omenie și la U.M. 03560 Dorohoi, în calitate de șef magazie echipament. Va fi trecut în rezervă în ziua de 08.01.1959, cu

---

²¹ *Ibidem*, f. 3, f.4.

Ord. DT nr. 001/1954. Ultima viză pusă pe Livretul Militar poartă data de 01.06.1966, clinic sănătos, „Apt serviciul militar combatant”.

Date personale

Decedat: 21 iulie 1988 nr. Certific deces 31019/22.07.1988

A trăit 77 ani

Pensie 951 lei

06.01.1959 data ieșirii la pensie din cadrele militare.

Decorat: Crucea Serviciului Credincios cu spade cl III-a, pentru devotament și pricepere arătată în război ²².

Medalia: „Meritul Militar” cl I-a

Medalia: „Eliberarea de sub pragul fascist” (20 august 1949)

Legitimația: „Veteran de război” nr. 223594 din 9 mai 1965

Conform deciziei de pensionare, data ieșirii din cadrele permanente (ale armatei) este 06.01.1959.

La momentul trecerii în rezervă, Plt. Maj. Inf., Petroschi Gheorghe, nu avea vârsta de pensionare de 55 ani a cadrelor permanente, doar 48 de ani. A servit Țara în timp efectiv: 25 ani 9 luni și 6 zile.

În 1971 împlinea vârsta pensionării, iar cu data de 03.01.1972 este Trecut în Retrageră pentru limita de vârstă, conform ord. C.M.J. Cluj cu nr. 007/03.01.1972.

Menționam mai sus că la trecerea în rezervă avea doar 48 de ani, vârstă la care mai putea lucra, având pregătirea profesională cerută, așa cum reiese din foile calificative, precum robustețea fizică și sănătatea, apt pentru serviciul militar combatant.

Plt. Maj. Inf., Petroschi Gheorghe avea de întreținut trei copii la școli: o studentă și doi elevi. În aceste condiții s-a angajat în orașul Dorohoi la Centrul de achiziții animale – O.R.A.C.A. – i se spunea pe acele vremuri.

După 1966, vinde casa de la Dorohoi și se mută la Cluj, unde fiica Lucia-Elena absolvisc Facultatea de filologie, se căsătorise și lucra în învățământ – profesoară de limba și literatura română.

Ajuns la Cluj își găsește de lucru la un Depozit al Întreprinderii de colectare a metalelor, de pe str. Decebal nr. 8. Cu data de 01.01.1972 este pensionat.

După data ieșirii din cadrele permanente ale Armatei, mai adaugă o vechime în muncă de 11 ani, o lună și trei zile, la care se adaugă timpul efectiv în care a servit îmbrăcând haina militară, Armata și Patria. Total vechime în câmpul muncii a fost de 37 ani și 7 zile. Cu începere de la 1

---

²² *Ibidem*, f. 160.

(unu) ianuarie 1972, a primit o pensie de serviciu în sumă de 881 lei, și i s-a mai acordat o pensie suplimentară de 70 lei.

MINISTERUL FORTELOR ARMATE
Sectorul pensii

PENSIE DE SERVICIU

DECIZIE Nr. 02919

Luându-se în considerație actele din dosarul de pensie și actele privind recalcularea pensiei cu timpul anului după data ieșirii din cadrele permanente precum și acordarea pensiei suplimentare, după ce s-a cercetat

înregistrat) sub nr. 18019 din 15.12.1971 privind plub.maj.(r) Petroschi I. Gheorghe

la 02.12.1911 în vârstă de 60 ani domiciliat în oraș Cluj, în Artiesului

nr. 119 bloc B.3. scara 2, etaj 3, apart. 10 județul (sectință) Cluj

se constată următoarele:

1. Data ieșirii din cadrele permanente 06.01.1959
2. Timp efectiv servit până la data ieșirii din cadrele permanente 20.05.1949 zile 6
3. Timp efectiv servit ca militar mobilizat, concentra. sau prizonier după data ieșirii din cadrele permanente ani 1 luni 2 zile 0
4. Spor de vechime în serviciu ani 1 luni 1 zile 8
5. Total (pet. 2+3+4) ani 25 luni 10 zile 14
6. Vechime în muncă după data ieșirii din cadrele permanente (la situația descrisă prezantată la punctul 3) ani 11 luni 1 zile 23
7. Total vechime (pet. 5+6) ani 37 luni 2 zile 7
8. Sală de plată pe bază de calcul a pensiei 1.000 lei
9. Contribuția la fondul pentru pensii suplimentare ani 4 luni 2

venim în vedere cele constatate, Sectorul pensii al Ministerului Forțelor Armate în baza dispozițiilor art. 51 și 62 din Decretul nr. 141/1967.

DECIZIE:

Plub.maj.(r) Petroschi I. Gheorghe se încadrează de la 1 ianuarie 1972 pensie de serviciu în sumă de 881 lei, lunar, pentru o vechime totală de 37 ani

De la 1 ianuarie 1972 se acordă o pensie suplimentară de cel 70 lei lunar

Cu drept de contestație în termen de 30 zile de la data comunicării, la comisia de contestație a M.F.A.

Dată emit: 22.01.1972

Șeful Sectorului Pensii
Colonel, *[Signature]*

ȘEF SECȚIE (pensii)
Colonel, *[Signature]*

La Cluj a locuit pe strada Arieșului nr. 119, Bl. 15, Et. 3, Ap. 72. Certificatul de deces poartă data de 21 iulie 1988. A trăit 77 de ani. A murit cu sufletul împăcat, cu mulțumirea părintelui care și-a văzut copiii cu multă carte – titrați – și la casele lor. Familia îi este veșnic recunoscătoare. Dovada! O aveți în fața ochilor!

Addenda

Insez amintirile unei copile de numai 5 ani, care într-un drum lung – cât o veșnicie – de la Bacău la Ineu, s-a trezit în iadul războiului, pe care l-a înțeles mai târziu. Imaginile rămase pe retina ochiului sunt apocaliptice prin cruzimea lor, dar să le mai și trăiești, fără să înțelegi ce se întâmplă și de ce, este povara pe care Lucia-Elena a dus-o cu ea, până la venerabila vârstă de 80 de ani.

Și astăzi, la derularea acelor imagini tresaltă cu durere și se întreabă, de ce Doamne, acel copil de la Mocrea, prietenul meu de joacă și bărbatul care striga la noi să ne adăpostim, ce vină au avut? Sunt întrebări fără răspunsuri, adevărații vinovați nu au fost trași la răspundere și nici nu vor fi vreodată.

De altfel, amintirile copilei, rămase în unghere ascunse ale memoriei, sunt realități trăite, care alăturate ororilor din tranșee și de pe câmpurile de luptă, ne pot da o imagine mult mai amplă, a tragediilor pe care le lasă în urmă, războaiele armate, iar în zilele noastre se poartă războaiele economice și cele pe sănătate.

Flash-urile Doamnei Lucia-Elena Locusteanu sunt corolarul care luminează Biografia tatălui, Plutonier Major Inf. Petroschi Gheorghe.

Arhiva fotografică a familiei Petroschi

Ineu, august 2019
*Flash-uri din timpul celui de al Doilea Război Mondial, văzute și păstrate
de memoria unui copil atunci*

Doc. I
O CIOCOLATĂ

M-am născut la 19 noiembrie 1939, în orașul Dorohoi.

Acum, când împlinesc 80 de ani, re trăiesc amintirile unei copilării marcată de război, de acea jertfă a bunicilor, părinților noștri și nu numai, pe atunci tineri și ei – care au hrănit cu sângele lor pământul acesta românesc atât de iubit de strămoși, oameni capabili de jertfa supremă, pământ atât de râvnit și călcat și jefuit de mulți...

Doamne, de ce nu se mulțumesc unii cu pământul ce le-a fost dat de Dumnezeu???

Patima pământului dezumanizează... E păcat să râvnești la ceva ce nu-ți aparține...

Scriu și regret că nu i-am îndeplinit această dorință tatălui meu – plutonier – major Petroschi I. Gheorghe - cât a fost în lumină. Tata mereu ne-a rugat pe cei trei copii: pe mine, cea mai mare, pe Costel – născut la 3 februarie 1945, în Ineu, într-un bloc al Cazarmei Militare, bloc în care am locuit cu intermitență. Și eu și fratele meu suntem profesori de limba și literatura română. L-a rugat tata și pe Gigi, născut la Dorohoi, în 17 noiembrie 1946 – pictor grafician. Toți pensionari acum. Dar în mintea noastră tata ar fi fost etern, de aceea îi replicam: nu acum, avem tot timpul... Dar timpul e trecător sau noi trecem prin timp... Și tata a plecat, luând cu el în veșnicie date și nume atât de necesare acum... Regrete prea târzii!

.....
Eram de câțiva ani la Bacău, tata fiind militar la Școala de Ofițeri Rezervă.

Mă jucam când tata a intrat în casă și, după ce m-a sărutat, a îmbrățișat-o pe mama, i-a spus cu o tristețe ce n-am înțeles-o atunci că „*am intrat în război!*”

- *E război?!?* a repetat mașinal mama, schimbându-se la față...

- Ce-o fi însemnând cuvântul „*intrat*” mă întrebam eu, că „*război*” îl asociază eu cu ceva... Dar „*a intra pe ușă sau pe poartă*” îmi era clară noțiunea, dar cum „*să intri în război*” –nu! Și apoi de ce e atât de tristă mama, iar tata e pus pe gânduri?!?!?

M-am mai frământat eu o vreme, dar nu prea mult timp. M-am luat cu joaca și problema / dilema sintagmei „*am intrat în război*” plecase în vacanță! Nu mi-a mai pus-o până în ziua următoare, când a venit la noi în vizită soția unui camarad de-al tatei, și ea cam agitată și îngrijorată... Și

dilema mea a reapărut, mai ales că din vorbele ei sintagma buclucașă era prezentă: „*intrarea noastră în război*”.

- Ei, cum să fie asta??? mă întrebam nedumerită că doar nici mama, nici eu, nici tati n-am intrat decât în casă...

Între timp, m-au luat lângă ele și încercau să mă învețe că nu e bine să primim ceva, orice lucru de la nimeni, de fapt, de la persoane necunoscute sau că nu e bine să ridicăm ceva, vreun obiect de pe stradă că acest gest ne poate costa scump, chiar și viața, obiectul poate fi otrăvit sau poate să explodeze.

- Ce-o mai fi și asta mă gândeam eu în mintea mea de copil... E drept, nu prea mult a durat frământarea lăuntrică. M-am întors la bucuriile mele...

Peste câteva zile, când mama, pregătind ceva în bucătărie, m-a scăpat pentru puțin timp din vizor, jucându-mă în curte, un zgomot ciudat, de uruit de șenile m-a determinat – curiozitate de copil – fără să-mi cer voie, să alerg la poartă, deschizând-o cu greu și să privesc tabloul străzii. Am înlemnit! Deși obișnuită cu oamenii îmbrăcați în uniformă militară, tata și prietenii, camarazii lui fiind la Școala de Ofițeri Rezervă din Bacău, convoiul de tancuri ce își târau parcă greoi șenilele, la distanțe destul de mari, încât părea un șir nesfârșit, acoperind strada de la stânga spre dreapta, era condus de militari, dar purtând altfel de uniforme decât cele pe care le știam eu. Unii-și arătau doar partea superioară a corpului și priveau cu atenție în jurul lor.

Dintr-o dată, un uruit puternic m-a speriat! Un tanc s-a oprit, făcându-le pe cele ce-l urmau să încetinească ritmul... Un militar, mai târziu am aflat că era un ofițer neamț, deci convoiul de tancuri era nemțesc, a coborât și mi-a oferit „o ciocolată”, frumos ambalată, care mi s-a părut imensă.

În clipa aceea, a apărut mama care, ca o leoaică ce-și apără puii, a smuls „ciocolata” din mâinile mele.

Atunci, militarul a vorbit ceva ce n-am înțeles că nu era românește, a luat „ciocolata” din mâna mamei și, desfăcând-o, a rupt o bucățică, mușcând din ea. Apoi i-a înapoiat-o mamei.

Mama l-a privit intrigată, dându-mă ușor în spatele ei.

Atunci, Neamțul a scos de la piept o fotografie cu o fetiță ca mine. A sărutat fotografia, în timp ce pe obraz îi șiroiau mărgelile transparente – lacrimi de dor... A salutat militărește, m-a mângâiat pe cap, apoi, dintr-un salt era din nou în tanc, la datorie... Și tancurile și-au continuat drumul, în timp ce mama și cu mine ne-am întors emoționate în casă.

Îmi așteptam cu stoicism pedeapsa, care, de obicei, erau niște cuvinte ce mă făceau să regret fapta necugetată. Niciodată nu m-au bătut! Cuvintele dor mai mult și nu se pot șterge. O palmă îți poate lăsa o urmă care cu timpul dispare! Cuvântul e nemuritor și are rezonanțe mai profunde!

În schimb, mi-a explicat pe înțelesul meu mai multe: sensul gestului de a-mi smulge speriată „ciocolată”, dar și semnificația gestului ofițerului neamț de a-mi oferi acea *ciocolată*, gest tradus de înțelepciunea mamei ca *expresie a dorului unui părinte*, a unui om trist că, trebuind să-și facă și el datoria, a fost nevoit să plece în război, lăsându-i acasă pe cei dragi – familia.

Am înțeles, în sfârșit, și sensul sintagmei „*ne-au târât și pe noi – românii în război*”.

Așa am „*tradus*” în mintea mea de copil sensul adânc al „*dorului*”, dar, mai ales, sensul trist al cuvintelor: „*am intrat și noi în război!*”.

Prof. Lucia-Elena Locusteanu (n. Petroschi)

Membru al Ligii Scriitorilor Români

Filiala Cluj-Napoca

Doc. al II-lea CUM O VREA DUMNEZEU!

Și iată că a sosit și ziua când ne luăm rămas bun de la Bacăul multor întâmplări mai mult sau mai puțin fericite.

Sunt cu mama într-un compartiment de tren, tren ce ne va duce la Ineu, să locuim din nou cu tata, mutat acolo – de ceva vreme - pe un timp nelimitat, până la noi ordine - cu Școala de Ofițeri Rezervă din Bacău.

Legănată de tren, ascultând cântecul sacadat al roților, adorm liniștită. Nu însă pentru mult timp, pentru că trenul se oprește și glasuri multe, agitate, forfota neîntreruptă, ușile izbite, mă readuc în lumea reală...

Mama observă că m-am trezit și, pentru a mă proteja, încearcă, dar prea târziu, să mă oprească de a privi pe fereastra vagonului. Mult prea târziu! „*Spectacolul cromatic în relief*” – „*tablou al groazei*” ce avea să-mi explice acum concret noțiunile de *război și moarte care* mi s-au întipărit în minte pentru toată viața, marcându-mă...

Am țipat înspăimântată. Pe o linie apropiată de a noastră, *un tren de persoane. Nu! Rămășițele unui tren: geamuri, cioburi, fragmente de brațe, picioare, sânge închegat, corpuri sfârtecate, cranii cu pletele încheiate de sânge și pământ... Doamne!... Cumplit spectacol al morții, de fapt, al războiului!*

Imaginea o văd la fel de vie și traumatizantă și acum peste aproape 76 de ani!

A fost suficient o clipă! M-am îngrozit! Știu că m-am cuibărit la pieptul mamei tremurând... Altceva, nimic! Mi s-a părut o veșnicie până să aud din nou glasul roților de tren...

Am întrebat-o apoi pe mama: - Oare și noi vom păți la fel???

Un Domn mai în vârstă ce călătorea în același compartiment cu noi a răspuns întrebării mele:

„ - *Cum o vrea Dumnezeu, fetiço! Fiecare cu soarta lui*”, a mai adăugat și apoi s-a lăsat iar tăcerea.

Doar cântecul roților de tren își urma ritmicitatea, ducându-ne grăbit la tata... Nu cred că atunci emoționată cum eram, înfricoșată, înspăimântată de grotescul morții, m-am mai gândit la semnificația cuvântului „*soartă*”. Mai clară mi-a rămas replica bătrânului: „*Cum o vrea DUMNEZEU!*”.

Doc. al III-lea LA INEU

Și totuși, cuvântul „*război*” începea să se contureze mai clar după cele văzute într-o gară, în drum spre Ineu. Acum îl asociaz foarte clar cu „*moartea*”, care pentru mine atunci se lega de o altă întâmplare, petrecută de data aceasta cu ceva timp în urmă fie în orașul meu natal – Dorohoi, fie în Mihăileni – un târgușor din Nord - localitate în care locuiau bunicii din partea tatei, când unul dintre frații lui – pe nume Lică – m-a supărat cu ceva, habar n-am cu ce, iar eu i-am strigat plângând: „- *Lasă că pleci tu în război și n-o să te mai întorci! n-o să te mai vedem niciodată!*” A nu mai vedea pe cineva niciodată însemna atunci pentru mine a muri.

Și-acum mi-aduc aminte că mult mai târziu, când aveam vreo 13 ani, blânda mea bunică mi-a atras atenția: „- *Vezi, ce spui la supărare! Să nu mai „urgisești” pe cineva, cum ai făcut când erai mică cu bietul Lică care nu s-a mai întors de pe frontul din Rusia... Cine știe, săracul, ce pământ rusesc hrănește cu trupul lui de fecior voinic... Și ochii ei frumoși se umezeau de durere...*

Mă gândesc acum când sunt la rându-mi străbunică: „- *Ce sentimente puternice, confuze, între iubirea față de fiu, dar și de nepoată...? Ce durere imensă i-am adus cu naivitatea mea de copil? Și ce întâmplare nefericită...? Vorbe aruncate-n vânt... Destin prefigurată de ele... Pură coincidență... Orice ar fi fost, întâmplarea a marcat-o profund pe draga mea bunică, iar mie mi-a rămas îndoliat sufletul...*

Regretele sunt tardive... Poate da, poate nu vorbele mele, ale unui copil supărat, au dus la moartea lui Lică în război..., dar mama lui, bunica mea gingașă, caldă, bună, mărinimoasă, a plecat din lumină cu gândul că la moartea fiului ei au contribuit – poate – cuvintele mele, spuse într-un ceas nefast!!

Deci, cuvântul „război” pentru mine însemna atunci ca și acum - „moarte”. „Am intrat în război” era pentru mine egalul sintagmei „am intrat în moarte!”

Nu țin minte cum am ajuns la Ineu. Mă văd doar într-un bloc – cred că nu avea etaje – imaginea nu mi s-a fixat clar. Cert e că aici am stat, apoi am plecat în alte două parcă localități, poate la „Gurahonț” sau... nimic clar, dar știu precis că ne-am întors la Ineu în același bloc, în care pe 3 februarie 1945, mama l-a născut pe fratele meu – Constantin, căruia aveam să-i spunem și astăzi – Costel.

Prima întâmplare legată de Ineu e cea cu băiețelul ungur, din blocul de vis a vis cu care mă jucam și cu care m-am și fotografiat și care de câte ori la amiază mama mă obliga să dorm, el se juca cu o oglindă pe care mi-o proiecta prin geam pe față. Așa ne distram până când, într-o zi, mama ne-a prins. Atunci, supărată m-a avertizat: „- Lasă, fetița mării, că vei crește mare și obosită vei dori să te odihnești, să dormi măcar puțin după masă, dar, ghinion, nu vei avea timp pentru așa ceva...”

..... Vai, ce mare dreptate a avut! Mă consolez acum cu gândul că viața trebuie trăită. De dormit, vom dormi o veșnicie...

Tot de Ineu se leagă o altă întâmplare, dar nu știu s-o localizez exact în timp, dacă a fost înainte sau după luptele de la Prunișor.

Venise la Ineu și sora tatălui meu – Luța, căreia îi făcea curte un medic militar de care eu – fetița – eram cică „îndrăgostită” și-i spuneam că e „logodnicul meu”.

Într-o zi, mi-amintesc au început să „urle” sirenele – Bombardament!

În goană, Luța, mama gravidă și eu am ieșit din bloc și, parcă, în partea stângă, cum ieșeam era ușa de la beciul în care trebuia să ne ascundem. A sărit – că nu era scară – întâi Luța. Mama m-a aruncat ca pe o minge, în brațele întinse ale mătușii, apoi a „plonjat” și ea. Sărind, s-a lovit „ușor” sau „puternic” la burtica în care creștea frățiorul meu... A avut noroc fratele meu că n-a pățit nimic, iar mami a dus sarcina la termen, născând când ne-am întors din una din localitățile în care am fost mutați împreună cu elevii Școlii, și cu armamentul precar din dotare.

Fratele meu – Costel – s-a născut spre dimineața zilei de 3 februarie 1945, în blocul militar de care am mai pomenit.

Luța a pregătit pilaf de orez cu carne de gâscă, jumări de gâscă, dar, mai ales, o mulțime de „minciunile” presărate cu mult zahăr – pudră – parcă 6 vâd și acum castronul imens așezat pe masa de la capătul patului dublu unde era mama cu frățiorul meu, un ghemotoc frumos, proaspăt venit în lumină.

Amintiri neșterse! Văd și acum odaia cu patul dublu, așezat în mijlocul camerei, lipit cu partea unde pui pernele de perete, iar la picioare o masă cu două scaune. Erau, cred și două noptiere... Cam atât a rămas întipărit în memoria mea.

..... Dar amintirile cele mai vii și traumatizante sunt legate de cele două localități sau poate a fost doar una, în care să ne fi mutat în două case diferite, la schimbarea frontului, a aliaților, trecând de partea rușilor și părăsindu-i pe nemți.

Și totuși, când Școala a fost evacuată din Ineu, o perioadă am fost aliați cu nemții. pentru că la întoarcerea armelor a trebuit să ne mutăm în altă casă ca nemții să nu mai aibă indicii precise asupra locului unde era depozitul de armament și așa precar al elevilor Școlii Militare ...

..... Aici, cred că la Gurahonț, nu mai era Luța, deci ea a venit când ne-am reîntors la Ineu. Știu că acum cu noi era bunicul din partea mamei. De ce venise??? Când??? N-o să mai știu niciodată, dacă abia acum, după mai bine de 75 de ani, îmi pun întrebarea. Rămân întrebări fără răspuns.

Îmi amintesc că împreună cu mama, o Doamnă – soția unui camarad de-al tatii, Preotul și Groparii, îngropam pe cei aduși de pe front. Operațiunea se făcea fie dimineața, fie spre seară.

Întruna din zile, au apărut ca din senin niște avioane. Începând să mitralieze, de frică, ne-am „ascuns”, fiecare unde a apucat, unii sărind chiar în gropile ce-și așteptau „locatarii”.

..... Și uite așa ne treceau zilele în acea localitate. Nu duceam lipsă de întâmplări ciudate...

Doc. al IV-lea AU APĂRUT ȘI RUȘII

În sfârșit, după un timp oarecare, și-au făcut apariția și noii aliați – convoaiele rusești.

Aveam să fac cunoștință cu alte uniforme militare, diferite de ale nemților sau ale noastre. Dar să aud și cuvinte noi, în altă rostire decât cea nemțească.

Casa în care locuiam era pe partea stângă a străzii, cum vii de la gară, ca și cea de la Bacău, dar asta avea o poartă imensă de lemn masiv, era înaltă și foarte lată. Intrând în curtea dreptunghiulară și mare, tot pe partea stângă, era bucătăria.

Curtea era locul în care „*ne distram*”: eu, o fată din vecini și Luța – sora tatii. Deci, când au sosit aliații ruși, în aceeași localitate și casă, era și Luța, iar bunicul zăcea paralizat pe un pat poziționat de-a lungul unui perete ce ascundea o ușă de intrare spre depozitul de armament și ce mai avea secret Școala de Ofițeri Rezervă. Peretele era acoperit cu un covor imens – un camuflaj necesar. Accesul în cameră se făcea printr-o ușă pe parte dreaptă cum intrai în bucătărie, care era o încăpere dreptunghiulară.

Ca și la Bacău, și aici mama ne-a avertizat să nu ieșim din curte și nici să nu stăm cu poarta deschisă. Fiind de lemn masiv și foarte înaltă, când era închisă nu puteai vedea nimic din ce se petrece în curte.

Noi, auzind de câteva zile cântece ostășești în altă limbă, dar și unele cuvinte ce ni se păreau hazlii, fără să le înțelegem sensul, ne prindeam în cerc și jucând ca-n horă cântam folosind expresiile auzite: „*davai hazeaika!*” – „*dă-mi femeia!*”, și încă vreo două care acum, dacă le-aș reproduce, m-aș rușina de vulgaritatea lor și nu le reproduc din respect pentru cititor. Atunci însă ni se părea că au o sonoritate aparte care ne făcea să râdem cu poftă.

Într-una din zile, încalcând „*ordinul*” mamei, întredeschidem o parte din uriașa poartă, scoțând pe rând capul să zărim cum venea dinspre gară un grup mai mare de soldați ruși. Erau încă departe, nu ne-au observat, dar au auzit zgomotul porții izbite, lăsată fără să mai tragem zăvorul. Speriate, am intrat în bucătărie unde mama cu burtica ei tot mai voluminoasă și țuguiață mesteca în mâncarea de pe sobă. Intuind ce-am făcut, după spaima de pe fețele noastre, le-a împins pe fete sub patul bunicului, lăsând cearșaful să atârne până la podea, ca și cum bătrânul ar fi tras de el. Cum eu nu vroiam să mă despart de ele sau dintr-un capriciu de copil, m-am băgat și eu în ascunzătoarea improvizată de istețimea mamei. Mai mult a durat să vă povestesc, decât până la sosirea celor trei ruși. Mama și-a păstrat calmul, primindu-i cu demnitate și curaj. A avut noroc probabil că era cu burta până la gură că rușii n-au batjocorit-o. Mama i-a servit cu ceva, cred că le-a dat vreo sticlă de băutură, niște ciorapi și un ceas.

Apoi am auzit deschizându-se ușa de la camera bunicului. Am înlemnit de spaimă. Cred că nu mai era nevoie ca fetele să-mi astupe gura și să mă imobilizeze ca să nu fac vreo mișcare necugetată sau involuntară care să producă cel mai mic zgomot. Ne-am fi dat de gol... Și consecințele ar fi fost grave pentru toți...

Niște pași se apropiau de patul bunicului. Cred că a ridicat pătura cu care era învelit ca să aibă certitudinea că e bolnav. A spus ceva în rusește și apoi pașii s-au îndepărtat. s-a auzit apoi cum se închide ușa de la camera în care patru suflete își țineau respirația tremurând.

Mama a reușit să-i determine să iasă în curte, dându-le ceva de acolo și apoi conducându-i spre ieșire.

În liniștea ce se așternuse am auzit zgomotul zăvorului cu care, aproape leșinând de emoție, mama a închis poarta. Putea, din nou, să piardă sarcina, dar frățiorul meu era hotărât să vină în lumină potrivit sorocului.

Nu țin minte să mă fi bătut și pe mine. Dar revăd și aud parcă zgomotul celor două palme zdravene date fetelor.

Acestea sunt câteva din trăirile viu păstrate în memorie, deși au trecut peste ele mai bine de 75 de ani. Astea sunt trăirile mele în cei mai frumoși ani ai copilăriei, marcată de cel de al Doilea Război Mondial.

Povestite de tata,
mi-au rămas întipărite doar câteva întâmplări, pe care încerc să vi le povestesc și Dumneavoastră celor care citiți aceste rânduri.

Doc. al V-lea
LE-A DAT DE MÂNCARE DUȘMANILOR

Nu țin minte, din relatările tatălui meu, pe ce front a avut loc „întâmplarea” de care „se amuza” cu o tristețe ce n-o putea masca.

Era aproape noapte, când trebuia să ducă mâncare celor aflați pe linia frontului, în teatrul de operațiuni.

Între timp, pozițiile s-au schimbat. Inamicul se afla acum pe pozițiile ocupate anterior de români, dar tata și ajutoarele lui n-au fost informați, timpul foarte scurt fiind vinovat.

Dând mâncarea primului aflat în poziție, acesta i-a mulțumit, dar spre stupefacția sau chiar spaima tatălui meu, formularea nu era în limba română, iar timbrul vocii necunoscut. Și-a dat seama că se afla în zona inamicilor. Greșiseră poziția!

A luat hotărârea ce le-a adus salvarea. Făcându-le semn colegilor să nu rostească nici un cuvânt, într-un ritm drăcesc au distribuit apoi mâncarea.

Răspundeau la mulțumiri fie bătându-i pe umăr, fie folosind un alt gest, dar nu sonor!

Așa, protejați și de Dumnezeu, s-au înapoiat cu viață, dar i-au lăsat flămânzi pe camarazii lor români. Își amintea că i-au recompensat apoi cu porții duble. Dar au fost și zile când n-au avut ce să le ducă de mâncare sau n-au avut cum le duce...

Poți face un bine și dușmanilor, fără să-regreți!

Nota autorului

Plt. Petrischi Gheorghe, cunoștea atât uniforma armatei ruse cât și pe cea a nemților. Întâmplarea a avut loc pe frontul de la Prunișor (Arad) unde aliniamentele s-au schimbat de la o zi la alta, iar trupele maghiare au avut câteva zvâcniri care le-a mai ridicat moralul.

Doc. al VI-lea

MOARTEA L-A OCOLIT

O altă întâmplare de care-mi aduc aminte că ne-a spus-o tata, subliniind aportul destinului, este aceea când moartea l-a ocolit.

Aflat în adăpost, având acolo o anumită misiune, este rugat de un camarad – nu-i rețin numele – care patrula și obosise, să-l lase puțin să se odihnească, iar tata să patruleze în locul lui.

Ieșit afară, și-a început rondul. Peste puțin timp, un raid al avioanelor inamice și-au început „jocul morții” bombardând și mitraliind.

Adăpostul s-a făcut una cu pământul. Colegul înfrigurat și obosit a rămas să se odihnească în veșnicia morții.

Tata a fost doar îngropat de viu, fără să pățească însă nimic. Din nou, a scăpat cu viață.

Hazardul??? Destinul??? Când firul vieții e în mâna lui Dumnezeu e puternic... Ai șanse să-ți continui drumul prin lumină...

Drumul prin lumină e trasat fiecăruia de când ne naștem.

Ne-a mai povestit multe, dar doar aceste episoade mi-au rămas vii.

Prof. Lucia-Elena Locusteanu (n. Petroschi)

Membru al Ligii Scriitorilor Români

Filiala Cluj-Napoca

ARAD – INEU 1944 – 1945
SUB STINDARD TRICOLOR – TINERI AI ȘCOLII MILITARE
OFIȚERI REZERVĂ DIN BACĂU
S-AU ACOPERIT DE GLORIE DÂNDU - ȘI VIAȚA
ÎN LUPTELE DE LA PRUNIȘOR
PENTRU
ELIBERAREA PĂMÂNTULUI STRĂMOȘESC

Scriu acum la senectute, la 80 de ani și în filmul mereu fragmentat al memoriei îmi apar câteva întâmplări legate de cel de al Doilea Război Mondial, momente ce le-am trăit ca și copil aflat cu părinții în teatrul de operațiuni de la Ineu, Gurahonț, Petrișor și alte localități al căror nume nu mi le mai amintesc și nu mai am pe cine întreba...

Deschid cutia amintirilor, atât de viu păstrate, grație emoțiilor puternic trăite atunci...

Cele mai puternice trăiri sunt legate de două localități sau poate a fost doar una și ne-am mutat în altă casă după schimbarea frontului, când i-am părăsit pe nemți, aliindu-ne cu rușii.

Ca să nu mai știe nemții unde era depozitat armamentul – și așa precar – al elevilor de la Școala de ofițeri rezervă din Bacău, acum mutată la Ineu, românii au schimbat locația într-o casă cu o curte mare și o poartă imensă de lemn, ca cele din Maramureș.

Într-o zi, cred că era spre sfârșitul verii, sau poate spre toamnă, pentru că-mi amintesc de un teren unde erau niște căpițe de fân, iar liliacul își pierduse de mult florile, venise la noi un băiețel cu mama lui - soția unui militar – camarad de-al tatei, cu care îngropam pe cei ce mai puteau fi aduși de pe linia frontului. De data aceasta venise să ne jucăm.

Joaca s-a transformat în curând în ring de bătaie. Hotărâtă să-mi apăr pozițiile, l-am lovit ușor în cap cu bastonul bunicului...

Gestul meu a supărat-o foc pe mama. Drept pedeapsă, a decis să mă dea Doamnei, dacă aceasta e de acord să mă ia cu ea, întrucât ei nu-i trebuie o fetiță bătăușă.

Noi – copiii - ne-am bucurat că vom mai petrece ceva vreme împreună ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic rău cu puțin timp în urmă. Așa că am plecat cu cei doi, jucându-ne și bucurându-ne de ziua senină...

Peste un timp, mama, care era însărcinată, a venit să mă ia acasă.

Mergeam cam încet... Burtica mamei începea să ia proporții... Vorbeam...Ce? Nu-mi aduc aminte! Dar râsul meu cristalin a fost dintr-o dată acoperit de uruitul îngrozitor al unor avioane care înnegriseră cerul

senin, asemeni unui imens stol de ciori ce-și făceau rondul... Erau avioane germane! Se întorsese frontul! Ne aliasem cu rușii! Dar până la sosirea lor trebuia timp, timp de care nemții au profitat... Nemții – ieri prieteni și aliați – ne erau acum dușmani... Cunoșteau pozițiile noastre, știau că cei care se vor opune lor și ungurilor sunt niște tineri, fără prea multă pregătire militară, fiind încă elevi, elevi ai unei Școli Militare, cu armament de școală / instrucție... Ce nu știau – era puterea de luptă, de jertfă, de hotărâre de neclintit de-aș da viața pentru eliberarea pământului strămoșesc. Erau români!

Mama însă nu știa sau nu a realizat că nemții ne erau dușmani și, văzând avioanele, căscam gura privind-le coborând în picaj, parcă să ne ia pe aripile lor, când, de după o poartă, iese un om și făcând cu mâinile semne disperate încerca strigând să acopere zgomotul infernal al avioanelor:

- Adăpostiți-vă!... Fugiți!... Ascundeți-vă undeva! Vor mitralia și bombardă...

Până să termine fraza, binevoitorul om / salvatorul nostru s-a prăbușit mitraliat. Un morman de carne și flori de sânge împrăștiat peste tot...!

Ca să nu mai retrăiesc spaima imaginii grotești date de trenul bombardat într-o gară - când am venit de la Bacău la tata la Ineu - dar asta e altă poveste - mama mi-a acoperit ochii cu palma în timp ce ne-am *ascuns* sub o tufă imensă de liliac, aflată în curtea casei din imediata apropiere.

Baletul avioanelor, orchestrat de zgomotul funebru a durat parcă o veșnicie... Coborau în picaj, mitraliau, pământul sărea încercând și el să-le lovească, dar ele se înălțau fulgerător să nu poată fi atinse...Și cerul și pământul se răscoleau, se luptau...Ceva nevăzut parcă rupea bucăți din pământul din apropierea tufei de liliac.. De câteva ori s-au rupt, sărutând pământul, și câteva crengi ale adăpostului nostru... Uneori aveam impresia că avionul - poate nu același - va ateriza pe tufa noastră de liliac ce-și pierduse de mult florile...

Tremuram, dar nu de frig... Tremura și mama care mângâindu-mă îmi spunea la ureche ca să aud.

- Să nu ieși de sub tufa de liliac până nu te va lua cineva... Poate eu n-o să pot să mă ridic... Dacă vezi că-mi curge sânge, să nu te sperii..., să aștepti lângă mine până cineva va veni să te ia...

..... E greu să exprimi în cuvinte trăirea apăsătoare a așteptării clipei când poți fi lovit... Nu atât frica, cât așteptarea ca haosul să înceteze devine teroare.

Și în sfârșit – cerul s-a limpezit, *ciorile și-au schimbat direcția* și o liniște ca de mormânt s-a așternut. Tremuram încă și am tremurat până seara...

În drum spre casă mi s-a deschis privirii „*tabloul în relief lăsat amintire de raidul avioanelor nemțești nimicitoare*”.

Într-o curte neîngrădită sau poate loc viran lângă niște căpițe de fân rânduite ca pentru paradă erau așezați morții. Poate n-au fost așa mulți cum a păstrat memoria mea, dar mintea mea a fotografiat încercarea unor oameni de a scoate din brațele încleștate ale unei femei moarte – pruncușorul care plângea.

..... Acasă, altă surpriză: *bunicul paralizase*, crezând că noi am murit ca și tatăl meu împreună cu cei ce veniseră după armament, întrucât gara a fost bombardată. Ne-a povestit tânărul militar care păzea armamentul că vechea locație, cea pe care nemții o știau, a fost bombardată, că între timp, cât noi am fost plecate, tata, care se ocupa cu aprovizionarea, împreună cu vreo doi camarazi au încărcat un vagon cu cele necesare frontului. O locomotivă și un vagon, o mână de oameni au avut *aripa divină protectoare* și au ajuns cu bine pe front cu armamentul necesar, dar insuficient în confruntarea cu forțele inamice – maghiare și nemțești.

Atunci, sub Stindard Tricolor, Tinerii Ostași ai Armatei Române au dat Țării *jertfa cea mare – și-au dat viața, acoperindu-se de glorie veșnică! A fost la Prunișor...*

Din acea luptă a fost adus și tânărul, care, cu câteva zile înainte, a cioplit o cruce de lemn, încrustând pe ea o cască și o baionetă. La căpătâiul lui i-am pus-o – noi cei ce aveam această sarcină: Preotul, Groparii, Mama, acea Doamnă, mama băiețelului, și eu care țineam o tăviță cu lumânări și chibrituri...

Amintiri! Amintiri păstrate cu sfințenie! De atunci, în inima mea a rămas: *Slăvirea celor ce s-au jertfit sub tricolor și mândria de a fi român!*

Prof. Lucia-Elena Locusteanu (n. Petroschi),
Cluj-Napoca, Str. Muncitorilor, Nr.16, Bl. M 6, Sc. 3, Et. 1, Ap. 23;
TEL. – 0740036196; Membru al Ligii Scriitorilor Români, Cluj.

BIBLIOGRAFIE

A.N.M. – Arhivele Militare Naționale Dosar, 28/R, nr. 447.

Dragoș, A., *Garnizoana Ineu*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Dragoș, A., *Torță pe cerul Ineului*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017.

Locusteanu, L.E., *Flashuri din al doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2019.

Elevi martiri în Revoluția din Timișoara, decembrie 1989

Martyr Students in the Timișoara Revolution, December 1989

*Prof. dr. Dumitru TOMONI,
Vicepreședinte Societatea de Științe Istorice din România*

Abstract

The youth, the enthusiasm, the desire for freedom and often the extravagance or the spirit of adventure, made many students from Timisoara to be in the first ranks of the Revolution of December 1989. For their courage, almost 150 students were detained without any legal form, beaten and mistreated, over 30 were wounded by gunfire, and 7 paid our freedom with their life: Claudiu Vărcuș, Constantin Iosub, Lumina Florina Boțoc, Eugen-Francisc Nagy, Monica Gabriela Tako, Silviu-Sebastian Jordan and Laura Andreea Negruțiu

Keywords: *students, martyrs, revolution, Timișoara, 1989.*

O categorie socio-profesională distinctă, cu rol foarte important în anumite momente ale Revoluția din Timișoara, o reprezintă elevii. Nu a fost zonă fierbinte în oraș, în perioada 17-22 decembrie, să nu-i vedem, de multe ori în primele rânduri, pe elevii timișoreni. Tinerețea, entuziasmul specific vârstei, instinctul de conservare aproape inexistent, dorința de libertate și de multe ori teribilismul sau spiritul de aventură, i-a făcut pe mulți elevi să fie în stradă din primele momente ale revoltei, numărându-se printre primii timișoreni arestați, răniți și, din păcate, uciși.¹

---

¹ Lucian Ionică, *Televiziunea Liberă Timișoara. Fragmente ce nu trebuie uitate*, în „Timișoara 16-22 decembrie 1989”, Timișoara, Editura Facla, 1990, pp. 252-256; Lucian-Vasile Szabo, *Jurnaliști, eroi, teroriști... Revoluția de la Timișoara în presa locală*, Timișoara, Editura Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989, Timișoara, 2009, passim; (în continuare: Lucian-Vasile Szabo, *Jurnaliști...*); Idem, *Sindromul Timișoara 1989: adevăr și imaginar*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, pp. 115-125; Idem, *Revoluția din 1989 în spitalele timișorene*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, pp. 54-67; Dumitru Tomoni, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea I)* în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare”, nr. 2 (12)/2013, pp. 28-49; Idem, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea a II-a)*, în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare” nr. 1(13)/2014, pp. 42-50; Idem, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea a III-a)* în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare” nr.

Curajul tinerilor împins uneori până la limita inconștienței l-a făcut pe Traian Orban, el însuși revoluționar cu merite incontestabile, să ignore primele gloanțe trase în duminica însângărată din 17 decembrie: „... șuierăturile acelea ne-au panicat și am apucat care încotro. Ei bine, știți ce ne-a oprit? Strigătele *Lașilor, nu fugiți!... Lașilor, nu fugiți!...* Și ne-am oprit nu pentru îndemnul în sine, ci pentru că le strigau niște copii! Am aflat ulterior că a și fost împușcat în piață un copil. Unul de 11 ani. Deci am rămas în piață oarecum blocat de strigătele acelor copii, numai că, nu mult timp după acele momente, am fost împușcat”.²

Acest curaj l-a impresionat și pe revoluționarul inginer Alexandru Ciura: „... Nu știu dacă se va pune vreodată în lumină contribuția tinerilor la această revoluție. În noaptea de 16, cei care au străbătut orașul «ridicându-l» au fost tinerii! Mulți dintre ei doar copilandri! De murit, au murit ei! Sus în foaier – fete de 16, de 18 ani, băieți de aceeași vârstă! Și îndeplineau orice dispoziție, nu se temeau de nimic, înainte de a zice «Da» nu-și făceau nici un calcul!”³

Pentru acest curaj, aproape 150 de elevi au fost reținuți fără nicio formă legală, duși la Penitenciarul Timișoara, la Miliție sau Securitate, bătuti și maltratați, peste 30 au fost răniți prin împușcare, iar 7 au plătit libertatea noastră cu viața lor.

Cei 7 elevi timișoreni uciși în decembrie 1989 nu au atacat unități militare sau sedii de instituții publice, nu au vandalizat magazine și nu au furat bunuri ale poporului. Cei 7 eroi timișoreni au fost împușcați de cei care, atunci, din forțe de ordine au devenit forțe de represiune, pentru că au protestat cu mâinile goale împotriva unui regim opresiv și au crezut că libertatea merită orice sacrificiu.

Moartea celor 7 eroi spulberă falsele mituri propagate de foști politrucii din Armată, Securitate, și Miliție pe televiziuni dornice de senzational, potrivit cărora aceste instituții de forță au tras doar împotriva vandalilor, hoților și a celor care au încercat să le atace, dorind să ne convingă că, în zilele de 17-19 decembrie 1989, Armata a tras în aer, Securitatea a tras în aer, Miliția a tras în aer, iar 72 de timișoreni au tras aer în piept și au trecut la cele veșnice, în urma gloanțelor inhalate. Uciderea celor 7 elevi confirmă că în Timișoara, în decembrie '89, a tras și Armata, și Securitatea, și Miliția. Evident că nu trebuie

---

2(14)/1914, pp. 39-53; Idem, *Pionieri și uteciști împotriva lui Ceaușescu. Decembrie '89 în Timișoara*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989.

² Titus Suci, Vasile Bogdan, *Candelă împotriva timpului*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2011, p. 322.

³ Titus Suci, *Lumea bună a balconului*, București, Editura Institutului Revoluției Române, 2009, p. 88.

culpabilizate aceste instituții, dar trebuia să fie pedepsiți acei NEOAMENI care au lucrat în aceste instituții și au tras în semenii lor pentru a împiedica căderea unui regim ce le oferea privilegii față de românii de rând, în schimbul încredințării liber asumate și a unei lașități liber consimțite.

Pentru 7 elevi timișoreni, bucuria vacanței și a primului Crăciun sărbătorit în libertate a fost oprită de gloanțe ucigașe trase din ordinul criminal al susținătorilor regimului prăbușit în 22 decembrie 1989 și a celui instaurat în aceeași zi. Ființe inocente, cu vârste între 9 și 18 ani, abia plecate de pe băncile școlilor într-o mult așteptată vacanță, educați în cultul lui Moș Gerilă, nu au mai avut șanse de a-l sărbători pentru prima dată pe Moș Crăciun și a se bucura de darurile lui, între care cel mai de preț a fost LIBERTATEA.

CLAUDIU VĂRCUȘ (1974-1989)

S-a născut la 8 octombrie 1974 în comuna Periam, într-o familie cu doi frați și o soră mai mică. Mama sa, Aurica Vărcuș îl descrie ca pe un copil „din cale-afară de vesel. Își iubea frații, era tandru. Nu exista să uite să-și sărute mama de câte ori intra sau ieșea din casă. Sărbătorile de iarnă le umplea cu glumele și giumbușlucurile sale. În acel decembrie, curios cum era, și-a luat bicicleta și a plecat în oraș cu prietenii. Să vadă ce se întâmplă pe străzi. Era îmbrăcat într-un trening și avea otteri în picioare”⁴. În decembrie 1989 era elev la Liceul Industrial nr. 9 Timișoara.

În după amiaza zilei de 17 decembrie 1989, Claudiu a plecat de acasă din zona Girocului spunând că merge la niște prieteni deoarece vremea era frumoasă. În acel moment familia nu avea nici o informație referitoare la evenimentele din Timișoara. Cu acei prieteni el a plecat spre centrul orașului alăturându-se demonstranților din fața catedralei. Aici, pe trecerea de pietoni aflată între catedrală și cinematograful Capitol, a fost rănit în jurul orei 19,00.

---

⁴ *Copiii și revoluția*, în „Memorial 1989. Buletin științific și de informare”, nr. 1(3)/2008, p. 88.

Când s-a tras asupra sa, Claudiu a strigat: „M-a împușcat” și s-a prăbușit pe asfalt. Victor Mitran, angajat civil la o unitate militară l-a auzit și s-a târât pe burtă până lângă el și când a încetat focul l-a tras pe iarbă lângă catedrală. De acolo, cu o mașină particulară a fost dus la Spitalul de ortopedie, iar mai târziu, cu o salvare, la Spitalul Județean⁵. Drama lui Claudiu, familia o va cunoaște peste câteva zile, așa cum va mărturisi la proces mama sa: „Vecinul Mitran nu mi-a spus că fiul meu, Claudiu, a murit pe loc. Zice că a căzut jos. Era și el trântit pe burtă. S-a tras până lângă copil și l-a apucat de mână. Mi-a spus că în momentul ăla a simțit cum viața din copil a trecut în el... așa de tare îl strângea de mână”⁶.

Familia lui Claudiu l-a așteptat cu îngrijorare toată noaptea, îngrijorare sporită de faptul că pe Calea Girocului se trăgea ca la război. A doua zi dimineața, pe la ora 6,30, Adrian, fratele mai mare a mers să ia lapte și în stradă a auzit că Claudiu a fost împușcat și dus la Spitalul Județean. Din acel moment începe calvarul mamei, care timp de patru zile își caută cu disperare și îndârjire fiul de 15 ani.

Înainte de a se lumina de ziuă ajunge la Spitalul Județean, unde află, la fel ca alți timișoreni, care își căutau rudele, că la ora 10,00 o să se afișeze o listă cu răniții și morții. În locul listelor cu morți și răniți, cei aflați în curtea spitalului care era înconjurat de militari și milițieni, au fost amenințați cu împușcarea așa cum consemnează și ziarul „Timișoara” din 4 octombrie 1990: „D-na Vărcuș, mama lui Claudiu, relatează ce i s-a întâmplat în 18 dimineața la Spitalul Județean. Cei ce așteptau relații despre morți și răniți au fost amenințați cu arma. Nu durează mult și, la consemnarea declarației, președintele instanței îi cere d-nei Vărcuș să-l recunoască pe individ. Dumneaei declară că i-a văzut poza în ziar și că milițianul în cauză este Veverca Iosif! După ce ezită puțin în fața boxei, femeia pune mâna pe Veverca: «Acesta e, spune ea, sigur el este!» La afirmația președintelui, cum că «nu este prima persoană care pune mâna pe dumneata» (a pune mâna în sensul de a-l recunoaște), Veverca a declarat: «Mie îmi convine!»⁷.

După aceste amenințări, Aurica Vărcuș pleacă de la Spitalul Județean și se duce la celelalte spitale din Timișoara, apoi la Penitenciar și la Miliția Municipiului Timișoara. Marți face același traseu, dar fără niciun rezultat. Miercuri dimineața revine la Spitalul Județean chiar dacă începe să

---

⁵ *Procesul de la Timișoara*, vol. V, ediție îngrijită de Miodrag Milin, Timișoara, Editura Mirton, 2007, p. 2852.

⁶ *Ibidem*, p. 2860.

⁷ „Timișoara”, an I, nr. 110 din 4 octombrie 1990; vezi și Lucian-Vasile Szabo, *Jurnaliști...*, p. 134.

fie privită cu suspiciune și de către personalul angajat, așa cum îi va mărturisi și fiica sa: „Să știi că toată lumea deja ne cunoaște pe-aici și deja spune: «Uite, iarăși vine femeia aceea nebună!»”⁸ În fața spitalului are neplăcuta surpriză de a-l reîntâlni pe maiorul Veverca, care i-a cerut pe un ton răstit să se îndepărteze de spital, sugerându-i în același timp că ar fi posibil ca fiul ei să fi fugit peste graniță. Replica femeii îndurerate și revoltate de comportamentul grobian al militarului nu s-a lăsat așteptată: „Puteai să treci dumneata peste graniță, copilul meu, la 15 ani, și era plecat numai în training, bineînțeles că n-a avut ideea de a pleca peste graniță”⁹. De la spital, mama și fiica s-au dus la Miliția Municipiului și de acolo la Penitenciarul Timișoara, unde li s-a spus că s-a dat drumul celor care au fost reținuți în zilele anterioare.

Joi dimineața, când Aurica Vărcuș revine la Spitalul Județean constată cu surpriză că nu mai erau cordoanele de milițieni și militari. Timișoara era un oraș liber, iar în balconul Operei se constituise prima formațiune politică democratică, Frontul Democratic Român. Atitudinea angajaților spitalului se schimbaseră radical, astfel că Aurica Vărcuș poate consulta la registratură lista cu morți și răniți. Mai mult, fiului cel mare i se permite să meargă din salon în salon să-și caute fratele.

Din păcate Claudiu nu a fost găsit în saloanele spitalului, ci la morgă, împușcat în piciorul stâng și în umărul stâng, gloanțele ieșite prin spate producându-i o ruptură în formă de „L”.

La 20 de ani de la această tragedie a familiei Vărcuș, sora lui Claudiu povestește drama petrecută într-un moment în care zeci de mii de timișoreni erau convinși că revoluția lor va triumfa: „Abia joi, pe 20¹⁰, când s-a declarat victoria, bunica mea a reușit să intre în morga spitalului și să îl găsească. Lumea pe străzi era bucuroasă, oamenii se îmbrățișau, strigau «Victorie!», dar eu cu mama ne întorceam acasă plângând. Pentru noi revoluția avea o altă față. A durerii. Ne-am declarat totuși norocoși că fratele meu nu a fost furat și dus la București ca și mulți alți eroi. Cred că mama mea înnebunea dacă nu îl putea măcar vedea, dacă nu avea măcar unde să îi pună o floare”¹¹.

Familia Vărcuș nu a avut parte de liniște nici măcar la înmormântare așa cum își amintește sora lui Claudiu: „Sâmbătă, când s-au dus ai mei să îl îngroape pe Claudiu, au mers ca în vreme de război, din tufiș în tufiș, se

---

⁸ *Procesul de la Timișoara*, vol. V..., p. 2854.

⁹ *Ibidem*, p. 2855.

¹⁰ Corect este joi 21 decembrie 1989.

¹¹ <http://italiaromania.com/forum/topic.asp>, 12.03.2012

opreau des să se asigure că pot trece. Slujba a fost mai rapidă ca de obicei. Se auzeau împușcăturile așa aproape! Eu rămăsesem acasă și, deși când e un mort nu e voie să aprinzi televizorul, eu totuși am avut voie să îl deschid ca să îmi treacă frica. Și să văd ce e la București”¹².

Nici după 20 de ani mezina familiei nu poate uita Crăciunul trist din decembrie 1989 și dispariția tragică și fără sens a fratelui său: „Îmi amintesc că în acel an am primit de la autorități un brad cum nu am mai văzut niciodată. Noi cumpăram molizi și era ok. Dar atunci a fost prima dată când am avut un brad adevărat. Mare până în tavan. Și am primit multe dulciuri și portocale de era ca în visele noastre de copii. Și totuși, aș fi preferat să am un molid și câteva dulciuri, dar să mai pot merge cu Claudiu cu colinda. Mă opresc aici. Căci îmi curg lacrimi pe obraz. Timpul nu șterge durerea pierderii celor dragi. Mai ales când ne sunt răpiți brusc și într-un fel, fără sens”¹³.

CONSTANTIN IOSUB (1971-1989)

S-a născut la 6 februarie 1971 în localitatea Liteni, jud. Suceava, dar

s-a stabilit împreună cu mama sa, Anica Obreja în Chișoda unde termină 7 clase în anul 1986. În decembrie 1989 era elev la Liceul Industrial nr. 8 Timișoara, azi Colegiul Tehnic de Vest¹⁴.

În ziua de 17 decembrie, la orele 16,30 pleacă de acasă la catedrală pentru a audia un concert de colinde. Seara va fi împușcat mortal în zona catedralei, iar cadavrul a fost transportat la morgă. Potrivit raportului medico-legal nr. 994/22 din 18.12.1989 moartea a fost violentă și s-a datorat plăgilor împușcate de la nivelul gâtului și toracelui cu hemoragie internă și externă consecutivă. Același document precizează că moartea data de o zi, iar

împușcarea s-a executat de la distanță, cu armă cu glonț, din partea postero-laterală dreaptă¹⁵. Victima a avut buletinul de identitate asupra sa, lucru

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Arhiva Colegiului Tehnic de Vest.

¹⁵ Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara (A.M.R.T.), dosar 364/P/1991.

confirmat și prin declarația dată de mama sa: „Am auzit că a fost împușcat mortal în seara de 17 decembrie 1989. Când, în cele din urmă, ni s-a permis accesul în morga Spitalului Județean, acolo i-am găsit numai buletinul de identitate. Cadavrul nu i l-am mai aflat, în ciuda tuturor căutărilor”¹⁶.

Din păcate, deși cadavrul a fost identificat el nu a fost încredințat familiei pentru a fi îngropat creștinește fiind sustras și incinerat la Crematoriul „Cenușa” din București, alături de alte 42 de cadavre, iar cenușa aruncată într-o gură de canal de la Popești-Leordeni.

LUMINIȚA FLORINA BOȚOC (1976-1989)

Pentru Luminița Boțoc, elevă în clasa a VIII-a la Școala Generală nr. 7 Timișoara, ziua de 17 decembrie 1989 avea să fie „prima zi din vacanță”, dar și „ultima zi din viață”¹⁷. Fiind duminică, dimineața hotărâse să meargă la slujba de la catedrală împreună cu sora sa geamănă, Cristina. Cele două

surori au plecat spre catedrală, dar după câțiva metri de mers împreună Luminița s-a răzgândit și s-a îndreptat spre Calea Lipovei. A revenit acasă în jurul orei 15,00 și i-a povestit mamei sale că în oraș se întâmplă lucruri neobișnuite deoarece a văzut adunată foarte multă lume.

În jurul orelor 19,30, un grup de manifestați trece prin cartierul în care locuia familia Boțoc, scandând lozinci împotriva regimului dictatorial. La rugămințile și insistențele fetelor, tatăl le dă consimțământul să iasă în stradă. Luminița a coborât imediat și s-a alăturat grupului de manifestați care s-a deplasat pe Calea Lipovei. Din păcate, „în mai puțin de o oră, fetița de 13 ani plecată să vadă Revoluția pe Calea Lipovei intra în primele statistici macabre ale aceluia 17 decembrie. Un glonț rătăcit în haos s-a oprit în inima Luminiței...”¹⁸. Momentul tragediei este povestit de sora geamănă Cristina: „Sora mea a vrut să fugă, a vrut să intre într-un bloc și a fost

¹⁶ Romeo Bălan, *Victimele Libertății*, Timișoara, Editura Artpress, 2009, p. 33 (în continuare: Romeo Bălan, *Victimele Libertății...*).

¹⁷ *Memorial 1989...*, nr. 1(4)/2009, p. 119.

¹⁸ Lavinia Rotaru, Vlad Soicescu, *Copii care s-au jucat de-a sfârșitul lumii*, în „Evenimentul zilei”, nr. 5743 din 16 decembrie 2009.

împuşcată la câţiva metri de intrarea în bloc. Toată lumea s-a retras şi după ce au mai încetat focurile au mers şi au pus-o pe o bancă. A fost transportată cu o salvare la Clinici [Spitalul Clinicile Noi – n.n.]. Au fost persoane care au fost cu ea în salvare, eu cunosc o doamnă care a fost rănită în picior. Cred că a fost dusă la Clinici şi ascunsă în unul din frigiderele lor, pentru că toţi morţii din ziua de 17 au fost duşi la Bucureşti, altfel nu-mi explic de ce nu a fost dusă la Bucureşti”¹⁹.

Luminiţa Boţoc a fost împuşcată alături de alte şase persoane în zona Complexului Comercial de pe Calea Lipovei. Trupul i-a fost luat de pe jos, pus pe o bancă şi, la final, ridicat de o salvare. Moartea a fost violentă şi s-a datorat hemoragiei interne consecutive unei plăgi împuşcate toracice²⁰.

Familia a aşteptat toată noaptea întoarcerea fiicei, amăgindu-se cu speranţa că poate a rămas la vreo prietenă. Dimineaţa, Virgil Boţoc s-a dus în calea Lipovei şi s-a întâlnit cu un coleg care i-a povestit că s-a tras în mulţime şi că au fost morţi. Colegul Ştefan Avădanei i-a mărturisit că printre morţi se afla şi o fată cu fâş roşu, așa cum era îmbrăcată Luminiţa şi că toţi răniţii şi morţii au fost duşi la Clinicile Noi. În timp ce surorile ei o căutau pe la colegii de şcoală, tatăl află că Luminiţa a fost trimisă la morga Spitalului Judeţean²¹.

În 19 decembrie, mama şi sora geamănă au mers la morga Spitalului Judeţean pentru a o căuta pe Luminiţa. Acolo a fost preluată de un militar care a cerut detalii despre împrejurările dispariţiei fetei. Răspunsurile militarului au bulversat-o şi mai mult pe Maria Boţoc: „Doamnă, mergeţi acasă, că dacă se află ceva, o să vă anunţăm sau o să vină fetiţa acasă! Şi mi-a spus atunci: poate fetiţa dumneavoastră a trecut graniţa. Zic: nu se poate un copil de 13 ani să treacă graniţa, că la noi în casă nici nu s-a vorbit de așa ceva niciodată”²².

Trecută la categoria morţilor neidentificaţi, din cauza constituţiei fizice neobişnuite pentru vârsta sa deoarece făcea sport de performanţă, karate şi handbal, Luminiţa Boţoc a fost îngropată pe 28 decembrie 1989 într-o groapă comună în Cimitirul Eroilor. În 15 ianuarie 1990, Virgil Boţoc află de la un coleg de serviciu că fiica sa a fost identificată într-o groapă comună din Cimitirul Eroilor. Ajuns în cimitir, Virgil Boţoc va suferi primul

---

¹⁹ <http://www.memorialulrevolutiei.ro> – interviu realizat de Adrian Onica în 9 aprilie 1997 cu Cristina Boţoc.

²⁰ Romeo Bălan, *Victimele libertăţii...*, p. 92.

²¹ Marius Mioc, *Revoluţia din Timișoara. Așa cum a fost*, Timișoara, Editura Brumar, 1997, p. 95.

²² *Memorial 1989...*, nr. 1(4)/2009, p. 120.

șoc la vederea trupului fiicei sale aflate într-un sicriu scos din groapa comună. Bolnav de hepatită, îndurerat de pierderea fiicei și încolțit de remușcări pentru consimțământul dat fetelor de a ieși în stradă în seara zilei de 17 decembrie, Virgil Boțoc a încărunit pe loc. „El a iubit-o foarte mult. Și mereu mă întreba dacă oare o să se mai întâlnească cu ea”, mărturisește mama Luminiței, Maria Boțoc²³. Măcinat de boală și suferință, Virgil Boțoc a murit în 1998, fiind îngropat în același cimitir unde Luminița s-a refugiat mult prea repede și împotriva voinței sale.

Familia Boțoc, constituită ca parte civilă, s-a judecat cu locotenent-colonel Ion Păun și căpitanul Constantin Gheorghe, puși sub acuzare pentru morții din Calea Lipovei. Condamnați la închisoare, cei doi au fost grațiați de președintele Ion Iliescu.

EUGEN-FRANCISC NAGY (1972-1989)

S-a născut la 15 mai 1972 în localitatea Aiton, județul Cluj. În decembrie 1989 era elev la Liceul Industrial nr. 9 din Timișoara.

În după-amiaza zilei de 17 decembrie 1989, mii de timișoreni eu protestat pe Calea Girocului împotriva dictaturii ceaușiste. La intersecția Căii Girocului cu strada Lidia, au fost oprite 5 tancuri ale U.M. 01115 Timișoara fiind blocate de un troleibuz pus de-a curmezișul străzii. Cu un alt troleibuz demonstrații au blocat retragerea tancurilor, iar mecanicii și comandantii blindatelor au fost molestați, fiind obligați să părăsească zona²⁴.

Pentru recuperarea tancurilor în care se aflau 275 de obuze de război, generalul Ștefan Gușă i-a ordonat comandantului U.M. 01140 Lugoj, maior Paul Vasile, recuperarea blindatelor cu orice preț. În sprijinul detașamentului din Lugoj au fost trimiși și militari de la alte unități: U.M. 01125 Timișoara, U.M. 01008 Timișoara, U.M. 011233 Buziaș și U.M. 01380 Arad. Ca urmare a deschiderii focului, pe Calea Girocului din Timișoara au fost ucise, prin împușcare 11 victime, printre care și elevul de 17 ani, Eugen-Francisc Nagy²⁵.

Eugen Nagy a fost împușcat din spate, sub omoplatul stâng și a fost dus la Spitalul Județean unde a decedat, iar cadavrul a fost incinerat la Crematoriul „Cenușa” din București.

---

²³ „Evenimentul zilei”, nr. 5743 din 16 decembrie 2009.

²⁴ AMRT, dosar 11/P 97, vol. 3, f. 57.

²⁵ Romeo Bălan, *Victimele libertății...*, p. 33.

MONICA GABRIELA TAKO (1979-1989)

Născută la 13 iunie 1979, Gabriela Tako a fost o elevă premiantă, terminând ciclul primar cu media generală 9,90²⁶. Fetița în vârstă de 10 ani se bucura de prețuirea colegilor și profesorilor de la Școala Generală nr. 7 Timișoara.

În dimineața zilei de 17 decembrie 1989, în jurul orei 7,00, Iosif Tako pleca împreună cu soția Titina și fiicele Gabriela și Donka la părinții săi din Sânmihaiul Român. Cum auzise câte ceva din cele întâmplate în noaptea de sâmbătă spre duminică, hotărâse ca înainte de a ieși din oraș să treacă prin locurile unde se protestase împotriva regimului dictatorial. Dacă în zona Penitenciarului Timișoara, în fața Poștei Mari și a Comitetului Județean PCR, spre surprinderea sa nu vede

„nici o urmă a evenimentelor din seara precedentă, curat peste tot, nici un geam spart, nici o vitrină lipsă”, când ajunge în zona Pieței Maria întâlnește altă realitate²⁷. În această zonă vede milițieni cu scuturi și căști pe ambele părți ale Bulevardului 6 Martie, „vitrine sparte, urma ale focurilor, ale luptelor”.

Familia Tako se întoarce din Sânmihaiul Român în Timișoara în jurul orelor 18,30. De la gară pornesc cu mașina pe Bulevardul Republicii cu intenția de a merge acasă pe Calea Lipovei. Ajungând în dreptul magazinului de mobilă au fost semnalizați să se oprească și să intre în parcare din fața Consiliului Sindicatelor. După ce s-au dat jos din mașină s-au îndreptat pe Bulevardul Republicii spre Operă pe trotuarul din stânga²⁸. Când au ajuns la capătul magazinului de mobilă vis-a-vis de hotelul „Banatul” s-au oprit pentru că în fața lor era un cordon de militari. După câteva minute de derută se consuma drama familiei Tako, mărturisită de Iosif Tako în declarația dată în 10 ianuarie 1990: „Am stat pe loc vreo 10 minute, după care, fără nici o somație, s-a deschis foc în lumea care era

²⁶ Arhiva Școlii cu clasele I-VIII nr. 7 „Sfânta Maria” Timișoara.

²⁷ Titus Suci, *Reportaj cu sufletul la gură*, ediția a III-a, Timișoara, Editura SAOL, 2009, p. 81.

²⁸ Lucian-Vasile Szabo, *Jurnaliști...*, p. 147.

adunată dincolo de intersecție. Unii trăgeau în sus, iar alții în mulțime. Din familia mea au fost răniți: fetița Gabriela în coapsă, fetița Donka, de 16 ani în umărul drept deasupra claviculei și soția Titina în șold. Am luat în brațe fetița de 10 ani, Gabriela și am fugit cu ea înspre Spitalul de copii. Am intrat în spital la Secția de chirurgie unde i s-a dat primul ajutor și a fost băgată direct la sala de operație²⁹. În timp ce Gabriela a fost dusă la reanimare după operația care a durat două ore, mama și sora cea mare au fost pansate și apoi transportate cu o salvare la Spitalul Județean.

Iosif Tako s-a întors acasă, deși în acea noapte nimeni din bloc nu a dormit. Auzind „ce nenorocire” i se întâmplase, vecinii au stat toată noaptea cu el și i-au dat calmante și cafea. La primele ore ale dimineții Iosif Tako s-a întors la spital unde constată cu plăcere că fiica sa și-a revenit. Din păcate, în dimineața zilei de 19 decembrie, la orele 6,30, Gabriela moare în brațele surorii sale Donka.

Drama familiei Tako continuă pentru că trupul fetiței decedate a fost trimis la Spitalul Județean pentru autopsie. În ciuda insistențelor familiei, Gabriela a fost luată de morgă abia în 21 decembrie. Până sâmbătă, 23 decembrie, tatăl a „alergat în dreapta și stânga pentru formalitățile obligatorii în astfel de situații, demersurile mergând atât de rău nu numai din pricina funcționarilor, ci și a situației de nesiguranță create de teroriștii din seara zilei de 22 decembrie, de când aceștia au declanșat un nou genocid”³⁰. Înfirmământarea trebuia să aibă loc duminică, dar din cauza evenimentelor calvarul familiei se prelungește, atmosfera de coșmar fiind relatată de Iosif Tako scriitorului Titus Suci: „Focuri răzlețe, răpăituri de automate, autoblindate în goană dintr-un loc în altul, după cum erau reparați teroriștii... a fost un adevărat coșmar. În casă, doar eu și Donka – după soție, căreia îi spusese ce se întâmplase doar atunci când am adus-o pe fetiță acasă, nu puteam merge din cauza gloanțelor, Gabi pe masă, eu cu auzul mereu încordat – nu cumva încetaseră și puteam să mă duc după nevastă? Când și când mă repezeam la fereastră, Donka mă implora să nu mă expun....”³¹

De aceea, înfirmământarea s-a făcut abia luni, la orele prânzului, în condiții neobișnuite, mărturisite de tatăl elevei: „N-am putut merge la cimitir în coloană, am luat-o fiecare pe cont propriu, pe unde credea că nu e periculos, slujba, după ce s-au auzit două împușcături prin apropiere, încheindu-se grăbit, precipitat”³².

---

²⁹ A. M. R. T., dosar nr. 767/P/1989.

³⁰ Titus Suci, *Reportaj ...*, p. 304.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

Gabriela Monica Tako rămâne nemuritoare pentru prietena sa Alexandra Lăcrimioara Hriscu care, potrivit mesajului transmis la doi ani de la tragicul eveniment nu o va putea uita niciodată: „Tu pentru mine trăiești, lacrimi și flori îți dăruiesc pe mormântul tău. Dumnezeu să te slăvească și îți-am jurat că voi fi alături de tine... Azi după doi ani de lacrimi, după sufletul tău le-am vărsat, acei ce-au tras în noi mi-au distrus moralul, sunt persecutată, nimeni nu mă aude. Dragă Gabi, ce păcat că nu mai poți vorbi și să fi alături de mine. Pentru mine și mama trăiești, dragă Gabi”³³.

SILVIU-SEBASTIAN IORDAN (1971-1989)

Din păcate, bucuria și entuziasmul victoriei împotriva dictaturii comuniste, evidente după fuga soților Ceaușescu, nu a durat prea mult. Cei puțini ajunși în anticamera puterii prin lupta și jertfa celor mulți trebuiau să pozeze în salvatorii revoluției! Ca să pară convingători au declanșat un sângeros și inutil război împotriva unui dușman necunoscut. Psihoza teroriștilor, războiul psihologic și diversiunea terestră și aeriană puse în scenă de noua putere pune stăpânire și pe Timișoara în seara zilei de 22 decembrie. Timp de trei zile și în orașul de pe Bega, la fel ca în București sau în alte orașe se trage din nou înregistrându-se 20 de morți și 79 de răniți³⁴. Victime ale acestei diversiuni vor fi și tineri în uniformă școlară.

În seara zilei de 22 decembrie 1989, Silviu Sebastian Iordan, elev în clasa a XII-a la Liceul „C. D. Loga” Timișoara, a plecat la prietenul și colegul său Octavian Todor pentru a urmări programul de la televiziunea română declarată conjunctural liberă. La plecare îi spune tatălui său să nu se îngrijoreze dacă va întârzia deoarece vrea să stea mai mult în compania prietenului său, fiind sfârșitul unei săptămâni cu o semnificație aparte pentru el. Fiind tânăr, entuziast, sportiv – făcea karate și avea centura maro –, Silviu Iordan a participat din primul moment la evenimentele din Timișoara.

³³ A. M. R. T., dosar nr. 767/P/1989.

³⁴ Romeo Bălan, *Victimele Revoluției. Timișoara – 1989*, Timișoara, Editura Memorialul revoluției 1989, 2011, p. 88 (în continuare: Romeo Bălan, *Victimele revoluției...*).

A fost prezent sâmbătă seara în Piața Maria și în fața Județenei de partid, duminică în Piața Libertății și la Podul Decebal, iar în zilele de 20 și 21 decembrie, în Piața Operei³⁵.

În jurul orelor 22,00, Silviu, cu un alt prieten, Paul, decid să plece acasă. În Piața Libertății un militar i-a rugat să-l ajute să facă un filtru și cei doi tineri au acceptat imediat. Mai mult, Paul s-a întors acasă la Octavian solicitându-i să li se alăture, dar acesta a refuzat. După treizeci de minute începe să se tragă în piață și cei doi prieteni se refugiază în cofetăria „Macul Roșu”³⁶. Îngrijorat de ceea ce se întâmplă în stradă, Octavian Todor pleacă spre centrul orașului în căutarea celor doi prieteni și colegi pe care îi găsește în cofetărie.

Din cauza situației create în piață cei trei elevi au decis, potrivit declarației lui Coriolan Todor, să se întoarcă acasă la el deoarece locuia în apropiere: „Când am ajuns la cofetăria Macul Roșu de lângă Spitalul Militar, am văzut cum săreau din asfalt gloanțele care să treceau de undeva de sus, de pe acoperiș. Nu știu cine trăgea. Am ajuns până la Piața Unirii și în final toți trei ne-am întors spre locuința mea. Eu eram înaintea, iar cei doi erau la câțiva pași în urma mea. Când am ajuns la începutul străzii Popa Șapcă locuitorii din blocul aflat pe colț ne-au atenționat că e pericol, pentru că se trage din unitatea militară aflată în partea de vis-a-vis a străzii. Aflând acest lucru eu m-am îndreptat precipitat spre strada pe care locuiesc și care se află la vreo 30 de metri de la colțul unde se afla blocul menționat. A început să se tragă și am văzut și simțit cum gloanțele îmi treceau printre picioare. Se trăgea de undeva din spatele meu, mai mult ca sigur dinspre unitatea militară menționată. Au mai apărut și doi copii. Și asupra acestora s-a executat foc, dar au reușit să se ascundă în clădirile din jur”³⁷.

Momentul dramatic al deschiderii focului asupra celor trei elevi este descris și de Paul Popovici: „Am ajuns pe str. Popa Șapcă lângă unitatea militară. Todor a trecut primul peste str. Popa Șapcă luând-o către str. Olimpiadei. La colț s-a oprit și ne-a făcut semn să trecem. Am trecut amândoi cu bine strada. Pe str. Olimpiadei primul a fugit Todor, eu după el la 10-15 metri, iar după mine Iordan la vreo 3 metri. Am auzit niște împușcături și văzând că gloanțele veneau spre mine m-am trântit la pământ. După ce focul a încetat m-am uitat înapoi și l-am văzut pe Iordan întins jos, dar cu picioarele spre mine. Am încercat să mai înaintez pe burtă și pentru

---

³⁵ Marius Mioc, *op.cit.*, pp. 119-120.

³⁶ A. M. R.T., *Fond documentar*, Dosar nr. 308/P/2000, vol. IV, f. 26.

³⁷ *Ibidem*, Dosar nr. 6/1990 al Curții Supreme de Justiție, f. 57.

că s-a tras din nou asupra mea m-am oprit. Am stat pe burtă circa 3 ore fără să mișc”³⁸.

În urma deschiderii focului Silviu Sebastian Iordan a fost împușcat mortal în torace, în jurul orelor 0,00, la intersecția străzilor Olimpiadei cu Popa Șapcă. După încetarea focului, în jurul orelor 4,30 dimineața, Paul Popovici s-a ridicat și a mers la Octavian Todor informându-l că prietenul lor este mort în stradă. Când s-a luminat de ziua și a dispărut pericolul, părinții lui Todor l-au găsit pe Iordan mort în stradă și l-au transportat cu o salvare la Spitalul Județean Timiș.

Din raportul medico-legal nr. 1066/A din 25 decembrie 1989 rezultă că victima a prezentat ca semne de violență un „orificiu de intrare situat în regiunea axilară dreaptă, calibru între 6-7 mm, pergamentat roșiatic”, iar „orificiul de ieșire nu se depistează”³⁹. Raportul concluzionează că moartea a fost violentă ca urmare a unei plăgi împușcate toracice cu hemoragie și că s-a tras din dreapta victimei de la distanță. Gloanțele au rămas în victimă, dar familia s-a opus unei exhumări în vederea recuperării și eventuala identificare a armei cu care s-a tras.

Peste un deceniu s-a realizat totuși o exhumare în condițiile mutării rămășițelor victimei într-un alt mormânt în Cimitirul Calea Buziașului. Din raportul de constatare tehnico-științifică nr. 285 445 din 12 decembrie 2000 rezultă că resturile metalice „reprezintă oxizi metalici (fier, cupru și plumb). Restul metalic oxidat reprezintă miezul din oțel al unui glonț ce provine de la un cartuș calibru 7,62 mm. Probele supuse examinării nu au valoare operativă în vederea identificării armei cu care s-a tras”⁴⁰.

În timp ce tatăl victimei a susținut că asupra fiului său s-a tras „dintr-un autoturism Dacia 1300 de culoare albă cu nr. de înmatriculare 1-TM-514”⁴¹, afirmație negată de Paul Popovici în declarația dată în 18 iulie 1990⁴², majoritatea martorilor au declarat că s-a tras asupra celor trei elevi din cazarma Oituz. În această cazarmă își aveau sediul mai multe unități militare subordonate Diviziei 18 Mecanizate Timișoara, iar din 21 decembrie 1989 în cazarmă a fost încartiruit un detașament de luptă de la U.M. 01068 Vânju Mare format din 33 de cadre și 360 de militari în termen⁴³.

---

³⁸ *Ibidem*, Dosar nr. 308/P/2000, vol. IV, f. 27.

³⁹ *Ibidem*, f. 25.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 41.

⁴¹ *Ibidem*, f. 29.

⁴² *Ibidem*, f. 51.

⁴³ Romeo Bălan, *Victimele revoluției...*, p. 110.

În jurul orelor 0,00, militarii din cazarmă au deschis focul, susținând că s-a tras spre ei din blocurile din jur de la etajele superioare și din mai multe autovehicule. Declarațiile martorilor au fost confirmate de cercetările efectuate la fața locului. Astfel, din examinarea urmelor de gloanțe descoperite pe copacii și pe gardul din plasă de sârmă al imobilului situat pe strada Olimpiadei nr. 2 s-a determinat direcția de tragere, respectiv blocul alimentar al cazarmii Oituz situat pe colțul străzilor Oituz cu Popa Șapcă. De aceea concluzia lui Romeo Bălan este pe deplin justificată: „Pe fondul provocărilor din jurul unității, militarii i-au considerat pe cei 3 tineri suspecti și fără să verifice au tras spre ei. Deși militarii au relatat că unitatea a fost atacată nu s-a probat acest lucru și nici o persoană nu a încercat să pătrundă în cazarmă. Dacă atacul ar fi fost real, în rândul militarilor s-ar fi înregistrat foarte multe victime, deoarece de pe clădirile din jur există posibilitatea de vizibilitate și de tragere spre curtea cazarmii”⁴⁴.

Nici în cazul uciderii elevului Silviu Sebastian Iordan nu s-au putut identifica vinovații, familia fiind obligată să accepte palida consolare că astăzi strada Olimpiadei se numește Martir Iordan Silviu Sebastian.

LAURA ANDREEA NEGRUȚIU (1980-1989)

Laura, singurul copil al familiei Negruțiu, era în decembrie 1989

elevă la Școala cu clasele I-IV „Nikolaus Lenau” din Timișoara. Părinții, ambii cu studii superioare, au înscris-o la o școală cu predare în limba germană. „Voiau să îi ofere condițiile cele mai bune. Era un copil reușit, inteligent, sănătos, de viață”, mărturisea mătușa sa, Eva Paul⁴⁵.

Pentru că, după fuga lui Ceaușescu, psihoza teroriștilor a pus stăpânire și pe Timișoara, părinții au lăsat-o pe Laura în grija bunicilor. Din păcate, bucuria copilăriei și a vacanței de iarnă a fost brutal oprită în dimineața zilei de 23 decembrie. În

---

⁴⁴ *Ibidem*, p. 115.

⁴⁵ adevarul.ro/locale/timișoara/decembrie-89-copil-zece-ani-impuscat-timp-uita-televizor-1-50a94cd7c42d5a6638631ff/index.html.

această zi fatidică, în jurul orelor 9,30, în apartamentul nr. 24 al imobilului cu nr. 1 din strada Piatra Craiului, eleva de 9 ani a fost împușcată mortal. Glonteles tras din exterior a pătruns prin rulu și geam și a ucis-o pe eleva care era așezată pe pat și privea la televizor.

Potrivit raportului medico-legal eleva avea două semne de violență, respectiv orificiul de intrare și ieșire a glontelului: cervical anterior plagă cu marginile negricioase cu diametrul de 1 cm și cervical posterior stânga, plagă cu marginile răsfrânte cu diametrul de 3 cm. S-a precizat că moartea s-a datorat unei plăgi împușcate cervicale și că tragerea s-a efectuat de la distanță dinainte înapoi⁴⁶.

Bunicul minorei, Nicolae Negruțiu, a predat cămașa unui glonț deteriorată găsită în rana situată sub maxilarul victimei, iar ulterior, tatăl victimei a predat un miez de oțel al unui glonț găsit în tăblia de lemn a patului unde se afla eleva în momentul împușcării. În urma expertizei balistice s-a tras concluzia că au făcut parte dintr-un cartuș calibru 7,62 mm, model 43, cu glonțul, miezul, tubul din oțel. În urma cercetărilor efectuate la fața locului și ca urmare a analizării traiectoriei ușor descendente a glontelului, s-a concluzionat că s-a deschis focul de pe terasa unui imobil situat vis-a-vis de blocul în care a fost ucisă victima, de către un grup de militari⁴⁷.

Înmormântarea Laurei s-a făcut în aceeași atmosferă de panică și tensiune descrisă de mătușa Eva Paul: „A trebuit să umblăm să facem rost de loc de veci. Nici nu am făcut înmormântarea așa cum trebuie. Era nebunie în oraș... La fiecare etaj stătea un soldat cu pușca. Au păzit familia să nu cumva să pățească ceva. Nici măcar o coroană nu am putut să-i facem, iar la înmormântare au fost doar bunicii și părinții și încă o familie care ne-a ajutat cu transportul”⁴⁸. În drum spre cimitir, furgoneta cu care au transportat cadavrul a fost oprită la fiecare colț de stradă și controlată de revoluționarii cu banderole tricolore pe braț, iar în timpul slujbei de înmormântare s-a tras din toate părțile.

Drama familiei care și-a pierdut unica fiică într-un mod stupid și dramatic va continua și după liniștirea lucrurilor și revenirea la democrație. În 1999, mama Laurei a fost găsită moartă în baie, iar peste doi ani tatăl paralizat din cauza unei scleroze multiple a plecat alături de fiică și de soție fără să afle identitatea ucigașului care a distrus o familie.

---

⁴⁶ Romeo Bălan, *Victimele revoluției...*, p. 102.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 103.

⁴⁸ adevarul.ro/locale/timisoara/decembrie-89-copil-zece-ani-impuscat-timp-uita-televizor-1-50a94cd7c42d5a6638631ff/index.html.

***

Pentru ei – Claudiu Vărcuș, Constantin Iosub, Luminița Florina Boțoc, Eugen-Francisc Nagy, Monica Gabriela Tako, Silviu-Sebastian Jordan și Laura Andreea Negruțiu – totul s-a sfârșit în decembrie '89, timpul transformând idealurile și visele lor în adrese de străzi și plăci comemorative.

BIBLIOGRAFIE

- Arhiva Colegiului Tehnic de Vest.
Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara.
Arhiva Școlii cu clasele I-VIII nr. 7 „Sfânta Maria” Timișoara.
„Evenimentul zilei”, nr. 5743 din 16 decembrie 2009.
„Timișoara”, an I, nr. 110 din 4 octombrie 1990.
Bălan, Romeo, *Victimele Libertății*, Timișoara, Editura Artpress, 2009.
Idem, *Victimele Revoluției. Timișoara – 1989*, Timișoara, Editura Memorialul revoluției 1989, 2011.
Copiii și revoluția, în „Memorial 1989. Buletin științific și de informare”, nr. 1(3)/2008.
Ionică, Lucian, *Televiziunea Liberă Timișoara. Fragmente ce nu trebuie uitate*, în „Timișoara 16-22 decembrie 1989”, Timișoara, Editura Facla, 1990, pp. 252-256.
Mioc, Marius, *Revoluția din Timișoara. Așa cum a fost*, Timișoara, Editura Brumar, 1997, p. 95.
Procesul de la Timișoara, vol. V, ediție îngrijită de Miodrag Milin, Timișoara, Editura Mirton, 2007.
Rotaru, Lavinia, Soicescu, Vlad, *Copii care s-au jucat de-a sfârșitul lumii*, în „Evenimentul zilei”, nr. 5743 din 16 decembrie 2009.
Suciu, Titus, *Lumea bună a balconului*, București, Editura Institutului Revoluției Române, 2009.
Idem, *Reportaj cu sufletul la gură*, ediția a III-a, Timișoara, Editura SAOL, 2009.
Idem, Bogdan, Vasile, *Candelă împotriva timpului*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2011.
Szabo, Lucian-Vasile, *Jurnaliști, eroi, teroriști... Revoluția de la Timișoara în presa locală*, Timișoara, Editura Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989, Timișoara, 2009

Idem, *Revoluția din 1989 în spitalele timișorene*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989.

Idem, *Sindromul Timișoara 1989: adevăr și imaginar*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989.

Tomoni, Dumitru, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea a II-a)*, în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare” nr. 1(13)/2014, pp. 42-50.

Idem, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea a III-a)* în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare” nr. 2(14)/1914, pp. 39-53.

Idem, *Elevi timișoreni în Decembrie 1989 (Partea I)* în „MEMORIAL 1989. Buletin științific și de informare”, nr. 2 (12)/2013, pp. 28-49.

Idem, *Pionieri și uteciști împotriva lui Ceaușescu. Decembrie '89 în Timișoara*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989.

adevarul.ro/locale/timisoara/decembrie-89-copil-zece-ani-impuscat-timp-uita-televizor-1-50a94cd7c42d5a6638631ff/index.html.

<http://www.memorialulrevolutiei.ro> – interviu realizat de Adrian Onica în 9 aprilie 1997 cu Cristina Boțoc.

<http://italiaromania.com/forum/topic.asp>, 12.03.2012

**Grigore și Florica Marțian,
personalități de seamă ai școlii năsăudene**

**Grigore and Florica Marțian,
Prominent Personalities of the Năsăud School**

*Nadia LINUL URIAN,
Profesor, scriitor,
Școala Gimnazială Cristeștii-Ciceului,
comuna Uriu, Bistrița-Năsăud*

Abstract

Education is not preparation for life; education is life itself and a good teacher is like a candle – it consumes itself to light the way for others. This is the case of two prominent teachers, Marțian Grigore și Florica, from Năsăud Pedagogical High school, true models and true teachers that taught from the heart, not from the book. The author intends to be subjective, in the best meaning of the word, by presenting a short biography regarding the educational activity of two outstanding teachers.

Keywords: *teachers, Năsăud, school, pedagogical talent, education.*

Este o mare onoare să scrii despre familia profesorului, directorului Liceului Pedagogic Năsăud, inspector școlar, metodist, Marțian Grigore și Florica. Un cuplu perfect de dascăli, devotați școlii și ținutului năsăudean pe care îi respectai înainte să îi cunoști. De fapt, povestea exemplului și profesionalismului acestei familii o auzisem, de mic copil.

Da, cu câte cuvinte frumoase ni-i descria mămica, fosta elevă a dâșilor, prezentându-ne imaginea de suflet, aceea care rămâne întipărită în inima unui copil!

Imaginea Profesorului Model îmi revine apoi în memoria mea, ca fostă elevă a Liceului Pedagogic, în care învățam limba română cu domnul profesor iar

la practică pedagogică preferam clasa d-nei învățătoare Florica Marțian. Desigur, era sentimentul împărtășit nu doar de mine...

Răspunsul vine singur...

Imitam modelul prin îmbrăcăminte, ținută, mod de adresare și mai ales, mod de gândire. Fără abatere de la principiile morale.

Dascălii de seamă au creat dascăli, oferind pe deasupra și dăruire molipsitoare.

Apreciai spiritul oratoric, apreciai lecțiile de limba română, de metodică predării limbii române. Ți doreai să răspunzi la lecții și-ți propuneai să participi la olimpiada de limba română.

Iar dacă dânsul simțea asta, îți aducea surse de informație suplimentară, alimentându-ți setea de cunoaștere.

Ca și profesor coordonator la lecțiile ce le predai, ca propunător în Liceul Pedagogic, îi căutai sfatul și îndrumarea. De fapt, împreună cu doamna întregeau imaginea completă, nu doar în albumul de familie, ci și în profesie și în viață.

Model de părinte, Model de Om!

O caldă aducere aminte și un fior la fel de profund respect l-am simțit nu demult!

Ce onoare mai mare decât să ții în mână lucrarea de licență a fostului tău DASCĂL, profesorul Grigore Marțian!

Da, legată într-o carte, din inițiativa și dragostea d-nei învățătoare Florica Marțian, care și dincolo de plecarea dânsului dintre noi, s-a gândit să o materializeze într-un... volum.

De fapt, era mai mult decât atât: era prețuire, era respect, era... Era.

Doar așa, sârguința și tenacitatea muncii dânsului, a celor 46 de ani de slujire a școlii, cu respect și pasiune pentru învățământul de calitate, vor primi valoarea meritată! Așa va mai putea să fie strânsă la piept, ținută aproape de sufletul familiei și de aducerea aminte. A tuturor acelor care l-au cunoscut!

Aceștia se pot gândi doar că se cuvine să scrie despre aceasta. Să continue să o facă, aducând un gând de recunoștință, dincolo de moarte, adunate, ca pe o... plăcuță ce poate fi păstrată oriunde... în amintire și în suflet !

Oricum, pusă într-un loc în care lumina și căldura să o mângâie, oricând...

A fost premiat în anul 2002 de Ziarul „Răsunetul” din Bistrița, la concursul „OM BUN, OM RĂU”, la secția PROZĂ SCURTĂ, pentru buna colaborare cu ziarul, trimițând spre publicare adesea articolele pline de

dragoste pentru locurile natale și oamenii lor, respectiv Năsăudul și Valea Someșului, admirându-i arta expunerii clare și expresive, cu idei pline de înțelepciune și pertinente, dar niciodată excesive sau dezechilibrate, optând întotdeauna pentru adevăr.

În volumul scris de profesorul Grigore Marțian, intitulat PAGINI NĂSĂUDENE DIN PRESA VREMII, volum apărut la Editura NAPOCA STAR–Cluj, 2018, Cluj-Napoca, datorită grijii „familiilor Marțian din Năsăud/ Lușca și Cluj-Napoca”, scriitorul Vasile Petri consemna despre Grigore Marțian: „Școala să fie (dascălului) împărăția sa pe acest pământ, aici să se simtă el mai acasă, mai mulțumit, bunăstarea și prosperitatea ei să fie gândul lui de toate zilele”.

Autorul volumului, prof. Grigore Marțian, fiind un activ colaborator al cotidianului „Răsunetul”, dar și a unor reviste/ ziare din țară, dovedește multă considerație față de oamenii școlii, foștii săi profesori descinzând din ținutul Năsăudului, care cu deosebită grijă și pricepere au format generații de tineri, în spiritul dragostei de țară, al dragostei de muncă, al responsabilității sociale, transmițând tot ceea ce era mai bun din priceperea, cultura și caracterul lor elevilor, după principiul aforismului lui Nicolae Iorga: „Dascăl să fie cel care simte că are ceva de spus și crede că mai are ceva de învățat!”

Grigore Marțian a militat permanent pentru progresul școlilor năsăudene, și în special a celor cu profil pedagogic.

Profesorul și inspectorul școlar Grigore Marțian a fost și un fin cunoscător al vieții social-politice din zona Năsăudului, el arătând în lucrarea sa părțile bune și cele rele ale diferitelor regimuri politice din realitatea noastră trecută și prezentă.

El deplânge soarta țăranului român, care după ce a fost silit să își ducă toate bunurile la „colectivă”, după 89, acestea au fost luate „cu japca” de unii neoameni, iar pământul restituit nu mai putea fi lucrat de bătrânii rămași fără utilaje agricole și vite. Bătrânii sunt neputincioși iar tinerii pribegesc făcând munci grele, uneori înjositoare prin străinătate, și pensiile foștilor colectiviști sunt sub puterea de întreținere a bătrânilor.

Cu toate că nu era de acord cu exodul năsăudenilor în țări străine, pentru un trai mai bun, el constata totuși că năsăudenii erau oameni vrednici, și nu au făcut de râs țara, acolo pe unde au umblat: „Nici medicii, nici asistentele medicale nu ne-au făcut de ocară peste hotare ci, dimpotrivă, au fost și sunt apreciați și respectați.”

Aprecierile făcute de foștii elevi, de personalitățile de astăzi despre activitatea și calitățile excepționale, de intelectual și de pedagog stau

mărturie peste timp, spre neuitare, a celor care au trăit și au format familia Florica și Grigore Marțian.

BIBLIOGRAFIE

Marțian, Grigore, *Pagini născăudene din presa vremii*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star-Cluj, 2018.

Intermarium sau o inițiativă ce trebuia să vină de cel puțin un an din Alba sau Arad

‘Intermarium’ or an Initiative that was Supposed to Emerge at Least One Year Ago from Alba or Arad

Nelu Ioan COSTEA,
Colectivul Monografic Județean Arad

Abstract

The study is dedicated to Metropolitan Vasile Mangra and his friendship with the Hungarian Prime Minister Tisza Istvan. Mangra's rehabilitation efforts, attempted by various historians and started in various ways, will not be successful unless they actually prove that Vasile Mangra was not assassinated. The author of the study exemplifies the actions of the Metropolitan via his correspondence.

Keywords: Hungarians, Romanians, Bishop, Vasile Mangra, letters.

„Mi hhanno ingannato” – M-au păcălit
înviu”

Papa Pius al X-lea
Vasile Mangra

„Mor ca iarăși să

Mitropolitul

Ca să n-avem vorbe, îi rog încă de aici să nu citească materialul de mai jos pe toți cei care nu sunt convingși că confederarea României cu Grupul de la Vișegrad și cu Turcia/Bulgaria-Grecia, pentru constituirea Intermarium, este de departe mai importantă pentru bunăstarea noastră atât decât unirea principatelor cât și decât apartenența noastră la UE.

Intermariumul este o confederare a țărilor est-europene, exploatate sălbatic de URSS și de U.E., cu alinierea: țărmul M. Baltice – țărmurile M. Neagră și Mediterană.

Pe lângă recenta viziune a Intermarium, venită de la președintele SUA, Donald Trump, au existat și viziuni românești excepționale: Șerban Cantacuzino, Mihai Viteazul, Radu/Rudolf Cantacuzino, călugărul Sofronie de la Cioara, Ion Câmpineanu, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Mitropolitul românilor din Transilvania și

Ungaria, Vasile Mangra (1850-1918) și, nu în ultimul rând, Corneliu Zelea Codreanu.

Nu întâmplător, toți au fost marcați de vanitatea care vizează veșnicia și uzurparea de poziții zeiești pe singura cale admisă și consacrată de Mihai Eminescu: scrisul. Ei au scris. Ei s-au văzut. Indiciile: preocuparea lor de a confedera România cu Polonia prin Ungaria. Ca să nu fie descoperită odată cu Polonia și întreaga construcție a Intermariumului, ei s-au văzut constrânși să se oprească la confederarea cu Ungaria/ungurii, ceea ce le-a atras veninul oportunist al naționaliștilor. Ei au văzut ceea ce nu au văzut nici contemporanii lor, dar nici cei din actualitate (vezi îndeosebi cazul Mihai Viteazul). Ei au însuflețit prin scris sau au fost atât de expresivi în fapte și vorbe încât și numai conținutul și stilul îi încadrează printre clasici. Ei și-au și dorit și asta, ca să ne poată da azi – prin alegoriile din scris sau din fapte – dovada a ceea ce au vrut ei de fapt!

Ignoranța noastră este imensă, fiind egală cu groaza care ne spune că suntem prea mici ca această unire a principatelor să nu fie spulberată și care, prin urmare, ne face să-i dușmănim cu convingere pe unguri, că-s mai puțini și i-am cam putea bate la o adică și, totodată, să ne îngustăm universul printr-o concentrare obsesivă și cel mai adesea maladivă pe unire. Vrem să rămânem cu asta. Vrem atât. Barem atât. Asta ne face să nu știm nici măcar acele momente istorice în care am fost admirați, invidiați și respectați.

Ungaria și-a oferit Coroana Regelui României

Mihail Sturdza a prezentat în cartea „România și sfârșitul Europei” (Ed. Fronde, Alba Iulia-Paris, 1994, pp. 61-63), o informație care confirmă că chiar și după dispariția celor doi creatori, Mangra și Tisza, viziunea lor încă era un sivat și în al doilea an după război: *„În fața prăbușirii Imperiului Austriac, a înfrângerii Ungariei și a ocupării Ardealului de către Trupele Românești, unii oameni de Stat unguri se gândiseră la o uniune a celor două țări, Conte Bethlen și Conte Teleki, oferind chiar în mod precis, prin emisarii lor, Coroana Sfântului Ștefan, Regelui Ferdinand. Conte Mihai Banfy, pe care îl cunoscusem la Cluj și pe care l-am regăsit în Budapesta ca Ministru Ungar al Afacerilor Străine, era și el un adept al acestei idei ... (Contele Banfy, n.n.) era adânc convins ... că numai unirea puterilor celor două țări dunărene putea asigura cu timpul supraviețuirea lor. Când, la plecarea mea din Budapesta, m-am prezentat Regelui Ferdinand și Reginei Maria, pentru a le da seama de gândurile lui Mihai Banfy, ei mi-au povestit că Ionel Brătianu, pe atunci Președintele*

Consiliului (adică premier, n.n.), respinsese energic propunerile lui Bethlen și Teleki, pe care Majestățile Lor le priveau cu favoare ...”.

Cei trei conți, Bethlen, Teleki și Banfy, aveau origini române. Dacă eu știu asta din documente, este sigur că ei au știut și mai multe pentru că aveau și mai multe documente și dovezi decât am eu. Kemeny era din aceeași familie cu Nicola (Horea) și a oferit românilor o mulțime de documente și de argumente referitoare la trecutul românilor, la originea română a kemeneștilor și nu numai. Trebuie să știm asta și stau cu plăcere la dispoziția oricui să dovedesc originea română a celor menționați mai sus. Și nu numai. Nicolae Iorga le-a spus „români ascunși”; acești „români ascunși” - asimilați complicitar în continua campanie a maghiarilor de-a-și spori numărul - își scot capul în momentele de depresie prelungită și cer ajutor consângenilor români. Cum să nu li-l dăm, cine i-ar putea refuza!

Kemeny i-a povestit lui Mihai Sturdza „că la prima întâlnire a partizanilor săi în Cluj (după cretinul arbitraj dela Viena), Szalasy a oprit aplauzele cu care era primit, cerând un moment de reculegere în amintirea lui Corneliu Codreanu, «cu care, dacă ar fi încă în viață, am fi găsit poate alte baze pentru soluția problemei celor două țări ale noastre». Cine astăzi ar mai putea vedea în discuțiile celor doi miniștri ai surghiunului numai fantasmagorii politice sau curse întinse de unul altuia, să privească peste blestemata Cortină de fier, la bietele noastre țări ... Da, rămân convins – subliniind că aceasta este o convingere personală care nu angajează Mișcarea (legionară, n.n.) din care fac parte – că dacă cele două neamuri își recuceresc vreodată neatârănarea și libertatea lor, ceea ce nu se va putea întâmpla decât în urma unei eroice și sângeroase lupte cot la cot cu celelalte popoare robite, numai o Federație Româno-Ungară sau mai bine o Federație Româno-Ungară-Slovacă, clădirea unui Imperiu Dunărean al unei noi Dacii, ar putea asigura dăinuirea acestei neatârănări și acestei libertăți”.

Concluzie la finele expozeului legionarului boier Mihail Sturdza: adevărații naționaliști sunt cei care după ce află demersurile vizionarilor români pentru crearea Intermarium devin imediat niște feroci luptători pentru Intermarium, lăsând la o parte atât naționalismul cât și globalismul pitulat după serviciile ce scârțâie din balamalele dulapului saxon. Vă înțep un picuț: acum ne vedem independenți pentru că avem mintea împachetată exact așa cum o aveam împachetată când credeam același lucru și pe vremea URSS. Nu suntem cum nici n-am fost, dar este cert că suntem batjocoriți și demotivați și mai rău decât am fost, așa că „cum dracu s-o ducem - chiar și oficial - mai bine”!

Mangra și Tisza au cunoscut că obediența uniților a fost mai mare față de Viena decât față de Vatican și că scopul lor a fost de a crea discordie între români și unguri

Mobilul lui Vasile Mangra ne este dezvăluit de Ioan Suci: „... a încolțit în sufletul de schit al călugărului Mangra, o ură nebună contra celor de la Blaj”, din broșura Arădaniei și Partidul Național Român, Ioan Suci, Tiparul Tipografiei Diecezane Arad, reconstituire, p. 28. Vasile Mangra nu i-a avut la inimă pe uniți/greco-catolici.

Dintre vizionarii de mai sus, cei care au operat, după unirea cu Roma, au realizat că uniții (greco-catolicii) au fost creația habsburgilor, cărora le-au rămas, până în 1918, mai fideli decât Vaticanului și că uniții au fost brațul habsburgilor în administrarea prin crearea de dispute între etniile imperiului. Papa s-a văzut prizonierul deciziilor venite de la uniții de la Blaj, care aveau habsburgii în spate. După 1918, când habsburgii, protectorii lor, au pierdut totul, ei au trecut la Vatican și, uneori, la ungurii catolici, reînviind cu tupeu, ca kominterniștii lui Valter Roman.

Mihai Eminescu a scris în articolul „Administrația Austriacă”: „Austria *există prin discordia popoarelor sale*. Pentru a le ține vecinic lipite și vecinic în discordie are nevoie de un element internațional, fără patrie proprie, fără naționalitate, fără limbă, de un element care să fie acasă în Tirol ca și în Boemia, în Galiția ca și-n Transilvania. Acest tom pur cosmopolit per excelentiam a fost pentru această ambițioasă Casă preotul catholic. Neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este Pontifex maximus, acest element încearcă să unifice Austria prin religie”.

Materialul de față este dedicat Mitropolitului Vasile Mangra și prieteniei lui cu premierul maghiar Tisza Istvan de Borosjenő, un alt vizionar, cu origini românești din Zărandul cel atât de românesc, prin Tisa de Hălmagiu și mai apoi prin Ineu (Borosjenő). Tisza Istvan a fost premier al Ungariei de două ori (1903-1905) și (1913-1917). Istvan a fost fiul lui Coloman Tisza, premierul maghiar cu cel mai lung mandat (1875-1890).

Mi s-a creat un organ pentru decoperirea acestor combinații ale românilor cu „românii ascunși” dintre nobilii ungarilor, cum le spunea Iorga; în cazul Nicola Horea i-am găsit pe prea mulți români, „ascunși” și neascunși, adunați la conducerea regimentelor de husari, fără a avea grijă să

întrețină aparența din perioada răscoalei: Nicola, Nadasdy, Molnar, Bornemița, Andrassy, Dejeu/Dessewfy, Esterhazy, etc.

Artiști pe cai!

Chiar și pe vremea lui Mangra valahii Zarandului încă produceau natural - prin infrastructurile lor de întovărășire și de fructificare a inundațiilor - atât de multă bunăstare încât cei ridicați dintre ei își permiteau să se răsfete, să se „mădărască”. Produceau cu metodele lor aproape naturale, „cumpenind”, mai mult decât s-a putut produce ulterior cu metode raționale, chiar și pe segmentul Canalului Morilor construit în Arad; pot dovedi.

În cazul Tisza-Mangra, am primit de la răposatul pedagog arădean Vasile Popeangă informații uluitoare: Sztójay Döm aka Demeter Sztojakovich, premierul ungar din 1944, a avut origini valahe vechi, de secol XIII: Stoia/Stoica. El a ajuns atașat militar la Berlin pe filiera serviciilor de informații din cadrul Ungariei. Vasile Popeangă mi-a spus că Tisza a împistritat serviciile de informații ale armatei Ungare cu ofițeri de origine română. De ce?

Tisza și Mangra au avut un plan B: dacă România sau Ungaria ar fi pierdut războiul. Da! Dar planul B include invariabil și lichidarea Austriei, scăparea de habsburgi! Asta au vrut cei doi de la început? Mai mult ca sigur: Asta și explică numitorul comun la care au ajuns ultranaționaliștii Mangra și Tisza. Și-au aliat în acest demers planul confederării, pe care îl vedem materializat chiar și după lichidarea celor doi (miniștrii și prietenii celor doi oferă Coroana Maghiară Regelui Ferdinand). Papa se vedea eliberat de apăsarea habsburgilor. Așa se explică ajutorul oferit de Regele Ferdinand, catolic fervent, prin premierul Sturdza și prin „coșmeliile” lui: veșnicul știuldecător Kalinderu, omul de casă al regilor, și toxicul Carada, președintele Băncii Române. Așa și numai așa se explică multe:

Hipsterii au fost prezenți la sustragerea și/sau falsificarea corespondenței lui Mangra

Dacă privim lucrurile cum am spus mai sus, descoperim lucruri deosebit de interesante: dintr-o scrisoare a lui Vasile Mangra către Roman Ciorogariu (23 oct. stil vechi 1906), aflăm că primul lucru pe care Mangra l-a făcut când a ajuns la București a fost să-l abordeze pe marchizul Pallavicini Iohann, ambasadorul Austriei la București. De ce? Ca să afle „informații”, Mangra s-a întreținut cu el ½ ore.

La o altă scrisoare a lui Mangra către Eugen Brote, din 14/27 mai 1901, avem două transcrieri:

- Fragmentul din Lucian Boia - 1974: „M-am ținut dator să comunic și acestea și înaintea Majestății Sale la Abbazia. Regele avea cunoștință de toate”

- Fragmentul lui Marius Eppel - 2004: : „M-am ținut (d)ator să comunic și acestea și înaintea (...) sale la Abazia. Regele avea știință de toate”.

Insist să citiți cele două transcrieri.

În cartea din 1974, „Eugen Brote”, p. 162, în care se află fragmentul de mai sus, Lucian Boia explică: „Nu cunoaștem, în rest, nimic despre călătoria lui E. Brote la Abbazia”.

Avem două transcrieri diferite.

- Ce s-a întâmplat?

Este evident că Vasile Mangra, știind cu cine avea de-a face în București și știind și câte parale face Regele catolic Ferdinand, a lăsat dinadins posterității indicii referitoare la persoanele înalte vizitate, deși, cu siguranță avea interdicție să o facă. Scrisorile conțin încifrări convenite anterior; spre exemplu, Vasile Mangra scrie „expoziție” în loc de abatie sau, mă rog, în locul domiciliului unde se afla marchizul, markgraful și clericul Pallavicini în București. Mangra a desemnat locul codificat („expoziție”) și așa cum s-a înțeles anterior cu Ciorogariu dar și nominalizându-l pe Pallavicini, necodificat, zădărniciind astfel codificarea anterioară, căci este evident că interdicția nu a fost asupra locului ci asupra persoanei.

Ce înseamnă ABBAZIA sau ABAZIA? O mai găsim și în scrisoarea lui Eugen Brote către Vasile Mangra, din 14/27 mai 1901: „... până la cel mai sus pus, demersurile Domniei Voastre pentru un modus vivendi află vii aprobări. Nu știu în cât sunt întemeiate cuvintele lui Albini. M-am ținut dator să comunic și acestea și înaintea (...) sale la Abazia (sublin mea). Regele avea știință de toate”. Și aici Abazia indică o persoană aflată înaintea Regelui Ferdinand.

Pallavicini nu ar fi trebuit cunoscut. Sigur că scopul a fost să nu fie nominalizat Pallavicini, codificat Majestatea Sa sau M.S., adică primul lucru care trebuia vizitat și consultat, chiar înaintea „Regelui”, așa cum scrie Mangra neocolit. Deci, ABBAZIA - care seamănă extrem de bine cu „Abazia”, „Abatele” - este de fapt o codificare a lui Pallavicini, omul Papei. De ce era omul Papei? Pentru că Pallavicini făcea parte din celebra familie dedicată Papei, oricât de trimis al Austriei o fi fost; de fapt după București a și primit însărcinări duble, austriece și papale pentru Constantinopol. Deci,

este evident că Lucian Boia a deturnat cu tangență înțelesul vădit, eludând personajul întâlnit de Mangra înainte de-a-l întâlni pe Rege și trimițându-ne să căutăm locul întâlnirii lui Brote cu Regele prin nu știu ce Abbazia! Ce ticăloșie ... mai și comentează! Nu am găsit în cartea lui Lucian Boia, *Eugen Brote*, nici o referire la disputele ortodocșilor cu catolicii, dar cu certitudine a studiat corespondența lui Mangra mandatat, pentru identificarea pasajelor fierbinți. Chiar pentru asta a fost EL madatat, să ne facă să nu înțelegem nici ceea ce am fi înțeles dacă citeam acele scrisori.

Corespondența lui Vasile Mangra are o istorie stranie, sancționată de preotul ortodox Pavel Vesa, regretatul istoric al Aradului: Roman Ciorogariu, Episcopul Aradului a cumpărat corespondența la pachet cu cărțile, așa cum fusese scoasă la licitație. Ciorogariu a primit cărțile, dar nu și corespondența. În 2004 Pavel Vesa a scris - în lucrarea „Un istoric la cumpănă de veacuri: Vasile Mangra (1850-1918)” - „Poate că descoperirea corespondenței sale ar duce la eliminarea unor pete negre din activitatea sa de după 1910”. Este evident că Pavel Vesa bănuia ca noi că Mangra a fost madatat de București să se înțeleagă cu Tisza și să nu se mai lupte cu maghiarii.

Lucian Boia scrie în cartea sa locul și nr. de inventar al fiecărei scrisori. De ce Pavel Vesa nu știa în 2004 unde se afla corespondența lui Mangra, așa cum știa Lucian Boia în 1974? Ce mai era de așteptat de la acea corespondență din moment ce a fost cernută de unii catolici și din moment ce Vasile Mangra ne-a făcut cunoscute „proptele”? Este atât de evident că el a fost mandatat de România să nu creeze dispute nici cu maghiarii din cadrul Austro-Ungariei și nici cu greco-catolicii. Totuși, Mangra a încălcat cu subtilitate și rafinament pct. 4 din „Pactul de la Găiceana”, din Moldova, încheiat în aug. 1907, pe moșia premierului român Dimitrie Sturdza, în prezența lui Ioan Slavici, Eugen Brote, Roman Ciorogariu și, eventual, Kalinderu. Prin pct. 4 al pactului, din cele 9 puncte, semnatarii se angajau să nu provoace conflicte pe motive confesionale cu greco-catolicii (vezi Lucian Boia, Emil Brote, pg. 170).

Mangra i-a asmuțit contra Vaticanului pe greco-catolicii de la Blaj
(„*Mi hanno ingannato*” – M-au înșelat)

De acum trebuie să-l privim amuzați pe Mitropolitul Vasile Mangra operând cu Tisza pentru constituirea Episcopiei greco-catolice de limbă maghiară din orașul Haiducilor, Hajdúdorog, din Ungaria – la limită cu

Slovenia. Acum putem în sfârșit să înțelegem de ce a fost constituită acea episcopie greco-catolică: **pentru a slăbi Blajul**, adică brațul mereu ridicat și mereu în veghe al habsburgilor. Nu au creat ei, greco-catolicii și habsburgii, două revolte în favoarea strictă a habsburgilor și pentru a menține zăzania și a întări vrajba între români și unguri: *Răscoala lui Horea și Revoluția lui Avram Iancu*?! N-a fost și *Supplex Libellus Valachorum* din 1792 tot o provocare?

Valul informațiilor istorice vine peste noi și dacă ne împotrivism lui, murim înecați de dovezi pe care nicio sinceritate - oricât de bine simulată va fi - nu ne va mai permite să ne justificăm prin patriotism sau naționalism, pentru că valul însuși conține patriotismul și naționalismul vizionarilor de mai sus, care au văzut supraviețuirea românilor numai în confederarea pomenită și care și-au sacrificat pentru asta chiar și viața.

Din moment ce este evident că Papa nu a făcut Episcopia greco-catolică Hajdúdorog înșelat de maghiari, așa cum i s-a confesat/plâns („pișpăcește”) episcopului unit Vasile Hossu - care i-a prezentat realizarea episcopiei de la Hajdúdorog ca pe o izbândă a guvernului ungar prin înșelăciune -, trebuie să vedem aici și calculul lui Vasile Mangra, chiar dacă mâna a fost a lui Pallavicini ... eventual sprijinit un picuț și de Tisza dar și de o dușmănie tescuită a Papei și a clerului catolic pe „catolicii” de la Blaj (pe greco-catolici).

Agenții imperiali nu au părăsit maghernița înainte de-a-i lichida pe Mangra și Tisza; cam asta ar trebui să vedem în asasinarea lui Tisa, mascată de niște „anarhiști”, asasinare venită după un an și jumătate de la demisia din postul de premier! Ce altceva mai puteau avea „anarhiștii” cu Tisza?! Agenții imperiali, „anarhiști”, au fost un pic mai atenți la lichidarea lui Vasile Mangra ... dar nu cu mult.

Dușmănia Papei pe cei de la Blaj pentru că au operat cu habsburgii peste capul lui a fost fisura de care s-a folosit cuplul Tisza-Mangra pentru destrămarea Imperiului ... eu admit și numai mâna lui Mangra. Pe de altă parte, întreb pe oricine dacă știe că acel sfert de milion de oameni care au acceptat să meargă din 1912 la liturghiile greco-catolice în maghiară, merseseră înainte la vreo biserică ortodoxă? Probabil că frecventaseră bisericile catolice ale ungarilor. Așa că răul produs eventualilor ortodocși din estul Ungariei de azi și ortodocșilor în general, prin înființarea acelei episcopii, a fost de departe mult mai mic decât răul produs Blajului. Pe ansamblu putem vorbi de-un bine pentru ortodocși făcut de Vasile Mangra, care i-a scris lui Eugen Brode (23 febr 1912, stil vechi) tocmai despre acest fapt:

„Țin să-ți dau unele informațiuni cu privire la înființarea episcopiei gr catolice maghiare ... nu la inițiativa sau forțarea guvernului maghiar ... Uniți sunt nu numai o parte de români, ci și toți rutenii din Ungaria. Prin aceștia s-a introdus unirea întâi în Ungaria, apoi în Ardeal și tot prin stăruințele și la dorința lor se înființează faptic și episcopia respectiv metropolia gr catolică cu limbă administrativă și liturgică maghiară, care, de altfel s-a introdus deja de mult în mai multe biserici unite din Sătmar, cu concursul și conlucrarea episcopilor gr. catolici români de la Oradea Mare și Gherla. Acum când cuvântul trup a luat, zadarnice sunt toate protestările conferinței de la Blaj. Roma, care nu cunoaște biserici particulare sau naționale, decât biserica catolică, în interesul întăririi și a răspândirii catolicismului, deși în biserica catolică limba latină e limba liturgică, ea a admis și admite în interesul catolicismului și ale limbi vii în uzul liturghiei, canonizându-le firește, de limbi liturgice, cum a făcut cu limba slavonă, caldeică și cea românească pentru biserica unită română. Dar și greșită e procedura conferinței de la Blaj în tratarea acestei chestii ... Afacerea aceasta s-a mai complicat și prin participarea membrilor din comitetul partidului național, care îi dă un colorit politic”.

Din scrisoarea lui Mangra furnică satisfacția, bucuria; i-a reușit, le-a pus-o blăjenilor!

Sper că dragul meu prieten Străjan Ioan - autorul cărții „Deznaționalizarea și maghiarizarea românilor din Ardeal prin biserică și școală înainte de 1 Decembrie 1918”, de un imens patriotism, luminat parțial și de naționalismul aparent sincer al Blajului, care a agățat și alba-iulienii în împotrivirea la constituirea episcopiei greco-catolice de limbă maghiară din 29 mai 1912 - va vedea că în spatele intereselor guvernului maghiar au stat dorința lui Vasile Mangra de a plăti celor de la Blaj abilitatea cu care și-au ascuns după naționalism opozițiile față de habsburgi și loviturile pe care Mangra le-a primit de la aceștia prin intermediul naționaliștilor ortodocși transilvăneni.

În ciuda istoricilor Bunea și Iorga, Mangra a dovedit că vlădica Sava Brancovici și principele Appafy au avut origini valahe și că a existat Mitropolie la Ineu

Mangra și Tisza au plătit cu viața efortul lor supraomenesc de constituire a Intermarium. Mai mult, Mitropolitul Mangra a fost blamat de absolut toți românii, a fost scos din dipticele Bisericii Ortodoxe Române și scos este. Ca altor mari români vizionari, nici lui nu i se știe locul exact al

înmormântării. Dar Mangra nu a operat nici cu deceniile și nici cu secolele; posteritatea lui ne este promisă: „Mor ca să iarăși să înviu”!

Mangra a fost primit în Academia Română. Pe bune și pe merit, să se știe.

Prezint aici o informație după care umblă dragul meu prieten Străjan Ioan: Sava Brancovici a fost român, asta scrie sec și aplicat cronicarul maghiar Szamosközy, în cartea tradusă și publicată în 1928 de Ioachim Crăciun la Institutul de arte grafice „Ardealul” din Cluj, pg. 195: „**Locuia în acea vreme în Ienopole (Ineu, n.n.) un vlădică român cu numele Sava**”. *Punctum!* Acest text, din acest cronicar maghiar, trebuie să fi fost cunoscut de Vasile Mangra, Tisa Istvan și Augustin Bunea.

La nota de subsol nr. 4, traducătorul Ioachim Crăciun precizează:

„N. Iorga, Istoria Bisericii Românești, Vălenii de Munte, 1908, vol. I, pg. 234 unde se spune, *cu probabilitate numai* că Sava ar fi vlădică român. După mărturia cronicarului ungar Sava e, deci, Român și era vlădică și la 1606, nu numai în 1608, *cum se știa până acum*”.

Vlădica Sava Brancovici a propus în fața principelui calvin Mihai Apafi și a preoților români ortodocși: cuvântul lui Dumnezeu „*să se vestească în limba noastră, românește, carele ne-am născut*” (sublin. mea), *apud* Augustin Bunea, „*Mitropoliții*” *Orest și Sava Brancovici din Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Ed. Galaxia Gutenberg, 2010, pg. 251. Mangra a susținut că această frază este dovada că Sava Brancovici a fost român, ca și preoții cărora li se adresa. Bunea a zis BA, repezindu-i pe Mangra, Petru Maior și Păcățianu, argumentând cu „harul hipsteresc” de a omorî spiritul textului cu materialitatea literei; Bunea susține că expresia „ne-am născut” include și pe Sava și pe Apafy, ceea ce l-ar face și român nu numai pe Sava Brancovici, ci și pe Apafy, cel mai longeviv principe.

Ei, acum, după ce am descoperit textul lui Szamosközy - referitor la originea valahă a vlădicii Sava Brancovici, ce trebuia să fi fost cunoscut de Iorga și de Bunea, - putem să-i replicăm lui Bunea, chiar cu modul lui „logic” de a argumenta, că într-adevăr și principele Apafy a fost valah. Și a fost! Ca Bethlen, ca Teleki, ca Banfy, ca Tisza și ca mulți alții. În episodul despre Sava Brancovici și Ineu este vorba și de originea premierilor Istvan Tisa și Calman Tisza: ei au fost Tisza de Borosjenö, adică de Ineu. Tisza a fost ineuan, ca Sava Brancovici, iar Ioan Cavaler de Pușcariu a scris că Tisza a fost înnobilit după 1700, cu origini din satul Tisa de Hălmagiu. Zărăndean. Știm noi ce păstrau cei din familia Tisza în suflet? Nu! Dar Mangra a știut și am văzut că nu a ezitat niciodată să se folosească de tot

ceea ce știa la modul înghesuit, abuziv și, dacă a fost cazul și alegoric, codificat. Ineul a fost cuvântul de încurajare, de scontare, de îndrumare, de azimutare ... altfel cum și de ce avea preocuparea asta excesivă pentru Ineu?

Mangra a divulgat parteneriatul toxic Iorga-Bunea, compromițându-l

Vasile Mangra a creat oaze luminate în crânguri fragede pentru a-i ispiti pe „amicii” Iorga și Bunea ca să-i compromită separat și împreună. I-a reușit.

Istoricul greco-catolic Augustin Bunea era convins că va fi imposibil să mai poată cineva dovedi că vlădica Sava Brancovici a fost român și de aceea și-a permis nu numai să-l blameze pe Sava Brancovici și să nege existența Mitropoliei ortodoxe românești din Ineu, ci și să lărgească disputa pentru a crea veșnica diversiune folosită de catolici pentru a asmuți valahii contra sârbilor: *uite că sârbii v-au dat și un vlădică necinstit, pe când catolicii mei vă dau clerici și români și cuviincioși*. Mangra nu s-a lăsat, a trimis la Academia Română cartea lui, Sava Brancovici (1656-1680), referitoare la originea valahă a lui Sava Brancovici și la existența Mitropoliei ortodoxe în Ineu de pe vremea lui Mihai Viteazu. Mangra a susținut cartea la Academie. Este încurajat de Xenopol și Tocilescu.

În scrisoarea pomenită, către Ciorogariu, nu-l scoate pe Iorga din „prieten” și „amic” al lui Bunea. Nu-l slăbește. Scrie asta cu aceeași bucurie a reușitei. Și câtă bucurie furnică din scrisul lui! Să nu-mi spuneți că acea bucurie nu se baza pe faptul că Mangra cunoștea informația din Szamoskozy despre originea valahă a lui Sava Brancovici. O știa! Dar nu a prezentat-o nici în carte, nici în Academie, nici la întâlnirea cu Iorga și nici altundeva. A lăsat-o posterității, împărtășind-o desigur cu Istvan Tisza, cu Roman Ciorogariu și cu Eugen Brote, care îi răspunde în 17/30 noiembrie lui Mangra: **„Dunga groasă trasă de Iorga și Bunea peste istoria Mitropoliei române din Alba Iulia ar fi produs fără îndoială mai mare efect, dacă ambii s-ar fi prezentat cu mai puține scăderi”**. Dacă asta nu vizează posteritatea atunci ce vizează!? Dacă asta nu-l va bucura pe Străjan Ioan în compensarea a orice ar fi pierdut să nu-mi mai spuneți mie pe nume.

- Mangra face evident parte din acea categorie de oameni care a știut cum și ce să transmită posterității atunci când conjunctura nu i-a permis să-și arate credința în adâncimea ei. Cu el nu te pui. El reînvie! Și tocmai când ți-e lumea mai dragă te trezești c-un răvaș de la un Szamosközy din „alți secolii”.

De pui degetul să nu răsfoiești, să nu te trezești mort după ce-l înmoi. Ici.

- Nu asta face Mangra acum, prin mine, adică printr-un mesager fără importanță?

Asasinarea lui Mangra mascată de o copleșitoare distribuire a informațiilor referitoare la sinuciderea lui

Eforturile de reabilitare a lui Mangra, făcute de diverși istorici și începute pe diverse căi, nu vor avea niciun succes dacă mai înainte ei nu vor dovedi că Vasile Mangra nu a fost asasinat, așa cum două săptămâni mai târziu a fost asasinat Tisza, partenerul lui și așa cum lasă să se înțeleagă neconcordanțele grave din protocoalele prezentate și susținute de Marius Eppel. Țin să le spun asta și celor care au adus documente care arată că Mangra poate fi reabilitat numai ca să prevină nașterea suspiciunii că Mangra a fost asasinat ... Nu-s sigur că demersul lor nu vizează ultima chestiune. Astfel: Ghenadie Bogoevici nu l-a înmormântat pe Mangra ci Matei Voineanu. Bogoevici era se pare călugăr în acea perioadă și a ajuns preot numai după 1920. Bogoevici a ajuns totuși lângă patul lui Mangra după ce decedase, Mangra nu a beneficiat de împărtășanie, așa cum stă scris în protocolul morților de la biserică, deși în celălalt protocol, în cel încheiat în camera de hotel, scrie că Mangra a beneficiat de împărtășanie. Cel care a scris în protocolul de la cimitir a fost tot preot, ca și clericii ortodocși care au scris că a fost împărtășit. Rubrica din protocolul de la cimitir care cerea informații despre împărtășanie - neuzitată de preoții noștri ortodocși - divulga o „împărtășanie” în camera de hotel din Budapesta, care ar fi putut consta într-o strângere de gât, care poate că l-a costat viața și pe Tisza. Acea „strângere de gât” a fost anticipată și altfel: Mangra a fost și este prezentat că s-a sinucis (Constantin Chirițescu, Toader Neș, Nicolae Brânzeu ș.m.a.), cu otravă („o doză puternică de veronal”) dar și prin spânzurare undeva sub podul de peste Dunăre, disperat. Mai mult, istoricii confecționează de zor cu indicii teribil de subiective aliura unui sinucigaș. În Budapesta. Nu în România, nicidecum la Alba Iulia. De ce și de către cine?

- Ca să poată face Unirea de la Alba Iulia cei care făcuseră infinit mai puțin decât el pentru România și care oricum au făcut românii mult mai mult rău decât el și pe care el îi știa și le-o putea spune de la obraz și le putea reproșa inactivismul de toate felurile, cel puțin inactivismul ... așa cum ei i-au reproșat ceea ce trebuia să facă ei: să fie activi, să facă ceva pentru neam. Să faci este un noroc spunea un rabin! Mangra a făcut și

obișnuit să lucreze cu milieniile iată că reînvie la o sută unu ani de la moarte. Singur: ucis sau sinucis de indolența noastră.

- Plata aducerii la Sibiu a corpului neînsuflețit al lui Mangra a fost aprobată și stabilită. Nimeni nu știe de ce a fost înmormântat în Budapesta și nu a fost dus la Sibiu. Miza a fost mai mare decât diferența de costuri, așa că o să mă opresc asupra restituirii decontului înmormântării numai în măsura în care dovada că profitul nu a fost restituit poate constitui un capăt de dovadă că cu acel profit a fost plătită încă o tăcere. Mangra a fost înmormântat în Budapesta ca să nu fie în Sibiu, să rămână de ocară tocmai în Budapesta, adică LA UNGURI, LA PRIETENII LUI. Nesimțiii!

Dacă chiar și Lucian Boia a putut spune de Ioan Slavici că a fost un caracter, atunci se poate spune același lucru și de Mitropolitul Vasile Mangra, partenerul și prietenul lui Ioan Slavici. Dacă acum se descoperă că de fapt Ioan Slavici a fost pus de Guvernul României să colaboreze cu germanii ce ocupaseră Bucureștiul și dacă Ioan Slavici a participat cu Vasile Marga la întâlnirile de la Găiceana (Tecuci) și de la Cernăuți din 1907, unde avem dovezi că li se ceruse tot de Guvernul României să colaboreze cu Guvernul Ungar, atunci de ce mai avem nevoie de o corespondență – triată și falsificată, așa cum am văzut deja – ca să ne dovedim că Vasile Mangra a făcut pentru România ceea ce a făcut și Ioan Slavici și ceea ce puțini români au fost și sunt în stare să facă.

Am înțeles mesajul părintelui Pavel Vesa.

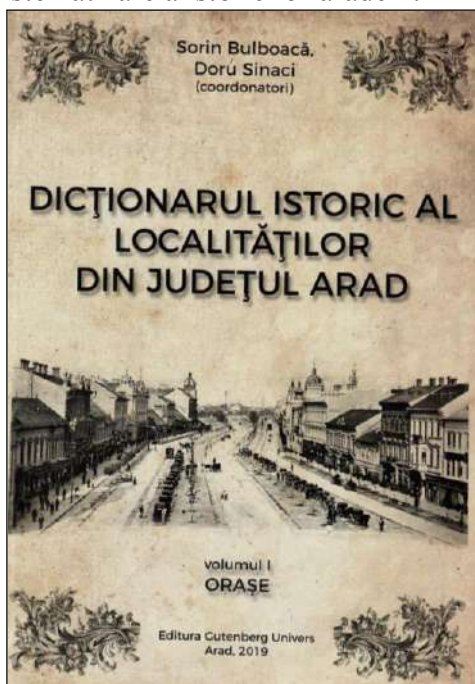
Ați găsit altundeva atitudini mai „valahe” decât cele ale lui Mangra?! Așa-mi plac mie valahii: „cu draci”! Mangra a fost la zenit un cărturar de excepție, imens, iar în străfunduri a jucat vlăheasca zglobie a călușarilor, ca flăcările, deasupra flăcărilor. Ce om! Nici nu-i trebuia lui Vasile Mangra, la zece ani de la moarte, o pomenire mai rea decât cea venită din partea canonicului greco-catolic Nicolae Brânzeu: „**moartea i-a venit chiar la timp, de aceea pare justificată părerea acelor care susțin că el însuși și-a provocat-o**”.

V. RECENZII REVIEWS

**Dicționarul istoric al localităților din județul Arad,
coordonatori: Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, vol. I. Orașe,
Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 587 p.**

*Ioana NISTOR,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”*

Primul volum al „Dicționarului istoric al localităților din județul Arad” vede lumina tiparului, devenind astfel o operă fundamentală în ceea ce privește cercetarea istoriografică locală, rezultat al muncii de cercetare și sistematizare a istoricilor arădeni.

Valorificarea cercetărilor privind istoria locală reprezintă întruchiparea unei idei plănuită de multă vreme, inițial gândită într-un singur volum și ulterior, structurată în 3 volume, primul dedicat orașelor județului Arad, iar următoarele două, comunelor și bibliografiei de specialitate.

Efortul colectiv, concentrarea cercetării individuale, activitatea dirijată, consultarea studiilor, articolelor și volumelor din biblioteci și arhive, implicarea temeinică a autorilor, membri ai Societății de Științe Istorice din România, filiala Arad, alături de „muzeografi, profesori de istorie din mediul preuniversitar, cadre didactice universitare, bibliotecari, zeci de istorici arădeni cu experiență în

cercetarea istoriei județului Arad, a Banatului, a Crișanei, părților vestice a României” (pp. 13-14), dezvăluie un volum care se corelează cerințelor secolului XXI, propunând în același timp, după cum afirmă președintele Consiliului Județean Arad, **Iustin Cionca**, în „Prefață”, *„un instrument util de lucru, atât pentru cercetători, cât și pentru profesori, studenți, elevi, funcționari din administrațiile publice locale sau, pur și simplu, pentru lectura tuturor arădenilor interesați de istorie și de trecutul județului nostru”* (p. 9).

Prin volumul de față, județul Arad este privilegiat, parafrazându-l pe primarul Municipiului Arad, **Călin Bibarț**, *„din punct de vedere al cercetării și valorificării istoriei locale”* (p. 11), deoarece fiecare dintre noi este dator să cunoască *„farmecul și trecutul acestui încântător colț de țară, scaldat de apele Mureșului și așezat la confluența marilor rute comerciale din această zonă a Europei”* (p. 12).

Munca dificilă de coordonare a fost asumată de istoricii dr. Sorin Bulboacă și dr. Doru Sinaci, care au supervizat activitatea laborioasă de cercetare a unei echipe formată din 23 de autori. De la bun început, proiectul și-a propus câteva repere privind realizarea *„micromonografiei fiecărei unități administrativ-teritoriale a județului Arad”* (p. 14), precum și obiectivul moral de a salva *„istoria unor localități aflate în declin demografic”* (p. 14), de a face cunoscut patrimoniul cultural local și județean, structurând aspecte de la denumiri, coordonate geografice, scurt istoric, monumente istorice și naturale, evoluția demografică, bisericile, învățământul, personalități, economie, folclor, tradiții, obiceiuri, sport, turism și bibliografie specifică.

Prezentat în condiții grafice excepționale, volumul I. **„Orașe”** al **„Dicționarului istoric al localităților din județul Arad”** apare la Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019 și cuprinde date și informații privind Municipiul Arad, precum și așezările urbane Chișineu-Criș, Curtici, Ineu, Lipova, Nădlac, Pâncota, Pecica, Sântana și Sebiș.

Remarcăm unicitatea dicționarului prin faptul că include *„pentru prima dată”, „toate așezările umane de pe cuprinsul actualului județ Arad”*, fie că este vorba de localități existente sau de cele care au dispărut de pe harta României de azi.

Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Decorații conferite clerului român (1916-1919) = Decorations Awarded to the Romanian Clergy (1916-1919), București, Editura Moroșan, 2019, 60 p.

*Dr. Augustin MUREȘAN,
Complexul Muzeal Arad*

Autorul cărții, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, este membru în diferite organisme interne și internaționale, mai ales de heraldică, genealogie și sigilografie. Domnia Sa a publicat mai multe cărți, studii și articole, în special, pe domeniul istoriei și al științelor auxiliare ale istoriei.

Lucrarea, bilingvă (în română și engleză), se recomandă ca o lucrare de referință în istoriografia românească, mai ales că în ultima perioadă tema decorațiilor de război decernate preoțimii române a ocupat un plan secundar în cercetările de specialitate.

Apelând la faleristică, la heraldică și la sigilografie, Laurențiu-Ștefan Szemkovics prezintă distincții care provin, în special, de la Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Național al Pompierilor, Muzeul Jandarmeriei Române și de la colecționarii Nelu Aldea și Emanuel Erena.

Decorațiile au fost prezentate ținând seama de

Regulamentul pentru ordinea purtării decorațiilor la placă din 1920, mai întâi cele românești și apoi cele străine, după ordinea alfabetică a țărilor, anume:

- I. Ordinul „Mihai Viteazul”;
- II. Ordinul „Steaua României”;

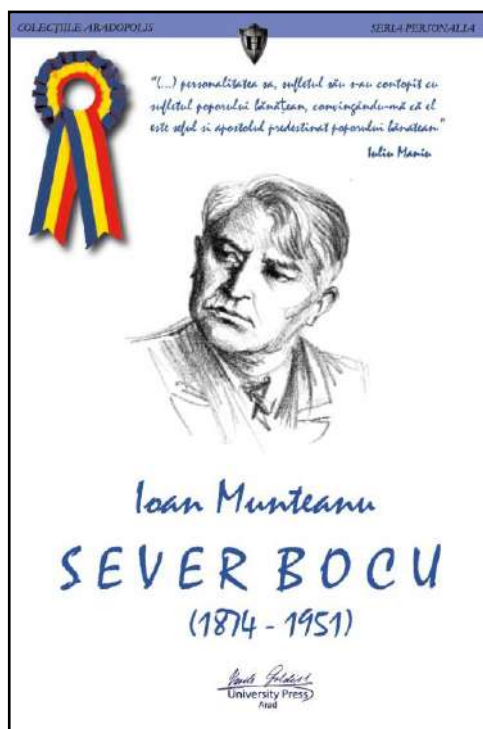
- III. Ordinul „Coroana României”;
- IV. Ordinul „Crucea Regina Maria”;
- V. Crucea „Meritul Sanitar”;
- VI. Medalia „Crucea comemorativă a Războiului din 1916-1918”;
- VII. Crucea de Război (*franceză*);
- VIII. Ordinul „Sfântul Vladimir” (*rusesc*);
- IX. Ordinul „Sfânta Anna” (*rusesc*); X. Ordinul „Sfântul Stanislas” (*rusesc*).

Autorul a menționat, de la caz la caz, instituțiile la care se găsesc și unde a cercetat piesele de față, a descris distincțiile, a specificat data instituirii lor, persoanele decorate, motivele recompensării, actele normative prin care li s-au decernat, reproducerile color ale pieselor și bibliografia aferentă.

Cartea, care cuprinde „Introducere” (p. 5-7), „Introduction” (pp. 9-11), „Decorații / Decorations” (pp. 13-40), „Bibliografie” (pp. 41-44), „Indice de nume” (pp. 45-56) și „Anexe / Appendices” (pp. 57-60), este un instrument de lucru util care vine atât în sprijinul cititorilor pasionați de faleristică, de heraldică și de sigilografie, cât și al celor interesați de a cunoaște unele distincții onorifice cu care a fost recompensat o parte din personalul clerului român, pentru fapte de arme săvârșite în Primul Război Mondial.

Sever Bocu - un ziarist de forță al discursului politic național

*Dr. Doru SINACI,
Director Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad*

Om de acțiune temerar, înzestrat, totodată, „cu un verb percutant”, după cum îl înfățișează, în mod succint, biograful său Ioan Munteanu, Sever Bocu s-a manifestat pe parcursul a aproape o jumătate de veac (dacă socotim data la a intrat în redacția Tribunei arădene – 1899, și până la ridicarea acestuia de către organele Securității – mai 1949) ca un neobosit, neînfricat și reductibil luptător al stindardului național. Cu toate că o caracteristică notabilă și reprezentativă a sa, pe care și-a atras-o în virtutea întreprinderilor derulate în perioada interbelică, este cea de politician, ca fruntaș în cadrul Partidului Național-Țărănesc (deținând calitatea de președinte la nivelul organizației

Timiș-Torontal), credem că trăsătura sa definitorie, pe care a perpetuat-o întreaga viață, este de cea ziarist, căreia i se adaugă cea de întemeietor de gazete.

La fel ca Ioan Slavici, care notează într-una dintre nenumăratele sale însemnări memorabile că s-a simțit „mai presus de toate dascăl”, Sever Bocu a fost, fără îndoială, la nivelul primar al organicității sale, în primul rând ziarist, aspect pe care l-a probat deplin și neîncetat. Bilanțul în această privință este grăitor, dincolo de orice contestare, relevând un lider veritabil, cu activitate publicistică vastă și susținută, în care se regăsesc momente esențiale ale unei jumătăți de secol, înscrise ca unele fragmente ilustrative ale istoriei noastre naționale, de la acțiunea tribunistă și cea a luptelor duse

pentru România Mare, la transformările politice și sociale manifestate în perioada interbelică.

Îndelungata și consistenta activitate publicistică a lui Sever Bocu își are punctul de plecare în redacția foii naționale Tribuna din Sibiu, unde a funcționat scurtă vreme, în perioada acțiunii memorandiste. Angajarea sa ca ziarist-luptător pe tărâmul acțiunii politice naționale s-a produs însă abia câțiva ani mai târziu (și anume, în anul 1899), odată cu intrarea în redacția tinerei foi Tribuna poporului de la Arad. Începând ca „entrefiletist” (autor al unor articole scurte/comentarii), cum notează consăteanul său dr. Ioan Suci, născut tot la Șiștarovăț, a devenit unul dintre principalii factori de consolidare ai noului ziar. Împreună cu profesorul Vasile Goldiș, a demarat astfel, în anul 1904, o amplă acțiune de reorganizare a ziarului (denumit tot atunci Tribuna, în urma încetării apariției vechii gazete de la Sibiu - în aprilie 1903).

În paralel, a desfășurat o vie activitate publicistică, prin care a înfierat, în termeni categorici, opresiunea națională dusă de guvernul ungar. Rezultatul? Însuși prim-ministrul ungar al acelei vremi, Istvan Tisza, l-ar fi considerat drept „unul dintre cei mai periculoși agitatori valahi”.

În atare condiții, nu este de mirare că a devenit un „dușman de serviciu”, fiind judecat în mai multe procese de presă (primul în noiembrie 1904), în baza acuzelor de provocare de revoltă și ură contra națiunii ungare. Fără a dezarma însă în fața acestor acțiuni represive ale autorităților, care l-au costat atât o seamă de amenzi, cât și mai multe luni de temniță, a continuat să se manifeste netemător în activitatea sa publicistică.

În toamna anului 1905, a început un turneu de promovare a Tribunei, trecând pentru prima dată, în acest scop, granița în Vechiul Regat, iar în anul 1908 a preluat direcțiunea ziarului național de la Arad.

O activitate deosebită a desfășurat mai apoi tribunistul arădean prin înființarea unor gazete care au exprimat un vizibil rol militant. Prima, intitulată România Mare (editată la Kiev, în anii 1917-1918), a fost distribuită, în special, în rândurile Corpului Voluntarilor Români.

O gazetă cu același titlu a scos și la Conferința de Pace de la Paris, prin care a susținut legitimitatea formării statului național-unitar român. Nu în ultimul rând, a înființat Voința Banatului (1921) și Vestul (1930), două importante foi regionale, consolidând peisajul publicistic interbelic.

Prin întreprinderile desfășurate o viață întregă pe tărâmul ziaristicii, Sever Bocu s-a ridicat, cu cinste, în galeria mănuiitorilor de condei, care au făcut din scrisul lor o armă și din cele scrise o acțiune politică.

Pr. Dr. Pavel Vesa, Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp, Arad, Editura Tiparnița, 2018, 101 p.

*Dr. Gabriela-Adina MARCO,
Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii,
Academia Română, filiala Arad*

Acest volum reproduce capitolul „Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp (1903-1925)” din lucrarea pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, pp. 184-223.

Prezenta ediție postumă, îngrijită de prof. drd. Gabriela Adina Marco și de pr. prof. Marcel Marcu, reflectând afinitatea părintelui Pavel Vesa față de trecutul istoric și dorința sa de a scoate la lumină noi date istorice, culturale și religioase, este axat pe evidențierea celui care a fost Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp (1903-1925).

Evidențierea reperelor istoriografice, expunerea capitolelor constituite în raport cu principalele etape ale parcursului său biografic, intelectual, clerical și administrativ-bisericesc, în mod cronologic, constituie

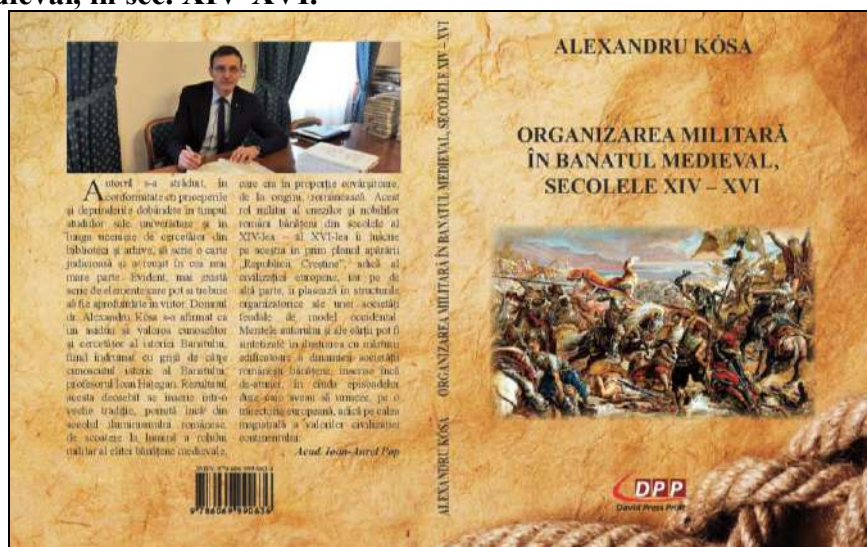
prima parte a studiului monografic ce este însoțit și de o bogată arhivă documentară, constând în facsimile ale oficiosului arădean „Biserica și Școala”, editat de Episcopia Arad, care a inclus în paginile sale, excepționalele discursuri și circulare adresate administrației bisericești și credincioșilor ortodocși.

Despre episcopii din orașul de pe Mureș s-au scris de-a lungul timpului unele articole, studii sau chiar cărți, însă prin lucrarea de față, editorii volumului și-au propus ca în anul Centenar, să prezinte cititorilor interesați, o sinteză a vieții și activității celui care a fost Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp.

Alexandru Kosa, *Organizarea militară în Banatul Medieval, secolele XIV-XVI*, Editura David Press Print, Timișoara, 2019

Sorin BULBOACĂ
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Cartea publicată de tânărul istoric Alexandru Kosa reprezintă o valoroasă teză de doctorat, susținută în 2018, sub coordonarea președintelui Academiei Române, academician Ioan Aurel Pop, focalizată pe istoria Banatului medieval. Cartea completează paginile albe referitoare la istoria militară a Banatului, având titlul **Organizarea militară a Banatului medieval, în sec. XIV-XVI**.

Colaborator apropiat al reputatului istoric bănățean, prof. și cercetător dr. Ioan Hațegan, un excelent medievist, Alexandru Kosa, a explicat detaliat, competent, organizarea militară a Banatului, inclusiv sistemul defensiv, pe baza investigării a numeroase surse primare, inclusiv izvoare inedite, din Arhiva Națională Maghiară – precum și a parcurgerii literaturii de specialitate referitoare la Banat. Este o lucrare solidă, fundamentată pe izvoare, pe analiza și interpretarea unui mare volum de documente din veacurile XIV-XVI.

Introducerea menționează contribuțiile documentare, narrative (cronicile maghiare și otomane îndeosebi) și istoriografice în legătură cu

subiectul abordat iar primul capitol al cărții prezintă evoluția toponimiei Banatului și cadrul geografic în care se desfășoară evenimentele din secolele XIV-XVI. Capitolul al doilea al tezei de doctorat explică organizarea administrativ-teritorială a Banatului medieval, insistând asupra obligațiilor militare ale cnezilor bănățeni și prezentând comitatele, districtele românești și rolul defensiv jucat de Banatul de Severin. Capitolul al treilea reprezintă un excelent studiu de caz focalizat pe organizarea și înzestrarea armatei transilvănene și bănățene în timpul lui Iancu de Hunedoara (cavaleria grea, ușoară, infanteria, artileria, carele de luptă etc.).

Medalioanele marilor comandanți militari care au câștigat victorii împotriva otomanilor în Banat – Filippo Scolari, Iancu de Hunedoara, Pavel Chinezu și Iosa de Som – sunt prezentate, cu acribie științifică, în capitolul al patrulea al cărții. Sistemul militar defensiv al Banatului, din veacurile XIV-XVI, inițiat de Filippo Scolari și finalizat de Pavel Chinezu, este descris și reconstituit, din perspectiva duratei lungi, cu pricepere și competență, evidențiind cetățile și fortificațiile de pe centura Dunării, de pe valea Mureșului Inferior și din interiorul Banatului, în capitolul al cincilea. Aici se înscrie o contribuție majoră din partea tânărului istoric bănățean. Din antichitate și până în secolul XX, pe teritoriul Banatului au funcționat 175 de fortificații.

Un capitol întreg – al șaselea – este dedicat precizării și prezentării campaniilor militare antiotomane, în ordine cronologică, conduse de comiții bănățeni în secolele XIV și XV, în contextul internațional în care se afla regatul Ungariei. Capitolul final al lucrării reconstituie istoria Banatului în veacul al XVI-lea, în liniile sale majore, insistând asupra războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja în 1514, răscoalei țărănești conduse de Iovan Nenada în anii 1526-1527. Alexandru Kosa posedă o capacitate superioară de înțelegere și interpretare a evenimentelor istorice, evidențiind importanța majoră a celor doi ani decisivi din istoria Banatului – 1551 și 1552, prin desfășurările politice și militare care au schimbat soarta Timișoarei și a 2/3 din Banat pentru 164 de ani (formarea vilayetului Timișoarei și administrația directă otomană în Banatul de câmpie).

Teza de doctorat elaborată cu pricepere și competență de către istoricul Alexandru Kosa subliniază rolul personalităților militare în istorie, evidențiind geniul militar al unor conducători de oști ca Filippo Scolari, Iancu de Hunedoara și Pavel Chinezu. De asemenea, cartea precizează importanța funcției de comite de Timiș, aceasta ocupând o poziție importantă în regat, după palatinul Ungariei, banul Croației și voievodul Transilvaniei.

**Societatea de Științe Istorice din România Filiala Lugoj,
„Restituiri Bănățene”, VII, 2019, Timișoara, Editura
Eurostampa, 604 p.**

*dr. Doru SINACI,
Director Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad*

Contextul internațional al anului 1919 și remarcabilul efortul diplomatic și militar de apărare a actului Marii Uniri, realizată prin evenimentele de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, a marcat începutul unor schimbări profunde în viața socială și politică și culturală a României Mari.

Și pentru Banat, anul 1919 reprezentat anul unor evenimente fără precedent, unele așteptate cu însuflețire de românii din această provincie, ce au determinat un nou curs istoric. A fost anul instaurării administrației românești, a recunoașterii internaționale a unirii Banatului cu România, a primelor alegeri pentru Parlamentul României Mari etc. Aceste acțiuni sunt reflectate în volumul „Restituiri Bănățene”, VII, 2019, Timișoara, Editura Eurostampa, 604 p., prin

numeroase studii și articole bine documentate privind evenimentele anului 1919 petrecute în spațiul bănățean: *Prezența militară franceză și administrația Banatului* (noiembrie 1918 - august 1919) (Gheorghe Iancu); *Lugojul și armata franceză* (1919) (Horațiu Suciu, Monica Suciu); *Povestea unei fotografii. Manifestări de înfrățire cu ostașii misiunii militare franceze, organizate de către locuitorii de naționalitate română din orașul Lugoj, cu prilejul sosirii și staționării lor în oraș, în perioada 27 ianuarie – 23 iulie 1919* (Vasile Dudaș); *Problema Banatului la Conferința de Pace de la Paris*

(Ciurușchin Miodrag); *3 august 2019. 100 de la intrarea trupelor române în Timișoara* (Constantin C. Gomboș); *Alegerile parlamentare din anul 1919 în județul Caraș-Severin* (Dumitru Tomoni); *Consolidând Marea Unire: Lugojul în anul 1919* (Șipoș Ibolya).

De asemenea, sunt incluse și studii și articole privind istoria Banatului: *Considerații privind cercetările arheologice de la Sânnicolaul Mare – Zona „Seliște” (1994-2002)* (Marius Grec); *Contribuții la cunoașterea patrimoniului arheologic al Banatului de nord-est. Cercetările arheologice preventive de la Margina (județul Timiș) în anul 2014* (Ioan Bejinariu); *Au fost Comnenii de aceeași seminție cu românii balcanici?* (Vasile Muntean); *Despre numele și sigiliul satului Rădmănești – Sofronie Mureșan; Din cronologia Banatului imperial (Anul 1733)* (Ioan Hațegan, Tatiana Ostroveanu); *Din cronologia Banatului imperial. (Anul 1734)* (Alexandru Kósa, Ioan Hațegan); *Români și turci în Banatul de munte în 1738 și 1788* (Costin Feneșan); *Comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea. Maestrii operelor de artă* (Bogdan Pleș); *Lipova. Istorie, societate și administrație (secolele XVIII-XIX)* (Steelean-Ioan Boia); *Contribuții academice la îmbogățirea fondului de carte al unor biblioteci publice din Banat și Transilvania* (Constantin Brătescu); *Evenimente ale anului 1918 reflectate în săptămânalul „Lumina” din Caransebeș* (Gabriela Hajdu); *Decorație conferită lui Nicolae Jugănarul din Lugoj (1920)* (Laurențiu-Ștefan Szemkovics); *Aspecte privind ocupația sovietică în județul Severin (1944-1947)* (Eusebiu Narai); *Epurarea avocaților din Baroul Lugoj* (Lazăr Gruneanțu); *Bănățenii și Banatul în revista de istorie „Studii”* (Petre Barangă, Rodica Barangă); *Relatări despre revoluția română din decembrie 1989 în paginile ziarelor germane „Süddeutsche Zeitung” și „Frankfurter Allgemeine Zeitung”* (Ionel Popescu).

Banatul, regiune ce se caracterizează prin diversitate culturală, lingvistică, este reflectat prin studiile realizate de Eugen Mioc, *Banatul, spațiu al multiculturalității și diversității etnice* și de Ionel Bota, *Sensibilitate etnică și confesiune. Privire generală asupra organizării instituției religiei în Țara Carașului de la începuturi până la 1950*.

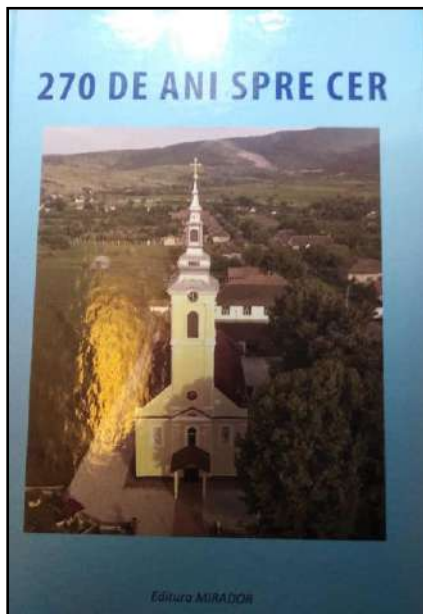
Regăsim la finalul volumului două studii consacrate unor personalități bănățene: *Sabin Drăgoi și cultura muzicală bănățeană. Personalitatea compozitorului* (Mircea Sturza) și *Emeric Andreescu (1844-1923)* (Florin Zamfir).

Volumul, complex din punct de vedere al subiectelor abordate, reprezintă un adevărat punct de referință pentru istoriografia locală, regională, națională și internațională a românilor de pretutindeni.

**Eugenia Groșan, Adorian Lucian Trif, „270 de ani spre cer”,
Editura Mirador, Arad, 2019**

*Prof. drd. Paul KRIZNER,
Director la Școala Gimnazială Grăniceri, jud. Arad
Doctorand la Institutul de Studii Istorice „George Barițiu”, Academia
Româna, Filiala Cluj-Napoca.*

Renumitul astronaut și astrofizician american Carl Edward Sagan, spunea cândva următoarele: „Ce lucru uimitor este o carte! E un obiect plat făcut dintr-un copac, cu părți flexibile pe care sunt imprimate multe semne caraghioase. Dar odată ce arunci o privire în ea, ajungi în mintea altei persoane, poate cineva care a murit de mii de ani. Peste milenii, un autor vorbește clar și tăcut în capul tău, direct către tine. Scrisul este probabil cea mai bună invenție a omului, legând oameni care nu s-au cunoscut niciodată, cetățeni din epoci distante. Cărțile rup lanțurile timpului.”

Sincer, nu puteam să încep modesta mea prezentare a acestei lucrări deosebite cu un alt gând decât citându-l pe Sagan, care, prin cuvinte simple dar complexe, realizează o punte între carte și cititor, de fapt te unește cu el, cu gândirea autorului, sau autorilor în cazul nostru, deoarece este vorba de un colectiv de autori.

Lucrarea de față face parte dintr-un amplu proiect al preotului paroh din Galșa în persoana părintelui Adorian Trif, care a dorit să marcheze în mod deosebit 270 de ani de la atestarea documentară a parohiei, pentru ca generațiile viitoare să poată cunoaște date istorice și nu numai despre această comunitate din Podgoria Aradului.

În primul rând, această lucrare, pe lângă caracterul ei științific, reprezintă mai mult o lucrare de suflet, pe care doamna director, profesor Eugenia Groșan a încercat și a reușit să o scoată la lumina tiparului, chiar

dacă nu i-a fost ușor deloc totuși cu nădejdea în Dumnezeu și în colaborare cu cercetători, istorici, ierarhi, profesori, directori de școli, preoți și nu în ultimul rând oameni de cultură, va duce la bun sfârșit această muncă titanică de a tipări un volum despre localitatea Galșa.

Lucrarea „*270 de ani spre cer*”, coordonată de doamna director prof. Eugenia Groșan și de părintele Adorian Trif, cuprinde numeroase studii istorice despre evoluția localității Galșa, despre numele acestei localități, despre comunitatea ortodoxă din această parohie, dar și despre disputele interconfesionale care au existat la mijlocul secolului al XIX-lea. Localitatea Galșa este prezentată ca o lume de basm, un colț de cer unde oamenii, în simplitatea lor au știut să trăiască frumos, în armonie atât cu natura cât și cu divinitatea.

Printre personalitățile marcante ale acestei localități amintim pe renumitul dascăl din Galșa, Iuliu Grofșoreanu, Ioan Popa de Teiuș care a fost un nobil, de asemenea pe luptătorul pentru emanciparea națională și culturală a românilor arădeni în persoana lui Gheorghe Popa de Teiuș etc.

Când dorești să tipărești o lucrare a unei anumite comunități trebuie să ai în vedere toate aspectele ce țin de o lucrare monografică și anume cercetarea istorică, documentele dacă există, personalități marcante, date despre biserica satului, date demografice și nu ultimul rând amintiri ale celor care au prins alte vremuri și au trăit într-un mod mai autentic.

Lucrarea de față atinge toate aceste aspecte și putem considera pe bun cuvânt că este o lucrare deosebită în care strădania coordonatorilor nu poate fi cuantificată deoarece au lucrat cu timp și fără timp, poate uneori au avut gândul de a renunța datorită încercărilor și a ispitelor care vin atunci când vrei să faci un lucru bun însă cu multă dragoste și cu multă migală au adunat studii și gânduri ca la final să apară această carte deosebită.

Nu pot să nu mulțumesc în numele tuturor care într-un fel sau altul au contribuit prin materialele lor la alcătuirea acestui volum care vorbește de la sine despre una din localitățile din Podgoria Aradului și anume Galșa, ca o punte spre cer.

Felicităm pe această cale în numele Societății Istoricilor filiala Arad pe doamna director prof. Eugenia Groșan pentru acest dar minunat ce la adus comunității din Galșa, dar și lui Dumnezeu.

**Dr. Fernolendt Eugen Marius – Asociația Seniorilor –
Timișoara**
**Vremea vine, vremea trece, amintirile rămân..., Editura
Solness, Timișoara, 2019, 309 p.**

Prof. Ioana BOLDEA

Vremea vine. Vremea trece. Amintirile rămân...

Cred că acest titlu măreț și autentic poate îmbrățișa întreaga creație a autorului de până acum. În acest moment, în care scriu, cu drag, aceste rânduri, am tendința de a mă gândi și a mă referi mai mult la autor decât la

carte. Este oare greșit? Nu, nu cred că este nimic greșit, atâta vreme cât sentimentul meu este că autorul se identifică de fiecare dată cu cartea, rândurile, cuvintele și ... amintirile. A păstra în suflet oameni și locuri dragi, zile și nopți, bucăți întregi sau bucăți mușcate din cel mai bun desert pe care l-am primit și din care am gustat, viața, toate acestea fac parte dintr-un dat firesc. Trăim, uităm, ne amintim și scriem. A scrie tot ce ai trăit, tot ce te-a bucurat sau te-a întristat, a găsi fiecărei emoții un loc în marele puzzle, mi se pare traducerea a ceea ce a însemnat viața pentru tine. Aici, în această zonă, l-aș încadra eu pe omul și autorul Marius Eugen Fernolendt, în bucuria de a retrăi, bucuria de a căuta și a

găsi amintiri, pierdute pentru unii, bucuria de a povesti și a transmite generațiilor tinere din Gurahonț (și nu numai!), pofta și dragostea de viață, o viață trăită frumos și demn, în armonie cu întregul Univers. Fie că Universul este curtea casei părintești, ulița atât de dragă, brațele și genunchii bunicului, lumea întregă sau mângâierea caldă a mamei, tot Univers se va chema. Și e Universul meu, al tău, al nostru.

În Universul său îl găsim și regăsim și pe autorul acestei cărți. La masa de lucru, Universul său, scriind... despre Univers!

Volumul *Vremea vine. Vremea trece. Amintirile rămân...* este, din punctul meu de vedere, un volum a cărei documentație principală o reprezintă emoția celui care se află între cele două vremi. Dacă pentru „monografia sentimentală”, *Higigiș pe lângă Criș*, autorul se documentează temeinic, dovedind o trudă impresionantă, în acest volum se simte puterea emoției, a mâinii conduse de inimă, însuși autorul dorindu-ne „odihnă plăcută alături de unele întâmplări din realitatea cunoscută îndeaproape de cel ce le-a descris.”.

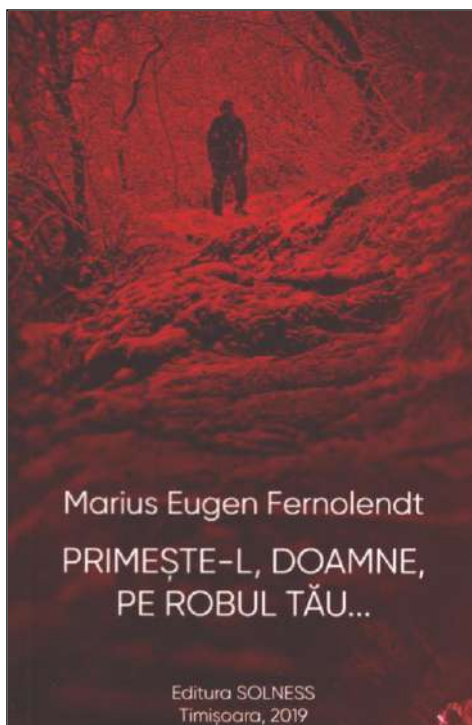
Plin de personaje, cu o atmosferă de basm, volumul de față poate fi citit, dacă doriți, ca o lectură de seară, de relaxare, de pregătire pentru vis și vise.

A fost odată... în Depresiunea Zărandului... un Univers...

**Marius Eugen Fernolendt, Primește-l, Doamne, pe robul tău,
Timișoara, Editura Solness, 2019**

*Dr. Eugen Marius FERNOLENDT,
Asociația Seniorilor din Timișoara*

Dr. Marius Eugen Fernolendt, cercetător științific principal gradul I, Doctor în Biologie, specialitatea Microbiologie, actualmente pensionar pentru limită de vârstă. S-a născut la data de 13 mai 1938 în localitatea Copșa-Mică, județul Sibiu.

A absolvit cursurile Liceului „Moise Nicoară” din Arad și ulterior, Școala Tehnică Postliceală Sanitară de trei ani, tot din Arad.

A fost angajat la Institutul de Igienă și Sănătate Publică Timișoara, pe baza unei repartiții ministeriale, în anul 1962 și după peste 41 de ani asiduă, s-a pensionat din același loc de muncă.

Datorită unei munci perseverente reflectată de cele 170 de lucrări științifice comunicate și publicate, a reușit să obțină toate gradele științifice din cercetare și Doctoratul în Microbiologie.

Autor fiind, și-a îndreptat scrierile sale spre una dintre cele mai

frumoase porți ale Zărandului care se deschid la intrarea în localitatea Gurahonț, jud. Arad.

Alături de romanul autobiografic intitulat „Ucenic la școala de împărați”, în șirul lucrărilor sale se înscrie și monografia „1386-Gurahonț-2016. Higigiș pe lângă Criș. Monografie sentimentală”, romanul pseudo-istoric „Zimbrul cu colții de fier”, în pregătire aflându-se volumul intitulat „Vremea vine... vremea trece... amintirile rămân”- nuvele, schițe, amintiri.

Nuvela de mai sus prezintă un caz ieșit din comun care s-a desfășurat într-o singură zi, pe o căldură toridă și care a scos tot satul la cimitir.

O femeie în stare de ebrietate a alertat satul cum că țiganul care a murit la spital, ar fi fost îngropat de viu și striga să fie eliberat.

Momentele cele mai importante ale acestei întâmplări se desfășoară cu repeziciune și se încheie când apune soarele.

Cartea poate fi păstrată pentru nepoți și strănepoți, care vor putea peste ani să cunoască adevărata față a Gurahonțului.

Cartea apare după ce autorul ei a împlinit frumoasa vârstă de 81 de ani.

ANALELE ARADULUI

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Revista „Analele Aradului”, parte din colecția editorială „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”, apare sub egida „Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român”, cu o periodicitate anuală, fiind deschisă studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

- I. Istorie;
- II. Biserica și Școala;
- III. Societate și Antropologie Culturală;
- IV. Medalioane;
- V. Recenzii de carte.

Societatea Culturală „Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863” a fost înființată la 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul municipiului Arad, dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean, Timișoara și dr. Emil Arbonie, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” UVVG Arad.

Instituții organizatoare / parteneri: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

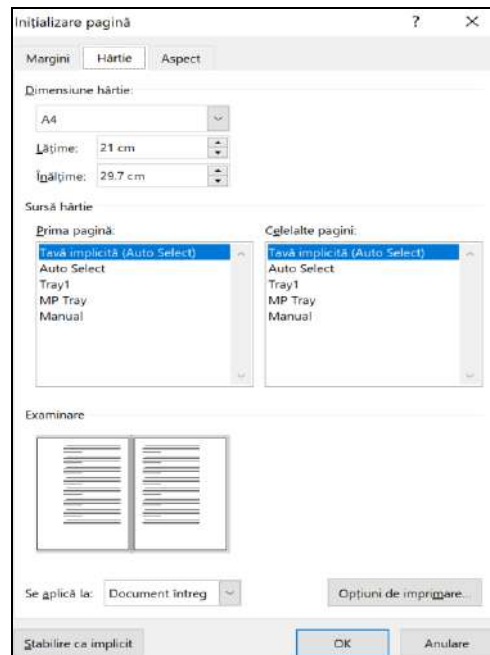
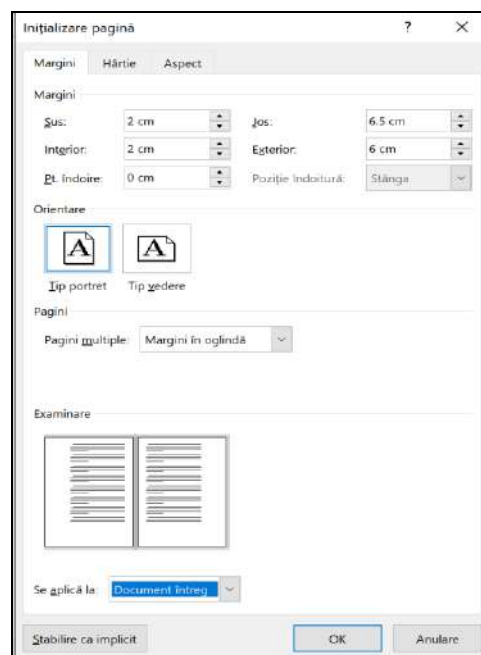
Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra revistei „Analele Aradului”.

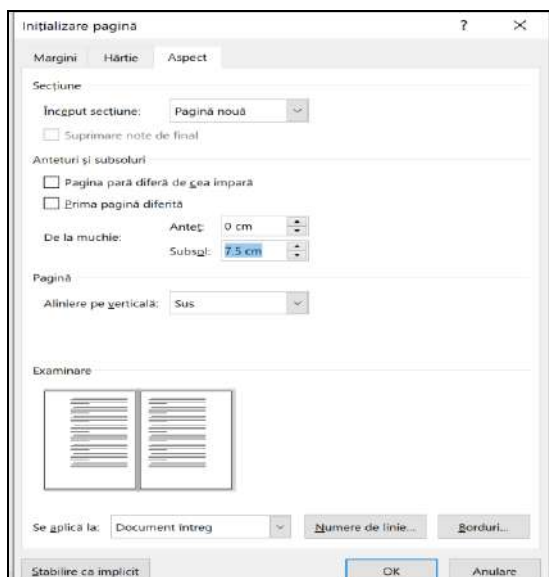
OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, format pagină A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), Lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm.

- **TITLUL**: font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI**: font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta. Dedesubt se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea, adresa de mail;

- **REZUMATUL**: se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație. Mărimea sa nu trebuie să depășească maxim 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatură sau trimerile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE**: rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, sumarizate cu acronimul **IMRAD**,¹ respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

- **TABELE ȘI FIGURI**: trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării;

---

¹ G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **NOTE DE SUBSOL:** font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, titlul periodicului se scrie între ghilimele, locul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA:** include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), în numele periodicului/volum colectiv (în ghilimele), locul publicării, editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Georgescu, David, *România și Europa*, on line, accesat în data de 10.10.2019

<https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/06/anale4web.pdf>

Popescu, Ion, *Despre țară*, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
  - Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
  - Gabriela Marco <mgabi16@gmail.com>
- sau pe suport electronic (CD, DVD, stick memorie).

CONSILIUL EDITORIAL

ISSN 2457-9939
ISSN-L 2457-9939